

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ, ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ
ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΤΟΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: **«Ανακαλύπτοντας την ιστορία της Κοζάνης:
πρόταση διερεύνησης της τοπικής ιστορίας για μαθητές/ τρεις
της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης»**

ΕΠΟΠΤΡΙΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΗΛΙΑΔΟΥ-ΤΑΧΟΥ ΣΟΦΙΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ:

ΑΝΔΡΕΟΥ ΑΝΔΡΕΑΣ

ΚΑΣΒΙΚΗΣ ΚΩΣΤΑΣ

ΛΑΜΠΡΟΥ ΑΡΓΥΡΟΥΛΑ, Α.Μ. 845

ΚΟΖΑΝΗ, 2020

*Στην Ελένη,
στη Δήμητρα
και στην Αναστασία*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	3
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	6
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	6
ABSTRACT.....	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	8
ΠΗΓΕΣ.....	10
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	13
ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ.....	14
ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΩΝ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ.....	16
ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Ιστορία.	
1.1.Τι είναι ιστορία; Σκέψεις σε ένα παλιό πρόβλημα.....	19
1.2.Ιστορική αναδρομή στην Ιστορία: από τον «παραμυθά» Ηρόδοτο στους μεταμοντέρνους ιστορικούς της σύγχρονης εποχής.....	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Τοπική Ιστορία.	
2.1. Οριοθέτηση και διασαφήνιση του όρου και άλλων συναφών.....	34
2.2. Σταθμοί στην ιστορική διαδρομή της Τοπικής Ιστορίας.....	38
2.3.Σχέση Τοπικής Ιστορίας με τη γενική ιστορία.....	42
2.4. Η Θεματολογία της Τοπικής Ιστορίας.....	47
2.5.Πηγές της Τοπικής Ιστορίας.....	48
2.6. Σκοποί και στόχοι διδασκαλίας της Τοπικής Ιστορίας.....	53
2.7. Οφέλη από τη διδασκαλία της Τοπικής Ιστορίας.....	56
2.8. Τοπική Ιστορία και Ιστορικό Τοπίο.....	58
2.9.α. Πολεοιστορία.....	64
2.9. β. Σύγχρονη θεώρηση της πόλης.....	65
2.10. Τοπική Ιστορία και Περιβαλλοντική εκπαίδευση.....	66

2.11.α. Τοπική Ιστορία και Επίσκεψη Πεδίου.....	70
2.11.β. Περιβαλλοντικά μονοπάτια και Ιστορικά μονοπάτια	75
2.12. Εφαρμογή μεθόδου project στην Τοπική Ιστορία.....	76
2.13. Τοπική Ιστορία και εικονογραφικό υλικό.....	79
2.14 Στάδια υλοποίησης ενός προγράμματος Τοπικής Ιστορίας.....	82
2.15. Τοπική Ιστορία και τα Προγράμματα Σπουδών(Α.Π.Σ./Δ.Ε.Π.Π.Σ).....	85
2.16. Ο ρόλος της Τοπικής Ιστορίας σήμερα.....	89

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ιστορία της πόλης της Κοζάνης.

3.1 . Από την Προϊστορία στην Οθωμανική κατάκτηση.....	94
3.2.«Χωριά χάνονται, χωριά γεννιούνται: η γέννηση της Κοζάνης»	101
3.3.α. Ο ιδρυτικός μύθος της Κοζάνης.....	104
3.3.β. Περί ονομασίας λόγος.....	110
3.3.γ. Η πολίχνη του 16 ^{ου} αι.: Ασχολίες και καθημερινότητα.....	112
3.3.δ. Από τη γεωργοκτηνοτροφία στη βιοτεχνία και τη μετανάστευση.....	114
3.3.ε. Περί συντεχνιών λόγος.....	117
3.3.στ. Περί σχολείων λόγος.....	118
3.4.α. Η Κοζάνη: Από την Ελληνική Επανάσταση του 1821 στην Απελευθέρωση το 1912.....	120
3.4.β. Η συμβολή της Κοζάνης στον Μακεδονικό Αγώνα.....	125
3.4.γ. Βαλκανικοί Πόλεμοι (1912-1913) και η Απελευθέρωση της Κοζάνης.....	128
3.5. Η Κοζάνη του 1913-1920 και η Γαλλοκρατία στην πόλη.....	131
3.6.α Η Κοζάνη την εποχή του Μεσοπολέμου (1920-1941).....	137
3.6.β Τα δημόσια έργα της εποχής.....	141
3.6.γ Η Γερμανική Κατοχή στην Κοζάνη.....	144
3.7. Η Κοζάνη στις αρχές του 21 ^{ου} αιώνα.....	147

ΠΡΑΚΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Διδακτικό πλαίσιο υλοποίησης του Project.....	150
Α΄ ΦΑΣΗ: Προετοιμασία στην τάξη: Ιστορική αναδρομή στην πόλη της Κοζάνης.....	154
Β΄ ΦΑΣΗ : Επίσκεψη σε κτίρια και ιστορικά τοπία	
1 ^η επίσκεψη: Τα Αρχοντικά της πόλης.....	175
2 ^η επίσκεψη : Τα «αόρατα» της πόλης μας.....	190
3 ^η επίσκεψη: Ο δημόσιος χώρος. « <i>Εν τω δήμω</i> ».....	198
4 ^η επίσκεψη: Πάμε σχολείο.....	217
5 ^η επίσκεψη: Δρίζειο Μέγαρο: ένα κτίριο, πολλές χρήσεις.....	225
6 ^η επίσκεψη: Ησυχία.... πάμε Βιβλιοθήκη!.....	232
Γ΄ ΦΑΣΗ: Επιστροφή στην τάξη.....	238
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	242
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	244
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ:	
A. ΘΕΜΑΤΙΚΟΣ ΦΑΚΕΛΟΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ.....	261
B. 1. ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ ΚΟΖΑΝΗΣ	302
B. 2.ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ ΕΛΛΑΔΑΣ.....	305
Γ. ΕΙΚΟΝΕΣ.....	307

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Με την παρούσα διπλωματική με τίτλο « *Ανακαλύπτοντας την ιστορία της Κοζάνης: πρόταση διερεύνησης της τοπικής ιστορίας για μαθητές/ τριες της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης*» ολοκληρώνεται ο κύκλος των σπουδών μου στο ΜΠΣ «Επιστήμες της Αγωγής: Θεωρητικές, Ερευνητικές και Διδακτικές προσεγγίσεις της Ιστορίας και της Τοπικής Ιστορίας». Η περίοδος εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας υπήρξε περίοδος δύσκολη, επίμοχθη αλλά και δημιουργική.

Ευχαριστώ θερμά την επόπτρια καθηγήτριά μου κα. Τάχου- Ηλιάδου Σοφία για την εμπιστοσύνη και την καθοδήγησή της σε όλη τη διάρκεια της διαδικασίας.

Ευχαριστώ από καρδιάς τον κ. Κασβίκη Κώστα που με την εμπειρία του και τις ουσιαστικές του υποδείξεις με βοήθησε να ξεπεράσω δυσκολίες.

Ευχαριστώ, επίσης, τον κ. Ανδρέου Ανδρέα, μέλος της εξεταστικής επιτροπής.

Θέλω να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στον κ. Τσιομπάνο Ιωάννη, γιατί το λεύκωμά του για την πόλη της Κοζάνης ήταν σημαντικός βοηθός στην εργασία μου.

Τέλος, ευχαριστώ την οικογένειά μου για την υπομονή και την συμπαράστασή της στη διάρκεια όλου του μεταπτυχιακού προγράμματός μου.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική έχει ως αντικείμενο τη διδακτική της τοπικής ιστορίας, και ειδικότερα την ιστορία της πόλης της Κοζάνης μέσα από σύγχρονες και καινοτόμες μεθόδους. Πρόκειται για έναν διαφορετικό περίπατο στον αστικό ιστό της πόλης με ιστορικό ενδιαφέρον. Οι μαθητές/ τριες επισκέπτονται κτίρια και ιστορικά τοπία, μελετούν την ιστορία τους και μέσα από αυτά «ανακαλύπτουν» την ιστορία της πόλης. Ως μέθοδος προτείνεται η μέθοδος project που συνδυάζεται με την επίσκεψη πεδίου. Η φιλοσοφία και ο σχεδιασμός της διδακτικής πρότασης βασίστηκε πάνω στις έννοιες της βιωματικότητας, της ενσυναίσθησης, της αλλαγής, της αιτιότητας και της πολυπρισματικότητας, βασικών

παραμέτρων στη σύγχρονη διδακτική. Με τον τρόπο αυτό η μελέτη της τοπικής ιστορίας γίνεται μαθητοκεντρική, προωθεί την ανακάλυψη και καλλιεργεί τη συνεργασία. Έτσι, η υιοθέτηση καινοτόμων μεθόδων συμβάλλει θετικά στην καλλιέργεια της ιστορικής κρίσης, στη διαμόρφωση ενός ιστορικά σκεπτόμενου μαθητή, που συνεργάζεται με τους γύρω του, σκέφτεται χωρίς προκαταλήψεις και διατυπώνει τεκμηριωμένο ιστορικό λόγο.

Λέξεις κλειδιά: πολειοιστορία, ιστορικός περίπατος, επίσκεψη πεδίου, ανακάλυψη, βιωματικότητα, ενσυναίσθηση, αλλαγή, αιτιότητα

ABSTRACT

The present thesis aims to inquire into local history teaching, and, in particular, the history of the city of Kozani through contemporary and innovative methods. It is actually a different “walk” in the city fabric that is of historical interest. Students visit buildings and historical sights, study their history and through them “discover” the history of the city. A project combined with field visit is the method suggested. The whole philosophy and structure of the teaching proposal was based on the concepts of experiential learning, empathy, change of causality and multifaceted approach, which are fundamental parameters of contemporary teaching. In this way, the study of local history becomes student-centered, advances discovery and fosters cooperation. Thus, the adoption of innovative methods positively contributes to the cultivation of historical judgement, the formation of a historically conscious student who cooperates with the people around him/her, contemplates without prejudices and formulates substantiated historical thinking.

Key words: city history, historical walk, field visit, discovery, experiential learning, empathy, change, causality.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ξεκινώντας τη διπλωματική μου βρέθηκα στο δίλημμα «*ερευνήτρια ή εκπαιδευτικός*», γιατί ο προβληματισμός μου ήταν πώς να συγκεράσω τις δυο ταυτότητες χωρίς να υποχωρήσω τόσο στο ερευνητικό όσο και στον εκπαιδευτικό σκοπό μου. Αφενός έπρεπε να ερευνήσω και να *ανακαλύψω* η ίδια την ιστορία της πόλης της Κοζάνης και των κτιρίων της μελετώντας αρχαιακό και βιβλιογραφικό υλικό, αφετέρου, ως εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, έπρεπε να προτείνω μια διδακτική πρόταση τοπικής ιστορίας ανάλογη με την ηλικία και τα ενδιαφέροντα των μαθητών/τριών.

Είναι γνωστό ότι για τον κάθε εκπαιδευτικό το μάθημα της ιστορίας αποτελεί πρόκληση. Από την πρώτη στιγμή που θα βρεθεί στην αίθουσα διδασκαλίας πρέπει και το ενδιαφέρον των μαθητών να κεντρίσει και να είναι συνεπής στα αναλυτικά προγράμματα. Στα παραπάνω πρέπει να προσθέσει κανείς τη συμμόρφωση με τη μοναδικότητα/μονολιθικότητα του (ενός και μοναδικού) σχολικού εγχειριδίου, την αποστήθιση, τον όγκο της ύλης, τη θέση του μαθήματος στο ωρολόγιο πρόγραμμα, αλλά και την παγιωμένη αντίληψη των παιδιών για την ιστορία «*ως ένα μάθημα ανιαρό, βαρετό και κουραστικό*». Όσοι διδάσκουν ιστορία στη δευτεροβάθμια κατανοούν τον προβληματισμό μου γιατί τον βιώνουν καθημερινά. Η ικανοποίηση όμως είναι μεγάλη, όταν τα παιδιά αγαπήσουν το μάθημα και προβληματιστούν, όταν εκφράσουν ιστορικό λόγο και κατανοήσουν ότι η ιστορία συνέχει τα πάντα γύρω μας, το παρόν με το παρελθόν και με το μέλλον. Εν ολίγοις, όσους ενδοιασμούς και αν προκαλεί το μάθημα της ιστορίας, τόσο μεγάλη είναι και η πρόκληση για τον εκπαιδευτικό. Το στοίχημα για το δάσκαλο της ιστορίας –και για μένα προσωπικά– είναι να *εμπνεύσει στα παιδιά την αγάπη για την αναζήτηση της αλήθειας και να καλλιεργήσει τον ιστορικό εγγραμματισμό*.

Ορμώμενη από τον παραπάνω προβληματισμό και από την αδήριτη ανάγκη μου να ανταπεξέλθω ικανοποιητικά στις απαιτήσεις του μαθήματος της ιστορίας, αποφάσισα να προτείνω μια διαφορετική προσέγγιση στην τοπική ιστορία. Επέλεξα να ασχοληθώ με την ανάδειξη της ιστορίας της πόλης-έδρας του σχολείου, της Κοζάνης, με ένα εναλλακτικό τρόπο διδασκαλίας. Θέλησα να αναδείξω την ιστορία της πόλης μέσα από την ιστορία των κτιρίων και με τη συνεπικουρία της μεθόδου project, της επίσκεψης πεδίου και της μελέτης εικονιστικού υλικού. Με μια ματιά φρέσκια και μοντέρνα, όπως αυτή εκφράζεται από τη μεριά των εφήβων μαθητών μου, απεγκλωβίζομαι από το στενό πλαίσιο της σχολικής

αίθουσας, εκμεταλλεύομαι την επίσκεψη σε συγκεκριμένους χώρους και κτίρια ιστορικού ενδιαφέροντος και καταφέρνω μέσα από τη βιωματικότητα και την ενσυναίσθηση να μεταλαμπαδεύσω στους εφήβους μαθητές την ιστορική γνώση. Δεδομένου ότι η καθέδρας διδασκαλία δε δίνει την ευκαιρία στα παιδιά να εκφραστούν, η διδακτική πρότασή μου στηρίζεται στη συνεργατική μάθηση, δίνει ρόλο και *βήμα* έκφρασης στον/στην κάθε μαθητή/τρια και τη δυνατότητα να καλλιεργήσει και να αναδείξει τις δεξιότητές του/της. Ο στόχος μου είναι η διαμόρφωση ιστορικά σκεπτόμενων μαθητών, απεγκλωβισμένων από προκαταλήψεις και στερεότυπα, γι αυτό σε όλη τη δράση οι ατομικές και συλλογικές δραστηριότητες σχεδιάστηκαν με τρόπο που προάγουν την ενεργητική μάθηση και οδηγούν στην κατάκτηση της γνώσης μέσα από τη μελέτη πηγών, οπτικών και γραπτών, αλλά και μέσα από την παρατήρηση του αντικειμένου/κτιρίου που υπάρχει μπροστά μας.

Η παρούσα διπλωματική εργασία δομείται σε δύο μέρη, *το θεωρητικό και το πρακτικό*. Στο θεωρητικό μέρος, και συγκεκριμένα στο *πρώτο κεφάλαιό του* κατατίθεται ο προβληματισμός για τη θέση της ιστορίας σήμερα, ενώ συνοπτικά παρουσιάζεται η εξέλιξή της, αρχής γενομένης από τον Ηρόδοτο, ως σήμερα. Στο *δεύτερο κεφάλαιο* οριοθετείται η έννοια της τοπικής ιστορίας, επιχειρείται η εννοιολογική διασαφήνιση συγγενών όρων, συζητείται η σχέση της με τη γενική ιστορία, γίνεται σύντομη αναφορά στην ιστορική πορεία της τοπικής ιστορίας, παρουσιάζονται οι πηγές, οι σκοποί και οι στόχοι της, τα οφέλη από την ενασχόληση με αυτό το πεδίο, η σχέση της με το ιστορικό τοπίο και την πολεοιστορία, η σύνδεσή της με την επίσκεψη πεδίου και τη μέθοδο project, μελετάται η συμβολή και η σημασία του εικονογραφικού υλικού στη διδασκαλία, τα στάδια υλοποίησης ενός προγράμματος τοπικής ιστορίας, η θέση της τοπικής ιστορίας στα ΑΠΣ/ ΔΕΠΠΣ και καταλήγει στη θέση/ ρόλο της στη σύγχρονη εποχή. Στο *τρίτο κεφάλαιο* ξετυλίγεται η ιστορία της πόλης της Κοζάνης. Πιο συγκεκριμένα, γίνεται αναφορά στη γέννηση της πόλης, στην ονοματοθεσία της, την ανάπτυξή της στα χρόνια της Οθωμανοκρατίας, στις προσπάθειες των κατοίκων για την απελευθέρωση τους στα 1912, την περίοδο της Γαλλοκρατίας στην πόλη, την άφιξη των προσφύγων, τον αντίκτυπο της οικονομικής κρίσης του 1929, τη δεκαετία του 1930, την γερμανική κατοχή, τον εμφύλιο, τα δημόσια έργα και, καταλήγει, στην Κοζάνη μπροστά στον 21^ο αιώνα.

Στο *πρώτο κεφάλαιο του Πρακτικού μέρους* περιγράφονται ο σκοπός, οι επιμέρους στόχοι της διδακτικής πρότασης και η οργάνωση της διδακτικής επίσκεψης. Το *δεύτερο μέρος* διαρθρώνεται σε επιμέρους ενότητες, αντίστοιχες με τις επισκέψεις που υλοποιούνται.

Το αρχικό ερέθισμα για τα παιδιά είναι η αναφορά στην ιστορία της πόλης που υλοποιείται στη σχολική αίθουσα και στη συνέχεια η οργάνωση των επισκέψεων (επίσκεψη πεδίου). *Η κάθε επίσκεψη* συνιστά μια διαφορετική διδακτική ενότητα και περιλαμβάνει το σχέδιο διδασκαλίας, δραστηριότητες, φύλλα εργασίας και, τέλος, ένα θεματικό φάκελο για τον μαθητή /τρια με την ιστορία του κάθε κτιρίου. Στις επισκέψεις (επίσκεψη πεδίου) τα παιδιά «ανακαλύπτουν» την ιστορία των κτιρίων και της πόλης μέσα από ποικίλες δραστηριότητες και φυσικά την παρατήρηση του ίδιου του κτιρίου. Στο τέλος, καταγράφονται οι σκέψεις/συμπεράσματα της διδακτικής πρότασης. Στο παράρτημα Α υπάρχουν οι *θεματικοί φάκελοι* για τον εκπαιδευτικό με περαιτέρω πληροφορίες για το κάθε κτίριο που μελετήθηκε βιβλιογραφικά τεκμηριωμένες. Στο παράρτημα Β βρίσκει κανείς το *χρονολόγιο* με τα σημαντικότερα γεγονότα της πόλη της Κοζάνης και ένα αντίστοιχο για την Ελλάδα. Η διπλωματική εργασία ολοκληρώνεται με τη *Βιβλιογραφία* και το *Παράρτημα* με τις εικόνες.

ΠΗΓΕΣ

Η διπλωματική βασίστηκε ως προς το *θεωρητικό* της μέρος στις σύγχρονες απόψεις της Διδακτικής της ιστορίας, και κυρίως της τοπικής ιστορίας. Συγκεκριμένα, αξίζει να αναφερθώ στα παρακάτω βιβλία που μελέτησα: Αρχικά, στο έργο της Μαρίας Βαϊνάς, *Θεωρητικό πλαίσιο διδακτικής της τοπικής ιστορίας για τον εικοστό πρώτο αιώνα*, Gutenberg, Αθήνα 1997. Επίσης, στο έργο του Γεώργιου Ν. Λεοντσίνας, *Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα της διδακτικής της ιστορίας και του περιβάλλοντος*, Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2003 και στη *Διδακτική της Ιστορίας, γενική- τοπική και περιβαλλοντική εκπαίδευση*, Αθήνα, 1996 του ίδιου. Σημαντική ήταν η βοήθεια από διάφορα άρθρα της Μαρίας Ρεπούση σε εκπαιδευτικά και ιστορικά περιοδικά όπως, επίσης, και το δύο άρθρα των Σοφία Ηλιάδου – Τάχου, «Το σύνδρομο του Κρόνου στη θεώρηση Γενικής και τοπικής ιστορίας», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τεύχ.146(2006) και του Ανδρέα Ανδρέου, «Από τη γενική στην τοπική ιστορία ή όταν ο Κώττας αντάμωσε τους Leopold von Ranke και ο March Bloch», *Μακεδόν*, τεύχ.9 (χειμώνας 2001-2002).

Πλούσιο υλικό για τη διδακτική της ιστορίας υπάρχει στο συλλογικό τόμο των Κώστα Αγγελάκο, Γιώργο Κόκκινο (επιμέλεια), *Η διαθεματικότητα στο σύγχρονο σχολείο & η διδασκαλία της Ιστορίας με τη χρήση πηγών*, Μεταίχμιο. Ακόμη στο Γιώργος Κόκκινος, Ειρήνη Νάκου (επιστημονική επιμέλεια), *Προσεγγίζοντας την Ιστορική εκπαίδευση στις αρχές*

του 21^{ου} αιώνα, Μεταίχμιο, Αθήνα 2006, και στο Νίκη Νικονάνου, Κώστας Κασβίκης(επιμέλεια), *Εκπαιδευτικά ταξίδια στο χρόνο. Εμπειρίες και ερμηνείες του παρελθόντος*, εκδ. Πατάκης. Στο τελευταίο υπάρχει ένα σημαντικό κεφάλαιο για την ιστορική εκπαίδευση εκτός σχολείου των Κώστα Κασβίκη και Αντρέα Ανδρέου, «Περιβάλλοντα ιστορικής εκπαίδευσης εκτός σχολείου: ιστορικό τοπίο, αρχαιολογικοί χώροι και μουσεία, μνημεία και «τόποι» πολιτισμικής αναφοράς».

Ακόμη στο έργο της Ελπίδας Κ. Βόγλης, *Τι πρέπει να γνωρίζει ο ιστορικός για την επιστήμη και το επάγγελμά του*; Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Αθήνα 2015,(ebooks) μπορεί κανείς να παρακολουθήσει την εξέλιξη της ιστορικής σκέψης. Ανάλογη είναι και η θέση του έργου του Γκέοργκ Ίγκερς, *Η ιστοριογραφία στον 20ό Αιώνα*, μτφρ. Ματάλας Παρασκευάς, εκδ. Νεφέλη 9^η, Αθήνα 2006. Τέλος, σημαντικό είναι και το βιβλίο εκπαιδευτικού των Σπυρίδων Ασωνίτης & Θ.Γ. Παππάς, *Τοπική Ιστορία για τη Γ΄ Γυμνασίου*, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων(βιβλίου εκπαιδευτικού),Αθήνα 2006.

Επειδή όμως η διπλωματική μου αναφέρεται στην ανακάλυψη της ιστορίας της Κοζάνης και των κτιρίων της μεγάλη έμφαση δόθηκε στη μελέτη της ιστορίας της Κοζάνης και των κτιρίων της. Για το σκοπό αυτό μελετήθηκαν τα έργα των Παν. Λιούφης, *Ιστορία της Κοζάνης*, Κοζάνη 1924 και του Μιχ. Παπακωνσταντίνου *Μια βορειοελληνική πόλη στην Τουρκοκρατία. Ιστορία της Κοζάνης (1400-1912)*, Αθήνα 1992, με αναφορά στην ίδρυση της πόλης, την κοινοτική οργάνωση, την οικονομική ανάπτυξη, στην εμπορική κίνηση κ.λπ. Ακόμη, σημαντικές εργασίες για την πόλη της Κοζάνης μπορεί κανείς να βρει στα Πρακτικά του Α΄ και Β΄ Συνεδρίου για την ιστορία της Κοζάνης; α) *Η Κοζάνη και η περιοχή της :ιστορία-πολιτισμός*, Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου, Σεπτέμβριος 1993, Κοζάνη 1997 και β) *Η Κοζάνη, 600 χρόνια Ιστορίας. Γένεση και Ανάπτυξη μιας Μακεδονικής Μητρόπολης*. Πρακτικά Β΄ Συνεδρίου Τοπικής Ιστορίας, Κοζάνη 27-30 Σεπτεμβρίου 2012, επιμέλεια Χαρ. Καρανάσιος, Κ. Ντίνας, Δ. Μυλωνάς, Δ. Σκρέκας, (Δήμος Κοζάνης), Κοζάνη 2014. Ένας ακόμη συλλογικός τόμος είναι Νίκος Καλογερόπουλος (επιμέλεια), *Κοζάνη και Γρεβενά. Ο χώρος και οι άνθρωποι*, University Studio Press, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Κοζάνης και Γρεβενών, Θεσσαλονίκη 2004.

Επιπρόσθετα, πρέπει να αναφερθώ στα έργα του Απόστολου Βακαλόπουλου, *Οι Δυτικομακεδόνες απόδημοι επί Τουρκοκρατίας(Διάλεξις)*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 1958, Απόστολου Βακαλόπουλου,

Ιστορία της Μακεδονίας 1353-1833, Θεσσαλονίκη 1969, Απ. Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα Ελληνική ιστορία 1204-1985*, εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2005, κγ' έκδοση και Κων. Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού: Μακεδονία*, εκδ. οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1990. Σημαντική είναι η συμβολή του έργου του Μιχ. Αθ. Καλινδέρη, *Αι συντεχνίαι της Κοζάνης επί Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1958, του Χρίστου Γ. Πατρινέλη, «Πρώιμες ιστορικές μαρτυρίες για την Κοζάνη, τη Σιάτιστα και άλλες κοινότητες της Δυτικής Μακεδονίας (1660)», *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά*, τεύχος 5, εκδ. Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 1996(Μνήμη Λέανδρου Βρανούση), Αθήνα 1996 και του Ν.Π. Δελιαλή, *Διαθήκαι ευεργετών της πόλεως της Κοζάνης*, Θεσσαλονίκη 1970, στο οποίο δημοσιεύονται προικοσύμφωνα και διαθήκες ισχυρών εμπόρων και προεστών της πόλης.

Ακολουθούν μια σειρά από έργα όπως: της Βασιλικής Θ. Διάφα-Καμπουρίδου, *Κώδιξ της Επισκοπής Σερβίων και Κοζάνης των ετών 1849-1868*, Ινστιτούτου Βιβλίου και Ανάγνωσης Κοζάνης, Κοζάνη 2006 και των Κ. Καμπουρίδη- Γ. Σαλακίδη, *Η επαρχία Σερβίων τον 16ο αιώνα μέσα από Οθωμανικές πηγές*, Σύλλογος Φίλων Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης, εκδ. οίκος Αντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2013. Ιδιαίτερη μνεία αξίζει το έργο του Γ. Τσότσου, *Ιστορική Γεωγραφία της Δυτικής Μακεδονίας: Το Οικιστικό Δίκτυο 14^ος – 17^ος αι.*, εκδ. Αντώνης Σταμούλης, Θεσσαλονίκη 2011 γιατί απεικονίζει και με χάρτες την ιστορία της περιοχής . Τέλος, σημαντική πηγή για την Κοζάνη και την περιοχή της είναι το έργο του Φραγκίσκου Πουκεβίλ, *Ταξίδι στη Δυτική Μακεδονία (Άνοιξη του 1806)*, Εισαγωγή – Μετάφραση – Σχόλια: Γιάννης Τσιάρας, Εκδ. Οίκος Αφοί Κυριακίδη Κ. Μελενίκου 11, Θεσσαλονίκη.

Σχετικά με την ιστορία των κτιρίων αξιομνημόνευτο είναι το έργο του Ν. Κ. Μουτσόπουλος, *Παραδοσιακή αρχιτεκτονική της Μακεδονίας 15^ος – 19^ος αιώνας*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1993 και της Σοφίας Αυγερινού – Κολώνια, *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική: Κοζάνη*, εκδ. οίκος Μέλισσα, Αθήνα 1989. Βασικό υλικό για την εργασία έχει αντληθεί από τη μελέτη του περιοδικού *Ελιμειακά*, που εκδίδει ο σύλλογος Κοζανιτών της Θεσσαλονίκης. Στα τεύχη 64(2010) ως το 72(2014) παρουσιάζεται η αρχιτεκτονική της πόλης με τα αρχοντικά και άλλα κτίσματά της. Σύμφωνα με τον συντάκτη Στράτο Ηλιαδέλη ένα μέρος από το υλικό που δημοσιεύεται προέρχεται από το αρχείο του Αργ. Κούντουρα. Ακόμη, υλικό για την εργασία αντλήθηκε μέσα από τις εφημερίδες της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης όπως *Ηχώ της Μακεδονίας*, *Βόρειος Ελλάς* και *Μακεδονικό Βήμα*. Τέλος, σημαντικά είναι τα βιβλία του Γιώργου Γκολομπία, *Οι*

καρτ-ποστάλ της Κοζάνης (1904-1925), Υπουργείο Πολιτισμού-Δήμος Κοζάνης, Κοζάνη 1996 και το λεύκωμα του Ιωάννης Μ. Τσιομπάνος, *Κοζάνη Οδοιπορικό στο χρόνο*, εκδόσεις άνω & κάτω τελεία, Κοζάνη 2012.

Φυσικά για την ολοκλήρωση της εργασίας μελετήθηκαν και άλλα έργα που καταγράφονται στη Βιβλιογραφία. Τόσο η διδακτική της τοπικής ιστορίας όσο και η ίδια η ιστορία της πόλης της Κοζάνης απασχόλησε πολλούς, ειδικούς και μη. Σταχυολογικά κατέγραψα στην εισαγωγή μου κάποια από αυτά. Το σημαντικότερο κριτήριο, κίνητρο και γνώμονάς μου στις επιλογές της διδακτικής πρότασης, είτε πρόκειται για το ιστορικό υλικό που συμπεριέλαβα είτε για τις δραστηριότητες και τα φύλλα εργασίας που σχεδίασα, ήταν οι μαθητές/τριες μου. Ήθελα η πρότασή μου να διατηρεί αμείωτο το ενδιαφέρον και την προσοχή των παιδιών, να κεντρίζει τη φαντασία τους δεδομένου ότι τα παιδιά είναι οι αποδέκτες της πρότασής μου.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Για την υλοποίηση της θεωρητικού πλαισίου της παρούσας εργασίας προηγήθηκε η μελέτη και η έρευνα του βιβλιογραφικού υλικού που εκτείνεται χρονικά στον 14^ο αιώνα και αφορά όλη την περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας. Στο αρχείο της Δημοτικής Βιβλιοθήκης της Κοζάνης εντόπισα πρωτογενές αλλά και δευτερογενές αρχειακό υλικό, καθώς αρκετοί ιστορικοί και μελετητές ασχολήθηκαν, και συνεχίζουν ακόμη και σήμερα, με την ιστορία της Κοζάνης. Στη συνέχεια, από το αρχείο της Βιβλιοθήκης μελέτησα δημοσιεύματα από τον Τύπο που εκδίδονταν στην πόλη της Κοζάνης. Ειδικότερα, αναζήτησα υλικό στις εφημερίδες *Ηχώ της Μακεδονίας*(1919, 1928-1933), *Βόρειος Ελλάς* (1928-1934) και *Μακεδονικόν Βήμα*(1932-1934). Επικεντρώθηκα στις συγκεκριμένες χρονικές περιόδους, οριοθετώντας με τον τρόπο αυτό την έρευνά μου, γιατί τότε υλοποιήθηκαν σημαντικά δημόσια έργα και κτίστηκαν κάποια από τα κτίρια που συμπεριέλαβα στην επίσκεψη με τους μαθητές/τριες.

Παράλληλα, για την εργασία μου προχώρησα στη μελέτη και αξιολόγηση των νέων δεδομένων στο πλαίσιο της παιδαγωγικής και διδακτικής της τοπικής ιστορίας. Στον τομέα αυτό πλούσιο βιβλιογραφικό υλικό βρήκα στη Βιβλιοθήκη της Παιδαγωγικής Σχολής τους Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας στη Φλώρινα, μαζί με παιδαγωγικά και ιστορικά περιοδικά.

Τέλος, περπάτησα η ίδια τα δρομάκια της πόλης, επισκέφτηκα και παρατήρησα τα κτίρια πριν τα συμπεριλάβω στην πρότασή μου. Μελετώντας όλο το υλικό, πρωτογενές και δευτερογενές, κατέληξα στους σκοπούς και τους στόχους της διδακτικής μου πρότασης, λαμβάνοντας υπόψη τις απαιτήσεις και τα ενδιαφέροντά των σημερινών παιδιών. Σκεφτόμουν ότι αν επικεντρωθώ σε ημερομηνίες, γεγονότα και πρόσωπα είναι πιθανόν οι μαθητές/ τριες να κουραστούν και να αδιαφορήσουν. Αν όμως εστίαζα στις πράξεις και σε ζητήματα που έχουν άμεση σχέση και αντίκτυπο με το σημερινό κόσμο θα κέρδιζα το ενδιαφέρον των παιδιών. Η διδακτική πρότασή μου αποκρυσταλλώνει την τελική επιλογή μου.

Εν κατακλείδι, μπόρεσα να καλλιεργήσω δεξιότητες έρευνας, αναζήτησης, οργάνωσης και ελέγχου της αξιοπιστίας των πηγών. Αυτός εξάλλου είναι ένας από τους στόχους μου στο θεωρητικό μέρος. Αν δεν είχα πρώτα εγώ μελετήσει το υλικό, δε θα ήταν εφικτό να το παρουσιάσω στους μαθητές. Αυτό απαιτούσε συστηματική δουλειά, υπομονή, επιμονή και μεράκι. Στην εργασία μου προσπάθησα να προάγω την έρευνα και να εξετάσω το θέμα πολυπρισματικά. Η μελέτη πεδίου (επίσκεψη στο κάθε κτίριο), η χωροταξική επιλογή, η παρατήρηση ήταν το εναρκτήριο λάκτισμα. Εξάλλου, αυτός είναι και ο σκοπός της διδασκαλίας μου, *«ανακαλύπτοντας την ιστορία της πόλης»*.

ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ο βασικός σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν η παρουσίαση μιας ολοκληρωμένης πρότασης τοπικής ιστορίας για την πόλη της Κοζάνης. Ο αρχικός μου σκοπός ήταν η μελέτη και η οργάνωση του ιστορικού πλαισίου της πόλης της Κοζάνης και της ιστορίας των σημαντικών κτιρίων της. Έπειτα, ήταν η μελέτη και παρουσίαση των νέων δεδομένων στο χώρο της διδακτικής της τοπικής ιστορίας. Τέλος, σκοπός μου ήταν η παρουσίαση ενός ολοκληρωμένου ετήσιου προγράμματος διδασκαλίας της τοπικής ιστορίας με επισκέψεις σε συγκεκριμένα κτίρια, δραστηριότητες και φύλλα εργασίας.

Ειδικότερα, στο *θεωρητικό* μέρος της εργασίας μου θέλησα η ίδια να *ανακαλύψω μέσα από την έρευνα την ιστορία της πόλης της Κοζάνης και των κτιρίων της*. Στους επιμέρους μου στόχους ήταν η αναζήτηση των αλλαγών που σημειώθηκαν στην πόλη. Συγκεκριμένα, έπρεπε

- να εξετάσω την εξέλιξη του μικρού χωριού, σε πολίχνη και σε πόλη μέσα από την επίδραση των γενικότερων ιστορικών εξελίξεων στα πλαίσια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας
- να διερευνήσω την εμπορική σχέση των κατοίκων της με την Ευρώπη, τις επιρροές που δέχτηκαν και να εξάγω συμπεράσματα
- να γνωρίσω και να αναλύσω την οικονομική, πνευματική και εκπαιδευτική εξέλιξη της πόλης
- να καταγράψω την προσπάθειά των κατοίκων να απελευθερωθούν και να ενωθούν με την Ελλάδα
- τέλος, να κατανοήσω την ανάγκη των κατοίκων να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα, ακολουθώντας τις ιστορικές εξελίξεις: Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, Γαλλοκρατία, άφιξη προσφύγων, Κατοχή και 21^ο αιώνα.

Επειδή όμως η εργασία μου είναι μια διδακτική πρόταση τοπικής ιστορίας, εκτός από τους προαναφερθέντες στόχους που έθεσα ως ερευνήτρια συμπεριέλαβα και αντίστοιχους διδακτικούς. Σκοπός λοιπόν της εργασίας μου είναι μια διαφορετική προσέγγιση της τοπικής ιστορίας της πόλης της Κοζάνης, μέσα από την επίσκεψη (πεδίου) σε σημαντικά κτίρια της Κοζάνης. Πιο συγκεκριμένα, το εφελτήριο της παρούσας εργασίας είναι το ερώτημα: *Πώς μπορεί να κινητοποιηθεί το ενδιαφέρον των μαθητών/τριων Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για την ιστορία του τόπου τους σε μια εποχή όπου το ενδιαφέρον για την ιστορία διέρχεται κρίση;*

Στο *πρακτικό* μέρος της εργασίας μου οι στόχοι εξειδικεύονται, ανάλογα με την επίσκεψη. Συνοπτικά μπορώ να αναφέρω τους εξής: οι μαθητές/τριες:

- Να εντοπίζουν και να προσπαθούν να κατανοήσουν την αλλαγή, τη συνέχεια ή την ασυνέχεια μέσα από την ιστορία του κτιρίου και τη χρήση του
- Να μελετούν πηγές (πρωτογενείς και δευτερογενείς), να εξάγουν συμπεράσματα και να διατυπώνουν ορθό, ιστορικά τεκμηριωμένο, λόγο
- Να παρατηρούν εικονιστικό υλικό, να θέτουν σωστές ερωτήσεις και να καταλήγουν σε συμπεράσματα
- Να αναπτύξουν δεξιότητες παρατήρησης, διερεύνησης, αναλυτικής και συνθετικής ικανότητας και παρουσίασης της δικής τους οπτικής
- Να καλλιεργήσουν την ενσυναίσθηση μέσα από τις δραστηριότητες.

- Να εξετάσουν τις ομοιότητες και τις διαφορές με το σήμερα.
- Να καλλιεργήσουν την ομαδοσυνεργατική μέθοδο, τον σεβασμό μεταξύ τους αλλά και τον σεβασμό των κανόνων στους οποίους πρέπει να συμμορφώνονται σε χώρους εκτός σχολείου.

ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΩΝ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ

Το κάθε κτίριο έχει να μας διηγηθεί τη δική του ιστορία προκαλώντας ποικίλα συναισθήματα. Είτε πρόκειται για την ιστορία των ιδιοκτητών και ενοίκων του είτε της γειτονιάς είτε, τέλος, της πόλης τους, ο ιστορικός χρόνος αποτυπώνεται με τις μικρές και μεγάλες αλλαγές του στο κάθε κτίριο, δίνοντας μια άλλη θεώρηση του αστικού χώρου στον ιστορικό χρόνο. Το κτίριο μπορεί να αναδείξει την εναλλαγή των ταυτοτήτων, το παιχνίδι μεταξύ ιδιωτικού και δημοσίου και, ανάλογα με την περίπτωση, να αποτυπώσει το πολιτικό γίνεσθαι, τις πεποιθήσεις των ιδιοκτητών και τις εξελίξεις της εποχής του. Γι αυτό και το σύνολο των κτιρίων του αστικού ιστού καταγράφουν τις ιστορίες των ανθρώπων.

Για παράδειγμα, η μετάβαση από το σαχνισί (προεξοχή στα μακεδονικά σπίτια) στο έρκερ (οι κλειστοί εξώστες, δηλαδή οι αρχιτεκτονικές προεξοχές σαν κλειστά μπαλκόνια σε μια πολυκατοικία) απηχεί την κοινωνική αλλαγή που σημειώθηκε. Δομεί ένα νέο χαρακτήρα στην πόλη από τον πολυεθνικό χαρακτήρα της οθωμανικής εποχής στο σημερινό αστικοποιημένο γκρίζο κόσμο του αιώνα μας, απεικονίζοντας τις νέες κοινωνικές, πολιτικές και ιστορικές συνθήκες. Πράγματι, τα αρχοντικά των περασμένων αιώνων σε σχέση με τα νεοκλασικά κτίρια των αρχών του 20ου αι. διαφέρουν. Από τα μικρά σιδερόφρακτα παραθυράκια, τους μαντρότοιχους και τις μικρές αυλές στα μεγάλα παράθυρα, τα ακροκέραμα, τα αετώματα και τους κίονες των νεοκλασικών κτιρίων σηματοδοτείται η αλλαγή στις αντιλήψεις των ανθρώπων. Για παράδειγμα, το σαχνισί στα μακεδονικά σπίτια, εξυπηρετούσε λειτουργικές ανάγκες όπως την εξασφάλιση χώρου και συνιστούσε τα «μάτια» των γυναικών στον έξω κόσμο, στα νεοκλασικά κτίρια αμέσως μετά την απελευθέρωση παύει να υφίσταται, ακριβώς γιατί τα κοινωνικά δεδομένα μεταβλήθηκαν. Η απελευθέρωση και η ενσωμάτωση την Κοζάνης στην υπόλοιπη Ελλάδα συνοδεύτηκε με την κατασκευή νέων κτιρίων σε αντιστοιχία με τα δυτικοευρωπαϊκά πρότυπα. Η διαφορετική χρήση και το παιχνίδι του φωτός αποτυπώνονται στην μορφή του σπιτιού, στα υλικά και στην αρχιτεκτονική τους.

Από την άλλη, επειδή δεν είναι όλοι ειδικοί να «διαβάσουν» και να καταλάβουν ένα κτίριο αρχιτεκτονικά, θέλησα να αναδείξω κάποια από τα ενδιαφέροντα χαρακτηριστικά τους και στη συνέχεια, να επικεντρωθώ στην ανθρωπογεωγραφία της εποχής τους, όπως φαίνεται στη λειτουργία και τη χρήση τους. *Πώς οι ιστορικές αλλαγές αποτυπώνονται στη χρήση των εν λόγω κτιρίων, πώς τις αντιλαμβάνεται ο ιδιοκτήτης – ένοικος και πώς αυτές μεταφέρονται στη γειτονιά;* Το κάθε κτίριο συνδέεται με το διπλανό του και αντικατοπτρίζει τις τρέχουσες συνθήκες.

Η ηλικία ενός κτιρίου, η αισθητική του, η αρχιτεκτονική του σπουδαιότητα και ο συσχετισμός τους με τα ιστορικά γεγονότα της πόλης και της χώρας επηρέασαν την επιλογή μου. Συν τοις άλλοις, οι προσωπικότητες που συνδέθηκαν με τα κτίρια, είτε τα κτίρια ως οικίες είτε ως δημόσια κτίρια, χαρτογραφούν την πόλη στο χώρο και τον χρόνο. Το κάθε κτίριο συνδέεται με τα ευρύτερα συμπλέγματα των κτιρίων και συνιστά την ταυτότητα της πόλης. Αναμφίβολα, όλα αυτά άσκησαν καταλυτική επίδραση στην επιλογή μου.

Έτσι, το πρώτο και βασικότερό μου κριτήριο για την επιλογή των συγκεκριμένων κτιρίων είναι η θέση τους στο χώρο και η σύνδεσή τους με σημαντικές ιστορικές στιγμές και αλλαγές που σημειώθηκαν στην πόλη μας. Το επόμενο ήταν η αρχιτεκτονική τους μορφή, ακριβώς γιατί απηχεί τις αντιλήψεις και τα πρότυπα ζωής της εποχής τους. Τελευταίο, αλλά όχι λιγότερο σημαντικό, κριτήριο ήταν η καλή ή όχι κατάστασή τους στην εποχή μας. Πράγματι, όλα σχεδόν είναι σε καλή κατάσταση και χρησιμοποιούνται ακόμη και σήμερα από τους πολίτες.

Τα συγκεκριμένα κτίρια που επέλεξα πληρούν τις προϋποθέσεις που έθεσα. Στην **πρώτη ομάδα** ανήκουν ο ναός του Αγ. Νικολάου, το Καμπαναριό/Κωδωνοστάσιο, το Δημαρχείο, το Βαλταδώρειο Γυμνάσιο και το Δημοτικό Χαρισίου Μούκα, γνωστό ως Παρθεναγωγείο και το κτίριο της Εθνικής Τραπέζης. Όλα τους έχουν συνδεθεί με σημαντικά γεγονότα της πόλης μας, αν και ανήκουν σε διαφορετικές εποχές και δεσπόζουν στην κεντρική πλατεία της πόλης.

Στη **δεύτερη ομάδα** συμπεριέλαβα δύο κτίρια του 18^{ου} αιώνα, από τα ελάχιστα που έχουν απομείνει. Πρόκειται για τα Αρχοντικά του Λασσάνη (Χαρτοθήκη) και του Γρηγορίου Βούρκα. Μπορεί να μην είναι στο κέντρο της πόλης αλλά βρίσκονται πολύ κοντά σε αυτό. Και τα δυο είναι σχετικά πρόσφατα ανακαινισμένα και δίνουν την εικόνα της αστικής πόλης των περασμένων αιώνων με τα χαρακτηριστικά της Μακεδονικής

αρχιτεκτονικής, τον πλούτο και τη μόρφωση των ενοίκων τους, αλλά και το μεγαλείο μιας εποχής που χάθηκε. Στο σημείο αυτό θέλησα να συμπεριλάβω και τα «απομεινάρια» ανάλογων αρχοντικών που φιλοξενούνται στις αίθουσες του Λαογραφικού και Ιστορικού Μουσείου της Κοζάνης και στο Μπενάκειο Μουσείο. Έτσι, συμπεριέλαβα μια **ενότητα με κτίρια σημαντικά για την πόλη μας αλλά αφανή** στην εποχή μας. Ο λόγος είναι για αρχοντικά του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα που καταστράφηκαν.

Δίπλα στα παραπάνω έχω επιλέξει **δύο κτίρια σύμβολα** για την πόλη μας, αν και απομακρυσμένα από το κέντρο. Πρόκειται για το Ωδείο της Κοζάνης και τη Δημοτική Βιβλιοθήκη της πόλης. Σχεδόν απέναντι το ένα από το άλλο δένουν το παλιό με το καινούριο. Η ιστορία τους είναι άγνωστη στους περισσότερους άλλα γοητευτική και ενδιαφέρουσα για όποιον θελήσει να την ακούσει. Ειδικά για μια πόλη που διεκδικεί τον τίτλο «της πόλης του Βιβλίου», με μια σημαντική και πλούσια βιβλιοθήκη, εντός και εκτός των συνόρων μας, θα ήταν τραγική αμέλεια η παράβλεψή της.

Αναμφισβήτητα, η επιλογή και η ιεράρχηση ενέχει και το στοιχείο της υποκειμενικότητας. Όλα τους είναι κτίρια που με εντυπωσίασαν με την ιστορία τους, και πιστεύω ότι δε θα αφήσουν ασυγκίνητους και τους μαθητές/τριες. Με τον τρόπο αυτό η βιωματική πρόταση που προτείνω στην εργασία μου έχει ως στόχο να μεταλαμπαδεύσει τη γνώση και τη χαρά της αποκάλυψης στους μαθητές/τριες, ώστε ως αυριανοί δημότες και πολίτες αυτής της πόλης να γνωρίζουν το παρελθόν και τις ρίζες τους για να καταλαβαίνουν την ταυτότητα και τον χαρακτήρα του πολιτισμού τους. Στην ουσία, να μάθουν τι μας κληροδότησαν οι προηγούμενοι και τι θα αφήσουμε και εμείς στην επόμενη γενιά.

Κλείνοντας, η πόλη έχει πολλά να μας διδάξει. Περπατώντας στις γειτονιές και στα στενά σοκάκια, όσα έχουν απομείνει μετά τον καταστροφικό σεισμό του 1995, παντού συναντάς την ιστορία, στα ονόματα των οδών, στις εκκλησίες, στα σπίτια, στα δημόσια κτίρια και τις γειτονιές. Το καθένα περιμένει υπομονετικά να ανοίξουμε την πόρτα και να το «δούμε», είτε κινηθούμε από το κέντρο προς τα έξω είτε αντίστροφα. Η πόλη έχει πολλά να μας διδάξει, αρκεί οι αισθήσεις μας να είναι ανοιχτές.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 : Ιστορία.

1. 1. Τι είναι ιστορία; Σκέψεις πάνω σε ένα παλιό πρόβλημα.

Στην εποχή μας οι περισσότεροι, αν όχι όλοι (για να μην ακουστεί υπερβολικό!), δηλώνουν γνώστες της ιστορίας! Ίσως, γιατί η παιδεία είναι καθολική και υποχρεωτική, ίσως γιατί με το διαδίκτυο και τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης ο καθένας έχει πρόσβαση στη Γνώση, ίσως πάλι γιατί το ποσοστό του αναλφαβητισμού έχει περιοριστεί, ή γιατί το homo Universalis ανθεί; Είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι, τελειώνοντας το σχολείο, όλοι ξέρουν ιστορία, δεν συμβαίνει το ίδιο όμως με τα μαθηματικά και τη φυσική. Κανείς ενήλικος δεν ισχυρίζεται ότι γνωρίζει μαθηματικά, επειδή έχει μάθει την προπαίδεια, αλλά οι περισσότεροι μετά την επαφή τους με την «απόλυτη» και «σαφή» ιστορία του σχολείου, έχουν την πεποίθηση ότι γνωρίζουν ιστορία, προφανώς και το τι έγινε στο παρελθόν¹.

Εντάσσομαι και γω στη χορεία εκείνων που προβληματίζονται για το τι είναι ιστορία. Αν και οι ιστορικές σπουδές αναγνωρίστηκαν ως επαγγελματικός κλάδος στις αρχές του 19ου αι.², το ενδιαφέρον του ανθρώπου για το παρελθόν είναι παλιό. Φυσικά, η επαγγελματική ιστορία του 20^{ου} αι. απέχει από την ιστορία που παρήγαγαν οι πρόγονοί μας όσο η σύγχρονη φυσική απέχει από τον Αρχιμήδη και ο αριθμός των ιστορικών που ζουν και γράφουν σήμερα στον κόσμο είναι μεγαλύτερος από ποτέ, η κοινωνική τους επιρροή είναι πολύ μεγάλη, δεδομένου ότι ασχολούνται άμεσα με την εκπαίδευση των νέων³. Για τη Βόγλη⁴ τα ζητούμενα είναι τι θεραπεύει ως επιστήμη η ιστορία, πώς εργάζεται ο ιστορικός, ποιοι είναι οι στόχοι και η χρησιμότητά της, εν ολίγοις, τι είναι και τι δεν είναι ιστορία. Το παράδοξο είναι ότι ακόμη και οι μη ιστορικοί- οι φιλόστορες και όσοι θεωρούν τις ιστορικές μελέτες βαρετές – είναι πεπεισμένοι ότι γνωρίζουν την «ιστορία» και τι «δεν είναι ιστορία»⁵. Μάλιστα, η καθημερινότητα βρίθει με παραδείγματα χρήσης του όρου *ιστορία* έστω και αν το νόημα είναι διαφορετικό. Στο παράδειγμα «η ιστορία

---

¹Βόγλη Ελπίδα Κ., *Τι πρέπει να γνωρίζει ο ιστορικός για την επιστήμη και το επάγγελμά του;* Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Αθήνα 2015, ebooks 2015, σελ.18. https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/3821/2/15176_Vogli_Elpida.pdf (προσπελάστηκε στις 12/11/2019)

²Γκέοργκ Τγκερς, *Η ιστοριογραφία στον 20ό Αιώνα*, μτφρ. Ματάλας Παρασκευάς, εκδ. Νεφέλη 9^η, Αθήνα 2006, σελ.13-14.

³Plumb J. H., *Ο θάνατος του παρελθόντος*, μτφρ. Κιουπκιόλης Αλέξανδρος, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2004, σελ.138.

⁴Βόγλη Κ. Ελπίδα, *Τι πρέπει να γνωρίζει ο ιστορικός για την επιστήμη και το επάγγελμά του;*, ο.π., σελ.14.

⁵Στο ίδιο, σελ.14.

επαναλαμβάνεται», η λέξη σημαίνει το παρελθόν και όχι την καταγραφή ή την απόπειρα ανασύνθεσης και μελέτης του παρελθόντος από τον ιστορικό, στο «κάθε άνθρωπος έχει την ιστορία του», η λέξη ταυτίζεται με τα προσωπικά βιώματα ή τη μνήμη των ανθρώπων και των ομάδων, παρά με την επιστήμη⁶. Κάθε απόπειρα του ανθρώπου να ερμηνεύσει τη σχέση του με τον χρόνο μοιάζει με μια διανοητική περιπέτεια, που τον στρέφει αναπόφευκτα στην ιστορία⁷. Εξάλλου, η δράση των λίγων, ισχυρών και μεγάλων με την καταλυτική τους επιρροή στη ζωή των πολλών, ασήμαντων, μικρών και ταπεινών είναι μια ελκυστική θέαση της ιστορίας⁸. Για τον ίδιο τον Plumb⁹ το παρελθόν λειτουργεί πάντα ως η θεραπευτική της εξουσίας.

Πολλές φράσεις που έχουν κατά καιρούς διατυπωθεί αποκρυσταλλώνουν την περίπλοκη σχέση ανθρώπου και κοινωνίας στην πορεία του χρόνου. Ο πίνακας που ακολουθεί σταχυολογικά συμπυκνώνει τις σημασίες της λέξης ιστορία και κατ' επέκταση την προσπάθεια του ανθρώπου να προσεγγίσει το παρελθόν¹⁰.

...συχνά επαναλαμβανόμενες φράσεις

1. Αν θες να μάθεις ιστορία, παρακολούθησε τις εκπομπές / ντοκιμαντέρ του X καναλιού
2. Την ιστορία γράφουν πάντα οι νικητές.
3. Του αρέσει η ιστορία, την προτιμά ακόμη και από το ποδόσφαιρο
4. Η ιστορία έχει ήρωες, γεγονότα κ.α. και πολλές ημερομηνίες.
5. Έχουμε ιστορία κάθε Τρίτη και Παρασκευή.
6. Τι σπουδάζει ο γιος / κόρη σας;
- Αα ιστορία, τότε θα διοριστεί;
7. Το έθνος μας έχει ιστορία.
8. Πρέπει να μάθουμε την ιστορία μας
9. Αν μάθεις την ιστορία του θα εντυπωσιαστείς!
10. Η γιαγιά και ο παππούς πάντα μας έλεγαν ιστορίες από τον τόπο τους.

...όπου ο όρος ιστορία σημαίνει:

- αφήγηση και παρουσίαση γεγονότων:
 Στο 1. ταυτίζεται με ένα σύνολο γεγονότων.
 Στο 2. με την επίσημη, ή και στρατευμένη ιστορία
 Στο 3. με τη μη – επιστημονική ή εκλαϊκευμένη ιστορία, ακόμη και το ιστορικό μυθιστόρημα.
 Στο 4. μπορεί να ταυτίζεται με το σχολικό μάθημα
 Στο 5-6. το σχολικό μάθημα και ο ιστορικός είναι δάσκαλος
 Στο 7. δηλώνει το παρελθόν
 Στο 8. το παρελθόν/σύνολο γεγονότων αλλά και καταγεγραμμένη ιστορία, συνήθως με συγκεκριμένο τρόπο.
 Στο 9. παρελθόν, γεγονότα, περιπέτειες και στο 10. την αφήγηση εμπειριών, γεγονότων, μύθων.

⁶ Στο ίδιο, σελ.15.

⁷ Στο ίδιο, σελ.15.

⁸ Στο ίδιο, σελ.16.

⁹ Plumb J. H., *Ο θάνατος του παρελθόντος*, εκδ Μεταίχμιο, Αθήνα 2004, σελ.68.

¹⁰ Στο ίδιο, σελ.16-17. Η συγγραφέας αναφέρει ότι η ιδέα για τον πίνακα δόθηκε από τον πίνακα του Marwick (Marwick, Arthur (1985), *Εισαγωγή στην ιστορία*, μτφρ. Κρίστη Τρίγκου, Αθήνα: εκδ. Π. Κουτσούμπος (Ανοικτό Πανεπιστήμιο Αγγλίας), σελ.11-13). Ωστόσο στο δικό της πίνακα η Βόγλη επιχειρεί να σκιαγραφήσει τις περαιτέρω σημασίες που πιθανό αποκτά ο όρος. Στη δική μου εργασία συμπεριέλαβα κάποιες σημασίες από τον πίνακά της.

Ο Fustel de Coulanges σε ένα μάθημα στο Πανεπιστήμιο του Στρασβούργου αναφέρει ότι, *εκεί όπου έχει περάσει ο άνθρωπος, εκεί όπου έχει αφήσει έχει αφήσει κάποιο αποτύπωμα της ζωής και της διάνοιάς του, εκεί βρίσκεται η ιστορία*¹¹. Όταν πάλι αναρωτιόταν ο E.H. Carr στα 1961 *Τι είναι ιστορία;* συνηγορούσε υπέρ ενός διαφορετικού είδους ιστορίας, πέρα από τις εθνικές αφηγήσεις και τις έμπλεες θαυμασμού βιογραφίες του Trevelyan¹². Για τον Carr η ιστορία ήταν μια προσπάθεια να κατανοηθεί και να ερμηνευθεί το παρελθόν, να εξηγηθούν οι αιτίες και οι ρίζες των πραγμάτων με εύληπτο τρόπο και ο ιστορικός έπρεπε να αποδείξει ότι ένα πράγμα προκάλεσε το άλλο, ακόμη να εξετάζει τις ευρύτερες δυνάμεις που δρουν στην ιστορία, όπως την οικονομική αλλαγή, την εκβιομηχάνιση, τον σχηματισμό των τάξεων και τις ταξικές συγκρούσεις και, για να τις κατανοήσει, πρέπει να χρησιμοποιήσει θεωρίες του παρόντος είτε πρόκειται για μαρξιστικές ιδέες είτε για βεμπεριανά παραδείγματα, για κοινωνιολογικές έννοιες και τα λοιπά¹³.

Οι άνθρωποι λοιπόν ασχολήθηκαν με το παρελθόν τους σε όλες τις κουλτούρες, αλλά με πολύ διαφορετικούς τρόπους είτε πρόκειται για τη Δύση, συμπεριλαμβανομένου και του ισλαμικού κόσμου, είτε για την ανατολική Ασία η γραπτή ιστορία έπαιξε ένα σημαντικό ρόλο όπως σημαντικές ήταν και οι μη γραπτές της μορφές, δηλαδή μνημεία, σύμβολα και λαϊκές παραδόσεις. Από την εποχή του Ηρόδοτου και του Θουκυδίδη στη Δύση και του Ssu'ma Chi' en στην Ανατολή έγινε μια συνειδητή προσπάθεια να διαχωριστεί η ιστορία από τον μύθο και να πλησιάσει την πιστή περιγραφή των γεγονότων που παρελθόντος, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η ιστορία προσπάθησε να διεκδικήσει το status μιας επιστήμης αυστηρότητας ανάλογης των φυσικών επιστημών. Η καλλιέργεια της ιστορίας ως λογοτεχνικό είδος που επιδιώκει να συλλάβει το παρελθόν πιστά και έντιμα και με έναν τρόπο αισθητικά κομψό διατηρήθηκε μέχρι σχετικά πρόσφατα, γιατί στο 19^ο αι. μετατράπηκε σε επαγγελματοποιημένο γνωστικό κλάδο που θεωρούσε τον εαυτό της ως μια «επιστήμη»¹⁴.

---

¹¹ Αναφέρεται στο Ζακ Λε Γκοφ, *Ιστορία και Μνήμη*, μτφρ. Γιάννης Κουμπουρλής, Νεφέλη, Αθήνα 1998, σελ.245.

¹²Cannadine, David, Εισαγωγή, στο Cannadine David(επιμέλεια), *Τι είναι ιστορία σήμερα;* μτφρ. Κώστας Αθανασίου, εκδ. Νήσος, Αθήνα 2007, σελ.10-11.

¹³Evans Richard J., Πρόλογος: *Τι είναι ιστορία;-σήμερα*, στο David Cannadine (επιμέλεια), *Τι είναι ιστορία σήμερα;* μτφρ. Κώστας Αθανασίου, εκδ. Νήσος, Αθήνα 2007,σελ. 23-24.

¹⁴Γκερς Γκέοργκ, *Η ιστοριογραφία στον 20ό Αιώνα*, ο.π., σελ.34.

Στην εποχή μας, κατά τη Ρεπούση¹⁵ η εθνική ιστορία ανάγεται σε προνομιακό πεδίο δεξίωσης εθνικιστικών ιστορικών αναγνώσεων, παράλληλα όμως δεν θεωρείται ταυτοσήμαντη με την εθνικιστική ιστορία. Στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής ενοποίησης εντάσσεται η προσπάθεια για τη διαμόρφωση μιας νέας ιστορίας για τους πολίτες. Το μάθημα της ιστορίας επωμίζεται τη διάπλαση της εθνικής ταυτότητας των νέων γενεών και θεωρείται συχνά υπεύθυνο για έναν επικίνδυνο για την ευρωπαϊκή συγκυρία εθνοκεντρισμό εμφανή ή και λανθάνοντα στο σύνολο των όψεων που συγκροτούν ένα μάθημα ιστορίας στο σχολείο. Η υιοθέτηση μιας περισσότερο ισόρροπης ιστορίας ανάμεσα στην εθνική και στην τοπική, περιφερειακή, ευρωπαϊκή και παγκόσμια ιστορία είναι παράγοντες που απορρέουν από τη σχέση του εθνικού με το άλλο. Συνδέεται με τη δημιουργία μιας νέας ισορροπίας ανάμεσα στην εθνική και την άλλη ή των άλλων ιστορία, γι αυτό και στον ευρωπαϊκό σχολείο κεντρική θέση διεκδικεί η ευρωπαϊκή ιστορία, καθώς προϋποθέτει ή θεωρεί απαραίτητη τη δημιουργία και καλλιέργεια μιας ταυτότητας του ευρωπαίου πολίτη και της ευρωπαϊάς πολιτίσσας, ικανής να γίνει συμβατή και όχι ανταγωνιστική με την ευρωπαϊκή ή και να οδηγήσει προοπτικά στην συγχώνευσή της. Η ένταξη λοιπόν της ευρωπαϊκής ιστορίας στο σχολείο, ως αντίβαρο της εθνικιστικής ιστορίας και στην προοπτική μιας Ευρώπης στην οποία αναγνωρίζονται τα υποκείμενα, οι ομάδες, τα φύλα, τα έθνη, κλπ. προϋποθέτει ανάλογες ιστοριογραφικές προσεγγίσεις στις οποίες στηρίζεται η διδασκαλία.

Όλα τα παραπάνω θυμίζουν την ιστοριογραφική προσέγγιση του Ηρόδοτου, εφόσον στο έργο του όλοι οι λαοί έχουν θέση στην ιστορία του και φωτίζουν τα γεγονότα. Αναρωτιέμαι μήπως τελικά ο Ηρόδοτος είναι πολύ πιο σύγχρονος από όσο νομίζαμε; Μήπως το έργο του έχει τα χαρακτηριστικά ενός σύγχρονου ιστοριογραφικού κειμένου; Μήπως τελικά τα όρια στο παλιό και ξεπερασμένο δεν είναι τόσο απόλυτα και ο «παραμυθάς» Ηρόδοτος πρέπει να αποκτήσει τη θέση που του αξίζει στο χώρο της ιστοριογραφίας; Οι σκέψεις μου αποτελούν το εφελτήριο για μια ουσιαστική αναδρομή στις ρίζες της ιστορίας, τότε που ο μύθος συνέπλεε με την αλήθεια.

---

¹⁵Ρεπούση Μαρία, «Μετά την εθνική ιστορία. Από τον εθνικό εαυτό στο ευρωπαϊκό εμείς... για τη διδασκαλία της ευρωπαϊκής ιστορίας», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τεύχος 104(Ιαν. Φεβ.1999), σελ.47-53.

1.2. Ιστορική αναδρομή στην Ιστορία: από τον «παραμυθά» Ηρόδοτο στους μεταμοντέρνους ιστορικούς της σύγχρονης εποχής.

Ο Ι.Θ. Κακριδής¹⁶ στον Πρόλογο της μετάφρασης του πρώτου βιβλίου του Ηροδότου Κλειώ διατυπώνει τον προβληματισμό του για τη θέση του Ηροδότου στην ιστορία. Διερωτάται λοιπόν με ποιους τίτλους ένας παραμυθάς και λογοποιός διεκδικεί το όνομα του ιστορικού και, μάλιστα, του πατέρα της ιστορίας “pater historiae”¹⁷. Και ακολουθεί η απάντησή του. Μα γιατί ο Ηρόδοτος δεν δίνει μόνο ανέκδοτα και παραμύθια (αν και με την ανεκδοτολογία φωτίζονται συχνά τα ιστορικά πρόσωπα καλύτερα από την ξερή περιγραφή), δίνει και πολεμική και πολιτική ιστορία, όχι όπως ο Θουκυδίδης, αλλά ανάλογα με τα μέσα που διέθετε στην εποχή του¹⁸.

Πράγματι, ασκήθηκε αρνητική κριτική στο έργο του Ηροδότου τόσο από τον Θουκυδίδη όσο και από άλλους, όμως το κύρος του αρχίζει σταδιακά και αποκαθίσταται, γι αυτό και, όταν ο Ηρόδοτος γράφει ιστορία, παύει να λειτουργεί ως παραμυθάς και λογοκλόπος, και τα λάθη του δικαιολογούνται από την εποχή του¹⁹. Είναι ο πρώτος που γράφει σε τόση έκταση ένα ιστορικό έργο χωρίς να έχει στη διάθεσή του ιστορικές πηγές όπως ένας σύγχρονος ιστορικός, επίσημα έγγραφα, εφημερίδες κ.α.²⁰. Μόλις λίγα χρόνια πριν τον Θουκυδίδη, ο Ηρόδοτος συμπεριλαμβάνει στο έργο του όλο τον γνωστό κόσμο, όχι μόνο τα ελληνικά φύλα, την κάθε εκδήλωση της ζωής τους από τα παλιά ως τα σύγχρονά του χρόνια, χωρίς να επικεντρώνεται μόνο στα πολεμικά γεγονότα,²¹ όπως και η Σχολή των Annales²² στον 20^ο αιώνα. Ο Ηρόδοτος αναφέρεται και δίνει αξία στον κάθε λαό, χωρίς να επικεντρώνεται στην πολεμική τους ιστορία αλλά νοιάζεται για κάθε πτυχή της ζωής τους όπως γλώσσα, ήθη- έθιμα, θρησκεία και όλα αυτά με ύφος άνετο, λόγο απλό, χωρίς υποτακτική σύνδεση²³. Περιγράφει ακόμη και τα φυτά, τα ζώα, τα ποτάμια όπως ένας γεωγράφος ή εθνογράφος,²⁴ αλλά και αυτό δε θυμίζει τη Νέα Ιστορία που δίνει έμφαση

---

¹⁶Κακριδής Ι.Θ. Πρόλογος, στο *Ηροδότου Ιστορία, βιβλίο Πρώτο: Κλειώ*, Εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια: Μαρωνίτης Δ.Ν., Βιβλιοθήκη Αρχαίων Κλασικών Γκοβόστη, Αθήνα 1964, σελ.10.

¹⁷Κικέρωνας, *De legibus* I, 5.

¹⁸Κακριδής Ι.Θ, Πρόλογος, ο.π., σελ.10.

¹⁹Στο ίδιο, σελ. 11.

²⁰Στο ίδιο, σελ.11.

²¹Στο ίδιο, σελ.5-6.

²²Γγκερς Γκέοργκ, *Η ιστοριογραφία στον 20ό Αιώνα*, ο.π., σελ.73-90.

²³Κακριδής Ι.Θ., Πρόλογος, ο.π., σελ.5-6.

²⁴Στο ίδιο, σελ. 6

στους γενικότερους γεωγραφικούς, και όχι μόνο, παράγοντες που επηρεάζουν την ανθρώπινη ιστορία;

Η ιστορία του Ηροδότου, που μπορεί να περιγραφεί ως ένα είδος πολιτισμικής ιστορίας, πλούσια σε περιγραφές ηθών, εθίμων, πολιτικών συστημάτων διαφορετικών λαών, πόλεων και ευρύτερων περιοχών, καταλήγει στη νίκη των ελληνικών πόλεων κρατών εναντίον των Περσών. Εξάλλου, η έκβαση των πολέμων αυτών έδωσε το έναυσμα για τη δημιουργία της πρώτης υπερδύναμης, της αθηναϊκής, την αποδυνάμωσή της οποίας στα χρόνια του Πελοποννησιακού πολέμου ανέλαβε να εξιστορήσει ο Θουκυδίδης²⁵.

Σύμφωνα με τον Μαρωνίτη²⁶ με τον Ηρόδοτο και το έργο του η ιστοριογραφία και η εθνογραφία υψώνονται σε ιστορία και επιτυγχάνεται ο συγκερασμός της λογοτεχνικής αφήγησης και της καθαρής ιστορίας, αποτελώντας αυτό το δυσπρόστατο τη μια ιδιοτυπία του έργου του. Η άλλη βρίσκεται στον άμεσο και οικείο τόνο του με τον οποίο η ιστορία του κερδίζει τον αναγνώστη, γι' αυτό «διαβάζεται και στο γραφείο και στην πολυθρόνα, και για ξεκούραση και για ενδοσκόπηση»,²⁷ κάτι που οσφράνθηκε ο άλλος μεγάλος ιστορικός του 5^{ου} αι. π.Χ., ο Θουκυδίδης, και ονόμασε το έργο του, αρνητικά αξιολογώντας το, «μᾶλλον ἢ ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρῆμα ἀκούειν»²⁸ και «ἐπὶ τὸ προσαγωγότερον τῆ ἀκροάσει ἢ ἀληθέστερον»²⁹. Ο Μαρωνίτης³⁰ χαρακτηρίζει το έργο του Ηροδότου ως «ένα τάπητα γοητευτικής πολυχρωμίας», γιατί στο υλικό που συνθέτει το έργο του συμπεριλαμβάνει γεωγραφικές πληροφορίες, ανέκδοτα, νουβέλες, νόμους και θρησκευτική, πολιτική και πολεμική ιστορία και όλα υπηρετούν την ουσία του έργου του «*Ηροδότου Ἀλικαρνησέος ἱστορίας ἀπόδεξις ἦδε, ὡς μήτε τὰ γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων τῷ χρόνῳ ἐξίτηλα γένηται, μήτε*

---

²⁵ Βόγλη Κ. Ελπίδα, *Τι πρέπει να γνωρίζει ο ιστορικός για την επιστήμη και το επάγγελμά του*; ο.π., σελ.114.

²⁶ Ηροδότου *Ιστορίαι*, βιβλίο Πρώτο: Κλειώ, Εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια: Μαρωνίτης Δ.Ν., Βιβλιοθήκη Αρχαίων Κλασικών Γκοβόστη, Αθήνα 1964, σελ.19.

²⁷ Στο ίδιο, σελ. 20.

²⁸ Θουκυδίδης, 1.22.4., στο

http://www.greeklanguage.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?t=165

(προσπελάστηκε στις 10/2/2020)

²⁹ Θουκυδίδης, 1.21.1, στο [http://www.greek-](http://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?t=165)

[language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?t=165](http://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?t=165) (προσπελάστηκε στις 10/2/2020)

³⁰ Ηροδότου *Ιστορίαι*, βιβλίο Πρώτο: Κλειώ, ο.π.,σελ.70-72.

ἔργα μεγάλα τε καὶ θωμαστά, τὰ μὲν Ἑλλησι, τὰ δὲ βαρβάροισι ἀποδεχθέντα, ἀκλέα γένηται, τὰ τε ἄλλα καὶ δι' ἣν αἰτίην ἐπολέμησαν ἀλλήλοισι»³¹.

Σύμφωνα με την Βόγλη δεν ξεκίνησε ο Ηρόδοτος ο Αλικαρνασσεάς το έργο του για να ικανοποιήσει τους αναγνώστες του αιώνες μετά αλλά ήταν ένας ποιητής που αποπειράθηκε να ξεπεράσει τους άλλους και να επεξεργαστεί σε πεζό λόγο και με άλλη αφηγηματική τεχνική το παρελθόν επηρεασμένος από τους Ίωνες χρονικογράφους και γεωγράφους (Εκαταίο τον Μιλήσιο), εξάλλου είναι λάθος να πιστεύει κανείς σήμερα ότι οι κοινωνίες και οι άνθρωποι, είκοσι και εικοσιπέντε αιώνες πριν έψαχναν στην ιστορία τις ρεαλιστικές αποτιμήσεις των πράξεων όπως εμείς εννοούμε σήμερα το ρεαλισμό³².

Από την άλλη, μια νέα τάση σήμερα πλανιέται στις ιστορικές σπουδές, καθώς όλο και περισσότεροι ιστορικοί σε πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα του εξωτερικού αποφασίζουν να υπερβούν τα στενά εθνικά ιστοριογραφικά όρια της εξειδίκευσής τους για να σκεφτούν και να γράψουν από μια δι-εθνική (transnational) ή παγκόσμια ('global'/ 'world')σκοπιά³³. Η συγκυρία της εμφάνισης της παγκόσμιας ιστορίας στο προσκήνιο αφενός σχετίζεται με παράγοντες «εξωτερικούς» ως προς την ιστορία όπως η όξυνση των ανισοτήτων στον αναπτυσσόμενο κόσμο και στις δυτικές/αναπτυγμένες χώρες, αφετέρου η απογοήτευση κάποιων ιστορικών μετά από δύο περίπου δεκαετίες κυριαρχίας προσεγγίσεων κοινωνικής-πολιτιστικής ιστορίας³⁴. Με την Παγκόσμια Ιστορία επανέρχονται στο προσκήνιο οι μεγάλες αφηγήσεις, που είχαν εγκαταλείψει οι ιστορικοί της Κοινωνικής Ιστορίας, για να ερμηνεύσει και να ιστορικοποιήσει φαινόμενα όπως η παγκοσμιοποίηση αλλά χωρίς να αδιαφορεί, και έτσι να νομιμοποιεί διαδικασίες όπως η αύξηση των ανισοτήτων³⁵. Δεν είναι βέβαια θιασώτες αυτής της τάσης όλοι οι ιστορικοί. Όσοι διατίθενται να υπερβούν το σχετικισμό που επιβάλλει η έρευνα σε μια μικρή γεωγραφική περιοχή και για μικρές περιόδους ανατρέχουν στον Ηρόδοτο, ακριβώς γιατί από εκείνον ξεκίνησε το ενδιαφέρον για άλλους πολιτισμούς και η συγκριτική του μελέτη, αν και

---

³¹ ΗΡΟΔΟΤΟΣ Ιστορία (1.1.1-1.4.4)

http://www.greeklanguage.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=30

[προσπελάστηκε στις 10/2/2020]

³² Βόγλη Κ. Ελπίδα, *Τι πρέπει να γνωρίζει ο ιστορικός για την επιστήμη και το επάγγελμα του;*, ο.π., σελ.112

³³ Γκέκας Αθανάσιος(2011). «Από την Ιστορία του Κόσμου στην Παγκόσμια Ιστορία ή από τον Ηρόδοτο στη μεγάλη απόκλιση», *Μνήμων* 29, 2008, σελ.243 (προσπελάστηκε στις 23/6/2019)

<https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/mnimon/article/view/7720/7425>

³⁴ Στο ίδιο, σελ. 250.

³⁵ Στο ίδιο, σελ. 251.

παραγκωνίστηκε σύντομα στην «επιστημονική» προσέγγιση του Θουκυδίδη³⁶. Ακόμη, τον 19^ο αι. η Ιστορία υπηρέτησε και υπηρετεί στον κόσμο των (ευρωπαϊκών) εθνικών κρατών την εγγενή ανάγκη του έθνους-κράτους να αποκτήσουν οι πολίτες υπήκοοι βαθιά γνώση της ιστορίας μιας κοινωνίας, ενός λαού και ενός έθνους, μέσα από αφηγήσεις πατριωτικού πνεύματος που κατασκευάζουν ιστορικές συνέχειες έθνους και θρησκείας, για αυτό πεποίθηση όλο και περισσότερων είναι ότι η εποχή της παγκοσμιοποίησης απαιτεί προσεγγίσεις όπως της Παγκόσμιας Ιστορίας, που δεν είναι άλλο από τρόπο σκέψης, οργάνωσης της έρευνας και προσέγγισης του παρελθόντος³⁷. Ανατρέχοντας πίσω στην ιστορία, εκείνος που συμπεριέλαβε όλους τους τότε γνωστούς λαούς, πολιτισμένους και πρωτόγονους, νομάδες και τρωγλοδύτες και άλλων πολλών την ιστορία, όχι μόνο την πολιτική και πολεμική, δεν είναι άλλος από τον Ηρόδοτο³⁸.

Ο δρόμος λοιπόν της ιστορίας ανοίγεται στην Ιωνία με κέντρο τη Μίλητο, όταν οι πρώτοι Ίωνες λογογράφοι, επηρεασμένοι από τους φυσικούς φιλοσόφους αφήνουν τον ποιητική γλώσσα και γραφή, γράφουν σε πεζό λόγο, αλλάζουν τη σχέση τους με το μύθο, η εθνογραφία, η γεωγραφία και η ιστορία κερδίζουν έδαφος, ακόμη και η λέξη ιστορία με την ιωνική της μορφή *ιστορίη* κάνει την πρώτη εμφάνισή της³⁹. Στον Όμηρο το ουσιαστικό *ἱστωρ*⁴⁰ δηλώνει εκείνον που είδε κάτι και ως αυτόπτης μάρτυρας μπορεί να το επιβεβαιώσει, ενώ το αφηρημένο ιστορικό *ἱστορίη* σημαίνει την εμπειρική έρευνα, την παρατήρηση και τη συγκέντρωση πληροφοριών, αργότερα την ίδια την έκθεση αυτών που ερεύνησε κάποιος και είδε ο ίδιος ή τα πληροφορήθηκε, και τα μεταδίδει στους άλλους⁴¹.

Πράγματι, η λέξη ιστορία σε όλες τις γλώσσες που προέκυψαν από τα ρωμαϊκά προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη *ιστορία* της ιωνικής διαλέκτου. Ο τύπος κατάγεται από την ινδοευρωπαϊκή ρίζα *wid- weid, voir*[=βλέπω]. Εξ ου και το σανσκριτικό *βέτας*, μάρτυρας, και το ελληνικό *ἱστωρ*⁴², μάρτυρας, με την έννοια «εκείνος που βλέπει». Η αντίληψη ότι εκείνος που βλέπει, είναι επίσης αυτός που γνωρίζει ἱστορεῖν στα αρχαία

---

³⁶ Στο ίδιο, σελ. 252.

³⁷ Στο ίδιο, σελ.263.

³⁸ Κακριδής Ι.Θ., Πρόλογος, ο.π., σελ.6.

³⁹ Ηροδότου *Ιστορία*, βιβλίο Πρώτο: Κλειώ, ο.π., σελ.22-23.

⁴⁰ Όμηρος Σ501 και Ψ486 στο Ηροδότου *Ιστορία*, βιβλίο Πρώτο: Κλειώ, ο.π., σελ.23, υποσημείωση 1.

⁴¹ Ηροδότου *Ιστορία*, βιβλίο Πρώτο: Κλειώ, ο.π., σελ.23.

⁴² Henry G. Liddell- Scott Robert, *Μέγα Λεξικόν της ελληνικής Γλώσσης*, εκδότης Ιωάννης Σιδέρης, Αθήναι, τ. II, σελ.546. αναφέρεται ότι η λέξη *ἱστωρ* προέρχεται από τη ρίζα *FID* (ειδω) και από το σανσκριτικό *vid-vas*, το Γοτθικό *veid-vos*(μάρτυρας).

ελληνικά σημαίνει «προσπαθώ να γνωρίσω», «να πληροφορηθώ». Ιστορία σημαίνει έρευνα λοιπόν. Αυτή εξάλλου είναι και η σημασία της λέξης στον Ηρόδοτο στην αφηγηρία των «Ιστοριών» του, οι οποίες είναι «αναζητήσεις» «έρευνες». Στις γλώσσες που προέρχονται από τα ρωμαϊκά η λέξη σημαίνει 1. Την ίδια την έρευνα πάνω στις πράξεις που επιτέλεσαν οι άνθρωποι και 2. Το αντικείμενο αυτής της έρευνας, εκείνο που επιτέλεσαν οι άνθρωποι⁴³. Μπορεί όμως ιστορία να έχει και την έννοια της αφήγησης, οπότε μπορεί να είναι αληθινή ή ψεύτικη, να βασίζεται στην «ιστορική πραγματικότητα» ή να είναι καθαρά φανταστική, μπορεί να συνιστά μια «ιστορική» αφήγηση ή ένα μύθο⁴⁴. Για τον Λε Γκοφ⁴⁵ το παιχνίδι αυτό με τους καθρέπτες και τις αμφισημίες έχει συνεχισθεί μέσα στους αιώνες για τη λέξη ιστορία.

Εξάλλου, αυτό δεν είναι και το ζητούμενο στην ιστορία σήμερα και κυρίως στη διδακτική της ιστορίας; Η διδασκαλία υπηρετεί τον σκοπό αυτό, την εμπειρική έρευνα, την παρατήρηση, τη συγκέντρωση και την έκθεση των αποτελεσμάτων. Μια αντίληψη τόσο παλιά μα και τόσο επίκαιρη.

Από την άλλη, ο Θουκυδίδης όχι μόνο θέλει να καταγράψει τη σύγχρονή του ιστορία, αλλά να ερμηνεύσει και τις κινητήριες δυνάμεις που διέπουν τη σύγκρουση των δύο ισχυρότερων δυνάμεων, είναι λοιπόν ο πρώτος που εξηγεί τι είναι ιστορία κατά τη γνώμη του: μια εμπεριστατωμένη ανασύνθεση του παρελθόντος, που αναδεικνύει τη δράση των ανθρώπων σε περίπλοκες συνθήκες και επιτρέπει την κατανόησή τους πίσω και πέρα από τα γεγονότα της αφορμής και της αιτίας, που τα προκάλεσαν, αλλά και τις συνέπειες και της αλλαγής⁴⁶. Με επιστημονική στάση προσπαθεί να δώσει το σαφές μέσα από την αυτοψία των σύγχρονων γεγονότων ή τη μαρτυρία όσων πήραν μέρος σε αυτά,⁴⁷ γιατί ήθελε να καταστήσει το έργο του κτήμά τε ές αιεί⁴⁸.

Αντίθετα, ο Ξενοφώντας δεν μας δίνει έναν ορισμό του τι σημαίνει για αυτόν ιστορία αλλά δίνει την εντύπωση πως η ιστορία είναι ένα είδος απομνημονευματικής αφήγησης

---

⁴³Ζακ Λε Γκοφ, *Ιστορία και Μνήμη*, μτφρ. Γιάννης Κουμπουρλής, εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1998,σελ.147.

⁴⁴ Στο ίδιο, σελ.148.

⁴⁵ Στο ίδιο, σελ.148.

⁴⁶Βόγλη Κ. Ελπίδα, *Τι πρέπει να γνωρίζει ο ιστορικός για την επιστήμη και το επάγγελμα του;*, ο.π., σελ.115.

⁴⁷Lesky Albin, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, εκδοτικός οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1990 5^η εκδ, σελ.637.

⁴⁸Θουκυδίδης, 1.22.4, στο <http://www.greek->

[language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?t=165](http://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?t=165)

αλλά ήθελε, αφενός, να συγκινήσει με την περίτεχνη περιγραφή των γεγονότων και την ανάδειξη σημαντικών προσωπικοτήτων, αφετέρου να αποκτήσει το έργο του ηθικό και διδακτικό περιεχόμενο⁴⁹. Από την άλλη, ο Πολύβιος, γεννημένος στα χρόνια των πολέμων της Ρώμης κατά του Φιλίππου Ε', ήθελε να γράψει μια ιστορία *καθολική* δηλαδή *παγκόσμια* για τα δεδομένα των ημερών του, γι αυτό και έκρινε πως η ιστορία πρέπει να είναι πολιτική και στρατιωτική και ο ιστορικός να έχει εμπειρία και στους δυο αυτούς τομείς⁵⁰. Στο ερώτημα, αν το ιστορικό έργο πρέπει να ωφελεί ή να ευχαριστεί (ωφέλεια ή τέρψις), υποστήριξε την υπεροχή της ωφέλειας⁵¹. Ο άνθρωπος λοιπόν σε κάθε ιστορική περίοδο ενδιαφερόταν για το παρελθόν, αλλά ο τρόπος που το κατανοούσε και το κατέγραφε πρέπει να το εξετάσει κανείς μόνο στα πλαίσια της συγκεκριμένης εποχής του, γι αυτό η ιστορία άλλαζε προοδευτικά ακολουθώντας τις γενικότερες αλλαγές της κοινωνίας, με την κατάργηση της βασιλείας, την επικράτηση των πόλεων κρατών και την ανάδυση της δημοκρατίας⁵².

Στην εποχή από τον Ξενοφώντα μέχρι τον Πολύβιο η ιστοριογραφία μπορεί να ανέδειξε κάποια ονόματα, των οποίων τα έργα χάθηκαν, όμως η περιρρέουσα ατμόσφαιρα άλλαζε και η εδραίωση της ρητορικής ήδη από τον 5^ο π. Χ. αιώνα επηρέασε και την ιστοριογραφία⁵³. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται και η δυσκολία των ιστορικών να εντάξουν στις ιστορίες τους την προσωπικότητα και το έργο του Αλεξάνδρου, γιατί με το στρατιωτικό και εκπολιτιστικό έργο του ξεπερνούσε τα καθιερωμένα, γιατί απογοήτευσε πολλούς, γιατί η βραχύβια αυτοκρατορία του επεκτάθηκε σε άγνωστες περιοχές που δύσκολα εντάσσονταν στην τότε κρατούσα ιστορική αφήγηση που σπάνια παρήγαγε «παγκόσμιες ιστορίες» και γιατί, τέλος, χρειαζόταν έναν Όμηρο για να συγγράψει σε πεζό λόγο τη ζωή και τη δράση του. Τελικά, η βιογραφία του Αλεξάνδρου θα συντεθεί μετά από τετρακόσια και πάνω χρόνια από τον Πλούταρχο, τον Αρριανό και τον Κουίντο Κούρτιο Ρούφο⁵⁴.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ο Διονύσιος Αλικαρνασσεύς που ζει στα τέλη του 1^{ου} αιώνα, και, ενώ γενικά στην αυτοκρατορική περίοδο της Ρώμης επικρατούσε έντονη λογοκρισία, από τους ιστορικούς ξεχωρίζει ο Τίτος Λίβιος που στόχευε στον πατριωτισμό

---

⁴⁹ Βόγλη Κ. Ελπίδα, *Τι πρέπει να γνωρίζει ο ιστορικός για την επιστήμη και το επάγγελμα του;*, ο.π., σελ.115.

⁵⁰ Στο ίδιο, σελ. 116.

⁵¹ Lesky Albin, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, ο.π., σελ. 1064.

⁵² Βόγλη Κ. Ελπίδα, *Τι πρέπει να γνωρίζει ο ιστορικός για την επιστήμη και το επάγγελμα του;*, ο.π., σελ.117.

⁵³ Στο ίδιο, σελ.119-120.

⁵⁴ Στο ίδιο, σελ.120.

και στην πίστη στην αιώνια Ρώμη⁵⁵. Καταλαβαίνει λοιπόν κανείς την ιστοριογραφία της κλασικής, ελληνιστικής και ρωμαϊκής εποχής ως μια ιστορία πολιτική και στρατιωτική/πολεμική, μέσα από την οποία αναδεικνύονται όψεις της κοινωνικής, οικονομικής, πολιτιστικής και θρησκευτικής δράσης των ανθρώπων⁵⁶.

Η εμφάνιση και διάδοση του Χριστιανισμού επηρεάζει και την ιστορία, εγκαινιάζοντας μια νέα κοσμοθεωρία για τον κόσμο. Και ενώ στη Δύση είναι η εποχή του Μεσαίωνα στο ανατολικό κράτος αναδύεται η Βυζαντινή αυτοκρατορία. Οι Βυζαντινοί ιστορικοί ήταν σε υψηλότερο επίπεδο από τους Δυτικούς και για την πολιτική τους αγχίνοια και για τις ψυχολογικές τους παρατηρήσεις, το ύφος και τη συγκρότησή τους⁵⁷. Μορφωμένοι με αναπτυγμένο καλλιτεχνικό αίσθημα και κριτικό ιστορικό πνεύμα, παρακολουθούν τα γεγονότα, συμμετέχουν στα κοινά και ίσως η δράση τους αυτή βλάπτει πολλές φορές την αντικειμενικότητα του ιστορικού τους έργου⁵⁸. Αξίζει να μνημονευτεί ο Ευσέβιος (4^{ος} αι. εκκλησιαστική ιστορία), ο Προκόπιος (6^{ος} αι.), ο Κωνσταντίνος Ζ΄ Πορφυρογέννητος, η Άννα η Κομνηνή (12^{ος} αι.), και άλλοι πολλοί⁵⁹.

Και ενώ ο αρχαίος ιστορικός έχει ως κέντρο του την Ελλάδα ή την πόλη, ο Βυζαντινός ιστορικός κινείται σε πλατύτερους ορίζοντες καθώς το κέντρο της διήγησής του είναι η αυτοκρατορία, ο κόσμος ολόκληρος, ο αυτοκράτορας, και σε αυτό μεσολαβεί ο Χριστιανισμός. Άλλοτε πάλι οι βυζαντινοί ιστορικοί αποφεύγουν τη σύγκρουση με την Εκκλησία και το δόγμα, ενώ δίνουν σημαντικές πληροφορίες για τους γειτονικούς λαούς, εξιστορούν σύγχρονα ή λίγο προγενέστερα γεγονότα, χωρίς να λείπουν και οι περιπτώσεις κατά τις οποίες περιορίζουν τοπικά το θέμα τους όπως ο Ευστάθιος Θεσσαλονίκης (12^{ος} αι.) που διηγείται την άλωση της Θεσσαλονίκης από τους Νορμανδούς το 1185⁶⁰.

Από τις ιστορίες του Ηροδότου λοιπόν ως τους χρονικογράφους του Μεσαίωνα, η ιστορία ήταν αφήγηση «γεγονότων»(διαφορά από τον μύθο), όπως τα άκουσαν, τα έζησαν ή τα παρέλαβαν από παλαιότερες γραφές οι ιστορικοί, αφήγηση που στόχο είχε να διδάξει και να φρονηματίσει τους νεότερους. Από την εποχή της Αναγέννησης τουλάχιστον, αναπτύχθηκε έντονο το ενδιαφέρον για τα γραπτά τεκμήρια του παρελθόντος, τη

---

⁵⁵ Στο ίδιο,σελ.121-122.

⁵⁶ Στο ίδιο,σελ.125.

⁵⁷ Τσολάκη Ευδόξου Θ., *Εισαγωγή στη Μεσαιωνική ελληνική Φιλολογία*, εκδ. Γιαχούδη-Γιαπούλη, Θεσσαλονίκη 1986, σελ.31

⁵⁸ Στο ίδιο, σελ 32-33.

⁵⁹ Στο ίδιο, σελ 32-34.

⁶⁰ Στο ίδιο, σελ.32-34.

διερεύνηση της αυθεντικότητάς τους, τη διάσωση και την έκδοσή τους. Η ενασχόλησή τους αυτή ονομάστηκε ιστοριοδιφία⁶¹. Η εμφάνιση των πρώτων Πανεπιστημίων, η στροφή και μελέτη των αρχαίων κλασικών όπως του Αριστοτέλη, των μαθηματικών, της φυσικής και της αστρονομίας καθιστούν το 13^ο αι. μεταβατική περίοδο⁶². Η Αναγέννηση και ο Ουμανισμός φέρνουν νέο πνεύμα στην Ευρώπη. Στα χρόνια του Διαφωτισμού, του θριάμβου του ορθού λόγου και της λογικής, ο άνθρωπος αποκτά αξία ως σκεπτόμενο υποκείμενο, αναπόφευκτα και ο ιστορικός λόγος ανανεώνεται⁶³. Η ιστορική εξέλιξη ήταν αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης ανθρώπινης φύσης και αντικειμενικών παραγόντων όπως το κλίμα, η φυλή, η γεωγραφία και το πολιτισμικό περιβάλλον⁶⁴ και κάποιοι στοχαστές του Διαφωτισμού πρέσβευαν ότι κάθε έθνος έχει την ιδιαίτερή του εξέλιξη, γεγονός που δικαιολογεί την πολιτισμική πολυμορφία και την ύπαρξη «πολλαπλών ταχυτήτων» ιστορικής εξέλιξης⁶⁵.

Οι ρίζες της επιστημονικής επανάστασης στις ιστορικές σπουδές ανάγονται στην ιστορική κριτική που εφάρμοσαν η νομική και η φιλολογία κατά τον 15^ο αι., και η μεγάλη ώθηση στις ζυμώσεις αυτές έδωσε η εφεύρεση της τυπογραφίας και η ανάπτυξη της μελέτης των αρχαιοτήτων, καθώς η γνώση διαδίδεται πλατύτερα και υποβάλλεται σε έλεγχο. Δεν παρατηρείται κάποια σημαντική ανάπτυξη των ιστορικών σπουδών στα πανεπιστήμια αλλά κατά τον 16^ο αι. η ενασχόληση με το αρχαίο παρελθόν— τις τέχνες, τη λογοτεχνία, τα νομίσματα, τεχνουργήματα- εξαπλώνεται ευρύτατα στην Ευρώπη και η εκκοσμίκευση των ιστορικών σπουδών είναι ιδιαίτερα σημαντική. Ήδη από τον 15^ο το ενδιαφέρον για τις αρχαιότητες κυριαρχούσε στην έρευνα και οδήγησε τους ευρωπαίους μελετητές στη συλλογή τεράστιου νέου ιστορικού υλικού, όχι μόνο από την αρχαιότητα αλλά και για τον Μεσαίωνα και την τοπική και εθνική ιστορία. Καθιερώθηκαν νέες ιστορικές τεχνικές όπως η επιγραφική, η παλαιογραφία, η διπλωματική, η νομισματολογία, εκδόθηκαν λεξικά, κατάλογοι, εγκυκλοπαίδειες, εντούτοις η ανάπτυξη της ιστορικής βιβλιογραφίας και της ιστορικής γνώσης δεν οδήγησε στην ιστορική ανάλυση που εφαρμόζουμε σήμερα γιατί πρόθεσή τους ήταν το «πώς» και όχι το «γιατί» της ιστορίας⁶⁶.

---

⁶¹Αβδελά Έφη, *Ιστορία και Σχολείο*, Νήσος, Αθήνα 1998, σελ.85-86.

⁶²Βόγλη Κ. Ελπίδα, *Τι πρέπει να γνωρίζει ο ιστορικός για την επιστήμη και το επάγγελμά του*., ο.π., σελ.132 .

⁶³Στο ίδιο,σελ.138-139.

⁶⁴Στο ίδιο,σελ.139.

⁶⁵Στο ίδιο,σελ.142.

⁶⁶Plumb J. H., *Ο θάνατος του παρελθόντος*, ο.π., σελ.147-150.

Στις αρχές του 19^{ου} αι. παρατηρείται στο δυτικό κόσμο μια ριζική αλλαγή του τρόπου έρευνας, γραφής και διδασκαλίας της ιστορίας που ως τότε ήταν είτε μαθησιακή και αρχαιογνωστική είτε λογοτεχνική, τώρα πια μετατρέπεται σε επαγγελματικό κλάδο και ενώνεται από τους μεγάλους βρετανούς ιστορικούς Γίββωνα, Χιουμ και Ρόμπινσον⁶⁷. Ειδικά με το Γίββωνα αρχίζει η ριζική σύγκρουση με την παραδοσιακή ερμηνεία του παρελθόντος και στόχος της ιστορίας του ήταν η διαμόρφωση μιας αντικειμενικής και ακριβούς εικόνας του παρελθόντος, απαλλαγμένης από προκαταλήψεις ή την έννοια του εγγενούς σκοπού⁶⁸.

Η αλλαγή σημειώθηκε στα γερμανικά πανεπιστήμια και έδινε έμφαση στη διδακτική πλευρά της ιστορίας και στην απελευθέρωσή της από την αρχαιογνωσία⁶⁹. Τις νέες επιδιώξεις των γερμανών κλήθηκε να υπηρετήσει ο Λέοπολντ φον Ράνκε στα 1825 στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου, στοχεύοντας να καταστήσει την ιστορία μια αυστηρή επιστήμη που ασκείται από επαγγελματικά καταρτισμένους ιστορικούς και, σύμφωνα με τον Θουκυδίδη, που ήταν και το θέμα της διατριβής του, μια ιστορία που να συνδυάζει την πιστή ανάπλαση του παρελθόντος με λογοτεχνική κομψότητα⁷⁰.

Στα τέλη του 19^{ου} αι. ανησυχία επικρατεί στις ιστορικές σπουδές και διαδίδεται σε Ευρώπη και Ηνωμένες Πολιτείες η πεποίθηση πως το αντικείμενο της ιστορίας πρέπει να ανοίξει, να δοθεί χώρος στην κοινωνία, την οικονομία και την κουλτούρα, να μην είναι καθαρά αφηγηματική επικεντρωμένη στην πολιτική, στα γεγονότα και τις μεγάλες προσωπικότητες αλλά να παραμείνει γνωστικός κλάδος, επαγγελματικός και επιστημονικός⁷¹. Η όξυνση εμφανίστηκε στη Γερμανία γύρω από το βιβλίο του Καρλ Λάμπρεχτ *Deutsche Geschichte* (Γερμανική Ιστορία 1891) στο οποίο αμφισβητούσε δυο βασικές αρχές της συμβατικής ιστορίας: τον κεντρικό ρόλο του κράτους και την επικέντρωση σε πρόσωπα και γεγονότα⁷². Και ενώ στη Γερμανία η απόρριψη του Λάμπρεχτ ήταν καθολική, στη Γαλλία και την Αμερική οι ιστορικοί ήταν ανοιχτοί στην προσέγγιση με

---

⁶⁷ Γκερς Γκεόργκ, *Η Ιστοριογραφία στον 20^ο Αιώνα*, ο.π., σελ.39.

⁶⁸ Plumb J. H., *Ο θάνατος του παρελθόντος*, ο.π., σελ.151-154.

⁶⁹ Γκερς Γκεόργκ, *Η Ιστοριογραφία στον 20^ο Αιώνα*, ο.π., σελ.39.

⁷⁰ Στο ίδιο, σελ.41.

⁷¹ Στο ίδιο, σελ.50.

⁷² Στο ίδιο, σελ.50-51.

τις κοινωνικές επιστήμες, προφανώς γιατί βοηθούσαν και οι διαφορετικές πολιτικές των χωρών αυτών⁷³.

Στην πραγματικότητα όλοι οι ιστορικοί, από τον Ράνκε μέχρι τον Μαρξ και τον Βέμπερ, και μέχρι τους Αμερικανούς κοινωνικούς ιστορικούς έβλεπαν την ιστορία σαν μια κίνηση σ' ένα μονοδιάστατο χρόνο, από το παρελθόν στο μέλλον, αυτό έρχονται να τροποποιήσουν οι ιστορικοί των Annales, τονίζοντας τη σχετικότητα και τα πολλαπλά στρώματα του χρόνου⁷⁴. Οι δυο ιδρυτές του περιοδικού Annales και της «σχολής», παρότι αρνούνται τον όρο «σχολή», Λυσιέν Φεβρ (Lucien Febvre) και Μαρκ Μπλόχ(Marc Bloch), σπούδασαν αμφότεροι στη Λειψία και στο Βερολίνο και παρακολούθησαν από κοντά τη δουλειά που γινόταν με την κοινωνική και οικονομική ιστορία στη Γερμανία⁷⁵. Είναι αξιοσημείωτο να αναφερθεί ότι το περιοδικό εμφανίστηκε το 1929, τη χρονιά της μεγάλης οικονομικής κρίσης που με τη σειρά της έφερε μια σειρά προβλημάτων σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο, γι αυτό και στη βάση του ιστορικού λόγου που αναπτύχθηκε μέσω των Annales, κεντρική θέση κατέχουν τα σύγχρονα προβλήματα⁷⁶. Οι ιστορικοί των Annales εγκατέλειψαν τον γραμμικό χρόνο, δεν υπάρχει γι αυτούς η αντίληψη μιας ενιαίας ιστορικής εξέλιξης, γι αυτό και η ιστορία τους είναι, με λίγες εξαιρέσεις, είτε τοπική είτε υπερεθνική, ενώ σημαντική είναι η θέση της γεωγραφίας στο έργο τους, αλλά πρόκειται για μια «ανθρωπογεωγραφία» που έχει επίγνωση της αλληλεπίδρασης κουλτούρας και φυσικού χώρου⁷⁷. Στη δεκαετία του 1960 η γενικευμένη στροφή στις κοινωνικές επιστήμες και στην ποσοτικοποίηση κυριαρχεί και στα Annales⁷⁸, που απηχούν τις σημαντικότερες μεταμορφώσεις της ιστορικής σκέψης του 20^{ου} αι.⁷⁹.

Κατά τον Ζακ Λε Γκοφ πραγματοποιώντας την ιστορία των πόλεων τους, των λαών τους και των αυτοκρατοριών τους, οι ιστορικοί της Αρχαιότητας πίστευαν ότι έκαναν την ιστορία της ανθρωπότητας, οι χριστιανοί ιστορικοί, οι ιστορικοί της Αναγέννησης και του Διαφωτισμού εκτιμούσαν πως έκαναν την ιστορία του ανθρώπου και οι νεότεροι παρατηρούν ότι η ιστορία είναι η επιστήμη της εξέλιξης των ανθρωπίνων κοινωνιών⁸⁰. Το παράδοξο της ιστορικής επιστήμης σήμερα είναι ότι, ενώ γνωρίζει με διάφορες μορφές μια

---

⁷³ Στο ίδιο,σελ.53.

⁷⁴ Στο ίδιο,σελ.73.

⁷⁵ Στο ίδιο, σελ.74.

⁷⁶Βόγλη Κ. Ελπίδα, *Τι πρέπει να γνωρίζει ο ιστορικός για την επιστήμη και το επάγγελμα του;*, ο.π., σελ.182.

⁷⁷Γκερς Γκεόργκ, *Η Ιστοριογραφία στον 20^ο Αιώνα*, ο.π σελ.80-82.

⁷⁸ Στο ίδιο, σελ.84.

⁷⁹ Στο ίδιο, σελ.82.

⁸⁰Γκοφ Λε Ζακ, *Ιστορία και Μνήμη*, ο.π., σελ.23.

απαράμιλλη δημοτικότητα στις Δυτικές κοινωνίες, ενώ τα έθνη του Τρίτου Κόσμου φροντίζουν να προσφέρουν στον εαυτό τους μια ιστορία,- κάτι που θα προκαλέσει ίσως τη γέννηση τύπων ιστορίας πολύ διαφορετικών από αυτές που οι Δυτικοί ορίζουν ως τέτοιες-, αν και η ιστορία κατέστη ένα ουσιαστικό στοιχείο της ανάγκης για ατομική και συλλογική ταυτότητα, σήμερα ακριβώς η ιστορική επιστήμη γνωρίζει μια κρίση⁸¹.

---

⁸¹ Στο ίδιο, σελ.23.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 : Τοπική Ιστορία.

2.1. Οριοθέτηση και διασαφήνιση του όρου και άλλων συναφών.

Ο P.Leuilliot⁸² στη δεκαετία του '60 οριοθετεί την τοπική ιστορία συγκρίνοντάς την με τη γενική και υποστηρίζει ότι η τοπική ιστορία ανάγεται από το παρόν στο παρελθόν και είναι μια ιστορία ποιοτική και όχι ποσοτική. Τη χαρακτηρίζει η ελαστικότητα σε ότι αφορά τη διάρκεια και τη μέθοδο που θα ακολουθηθεί στην προσέγγιση. Αντικείμενο της τοπικής ιστορίας είναι το ατομικό ενώ της γενικής το γενικό και ως 'κλαδική' εξετάζει τις δομές ανά τομέα. Μελετά την καθημερινότητα που τείνει να είναι η ιστορία του «αόρατου καθημερινού» αλλά και του «διαρκούς», αυτού που επιβιώνει στη μακρά διάρκεια των τοπικών παραδόσεων και του λαϊκού πολιτισμού. Ακόμη, εξετάζει συγκριτικά το ρυθμό εξέλιξης ανάμεσα στο γενικό και στο τοπικό. Τέλος, ως επιστήμη του ειδικού είναι εμπειρική και αρνητικά διακεείμενη στις γενικεύσεις.

Από την άλλη ο Skipp,⁸³ εστιάζοντας στο χώρο της εκπαίδευσης, διαμορφώνει το φαινομενολογικό μοντέλο που διαπερνά την τοπογραφία, την οικονομική, δημογραφική, κοινωνική, εκκλησιαστική και πολιτική ιστορία, έχει ως τόπο μελέτης την κοινότητα, την πόλη, το νομό και την περιφέρεια και χαρακτηρίζεται από την ανάλυση, τη μικρο-ιστορική προτίμηση, τη συγκριτική διάθεση, το διηγηματικό και περιγραφικό γράψιμο και την καταγραφή σειρών δεδομένων.

Σύμφωνα με τη Βαϊνά⁸⁴ δύο είναι οι βασικοί τρόποι μελέτης και καταγραφής της τοπικής Ιστορίας ως προς το περιεχόμενο: α) η θεματικά ολόπλευρη μελέτη της Ιστορίας ενός τόπου, που θα μπορούσε να ονομαστεί και «γενική τοπική Ιστορία» και β) η σε βάθος ανάλυση ενός συγκεκριμένου θέματος από την ιστορία ενός τόπου. Ο Λεοντσίνης υποστηρίζει ότι τόσο για τον ιστορικό της τοπικής ιστορίας όσο και για τους διδάσκοντες την τοπική ιστορία το αντικείμενο της έρευνας είναι η μελέτη και η ανάλυση της κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης μιας περιοχής σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο

---

⁸²Leuilliot P. "Defense et illustration de l' histoire locale", *Annales ESC* 1967, no 1 σελ.154-177, στο Ρεπούση Μαρία «Τοπικές ιστορίες στο σχολείο. Από το γενικό παρελθόν στο παρελθόν του τόπου», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 112(2000), σελ. 100.

⁸³Skipp L. "Local History: A new definition and its implications", *Local Historian* 16 1981, σελ.325- στο Ρεπούση Μαρία, «Τοπικές ιστορίες στο σχολείο. Από το γενικό παρελθόν στο παρελθόν του τόπου», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 112(2000), σελ. 101-102.

⁸⁴Βαϊνά Μαρία, *Θεωρητικό πλαίσιο διδακτικής της τοπικής ιστορίας για τον εικοστό πρώτο αιώνα*, Gutenberg, Αθήνα 1997, σελ.107.

καθώς και η συγκριτική παραβολή της ανάπτυξής της με άλλες περιοχές και με βάση τις αιτίες και τα κίνητρα που οδήγησαν στο αποτέλεσμα αυτό σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό ή και παγκόσμιο επίπεδο. Η ιστορική ερμηνεία, η παρατήρηση και η ανάλυση της συγκεκριμένης δομής και ανάπτυξης της κοινωνίας μιας περιοχής, η ειδική χρήση της, η αγροτική εκμετάλλευση, οι επιχειρησιακοί τομείς στην περιοχή, η κατοικία και ο εξοπλισμός της, τα εργαλεία παραγωγής και οι μέθοδοι εκμετάλλευσης του φυσικού πλούτου σε συγκεκριμένες περιόδους, οι ανασχηματισμοί του τρόπου σκέψης, των ιδεών και των πεποιθήσεων του τοπικού πληθυσμού, η αναμόρφωση του ιστορικού τοπίου, η αξιολόγηση της συλλογικής δράσης, ο ρόλος του ατόμου στην ιστορία ή και οι επιδράσεις του ατόμου σε τοπική κλίμακα από το ευρύτερο περιφερειακό και εθνικό επίπεδο και τα κίνητρά του προς την κατεύθυνση αυτή προσφέρονται για ιστορική γνώση και λογική επεξεργασία⁸⁵. Πιο συγκεκριμένα, το αντικείμενό της σε τοπικό επίπεδο είναι ο ιστορικός, γεωγραφικός και γεωλογικός χώρος, η τέχνη και η αισθητική του τοπίου, οι τεχνικές δόμησης του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, ο χώρος του μύθου, της αρχαιολογίας και των θρησκειών, τα χριστιανικά μνημεία της περιοχής και η δραστηριότητα της τοπικής εκκλησίας, η παραδοσιακή και η σύγχρονη τεχνολογία και οικονομία της περιοχής,(γεωργία, κτηνοτροφία, βιοτεχνία και βιομηχανία), η δημογραφική συγκρότηση του πληθυσμού της και η μετανάστευση(εσωτερική/ εξωτερική), η εκπαίδευση και η παιδεία, η κοινωνική και κοινοτική οργάνωση των τοπικών κοινωνιών, του λαϊκού πολιτισμού και, τέλος, το μουσείο⁸⁶.

Κατά τον Skipp αντικείμενο της τοπικής ιστορίας είναι η οριοθέτηση του που ανάγεται στον ορισμό ενός τόπου, στον προσδιορισμό κάποιων θεματικών πεδίων και η ανάδειξη μιας προσέγγισης⁸⁷. Ωστόσο τα κριτήρια αυτά δεν ευνοούνται πάντα με τον ίδιο τρόπο. Έτσι, τοπική ιστορία εννοείται και ως η ιστορία ενός τόπου και ως η ιστορία του ατομικού, του ειδικού, του μοναδικού στο πλαίσιο ενός τόπου. Μπορεί να είναι η ιστορία των σπουδαίων στιγμών του τόπου και άλλοτε η ιστορία του τόπου στη μακρά της διάρκεια. Η ιστορία του ατομικού μπορεί να είναι επίσης μια ιστορική βιογραφία, η ιστορία μιας

---

⁸⁵Λεοντσίνης Ν. Γεώργιο, *Διδακτική της Ιστορίας: γενική – τοπική και περιβαλλοντική εκπαίδευση*, Αθήνα 1996, σελ. 96.

⁸⁶Λεοντσίνης Ν. Γεώργιος, *Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα διδακτικής της ιστορίας και του περιβάλλοντος*, Ινστιτούτο Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2003, σελ.47.

⁸⁷Skipp L. “Local History: A new definition and its implications”, *Local Historian* 16,1981, σελ.325-331 & 392-399, στο Ρεπούση Μαρία, «Τοπικές ιστορίες στο σχολείο. Από το γενικό παρελθόν στο παρελθόν του τόπου»,ο.π., σελ. 101.

επιχείρησης να είναι ένα συγκεκριμένο προϊόν, η ιστορία μιας οικογένειας, η ιστορία κάποιας από τις όψεις που συνιστούν την τοπική κοινωνία στη διαχρονία της. Άλλοτε η τοπική έρευνα δημοσιεύει έγγραφα και αρχεία και άλλοτε αναδεικνύει θέματα της καθημερινής ζωής και νοοτροπίας της τοπικής κοινωνίας. Φυσικά, ο τόπος της τοπικής ιστορίας ορίζεται ο τόπος του σχολείου και το μέγεθός του – συνοικισμός, χωριό, κομόπολη, πόλη επαρχία- υπόκειται στην υποκειμενική κρίση του/της ερευνητή/τριας⁸⁸.

Είναι πολύ μακριά η εποχή που οι περισσότεροι επαγγελματίες ιστορικοί έβλεπαν την τοπική ιστορία απλώς ως αντανάκλαση της εθνικής ή ως ένα είδος διασκέδασης και ευχάριστης ενασχόλησης για τους ερασιτέχνες ιστοριογράφους, απεναντίας η διεθνής εμπειρία καταδεικνύει ότι η τοπική ιστορία ενδιαφέρει πολλούς μαθητές όλων των ηλικιών και ένας μεγάλος αριθμός απ' αυτούς δέχεται ευχάριστα τη μελέτη της, ενώ η έρευνα και η μελέτη της συνιστά μια αναγνωρισμένη από το διεθνή χώρο επιστημονική και εκπαιδευτική αναγκαιότητα⁸⁹.

Ο Beeck⁹⁰ θεωρεί ότι η ουσία και ο ρόλος της τοπικής ιστορίας έχουν παρεξηγηθεί. Αυτό συμβαίνει γιατί πολλοί νομίζουν ότι η τοπική ιστορία είναι ένα πεδίο που τοποθετείται πλάι στη Γενική ιστορία για να τη διευρύνει, ενώ, αντίθετα, ισχύει ότι δεν υπάρχει μάθημα ιστορίας χωρίς τοπική θεώρηση. Ο Beeck λοιπόν εντοπίζει και καταγράφει τρεις παρανοήσεις. Πρώτη παρανόηση είναι ο συναισθηματικός υπερτονισμός του τοπικού με την εξιδανίκευση του παρελθόντος που μπορεί να δράσει αρνητικά στη διαμόρφωση της ιστορικής συνείδησης. Δεύτερη παρανόηση είναι ότι με την ενασχόληση με την τοπική Ιστορία επιτυγχάνεται μια απλουστευμένη εισαγωγή στη γενική ιστορία, με βάση την παιδαγωγική αρχή «από τα κοντινά στα μακρινά» και μέσα από την άμεση εποπτεία των ιστορικών μνημείων του περιβάλλοντος. Φυσικά, πολλά από τα μνημεία που θεωρούνται μαρτυρίες τοπικής ιστορίας ξεπερνούν τα όρια του τοπικού και η αρχή της εγγύτητας του χώρου δεν συνεπάγεται και τη γνωστική ή συναισθηματική εγγύτητα, άρα η τοπική ιστορία δεν οδηγεί τους μαθητές σε μια ευκολότερη και καλύτερη κατανόηση της Ιστορίας. Τέλος, «ο μύθος του μικρού άσημου ανθρώπου» αποδέχεται την αναγκαιότητα της διεύρυνσης της

---

⁸⁸Ρεπούση Μαρία, «Τοπικές ιστορίες στο σχολείο. Από το γενικό παρελθόν στο παρελθόν του τόπου», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 112(2000), σελ. 101-102.

⁸⁹Λεοντίνης Γεώργιο Ν., *Διδακτική της Ιστορίας: γενική – τοπική και περιβαλλοντική εκπαίδευση*, ο.π., σελ.106 όπου παρατίθεται σχετική βιβλιογραφία.

⁹⁰Στο Βαϊνά Μαρία, *Θεωρητικό πλαίσιο διδακτικής της τοπικής ιστορίας για τον εικοστό πρώτο αιώνα*, ο.π., σελ.59-71.

ιστορικής προοπτικής με κοινωνικά και πολιτισμικά περιεχόμενα, αλλά απορρίπτει την υπερβολή της εξύμνησής του.

Παράλληλα με τον όρο τοπική ιστορία συνυπάρχουν και οι όροι «Ιστορία του τόπου μας», «Ιστορία της ιδιαίτερης πατρίδας», «Ιστορία της περιοχής», «Ιστορία της επαρχίας», «Ιστορία της πόλης» ή «πολεο-ιστορία», «Ιστορία της ευρύτερης περιφέρειας», «Ιστορία του άμεσου περιβάλλοντος», «Ιστορία του χώρου ζωής»⁹¹.

Η Βαϊνά επισημαίνει ότι στη γερμανική βιβλιογραφία γίνεται διάκριση της τοπικής ιστορίας από την *Ιστορία της Ιδιαίτερης πατρίδας*. Συγκεκριμένα με τον όρο «Ιστορία της ιδιαίτερης πατρίδας» κατά τον Stiegfried Münchenbach⁹² εννοείται ένα πυκνό δίκτυο κοινωνικών δεσμών. Είναι η Ιστορία ενός περιορισμένου γεωγραφικού χώρου, προς τον οποίο ο καθένας αναπτύσσει μια άμεση και προσωπική σχέση και εδώ υπάγεται ο τόπος κατοικίας, το σχολείο, το εμπορικό κέντρο της πόλης, οι γειτονικοί τόπου όπου κατοικούν συγγενείς και φίλοι. Από την άλλη, ο όρος «τοπική Ιστορία» ή «Ιστορία της περιοχής» αναφέρεται στην Ιστορία ενός ευρύτερου χώρο στον οποίο υπεισέρχονται κοινοί, ιστορικά καθοριστικοί και στενά αλληλοεξαρτώμενοι παράγοντες, όπως η κοινή διοίκηση, το κοινό δίκαιο, η κοινή πολιτική και οικονομική δομή, κοινοί θρησκευτικοί δεσμοί, σταθερά γεωγραφικά δεδομένα που επηρεάζουν ακόμη και τη μορφή του συγκοινωνιακού δικτύου⁹³. Καταλήγει, λοιπόν, στο συμπέρασμα ότι η έννοια «τοπική ιστορία» περιλαμβάνει ως υπάλληλες την «Ιστορία της ιδιαίτερης πατρίδας», «την Ιστορία της περιοχής» και την «Ιστορία της ευρύτερης περιφέρειας» που μπορεί να εκφραστεί και ως «πολεο-ιστορία». Επομένως, χρησιμοποιώντας τον όρο «τοπική ιστορία» είναι δυνατόν να εννοούνται κατά περίπτωση καθεμιά από τις παραπάνω έννοιες⁹⁴.

Στην ελληνική γλώσσα η τοπική ιστορία χάνει ως έννοια την ευρύτητά της όταν προσδιορίζεται ως ιστορία της ιδιαίτερης πατρίδας, ενώ θα έπρεπε να την εμπεριέχει, όπως και τη λεγόμενη «ιστορία της πόλης» ή καλύτερα «πολεο-ιστορία». Η λέξη «τόπος» άλλωστε διακρίνεται για την σημασιολογική της ελαστικότητα⁹⁵. Στην ελληνική γλώσσα ήδη από την αρχαιότητα η λέξη «τόπος» (regio) δεν προσδιορίζεται μονοδιάστατα-

---

⁹¹Βαϊνά Μαρία, *Θεωρητικό πλαίσιο διδακτικής της τοπικής ιστορίας για τον εικοστό πρώτο αιώνα*, ο.π., σελ.36-40.

⁹²Αναφέρεται στο Βαϊνά Μαρία, *Θεωρητικό πλαίσιο διδακτικής της τοπικής ιστορίας για τον εικοστό πρώτο αιώνα*, ο.π., σελ.37

⁹³ Στο ίδιο, σελ.37.

⁹⁴ Στο ίδιο, σελ.37-39.

⁹⁵ Στο ίδιο, σελ.38-39.

γεωγραφικά αλλά συνδέεται με όλο το φάσμα της ζωής⁹⁶. Από την άλλη, στη νεοελληνική γλώσσα «τόπος» είναι ευρύτερη έννοια, σημαίνει έκταση γης που δεν είναι ακριβώς προσδιορισμένη και οριοθετημένη, μια συγκεκριμένη περιοχή, χώρα, πόλη, έκταση που μπορεί να καταλάβει ένα συγκεκριμένο πρόσωπο ή πράγμα / χώρος, περιβάλλον και το σύνολο των σημείων πάνω σε μια γραμμή ή επιφάνεια με κοινές ιδιότητες⁹⁷.

2.2. Σταθμοί στην ιστορική διαδρομή της Τοπικής Ιστορίας.

Η μικροϊστορία, ως νέο ρεύμα στην ιστορική επιστήμη είχε καταλυτικό ρόλο στην προσέγγιση της τοπικής ιστορίας. Μια σχολή ιστορικών προσπάθησε να αντικαταστήσει τη μελέτη των μακροϊστορικών και μακροκοινωνικών διαδικασιών με τη μικροϊστορία, την επικέντρωση στις μικρές κοινωνικές μονάδες των συγκεκριμένων ατόμων και έμφαση στην κουλτούρα της καθημερινής ζωής⁹⁸. Οι ιστορικοί της καθημερινής ζωής είτε στην Ιταλία είτε στη Βρετανία μετατόπισαν το αντικείμενο των ιστορικών σπουδών από το «κέντρο» της εξουσίας στις «παρυφές», στους πολλούς που είναι κυρίως οι αδικημένοι και οι υπό εκμετάλλευση. Μάλιστα, το 1970 πύκνωσαν τόσο στον αγγλόφωνο κόσμο και την Ιταλία οι μελέτες της λαϊκής κουλτούρας όπως του Κάρλο Γκίνζμπουργκ *Το τυρί και τα σκουλήκια: ο κόσμος ενός μυλωνά του δέκατου έκτου αιώνα*. Το βιβλίο επικεντρώνεται σ' ένα συγκεκριμένο άτομο μέσα σ' ένα δεδομένο τόπο, καταδεικνύοντας τη διαφορά της τοπική πραγματικότητας από τον ευρύτερο κανόνα και αναπλάθοντας το κοινωνικό και πολιτικό σκηνικό σε τοπικό παρά στο ευρύτερο διαπεριφερειακό επίπεδο⁹⁹.

Στον ευρωπαϊκό χώρο τα έργα με τοπικό ενδιαφέρον πληθαίνουν τον 17^ο και 18^ο αι. και αυτό οφείλεται στην τάση για ενίσχυση της διαφοροποίησης περιοχών από το κέντρο και τη βασιλική εξουσία¹⁰⁰.

---

⁹⁶Liddell Henry G., Scott Robert, *Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης*, μτφρ. Ξεν. Μόσχου, εκδ Ιω. Σιδέρης, Αθήνα 1906, τόμος IV., σελ.354.

⁹⁷Πύλη της Ελληνικής γλώσσας. :

http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CF%84%CF%8C%CF%80%CE%BF%CF%82&dq=

⁹⁸Γκερς Γκέοργκ, *Η ιστοριογραφία στον 20ό Αιώνα*, μτφρ. Ματάλας Παρασκευάς, εκδ. Νεφέλη 9^η, Αθήνα 2006, σελ.30, 136-137.

⁹⁹ Στο ίδιο, σελ.147.

¹⁰⁰Ρεπούση Μαρία, «Τοπικές ιστορίες στο σχολείο. Από το γενικό παρελθόν στο παρελθόν του τόπου», ο.π., σελ.98 σημείωση 6.

Ο πρώτος σταθμός στην τοπική ιστορία για την Ελλάδα είναι το 1825¹⁰¹ με το Διάταγμα του Υπουργού Εσωτερικών Γρηγορίου Δικαίου (Παπαφλέσσα), σχετικά με τις αρμοδιότητες του Εφόρου Παιδείας (τότε ήταν ο Γρηγόριος Κωνσταντάς). Στο Διάταγμά του ανάμεσα στα καθήκοντα του Εφόρου Παιδείας είναι «*Να δώση παραγγελίαν εις τους κατά τόπους επάρχους και δημογέροντας και επιτρόπους και διδασκάλους των σχολείων, δια να συνάξουν τας αρχαιότητας, όπου κατά καιρούς ευρίσκονται εις κάθε τόπον: Νομίσματα δηλαδή, αγάλματα, επιγραφάς και ό, τι άλλο λείψανον αρχαιότητας, δια να τα αποταμιεύσουν εις τα σχολεία, δια ν' αποκτήση με τον καιρόν, παν σχολείον το Μουσείον του : πράγμα αναγκαϊότατον διά την ιστορίαν, δια την ανακάλυψιν των αρχαίων ονομασιών των πόλεων και των τόπων, δια την γνώρισιν της δεξιότητος των προγόνων μας. Και δια την υπόληψιν την οποίαν δικαίως έχουσιν εις τα τοιαύτα τα σοφά της Ευρώπης έθνη, οι οποίοι μας μέμφονται, διότι τα χαρίζομεν ή τα πωλούμεν αντί μικρού τιμήματος εις τους θαμίζοντας εις την Ελλάδα περιηγητάς των*»¹⁰². Στην ουσία εισηγείται ως «ερευνητικά διδασκόμενο μάθημα» την τοπική ιστορία στα σχολεία. Μετά από δέκα χρόνια, το Διάταγμα του 1834 καθόριζε στην οργάνωση των Δημοτικών Σχολείων, τα διδασκόμενα μαθήματα «εις δυνατόν, και στοιχεία Γεωγραφίας, της Ελληνικής Ιστορίας και εκ των φυσικών επιστημών τα αναγκαϊότερα»¹⁰³.

Μετά την Επανάσταση του '21 αρχίζει και αναπτύσσεται και στην Ελλάδα μια αυτόνομη ιστορική επιστήμη, με αντικείμενο την επαναστατική περίοδο ενώ οι αγωνιστές, που πραγμάτωσαν την Επανάσταση, γράφουν αναμνήσεις ή απομνημονεύματα καταθέτοντας την προσωπική τους μαρτυρία για τον Αγώνα και κατ' αυτόν τον τρόπο γίνονται ιστοριογράφοι¹⁰⁴. Παράλληλα, μελετητές όπως οι Ν. Σκουφός, Α. Μάμουκας και Χατζηανάργυρος κ.α. ασχολήθηκαν με την έκδοση επισήμων εγγράφων και κειμένων σχετικά με την Επανάσταση. Για παράδειγμα, το 1844 εκδόθηκαν τα *Υδραϊκά* και στα 1861 ο πρώτος τόμος από τα *Σπετσιωτικά* του Χατζηανάργυρου. Επίσης, έγγραφα παρέθεσαν μέσα στα έργα τους ιστοριογράφοι, απομνημονευματογράφοι και άλλοι. Την ίδια εποχή αναπτύσσεται και η τοπική ιστοριογραφία και τα τοπικά ιστορικά ενδιαφέροντα άλλοτε περιορίζονται στην περίοδο της Επανάστασης και άλλοτε επεκτείνονται και σε

---

¹⁰¹ Δημαράς Αλέξη, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, τ. Α' (1821-1894), Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Α' ανατύπωση, Αθήνα 1983, σελ.13.

¹⁰² Στο ίδιο, σελ.13(ακολουθείται το μονοτονικό σύστημα)

¹⁰³ Στο ίδιο, σελ.45.

¹⁰⁴ Αρώνη- Τσίγλη, Καίτη, *Ιστορικές σχολές και μέθοδοι. Εισαγωγή στην ευρωπαϊκή ιστοριογραφία*, Παπαζήσης, Αθήνα 2008, σελ.343.

προηγούμενες περιόδους¹⁰⁵. Το 1885 απαντάται για πρώτη φορά ο όρος «πατριδογνωσία» που τελικά εισάγεται στην εκπαίδευση το 1913 (Φ.Ε.Κ. 174/10.9.1913). Έτσι, η διδασκαλία ξεκινούσε ήδη από την Α΄ τάξη του Δημοτικού Σχολείου με αντικείμενο τη σχολική αίθουσα και προχωρούσε στον περιβάλλοντα χώρο του σχολείου, της πόλης ή του χωριού, από το τοπικό στο εθνικό, με στόχο να εμπεδωθεί στα παιδιά η έννοια της πατρίδας και της ενότητας του εθνικού χώρου¹⁰⁶.

Το Αναλυτικό Πρόγραμμα του 1957¹⁰⁷ αναφέρεται σε πατριδογνωστικά μαθήματα όπως «η Πατριδογνωσία, η Ιστορία, η Αγωγή του Πολίτη και η Γεωγραφία μετά στοιχείων του Τουρισμού» και ανάμεσα στα ουσιώδη καθήκοντα του σχολείου είναι να αποκτήσουν οι μαθητές σαφή εικόνα της περιοχής όπου ζουν. Στη συνέχεια, στα χρόνια της Δικτατορίας των Συνταγματαρχών η Πατριδογνωσία μετονομάζεται σε «Σπουδή του Περιβάλλοντος» με σκοπό *«την γνώσιν δια βιώσεως και ενεργού συμμετοχής όλων των μορφωτικών αγαθών τα οποία ευρίσκονται εις την πλούσιαν συνθετικότητα της ζωής της γενετήρας (ιστορικών, λαογνωστικών, γεωγραφικών, φυσιογνωστικών, πολιτισμογνωστικών, θρησκευτικών, μουσικών κτλ.) και την απόκτησιν βιωμάτων τα οποία διήλουν δι' όλου του βίου και διατηρούν την αγάπην και νοσταλγίαν προς την γενέθλιον γην και γενικωτέρα πατρίδα»*¹⁰⁸. Βέβαια, ο προσανατολισμός αυτός συνδέεται με τα δεδομένα της εποχής, μαζική εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση, αποδόμηση των παραδοσιακών τοπικών κοινωνιών και προσπάθεια διαφύλαξης του αξιακού συστήματος των κοινωνιών της υπαίθρου και διατήρηση του πυλώνα της εθνικής συνείδησης¹⁰⁹. Τέλος, το Αναλυτικό Πρόγραμμα του 1982¹¹⁰ μετονομάζει το μάθημα σε «Μελέτη του Περιβάλλοντος» που περιλαμβάνει ενότητα με τίτλο «Ο άνθρωπος, ο χρόνος και η εξέλιξη».

Πριν την επίσημη εισαγωγή της Τοπικής Ιστορίας στα σχολεία έγιναν πειραματικές προσπάθειες την περίοδο 1998-2000 υπό την αιγίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου με τα

---

¹⁰⁵Στο ίδιο, σελ.345.

¹⁰⁶Παληκίδης Άγγελος, «Διδακτική της Τοπικής Ιστορίας. Το επιστημολογικό και ιδεολογικό υπόβαθρο της Τοπικής Ιστορίας» Καβάλα (2010), Πρακτικά του σεμιναρίου τοπική Ιστορίας που διοργανώθηκε από το Δήμο Καβάλας, επιμέλεια τόμου Ν. Ρουδομέτωφ, σελ.15.

¹⁰⁷Φ.Ε.Κ.14Α/30.1.1957«Περί του αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος των Πατριδογνωστικών μαθημάτων των Δημοτικών Σχολείων».

¹⁰⁸Φ.Ε.Κ.218Α/31.10.1969«Περί του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος των μαθημάτων του Δημοτικού Σχολείου».

¹⁰⁹Παληκίδης Άγγελος, «Διδακτική της Τοπικής Ιστορίας. Το επιστημολογικό και ιδεολογικό υπόβαθρο της Τοπικής Ιστορίας», ο.π., σελ.16.

¹¹⁰Φ.Ε.Κ.107Α/31.8.1982«Αναλυτικό και ωρολόγιο πρόγραμμα των Α΄ και Β΄ τάξεων του Δημοτικού Σχολείου».

Πειραματικά Προγράμματα Εκπαίδευσης σε κάποια σχολεία της χώρας με απώτερο στόχο τη δημιουργία πρότυπων προγραμμάτων στην παραγωγή υλικού και τη συγκρότηση ενός corpus μεθοδολογικών οδηγιών¹¹¹. Αξίζει η αναφορά στο πρόγραμμα «Η Πόλη κάτω από την πόλη», με την πρωτοβουλία του Διεθνούς Κέντρου Μελετών για τη Διατήρηση και Διάσωση Πολιτιστικών Αγαθών (ICCROM) σε συνεργασία με το Συμβούλιο της Ευρώπης και τη συμμετοχή σαράντα ιστορικών ευρωπαϊκών πόλεων που υλοποιήθηκε το 1997¹¹².

Τελικά, η τοπική ιστορία εισάγεται στην υποχρεωτική εκπαίδευση το σχολικό έτος 2001-2002. Το «Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) και το Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.) Δημοτικού και Γυμνασίου»¹¹³ προβλέπουν τη διδασκαλία πέντε ωρών κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους για τις Δ', Ε' και ΣΤ' Δημοτικού σχολείου και δέκα ώρες για τη Γ' γυμνασίου. Για το Δημοτικού Σχολείο προσφέρεται και η δυνατότητα αξιοποίησης της ευέλικτης ζώνης στα πλαίσια διαθεματικών δραστηριοτήτων. Κρίνεται σκόπιμο να μην υπάρχει βιβλίο για τους μαθητές παρά μόνο για τον εκπαιδευτικό και το έργο συγγράφουν οι Γεώργιος Λεοντσίνης και Μαρία Ρεπούση με τίτλο «Η τοπική ιστορία ως Πεδίο Σπουδής στο Πλαίσιο της Τοπική Ιστορίας»¹¹⁴.

Ανάλογη προσπάθεια γίνεται 2007 από το Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης του Δήμου Κοζάνης με την έκδοση ενός αξιολογού βιβλίου τοπικής ιστορίας, «Ένα σεντούκι γεμάτο μυστικά» υπό την επιστημονική επιμέλεια των καθηγητών του Παιδαγωγικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας Α. Ανδρέου και Σ. Ηλιάδου και συγγραφική ομάδα τους Α. Βακάλη, Κ.Κασβίκη, Π.Νώτα, Ε.Τραϊανού.

Σήμερα, η αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών επηρέασε και την τοπική ιστορία, το γεγονός ότι για τη σχέση γενικής και τοπικής ιστορία έχει για την κάθε πλευρά τους θιασώτες της αιτιολογείται από το ότι δεν αποδόθηκε στην τοπική ιστορία ο χώρος που της αναλογεί στα εκπαιδευτικά συστήματα¹¹⁵.

---

¹¹¹ Παληκίδης Άγγελος, «Διδακτική της Τοπικής Ιστορίας. Το επιστημολογικό και ιδεολογικό υπόβαθρο της Τοπικής Ιστορίας», ο.π., σελ.17.

¹¹² Ρεπούση Μαρία, «Τοπικές ιστορίες στο σχολείο. Από το γενικό παρελθόν στο παρελθόν του τόπου», ο.π., σελ.104-105.

¹¹³ Φ.Ε.Κ.303Β/13.3.2003 και 304Β/13.3.2003

¹¹⁴ Παληκίδης Άγγελος, «Διδακτική της Τοπικής Ιστορίας. Το επιστημολογικό και ιδεολογικό υπόβαθρο της Τοπικής Ιστορίας», ο.π., σελ.18.

¹¹⁵ Βλάχου Μαρία, «Η αξιοποίηση του τοπικού περιβάλλοντος και η οργανική ένταξη στο μάθημα Ιστορίας», στο Γιώργος Κόκκινος, Ειρήνη Νάκου (επιμέλεια), *Προσεγγίζοντας την ιστορική εκπαίδευση στις αρχές του 21^{ου} αιώνα*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2004, σελ.414-415.

2.3. Σχέση Τοπικής Ιστορίας με τη γενική ιστορία.

Το παρελθόν ασφαλώς υπήρξε κάποτε και αυτό φαίνεται από τα κατάλοιπα που μας περιβάλλουν: παντού υπάρχουν παλαιά κτίρια, αρχαιολογικοί χώροι, ερείπια και υπολείμματα, βιβλία, έγγραφα και αρχεία, αναπαραστάσεις του διασκορπισμένες στην καθημερινή ζωή, στις κινηματογραφικές ταινίες, στην τηλεόραση, στα κινούμενα σχέδια. Ποτέ όμως και το ενδιαφέρον για το παρελθόν δεν υπήρξε τόσο διαδεδομένο: οι άνθρωποι διαβάζουν βιβλία για το παρελθόν, επισκέπτονται οικίες με ιστορική αξία, παρακολουθούν σειρές στην τηλεόραση, στα σχολεία μαθαίνουν ιστορία, στο σπίτι παιδιά και γονείς συζητούν, διαβάζουν ή παρακολουθούν προγράμματα για το παρελθόν, ενώ στις βιβλιοθήκες οι ιστορικοί ερευνούν διάφορες πτυχές του παρελθόντος. Όλες αυτές οι δραστηριότητες οδηγούν στη γνώση του παρελθόντος, στην ανακάλυψη του τι και πώς συνέβη, όπως και του πώς το παρελθόν συγκρίνεται με τη δική μας ζωή. Μέσα από τα κατάλοιπα, μέσα από τα βιβλία και τις κινηματογραφικές ταινίες που το εκφράζουν, το παρελθόν μοιάζει άμεσο και προσιτό¹¹⁶. Τα παραπάνω θυμίζουν μια βόλτα ανακάλυψης στην πόλη, απηχούν ένα παρελθόν οικείο, άμεσο και προσιτό και όλα μαζί συνιστούν κομμάτια τοπικής ιστορίας, όπως άλλωστε είναι και το ζητούμενό μας. Έτσι, κάθε περιβάλλον της πόλης, της κωμόπολης, του χωριού, της γειτονιάς, του σχολείου, της οικογένειας μπορεί να λειτουργήσει και ως διδακτικό περιβάλλον εκκίνησης του προγράμματος της τοπικής ιστορίας με την παρέμβαση του/της εκπαιδευτικού¹¹⁷.

Τέλη 19^{ου} αι. και αρχές 20^{ου} παρατηρείται μια διαφορετική προσέγγιση στο χώρο της ιστορίας. Από τη γεγονοτολογική και αφηγηματική ιστορία αρχίζει η στροφή στη μελέτη των κοινωνιών και των απλών ανθρώπων. Παρατηρείται ένας εκδημοκρατισμός της ιστορίας μέσα από την κοινωνικο-επιστημονική προσέγγιση που ασκούσε κριτική στην υπερβολική προσήλωση στα άτομα, κυρίως «τους μεγάλους» άντρες και στα γεγονότα, και παραμελούσε το ευρύτερο πλαίσιο¹¹⁸. Με τη γαλλική ιστορική σχολή των *Annales*¹¹⁹ και γενικότερα με αυτό που ονομάζουμε Νέα Ιστορία επαναπροσδιορίστηκε το περιεχόμενο της

---

¹¹⁶Husbands Chris, *Τι σημαίνει διδασκαλία της ιστορίας; Γλώσσα, ιδέες και νοήματα*, μτφρ. Α. Λυκούργος, Μεταίχμιο, Αθήνα 2004, σελ.19 .

¹¹⁷Ρεπούση Μαρία, «Διδακτικές προσεγγίσεις της τοπικής ιστορίας: Ιστορικό ερώτημα και ανάπτυξη σχεδίων εργασίας», *Φιλολόγος*,102 (Θεσσαλονίκη 2000), σελ.597.

¹¹⁸Γκκερς Γκέοργκ, *Η ιστοριογραφία στον 20ό Αιώνα*, ο.π., σελ 16.

¹¹⁹Στο ίδιο, σελ.73-74. Αν και οι εκπρόσωποί των *Annales* αρνούνται ότι συνιστούν σχολή.

ιστορικής επιστήμης, διευρύνοντας τη θεματική και τα ερευνητικά της πεδία¹²⁰. Τροποποιήθηκε η αντίληψη της ιστορίας σαν μια κίνηση μέσα σ' ένα μονοδιάστατο χρόνο, από το παρελθόν προς το μέλλον που πρέσβευαν όλοι οι ιστορικοί από τον Ράνκε μέχρι τον Μαρξ και τον Βέμπερ και μέχρι τους Αμερικανούς κοινωνικούς ιστορικούς, τονίζοντας πλέον τη σχετικότητα και τα πολλαπλά στρώματα του χρόνου¹²¹. Στα Annales τα άτομα παίρνουν τη θέση τους ως ελεύθεροι δρώντες παράγοντες στην ιστορία, η γεωγραφία, ως «ανθρωπογεωγραφία»(αλληλεπίδραση κουλτούρας και περιβάλλοντος) αποκτά σημασία, ενώ η ιστοριογραφία τους είναι, με λίγες εξαιρέσεις, είτε τοπική είτε υπερεθνική¹²². Η ιστορία δηλαδή απέκτησε και πάλι ανθρώπινο πρόσωπο καθώς δίνεται προσοχή στα άτομα, όχι πλέον στα διάσημα και ισχυρά, αλλά στους κοινούς θνητούς και αντικαθίσταται η μελέτη των μακροϊστορικών και μακροκοινωνικών διαδικασιών με τη μικροϊστορία, επικεντρωμένη στις μικρές κοινωνικές μονάδες που αποτελούνται από συγκεκριμένα άτομα¹²³.

Χαρακτηριστική του νέου πνεύματος είναι η μελέτη του Carlo Ginzburg, «*Το τυρί και τα σκουλήκια. Ο κόσμος ενός μιλωνά του 16^{ου} αι*»¹²⁴. Στο έργο αναδύεται ένας κόσμος άγνωστος στην παραδοσιακή ιστοριογραφία, δηλαδή τη μάζα των υπάλληλων κοινωνικών τάξεων: οικογένεια, εργασία, τοπικό περιβάλλον, εξουσία, η λαϊκή κουλτούρα και τη σχέση της με την κουλτούρα των κυρίαρχων τάξεων και, γενικά, ό,τι συνιστά την τοπική κοινωνία της εποχής του, ακριβώς δείχνοντας πόσο αυθαίρετη ήταν η διάκριση Γενικής και Τοπικής ιστορίας¹²⁵. Η υπάλληλη σχέση γενικής και τοπικής ιστορίας κατασκευάστηκε στη Δύση το 19^ο αι. και ερμηνεύεται από τις εξελίξεις τόσο στην πορεία συγκρότησης και ενίσχυσης του εθνικού κράτους όσο και στο επιστημολογικό επίπεδο¹²⁶. Η τοπική ιστορία υπηρετείται από λόγιους που αγαπούν τον τόπο τους και στον ελεύθερό τους χρόνο ασχολούνται με αυτή και απευθύνεται όχι στους ακαδημαϊκούς κύκλους αλλά στην τοπική κοινωνία, ειδικότερα αν αναλογιστεί κανείς ότι κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αι. πολλές

---

¹²⁰ Παληκίδης Άγγελος, «Διδακτική της Τοπικής Ιστορίας. Το επιστημολογικό και ιδεολογικό υπόβαθρο της Τοπικής Ιστορίας», ο.π., σελ.13 και Ανδρέου Αντρέας, «Από τη γενική στην τοπική ιστορία ή όταν ο Κώττας αντάμωσε τους Leopold von Ranke και ο March Bloch», *Μακεδόν*, 9 (χειμώνας 2001-2002), σελ.13-23.

¹²¹ Γκκερς Γκέοργκ, *Η ιστοριογραφία στον 20^ό Αιώνα*, ο.π. σελ. 73.

¹²² Στο ίδιο, σελ.81-82.

¹²³ Στο ίδιο, σελ.30.

¹²⁴ Ginzburg Carlo, *Το τυρί και τα σκουλήκια. Ο κόσμος ενός μιλωνά του 16^{ου} αι*, μτφρ. Κ. Κουρεμένο, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1994.

¹²⁵ Παληκίδης Άγγελος, «Διδακτική της Τοπικής Ιστορίας. Το επιστημολογικό και ιδεολογικό υπόβαθρο της Τοπικής Ιστορίας», ο.π., σελ.14

¹²⁶ Ρεπούση Μαρία, «Τοπικές ιστορίες στο σχολείο. Από το γενικό παρελθόν στο παρελθόν του τόπου», ο.π., σελ 98-99.

ελληνόφωνες περιοχές παρέμεναν εκτός συνόρων, η αναζήτηση και η τεκμηρίωση της ελληνικότητάς τους ήταν για την τοπική ιστορία το διαβατήριο της μελλοντικής ένταξης στον εθνικό κράτος¹²⁷.

Το γενικό αυτό το πλαίσιο ακολουθεί και η πόλη της Κοζάνης με την προσπάθεια ατόμων, κυρίως δασκάλων, να καταγράψουν το παρελθόν της πόλης τους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι ο Χαρίσιος Μεγδάνης με το έργο «Απογραφική Έκθεσις του μεσημβρινού μέρους της Μακεδονίας», ο γιατρός Κ.Α. Γουναρόπουλος με το έργο του «Κοζανικά», Πανδώρα 22(1872), ο Παν. Λιούφης «Ιστορία της Κοζάνης» το 1924, και ο σύγχρονος Μιχ. Παπακωνσταντίνου «Μια βορειοελληνική πόλη στην τουρκοκρατία. Ιστορία της Κοζάνης (1400-1912)» Αθήνα 1992.

Ωστόσο, η τοπική ιστορία υποτιμάται σε σχέση με τη Γενική και αυτό οφείλεται στην παράδοση του ιστορικισμού που δίνει έμφαση στα μεγάλα γεγονότα, πολεμικά και πολιτικά, αλλά και στις μεγάλες, εξέχουσες προσωπικότητες. Μερίδιο ευθύνης καταλογίζεται και σε όλους εκείνους που ασχολήθηκαν με την τοπική ιστορία, χωρίς να διαθέτουν τα επιστημονικά εχέγγυα της ιστορικής μεθοδολογίας¹²⁸. Κατά τον Ανδρέου¹²⁹ ο Leopold von Ranke ποτέ δε θα συναντούσε τον μακεδονομάχο Κώττα, αν και συνυπήρξαν για αρκετά χρόνια εν ζωή, γιατί η παραδοσιακή ιστοριογραφική σχολή επικέντρωνε την προσοχή της στις πολιτικές και κοινωνικές ελίτ, στους «μεγάλους άνδρες», στους ισχυρούς της ιστορίας και παραμελούσε το κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο δρούσαν και λειτουργούσαν. Ειδικότερα, σημειώνει με έμφαση ότι η τοπική ιστορία δεν είναι ένα νέο, ευκαιριακό ή περιστασιακό αντικείμενο διδασκαλίας ή μαθητικής έρευνας αλλά η χρησιμότητά της εντάσσεται στο πλαίσιο μιας αναγκαίας μεθοδολογικής και συχνά επαναλαμβανόμενης διασύνδεσης και ένταξης με το αντικείμενο της γενικής ιστορίας¹³⁰. Ειδικά για το χώρο του σχολείου η Ιστορία φέρνει στο προσκήνιο τους «μεγάλους άνδρες» και τους «νικητές» και η τοπική, επειδή ως επί το πλείστον στερείται «μεγάλων ανδρών», αποκαλύπτει τη βαρύτητα

---

¹²⁷ Στο ίδιο, σελ. 99-100.

¹²⁸ Παληκίδης Άγγελος, «Διδακτική της Τοπικής Ιστορίας. Το επιστημολογικό και ιδεολογικό υπόβαθρο της Τοπικής Ιστορίας», ο.π., σελ. 13-14.

¹²⁹ Ανδρέου Αντρέας, «Από τη γενική στην τοπική ιστορία ή όταν ο Κώττας αντάμωσε τους Leopold von Ranke και ο March Bloch», *Μακεδόν*, 9 (χειμώνας 2001-2002), σελ. 13-23.

¹³⁰ Στο ίδιο, σελ. 16.

και τη διαχρονικότητα των «ανωνύμων», αντισταθμίζοντας την άποψη της αφ' υψηλού Ιστορίας¹³¹.

Η σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στην τοπική με τη γενική ιστορία περιγράφεται με τον όρο «Σύνδρομο του Κρόνου» από τη Σοφία Ηλιάδου- Τάχου¹³² και προτείνει για την άρση του την αποτίμηση των τοπικών ιδιαιτεροτήτων και την ένταξή τους ως ιδιαίτερων παραδειγμάτων στην κοίτη της γενικής ιστορίας, ώστε η γενική ιστορία να εξαναγκαστεί να συνυπάρξει με την τοπική και τις συνιστώσες της. Υποστηρίζει ότι η ένταξη αυτή βρίσκει δυσκολίες καθώς η σχολική ιστορία αντιμετωπίζει ως βορά τις πολλές μικρές ιστορίες που αποτελούν άλλες όψεις μιας και της αυτής πραγματικότητας και αποσιωπούν εκείνες τις πτυχές της τοπικής ιστορίας που συνιστούν ιδιαιτερότητες. Έτσι, το αποτέλεσμα είναι η στρογγυλεμένη εκδοχή της εθνικής ιστορίας που οδηγεί στην στρέβλωση, στις αυθαίρετες απλουστεύσεις και στην υποβάθμιση της ποιότητας της γενικής ιστορίας.

Στο πλαίσιο τη νέας ιστορίας υπάρχει έντονος προβληματισμός για τη σχέση τοπικής και γενικής ιστορίας. Ο επιστημονικός διάλογος που προηγήθηκε κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η τοπική δεν αποτελεί αντίθεση της γενικής ιστορίας αλλά απαιτείται να προσδιοριστούν με σαφήνεια οι σχέσεις τους και οι δυνατότητες συμβολής τους στην κατανόηση του ανθρώπινου παρελθόντος¹³³. Η τοπική ιστορία λοιπόν επικεντρώνεται στην ανθρώπινη δραστηριότητα του παρελθόντος μεταξύ της γενικής και της οικογενειακής, ή βιογραφικής, χωρίς να ταυτίζεται και με τη λαογραφία¹³⁴. Δίνει έμφαση στο τι είναι κοινό για τη μικρή περιοχή με το τι είναι κοινό για τη χώρα ως σύνολο, καθώς οι δυο αυτοί κλάδοι της τοπικής και γενικής επιστήμης αλληλοσυμπληρώνονται και η μια προσφέρει στην άλλη ανοικτό πεδίο για περισσότερη ιστορική κατανόηση, ό,τι ανακαλύπτεται στην τοπική ιστορία μπορεί να αντιπαραβάλλεται με αυτά που γίνονται γνωστά από τη γενική ιστορία, συμβάλλοντας στην ιστορική κατανόηση¹³⁵. Αναμφίβολα υπάρχει πάρα πολλή ιστορία για να μάθει ο μαθητής και να διδάξει ο εκπαιδευτικός, γι' αυτό χρειάζεται να γίνει κάποια

---

¹³¹Βλάχου Μαρία, «Η αξιοποίηση του τοπικού περιβάλλοντος και η οργανική του ένταξη στο μάθημα της ιστορίας», στο Γιώργος Κόκκινος, Ειρήνη Νάκου (επιμέλεια), *Προσεγγίζοντας την Ιστορική εκπαίδευση στις αρχές του 21^{ου} αιώνα*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2006, σελ.420.

¹³²Ηλιάδου –Τάχου Σοφία, «Το σύνδρομο του Κρόνου στη θεώρηση Γενικής και τοπικής ιστορίας», *Σύγχρονη Εκπαίδευση* 146(2006), σελ.91-102.

¹³³Ασωνίτης Σπυρίδων & Παπιάς Θ.Γ., *Τοπική Ιστορία για τη Γ' Γυμνασίου*, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων(βιβλίου εκπαιδευτικού)Αθήνα 2006, σελ.13.

¹³⁴Στο ίδιο, σελ.12-13.

¹³⁵Λεοντσίνης Ν. Γεώργιος, *Διδακτική της Ιστορίας, γενική – τοπική ιστορία και περιβαλλοντική εκπαίδευση*, Αθήνα 1996, σελ.53-55.

επιλογή, εξάλλου ο πλούτος του ιστορικού παρελθόντος έγκειται στην πολυπλοκότητά του¹³⁶.

Με την αξιοποίηση του τοπικού μέσα από τις επισκέψεις σε χώρους πολιτισμικής αναφοράς της εγγύτερης ή της ευρύτερης περιοχής του σχολείου και τη διδακτική αξιοποίηση, η γενική ιστορία αποκτά οργανική σχέση με την τοπική είτε συντελώντας με ορατό και απτό τρόπο στην πρόσληψη και κατανόηση της γενικής ιστορίας είτε η γενική ιστορία, ερευνώντας όψεις της τοπικής, μπορεί να οδηγήσει σε εργασίες συνολικής τοπικής ιστορίας ή σπουδής του περιβάλλοντος¹³⁷. Είτε χρέος της τοπικής ιστορίας είναι να υπηρετήσει τις ανάγκες της γενικής είτε επειδή η γενική ιστορία στο σχολείο είναι η αφετηρία μας, το τοπικό, μέσω της οργανικής ένταξης στη διδασκαλία της, μπορεί να συνδέεται με τη γενική ιστορία και τα αναλυτικά προγράμματα¹³⁸. Εξάλλου κατά τον Romano κάθε ιστορία, τοπική, ιδιωτική, βιογραφική κ.λπ. οφείλει να υπολογίζει ότι αποτελεί πάντοτε μέρος ενός ευρύτερου μηχανισμού και ότι ένα εξάρτημα του μηχανισμού δεν έχει και μεγάλη σημασία παρά μόνο αν τοποθετηθεί επακριβώς- οργανικά και τοπικά – στο εσωτερικό αυτού του μηχανισμού¹³⁹. Η σχέση γενικής – τοπικής ιστορίας λοιπόν ως σχέση του ειδικού ενταγμένου στο γενικό θα μπορούσε να θεωρηθεί και αναγκαία και αυτονόητη¹⁴⁰.

Τέλος, ο Βώρος¹⁴¹ επισημαίνει ότι η τοπικότητα είναι ένα κριτήριο που διαφοροποιεί την τοπική από τη γενική ιστορία, αναγκαίο αλλά όχι αρκετό και ως παράδειγμα φέρει το εξής: η Μάχη της Κρήτης, τον Μάη του 1941 είναι τοπική ιστορία για την Κρήτη. Είναι όμως τοπική ιστορία για τους Ακαρνάνες ή τους Πρεβεζάνους η ναυμαχία παρά τον Άκτιον, το 31 π. Χ. ; Δύο ακόμη κριτήρια συνδέονται με την τοπική ιστορία, η συμμετοχή των κατοίκων του τόπου μελέτης στο συγκεκριμένο ιστορικό έργο και οι συνέπειες, άμεσες ή έμμεσες, στη ζωή των κατοίκων. Επομένως, τρία κριτήρια διαφοροποιούν την τοπική από

---

¹³⁶Husbands Chris, *Τι σημαίνει διδασκαλία της ιστορίας; Γλώσσα, ιδέες και νοήματα*, ο.π., σελ.175

¹³⁷Βλάχου Μαρία, «Η αξιοποίηση του τοπικού περιβάλλοντος και η οργανική ένταξη στο μάθημα Ιστορίας», ο.π., σελ.408.

¹³⁸ Στο ίδιο, σελ.414.

¹³⁹Romano R., *Πού οδεύει η ιστορία; Αναζητήσεις της σύγχρονης ιστοριογραφίας*, μτφρ. Χ. Κουλούρη κ.α. Ε.Μ.Ν.Ε., Αθήνα 1988, σελ.51-52, στο Βλάχου Μαρία, «Η αξιοποίηση του τοπικού περιβάλλοντος και η οργανική ένταξη στο μάθημα Ιστορίας», ο.π., σελ.414.

¹⁴⁰Βλάχου Μαρία, «Η αξιοποίηση του τοπικού περιβάλλοντος και η οργανική ένταξη στο μάθημα Ιστορίας», ο.π.,σελ.414.

¹⁴¹Βώρος Φ. Κ., «Τοπική Ιστορία», *Εκπαιδευτικά* 20(1990), σελ.33-41, στο Ιερεμιάδου Φωτεινή, *Η διδασκαλία της τοπικής ιστορίας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση: Θεωρητική και εμπειρική προσέγγιση*, Μεταπτυχιακή εργασία Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 2008, σελ.33. <http://ikee.lib.auth.gr/record/107980/files/gri-2008-1738.pdf> (προσπελάστηκε στις 12/1/2020).

τη γενική ιστορία : η τοπικότητα, η συμμετοχή των κατοίκων και η ύπαρξη συνεπειών, αν και αναγκαία κρίνονται να υπάρχουν μόνο τα δύο.

2.4. Η θεματολογία της Τοπικής Ιστορίας.

Σημαντικά ιστοριογραφικά έργα της εποχής μας δείχνουν ότι μια σειρά από αντικείμενα που διέφευγαν στο παρελθόν την προσοχή των ιστορικών, συμπληρώνουν ή και αλλάζουν την εικόνα του ανθρώπινου παρελθόντος¹⁴². Σύμφωνα με τους Ανδρέου και Κασβίκη¹⁴³ τα αυθεντικά εικονιστικά και υλικά κατάλοιπα του παρελθόντος μπορούν να αξιοποιηθούν ως πεδία ανίχνευσης και κατανόησης της πολλαπλότητας του παρελθόντος, και ιδιαίτερα όσων αποκλίνουν από τη συμβαντολογική ιστορία που διδάσκεται στο σχολείο και σχετίζονται με την κοινωνική, πολιτισμική και ιδεολογική συγκρότηση του παρελθόντος. Σε αυτά όμως υπάρχει μια σημαντική συνιστώσα, το ενδιαφέρον των μελών της τάξης ή των ομάδων εργασίας. Κάθε παρουσία ή και απουσία που αφορά τους ανθρώπους μέσα στο χρόνο προτείνεται και εμπλουτίζει τη θεματολογία του ιστορικού λόγου και οδεύοντας στον παρόντα χρόνο διευρύνεται.

Κατά καιρούς έχουν προταθεί διάφορες τυπολογίες για τα θέματα της τοπικής ιστορίας: Σύμφωνα με τη Ρεπούση¹⁴⁴ θα μπορούσε κανείς να τα κατατάξει: α) *με έμφαση στην τοπογραφία και την ιστορία του τοπίου*. Αντικείμενο της θεματικής είναι το ιστορικό τοπίο και το σύνολο των μεταβολών που υπέστη από την ανθρώπινη παρέμβαση είτε άμεσα είτε έμμεσα. Είναι χαρακτηριστική η διεπιστημονικότητα με τομείς όπως η γεωγραφία, η ανθρωπογεωγραφία και η ιστορική γεωγραφία. Στην θεματική αυτή εντάσσονται οι ανθρώπινες παρεμβάσεις και οι μεταβολές που έχουν συντελεστεί, οι ονομασίες της τοπικής και ευρύτερης περιοχής και η προέλευσή τους, τα τοπωνύμια, οδωνύμια και οι αλλαγές μέσα στο χρόνο, ο οικιστικός χώρος και η αρχιτεκτονική του και τέλος, οι αρχαιολογικοί χώροι και τα κάθε λογής μουσεία. Β) *Με έμφαση στις καθημερινές ανθρώπινες*

---

¹⁴²Ρεπούση Μαρία, «Τοπικές ιστορίες στο σχολείο. Από το γενικό παρελθόν στο παρελθόν του τόπου», ο.π., σελ. 105.

¹⁴³Κασβίκης Κώστας και Ανδρέου Αντρέας, «Περιβάλλοντα ιστορικής εκπαίδευσης εκτός σχολείου: ιστορικό τοπίο, αρχαιολογικοί χώροι και μουσεία, μνημεία και «τόποι» πολιτισμικής αναφοράς», στο Νίκη Νικονάνου, Κασβίκης Κώστας (επιμέλεια), *Εκπαιδευτικά ταξίδια στο χρόνο. Εμπειρίες και ερμηνείες του παρελθόντος*, εκδ. Πατάκης, Αθήνα 2008, σελ.127.

¹⁴⁴Ρεπούση Μαρία, «Τοπικές ιστορίες στο σχολείο. Από το γενικό παρελθόν στο παρελθόν του τόπου», ο.π.,σελ.105-108. Επίσης, Λεοντσίνης Ν. Γεώργιος, *Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα διδακτικής της ιστορίας και του περιβάλλοντος*, Ινστιτούτο Βιβλίου– Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2003, σελ.47-52 και Ασωνίτης Σ.Ν. & Παππάς Θ.Γ., *Συγγραφή εγχειριδίου Τοπικής Ιστορίας για τη Γ' τάξη του Γυμνασίου*, ο.π., σελ.33-40.

δραστηριότητες. Το ενδιαφέρον εντοπίζεται στην καθημερινή ζωή και τη φροντίδα της, στις συνήθειες και στις επιθυμίες των ανθρώπων, τη διασκέδαση και τον ελεύθερο χρόνο, τα επαγγέλματα, τη μόρφωση, τη θρησκεία, τη διατροφή, την περίθαλψη και την ένδυση. Γ) *Με έμφαση στην ιστορία της οικογένειας.*¹⁴⁵ Συγκεκριμένα, μελετώνται οι οικογενειακές σχέσεις, τα φυσικά χαρακτηριστικά της οικογένειας, η εγκατάσταση σε ένα μέρος και οι μετακινήσεις, τα οικονομικά της οικογένειας, η καθημερινή ζωή, οι μορφές μαθητείας και η εκπαίδευση των μελών και, τέλος, η κοινωνική και πολιτική δραστηριότητα των μελών της. δ) *Με έμφαση στην τοπική κοινότητα.* Επιμέρους τομείς είναι τα γενικά, τα κοινωνικά, τα οικονομικά και τα πολιτικά χαρακτηριστικά της κοινότητας.

2.5. Πηγές της Τοπικής Ιστορίας.

*«Η ιστορία γίνεται βέβαια με τις γραπτές πηγές. Όταν υπάρχουν. Μπορεί όμως και πρέπει να γίνεται με οτιδήποτε επιτρέπει στον ιστορικό η επινοητικότητα του να χρησιμοποιήσει. Με λέξεις. Με νοήματα. Με τοπία και κεραμίδια. Με χωράφια και αγριόχορτα. Με εκλείψεις της σελήνης και με λαιμαριές αλόγων. Με πραγματογνωμοσύνες γεωλόγων πάνω στις πέτρες και με αναλύσεις μεταλλικών σπαθιών από χημικούς. Με μια λέξη, με ό,τι συνδέεται με τον άνθρωπο, εξαρτάται απ' αυτόν, του χρησιμεύει, τον εκφράζει, δηλώνει την παρουσία, τη δραστηριότητα, τις προτιμήσεις και τις συμπεριφορές του ανθρώπου».*¹⁴⁶

Η Αβδελά¹⁴⁷ επισημαίνει ότι οι ιστορικοί βρίσκονται σε μια ιδιαίζουσα δυσκολία γιατί δεν μπορούν να έρθουν σε επαφή με το αντικείμενό τους και η σχέση τους με το παρελθόν διαμεσολαβείται από τα ίχνη που άφησαν οι άνθρωποι που μελετούν όπως ίχνη αποσπασματικά, υποκείμενα στην εκούσια καταστροφή ή στην ακούσια φθορά του χρόνου, που οι πληροφορίες που παρέχουν δεν είναι ποτέ πλήρεις. Κάθε ιστορική έρευνα ξεκινά με ένα ερώτημα, απλό ή σύνθετο, και το επόμενο βήμα είναι να συγκεντρωθούν τα ίχνη που άφησαν οι άνθρωποι του παρελθόντος που θα βοηθήσουν στην απάντηση του ερωτήματος.

---

¹⁴⁵Για τη διδακτική αξιοποίηση της οικογενειακής ιστορίας(εραλδική και γενεαλογική) βλ. Λεοντσίνης Γεώργιο Ν., *Διδακτική της Ιστορίας: γενική – τοπική και περιβαλλοντική εκπαίδευση*, Αθήνα 1996, σελ.267-284 όπου παρατίθεται σχετική βιβλιογραφία.

¹⁴⁶Λυσιέν Φεμπρ, *Combats pour l' histoire*, Παρίσι 1953 σελ.428, στο Μαρία Ρεπούση, «Διδακτικές προσεγγίσεις της τοπικής ιστορίας. Ιστορικό ερώτημα και ανάπτυξη σχεδίων εργασίας», *Φιλολόγος* 102 (Χειμώνας 2000), σελ.597.

¹⁴⁷Αβδελά Έφη, *Ιστορία και Σχολείο*, Νήσος, Αθήνα 1998, σελ.97-100.

Τονίζει ότι τα ίχνη είναι πολλών ειδών, όπως έγγραφα, εικόνες, χειροτεχνήματα, μνημεία και άλλα ενώ η κάθε εποχή αφήνει διαφορετικά ίχνη ως προς το είδος και την ποσότητα, άλλες φορές ελλιπή, και άλλες με όγκο τόσο μεγάλο ώστε ο έλεγχος και η αξιοπιστία να παρουσιάζει μεγάλα προβλήματα. Ο χρόνος, η φύση και το ανθρώπινο χέρι καταστρέφουν τα περισσότερα, γι αυτό και η πρόσβαση μπορεί να περιορίζεται από κανόνες και ρυθμίσεις. Οι πηγές, λοιπόν, τα ίχνη που μας επιτρέπουν να γνωρίζουμε οτιδήποτε για τη ζωή των ανθρώπων του παρελθόντος αποτελούν την πρώτη ύλη της ιστορικής έρευνας. Γι αυτό και πηγή είναι κάθε είδους υλικό από το οποίο μπορεί να προκύψει γνώση για το παρελθόν. Δεν υπάρχουν πηγές από μόνες τους, στο κενό, αλλά τα ίχνη του παρελθόντος μετατρέπονται σε πηγές, σε τεκμήρια, μέσα από τα ερωτήματα που τους θέτω και από την κριτική επεξεργασία τους. Οι ιστορικοί ελέγχουν τη γνησιότητα, συγκεντρώνουν και διασταυρώνουν τις πληροφορίες και συνεπικουρούνται από ειδικούς βοηθητικούς κλάδους όπως επιγραφολόφους, αρχειονόμους, παλαιολόγους. Οι πληροφορίες καθορίζονται από τους συντάκτες και πρέπει να τοποθετηθούν στο ανάλογο πλαίσιο. Ακόμη και οι ακούσιες πηγές είναι σημαντικές. Καταλήγει ότι κάθε πηγή μπορεί να δώσει διαφορετικές απαντήσεις, να διαβαστεί με πολλούς τρόπους ανάλογα με το ερώτημα που κάθε φορά τίθεται

Ο Sebba¹⁴⁸ υποστηρίζει ότι η χρήση πρωτογενών πηγών είναι πολύ σημαντική, όταν είναι διαθέσιμες και προσιτές στους μαθητές, αλλά οι δευτερογενείς όπως θεατρικά έργα, ιστορίες ή λογισμικά προγράμματα μπορούν να ζωντανέψουν τις ιστορικές περιόδους για τις οποίες δεν υπάρχει αρκετό και κατάλληλο πρωτογενές υλικό. Πρέπει όμως να ληφθεί σοβαρά υπόψη ότι για κάποιες ομάδες μαθητών συγκεκριμένα είδη πηγών είναι απρόσιτα λόγω οπτικών, ακουστικών και μαθησιακών προβλημάτων¹⁴⁹.

Η Ρεπούση¹⁵⁰ επισημαίνει ότι κάθε εποχή διαμορφώνει τη θεώρησή της για το ποιες είναι οι ιστορικές πηγές και, ενώ στις αρχές του αιώνα μας πηγές θεωρούνται κατά βάση οι γραπτές και κυρίως τα επίσημα έγγραφα, διπλωματικά και κρατικά, τα νέα ιστορικά ρεύματα διευρύνουν την έννοια της πηγής. Μάλιστα, ειδικά για την τοπική ιστορία έχουν

---

¹⁴⁸Sebba Judy, *Ιστορία για όλους. Διδακτικές προτάσεις για το μάθημα της Ιστορίας στο Δημοτικό και το Γυμνάσιο*, μτφρ. Καβαλιέρου Μαρία, Μεταίχμιο, Αθήνα 2000, σελ.112.

¹⁴⁹Στο ίδιο, σελ.54.

¹⁵⁰Μαρία Ρεπούση, «Διδακτικές προσεγγίσεις της τοπικής ιστορίας. Ιστορικό ερώτημα και ανάπτυξη σχεδίων εργασίας», *Φιλολόγος* 102(Χειμώνας 2000), σελ.597.

προταθεί πολλές τυπολογίες¹⁵¹: ένας αρχικός διαχωρισμός αφορά τις γραπτές πηγές και τα αρχαιολογικά ευρήματα, ένας άλλος τις πρωτογενείς και δευτερογενείς, ένας τρίτος τις δημοσιευμένες και αδημοσίευτες και ενίοτε οι πηγές τυπολογούνται με βάση τον χώρο στον οποίο εντάσσονται. Συγκεκριμένα στις *γραπτές ανήκουν οι εξής κατηγορίες*:

- ✓ Δημοσιευμένες(απομνημονεύματα, γενεαλογίες, ταξιδιωτικές εντυπώσεις, τουριστικοί οδηγοί, αφιερώματα, βιογραφίες, αλληλογραφίες, δημόσιες ομιλίες, δημόσια έγγραφα, αφηγήσεις, λογοτεχνικά έργα, έργα τοπικών ιστοριογράφων, διδακτορικές διατριβές, αρθρογραφία, τοπικός τύπος)
- ✓ Αδημοσίευτες(δημοτικά και κοινοτικά αρχεία, ληξιαρχικά βιβλία και έγγραφα, διοικητικά αρχεία, σχολικά αρχεία, προσωπικά αρχεία, συμβολαιογραφικά έγγραφα, αρχεία επιχειρήσεων)
- ✓ Ηχητικές(ηχογραφημένες μαρτυρίες κάθε είδους, τραγούδια, δημόσιοι λόγοι, μαγνητοσκοπημένες εκπομπές τοπικού ραδιοφωνικού σταθμού)
- ✓ Κινηματογραφικές και τηλεοπτικές(επίκαιρα, ιστορικές τηλεοπτικές εκπομπές, ντοκιμαντέρ, εκπομπές τοπικού τηλεοπτικού σταθμού, κινηματογραφικά έργα)
- ✓ Ηλεκτρονικές(πολυμέσα, CD ROM, διαδίκτυο)
- ✓ Προφορικές(κάθε είδους προφορικές μαρτυρίες, συλλογές προφορικών μαρτυριών ή και προφορικές μαρτυρίες από το περιβάλλον του σχολείου)
- ✓ Στατιστικοί πίνακες(του τοπίου όπως τοποθεσίες, τοπωνύμια, δημόσια κτίρια, ερείπια, τόποι μνήμης, αναμνηστικά μνημεία, μουσεία)
- ✓ Φωτογραφικές (τοπικά λευκώματα και υλικό από το οικογενειακό περιβάλλον των παιδιών)
- ✓ Χάρτες(τοπογραφικοί, εμπορικοί, ναυτικοί, γεωφυσικοί, πολιτικοί, αγροτικοί)
- ✓ Αντικείμενα τέχνης και καθημερινής ζωής

Βασικό όμως ζητούμενο αποτελεί η επεξεργασία της πηγής και η προσέγγισή της προκειμένου να παραχθεί η ιστορική γνώση. Η ανάγνωση των πηγών περιλαμβάνει αρχικά την *τοποθέτησή της στο ιστορικό πλαίσιο* (Ποιος, πού, πότε, με ποιο σκοπό και σε ποιο κοινό), την *κατάταξη/ ταξινόμηση* (είδος, ταυτόχρονη ή υστερόχρονη των πληροφοριών της,

---

¹⁵¹Στο ίδιο, σελ.599-600. Επίσης, στο Ρεπούση Μαρία, «Πηγές του τοπίου: Τα μνημεία και οι μνημειακοί τόποι», στο Αγγελάκος Κώστας, Κόκκινος Γιώργος (επιστημονική επιμέλεια), *Η διαθεματικότητα στο σύγχρονο σχολείο & Η διδασκαλία της Ιστορίας με τη χρήση πηγών*, Μεταίχμιο,σελ.81-99· Ανδρέου Ανδρέας, «Από τη γενική στην τοπική ιστορία ή όταν ο Κώττας αντάμωσε τους Leopold von Ranke και ο March Bloch», ο.π.σελ.18-19· Ασωνίτης Σπυρίδων & Παπάς Θ.Γ., *Τοπική Ιστορία για τη Γ' Γυμνασίου*, ο.π., σελ.24-33, 37-40.

πού βρέθηκε, πού και γιατί σώθηκε, είναι μεμονωμένη ή εντάσσεται σε κάποια σχολή κτλ.), την *κατάταξη της πηγής* (θέμα, σημασία, ιστορικές έννοιες, άποψη δημιουργού, αξίες που ενυπάρχουν, προβλήματα που επισημαίνει, αναμενόμενο αποτέλεσμα) και, τελευταία, την *αξιολόγησή της* (πόσο χαρακτηριστική είναι της εποχής της, πόσο γνωστή, υπάρχουν άλλες ανάλογες, διαφοροποίηση από άλλες πηγές της εποχής της, υποκειμενικότητα/ αντικειμενικότητα, μεροληψία/αμεροληψία, ανήκει στους νικητές ή ηττημένους)¹⁵².

Από τις πολυάριθμες κατηγορίες των πηγών της τοπικής ιστορίας, πιο προσιτές στους μαθητές αποτελούν το υλικό περιβάλλον και τα στοιχεία του, τα πάσης φύσεως έγγραφα, ο τύπος και οι προφορικές μαρτυρίες και, τέλος, η λογοτεχνική παραγωγή που αναφέρεται στον υπό εξέταση τόπο¹⁵³.

Ο Mattozzi¹⁵⁴ τονίζει ότι η απόκτηση της δεξιότητας μελέτης είναι ένα σημαντικό ζητούμενο στη δουλειά του μαθητή, δηλαδή να μπορεί να εξερευνά τα ράφια της βιβλιοθήκης, να συμβουλευεται καταλόγους και βιβλιογραφικά δελτάρια, να εντοπίζει τα αποσπάσματα κειμένων και τα άλλα στοιχεία(εικόνες, γραφικές παραστάσεις, σημειώσεις κτλ.) που ταιριάζουν στην ανάπτυξη του θέματος. Όμως οι δεξιότητες μελέτης εφαρμόζονται σε ιστοριογραφικά κείμενα, η οικοδόμηση των ιστορικών γνώσεων απαιτεί συζήτηση και οι γνώσεις υφίστανται επεξεργασία στον ιστοριογραφικό λόγο, άρα στην κατανόηση των κειμένων και στην εκ νέου επεξεργασία τους βασίζεται ό,τι εννοούμε ως ιστορική παιδεία. Ο μαθητής είναι ένας αναγνώστης χωρίς πείρα, ή διαθέτει λιγοστές ικανότητες σε σχέση με τις προκλήσεις του ιστοριογραφικού κειμένου. Πρέπει να οικοδομήσει την ιστορική του γνώση και να προσπαθήσει να αναπαραστήσει έναν άγνωστο ιστορικό κόσμο μέσα από τη δουλειά του στο κείμενο¹⁵⁵. Με τον τρόπο αυτό οι μαθητές πρέπει να συλλάβουν ορθά την ιστορία ως μια πολλαπλότητα κειμένων που δίνουν άλλοτε συμπληρωματικές και άλλοτε αντικρουόμενες αναπαραστάσεις των γεγονότων του παρελθόντος¹⁵⁶. Συνεχίζοντας ο Mattozzi υποστηρίζει ότι ο ρόλος του δασκάλου σε κάθε επίπεδο δεξιοτήτων είναι σημαντικός γιατί πρέπει να εντοπίζει ανάλογα κείμενα με ενδιαφέρον θέμα. Θα ήταν καλό τα παιδιά να δουλεύουν κυρίως πάνω σε εικόνες και σε

---

¹⁵²Ρεπούση Μαρία, «Διδακτικές προσεγγίσεις της τοπικής ιστορίας. Ιστορικό ερώτημα και ανάπτυξη σχεδίων εργασίας», *ο.π.*, σελ.602

¹⁵³Ασωνίτης Σπυρίδων & Παππάς Θ.Γ. , *Τοπική Ιστορία για τη Γ' Γυμνασίου*, *ο.π.*, σελ.25.

¹⁵⁴Mattozzi Ivo, *Εκπαιδύοντας αναγνώστες ιστορίας*, επιμέλεια Κάββουρα Θεοδώρα, μτφρ. Σκόνδρας Παναγιώτης, Μεταίχμιο, Αθήνα 2006, σελ.130.

¹⁵⁵Στο ίδιο, σελ.140.

¹⁵⁶ Στο ίδιο,σελ.132.

σύντομους σχολιασμούς τους. Πράγματι, οι εικόνες από πηγές, από περιοχές και από ανασυντεθειμένες σκηνές ζωής αποτελούν την πιο κατάλληλη βάση αναφοράς για δεξιότητες, και μπορεί ο εκπαιδευτικός σιγά να εισαγάγει στο μάθημα εκτενέστερες κειμενικές αναπαραστάσεις, συμπληρωμένες ωστόσο από πολλές εικόνες. Γι αυτό και η προοπτική «Μαθαίνω ιστορία στη Βιβλιοθήκη» είναι ευέλικτη πρόταση που προσαρμόζεται σε κάθε σχολικό επίπεδο και πολλαπλασιάζει τα εργαλεία και τις δυνατότητες διδακτικής διαμεσολάβησης, εφόσον επιτρέπει να χρησιμοποιηθούν στην τάξη διάφορες σειρές εκλαϊκευτικών κειμένων. Εξάλλου, τα ιστορικά κείμενα τα διακρίνονται στα εξειδικευμένα(τα λεγόμενα «επιστημονικά» ή ακαδημαϊκά), στα σχολικά κείμενα και στα εκλαϊκευτικά¹⁵⁷.

Ο Γατσωτής¹⁵⁸ παρατηρεί ότι στην εργασία με πηγές οι μαθητές να αποφεύγουν τις εσφαλμένες ιδέες που δυσχεραίνουν την κριτική αντιμετώπισή τους. Αρχικά, οι μαθητές θεωρούν λανθασμένα τις σύγχρονες με τα γεγονότα μαρτυρίες ως εξ ορισμού περισσότερο αξιόπιστες από τις μεταγενέστερες και όταν έρχονται αντιμέτωποι με αντιφατικές απόψεις, επιστρατεύουν το νόμο των αριθμών ή, στην καλύτερη των περιπτώσεων, συνδυάζουν αποσπασματικές δηλώσεις από διαφορετικές πηγές. Έπειτα, επειδή συνήθως λείπει το διαφωτιστικό εισαγωγικό σημείωμα για να πληροφορείται ο αναγνώστης για τον τόπο, τον χρόνο, τις περιστάσεις, το κοινό της πηγής, τις επιδιώξεις του συντάκτη/δημιουργού, είναι επόμενο οι μαθητές να μην τις αντιμετωπίσουν ως λόγους- έργα που εγγράφονται σταθερά στο ευρύτερο πλαίσιο συμφραζομένων και σχέσεων. Έτσι, αντί να επιχειρήσουν να ερμηνεύσουν την οπτική που παρήγαγε την πηγή, να αναζητήσουν το ιδεολογικό-πολιτισμικό στίγμα του δημιουργού της και να ερμηνεύσουν την «πολεμική» του, δηλαδή τις επιδιώξεις που εξυπηρετούνται από τη συγκεκριμένη, υπό εξέταση μαρτυρία, αντίθετα, από τη στιγμή που θα θεωρήσουν την τελευταία ως ψευδή, τότε προτιμούν μάλλον να την απορρίψουν συνολικά ως άχρηστη.

Συνεπώς, με βάση τον χώρο και τον χρόνο, η ιστορία, αφού μελετήσει τις πηγές προσεκτικά, περιγράφει και εξηγεί τα στοιχεία εκείνα που παρουσιάζουν μεγαλύτερη αντοχή στο χρόνο και τα στοιχεία που μεταβάλλονται, προσδιορίζοντας τα ενδογενή ή

---

¹⁵⁷Στο ίδιο,σελ.142.

¹⁵⁸Γατσωτής Παναγιώτης, «Ο λόγος των μαθητών σε σύγκριση με τη σύγχρονη ιστορική σκέψη και σε σχέση με τις ιδέες και τις αξίες του κοινωνικοπολιτισμικού περιβάλλοντός τους», στο Κόκκινος Γιώργος, Νάκου Ειρήνη (επιστημονική επιμέλεια), *Προσεγγίζοντας την Ιστορική εκπαίδευση στις αρχές του 21^{ου} αιώνα*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2006, σελ.596-597.

εξωγενή αίτια των μεταβολών. Ειδικά, η τοπική ιστορία από την άποψη των ερευνητικών και μεθοδολογικών προσεγγίσεων δε διαφέρει από οποιαδήποτε άλλη ιστοριογραφική δραστηριότητα, δηλώνοντας με τον όρο αυτό ότι η έρευνα και η μελέτη χρησιμοποιούνται σε τοπική κλίμακα, και φυσικά, με την παρατήρηση ότι η μελέτη του τοπικού δεν είναι δυνατόν να κατανοηθεί, να περιγραφεί και να εξηγηθεί, χωρίς τη γνώση της ιστορίας του ευρύτερου χώρου¹⁵⁹.

2.6 Σκοποί και στόχοι διδασκαλίας της Τοπικής Ιστορίας.

Η Βαϊνά¹⁶⁰ επισημαίνει ότι ο γενικός σκοπός της ενασχόλησης της τοπικής Ιστορίας συμπίπτει με τον σκοπό της Ιστορίας στο σύνολό της, δηλαδή δε στοχεύει στην τόνωση της εθνικής συνείδησης αλλά στη διαμόρφωση της ιστορικής συνείδησης, με την τελευταία να συμπεριλαμβάνει αρμονικά την πρώτη. Αν όμως δοθεί έμφαση στην τόνωση της εθνικής συνείδησης, τότε καθίσταται ατροφική η ιστορική συνείδηση. Στο σχολείο λοιπόν δεν προστίθεται ως ένα επιπλέον μάθημα, αντίθετα, ενδείκνυται να συνδεθεί με εναλλακτικές μεθόδους, όπως τη μέθοδο project και με αποκλειστικά εξωσχολικές δραστηριότητες.

Η τοπική ιστορία συνιστά προνομιακό πεδίο για την ανάπτυξη της ιστορικής σκέψης και συνείδησης και την καλλιέργεια ιστορικών δεξιοτήτων, αρκεί να διδαχθεί με τις κατάλληλες μεθόδους και στο ανάλογο παιδαγωγικό περιβάλλον, δίνοντας τη δυνατότητα στους μαθητές/τριες να γνωρίσουν την ιστορία του τόπου τους, να αφυπνίσουν την ερευνητική τους διάθεση και να μνηθούν στην ιστορική μέθοδο¹⁶¹.

Στο βιβλίο εκπαιδευτικού της Γ΄ Γυμνασίου οι Ασωνίτης και Παππάς¹⁶² υποστηρίζουν ότι μέσα από την έρευνα και τη μελέτη της τοπικής ιστορίας ο μαθητής αποκτά γνώσεις, αναπτύσσει δεξιότητες και διαμορφώνει στάσεις που του επιτρέπουν: 1. να αντιμετωπίζει ερευνητικά το περιβάλλον διατυπώνοντας υποθέσεις εργασίας, να κατανοεί τον περιβάλλοντα φυσικό, δομημένο και κοινωνικό χώρο και να εντάσσεται δημιουργικά σε αυτόν, 2. να εντοπίζει, να επιλέγει, να αξιολογεί και να αξιοποιεί τις κατάλληλες πηγές

---

¹⁵⁹ Ασωνίτης Σπυρίδων & Παππάς Θ.Γ., *Τοπική Ιστορία για τη Γ΄ Γυμνασίου*, ο.π., σελ.11.

¹⁶⁰ Βαϊνά Μαρία, *Θεωρητικό πλαίσιο διδακτικής της τοπικής ιστορίας για τον εικοστό πρώτο αιώνα*, Gutenberg, Αθήνα 1997, σελ.164.

¹⁶¹ Άγγελος Παληκίδης, «Διδακτική της Τοπικής Ιστορίας. Το επιστημολογικό και ιδεολογικό υπόβαθρο της Τοπικής Ιστορίας», ο.π., σελ.20.

¹⁶² Σπυρίδων Ασωνίτης & Θ.Γ. Παππάς, *Τοπική Ιστορία για τη Γ΄ Γυμνασίου*, ο.π., σελ. 17

πληροφόρησης, 3. να παρατηρεί, να περιγράφει, να συγκρίνει και να εξηγεί τους λόγους για τους οποίους τα πράγματα έλαβαν την παρούσα μορφή τους στο συγκεκριμένο χώρο, 4. να ενεργοποιείται δημιουργικά στις προσπάθειες διατήρησης της πολιτισμικής φυσιογνωμίας του τόπου του και 5. τέλος, να σφυρηλατεί τους δεσμούς του με τον τόπο όπου ζει.

Η διδασκαλία της τοπικής ιστορίας υπηρετεί πολυάριθμους διδακτικούς σκοπούς και στόχους που επιδέχονται διάφορες κατηγοριοποιήσεις¹⁶³. Αποσκοπεί στην επίτευξη στόχων που, κατηγοριοποιούμενοι, ανάγονται στις αναγκαιότητες πρόσληψης της ζητούμενης ιστορικής γνώσης και κατανόησής της καθώς και της ανάπτυξης από τους μαθητές των σχετικών πνευματικών δεξιοτήτων, της διέγερσης του συναισθήματος (συναισθηματικού) όπως επίσης και της ενεργοποίησης και δημιουργικής αξιοποίησης του ψυχοκινητικού μέρους της προσωπικότητας των μαθητών (ψυχοκινητικοί στόχοι)¹⁶⁴.

Σύμφωνα με τον Bloom οι στόχοι ταξινομούνται σε τρία μέρη: στο *γνωστικό, το συναισθηματικό και τον ψυχολογικό τομέα*. Ο πρώτος ασχολείται με την ανάκληση και την ανάμνηση της γνώσης και την ανάπτυξη των νοητικών ικανοτήτων και δεξιοτήτων. Ο συναισθηματικός τομέας περιλαμβάνει στόχους που περιγράφουν αλλαγές ενδιαφερόντων, στάσεων και αξιών, επίσης περιγράφουν την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και την ικανότητα προσαρμογής. Ο τρίτος τομέας είναι η χειριστική ή δεξιοτεχνική κινητική περιοχή¹⁶⁵. Με τον όρο αντικειμενικοί διδακτικοί στόχοι εννοούμε σαφείς διατυπώσεις των μέσων, με τα οποία οι σπουδαστές θα επηρεαστούν από την παιδευτική διαδικασία, δηλαδή τα μέσα με τα οποία θα μεταβληθούν η σκέψη, τα συναισθήματα και οι ενέργειες των σπουδαστών¹⁶⁶.

Ο Παληκίδης¹⁶⁷ επιλέγει τους στόχους εκείνους που συμβάλλουν άμεσα και έμμεσα στην πολιτική, κατά τον Αριστοτέλη, κοινωνικοποίηση των μαθητών. Αναφέρεται λοιπόν στην ανάπτυξη του ενδιαφέροντος για την ιστορία του τόπου και την αγάπη της ιδιαίτερης πατρίδας, στην ιστορικοποίηση του τόπου όπου ζουν οι μαθητές, στη διαμόρφωση υπεύθυνης και ενεργού σχέσης με όσα συμβαίνουν στην τοπική κοινωνία, στη διάθεση για

---

¹⁶³ Παληκίδης Άγγελος, «Διδακτική της Τοπικής Ιστορίας. Το επιστημολογικό και ιδεολογικό υπόβαθρο της Τοπικής Ιστορίας», ο.π., σελ.20-21.

¹⁶⁴ Λεοντσίνης Ν. Γεώργιος, *Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα διδακτικής της ιστορίας και του περιβάλλοντος*, Ινστιτούτο του βιβλίου Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2003, σελ. 29-34.

¹⁶⁵ B.S.Bloom-D.R.Krathwohl, *Ταξινόμια διδακτικών στόχων*, τ.Α-Γνωστικός Τομέας, μτφρ. Αλεξάνδρα Λαμπράκη-Παγανού, εκδόσεις Κώδικας, Θεσσαλονίκη 1999, σελ.26-27.

¹⁶⁶ Στο ίδιο, σελ.48.

¹⁶⁷ Παληκίδης Άγγελος, «Διδακτική της Τοπικής Ιστορίας. Το επιστημολογικό και ιδεολογικό υπόβαθρο της Τοπικής Ιστορίας», ο.π., σελ.21.

διαφύλαξη και αξιοποίηση της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς και του φυσικού περιβάλλοντος, στην κοινωνικοποίηση μέσα από την επίγνωση της ιστορικής μνήμης του τόπου, στην αποδόμηση ή αποφυγή τοπικιστικών και εθνοθησκευτικών στερεοτύπων, στην κατανόηση και αποδοχή της ετερότητας, στη γεφύρωση του χάσματος μεταξύ των γενεών, στην προσέγγιση της οικογενειακής ιστορίας του μαθητή και ένταξή της στο τοπικό, εθνικό και παγκόσμιο ιστορικό πλαίσιο και στη συγκρότηση της ατομικής και πολιτικής ταυτότητας.

Οι Ασωνίτης και Παππάς¹⁶⁸ τονίζουν ότι μελετώντας την τοπική ιστορία στο σχολείο ο μαθητής έχει τη δυνατότητα να διεισδύσει στο δυσδιάκριτο και νεφελώδες παρελθόν μέσα από το απτό, να έρθει σε επαφή με τα τεκμήρια της ιστορίας του τόπου όπως παλαιότερα μνημεία, αρχεία, κτίσματα, εργαλεία άλλων εποχών, συνήθειες και τρόπους ζωής, σύγχρονα έργα, τοπικούς θρύλους. Παράλληλα, μέσα από την έρευνα θεμάτων τοπικής κλίμακας ο μαθητής έρχεται σε επαφή με το τοπικό παρελθόν συστηματικά και μέσα από την αυτενέργεια προσεγγίζει τα προβλήματα του τόπου και τις λύσεις που δόθηκαν παλιότερα, αξιολογεί παρωχημένες καταστάσεις, τις συγκρίνει με το παρόν και σφυρηλατεί σε μια έλλογη βάση τους δεσμούς του με τον τόπο που ζει. Εξάλλου, με τη μελέτη της τοπικής ιστορίας ο μαθητής μπορεί να νοηματοδοτεί το ανθρωπογενές και φυσικό περιβάλλον και να κατανοεί πληρέστερα τις σύγχρονες εξελίξεις στον κοινωνικό χώρο. Έτσι, ο μαθητής μαθαίνει να παρατηρεί, να περιγράφει, να συγκρίνει και να εξηγεί αναπτύσσοντας επαγωγική ιστορική σκέψη.

Συν τοις άλλοις, ο μαθητής μέσα από την προσέγγιση του ιστορικού γίνεσθαι, με τη διδασκαλία της τοπικής ιστορίας, των πρακτικών ενεργειών του ανθρώπου στο χώρο που οι ίδιοι οι μαθητές μελετούν και ερευνητικά προσεγγίζουν, έχει ως στόχο να αναπτύσσει σ' αυτούς περιβαλλοντική συνείδηση και αγωγή και να διαμορφώνει βαθμιαία τάσεις και στάσεις για συλλογική κοινωνική δράση και οικολογική ευαισθησία όσον αφορά το περιβάλλον της τοπικής κοινωνίας που ζουν και δραστηριοποιούνται. Συνέπεια είναι η προσεκτική επέμβαση στο περιβάλλον και γενικά η ορθολογική διαχείριση του ιστορικού και αρχαιολογικού χώρου, η αξιοποίηση του φυσικού και ιστορικού τοπίου¹⁶⁹. Τέλος, στοχεύει στην ενίσχυση για την κατασκευή ιστορικού υλικού όπως χάρτες, εικόνες,

---

¹⁶⁸Σπυρίδων Ασωνίτης & Θ.Γ. Παππάς, *Τοπική Ιστορία για τη Γ' Γυμνασίου*, ο.π., σελ. 17-18.

¹⁶⁹Λεοντίνης Ν. Γεώργιος, *Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα διδακτικής της ιστορίας και του περιβάλλοντος*, ο.π., σελ.32.

προσωπογραφικές απεικονίσεις, ζωγραφικές απεικονίσεις (σχεδιασμοί) ιστορικών καταστάσεων και αναπαραστάσεις στιγμιότυπων της ιστορικής σκηνής, σχεδιαγράμματα, πίνακες δεδομένων. Η παραγωγή έντυπου υλικού για την παρουσίαση στην τάξη ή και στην ευρύτερη σχολική κοινότητα συμβάλλει στην καλλιέργεια ψυχοκινητικών δεξιοτήτων, ενώ η βιωματική προσέγγιση με τη δραματοποίηση, το παιδαγωγικό ή θεατρικό παιχνίδι αναπλάθει και αισθητοποιεί όψεις του παρελθόντος¹⁷⁰.

2.7. Οφέλη από τη διδασκαλία της Τοπικής Ιστορίας.

Η ενασχόληση με την τοπική ιστορία έχει μια σειρά από οφέλη καθώς οι μαθητές εμπλέκονται στην εκπόνηση αντίστοιχων προγραμμάτων και μαθαίνουν αυτενεργώντας και συνεργαζόμενοι μεταξύ τους.

Ο Husbands¹⁷¹ βασισμένος σε συζητήσεις με τον Nigel Coultrard παρουσιάζει ως τρόπους μάθησης(αλληλένδετες στρατηγικές) τους παρακάτω: ακρόαση ή παρατήρηση, συζήτηση ενός συγκεκριμένου θέματος σε μια μικρή ομάδα, παρουσίαση πληροφοριών σε άλλα μέλη της ομάδας, διεξαγωγή έρευνας σχεδιασμένης από τον εκπαιδευτικό ή τους μαθητές, έρευνα διαφόρων βιβλίων, προσεκτική μελέτη ενός βιβλίου, συνδυασμός ιδεών από μια ποικιλία πηγών, συνδυασμός ιδεών στο πλαίσιο ενός ιστού γραφής, συνδυασμός ιδεών σε διαγράμματα και πίνακες και χειρισμός δεδομένων σε έναν υπολογιστή.

Από την άλλη, η Ηλιάδου- Τάχου¹⁷² επισημαίνει μια σειρά από δεξιότητες που αναπτύσσονται μέσα από τα projects «των περιβαλλοντικών σπουδών» όπως: α) οι «βασικές» δεξιότητες που σχετίζονται με τη γλώσσα, την έκφραση και τα Μαθηματικά, β) οι «δεξιότητες που σχετίζονται με τη μελέτη και απορρέουν από αυτή», δηλαδή την αναγνώριση των τύπων των σπιτιών, τη χαρτογράφηση, την ερμηνεία φωτογραφιών, την προετοιμασία και παρουσίαση συνεντεύξεων και ερωτηματολογίων στα πλαίσια της τοπικής ιστορίας και γ) οι κοινωνικές δεξιότητες, που σχετίζονται με την ανάληψη πρωτοβουλιών,

---

¹⁷⁰ Στο ίδιο, σελ.34.

¹⁷¹Husbands Chris, *Τι σημαίνει διδασκαλία της ιστορίας; Γλώσσα, Ιδέες και νοήματα*, μτφρ. Λυκούργος Αποστόλης, Μεταίχμιο, Αθήνα 2004, σελ.164.

¹⁷²Ηλιάδου – Τάχου Σ., «Από το εργαστήρι της τοπική ιστορίας στη διδακτική της τοπικής ιστορίας: Θεωρητική σπουδή για ζητήματα που αφορούν στο επίπεδο του περιεχομένου, των διδακτικών στόχων και της μεθοδολογίας του μαθήματος της ιστορίας και ειδικότερα της “ιστορίας της περιοχής” Φλώρινας», *Εκπαιδευτικά*, 61-62, 2001, σελ. 126-127.

την άσκηση υπευθυνότητας, τη συμμετοχή σε μικρές ομάδες και την καλλιέργεια καλού κλίματος.

Αναμφίβολα, σημαντική είναι η συμβολή της τοπικής ιστορίας στο νέο σχολείο. Κάποια από τα θετικά στοιχεία της κατά τον Λεοντσίνη¹⁷³ είναι: η αποσυμφόρηση από τη μηχανιστική απομνημόνευση χρονολογιών και γεγονότων, η κατανόηση του παρόντος μέσα από την παρατήρηση, η περιγραφή, η φαντασία, η κρίση και η σύγκριση, η εξοικείωση με τη μεθοδολογία της ιστορικής έρευνας και την ανάπτυξη της ιστορικής συνείδησης, παραγωγή ιστορικής γνώσης από τους ίδιους τους μαθητές/τριες, αφετηρία γνώσης για την εθνική και γενική ιστορία αλλά και η συμβολή στην ιστορική κατανόηση του τοπικού και εθνικού. Ακόμη, μπορεί να συμπεριληφθεί η σύνδεση μεταξύ ιστορίας και συλλογικής μνήμης και σχέση της με την περιβαλλοντική εκπαίδευση. Επιπλέον, η διαμόρφωση της αντίληψης ότι η ιστορία είναι παντού γύρω μας διεγείρει τη φαντασία, αναπτύσσεται η εκτίμηση στο παρελθόν, λειτουργεί ως αντίδοτο στην ανία που προκαλεί η έλλειψη ποικιλίας και αμεσότητας της γενικής. Συν τοις άλλοις, συμβάλλει στη διεύρυνση των συνόρων μεταξύ του σχολείου και του κόσμου, αμβλύνει το πρόβλημα κατανόησης του ιστορικού χρόνου, βοηθά στην επικοινωνία με ενήλικες και τις εμπειρίες τους, συμπεριλαμβανομένων και των συγγενών τους αλλά και άλλων επιστημόνων. Εντοπίζεται η υπερεθνική διάσταση της τοπικής με τη σύνδεση των τοπικών μνημείων με την ιστορικότητα άλλων στον ελληνικό και παγκόσμιο χάρτη. Προωθείται η ανακάλυψη, η συλλογή, η παρατήρηση, η ταξινόμηση και η παρουσίαση των ιστορικών συμπερασμάτων. Αναδεικνύονται ευκαιρίες για πολυφωνική προσέγγιση, πολλαπλές δραστηριότητες και ικανοποίηση της ανάγκης των ανθρώπων για εξακρίβωση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της ταυτότητάς του. Τελικά, το τοπικό περιβάλλον εξασφαλίζει τις πηγές – μαρτυρίες για τη σπουδή της ιστορίας και για τη σύνδεση ιστορικού παρελθόντος με το παρόν.

---

¹⁷³Λεοντσίνης Γεώργιο Ν., *Διδακτική της Ιστορίας: γενική – τοπική και περιβαλλοντική εκπαίδευση*, Αθήνα 1996, σελ.50-62. Επίσης, Ασωνίτης Σπυρίδων & Παππάς Θ.Γ., *Τοπική Ιστορία για τη Γ' Γυμνασίου*, ο.π., σελ.14-19.

2.8. Τοπική Ιστορία και Ιστορικό Τοπίο.

Η σύμβαση της Φλωρεντίας στο άρθρο 1 ορίζει την έννοια τοπίο ως εξής: « α) «Τοπίο» σημαίνει μια περιοχή, όπως γίνεται αντιληπτή από ανθρώπους, του οποίου ο χαρακτήρας είναι το αποτέλεσμα της δράση και αλληλεπίδρασης των φυσικών και /ή ανθρωπίνων παραγόντων»¹⁷⁴. Κάθε τοπίο που δέχεται την ανθρώπινη παρέμβαση οποιασδήποτε μορφής ή τις συνέπειες την ανθρώπινης δραστηριότητας, είναι ταυτόχρονα φυσικό και ανθρωπογενές και έχει τη δική του ιστορία¹⁷⁵. Αντικείμενο λοιπόν της ιστορίας του τοπίου είναι το ιστορικό τοπίο, δηλαδή το σύνολο των μεταβολών που υπέστη μέσα στο χρόνο, το σύνολο των άμεσων ή έμμεσων ανθρωπίνων παρεμβάσεων στα αυτό και πηγές τα ίχνη των παρεμβάσεων¹⁷⁶. Γενικά παντού, όπου ο άνθρωπος έχει αφήσει τα ίχνη του είτε με συνειδητό τρόπο(όπως γραπτά κείμενα, δικαιοπρακτικά έγγραφα, συμβόλαια αφίδες θριάμβου) είτε ασύνειδα(ανεξάρτητα δηλαδή από οποιαδήποτε βούληση διαίωσης) υπάρχει ένας τόπος της ιστορίας¹⁷⁷.

Η ιστορία του τοπίου, ως νέος επιστημονικός κλάδος, έχει λάβει αξιόλογη ανάπτυξη στην Αγγλία. Το βιβλίο του W.G.Hoskins, *The Making of the English Landscape* (1955), προσέφερε ένα ικανοποιητικό έναυσμα για μια σειρά επιστημονικών εργασιών στο χώρο αυτό. Οι ειδικοί μελετητές της ιστορίας του τοπίου, η οποία εντάσσεται στην περιοχή των τοπικών, γενικά, ιστορικών σπουδών, δε θεωρούν ότι θα ήταν δυνατόν να στερηθούν άλλοι επιστημονικοί κλάδοι, όπως η αρχαιολογία, η οικονομική και κοινωνική ιστορία, η ιστορική γεωγραφία, η ιστορική δημογραφία, η τοπογραφία, η αρχιτεκτονική, η αισθητική του χώρου, η τοπική ιστορία κ.α., τη δυνατότητα να εντάσσουν στο χώρο της έρευνάς τους και θέματα που αφορούν στην ιστορία του τοπίου. Η ιστορία, ωστόσο, του τοπίου (*Landscape History*), ως ιδιαίτερος κλάδος του ευρύτερου χώρου των τοπικών ιστορικών σπουδών,

---

¹⁷⁴Ν3827/2010 (Φ.Ε.Κ. Α' 30/25.2.2010): «Κύρωση Της Ευρωπαϊκής Σύμβασης του Τοπίου»: κυρώνεται και έχει την ισχύ, που ορίζει το άρθρο 28 παρ.1 του Συντάγματος, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Τοπίου, που υπεγράφη στη Φλωρεντία, στις 20 Οκτωβρίου 2000.

¹⁷⁵Ρεπούση Μαρία, «Τοπικές ιστορίες στο σχολείο. Από το γενικό παρελθόν στο παρελθόν του τόπου», ο.π.,σελ.105-106.

¹⁷⁶Στο ίδιο, σελ.106.

¹⁷⁷Βλάχου Μαρία, «Η αξιοποίηση του τοπικού περιβάλλοντος και η οργανική του ένταξη στο μάθημα της ιστορίας» στο Κόκκινος Γιώργιος, Νάκου Ειρήνη(επιμέλεια), *Προσεγγίζοντας την ιστορική εκπαίδευση στις αρχές του 21^{ου} αι.*, ο.π.,σελ.428.

περιλαμβάνει στο χώρο μελέτης και έρευνάς της την περιγραφή και ερμηνεία των επεμβάσεων και αποτυπώσεων του ανθρώπου στο φυσικό περιβάλλον¹⁷⁸.

Το τοπίο δεν ήταν πάντοτε ιστορικό αντικείμενο και ο όρος «τοπίο» εμφανίστηκε στα μέσα του 16^{ου} αι με σημασιολογικό το φυσικό κυρίως τοπίο, έτσι το τοπίο ταυτίζεται με το φυσικό τοπίο και αποστασιοποιείται εννοιολογικά από το ανθρωπογενές περιβάλλον, όμως η ταύτισή αυτή κληροδοτείται στο γερμανικό όρο «Landschaft» και στον αγγλικό «landscape» και επιβιώνει εν μέρει σήμερα, δηλώνοντας το αγροτικό (ως φυσικό) και όχι το αστικό τοπίο¹⁷⁹. Μετά τον 19^ο αι. μαζί με τις γενικότερες επιστημολογικές εξελίξεις διευρύνεται η σημασία του, ενισχύοντας τον ανθρωπογενή χαρακτήρα και επιτρέποντας την ανακάλυψη της ιστορικότητας, ώστε κάθε τοπίο που δεξιώνεται την ανθρώπινη δραστηριότητα να θεωρείται αγροτικό ή αστικό¹⁸⁰.

Για τον Δ. Ζήβα¹⁸¹ ο ιστορικός τόπος δεν είναι μόνο αυτός που χρησίμευε σαν πεδίο μάχης, αλλά και εκείνος στον οποίο αναπτύχθηκε ένας οικισμός, κάτω από κάποιες συγκεκριμένες συνθήκες. Ιστορικό δεν είναι μόνο το σπίτι όπου γεννήθηκε ένα σπουδαίος ποιητής, αλλά και τα κτίρια –σπίτια- που μπορούν-συνολικά θεωρούμενα- να μας διδάξουν για κάποια συγκεκριμένη περίοδο της ιστορίας του πολιτισμού ...ιστορική πόλη δεν είναι μόνον αυτή που κάποιο κορυφαίο γεγονός έχει καθιερώσει στη συνείδηση όλων μας, αλλά και κάθε πόλη – ή τμήμα πόλης- που στην ίδια της τη δομή είναι ενσωματωμένη η Ιστορία, όχι ίσως η μείζων Ιστορία- ή αυτή που θεωρείται έτσι –αλλά η ιστορία του ανθρώπου και του πολιτισμού του, σε κάθε μορφή.

Οι πηγές του τοπίου μπορούν να αξιοποιηθούν στην ιστορική εκπαίδευση γιατί έχουν το χαρακτήρα της «προσβασιμότητας», γιατί δίνουν τη δυνατότητα στις σχολικές μονάδες να τις επισκεφτούν και να διαφοροποιηθεί πια η διδασκαλία από τα τυπικό πλαίσιο της σχολικής αίθουσας. Στο παραπάνω στοιχείο προστίθεται η άμεση «ορατότητα» και η «υλικότητα» και δημιουργείται ένα εναλλακτικό περιβάλλον για την κατανόηση του

---

¹⁷⁸Λεοντίνης Ν. Γεώργιος, *Διδακτική της Ιστορίας, γενική- τοπική και περιβαλλοντική εκπαίδευση*, Αθήνα, 1996, σελ.24, υποσημείωση 9.

¹⁷⁹Ρεπούση Μαρία, «Πηγές του τοπίου: Τα μνημεία και οι μνημειακοί τόποι», στο Αγγελάκος Κώστας, Κόκκινος Γιώργος (επιμέλεια), *Η διαθεματικότητα στο σύγχρονο σχολείο & η διδασκαλία της Ιστορίας με τη χρήση πηγών*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2004,σελ.84.

¹⁸⁰ Στο ίδιο, σελ. 84.

¹⁸¹Ζήβας Δ., *Τα Μνημεία και η πόλη*, Libro, Αθήνα 1997, σελ.44.

παρελθόντος¹⁸². Αυτό σημαίνει ότι οι μαθητές δύνανται να επιλέξουν πηγές που βρίσκονται στο περιβάλλον του σχολείου και να τις καταστήσουν εργαλεία για την ιστορική μάθηση, συμβάλλοντας και στην ανακάλυψη της ιστορικότητας του τόπου διαμονής τους, στην ιστορική εγγραμματοσύνη τους, και, πιθανότατα, και στη διαμόρφωση θετικής στάσης απέναντι στην πολιτισμική κληρονομιά του τόπου και της ιστορίας τους¹⁸³. Αναπόφευκτα, τα φυσικά και ιστορικά δεδομένα της ιστορικής έρευνας ζωντανεύουν και προσωποποιούνται, από τα πιο απλά μορφολογικά στοιχεία ως τις πιο υψηλές εκδηλώσεις της φύσης, της τέχνης και της τεχνικής¹⁸⁴. Βασικό ζητούμενο αποτελεί ο τρόπος προσέγγισης του τοπίου. Η εικόνα των ομόκεντρων κύκλων δείχνει τον τρόπο προσέγγισης της ιστορία της κοινότητας / τόπου. Στο κέντρο ο τόπος και στη σειρά η ευρύτερη περιοχή, η πόλη, η επαρχία, ο εθνικός χώρος, ο ευρωπαϊκός και ο παγκόσμιος¹⁸⁵. Με τον τρόπο αυτό η προσέγγιση της ιστορικής ύλης γίνεται από τα γνωστά και τα συναφή στα μακρινά και άγνωστα και κάθε ομόκεντρος κύκλος αναφέρεται στους άλλους, αποκτά νόημα με την ένταξή του στο ευρύτερο αλλά και στο μικρο-ιστορικό κάθε φορά πλαίσιο¹⁸⁶.

Για τη Βλάχου¹⁸⁷ η έμφαση στο τοπικό, μέσω της βιωμένης εμπειρίας του κοντινού και οικείου, του ορατού και απτού, βοηθά στην κατανόηση του γενικού και αφηρημένου έτσι οι χώροι πολιτισμού επιβάλλουν την ιεράρχηση, τη διαμόρφωση, την επιτόπου διδασκαλία, προσαρμόζοντας τη διδασκαλία στην ίδια την περιοχή του παιδιού συνιστώντας έναν εναλλακτικό χώρο διδασκαλίας.

Το ιστορικό τοπίο διαμορφώνεται από φυσικούς και ανθρωπογενείς παράγοντες και από τις αμοιβαίες τους αλληλεπιδράσεις. Τα ανθρωπογενή τοπία από τις αρχές του 20^{ου} αι αποτέλεσαν πεδίο ερευνητικό διαφόρων επιστημών και επιστημονικών κλάδων όπως γεωγραφίας, ιστορίας, πολιτισμικών σπουδών ανθρωπολογίας, επιστημών της γης,

---

¹⁸² Κώστας Κασβίκης και Αντρέας Ανδρέου, «Περιβάλλοντα ιστορικής εκπαίδευσης εκτός σχολείου: ιστορικό τοπίο, αρχαιολογικοί χώροι και μουσεία, μνημεία και «τόποι» πολιτισμικής αναφοράς», στο Νικονάνου Νίκη και Κασβίκης Κώστας(επιμέλεια), *Εκπαιδευτικά ταξίδια στο χρόνο. Εμπειρίες και ερμηνείες του παρελθόντος*, ο.π., σελ 126-127.

¹⁸³ Ρεπούση Μαρία, «Πηγές του τοπίου: Τα μνημεία και οι μνημειακοί τοπίου», ο.π., σελ.89.

¹⁸⁴ Λεοντσίνης Ν. Γεώργιος, *Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα της διδακτικής της ιστορίας και του περιβάλλοντος*, Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2003, σελ.126-127.

¹⁸⁵ Αντωνιάδης Λ., *Η διδακτική της ιστορίας*, Αθήνα 1995, σελ.120, στο Ρεπούση Μαρία, «Τοπικές ιστορίες στο σχολείο. Από το γενικό παρελθόν στο παρελθόν του τόπου», ο.π., σελ.108.

¹⁸⁶ Ρεπούση Μαρία, «Τοπικές ιστορίες στο σχολείο. Από το γενικό παρελθόν στο παρελθόν του τόπου», σελ.108.

¹⁸⁷ Βλάχου Μαρία, «Η αξιοποίηση του τοπικού περιβάλλοντος και η οργανική του ένταξη στο μάθημα της ιστορίας», ο.π., σελ.404.

περιβαλλοντικών σπουδών και αρχαιολογίας¹⁸⁸. Οι «πηγές του τοπίου» περιλαμβάνουν τα «τοπία», τα «δημόσια κτίρια, κτίσματα και ερείπια κτισμάτων», τα «μνημεία» και τα «μουσεία» και τα στοιχεία που τα παραπάνω περιλαμβάνουν, δίνουν τη δυνατότητα στη σχολική ομάδα να τις επισκεφτεί και να διαφοροποιήσει το περιβάλλον της διδασκαλίας¹⁸⁹. Φυσικά στην Ελλάδα ισχύει ότι το τοπίο, αστικό και αγροτικό, ορεινό και πεδινό, βιομηχανικό ή γεωργικό διασώζει αποσπασματικές υλικές μαρτυρίες σχετικά με τη δράση των ανθρώπων, στην πράξη οι πηγές του τοπίου δεν παύουν να είναι διαμεσολαβημένες γιατί αποτυπώνουν τις επίσημες μνημονικές πολιτικές και τις πολλαπλές και ετερόκλητες αφηγήσεις της δημόσιας ιστορίας¹⁹⁰.

Ποιες είναι λοιπόν οι πηγές του τοπίου; Πρόκειται στην ουσία για τέσσερις μεγάλες υποκατηγορίες κατά τη Ρεπούση¹⁹¹. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσεται το τοπίο με τα τοπωνύμια, οδωνύμια, καλλιέργειες, αγροκτήματα, οδοποιία, χρήσεις της γης. Στη δεύτερη ανήκουν τα δημόσια κτίρια, τα κτίσματα και τα ερείπια των κτισμάτων. Περιλαμβάνει σπήλια, τάφους, τείχη και οχυρώσεις, κάστρα, γεφύρια, πηγάδια, δημόσιες βρύσες, υδραγωγεία, στρατώνες, στάνες, ναοί, εκκλησίες, μοναστήρια, κατοικίες, σχολεία, ταχυδρομεία, τράπεζες, πανεπιστήμια, δημόσια κτίρια, εργοστάσια, βιβλιοθήκες και κέντρα Ιστορίας. Στη τρίτη κατηγορία ανήκουν τα μνημεία, είτε πρόκειται για χαρακτηρισμένα μνημεία, είτε για μνημειακές δημιουργίες (ηρώα, ανδριάντες, αγάλματα, προτομές). Και τελευταία, τα μουσεία κάθε λογής, τα εκθέματά και τα εκπαιδευτικά προγράμματά τους. Οι πηγές του τοπίου είναι επισκέψιμες και αυτό τις διαφοροποιεί από τις άλλες και τις καθιστά προνομιακές για τα σχέδια εργασίας.

Σύμφωνα με τους Ανδρέου και Κασβίκη¹⁹², στη σημερινή εποχή έκρηξης της μνήμης, τα δημόσια μνημεία αποτελούν μια ιδιαίτερη περίπτωση τόπων μνήμης και η παραγωγή και η υποδοχή τους από το κοινό καθορίζεται από τη χρονική στιγμή του ιστορικού γεγονότος ή του προσώπου που αναπαρίσταται ή υποδηλώνεται, από τη χρονική περίοδο του συλλαμβάνεται ως ιδέα και κατασκευάζεται, και από τη στιγμή/ή στιγμές της

---

¹⁸⁸Κασβίκης Κώστας και Ανδρέου Αντρέας, «Περιβάλλοντα ιστορικής εκπαίδευσης εκτός σχολείου: ιστορικό τοπίο, αρχαιολογικοί χώροι και μουσεία, μνημεία και «τόποι» πολιτισμικής αναφοράς», ο.π., σελ. 126.

¹⁸⁹ Στο ίδιο, σελ.126.

¹⁹⁰ Στο ίδιο, σελ.129.

¹⁹¹ Ρεπούση Μαρία, «Πηγές του τοπίου: Τα μνημεία και οι μνημειακοί τόποι», ο.π., σελ.89-90.

¹⁹²Ανδρέου Αντρέας Π. και Κασβίκης Κώστας, «Θεσσαλονίκη – Bitola: δημόσιες εκδοχές της μακεδονικής ιστορίας σε δύο αγάλματα του βασιλιά Φιλίππου Β'», στο Ανδρέου Αντρέας, Κακουριώτης Σπύρος, Κόκκινος Γιώργος, Λεμονίδου Έλλη, Παπανδρέου Ζέτα, Πασχαλούδη Ελένη(επιμέλεια), *Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα. Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας*, Θεσσαλονίκη 2015, σελ.133-134.

πρόσληψής του. Είναι σημαντικός ο τρόπος που θα προσεγγίσει κανείς το τοπίο και οι ερωτήσεις που θα διατυπώσει. Για παράδειγμα, μπορεί να ρωτήσει αν ήταν πάντοτε μνημείο, τότε χαρακτηρίστηκε, τι ήταν πριν γίνει μνημείο, αν υπάρχουν άλλα ανάλογα, με ποια συγγενεύει χρονικά ή θεματικά, πώς ήταν η κοινωνία που τα δημιούργησε, τις επιδιώξεις, τα υλικά, τις τεχνικές, τη χρήση και την τύχη τους¹⁹³. Καθίσταται σαφές ότι η συγκεκριμένη ενασχόληση με τους τόπους ιστορικής μάθησης σηματοδοτεί την υπέρβαση του παραδοσιακού πλαισίου ιστορικής εκπαίδευσης, που βασίζεται στο σχολικό εγχειρίδιο, και προωθεί μια ενεργητική μαθητοκεντρική προσέγγιση της ιστορίας¹⁹⁴.

Η Βλάχου¹⁹⁵ επισημαίνει ότι το αποτέλεσμα είναι ενθαρρυντικό και αισιόδοξο γιατί τα θετικά από τη νέα θεώρηση της ιστορίας είναι πολλά. Συγκεκριμένα, η έξοδος από τη σχολική αίθουσα και τον παραδοσιακό χώρο του σχολείου είναι ισχυρό κίνητρο γνώσης, καθώς ανοίγει το σχολείο στον κόσμο, στη φύση, στην τέχνη, στην κοινωνία και στη ζωή. Αυξάνονται οι παραστάσεις, οι εμπειρίες και η παρατηρητικότητα και των μαθητών και του δασκάλου. Κινητοποιείται το ενδιαφέρον ακόμη και των αδιάφορων μαθητών. Εξοικειώνονται με μια διαφορετική ανάγνωση της ιστορίας και επιτυγχάνεται η κατανόηση του ιστορικού παρελθόντος και η σχέση παρόντος – παρελθόντος. Ακόμη, καλλιεργείται η ιστορική και πολιτισμική συνείδηση, ο σεβασμός στην πολιτισμική κληρονομιά τη δική μας και των άλλων, αναπτύσσεται η αισθητική αντίληψη του παιδιού. Τέλος, διαμορφώνεται άλλος τρόπος προβληματισμού και διδασκαλίας, ενώ περιορίζεται η σχολική αποτυχία. Στα παραπάνω θα πρόσθετα και την ένταξη – ενσωμάτωση παιδιών με ειδικές δεξιότητες, αλλά και παιδιών διαφορετικής εθνικότητας και πατρίδας, ώστε το σχολείο να λειτουργήσει στο πλαίσιο της πολυπολιτισμικότητας και της καλλιέργειας των ανθρωπιστικών ιδανικών.

Η σπουδή της ιστορίας του τοπίου έχει και μία ακόμη σημαντική προέκταση. Συμβάλλει στη ανάπτυξη της ενσυναίσθησης, καθώς ο μαθητής αναπτύσσει δεξιότητες, προσεγγίζοντας με τη φαντασία του πτυχές του ιστορικού γίνεσθαι. Εξάλλου, ο όρος ενσυναίσθηση (Einfühlung/empathy) στη διδακτική της ιστορίας παραπέμπει στις δεξιότητες που αποκτά το παιδί, ώστε να βοηθείται να προσεγγίζει με το συναίσθημα και τη

---

¹⁹³Ρεπούση Μαρία, «Πηγές του τοπίου: Τα μνημεία και οι μνημειακοί τόποι», στο Κώστας Αγγελάκος, Γιώργος Κόκκινος(επιστημονική επιμέλεια), *Η διαθεματικότητα στο σύγχρονο σχολείο & Η διδασκαλία της Ιστορίας με τη χρήση πηγών*, Μεταίχμιο, σελ.96.

¹⁹⁴Κασβίκης Κώστας και Ανδρέου Αντρέας, «Περιβάλλοντα ιστορικής εκπαίδευσης εκτός σχολείου: ιστορικό τοπίο, αρχαιολογικοί χώροι και μουσεία, μνημεία και «τόποι» πολιτισμικής αναφοράς», ο.π., σελ.132.

¹⁹⁵ Βλάχου Μαρία, «Η αξιοποίηση του τοπικού περιβάλλοντος και η οργανική του ένταξη στο μάθημα της ιστορίας », ο.π., Αθήνα 2006, σελ.407.

φαντασία τα βασικά στοιχεία του ιστορικού υλικού που κάθε φορά μελετά¹⁹⁶. Με τις επισκέψεις οι μαθητές μπορούν να αναπτύξουν τη δεξιότητα της σύγκρισης και του παραλληλισμού με το υλικό των πηγών και της βιβλιογραφίας, ενώ με την επίσκεψη σε ιστορικούς χώρους και χώρους γενικά έρευνας και μελέτης προσεγγίζει καλύτερα το παρελθόν, γιατί δεν μένει στην παραδοσιακή αφήγηση του δασκάλου και του σχολικού βιβλίου¹⁹⁷. Το γνήσιο και άμεσο συναίσθημα της οικειότητας με το ιστορικό υλικό συνδέει ενσυναισθητικά το περιβάλλον με τον ερευνητή – εδώ θα πρόσθετα τον μαθητή/τρια- και συμβάλλει στην ανάπτυξη και καλλιέργεια της ιστορικής σκέψης και κρίσης, που προκύπτει από την ενσυναισθητική σχέση με το χώρο, ακριβώς γιατί εκεί αποτυπώνεται αυθεντικά η ανθρώπινη ύπαρξη και η ιστορική της σημασία καθίσταται άμεσα προσιτή¹⁹⁸. Ακόμη, τα παιδιά βλέπουν την οικιστική –αρχιτεκτονική ταυτότητα μιας περιοχής, την πολιτισμική και τη συλλογική επίσκεψη στο ιστορικό τοπίο τους δείχνει πως αυτές διαμορφώθηκαν. Για παράδειγμα, βλέπουν και μελετούν τη γεωγραφία και τα υλικά –ξύλο, πέτρα, μάρμαρο- και αντίστοιχα το κοινωνικό status των κατοίκων, ακόμη τις μεθόδους κατασκευής, την τεχνολογία, τις δραστηριότητες. Στην πολιτισμική οι μαθητές γνωρίζουν τον τρόπο σκέψης μέσα από την καθημερινότητά τους, τη ψυχαγωγία, το ντύσιμο και, τέλος, τη συλλογική τους ταυτότητα¹⁹⁹.

Συμπερασματικά, το ιστορικό τοπίο αλλάζει τα δεδομένα στη σχολική πραγματικότητα. Η ιστορία από ανιαρό και βαρετό μάθημα, συνδεδεμένο με την απομνημόνευση και τις χρονολογίες, αποκτά ενδιαφέρον. Η προσωπική μου εμπειρία δείχνει ότι όλα τα παιδιά θέλουν να μάθουν ιστορία, σε όλους αρέσει η ενασχόληση με το παρελθόν, αυτό που χρειάζεται είναι μια νέα θεώρηση, σύμφωνη με τα δεδομένα του 21^{ου} αιώνα. Την εποχή της υπερπληροφόρησης, του διαδικτύου και της εικονικής πραγματικότητας, η στασιμότητα της σχολικής αίθουσας ως αποκλειστικό μέσο διεκπεραίωσης του μαθήματος, απηχεί απαρχαιωμένο.

---

¹⁹⁶Λεοντσίνης Ν. Γεώργιος, *Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα της διδακτικής της ιστορίας και του περιβάλλοντος*, Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2003, σελ.104.

¹⁹⁷Στο ίδιο, σελ.123.

¹⁹⁸Στο ίδιο, σελ.127.

¹⁹⁹ Στο ίδιο, σελ.166-168.

2.9.α. Πολειστορία.

Μια πόλη δεν είναι μονάχα αυτό που μας δείχνει. Είναι και όλα όσα κουβαλάει μαζί της στην πορεία της μέσα στο χρόνο. Χωρίς τη γνώση αυτού του πολύτιμου φορτίου στέκει απέναντί μας μετέωρη και αινιγματική, κρατώντας το αληθινό της πρόσωπο γι' αυτούς που ξέρουν να το αναζητήσουν²⁰⁰. Η Ιστορία των πόλεων είναι συχνά το κλειδί για την κατανόηση σε βάθος της Ιστορίας ευρύτερων περιοχών, γιατί στα αρχεία τους και στα μουσεία φυλάσσουν τις πηγές προσέγγισης του παρελθόντος της επαρχίας, ενώ, από την άλλη, η ιστορία των πόλεων εξελίσσεται βαθμιαία με πολύ αργό ρυθμό. Η πολειστορία έχει αφετηρία τη Γερμανία και απασχολεί τη βιβλιογραφία από το δεύτερο μισό του 20^{ου} αι.²⁰¹.

Ωστόσο, το βασικό ζητούμενο είναι ποια σχέση υπάρχει μεταξύ πολειστορίας και σχολείου. Προκειμένου να ενταχθεί η πολειστορία στο σχολείο πρέπει να προβάλλει/πληροί τρία κριτήρια: την *επιστημονικότητα*, δηλαδή τη βιβλιογραφική ενίσχυση, τη *συμβολή στην κατανόηση του κόσμου* με την κατανόηση του πολιτισμικού και ιστορικού παρόντος και, τέλος, με τη *δυνατότητα αξιοποίησης της στη σύγχρονη δημόσια και ιδιωτική ζωή του ανθρώπου*²⁰². Η μελέτη της κοινωνίας, της οικονομίας, της γεωγραφίας συμβάλλουν στην ανάδειξη μιας πληρέστερης εικόνας της πόλης. Με τη βοήθεια του project και με τη δυνατότητα προσαρμογής στα δεδομένα των μαθητών και του περιβάλλοντος, οι μαθητές/τριες μπορούν να κατανοήσουν τη συνθετότητα της πόλης, να καλλιεργήσουν τη γλώσσα και την αισθητική τους, χωρίς να συνδέεται με τη συσσώρευση γνωστικού υλικού από μεριάς εκπαιδευτικού. Ωστόσο, η πολειστορία μπορεί να λειτουργήσει διαφορετικά στην κάθε βαθμίδα εκπαίδευσης. Για παράδειγμα, στο δημοτικό και Γυμνάσιο ο ρόλος της είναι ευκαιριακός και αφορμάται από τη γενική ιστορία, αντίθετα, στο Λύκειο ο ρόλος της να είναι πιο συντονισμένος, οργανικά ενταγμένος στην εκπαιδευτική διαδικασία στα πλαίσια της σχολικής χρονιάς και εξαρτημένος με άλλες επιστήμες(διεπιστημονικότητα)²⁰³. Στα πλαίσια της πολειστορίας ο μαθητής/τρια συσχετίζει την πολεοδομική μορφή της πόλης ή του οικισμού και την κοινωνική δομή που υπηρετείται μέσα από τη συγκεκριμένη

---

²⁰⁰Βαϊνά Μαρία, *Θεωρητικό πλαίσιο διδακτικής της τοπικής ιστορίας για τον εικοστό πρώτο αιώνα*, ο.π.,σελ.93.

²⁰¹ Στο ίδιο, σελ.94.

²⁰² Στο ίδιο, σελ.96-97.

²⁰³ Στο ίδιο, σελ.98-100.

χωροταξική ρύθμιση, όπως για παράδειγμα τα συγκεντρωτικά πολιτειακά συστήματα αποτυπώνονται και στη διάταξη και στη λειτουργική δομή του χώρου²⁰⁴.

Οι Κασβίκης και Ανδρέου²⁰⁵ υποστηρίζουν ότι στην εποχή μας υπάρχει μια σειρά από περιβάλλοντα ιστορικής εκπαίδευσης εκτός σχολείου που λειτουργούν ως εναλλακτικοί χώροι κατανόησης του παρελθόντος. Η περίπτωση του αστικού τοπίου εμπίπτει στη λογική αυτή και είναι ενδιαφέρουσα, γιατί αποτυπώνει με εμφανή τρόπο την εμπρόθετη προσπάθεια του ανθρώπου στο χώρο και στο χρόνο. Οι τομές του χώρου και χρόνου μέσα από τη μελέτη της πόλης στην Ελλάδα αποκτούν ιδιαίτερες μνημονικές και ιδεολογικές διαστάσεις και δυνατότητες για την ιστορική εκπαίδευση όπως η Αθήνα, Θεσσαλονίκη, η Ρόδος, η Κω, όπου το παρελθόν συνυπάρχει με το παρόν μέσα από την οικιστική διαχρονία, με τη μορφή οργανωμένων χώρων, αρχαιολογικών περιπάτων, αδόμητων οικοπέδων με διάσπαρτα αρχαιολογικά κατάλοιπα. Ακόμη, τα κτίρια των πόλεων, μνημεία της σύγχρονης κληρονομιάς συνιστούν ένα εξαιρετικό πεδίο μελέτης του παρελθόντος εκτός σχολείου, καθώς ανήκουν στο περιβάλλον των παιδιών, εμπίπτουν στην άμεση εμπειρία τους και ταυτίζονται με την ιστορία της κοινότητας ή της πόλης όπου ζουν. Έτσι, η Ρεπούση²⁰⁶ υποστηρίζει ότι κάθε περιβάλλον της πόλης, της κωμόπολης, του χωριού, της γειτονιάς, του σχολείου, της οικογένειας μπορεί να λειτουργήσει ως διδακτικό περιβάλλον εκπόνησης του προγράμματος της τοπικής ιστορίας μέσα από την παρέμβαση του /της εκπαιδευτικού.

2.9.β Σύγχρονη θεώρηση της πόλης.

Σήμερα η πόλη αποκτά ένα διαφορετικό πρόσωπο και φυσικά οι μαθητές, ως αυριανοί πολίτες, οφείλουν να το δεξιωθούν. Στα πλαίσια του city branding, των στρατηγικών διαχείρισης της εικόνας, της προβολής των πόλεων και της πολιτιστικής αναζωογόνησης η κάθε πόλη προβάλλει την κληρονομιά της. Μάλιστα, τα τελευταία χρόνια επικρατεί ο όρος «branding του τόπου», δηλαδή η απόδοση συγκεκριμένης χωρικής ταυτότητας σε μια περιοχή ή πόλη, ώστε να διαμορφωθεί μια κεντρική ιδέα για τα χαρακτηριστικά και την αστική προσωπικότητά της. Η πολιτιστική κληρονομιά, ο

---

²⁰⁴Στο ίδιο, σελ.133-134.

²⁰⁵Κασβίκης Κώστας και Ανδρέου Αντρέας, «Περιβάλλοντα ιστορικής εκπαίδευσης εκτός σχολείου: ιστορικό τοπίο, αρχαιολογικοί χώροι και μουσεία, μνημεία και «τόποι» πολιτισμικής αναφοράς», ο.π., σελ.130.

²⁰⁶Ρεπούση Μαρία, «Διδακτικές προσεγγίσεις της τοπικής ιστορίας. Ιστορικό ερώτημα και ανάπτυξη σχεδίων εργασίας», *Φιλολόγος* 102(Χειμώνας 2000), σελ.597.

σύγχρονος πολιτισμός και οι δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου συχνά έχουν το ρόλο του ακρογωνιαίου λίθου των στρατηγικών μάρκετινγκ, γιατί συνδέονται με την εικόνα ενός τόπου και την ποιότητα ζωής. Από τη μια τα μνημεία, τα μουσεία, το δομημένο περιβάλλον και από την άλλη τα φεστιβάλ μουσικής και κινηματογράφου, οι εικαστικές εκθέσεις, οι μεγάλες οργανώσεις, όπως ο εορτασμός της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης και τα μεγάλα αθλητικά γεγονότα, έχουν τη δύναμη να χαρακτηρίζουν μια πόλη και να συμβάλλουν στην αναζωογόνησή της. Τέλος, επιδιώκεται η παρουσία και η δικτύωση πολιτιστικών οργανισμών (μουσεία, θέατρα, γκαλερί, αίθουσες εκδηλώσεων) και επαγγελματιών του δημιουργικού τομέα στο πλαίσιο της πόλης ή της περιοχής²⁰⁷.

Εν τέλει, στο σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον η πολεοιστορία και το σχολείο δεν μπορεί να μένουν απλοί θεατές. Ο ρόλος της τοπικής ιστορίας και της διδασκαλίας της στο σχολείο είναι σημαντικός. Στα κειμήλια των καιρών, στη νέα θεώρηση του τόπου, χωρίς προκαταλήψεις και τοπικισμούς, η τοπική ιστορία διαμορφώνει μια νέα γενιά πολιτών, ικανών να ανταποκρίνεται στα νέα δεδομένα. Το ζητούμενο της τοπικής ιστορίας και της πολεοιστορίας δεν είναι απλά η εγκυκλοπαιδική παράθεση γνώσεων, αλλά η κατανόηση του παρελθόντος. Στόχος μας δεν είναι να κρίνουμε και να δικάσουμε τους άτομα αλλά να μελετήσουμε το συγκείμενο της δράσης και των επιλογών τους, να παραδειγματιστούμε και να αποφύγουμε νέα ατοπήματα.

2.10. Τοπική Ιστορία και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση.

Σύμφωνα με τους Hungerford, Peyton και Wilke, Περιβαλλοντική εκπαίδευση είναι η διαδικασία που «θα οδηγήσει τους πολίτες να αποκτήσουν γνώση του περιβάλλοντος και, πάνω από όλα, να γίνουν ικανοί και αποφασισμένοι, να έχουν διάθεση να εργαστούν, ατομικά και συλλογικά, για την επίτευξη και τη διατήρηση μιας δυναμικής ισορροπίας μεταξύ της ποιότητας της ζωής και της ποιότητας του περιβάλλοντος»²⁰⁸. Η φύση του περιβάλλοντος και των περιβαλλοντικών προβλημάτων απαιτεί εκ των πραγμάτων

---

²⁰⁷ Νικόλαος Γεώργιος Καραχάλης, «Στρατηγικές διαχείρισης της εικόνας και της προβολής των πόλεων (city branding) και πολιτιστική αναζωογόνηση», στο Ι.Πούλιος, Μ.Αλιβιζάτου, Γ.Αραμπατζή, Α.Γιαννακίδης, Ν.Καραχάλης, Ε.Μάσχου, Μ.Μούλιου, Μ.Παπαδάκη, Χ. Προστύλης, Σ.Τουλούπα(επιμέλεια), Πολιτισμική Διαχείριση, *Τοπική Κοινωνία και βιώσιμη Ανάπτυξη*, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Αθήνα 2015, σελ.1-18.
https://repository.kallipos.gr/pdfviewer/web/viewer.html?file=/bitstream/11419/2391/1/08_chapter_7.pdf
(προσπελάστηκε στις 12/3/2020).

²⁰⁸Hungerford H. R.-Peyton R.B.-Wilke R.J., «Goals for curriculum development in environmental education», *Journal of Environmental Education*, vol.2, no 3,1980 σελ.42, στο Ευγενία Φλογαίτη, *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998, σελ.187.

προσεγγίσεις πολυεπιστημονικές, διεπιστημονικές, ή καλύτερα διαεπιστημονικές, οι οποίες δεν είναι δυνατόν να επιτευχθούν στα πλαίσια της διδασκαλίας ενός μόνο παραδοσιακού επιστημονικού κλάδου- μαθήματος. Η ενσωμάτωση τέτοιου είδους προσεγγίσεων, πολυδιάστατων και πολυκλαδικών, στα εκπαιδευτικά συστήματα δεν είναι απλή γιατί έρχεται σε σύγκρουση με την οργάνωση της παραδοσιακής διδασκαλίας. Επίσης, το πνεύμα που επικρατεί στα εκπαιδευτικά συστήματα προωθεί τις αφηρημένες, δογματικές, ακαδημαϊκές και ελιτίστικές διδασκαλίες, δεν είναι ιδιαίτερα ευνοϊκό για διεπιστημονικές προσεγγίσεις, ανάπτυξη ικανοτήτων κριτικής ανάλυσης και έρευνας εναλλακτικών λύσεων στα προβλήματα. Για να ξεπεραστούν τα προβλήματα προτείνεται α) το πολυεπιστημονικό μοντέλο, σύμφωνα με το οποίο τα στοιχεία της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης ενσωματώνονται με τους κατάλληλους τρόπους σε όλα τα υπάρχοντα μαθήματα όπως Ελληνικά, Γεωλογία, Γεωγραφία, Κοινωνιολογία, Θρησκευτικά, Ιστορία, Βιολογία και Χημεία και β) το διεπιστημονικό μοντέλο, στο οποίο η περιβαλλοντική εκπαίδευση οργανώνεται σε ξεχωριστό κλάδο και οι διάφορες επιστήμες/ μαθήματα συνεργάζονται²⁰⁹.

Η εξέλιξη της περιβαλλοντικής δημιουργεί ιδιαίτερα προβλήματα όσον αφορά τις εκπαιδευτικές μεθόδους που θα ακολουθηθούν, γι αυτό συνδέεται με την υιοθέτηση μιας ολικής προσέγγισης που θα συμπεριλαμβάνει τις διάφορες οικολογικές, κοινωνικές, πολιτιστικές και οικονομικές απόψεις του περιβάλλοντος με τη συμμετοχή όλων των επιστημών²¹⁰. Εξάλλου, το περιεχόμενο της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης εστιάζεται στην επίλυση προβλημάτων και στην αναζήτηση λύσεων²¹¹.

Η περιβαλλοντική εκπαίδευση αξιολογείται ως αναγκαιότητα στο χώρο της εκπαίδευσης και ο διεπιστημονικός της χαρακτήρας εντάσσει στην περιοχή της και τα γνωστικά αντικείμενα της ιστορίας. Για την περιβαλλοντική εκπαίδευση ως περιβάλλον δε νοείται μόνο το φυσικό (πανίδα, χλωρίδα, βιότοποι, οικοσυστήματα) αλλά και το δομημένο(αρχιτεκτονική χώρων, οικισμοί, τεχνητά έργα, οχυρώσεις και στρατιωτικές εγκαταστάσεις) και το ανθρωπογενές(κοινωνικοπολιτισμικό)²¹².

---

²⁰⁹ Φλογαΐτη Ευγενία, *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998, σελ.213-214.

²¹⁰ Παπασιδέρη Ισιδώρα, *Θέματα Οικολογίας και Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης*, εκδόσεις Συμμετρία, Αθήνα 1996, σελ.191-192.

²¹¹ Στο ίδιο, σελ.196.

²¹² Λεοντίνης Ν. Γεώργιος, *Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα διδακτικής της ιστορίας και του περιβάλλοντος*, ο.π., σελ.161-162.

Από την άλλη, δεν είναι εύκολο να ειπωθεί με ακρίβεια ποιο είναι το αντικείμενο της κάθε επιστήμης, γιατί πολλά από τα θέματα μπορούν να εξεταστούν από διαφορετική σκοπιά και υπό το πρίσμα άλλης επιστήμης. Επιπλέον, υπάρχουν επιστήμες που κινούνται ανάμεσα σε δύο ή και περισσότερους παραδοσιακά ανεξάρτητους επιστημονικούς χώρους και τους γεφυρώνουν. Η περιβαλλοντική εκπαίδευση/αγωγή (με την πλατιά σημασία της), έχει ούτως ή άλλως πρόσβαση στην τοπική ιστορία, όμως στην αντίθετη περίπτωση οι δυνατότητες αυτές περιορίζονται όταν σκεφτεί κανείς κατά πόσο εμπíπτουν στην τοπική ιστορία θέματα κατά κύριο λόγο φυσιογνωστικά. Κάποιες φορές εξωτερικά κίνητρα λειτουργούν υπέρ της ενασχόλησης με θέματα τοπικής ιστορίας υπό την ετικέτα του περιβάλλοντος, ίσως γιατί συνδέονται με την προϋπόθεση χρηματοδότησης διαφόρων δραστηριοτήτων. Ωστόσο υπάρχει μια νοητή διαχωριστική γραμμή ανάμεσά τους που στηρίζεται στην αντίστοιχη διάκριση του περιεχομένου των εννοιών «Τοπική Ιστορία» και «Περιβάλλον». Το περίγραμμα της τοπικής Ιστορίας είναι η ανθρώπινη κοινωνική παρουσία και η ανθρώπινη δράση, ανεξάρτητα από πολιτισμούς, τόπους και χρονικές περιόδους ή ανεξάρτητα από τη βαρύτητα που παραδεδομένα αξιολογικά κριτήρια αναγνωρίζουν στο εκάστοτε ιστορικό φαινόμενο. Στη μελέτη της τοπικής ιστορίας πρέπει να εκπληρώνονται δύο ακόμη προϋποθέσεις η ύπαρξη ιστορικής προοπτικής, και η υπαγωγή του επιμέρους φαινομένου στο ευρύτερο ιστορικό του πλαίσιο. Τέλος, για την ένταξη μιας δραστηριότητας στην περιβαλλοντική εκπαίδευση ή στην τοπική ιστορία, πρέπει να απαντήσει κανείς τι προάγει η εν λόγω δραστηριότητα, την καλλιέργεια ιστορικής συνείδησης ή κυρίως περιβαλλοντικής συνείδησης²¹³.

Ένα πρόγραμμα σπουδών τοπικής ιστορίας χρειάζεται να δίνει έμφαση σε μεθόδους και ευέλικτους τρόπους διδασκαλίας που σχετίζονται με την επιτόπια μελέτη και έρευνα του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Στις βασικές άλλωστε επιδιώξεις των μαθητών της γενικής και της τοπικής ιστορίας αλλά και της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης εντάσσονται η μελέτη και η έρευνα του γεωγραφικού και του ιστορικού χώρου στο επίπεδο των συνεχειών και ασυνεχειών τους, η κατανόηση από τους μαθητές /τριες της ιστορικής εξέλιξης και η βίωση των ποικίλων μεταβολών που συντελούνται στο χώρο της καθημερινής ζωής των ανθρώπων, η κατανόηση ειδικότερα των πολιτισμικών, θρησκευτικών, κοινωνικών και πολιτικών αλλαγών που συντελούνται στη βραχεία και

---

²¹³Βαϊνά Μαρία, *Θεωρητικό πλαίσιο διδακτικής της τοπικής ιστορίας στον εικοστό πρώτο αιώνα*, ο.π., σελ. 119-121.

μακρά διάρκεια του χρόνου και, τέλος, ο εντοπισμός και η αξιολόγηση της νόμιμης και ηθικής συμπεριφοράς του σύγχρονου ανθρώπου στο πλαίσιο του δημοκρατικού πολιτεύματος²¹⁴.

Ο Λεοντσίνης²¹⁵ τονίζει ότι ο ιστορικός εξετάζει τις επιλογές του ανθρώπου πάνω στο φυσικό περιβάλλον είτε αυτές σχετίζονται με τον οικισμό και την κοινωνική του λειτουργία είτε με τη στρατιωτική εγκατάσταση, τη γεωργική και κάθε άλλη εκμετάλλευση του φυσικού χώρου και της ιστορικής πραγματικότητας του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Τα επίπεδα της σχέσης «ανθρώπου-φύσης» αποκαλύπτονται μέσω της σπουδής του περιβάλλοντος και με τη συμβολή της ιστορικής έρευνας και της διδασκαλίας της γενικής και τοπικής ιστορίας μέσα στο περιβάλλον και, ως εκ τούτου, την ορατή ανθρώπινη δραστηριότητα. Σε ένα ερευνητικό πρόγραμμα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης προϋποτίθενται ο προσδιορισμός του πλαισίου της ερευνώμενης ιστορικής περιόδου και η κριτική προσέγγιση των πρακτικών ενεργειών του ανθρώπου στο χώρο της εκάστοτε δραστηριότητάς του. Έτσι, οι αλλαγές που πραγματοποιούνται δείχνουν πόσο συνυφασμένες είναι οι ιστορικές εξελίξεις με το φυσικό περιβάλλον και τα δεδομένα του χώρου δραστηριότητας του ανθρώπου.

Η περιβαλλοντική προσέγγιση της ιστορίας οδηγεί τα παιδιά σε μια πιο ανοικτή ιστορική προοπτική. Για παράδειγμα η μελέτη των λειτουργιών του δικού τους σπιτιού μπορεί να τα οδηγήσει σε μια κατανόηση των κατοικιών του ανθρώπου, γενικά, αλλά και των σπιτιών των ανθρώπων όλων των ηλικιών και των κοινωνικών τάξεων. Σπίτια και σπιτικά είναι ιστορικά ντοκουμέντα με τα δικά τους οπωσδήποτε δεδομένα και μπορούν να προσφέρουν στους μικρούς μαθητές πολλά στοιχεία για να γνωρίσουν τη ζωή των ανθρώπων στο παρελθόν. Στις περισσότερες πόλεις μας μπορούν να αναζητηθούν ακόμη τα παλαιότερα ή τα σύγχρονα σπίτια της αριστοκρατίας, τα σπίτια που κτίστηκαν από μέλη της μεσαίας τάξης για τις οικογένειές τους και σειρές από μικρά σπιτάκια άλλων κοινωνικών τάξεων. Η σημασία της μελέτης του άμεσου περιβάλλοντος των μαθητών είναι προφανής, σύμφωνα με την οποία εθίζονται στην εξωτερική και την ενδότερη παρατήρηση και την ανίχνευση του περιβάλλοντος με τα δικά τους μάτια, τα αυτιά και την όραση.²¹⁶ Γι' αυτό η

---

²¹⁴Λεοντσίνης Ν. Γεώργιος, *Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα διδακτικής της ιστορίας και του περιβάλλοντος*, ο.π., σελ.26.

²¹⁵Λεοντσίνης Ν. Γεώργιος, *Διδακτική της Ιστορίας, γενική- τοπική και περιβαλλοντική εκπαίδευση*, ο.π., σελ.63-65.

²¹⁶ Στο ίδιο, σελ.67.

επιτόπια τεκμηρίωση και η περιβαλλοντική παρατήρηση είναι σημαντικές για τους μαθητές. Το περιβάλλον εκτός σχολείου μπορεί να αποβεί εργαστήριο της μάθησης και της ζωής²¹⁷.

2.11.α. Τοπική Ιστορία και Επίσκεψη πεδίου.

Ο Piaget υποστήριξε ότι οι άμεσες εμπειρικές και σχετικιστικές ευκαιρίες (relational opportunities) βοηθούν και εμπλουτίζουν τη μάθηση και με τη λογική αυτή η εργασία πεδίου έχει σημαντικά αποτελέσματα στη γνώση των μαθητών και το κέρδος που αποκομίζουν είναι σε κάθε περίπτωση μεγαλύτερο σε σχέση με τη διδασκαλία μέσα στη συμβατική αίθουσα, αρκεί να συνειδητοποιήσει κανείς τη σημασία του. Σχετικά με την επίσκεψη πεδίου το αναμφισβήτητο είναι ότι τα αποτελέσματα είναι σημαντικά τόσο σε γνωστικό και συναισθηματικό επίπεδο όσο και στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων, αρκεί η εργασία να είναι επαναλαμβανόμενη και οι μαθητές είναι εξοικειωμένοι με το χώρο, διαφορετικά δε θα δώσει τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Συνεπώς, κατά την επίσκεψη πεδίου πρέπει πρώτα οι μαθητές/τριες να γνωρίσουν τον χώρο και στις επόμενες ο δάσκαλος μπορεί να επικεντρωθεί σε πιο ειδικά θέματα σε σχέση με το πρόβλημα που μελετά η ομάδα²¹⁸. Ωστόσο δύο είναι οι βασικοί ενδοιασμοί απέναντι στην επίσκεψη πεδίου, το μέγεθος της ομάδας και ο αριθμός των συνοδών για ασφάλεια²¹⁹. Ο Jenkins²²⁰ αναφέρει η «*μη μεγάλη τάξη δεν είναι ομάδα αλλά όχλος*». Συνεπώς, το πλήθος δεν έχει σαφείς κανόνες, τα μέλη δεν έχουν αίσθηση των υποχρεώσεών τους και φυσικά τίθεται και το θέμα της πειθαρχίας και υπό αυτούς τους όρους τα αποτελέσματα δε θα είναι τα επιθυμητά.

Η Νικολάου²²¹ επισημαίνει ότι η μελέτη πεδίου και η συμβολή στην εκπαιδευτική διαδικασία αποτέλεσε και αποτελεί αντικείμενο έρευνας από την παγκόσμια κοινότητα ερευνητών. Αποτελεί μια από τις πιο ουσιώδεις και απολαυστικές μαθησιακές εμπειρίες των μαθητών/τριων, με αξία στη μαθησιακή όσο και στην προσωπική, συναισθηματική και κοινωνική τους ανάπτυξη. Η επαφή με το εξωτερικό περιβάλλον, οι άμεσες εμπειρίες, τα καθημερινά θέματα και η μελέτη των πραγματικών καταστάσεων συμβάλλουν στη μάθηση,

---

²¹⁷ Στο ίδιο, σελ.68.

²¹⁸Καλαϊτζίδης Δημήτρης και Ουζούνης Κωνσταντίνος, *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Θεωρία και Πράξη*, εκδ. Σπανίδης, Ξάνθη 1999, σελ.171-172.

²¹⁹ Στο ίδιο, σελ 176.

²²⁰Jenkins, A.(1994),*Thirteen ways of doing fieldwork with Large Classes/More students*, Journal of Geography in Higher Education, Vol. 18, No. 2, στο Καλαϊτζίδης Δημήτρης και Ουζούνης Κωνσταντίνος, *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Θεωρία και Πράξη*, ο.π., σελ.176.

²²¹Νικολάου Άννα, *Η Μελέτη πεδίου* στο

http://www.ncu.org.cy/induction/files/booklet_chapter4Anna.pdf (προσπελάστηκε στις 19/1/2020)
αχρονολόγητο στο διαδίκτυο,σελ.1

εξάλλου είναι μια βιωματική μέθοδος. Μάλιστα η έννοια «μελέτη πεδίου» αναφέρεται στη μετάβαση από τη θεωρητική μάθηση μέσα στη σχολική αίθουσα στην εμπειρική μάθηση σε εξωτερικά μαθησιακά περιβάλλοντα – πεδία.

Οι Archer & Dalton²²² στο έργο τους επικαλούνται τα λόγια του γεωγράφου Friedrich Ratzel (1844-1904) «ταξίδεψα, σχεδίασα, περιέγραψα», δίνοντας έμφαση στην παρατήρηση ως σημαντικό στοιχείο της μελέτης πεδίου και ισχυρίζονται ότι οι εμπλεκόμενοι στη μελέτη πεδίου «όσο πιο παρατηρητικοί είναι, τόσο περισσότερα θα κατανοήσουν». Από την οι Lonergan and Andresen²²³ αναφέρουν ότι «η διαδικασία στο πεδίο προσφέρει μοναδική ευκαιρία για εμπειρική μάθηση, μαζί με όλες τις δυνατότητες που παρέχει για ανακάλυψη και ενεργό εμπλοκή σε μαθησιακές δυσκολίες». Οι μαθητές/ τριες εκτίθενται σε άμεσες εμπειρίες και άμεση επαφή με πραγματικές καταστάσεις σε πραγματικά περιβάλλοντα έξω από τους περιορισμούς της παραδοσιακής τάξης²²⁴.

Έχουν διατυπωθεί διάφοροι ορισμοί για τη μελέτη πεδίου²²⁵, και όλοι έχουν τα εξής κοινά χαρακτηριστικά και στοιχεία. Η μελέτη πεδίου α) συνδυάζει την εκπαιδευτική πράξη στη σχολική αίθουσα σε συνάρτηση με την αλληλεπίδραση στο περιβάλλον, β) εισάγει εμπειρίες και καταστάσεις ζωής στη διδασκαλία και μάθηση και γ) επιδιώκει την υλοποίηση στόχων που συνεπάγονται εμπειρική μάθηση και περιβαλλοντική συνείδηση. Εμείς στο πλαίσιο διδασκαλίας της τοπικής ιστορίας θα τονίσουμε τη συμβολή της στη διαμόρφωση ιστορικής κρίσης.

Φυσικά, η μελέτη πεδίου χρησιμοποιείται κατεξοχήν στα περιβαλλοντικά προγράμματα γιατί συμβάλλει στη διαμόρφωση περιβαλλοντικά εγγράμματων μαθητών/τριών. Μέσα από τη γνώση που πηγάζει από την εμπειρία σε περιβαλλοντικά προγράμματα τα παιδιά ως μελλοντικοί πολίτες έχουν ενεργό ρόλο στην προστασία του περιβάλλοντος, λαμβάνοντας τεκμηριωμένες αποφάσεις και αναλαμβάνοντας δράσεις φιλικές προς το περιβάλλον²²⁶. Κάλιστα μπορεί να λειτουργήσει και στο πλαίσιο της τοπικής ιστορίας δεδομένου ότι περιβάλλον δε νοείται μόνο το φυσικό (πανίδα, χλωρίδα,

---

²²² Archer, J. E. & Dalton, T.H. , *Fieldwork in Geography* (2nd ed.) Batsford, London 1970, p. 11, στο Νικολάου Άννα, *Η Μελέτη Πεδίου*, ο.π., σελ.1.

²²³ Lonergan, N. and Andresen, L. W., “Field- based education: some theoretical considerations”, *Higher Education Research and Development*, 7, 63-77, 1988, p. 7, στο Νικολάου Άννα, *Η μελέτη πεδίου*, ο.π., σελ.5.

²²⁴ Νικολάου Άννα, *Η μελέτη πεδίου*, ο.π., σελ.5.

²²⁵ Νικολάου Άννα, *Η μελέτη πεδίου*, ο.π., σελ.5.

²²⁶ UNESCO-UNEP (1991). *Changing minds earthwise*. Connect 23, p. 1-69, στο Άννα Νικολάου, *Η μελέτη πεδίου*, ο.π., σελ.7.

βιότοποι, οικοσυστήματα), αλλά και το τεχνητό (αρχιτεκτονική χώρων, οικισμοί, τεχνητά έργα, στρατιωτικές εγκαταστάσεις) και το ανθρωπινό (κοινωνικοπολιτισμικό)²²⁷.

Για το λόγο αυτό θεωρώ ότι μπορεί να υπηρετήσει τους σκοπούς και στόχους ενός αντίστοιχου προγράμματος τοπικής ιστορίας, που ξεφεύγει από την παραδοσιακή διδασκαλία στη σχολική αίθουσα και προτείνει μια διαφορετική θεώρηση του ιστορικού τοπίου. Η επιτόπια επίσκεψη σε χώρους/τόπους με ιστορικό ενδιαφέρον, σε κτίρια, μνημεία, η παρατήρηση, η σύγκριση, η ενσυναίσθηση μπορούν να υλοποιηθούν μέσα από τη συγκεκριμένη μέθοδο και να φέρουν το επιθυμητό αποτέλεσμα στη διδασκαλία της τοπικής ιστορίας. Αν συνδεθεί η επίσκεψη πεδίου και με τη μέθοδο project, τότε το αποτέλεσμα θεωρώ ότι θα είναι πολύ ικανοποιητικό, γιατί συνάδει με το πνεύμα της Νέας Ιστορίας αλλά και γιατί αναδεικνύει πτυχές και πλευρές που η μετωπική διδασκαλία με το συγκεκριμένο εγχειρίδιο ιστορίας δεν μπορεί να υπηρετήσει.

Βέβαια, πολλοί ερευνητές διαχωρίζουν την έννοια «μελέτη πεδίου» από την έννοια «εκπαιδευτικές εκδρομές». Η Bednarz ²²⁸ θεωρεί ότι «η εκδρομή χρησιμοποιείται συνήθως ως επιβράβευση για την καλή συμπεριφορά... σπάνια εξυπηρετεί ένα παιδαγωγικό σκοπό ή διασυνδέεται με τους σκοπούς και στόχους του Αναλυτικού Προγράμματος... οι μαθητές/τριες δεν εμπλέκονται σε διανοητικές διαδικασίες κατά την επίσκεψη στον προορισμό και έτσι δε φτάνουν στη γνώση». Συνεπώς πρέπει η λογική στην οργάνωση των εκδρομών να αλλάξει. Δεδομένου ότι στο πλαίσιο της ενασχόλησης με την τοπική ιστορία στο σχολείο πραγματοποιούνται εκπαιδευτικές επισκέψεις, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούν κάποιοι από τους στόχους μια «ιστορικής» εκδρομής όπως τους επισημαίνει ο Munchenbach²²⁹, χωρίζοντάς τους σε γνωστικούς (ό, τι έχει τεθεί ως γνωστικός στόχος της εκδρομής, δηλαδή να να δει και να μάθει), σε όσους αποβλέπουν στην καλλιέργεια δεξιοτήτων και ικανοτήτων (καλλιέργεια ιστορικών χαρτών, «ανάγνωση» της γενικής άποψης των πόλεων στο παρελθόν και αξιολόγησή τους, «σειριοθέτηση», δηλαδή χρονική κατάταξη διαφορετικών και μεμονωμένων μνημείων), σε όσους συμβάλλουν στην συνειδητοποίηση καταστάσεων με ιστορική βαρύτητα (συνειδητοποίηση της διάσωση των ιχνών του παρελθόντος στο παρόν,

---

²²⁷Λεοντσίνης Ν. Γεώργιος, *Διδακτική της Ιστορίας, γενική- τοπική ιστορία και περιβαλλοντική εκπαίδευση*, ο.π. σελ. 63.

²²⁸Bednarz, S.W. (1999), "Fieldwork in K-12 Geography in the United States". *International Research in Geographical and Environmental Education*, 8(2), 164-170, σελ.164, στο Άννα Νικολάου, *Η Μελέτη Πεδίου*, ο.π., σελ.3.

²²⁹Münchenbach Spiegfried, *Heimataher Geschichtsunterricht. Unterrichtsbeispiele Für die Sekundarstufe I*. Manz Verlag, München 1983 S.9.ff , στο Βαϊνά Μαρία, *Θεωρητικό πλαίσιο διδακτικής της τοπικής ιστορίας για τον εικοστό πρώτο αιώνα*, Gutenberg, Αθήνα 1997, σελ.128-135.

της διαφορετικών ιστορικών δομών, των παρεμβάσεων της βιομηχανίας στον ευρύτερο χώρο της πόλης, της αλληλεξάρτησης ανάμεσα στη μορφή της πόλης και στην κοινωνική δομή και των διαρκών απειλών για τα μνημεία) και όσους αποβλέπουν στην προβολή συγκεκριμένων αξιών (δημιουργία θετικής στάσης και προθυμία για ενασχόληση με την ιστορία του στενότερου χώρου ζωής, στοργή του ενδιαφέροντος σε μνημεία και αναγνώρισή τους ως ιστορικών πηγών, σεβασμός των πολιτιστικών επιτευγμάτων του παρελθόντος και επιθυμία διατήρησης και διαφύλαξής τους).

Παρά τα αρνητικά που καταλογίζονται στη μέθοδο (διαφορετικός ρυθμός μάθησης του κάθε ατόμου, προβλήματα πειθαρχίας, ευκαιρία απομάκρυνσης από την σχολική αίθουσα για χαλάρωση και διασκέδαση, εύκολη διάσπαση προσοχής και συγκέντρωσης των παιδιών)²³⁰ χρειάζεται για την υλοποίηση καλή προετοιμασία από τον εκπαιδευτικό, που συνεπάγεται μια σειρά από ενέργειες. Αρχικά, ο εκπαιδευτικός στον ελεύθερο χρόνο του πρέπει να επισκεφτεί το πεδίο, να παρατηρήσει και να οργανώσει τις δραστηριότητες. Ακόμη, πρέπει να ενημερώσει και να έχει την έγκριση/άδεια των αρμοδίων (Διευθυντή, Συλλόγου διδασκόντων, γονέων) και να εξασφαλίσει τη χρηματοδότηση. Πρέπει να λάβει υπόψη την ομάδα (αριθμό), να εξασφαλίσει συνοδούς και να προσέξει ζητήματα ασφάλειας και πειθαρχίας των παιδιών²³¹.

Ο σχεδιασμός της μελέτης πεδίου²³² περιλαμβάνει τα εξής στοιχεία:

Ενημέρωση και Προετοιμασία: Επιβάλλεται λεπτομερή και ενδελεχή προετοιμασία από τον εκπαιδευτικό. Να ληφθεί υπόψη ο κώδικας συμπεριφοράς των μαθητών/τριων (αμοιβαίος σεβασμός, σεβασμός στο περιβάλλον). Να ενημερωθούν οι γονείς και οι αρμόδιοι φορείς. Να γίνει επιλογή των κατάλληλων στρατηγικών διδασκαλίας και μάθησης στο πεδίο. (σχήμα)

Ερμηνεία και παρουσίαση αποτελεσμάτων: Είναι σημαντικό στάδιο αλλά συνήθως παραμελείται. Μπορεί να γίνει είτε αμέσως στο πεδίο είτε μέσα από δραστηριότητες που συμβάλλουν στην ερμηνεία και παρουσίαση των αποτελεσμάτων όπως η χρήση εκθέσεων, σημειώσεων, σχεδιαγραμμάτων στο πεδίο που βοηθούν τους μαθητές/τριες να αναθεωρήσουν τις μαθησιακές εμπειρίες τους.

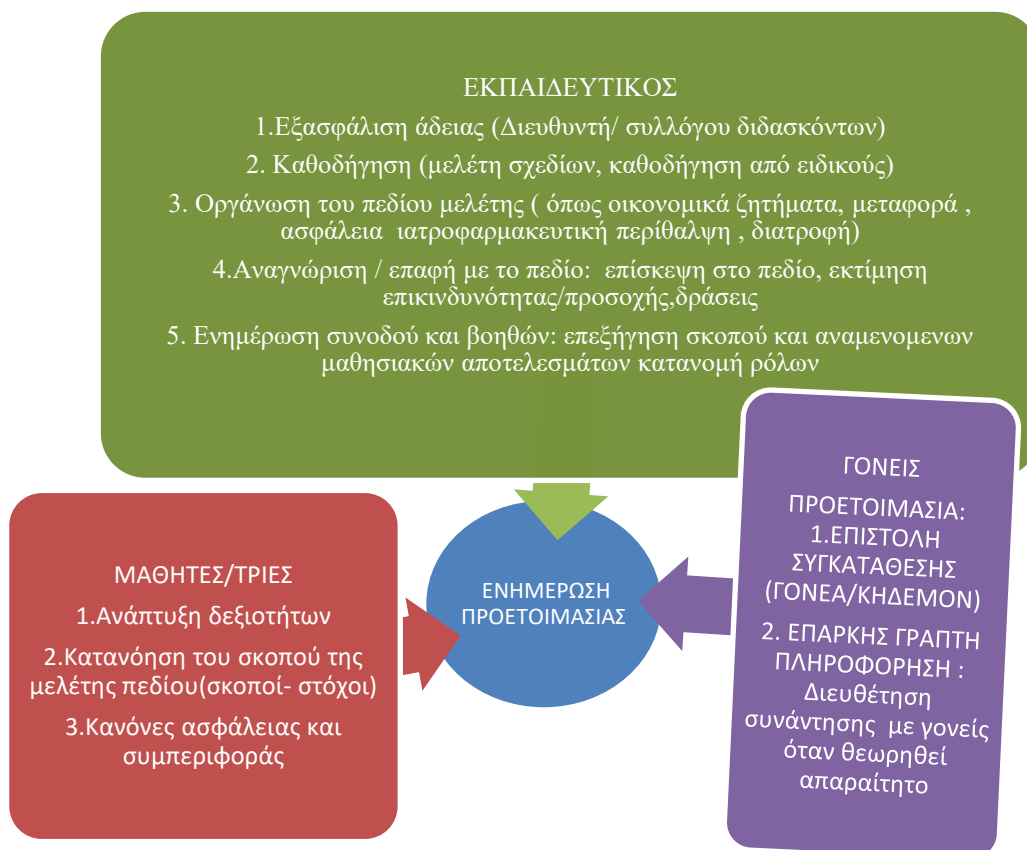
²³⁰ Νικολάου Άννα, *Η μελέτη πεδίου*, ο.π., σελ.8-10.

²³¹ Στο ίδιο, σελ.10-16.

²³² Στο ίδιο, σελ.10-16.

Ανατροφοδότηση και Αξιολόγηση: Η ανατροφοδότηση βοηθά στην επισήμανση των θετικών και αρνητικών σημείων της διδασκαλίας στο πεδίο και μπορεί να είναι αμφίδρομη. Οι μαθητές/τριες μπορούν να εκφράσουν τι τους άρεσε, τι όχι και να διατυπώσουν προτάσεις βελτίωσης, ενώ οι εκπαιδευτικοί να ενισχύσουν τις μαθησιακές εμπειρίες των μαθητών/τριων και να βελτιώσουν την ποιότητα εργασίας τους στο πεδίο, επισημαίνοντας τα θετικά και αρνητικά σημεία της. Η αξιολόγηση βοηθά τους εκπαιδευτικούς να καταλάβουν αν έχουν επιτευχθεί οι σκοποί και στόχοι που έθεσαν. Οι μαθητές/τριες ως μέρος της αξιολόγησής τους μπορούν να ετοιμάσουν φάκελους, ημερολογιακές καταγραφές, και άρθρα, μέσα από τα οποία να περιγράφεται η εργασία τους στο πεδίο μέσα από φωτογραφίες, χάρτες, πληροφορίες και λεπτομέρειες. Τέλος, είναι καλό το αποτέλεσμα της δράσης τους να παρουσιαστεί στο σχολείο και στους γονείς, στους αρμόδιους φορείς

Σχήμα: Ενημέρωση και προετοιμασία για επίσκεψη πεδίου.

2.11.β. Περιβαλλοντικά μονοπάτια²³³ και Ιστορικά μονοπάτια.

Το περιβαλλοντικό μονοπάτι²³⁴ είναι μέθοδος εξερεύνησης της φύσης που χρησιμοποιείται συχνά στα περιβαλλοντικά προγράμματα των Κέντρων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Το μυστικό της μεθόδου είναι η κατευθυνόμενη ανακάλυψη της φύσης μέσα από προεπιλεγμένες διαδρομές. Οι εκπαιδευτικοί δημιουργούν αυτές τις διαδρομές με κριτήριο την ποικιλομορφία ερεθισμάτων για τα παιδιά, λαμβάνοντας υπόψη την προσβασιμότητα, την ασφάλεια, τον βαθμό δυσκολίας και άλλα παιδαγωγικά κριτήρια.

Δεν πρόκειται για ξεχωριστή μέθοδο αλλά κατατάσσεται στην έρευνα πεδίου. Πρόκειται για μονοπάτια μέσα στη φύση ή μέσα στο ανθρωπογενές περιβάλλον (πόλεις, πάρκα, αστικά δάση / γενικά δομημένο αστικό ιστό) και, εφόσον ο ίδιος ο δάσκαλος τα έχει επισκεφτεί πιο πριν, τα έχει εξερευνήσει και έχει ανακαλύψει τις εκπαιδευτικές τους δυνατότητες, μπορεί να τα εντάξει στην μελέτη πεδίου. Με τον τρόπο αυτό εμπλέκονται και κινητοποιούνται όλες οι αισθήσεις, προσφέρεται άμεση μαθησιακή εμπειρία και βοηθά τα παιδιά να γνωρίσουν καλύτερα το κοντινό ή μακρινό τους περιβάλλον. Το σημαντικότερο είναι ότι αξίζει να γίνεται σε διάφορες εποχές του χρόνου ώστε τα παιδιά να βλέπουν, να νιώθουν και να οσμίζονται την αλλαγή του χρόνου. Αν μάλιστα συνοδεύει τη δράση και ένας ακόμη επιστήμονας π.χ. αρχιτέκτονας, πολεοδόμος, ή και απλός κάτοικος όπως παππούς ή γιαγιά τότε τα αποτελέσματα είναι τα καλύτερα²³⁵.

Η φιλοσοφία του ιστορικού μονοπατιού είναι να διδάξει τους μαθητές/τριες να περπατούν και να ερευνούν, να εντοπίζουν τις λεπτομέρειες που σε άλλες στιγμές θα προσπερνούσαν αδιάφορα και τελικά να ανακαλύπτουν. Η πορεία δεν είναι μόνο μέσα στο χώρο αλλά και στο χρόνο. Μέσα στα στενά πλακόστρωτα σοκάκια, δίπλα από τα παλιά αρχοντικά, οι μαθητές/τριες μαθαίνουν να «αφουγκράζονται» το κτίσμα είτε απλό σπίτι είναι αυτό είτε ένα δημόσιο κτίριο και συνειδητοποιούν ότι όλα είχαν τη λειτουργία και το σκοπό τους. Συνειδητοποιούν πως πίσω από τα ερειπωμένα ή αναπαλαιωμένα κτίρια ζούσαν άνθρωποι, με ίδια συναισθήματα, αγωνίες, ανησυχίες, καημούς. Αν ακούσουν τον τοίχο, θα

---

²³³Καλαϊτζίδης Δημήτρης και Ουζούνης Κωνσταντίνος, *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Θεωρία και Πράξη*, ο.π., σελ.176. Με αφορμή τον όρο «περιβαλλοντικό μονοπάτι» χρησιμοποιώ τον όρο «Ιστορικό μονοπάτι».

²³⁴https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B2%CE%B1%CE%BB%CE%BB%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C_%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CF%80%CE%AC%CF%84%CE%B9 (προσπελάστηκε στις 10/2/2020).

²³⁵Καλαϊτζίδης Δημήτρης και Ουζούνης Κωνσταντίνος, *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Θεωρία και Πράξη*, ο.π., σελ.176-177.

δουν το γάμο και το θάνατο, τη χαρά και τη λύπη, τη γέννηση και την απώλεια. Άνθρωποι απλοί καθημερινοί, με πάθη και προτερήματα, με όνειρα και διαψεύσεις όπως και εμείς. Αξίζει να σηκώσουν το βλέμμα στα σαχνισιά για να δουν τις γυναίκες, πίσω από τα σιδερόφρακτα παράθυρα, κλεισμένες και απομονωμένες να περιεργάζονται τους διαβάτες, να «ακούσουν» τις εμπορικές συμφωνίες που κλείνονταν πίσω από τις βαριές πόρτες, τις αγοροπωλησίες αλλά και τα συνοικέσια. Ο περίπατος είναι ένας περίπατος ανακάλυψης στο χρόνο. Με τον τρόπο αυτό οι μαθητές/τριες, οι αυριανοί πολίτες, γνωρίζουν το παρελθόν, συγκρίνουν, «συναισθάνονται», ερμηνεύουν. Ο απώτερος σκοπός είναι τα παιδιά μέσα από τη σύγκριση του πάλαι με το τώρα να καταλάβουν τις ομοιότητες και τις διαφορές, τα καλύτερα και τα χειρότερα, αλλά κυρίως να γίνουν με τη σειρά τους οδηγοί στην οικογένεια, στα αδέρφια, στους φίλους, μεταλαμπαδεύοντας τη γνώση τους. Έτσι, όχι μόνο θα διαμορφώσουν ιστορική κρίση αλλά θα μνήσουν και άλλους σε αυτό.

2.12. Εφαρμογή μεθόδου project στην Τοπική Ιστορία.

Η μέθοδος προσέγγισης θεμάτων τοπικής διάστασης δε διαφέρει από τις μεθόδους έρευνας που χρησιμοποιεί η γενική ιστορία: επιλογή θέματος, διαμόρφωση ερωτημάτων, μελέτη πηγών και πληροφοριών, αφομοίωση, κριτική αντιμετώπιση των πηγών, παρουσίαση, σύνθεση και αξιολόγηση. Στα πλαίσια του σύγχρονου παιδαγωγικού προβληματισμού η μέθοδος project κρίνεται σημαντική ως προς τη διδακτική μεθοδολογία, γιατί στηρίζεται στις αρχές της αυτενέργειας και της συμμετοχικής μάθησης και μειώνει στο ελάχιστο την απόσταση σχολείου και κοινωνικού περίγυρου, συνδυάζοντας τη σχολική εργασία με δραστηριότητες στον κοινωνικό χώρο²³⁶.

Επιγραμματικά η μέθοδος project είναι ένας τρόπος ομαδικής διδασκαλίας στην οποία συμμετέχουν αποφασιστικά όλοι και η ίδια η διαδικασία διαμορφώνεται και διεξάγεται από όλους όσοι συμμετέχουν. Η ελευθερία των μελών να προτείνουν θέμα, η από κοινού διαμόρφωσή του και διεξαγωγή του είναι τα βασικά χαρακτηριστικά ενός project που αν διεξαχθούν σωστά αποβαίνουν ουσιαστικές εμπειρίες μάθησης. Σημασία έχουν επίσης οι ανάγκες, οι προδιαθέσεις και τα ενδιαφέροντα των συμμετεχόντων. Είναι ανοικτή διαδικασία μάθησης, τα όρια και οι διαδικασίες της δεν είναι αυστηρά καθορισμένα, και εξελίσσεται ανάλογα με την εκάστοτε διάθεση και τα ενδιαφέροντα των συμμετεχόντων.

---

²³⁶ Ασωνίτης Σπυρίδων & Παππάς Θ.Γ., *Τοπική Ιστορία για τη Γ' Γυμνασίου*, ο.π., σελ.22

Προέρχεται από τη λατινική λέξη *proicere* που σημαίνει σχεδιάζω, σκοπεύω, βάζω κάτι στο μυαλό μου. Τέλος, ανάλογα με τον χρόνο που απαιτεί η διεξαγωγή του διακρίνεται σε μικρά (2-6 ώρες), τα μέτρια (μια ημέρα ως μία βδομάδα) και τα μεγάλα (μια βδομάδα μέχρι και χρόνια)²³⁷.

Σύμφωνα με τον Χρυσάφιδη, ο όρος βιωματική μάθηση εμπεριέχει το βίωμα και την επικοινωνία και είναι ένα πλέγμα διδακτικών διαδικασιών που έχουν ως αφορμή βιωματικές καταστάσεις, δηλαδή είναι ανάγκες, προβλήματα και απορίες του παιδιού, που πηγάζουν από την καθημερινή του ζωή καθώς και από τις εμπειρίες και τις ανησυχίες που του δημιουργούνται μέσα στο κοινωνικό περίγυρο όπου ζει και ενσωματώνεται²³⁸. Η επικοινωνιακή αυτή διαδικασία μπορεί να ταυτιστεί με την μέθοδο Project, μια μέθοδος που στηρίζεται στις ανάγκες και τα βιώματα των παιδιών, των οποίων η συμμετοχή στη διαδικασία του σχεδιασμού και της οργάνωσης είναι καθοριστική²³⁹.

Για την αποτελεσματικότητα ενός project απαραίτητες είναι κάποιες προϋποθέσεις όπως οι συγκεκριμένοι κανόνες συμπεριφοράς, η σαφής διατύπωση των στόχων, η πολυεπίπεδη επικοινωνία και η συνοχή της ομάδας²⁴⁰. Στη μέθοδο αυτή ο ρόλος του δασκάλου απαιτεί να είναι όσο το δυνατό πιο αφανής, να δρα από το παρασκήνιο, να παρέχει βοήθεια όταν είναι απαραίτητη, να συμμετέχει με ίσους όρους και να έχει υπομονή και να μην παρεμβαίνει παρά μόνο όταν χρειαστεί²⁴¹.

Δομή ενός Project²⁴²:

1. Πρωτοβουλία-πρόταση
2. Κριτική ανταλλαγή απόψεων σχετικά με την πρωτοβουλία
3. Από κοινού διαμόρφωση των πλαισίων δράση(αυτό που πριν ήταν όραμα εξοπλίζεται με τα στοιχεία που του επιτρέπουν να γίνει πράξη)

---

²³⁷Frey Karl, *Η «Μέθοδος Project»*, μια μορφή συλλογικής εργασίας στο σχολείο ως θεωρία και πράξη, Μετάφραση Κλεονίκη Μάλλιου, εκδ. οίκος Αφοί Αδελφών Κυριακίδη., Θεσσαλονίκη 2002 3^η εκδ, σελ. 7-15.

²³⁸Χρυσάφιδης Κώστας, *Βιωματική – Επικοινωνιακή Διδασκαλία. Η Εισαγωγή της Μεθόδου Project στο Σχολείο*, εκδ. Gutenberg: Παιδαγωγική Σειρά, Αθήνα 2006, σελ.17.

²³⁹ Στο ίδιο, σελ.43.

²⁴⁰Ασωνίτης Σπυρίδων & Παππάς Θ.Γ, *Τοπική Ιστορία για τη Γ' Γυμνασίου*, ο.π. σελ.23.

²⁴¹Frey Karl, *Η «Μέθοδος Project»*, μια μορφή συλλογικής εργασίας στο σχολείο ως θεωρία και πράξη ο.π., σελ.57-58.

²⁴² Στο ίδιο, σελ.17-36.

4. Υλοποίηση του προγράμματος. Εκτέλεση project.

5. Περάτωση του project (όταν το αποτέλεσμα που επιδιωκόταν έχει επιτευχθεί, όταν υπάρχει αρνητική κριτική από μέρους των μελών ή από ειδήμονες και τέλος, όταν εφαρμόζονται στην πράξη όσα κατακτήθηκαν από την προσπάθεια.)

6. Διαλείμματα ενημέρωσης (σύντομη διακοπή δραστηριοτήτων για ενημέρωση, ρύθμιση οργανωτικών θεμάτων, ηρεμία, αποσόβηση κρίσης)

7. Διαλείμματα ανατροφοδοτικής ανασκόπησης και συζήτησης των διαπροσωπικών σχέσεων(κριτική συζήτηση των ενεργειών τους).

Η τοπική ιστορία εκ προοιμίου στηρίζεται στην ενεργό συμμετοχή των μαθητών και απαιτεί την οργάνωση συγκεκριμένου μαθησιακού περιβάλλοντος, στο οποίο οι φορείς του παιδαγωγικού έργου διαμορφώνουν ισορροπίες άλλης μορφής. Από τις παραδοσιακές συνθήκες ελέγχου οδηγούμαστε σε συνθήκες μαθητικής αυτονομίας και από την άμεση και μετωπική διδασκαλία στην ομαδοσυνεργατική και την έρευνα. Ο μαθητής από απλός δέκτης γνώσης γίνεται συμμετοχος στη δημιουργία της και ο εκπαιδευτικός εποπτεύει και συντονίζει την εκπαιδευτική διαδικασία, οδηγώντας στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και της πολιτικής συνείδησης²⁴³.

Η έκφραση «διδασκαλία με ομάδες» εμφανίστηκε στην παιδαγωγική ορολογία στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, αν και από το Μεσαίωνα με τη το σύστημα των βοηθών προσπαθούσε να περάσει στη διδακτική πραγματικότητα. Μάλιστα, διάφοροι παιδαγωγοί πριν το 1900 έλυναν προβλήματα με τη βοήθεια της διδασκαλίας σε ομάδες αλλά οι πιο εντυπωσιακές μορφές του στυλ συνεργασίας εμφανίστηκαν στην κίνηση για τη μεταρρύθμιση του αμερικανικού σχολείου, στην εκπαιδευτική προσπάθεια του Makarenko στη Σοβιετική ένωση και στη Γαλλία με τον Cousinet, ενώ στη Γερμανία οι Kerschensteiner, Gandig, Berthold Otto Peterson και άλλοι μεταμόρφωσαν τα σχολικά και διδακτικά συστήματα στο χώρο που πειραματιζόνταν²⁴⁴. Στη διδασκαλία με ομάδες αυξάνονται οι δυνατότητες του ατόμου για αλληλεπίδραση και αυτό σημαίνει υποβοήθηση των παιδιών που έχουν γλωσσικές δυσκολίες, αναπτύσσεται η κριτική ικανότητα για κριτική εξέταση αντικειμένων

---

²⁴³Λεοντίνης Ν. Γεώργιος, *Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα διδακτικής της ιστορίας και του περιβάλλοντος, ο.π.*, σελ.37-38.

²⁴⁴Meyer Ernst, *Ομαδική διδασκαλία Θεμελίωση και παραδείγματα*, εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1987, σελ.42-43.

και δεδομένων, ενισχύονται τα παραγωγικά και δημιουργικά φαινόμενα της σκέψης και τέλος, εξασφαλίζεται η μεταβαλλόμενη ταύτιση με και η ανάπτυξη ευαισθησίας με τους άλλους²⁴⁵.

Ο Λεοντσίνης²⁴⁶ υποστηρίζει ότι στα πλαίσια της «Νέας Ιστορίας» το ιστορικό μάθημα αποσυνδέεται από τις μονομερείς προσεγγίσεις του παρελθόντος και προτεραιότητα δίνεται όχι τόσο στην ιστορική πληροφόρηση αλλά, κυρίως, στις διδακτικές και ερευνητικές διαδικασίες και πρακτικές που οδηγούν στην καλλιέργεια και ανάπτυξη προσωπικών κριτηρίων προσέγγισης του υλικού της ιστορίας. Παραμερίζεται η απλή ιστορική πληροφόρηση και συστηματικά επιστρατεύεται η προσοχή του μαθητή στο να εξοικειώνεται σταδιακά με τις παραμέτρους της σχολικής έρευνας και την επιστημονική μεθοδολογία της ιστορίας. Με τον τρόπο αυτό, οι μαθητές αφήνουν τη σχολική αίθουσα και επισκέπτονται αξιοσημείωτες τοποθεσίες, αρχαιολογικούς χώρους του τόπου τους και έρχονται σε επαφή με χειροπιαστά απομεινάρια της ιστορίας με αυθεντικά κατάλοιπα του παρελθόντος²⁴⁷. Συνεπώς, στην τοπική ιστορία η μελέτη αρχίζει από συγκεκριμένες παραστάσεις άμεσης εμπειρίας σε αντίθεση με τη γενική, και δεν περιορίζεται στα μεγάλα γεγονότα, στα σημαντικά μνημεία και τα φρούρια αλλά να επεκτείνεται στο ευρύτερο φάσμα της κοινωνικής ζωής, των δομών, των επαγγελμάτων κτλ.²⁴⁸.

Αναμφίβολα, στη σχολική εργασία που στηρίζεται στην μέθοδο project ο μαθητής ασχολείται με ένα θέμα που τον ενδιαφέρει, συνεργάζεται με τους συμμαθητές του και αυτονομείται.

2.13. Τοπική Ιστορία και εικονογραφικό υλικό.

Ο Μαυροσκούφης επισημαίνει ότι η εικόνα παρουσιάζει ορισμένα πλεονεκτήματα έναντι του λόγου που την καθιστούν κυρίαρχη σε συμβολικό επίπεδο, γιατί είναι άμεσα κατανοητή ως διεθνής γλώσσα και γιατί πείθει χωρίς επιχειρήματα²⁴⁹. Πράγματι, μέχρι την εφεύρεση της τυπογραφίας η εικόνα ήταν δύσκολη στην κατασκευή της και ο δημιουργός

---

²⁴⁵ Στο ίδιο, σελ.46-47.

²⁴⁶ Λεοντσίνης Ν. Γεώργιος, *Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα διδακτικής της ιστορίας και του περιβάλλοντος*, ο.π., σελ 217.

²⁴⁷ Στο ίδιο,σελ.219

²⁴⁸ Ασωνίτης Σπυρίδων & Παππάς Θ.Γ. , *Τοπική Ιστορία για τη Γ' Γυμνασίου*, ο.π.,σελ.23.

²⁴⁹ Μαυροσκούφης Δημήτρης Κ., «Η εικονογράφηση της Ιστορίας και η διακόσμηση των σχολείων: θεωρητικά προβλήματα και πρακτικά ατοπήματα», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 105, 1999, σελ.51-52.

κατασκεύαζε μία και μοναδική, περιορίζοντας εν μέρει τη σημασία της και, ενώ έφερε αμέτρητες πληροφορίες για τον κόσμο του δημιουργού, δεν είχε κοινωνική απήχηση. Μετά την εφεύρεση της τυπογραφίας, δόθηκε η δυνατότητα της μαζικής παραγωγής εικόνων, αποκτώντας η εικόνα συμβολική λειτουργία αλλά και ρόλο στη διαμόρφωση συνειδήσεων. Τον 19^ο και 20^ο αιώνα είναι διαδεδομένη η χρήση της γελοιογραφίας και της φωτογραφίας σε εφημερίδες και περιοδικά, η αφίσα στους δρόμους κ.λπ. ειδικά η φωτογραφία απαιτεί μεγαλύτερη προσοχή στην ερμηνεία της, επειδή θεωρείται και προβάλλεται ως αντικειμενική, γι' αυτό πρέπει να θέσει κανείς τις σωστές ερωτήσεις και να τη δει μέσα στο περιβάλλον της²⁵⁰.

Η αξία της εικόνας (ως οπτικού υλικού) και η χρήση της ως μαρτυρία για την κοινωνική ιστορία, η οποία δομείται από κάτω²⁵¹ ανέδειξε τη μαρτυρία της τέχνης, των οπτικών μαρτυριών στις οποίες σταδιακά συμπεριλαμβάνονται η ηλεκτρονική και ψηφιακή εικόνα. Ακόμη, η καθιέρωση της μικροιστορίας και η ένταξή της στο πεδίο των ευρύτερων δομών και μετασχηματισμών μέσα στις οποίες λαμβάνει χώρα οδήγησε στη διεύρυνση των ιστορικών πηγών προς την κατεύθυνση των μαρτυριών, ενδείξεων, ιχνών και σε μεγαλύτερη επιστημονική εκλέπτυνση μέσα από τον εμπλουτισμό των προσεγγίσεων. Η βεβαιότητα του Ράνκε για την αντικειμενικότητα των πηγών δεν υφίσταται πλέον, αλλά υπάρχει επίγνωση του βαθμού στον οποίο οι πηγές δεν μεταφέρουν άμεσα την πραγματικότητα, διότι είναι και οι ίδιες αφηγηματικές καταστάσεις²⁵². Τα έργα τέχνης είναι μαρτυρίες του υλικού και του πνευματικού πολιτισμού, μεταδίδουν μηνύματα, αλλά ο κώδικάς τους διαφοροποιείται από τις γραπτές πηγές και είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με τον υλικό φορέα. Η χρήση εξάλλου των οπτικών μαρτυριών εγείρει ζητήματα κριτικής επεξεργασίας όπως συμβαίνει άλλωστε και με τα γραπτά τεκμήρια, γι αυτό τα ιστορικά συμφραζόμενα, η λειτουργία και η ρητορική χρήση τους, η ηγεμονική ή άλλη μνήμη που διαχειρίζονται προκαλούν τους ερευνητές προς αναζήτηση και συμπληρωματική έρευνα²⁵³.

---

²⁵⁰Αζελής Αγαθοκλής, «Οι εικόνες ως ιστορικές πηγές για την εκπαίδευση και εξέταση του σχολικού μαθήματος της Ιστορίας», Αγγελάκος Κώστας, Κόκκινος Γιώργος (επιστημονική επιμέλεια), *Η διαθεματικότητα στο σύγχρονο σχολείο & Η διδασκαλία της Ιστορίας με τη χρήση πηγών*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2004, σελ 150.

²⁵¹Hobsbawm E., *Για την Ιστορία*, Θεμέλιο, Αθήνα 1998, σελ.217, στο Ανδρέου Αντρέας Π. – Βαμβακίδου Ιφιγένεια, *Ο πληθυσμός των αγαλμάτων, η περίπτωση της Φλώρινας*, εκδοτικός οίκος Αντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2006, σελ.48.

²⁵²Ανδρέου Αντρέας Π. – Βαμβακίδου Ιφιγένεια, *Ο πληθυσμός των αγαλμάτων, η περίπτωση της Φλώρινας*, εκδοτικός οίκος Αντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2006, σελ.48-49.

²⁵³ Στο ίδιο, σελ.49.

Σύμφωνα με τον Βώρο²⁵⁴ με τον όρο «ανάγνωση» της εικόνας εννοούμε πρώτα όσο και όποια στοιχεία μπορεί να αναγνωρίσει ο κοινός θεατής, χωρίς ειδική ενημέρωση, κοιτάζοντας μια εικόνα στο σχολικό βιβλίο. Όμως για τους εκπαιδευτικούς η «ανάγνωση» νοείται ως διαδικασία βαθύτερης διείσδυσης σε κάποιο νόημα, πέρα από την απλή περιγραφή της εικόνας. Μάλιστα, οι πληροφορίες που έχουμε για την εικόνα συμβάλλουν στην κατανόηση και την ερμηνεία της, προκαλώντας συγκινήσεις, σκέψεις, ιδέες, γι αυτό πρώτα χρειάζεται η ταξινόμηση των πληροφοριών για να την «αναγνώσουμε» μέσα στην αίθουσα διδασκαλίας όπως τόπος, χρόνος, δημιουργός, καλλιτεχνικά μέσα εποχής, κίνητρα, παραγγελία, χρηματοδότηση έργου, ατομική ή συλλογική συγκίνηση, υποδοχή και αποδοχή, μορφολογικά στοιχεία, σχέση του έργου με τη ζωή, η «μεταποιητική» επίδραση του καλλιτέχνη από την πραγματική ιστορία στη δική του καλλιτεχνική εκδοχή, προσδιορισμός μορφής και περιεχομένου από την ιστορία, «αντανάκλαση» της κοινωνίας, ιδέες και συνειρμοί στο κοινό και στοιχεία που μπορούν να αξιοποιηθούν ως μορφωτικά αγαθά.

Ο Δάλκος²⁵⁵ ορίζει τις πέντε προϋποθέσεις για την αποτελεσματική χρήση της εικόνας στη διδασκαλία: i) την επιτυχή επιλογή της εικόνας, ii) τον επιτυχή σχολιασμό της (η δυσχέρεια στο σχολιασμό είναι μικρότερη όταν πρόκειται για σύγχρονα γεγονότα και αυξάνει όταν απομακρυνόμαστε προς το παρελθόν), iii) την ορθή επιλογή του χώρου για την τοποθέτησή της (πρέπει να υπάρχει αντιστοιχία εικόνας και ιστορικής αφήγησης), iv) την ποιότητά της (σήμερα με τα τεχνικά θέματα δεν πρέπει να τίθεται θέμα ευκρίνειας και πιστότητας) και, τέλος, v) την επάρκεια του εκπαιδευτικού (βοηθά στον εντοπισμό των στοιχείων που πρέπει να επικεντρωθεί το ενδιαφέρον των παιδιών και στο συνδυασμό των στοιχείων της εικόνας και της ιστορικής αφήγησης).

Η εικόνα με την παρουσία ή την απουσία της μπορεί να παραπλανήσει τον αναγνώστη. Με τις συχνές προσωπογραφίες για όλες τις ιστορικές εποχές δημιουργείται η εντύπωση και μένει ως συμπέρασμα ότι οι μεγάλες και μοναδικές προσωπικότητες είναι που δημιουργούν την Ιστορία, ενώ η προσεκτική μελέτη της ιστορικής ζωής αποκαλύπτει το αντίθετο, δηλαδή οι ιστορικές περιστάσεις δημιουργούν και τα ιστορικά πρόσωπα²⁵⁶.

---

²⁵⁴Βώρος Φανούριος Κ., «Η «ανάγνωση» της εικόνας στη διαδικασία της διδασκαλίας της ιστορίας», *Τα Εκπαιδευτικά* 18-19(1990), σελ.105-106.

²⁵⁵Δάλκος Γ., «χρήση της εικόνας στη διδασκαλία της Ιστορίας», *Τα Εκπαιδευτικά* 18-19, Άνοιξη – Καλοκαίρι 1990, σελ.95-104.

²⁵⁶Βώρος Φανούριος Κ., «Η «ανάγνωση» της εικόνας στη διαδικασία της διδασκαλίας της ιστορίας», ο.π., σελ.111.

2.14. Στάδια υλοποίησης ενός προγράμματος Τοπικής Ιστορίας.

Ένα πρόγραμμα τοπικής ιστορίας ξεφεύγει από τη μετωπική διδασκαλία, το ένα και μοναδικό σχολικό εγχειρίδιο, τη συγκεκριμένη σχολική αίθουσα και τους μαθητές ως αποδέκτες γνώσεων. Στηρίζεται στο βίωμα και είναι μαθητοκεντρικό. Με το πρόγραμμα οι μαθητές/τριες επισκέπτονται χώρους με ιστορικό ενδιαφέρον και ωθούνται στην ανακάλυψη. Ωστόσο είναι ιδιαίτερα απαιτητικό από τον εκπαιδευτικό γιατί χρειάζεται ενδελεχή προετοιμασία και πολύ καλή γνώση τόσο του γνωστικού αντικείμενου όσο και τη δυνατότητα διαχείρισης μιας τάξης, εκτός σχολείου. Τα στάδια λοιπόν υλοποίησης ενός προγράμματος τοπικής ιστορίας είναι τα ακόλουθα:

1. Επιλογή θέματος
2. Διαμόρφωση κεντρική θέματος και διατύπωση επιμέρους ερωτημάτων
3. Οργάνωση του μαθησιακού περιβάλλοντος με τη συγκρότηση των ομάδων, την ανάθεση των εργασιών, τον καθορισμό του χρόνου, του τόπου και των όρων της συνεργασίας
4. Ιστορική αναζήτηση, με την «ανακάλυψη, επεξεργασία και διασταύρωση των ιστορικών πηγών που ανταποκρίνονται στα ιστορικά ερωτήματα
5. Παρουσίαση των πορισμάτων των ομάδων στην ολομέλεια της τάξης. Συζήτηση και εξαγωγή συμπερασμάτων.
6. Αξιολόγηση του προγράμματος.
7. Δημοσίευση του προγράμματος σε σχολική εκδήλωση, σε έντυπη μορφή, σε έκθεση στο σχολικό χώρο ή στην πόλη, στον τοπικό τύπο, στην ιστοσελίδα του σχολείου, του Δήμου, της Νομαρχίας ή σε εκπαιδευτική ιστοσελίδα²⁵⁷.

Κατά την επιλογή του θέματος πρέπει να ληφθούν υπόψη από τον διδάσκοντα οι ιδιαίτερες ευαισθησίες και προτιμήσεις των μαθητών/τριών, το διαθέσιμο υλικό και οι ερευνητικές δυνατότητες. Κρίνεται σκόπιμο πριν την επιλογή του θέματος ο εκπαιδευτικός να έχει διερευνήσει ο ίδιος την περιοχή και αν αυτή ανταποκρίνεται στους στόχους του. Ακόμη, θα πρέπει να δώσει έμφαση τόσο στον τόπο όσο και στους ανθρώπους και ειδικά στο δεύτερο μέρος του διπλόλου, διατυπώνοντας ανθρωποκεντρικά ερωτήματα στη μελέτη του. Αναφορικά με τη διερεύνηση του θέματος πρέπει οι ερωτήσεις που διατυπώνονται για

---

²⁵⁷ Παληκίδης Άγγελος, «Διδακτική της Τοπικής Ιστορίας. Το επιστημολογικό και ιδεολογικό υπόβαθρο της Τοπικής Ιστορίας», ο.π.,σελ.36 · επίσης, Ασωνίτης Σπυρίδων & Παπάς Θ.Γ., *Τοπική Ιστορία για τη Γ' Γυμνασίου*, ο.π. σελ.19-24.

το θέμα να είναι πιο συγκεκριμένες. Μεθοδολογικά, τα αρχικά ερωτήματα πρέπει να έχουν ευρύτερο πλαίσιο και στη συνέχεια να εξειδικεύονται ανάλογα με τις διαθέσιμες πηγές²⁵⁸. Γενικότερα, ο τίτλος ενός προγράμματος Τοπικής Ιστορίας για να είναι πλήρης πρέπει να περιέχει τόπο, χρόνο και το υπό μελέτη θέμα και, το σημαντικότερο όλων, να κινητοποιεί το ενδιαφέρον και την ερευνητική διάθεση των παιδιών²⁵⁹.

Όσον αφορά την αναζήτηση του υλικού ο εκπαιδευτικός πρέπει ήδη να έχει καθορίσει και εξοικονομήσει τον αναγκαίο χρόνο, τη δυνατότητα μετακίνησης των μαθητών εκτός σχολικής μονάδας, να διαθέτει τεχνικά και οικονομικά μέσα υλοποίησης (υπολογιστή, φωτογραφική μηχανή, αναλώσιμα), να έχει ερευνήσει αν υπάρχουν πηγές κατάλληλες για το θέμα, αν είναι προσβάσιμες στους μαθητές, αν είναι κατάλληλες για το επίπεδο και τις δυνατότητές τους (π.χ. γλωσσικά)²⁶⁰. Το διδακτικό περιβάλλον αποτελεί αντικείμενο φροντίδας του εκπαιδευτικού και οικοδομείται σε κάθε χώρο σχολικής εργασίας, στη βιβλιοθήκη, στα αρχεία του σχολείου, στο μουσείο της περιοχής, στο ιστορικό αρχείο της πόλης, στη δημοτική ή άλλη βιβλιοθήκη, κατά τη μελέτη ενός μνημείου ή άλλης ορατής μη ιστορικής πηγής της πόλης, κατά την παρακολούθηση μιας ταινίας ή άλλης πολιτιστικής εκδήλωσης²⁶¹.

Σχετικά με τη συγκρότηση των ομάδων ο μαθητής από απλός αποδέκτης της γνώσης, όπως είθισται στις παραδοσιακές συνθήκες της άμεσης και μετωπικής διδασκαλίας, γίνεται συμμετοχός στη δημιουργία της γνώσης, ενώ ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι εποπτικός και συντονιστικός²⁶².

Αντικείμενο της αξιολόγησης στην τοπική ιστορία δεν είναι οι μαθητές, δεδομένου ότι αυτοί δεν εξετάζονται χωριστά ούτε βαθμολογούνται. Αντίθετα, αξιολογούνται οι φάσεις της εκπαιδευτικής-ερευνητικής διαδικασίας. Απαραίτητη κρίνεται η αρχική διαγνωστική αξιολόγηση γιατί αποτελεί συνάρτηση της φύσης των διαθέσιμων πηγών και των δυνατοτήτων των μαθητών να ανταποκριθούν στη διαχείρισή τους. Μετά τη διαμόρφωση του γενικού σχεδίου εργασίας, και την κατανομή των αρμοδιοτήτων ο εκπαιδευτικός επεμβαίνει σε μια διαδικασία διαμορφωτικής αξιολόγησης,

---

²⁵⁸ Ασωνίτης Σπυρίδων & Παππάς Θ.Γ., *Τοπική Ιστορία για τη Γ' Γυμνασίου*, ο.π. σελ.19-22.

²⁵⁹ Παληκίδης Άγγελος, «Διδακτική της Τοπικής Ιστορίας. Το επιστημολογικό και ιδεολογικό υπόβαθρο της Τοπικής Ιστορίας» ο.π. σελ.37.

²⁶⁰ Στο ίδιο, σελ.39.

²⁶¹ Λεονταίνης Ν. Γεώργιος, *Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα διδακτικής της ιστορίας και του περιβάλλοντος*, εκδόσεις Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2003, σελ.37.

²⁶² Στο ίδιο, σελ.37.

ανατροφοδοτώντας τον προβληματισμό της ομάδας²⁶³. Ειδικότερα, είναι αναγκαίο να αξιολογηθεί η επίτευξη των διδακτικών στόχων που διατυπώθηκαν, η μέθοδος διδασκαλία, η συμβολή του διδασκάλου, ο βαθμός της ενεργού συμμετοχής των μαθητών, η ανάπτυξη από τους ίδιους δεξιοτήτων, στάσεων, συναισθημάτων και αξιών ως αποτέλεσμα μιας προτεινόμενης μεθοδολογικής και ερευνητικής προσέγγισης. Αξιολογείται η ερευνητική διάθεση του μαθητή για αναζήτηση πηγών και η κριτική επεξεργασία τους, η επινοητικότητα, η ανάπτυξη φαντασιακής αναπαράστασης και η διείσδυση στο περιεχόμενο της ιστορίας²⁶⁴.

Με τη διαγνωστική αξιολόγηση επισημαίνονται οι δυσκολίες και τα προβλήματα που εμφανίζουν ατομικά και συλλογικά οι μαθητές/τριες σχετικά με το μάθημα, τις ορολογίες και τις προσδοκίες, ενώ η διαμορφωτική αποσκοπεί στον έλεγχο προόδου της προσπάθειας, ως μια διαδικασία επαναπροσδιορισμού και επανατροφοδότησης²⁶⁵.

Τέλος, τα αποτελέσματα της εργασίας των παιδιών δημοσιοποιούνται στο χώρο του σχολείου και της ευρύτερης κοινότητας είτε είναι έργα εικαστικά είτε ψηφιακές απεικονίσεις είτε άρθρα για τον Τύπο, ό,τι δηλαδή υλοποιήθηκε στη διάρκεια εκπόνησης του προγράμματος. Εξάλλου, υπάρχουν πολλά παραδείγματα δραστηριοτήτων τοπικής ιστορίας. Ενδεικτικά μπορεί κανείς να αναφέρει την κατασκευή κολάζ, χρονογραμμών, ιστορικών χαρτών, τη δημοσίευση άρθρων στη σχολική εφημερίδα και στον ευρύτερο τύπο της περιοχής, τις ψηφιακές απεικονίσεις μνημείων και κτιρίων της περιοχής, την οργάνωση ημερίδων στο χώρο του σχολείου με τη συμμετοχή επιστημόνων και απλών πολιτών, τη συμμετοχή σε δράσεις και διαγωνισμούς για την ανάδειξη της τοπικής ιστορίας είτε με ντοκιμαντέρ είτε με γραπτά δοκίμια. Η οργάνωση εικαστικών εκθέσεων με αφορμή τον τόπο, δίνει τη δυνατότητα στα παιδιά να εκφραστούν μέσα από την τέχνη, εξάλλου «verba volant, picturae manent»²⁶⁶ όπως αναφέρει η Βαμβακίδου.

Ο συνδυασμός της φαντασίας, της γνώσης και της διάθεσης για δουλειά τόσο από την πλευρά του εκπαιδευτικού όσο και των μαθητών μπορεί να καταπλήξει και τον πιο δύσπιστο. Το πεδίο είναι ευρύτατο και η παρουσίαση αποτελεσμάτων ενασχόλησης με την

---

²⁶³ Ασωνίτης Σπυρίδων & Παππάς Θ.Γ., *Τοπική Ιστορία για τη Γ' Γυμνασίου*, ο.π., σελ.41.

²⁶⁴ Λεοντσίνης Ν. Γεώργιος, *Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα διδακτικής της ιστορίας και του περιβάλλοντος*, ο.π., σελ.54.

²⁶⁵ Στο ίδιο, σελ.58.

²⁶⁶ Βαμβακίδου Ιφιγένεια, «verba volant, picturae manent», Τα *Εκπαιδευτικά*, τεύχη 61-62 (2001), σελ.134-139.

τοπική ιστορία δεν εξαντλείται, απεναντίας, αποδεικνύει ότι γίνεται αξιόλογη και πρωτότυπη δουλειά στα σχολεία.

2.15. Τοπική Ιστορία και Προγράμματα Σπουδών(Α.Π.Σ/Δ.Ε.Π.Π.Σ.).

Η δομή του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος (συγκεντρωτισμός, κεντρικός έλεγχος περιεχομένου μάθησης) και τα χαρακτηριστικά της σχολικής ιστορίας (ιδεολογικές παθογένειες και αγκυλώσεις για ζητήματα διδακτικής μεθοδολογίας και ιστορικού περιεχομένου) σε συνδυασμό με την ελλιπή και χωρίς ανατροφοδότηση εκπαίδευση των εκπαιδευτικών δεν ευνόησε την οργανική ένταξη της διερεύνησης του τοπικού ιστορικού αποθέματος στις διδακτικές πρακτικές των εκπαιδευτικών, ωστόσο τα τελευταία χρόνια σημειώνονται αρκετές πρωτοβουλίες που αφορούν την τοπική ιστορία²⁶⁷.

Η Τοπική Ιστορία εισάγεται ως μάθημα στην υποχρεωτική εκπαίδευση της χώρας μας το σχολικό έτος 2001-2002 και συμπεριλαμβάνεται το 2003 στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) και στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών(Α.Π.Σ.)²⁶⁸. Συγκεκριμένα, προβλέπεται η διδασκαλία πέντε ωρών κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους στις τρεις τελευταίες τάξεις του Δημοτικού Σχολείου και δέκα ώρες στη Γ' Γυμνασίου. Για το Δημοτικό σχολείο δίνεται η δυνατότητα αξιοποίησης του χρόνου της ευέλικτης ζώνης στο πλαίσιο πραγματοποίησης διαθεματικών δραστηριοτήτων. Έμφαση δίνεται στη σύγχρονη διδακτική μεθοδολογία, ειδικότερα στην ερευνητική μέθοδο, στα σχέδια εργασίας, στις βιωματικές προσεγγίσεις και στη διαθεματικότητα. Δε διανεμήθηκε βιβλίο μαθητή αλλά ένα βιβλίο που απευθυνόταν στους εκπαιδευτικούς με τον τίτλο «Η Τοπική Ιστορία ως Πεδίο

---

²⁶⁷Κασβίκης Κ., «Τοπική Ιστορία και Διδακτικές πρακτικές: θεσμικές προϋποθέσεις, εκπαιδευτικές παράμετροι και ερευνητικά δεδομένα» στο Μαλαφάντης Κ. και Μπάκας Θ(επιμέλεια), *Πρακτικά του 8^ο Συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας, Ελληνική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική έρευνα*, Ιωάννινα,2-4 Νοεμβρίου 2012, τόμος Β', σελ.315.

²⁶⁸ Φ.Ε.Κ.303B/13.3.2003/αρ. 21072 α /Γ2 «Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Σπουδών (Δ.Ε.Π.Σ.Σ.) και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.) Δημοτικού- Γυμνασίου: α) Γενικό Μέρος β) Δ.Ε.Π.Σ.Σ. και Α.Π.Σ. Ελληνικής Γλώσσας, Ελληνικής Λογοτεχνίας, Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία, Εικαστικών, Σπουδών Θεάτρου, Θρησκευτικών, Ιστορίας, Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής, Μαθηματικών, Μελέτης Περιβάλλοντος» και 304B/13.3.2003/αρ.21072β/Γ2 «Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Σπουδών (Δ.Ε.Π.Σ.Σ.) και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.) Δημοτικού- Γυμνασίου: Μουσικής, Ξένων Γλωσσών,Οικιακής Οικονομίας,Πληροφορικής, Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού,, Τεχνολογίας, Φυσικών Επιστημών (Βιολογίας, Γεωλογίας, Γεωγραφίας, Ερευνώ το Φυσικό Κόσμο, Φυσικής, Χημείας), Φυσικής Αγωγής, Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Σπουδών (Δ.Ε.Π.Σ.Σ.) και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.) Προσχολικής Αγωγής, Προγράμματα Σχεδιασμού και ανάπτυξης διαθεματικών δραστηριοτήτων (Ευέλικτη Ζώνη, Αγωγή Υγείας, Ολυμπιακή Παιδεία, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση) και Παράρτημα: Οδηγίες προς τους συγγραφείς των σχολικών βιβλίων, προδιαγραφές σχολικών βιβλίων».

Σπουδής στο Πλαίσιο της Τοπικής Ιστορίας» των Γ. Λεοντσίνη και Μ. Ρεπούση με αντίστοιχο εκπαιδευτικό υλικό²⁶⁹.

Οι στόχοι που διατυπώνονται στα ΑΠΣ της Ιστορίας είναι κοινοί και για τις τρεις μεγαλύτερες τάξεις του Δημοτικού και στρέφονται τόσο σε ζητήματα περιεχομένου όσο και στη μεθοδολογία της τοπικής ιστορίας, ενώ ανάλογη ταύτιση εντοπίζεται και για τις ενδεικτικές δραστηριότητες που προτείνονται στους εκπαιδευτικούς, με έμφαση στο διαθεματικό χαρακτήρα και στην υιοθέτηση της μεθόδου project. Ένας ακόμη στόχος τοπικής ιστορίας διατυπώνεται στην Ε΄ τάξη που αφορά στα τοπικά κατάλοιπα της Ρωμαϊκής Εποχής και προτείνεται και ένα σχέδιο εργασίας με θέμα τα βυζαντινά κάστρα, ενώ, αντίστοιχα, στο ΑΠΣ για την Στ΄ τάξη καταγράφονται επιπλέον δραστηριότητες τοπικής ιστορίας, που αφορούν τη διερεύνηση σε τοπικό επίπεδο της εκπαίδευσης και των αρχιτεκτονικών καταλοίπων κατά την Οθωμανοκρατία. Τέλος, από τα συνολικά 8 (δύο ανά τάξη) διαθεματικά σχέδια εργασίας που προτείνει το ΑΠΣ Ιστορίας το ένα αφορά τη μελέτη της ιστορίας με θέμα τα «Κάστρα του τόπου μου» της Ε΄ τάξης²⁷⁰.

Το 2011 το Υπουργείο Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων εξέδωσε απόφαση με θέμα «Έγκριση Προγράμματος Σπουδών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης για την Πιλοτική Εφαρμογή του διδακτικού αντικειμένου/ μαθήματος τοπική Ιστορία»(Φ.Ε.Κ. τ. Β΄ 2685), σύμφωνα με την οποία η τοπική Ιστορία στο Γυμνάσιο εντάσσεται στη Ζώνη Βιωματικών Δραστηριοτήτων ως ένα πεδίο μελέτης και έρευνας με τη μορφή project και συνδέεται με τα περιεχόμενα του μαθήματος της Ιστορίας όλων σχεδόν των τάξεων της Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης. Ακόμη, βοηθά τον μαθητή να αντιμετωπίζει ερευνητικά το περιβάλλον, να παρατηρεί, να περιγράφει, να συγκρίνει και να εξηγεί τους λόγους για τους οποίους τα πράγματα πήραν την παρούσα μορφή τους στο συγκεκριμένο χώρο, να ενεργοποιείται δημιουργικά, να καλλιεργεί κίνητρα για ατομική και συλλογική δράση μέσα και έξω από το σχολείο, να αναπτύσσει ερευνητικές δεξιότητες και, τέλος, να συμβάλλει στο άνοιγμα του σχολείου στην τοπική κοινωνία και να συνδέεται με την Περιβαλλοντική και Διαπολιτισμική Εκπαίδευση²⁷¹.

---

²⁶⁹ Παληκίδης Άγγελος, «Διδακτική της Τοπικής Ιστορίας», ο.π., σελ.18.

²⁷⁰Κασβίκης Κ., «Τοπική Ιστορία και Διδακτικές πρακτικές: θεσμικές προϋποθέσεις, εκπαιδευτικές παράμετροι και ερευνητικά δεδομένα», ο.π., σελ.315-316.

²⁷¹ΥΠΔΒΜΘ,Εγκύκλιος128551/Γ2/09-11-2011«Έγκριση Προγράμματος Σπουδών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης για την Πιλοτική Εφαρμογή του διδακτικού αντικειμένου/ μαθήματος τοπική Ιστορία».

Τον Μάρτιο του 2017 δημοσιεύτηκε σχέδιο για την αναθεώρηση του προγράμματος σπουδών του μαθήματος της Ιστορίας στην υποχρεωτική εκπαίδευση από επιτροπή ειδικών που αποτελούνταν από τους κκ. Βόγλη Πολυμέρη, Κασβίκη Κώστα, Κόκκινος Γιώργος, Κουλούρη Χριστίνα, Παληκίδης Άγγελος, Παπανδρέου Ζέτα, Πετρίδης Τριαντάφυλλος, Πυρπυρή Παναγιώτη και Σακκά Βασιλική²⁷². Σύμφωνα με την κατατεθείσα πρόταση²⁷³, ο σκοπός του μαθήματος της ιστορίας συνδέεται με τα ιδεώδη της κοινωνίας και το νέο τύπο ανθρώπου και πολίτη που προσπαθεί να διαμορφώσει, προτείνοντας τη διαμόρφωση ιστορικής συνείδησης, την καλλιέργεια ιστορικής σκέψης, εθνικής ταυτότητας, δημοκρατικής συνείδησης και ανθρωπιστικών αξιών. Έτσι, το περιεχόμενο της ιστορικής εκπαίδευσης αναθεωρείται και προωθείται μια νέα αντίληψη. Στο πλαίσιο αυτό αίρεται η πρωτοκαθεδρία της πολιτικής ιστορίας που εστιάζει στην πολιτική, στρατιωτική και διπλωματική δράση μεγάλων προσωπικοτήτων και στρέφεται σε πεδία όπως η κοινωνική, η οικονομική και πολιτισμική ιστορία, η ιστορία των θεσμών και των ιδεών, η ιστορία της τέχνης, η ιστορία του περιβάλλοντος και του κλίματος, της καθημερινής ζωής των ανθρώπων κ.α.. Τέλος, ενθαρρύνεται η βιοματική και διαθεματική κατανόηση και έρευνα του παρελθόντος όπως είναι η οικογενειακή και τοπική ιστορία, η μουσειακή εκπαίδευση και η μικροϊστορία.

Το νέο Πρόγραμμα Σπουδών²⁷⁴ του μαθήματος της Ιστορίας του Γυμνασίου και της Α' Λυκείου δημοσιεύτηκε τον Μάρτιο του 1919. Το Θεωρητικό πλαίσιο των Προγραμμάτων Σπουδών της ιστορίας για την Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Γ' Δημοτικού – Β' Λυκείου)²⁷⁵, δημοσιευμένο τον Ιούνιο του 1919, διαπνέεται από μια νέα αντίληψη για την ιστορία και για το Γυμνάσιο προβλέπει τη δίωρη διδασκαλία του μαθήματος και για τις τρεις τάξεις. Στα νέα προγράμματα σπουδών της Ιστορίας στο Γυμνάσιο δίνεται έμφαση σε ιστορικές έννοιες, που διατρέχουν όλα τα κεφάλαια της ιστορίας, όπως για παράδειγμα ο χρόνος, η συνέχεια, η αλλαγή, η ιστορική σημαντικότητα, η πολυπρισματικότητα, ο χώρος, η

---

²⁷²Βόγλης Πολυμέρης, Κασβίκης Κώστας, Κόκκινος Γιώργος, Κουλούρη Χριστίνα, Παληκίδης Άγγελος, Παπανδρέου Ζέτα, Πετρίδης Τριαντάφυλλος, Πυρπυρή Παναγιώτη και Σακκά Βασιλική, *Σχέδιο Προγραμμάτων Σπουδών για το μάθημα της Ιστορίας στην Υποχρεωτική Εκπαίδευση*, Αθήνα 2017, στο http://www.iep.edu.gr/images/IEP/GENERAL/Deltia_Typou/2017-04-04_ps_istorias.pdf

(προσπελάστηκε στις 11/1/2020).

²⁷³ Στο ίδιο, σελ.4-11.

²⁷⁴ Φ.Ε.Κ. τ.Β' 959/21-03-2019 «Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος της Ιστορίας των Α', Β' και Γ' τάξεων του Γυμνασίου».

²⁷⁵ Φ.Ε.Κ. τ.Β 2020/3-6-2019 «Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος της Ιστορίας Α' και Β' τάξης Γενικού Λυκείου».

μακρά διάρκεια, η ομοιότητα- διαφορά, η αιτιότητα, η ιστορική ενσυναίσθηση, η ιστορική πηγή και η ηθική διάσταση, η ρήξη, οι πηγές, η τοπική ιστορία και η Δημόσια Ιστορία.

Παράλληλα, η Τοπική ιστορία αποκτά θέση και εντάσσεται οργανικά στη διδασκαλία ήδη από τη Β΄ Γυμνασίου, δίνοντας την αφορμή- έναυσμα για ενασχόληση και ανάδειξη του τοπικού στοιχείου. Μάλιστα το πρόγραμμα Σπουδών της Γ΄ Γυμνασίου στο τέταρτο κεφάλαιο και στην ενότητα για την *Ελληνική Επανάσταση* προτείνει ένα ερευνητικό project σχετικά με τους γειτονικούς στην έδρα του σχολείου τόπους, στους οποίους διαδραματίστηκαν γεγονότα της Ελληνικής Επανάστασης και β) μνημεία και ονόματα δρόμων και πλατειών που σχετίζονται με την Ελληνική Επανάσταση.

Το νέο πρόγραμμα σπουδών υιοθετεί μια νέα αντίληψη για την ιστορία που συνάδει με τον 21^ο αιώνα. Συγκεκριμένα στο Πρόγραμμα Σπουδών²⁷⁶ ο σκοπός του μαθήματος συνδέεται με τον νέο τύπο ανθρώπου και πολίτη που έχει καλλιεργημένη ιστορική συνείδηση, ιστορική σκέψη, δημοκρατική συνείδηση, ανθρωπιστικές αξίες και όλα αυτά στα πλαίσια της πλουραλιστικής και ανεκτικής εθνικής ταυτότητας. Στο πλαίσιο αυτό ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στη διδακτική αξιοποίηση του ιστορικού απόθεματος που μπορούν να παρέχουν τα μνημεία, οι αρχαιολογικοί χώροι, τα μουσεία όλων των τύπων καθώς και το ευρύτερο ιστορικό τοπίο του σχολείου (αγροτικό, αστικό, αρχιτεκτονική, τόποι μνήμης) με στόχο την ανάπτυξη στοχευμένων μαθησιακών διαδικασιών αξιοποίησης της υλικής διάστασης του παρελθόντος. Έτσι, οι διδακτικές δράσεις πρέπει να έχουν ερευνητικό και ερμηνευτικό χαρακτήρα και να συνδέονται με θεματικές που πηγάζουν είτε από τα μαθήματα κορμού είτε τους υποχρεωτικούς ή επιλεγόμενους θεματικούς. Με τον τρόπο αυτό τα κατάλοιπα του υλικού πολιτισμού στον εγγύτερο ή ευρύτερο χώρο του σχολείου θα αξιοποιούνται, συνδέοντας τη σχολική ιστορία με την τοπική ιστορία, διευρύνοντας και οροθετώντας τη σχέση γενικής και τοπικής.

Σύμφωνα με τον P.Seixas²⁷⁷ η ιστορική σκέψη είναι ο καρπός της δομικής συνύπαρξης έξι αλληλεπιδρώντων και αλληλοσυμπληρούμενων παραγόντων: i) της ιστορικής σημασίας (νοηματοδότηση και σημαντικότητα), ii) της χρήσης των πρωτογενών πηγών (τα «σκουπίδια» της ιστορίας, γράμματα, έγγραφα, αρχεία, ημερολόγια, σχέδια,

---

²⁷⁶Φ.Ε.Κ. τ.Β 2020/3-6-2019 «Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος της Ιστορίας Α και Β τάξης Γενικού Λυκείου».

²⁷⁷Βόγλης Πολυμέρης, Κασβίκης Κώστας, Κόκκινος Γιώργος, Κουλούρη Χριστίνα, Παληκίδης Άγγελος, Παπανδρέου Ζέτα, Πετρίδης Τριαντάφυλλος, Πυρπυρής Παναγιώτης και Σακκά Βασιλική, *Σχέδιο Προγραμμάτων Σπουδών για το μάθημα της Ιστορίας στην Υποχρεωτική Εκπαίδευση*, ο.π., σελ.5-7.

αφηγήσεις σε εφημερίδες, αντικείμενα, κτήρια, φωτογραφίες και άλλα ψίχουλα και κομμάτια που άφησαν πίσω τους αυτοί που πέθαναν –είναι θησαυροί για τον ιστορικό), iii) συνέχεια και αλλαγή (οι μαθητές/τριες πρέπει να καλλιεργούν όχι μόνο χρονολογικές έννοιες αλλά και έννοιες που δείχνουν την πολλαπλότητα του ιστορικού χρόνου και τα διαφορετικά επίπεδα – χρονικότητες της ιστορικής ζωής όπως κυκλικός χρόνος της φύσης, ψυχολογικός χρόνος, ιστορικός χρόνος, πρώτο/ύστερο παρόν, παρελθόν, μέλλον, συνέχεια/μεταβολή, αδράνεια/στασιμότητα, διάρκεια, περίοδος, διαδοχή, συγχρονία/διαχρονία, βραχύς – μακρός χρόνος, συγκυρία, κύκλος), iv) αίτια αποτελέσματα, v) υιοθέτηση ιστορικής οπτικής και vi) κατανόηση των ηθικών διαστάσεων της ιστορίας. Πράγματι, εξετάζοντας το Πρόγραμμα Σπουδών διαπιστώνει κανείς ότι οι παραπάνω παράγοντες διαμορφώνουν την ιστορική σκέψη και αποτελούν ζητούμενο της ιστορικής παιδείας.

2.16. Ο ρόλος της Τοπικής Ιστορίας σήμερα.

Το βασικότερο σημείο κριτικής στην τοπική ιστορία είναι η καλλιέργεια τοπικιστικού πνεύματος. Σύμφωνα με τους Ασωνίτη και Παππά²⁷⁸ η επιπόλαιη, άκριτη και επιφανειακή συγγραφή τοπικών ιστοριών θα μπορούσε να αποβεί αρνητική και, ίσως, επικίνδυνη γιατί μπορεί να συντελέσει στην ανάπτυξη νοσηρού τοπικισμού. Ο συγγραφέας λοιπόν της τοπικής ιστορίας διακατεχόμενος από τη διάθεσή του να υπερεκτιμηθεί η σημασία του τόπου του, μπορεί να αγνοήσει ορισμένες πηγές ή να τις παραποιήσει και να δώσει μια εξωπραγματική διάσταση στο τοπικό παρελθόν. Από τη μεριά της η Βαϊνά²⁷⁹ θεωρεί ότι το τοπικιστικό πνεύμα είναι αρνητική συνισταμένη της τοπικής ιστορίας και για την υπέρβασή του προτείνει τη συγκριτική εξέταση της Ιστορίας δύο τόπων που παρουσιάζουν εμφανή κοινά στοιχεία ή εμφανώς αντίθετα στην ανέλιξή τους σε συγκεκριμένη ιστορική εποχή όπως αρχαία Αθήνα- Σπάρτη, ή οι Θερμοπύλες και η γέφυρα της Αλαμάνας. Συνεχίζοντας, η ίδια υποστηρίζει ότι οι στόχοι της Ευρωπαϊκής Ένωσης προωθούνται μέσα από το πνεύμα της βαθύτερης αλληλογνωριμίας και αλληλοκατανόησης των πολιτών της ενώ προάγονται και οι σκοποί της αγωγής για την ειρήνη.

---

²⁷⁸ Ασωνίτης Σπυρίδων & Παππάς Θ.Γ., *Τοπική Ιστορία για τη Γ' Γυμνασίου*, ο.π., σελ.41.

²⁷⁹ Βαϊνά Μαρία, *Θεωρητικό πλαίσιο διδακτικής της τοπικής ιστορίας για τον εικοστό πρώτο αιώνα*, ο.π., σελ.109-111.

Ο Παληκίδης²⁸⁰ επισημαίνει ότι με τα τοπικιστικά στερεότυπα που ελλοχεύουν στη μελέτη της τοπικής ιστορίας, προστίθεται η αναζωπύρωση μίσους εθνικού, θρησκευτικού, φυλετικού, πολιτικού. Γι' αυτό από τη στιγμή που δέχεται κανείς πως το μάθημα της ιστορίας δεν αποτελεί μέσο ιδεολογικής χειραγώγησης από οποιαδήποτε πλευρά, τα επίμαχα ή ευαίσθητα ιστορικά ζητήματα πρέπει να αντιμετωπίζονται με παιδαγωγικούς όρους και προϋποθέσεις και ο καθηγητής να μην υποδαυλίζει πάθη μήτε να επιβάλλει την προσωπική του αυθεντία. Η σύνθεση και διδασκαλία αφηγήσεων Τοπικής Ιστορίας ανάλογων με τις αφηγήσεις των εγχειριδίων Γενικής Ιστορίας συνιστά αρνητική προέκταση της τοπικής ιστορίας και πρέπει να αποφευχθεί. Το τελευταίο σημαίνει ότι δεν πρέπει να συνταχθεί εγχειρίδιο ή εγχειρίδια για την τοπική ιστορία γιατί κάτι τέτοιο θα προκαλούσε την αποστροφή των παιδιών προς το μάθημα. Ο βομβαρδισμός με ονόματα, χρονολογίες και γεγονότα θα κούραζε τους μαθητές/τριες και θα τους στερούσε την επαφή με πρωτογενείς πηγές, τη διαπραγμάτευση ιστορικών ζητημάτων, την παραγωγή πρωτότυπων κειμένων, ακυρώνοντας τον παιδαγωγικό και ερευνητικό χαρακτήρα του μαθήματος.

Πώς μπορεί να λειτουργήσει η τοπική ιστορία στη νέα πραγματικότητα που διαμορφώνεται με το άνοιγμα των συνόρων, την Ευρωπαϊκή ενοποίηση, την εύκολη μετακίνηση προϊόντων, αγαθών και ανθρώπων, τη μόρφωση, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, την επικοινωνία των ανθρώπων, τη μετατροπή της γης σε πλανητικό χωριό, αλλά και τους πολέμους, την προσφυγιά, τη μετανάστευση, την ανθρωπιστική κρίση, την ανεργία, το σημερινό brain drain; Η σημερινή πραγματικότητα απέχει από εκείνο που και φαντάζονταν οι παλιότεροι. Το σκηνικό είναι εντελώς διαφορετικό από το παρελθόν και το σχολείο αναλαμβάνει ακόμη μια φορά να αντιμετωπίσει τα νέα δεδομένα.

Η τεχνολογία σήμερα κλόνισε δυο βασικές αρχές της τοπικής ιστορίας, την *άμεση εποπτεία* και τη *διδασκτική αρχή* «*από τα κοντινά στα μακρινά*», αναδεικνύοντας ως ισχυρότερο κίνητρο μάθησης τη συναισθηματική εγγύτητα. Ακόμη, η *διδασκτική της Ιστορίας των μνημείων* δεν μπορεί να παραμένει παγιδευμένη ούτε στην *ιδιαίτερη πατρίδα του καθενός* αλλά ούτε καν στο *χώρο ζωής*, προωθώντας με τέτοια θέση την *αγωγή προς την οικουμενικότητα και την ειρήνη*²⁸¹. Σύμφωνα με τη Βλάχου²⁸² η τοπική ιστορία μπορεί να

---

²⁸⁰Παληκίδης Άγγελος, «Διδακτική της Τοπικής Ιστορίας. Το επιστημολογικό και ιδεολογικό υπόβαθρο της Τοπικής Ιστορίας» ο.π. σελ.22-23.

²⁸¹Βαϊνά Μαρία, *Θεωρητικό πλαίσιο διδακτικής της τοπικής ιστορίας για τον εικοστό πρώτο αιώνα*, ο.π., σελ.167.

υπηρετήσει τα νέα δεδομένα που διαμορφώνονται στη σύγχρονη εποχή με τους εξής τρόπους: i) *μπορεί να είναι ο συνδεδετικός κρίκος της σχολικής ιστορίας με τη συλλογική μνήμη.* Συγκεκριμένα, η σχολική ιστορία ταυτίζει τη συλλογική μνήμη με τη μία και μοναδική αλήθεια του συγγραφέα του σχολικού βιβλίου, χωρίς να εξετάζει άλλες ιστορικές απόψεις, χωρίς να στοχεύει στην αλήθεια και χωρίς να προωθεί την κριτική σκέψη των παιδιών, αφετέρου αγνοεί την κοινωνική μνήμη συμψηφίζοντας την ιστορική και συλλογική μνήμη. Με τον όρο συλλογική μνήμη εννοούμε τη βαθιά εγγεγραμμένη στο συλλογικό υποσυνείδητο πολιτισμική μνήμη που είναι εσωτερικευμένη με τη μορφή της πολιτισμικής κληρονομιάς, κατοικεί και εδράζεται σε όλους τους τόπους και εκφράζεται με όλους τους τρόπους έκφρασης του σήμερα. Στο πλαίσιο αυτό, η τοπική ιστορία στο σχολείο μέσω του κοντινού και οικείου που προσφέρει, μπορεί να αποτελέσει τη γέφυρα μεταξύ της επιβεβλημένης ιστορικής μνήμης του σχολικού βιβλίου και της συλλογικής μνήμης, συντελώντας σε ένα νέο τρόπο ανάγνωσης της ιστορίας. ii) *Μυεί τους μαθητές στη μέθοδο του ιστορικού.* Η εξοικείωση των παιδιών με τη μέθοδο του ιστορικού μπορεί να επιτευχθεί, κατά το μάλλον ή ήττον μέσα από τις πηγές του τοπικού περιβάλλοντος προκαλώντας με τις αντίστοιχες ερωτήσεις όπως «*Γιατί δόθηκε αυτή η ονομασία στο δρόμο;*» ή «*γιατί υπάρχουν αυτά τα κτίρια στην πόλη μου;*» και να οδηγήσει στην αναζήτηση απαντήσεων ως τοπικών πηγών τεκμηρίωσης ή ακόμη και μέσα από την απουσία ή και τη σιωπή τους. Η μέθοδος αυτή δε θέλει να δημιουργήσει μικρούς επιστήμονες αλλά να μάθει τα παιδιά να αναπτύσσουν την κριτική τους ικανότητα και σκέψη και να χρησιμοποιούν το παρελθόν για να αντιμετωπίζουν το παρόν και μέλλον.

Η Νάκου²⁸³ υποστηρίζει ότι οι παραδοσιακές προσεγγίσεις της ιστορικής εκπαίδευσης βασίζονται στην παραδοχή ότι η Ιστορία συνδέεται μόνο με το παρελθόν, την πραγματικότητα του οποίου αποκαλύπτει η μία και μοναδική, αντικειμενική, μη αμφισβητούμενη και γι' αυτό ιδεολογικά οριοθετημένη και χρονολογικά διατεταγμένη ιστορική αφήγηση. Μέσα σε αυτό θεωρητικό πλαίσιο, η ιστορική εκπαίδευση αποσκοπεί στην τυφλή αναπαραγωγή αυτής της μοναδικής χρονολογικής ιστορικής αφήγησης από τους μαθητές, διαδικασία που εξυπηρετεί την ελεγχόμενη διαμόρφωση μιας συγκεκριμένης και

---

²⁸²Βλάχου Μαρία, «Η αξιοποίηση του τοπικού περιβάλλοντος και η οργανική του ένταξη στο μάθημα της ιστορίας», στο Κόκκινος Γιώργος, Νάκου Ειρήνη(επιμέλεια), *Προσεγγίζοντας την Ιστορική εκπαίδευση στις αρχές του 21^{ου} αιώνα*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2004, σελ.420- 424.

²⁸³Νάκου Ειρήνη,Εισαγωγή : Γ. Το πλαίσιο του μαθήματος της Ιστορίας στη Μεγάλη Βρετανία., στο Sebba Judy, *Ιστορία για όλους. Διδακτικές προτάσεις για το μάθημα της Ιστορίας στο Δημοτικό και το Γυμνάσιο*, μτφρ. Καβαλιέρου Μαρία, Μεταίχμιο, Αθήνα 2000, σελ.19-20.

αντίστοιχα ιδεολογικά οριοθετημένης ιστορικής συνείδησης. Απεναντίας, οι σύγχρονες (μοντέρνες και μεταμοντέρνες) προσεγγίσεις της ιστορικής εκπαίδευσης αποσκοπούν να καταστήσουν τα παιδιά ικανά να δομήσουν κριτική ιστορική σκέψη, γνώση, κατανόηση και δεξιότητες που θα φανούν χρήσιμες στο παρόν και στο μέλλον. Συνδέονται με απόψεις που αποδέχονται εναλλακτικές ιστορικές ερμηνείες, καθώς θεωρούν ότι η Ιστορία είναι ένας γόνιμος επιστημονικός διάλογος που αναπτύσσουν οι κοινωνίες του παρόντος με τις κοινωνίες του παρελθόντος, τα σκεπτόμενα υποκείμενα του παρόντος με τα κατάλοιπα του παρελθόντος.

Η ιστορική χρήση και ερμηνεία διαφόρων γραπτών και υλικών μαρτυριών, η εξοικείωση με το σύγχρονο προβληματισμό, η διερεύνηση του άμεσου ιστορικού περιβάλλοντος και της οικογενειακής ιστορίας, η μελέτη της τοπικής, της εθνικής και της ευρωπαϊκής Ιστορίας, παράλληλα με τη μελέτη της παγκόσμιας Ιστορίας και την κατανόηση των άλλων πολιτισμών, η κατανόηση της καθημερινής ζωής των απλών ανθρώπων και των ιστορικών γεγονότων διαφόρων περιόδων και εποχών, η κατανόηση της χρονολόγησης και η διάκριση της Ιστορίας από τα μύθο και τις ιδεολογικές κατασκευές, θεωρούνται βασικά στοιχεία μιας σύγχρονης ιστορικής εκπαίδευσης, που αποσκοπεί να καλλιεργήσει στα νεαρά άτομα κριτική ιστορική σκέψη, γνώση, κατανόηση και δεξιότητες, για μια γόνιμη και απαλλαγμένη από προκαταλήψεις συνειδητή στάση μέσα στα συνεχώς μεταλλασσόμενα πλαίσια της σύγχρονης παγκόσμιας ηλεκτρονικής πραγματικότητας. Αυτό θα επιτευχθεί με την ενεργό συμμετοχή, τη συνειδητή δραστηριοποίηση και έκφραση των μαθητών, με την εισαγωγή τους στην ιστορική έρευνα, με τη διερεύνηση του άμεσου περιβάλλοντός τους (οικογενειακή και τοπική ιστορία), με την κριτική μελέτη διαφόρων ιστορικών κειμένων και διαφορετικών ιστορικών ερμηνειών, με την εξάσκηση στη διατύπωση ιστορικών ερωτημάτων, την υποστήριξη, την αντιπαραβολή και τον έλεγχο ιστορικών υποθέσεων και συμπερασμάτων και την άρθρωση ιστορικού λόγου²⁸⁴.

Προς επίρρωση των παραπάνω, ο Λεοντσίνης²⁸⁵ θεωρεί ότι στα πλαίσια της σημερινής παγκόσμιας κοινωνίας ο μαθητής συνειδητοποιεί με τη μελέτη της ιστορίας και του περιβάλλοντος ότι οι ταυτότητες και οι πολιτισμοί δεν είναι αμετάβλητες-στατικές και αναδιαμορφώνονται με τάσεις ομογενοποίησης από τις επιδράσεις του παγκόσμιου και

---

²⁸⁴ Στο ίδιο, σελ.20-21.

²⁸⁵ Λεοντσίνης Ν. Γεώργιος, *Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα διδακτικής της ιστορίας και του περιβάλλοντος*, ο.π., σελ.163-164.

διεθνούς περιβάλλοντος. Εκδιπλώνεται στους μαθητές το ενδιαφέρον για την εθνική «πατρίδα» αλλά και για τις τοπικές- μικρές «πατρίδες», ενώ παράλληλα δίνονται ευκαιρίες για ανάδειξη της τοπικής πολιτισμικής ιδιαιτερότητας και της ταυτότητας του τόπου. Η έμφαση στα δεδομένα της πολιτισμικής ανομοιομορφίας με στόχους την ανάπτυξη από τους μαθητές διαπολιτισμικών επικοινωνιακών δεξιοτήτων στοχεύει στον εγκλιματισμό τους στη νέα πολιτισμική πραγματικότητα στη βάση ενίσχυσης της διαπολιτισμικής προσέγγισης του ιστορικού μαθήματος και της μελέτης του περιβάλλοντος. Τελικά, οι σημαντικές αλλαγές στις σημερινές κοινωνίες θέτουν νέους όρους και για την εκπαίδευση.

Μελετώντας την πλούσια βιβλιογραφία για τη διδασκαλία της ιστορίας, και ιδιαίτερα της τοπικής ιστορίας, ενδιαφέρουσα είναι η άποψη του Andretti²⁸⁶ με την οποία και θα ολοκληρώσω το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας μου.

«...μια από καρδιάς έκκληση στους εξουθενωμένους δασκάλους. Για τους «μη ειδικευμένους», μια καλή διδασκαλία στο μάθημα της Ιστορίας, σίγουρα είναι δύσκολη υπόθεση. Απαιτεί δέσμευση προσωπικού χρόνου και ενέργειας, ατομική έρευνα και πρόσκτηση ορισμένων νέων δεξιοτήτων. Σας παρακαλώ να κάνετε πράξη τη δέσμευση αυτή και τότε η ανταμοιβή για σας και τους μαθητές σας θα είναι μεγάλη. Η γνωριμία με την ιστορική γνώση είναι χαρά ζωής. Κάνει τον κόσμο περισσότερο προσιτό και κατανοητό. Δίνει προοπτική στη ζωή σας. Πάνω απ' όλα, όμως, μπορώ να σας διαβεβαιώσω ότι η μελέτη της Ιστορίας μπορεί να σας αποδεσμεύσει από την επιβολή των απόψεων άλλων ανθρώπων για το ποιοι είμαστε και από πού ερχόμαστε»

---

²⁸⁶Andretti K., *Teaching History from Primary Evidence*, Fulton, London 1993, σελ.87, στο Sebba Judy, *Ιστορία για όλους. Διδακτικές προτάσεις για το μάθημα της Ιστορίας στο Δημοτικό και το Γυμνάσιο*, ο.π., σελ.167.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 : Η ιστορία της πόλης της Κοζάνης.

3.1. Από την Προϊστορία στην Οθωμανική κατάκτηση.

«Η Κοζάνη, πόλη με δυόμιση χιλιάδες ψυχές, δεν έχει τίποτε αξιόλογο από αρχαιολογική άποψη», έτσι περιγράφει την πόλη της Κοζάνης ο Φραγκίσκος Πουκεβίλ στο ταξίδι του, την Άνοιξη του 1806, στη Δυτική Μακεδονία²⁸⁷. Με αφορμή την περιγραφή του Πουκεβίλ θέλησα να ξεκινήσω το δικό μου ταξίδι στην ιστορία της πόλης μας. Οι αρχαιολογικές ενδείξεις τόσο μέσα στην ίδια την πόλη της Κοζάνης όσο και σε όμορα σημεία δείχνουν την ανθρώπινη παρουσία ήδη από την Παλαιολιθική εποχή. Πράγματι, τα προϊστορικά ευρήματα σε υψόμετρο που ξεπερνά του 1500μ. αποδεικνύουν ότι οι ορεινοί όγκοι δεν απέτρεψαν τις πολιτισμικές επαφές στο πολυσχιδές οικοσύστημα της Δυτικής Μακεδονίας²⁸⁸. Το φυσικό περιβάλλον ήταν πυκνά δασωμένο στην περιοχή μας, στα χαμηλά με μεικτά φυλλοβόλα δάση και στα υψηλότερα με κωνοφόρα δάση, πεύκα και έλατα, ενώ η οικονομία των κατοίκων της νεολιθικής εποχής βασιζόταν στη γεωργία και στην κτηνοτροφία, παραγωγικές στρατηγικές που προϋποθέτουν μόνιμη εγκατάσταση²⁸⁹. Οι θέσεις των τροφοπαραγωγών της νεολιθικής περιόδου βρίσκονταν κοντά σε πηγές γλυκού νερού, διέθεταν επαρκή και εύφορα εδάφη για καλλιέργεια εξασφαλίζοντας την απαραίτητη ξυλεία και τον πηλό, τα κυριότερα υλικά δομής των σπιτιών και των άλλων κατασκευών σε όλη τη Βαλκανική²⁹⁰. Στο λόφο του Αγ. Ελευθερίου στην Κοζάνη υπήρχε οικισμός οχυρωμένος²⁹¹.

Αναμφισβήτητα, η πόλη της Κοζάνης και γενικότερα η ευρύτερη περιοχή, πολύ απέχει από την εικόνα που είχε εκατοντάδες χρόνια πριν. Συγκεκριμένα, στο νοτιότερο τμήμα της λεκάνης της Πτολεμαΐδας, στα ΒΑ της πόλης της Κοζάνης υπήρχε ένα έλος με

---

²⁸⁷ Πουκεβίλ Φραγκίσκος, *Ταξίδι στη Δυτική Μακεδονία (Άνοιξη του 1806)*, Εισαγωγή – Μετάφραση – Σχόλια: Γιάννης Τσιάρας, Εκδ. Οίκος Αφοί Κυριακίδη Κ. Μελενίκου 11, Θεσσαλονίκη) σελ.84 (Σημείωση: το τμήμα του οδοιπορικού στη Σιάτιστα το έχει μεταφράσει ο Γιάννης Τόζης)· Καραγιάννης Βασίλης, *Η πόλη της Κοζάνης από γραφτά Ελλήνων και ξένων περιηγητών*, Παρέμβαση 36, Κοζάνη, Μάιος 1990, σελ.2.

²⁸⁸ Ζιώτα Χριστίνα, «Οικιστικές εγκαταστάσεις και ανθρώπινες δραστηριότητες στην ευρύτερη περιοχή της Κοζάνης κατά την αρχαιότητα: μια διαχρονική συνοπτική παρουσίαση», στο Καρανάσιος Χαρίτων, Ντίνας Κώστας, Μυλωνάς Δημήτρης, Σκρέκας Δημήτρης (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια Ιστορίας, Γένεση και Ανάπτυξη μιας Μακεδονικής μητρόπολης*. Πρακτικά 2^ο Συνεδρίου Τοπικής Ιστορίας(Κοζάνη 27-30 Σεπτεμβρίου 2012, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014,σελ.32.

²⁸⁹ Στο ίδιο, σελ.33.

²⁹⁰ Στο ίδιο, σελ.33.

²⁹¹ Στο ίδιο, σελ.37.

την επωνυμία Σαριγκιόλ (Κίτρινη λίμνη)²⁹². Οι κάτοικοι της Κίτρινης λίμνης κάλυπταν τις ανάγκες τους με την καλλιέργεια δημητριακών και την εκμετάλλευση κοπαδιών, κυρίως των αιγοπροβάτων. Το κλίμα της Δυτικής Μακεδονίας ήταν κάπως ξηρότερο από το σημερινό, οι κάτοικοι ήταν εγκατεστημένοι στο χαμηλότερο τμήμα της λεκάνης και κατασκεύαζαν τα σπίτια τους με λάσπη²⁹³. Η αγροτική κοινωνία της Νεολιθικής και Πρώιμης Εποχής του Χαλκού φαίνεται ότι προσαρμόστηκε στο τοπικό περιβάλλον για 4.000 χρόνια χωρίς να προκαλέσει σημαντικές αλλοιώσεις παρά την αύξηση του πληθυσμού και την εκμετάλλευση του τοπίου, ενώ τα βουνά γύρω από την Κίτρινη λίμνη παρέμειναν καλυμμένα από κωνοφόρα δάση²⁹⁴. Η αποψίλωσή τους άρχισε στο β' μισό της 2^{ης} χιλιετίας π. Χ., 600 χρόνια μετά την εγκατάλειψη της περιοχής, ώστε αναπόφευκτα η διάβρωση των βουνών και η συσσώρευση αποθέσεων προκάλεσε το φράξιμο του στομίου και τη διαδικασία σχηματισμού της λίμνης²⁹⁵. Σχετικά πρόσφατα, στη δεκαετία του 1930, αποξηράνθηκε το Σαριγκιόλ, η λίμνη και το έλος. Αποφασίστηκε να δουλέψουν αγρότες των γύρω χωριών με μισό μεροκάματο και μία μετοχή ως προτεραιότητα στη διανομή που θα ακολουθούσε της αποξήρανσης²⁹⁶.

Παράλληλα, ο Τσούμης στηρίζει την ύπαρξη δάσους στην Κοζάνη στις διάφορες παραδόσεις, στις αναμνήσεις των ηλικιωμένων της Κοζάνης, στα λίγα δένδρα που σώζονται στα εξωκκλήσια, στις προσωπικές του παρατηρήσεις ως δασολόγου όπως η ύπαρξη τοπωνυμίων («Καρ' ές», «Γιτιά», «Γλυκιές»), τα ξύλα των παλιών σπιτιών, τα σημερινά μικρά δάση – λείψανα που υπάρχουν στις κοντινή απόσταση από την πόλη της Κοζάνης (π.χ. Βατερό, Αργίλλο, Κρόκο)²⁹⁷. Τα παραπάνω συνηγορούν στην ύπαρξη ενός μεγάλου δάσους που έκλεινε μέσα του την τοποθεσία της σημερινής Κοζάνης, σκέπαζε τα γύρω υψώματα και απλωνόταν ως τα μικρά δάση, προς όλες τις κατευθύνσεις.

Από την άλλη, η ανασκαφική έρευνα τόσο στην ευρύτερη περιοχή της Κοζάνης όσο και μέσα στην ίδια την πόλη αποκαλύπτει αρχαιότητες που χρονολογούνται ήδη από τα

---

²⁹² Ζιώτα Χριστίνα, «Κίτρινη λίμνη φυσικό περιβάλλον και ανθρώπινη δραστηριότητα κατά προϊστορία», στο Καραγιάννης Βασίλης (επιμ.), *Η Κοζάνη και η περιοχή της: ιστορία-πολιτισμός*, Πρακτικά Α' Συνεδρίου (Σεπτέμβριος 1993), Κοζάνη 1997, σελ.170.

²⁹³ Στο ίδιο, σελ.174-175.

²⁹⁴ Στο ίδιο, σελ.184.

²⁹⁵ Στο ίδιο, σελ.184.

²⁹⁶ Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Η πέτρινη πόλη*, Εστία, Αθήνα 1995, σελ.201.

²⁹⁷ Τσουμής Γεώργιος, *Το δάσος της Κοζάνης*, έκδοση του «Συλλόγου Κοζανιτών Θεσσαλονίκης», Θεσσαλονίκη 1956, σελ.20.

προϊστορικά ως τα ρωμαϊκά και βυζαντινά χρόνια. Τα ευρήματα που βρέθηκαν από εκσκαφικές εργασίες, κυρίως κτερίσματα τάφων, αποδεικνύουν την ύπαρξη πόλης, χωρίς όμως η θέση της να έχει εξακριβωθεί ακόμη²⁹⁸.

Ειδικότερα, στη σύγχρονη πόλη της Κοζάνης υπάρχουν ευρήματα αρχαιολογικά. Στην περιοχή του Αγ. Αθανασίου τη δεκαετία του '30 βρέθηκαν πήλινα χειροποίητα αγγεία Πρώιμης Εποχής του σιδήρου και 22 μικρά γυάλινα αγγεία ρωμαϊκών χρόνων, σύμφωνα με τη μαρτυρία του Εφόρου της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Ν.Δελιαλή²⁹⁹. Κατά τη *διάνοιξη της οδού Φιλίππου*, νότια του σημερινού νεκροταφείου, βρέθηκε αρχαία νεκρόπολη με τάφους από την εποχή του σιδήρου ως και τα πρώιμα ελληνιστικά χρόνια,³⁰⁰ με πλούσια κτερίσματα που συνόδευαν τους νεκρούς, όπως πήλινα και μεταλλικά αγγεία, όπλα και κοσμήματα, υψηλού βιοτικού και πολιτιστικού επιπέδου που περισυλλέχθηκαν από το Ν.Δελιαλή³⁰¹. Η προνομιακή θέση της πόλης όσον αφορά τις πηγές του νερού, την ποιότητα του εδάφους και τις παραγωγικές δυνατότητες αξιοποιήθηκε νωρίς και αυτό φαίνεται από τα ευρήματα που βρέθηκαν μεταξύ 1948 και 1963, αλλά και το 1997, κοντά στην οδό Φιλίππου, αποδεικνύοντας τη συνεχή οικιστική και ταφική χρήση του χώρου από τη νεολιθική ως τη ρωμαϊκή εποχή³⁰². Στη θέση της «*Μπίλιως τα Νημόρια*» (=μνημόρια), στην πλατεία 25^{ης} Μαρτίου (σημερινή περιοχή *Αλώνια*) κατά τις εκσκαφές τις δεκαετίες του 1930 και του 1970 βρέθηκε πήλινο αγγείο κλασικών χρόνων, πήλινα χειροποίητα αγγεία της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου, και διαλυμένοι τάφοι με όστρακα, δηλαδή κομμάτια αγγείων της παλαιοχριστιανικής, ρωμαϊκής και βυζαντινής εποχής³⁰³.

Για τη ρωμαϊκή εποχή αξίζει να μνημονευτεί ότι τα σημαντικότερα ευρήματα προέρχονται από τη θέση *Τρία Δένδρα ή Τρίδενδρο*, κοντά στο ναό του Αγ. Κωνσταντίνου³⁰⁴. Εκεί βρέθηκε τετράγωνος λίθος από μάρμαρο με βάση στρόγγυλη με επίπεδο το κάτω μέρος στο μέσο του οποίου σχημάτιζε λαξευμένη τετράγωνη οπή και

---

²⁹⁸ Καραμήτρου – Μεντεσίδη Γεωργία, «Κοζάνη, μια αρχαία πόλη», στο Καραγιάννης Βασίλης(επιμ.), *Η Κοζάνη και η περιοχή της: ιστορία-πολιτισμός*, Πρακτικά Α' Συνεδρίου(Σεπτέμβριος 1993), Κοζάνη 1997,σελ.207. Εκεί παρατίθεται πλήρης βιβλιογραφία για τις αρχαιότητες στην πόλη της Κοζάνης.

²⁹⁹ Στο ίδιο, σελ.207.

³⁰⁰ Στο ίδιο, σελ.208.

³⁰¹ Στο ίδιο, σελ.208.

³⁰² Ζιώτα Χριστίνα, «Οικιστικές εγκαταστάσεις και ανθρώπινες δραστηριότητες στην ευρύτερη περιοχή της Κοζάνης κατά την αρχαιότητα: Μια διαχρονική συνοπτική παρουσίαση», στο Καρανάσιος Χαρίτων, Ντίνας Κώστας, Μυλωνάς Δημήτρης, Σκρέκας Δημήτρης (επιμ.) *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και Ανάπτυξη μιας Μακεδονικής Μητρόπολης*, ο.π., σελ.39-40.

³⁰³ Καραμήτρου – Μεντεσίδη Γεωργία, «Κοζάνη, μία αρχαία πόλη», ο. π. σελ.213.

³⁰⁴ Στο ίδιο, σελ.217.

εικάζεται ότι πρόκειται για βωμό. Ο βωμός αυτός γνώρισε αξιόλογη ιστορία. Αρχικά, τοποθετήθηκε στην Επισκοπή και στη συνέχεια αφαιρέθηκε για να μεταφερθεί το 1817 από τον Άγγλο στρατιωτικό και αρχαιολόγο W.Leake στην Ευρώπη αλλά με την επέμβαση των Κοζανιτών της Βιέννης κατέληξε το 1848 στη Βιβλιοθήκη Κοζάνης³⁰⁵. Άλλα ευρήματα εμφανίστηκαν με την κατασκευή της σιδηροδρομικής γραμμής στις αρχές του '30 αλλά και το 1968 από την ισοπέδωση στο προαύλιο του Αγ. Κων/νου και την κατασκευή του εκκλησιαστικού ιδρύματος³⁰⁶. Το 1931 κατά την κατασκευή των υπονόμων στην κεντρική πλατεία βρέθηκε επιγραφή πάνω σε τμήμα μεγάλης τιμητικής στήλης ή βωμού που αναφέρεται στην ύπαρξη αυτόνομης πόλης με Βουλή και Δήμο του 2^{ου} αι. μ.Χ..³⁰⁷ Τέλος, το 1991 εντοπίστηκε στην οδό Αρκαδίου μεγάλος κτιστός οικογενειακός τάφος –ηρώ³⁰⁸.

Πράγματι, τα δημόσια έργα κοινής ωφελείας είτε με αφορμή τη διάνοιξη ενός δρόμου είτε την κατασκευή αποχετευτικού συστήματος ή και τη θεμελίωση ενός σπιτιού και έφεραν στην επιφάνεια σημαντικά ευρήματα. Εξάλλου, οι αρχαιότητες της πόλης της Κοζάνης συνδυαστικά με τα ευρήματα της ευρύτερης περιοχής και της Αιανής είναι αδύνατον να ερμηνευτούν ως μεμονωμένα αγαθά εμπορικών ανταλλαγών, αλλά προϋποθέτουν πολύ πρώιμα οργανωμένο αστικό βίο και εύρωστη οικονομία και μαρτυρούν πολιτισμό που εντάσσει την περιοχή στην πολιτιστική κοινή του υπόλοιπου ελληνισμού³⁰⁹.

Γενικότερα, η ιστορία του ν. Κοζάνης κατά την αρχαιότητα συμπίπτει γεωγραφικά στο μεγαλύτερο της μέρος με την ιστορία του μακεδονικού βασιλείου της Ελιμιτίδος. Ο σύγχρονος όμως νομός περιλαμβάνει και τμήμα της αρχαίας Εορδαίας στα βορειοανατολικά και της Ορεστίδος στα δυτικά. Μαζί με τον ν. Γρεβενών αποτελούν τμήμα της λεγόμενης Άνω Μακεδονίας³¹⁰. Με την άνοδο στο θρόνο του Φιλίππου Β΄(359π.Χ.) αρχίζει μια νέα φάση στην περιοχή όπως και σε όλη τη Μακεδονία, καθώς ενσωματώνεται η περιοχή στο μακεδονικό βασίλειο και οι Μακεδόνες της Ελίμειας, της Εορδαίας, της Ορεστίδος και της Τυμφαίας εντάσσονται στο μακεδονικό στρατό ως *πεζεταίροι*, ενώ τρεις από τις μεγάλες στρατιωτικές μονάδες του στρατού του Μ. Αλεξάνδρου προέρχονταν από την Άνω

---

³⁰⁵ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, Βάρτσος, Αθήνα 1924,σελ.104-105.

³⁰⁶ Καραμήτρου – Μεντεσιδή Γεωργία, «Κοζάνη, μια αρχαία πόλη», ο. π., σελ.218.

³⁰⁷ Στο ίδιο, σελ.220.

³⁰⁸ Στο ίδιο, σελ.219.

³⁰⁹ Στο ίδιο σελ.223-224.

³¹⁰ Σβέρκος Η. Κ., «Η περίοδος του Μακεδονικού βασιλείου», στο: Νίκος Καλογερόπουλος (επιμ.), *Κοζάνη και Γρεβενά. Ο χώρος και οι άνθρωποι*, University Studio Press, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Κοζάνης και Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Γρεβενών, Θεσσαλονίκη 2004, σελ.150.

Μακεδονία³¹¹. Ο Φίλιππος Β΄ μετά το 358π.Χ. καταργώντας τα τοπικά βασίλεια και μεταβάλλοντας τους ευγενείς σε εταίρους του βασιλιά με διοικητική θέση στο στράτευμα, ενσωμάτωσε την περιοχή στο βασίλειο της Κάτω Μακεδονίας³¹². Οι πληροφορίες που διασώθηκαν από την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου και των διαδόχων είναι λιγοστές³¹³.

Για την επέμβαση των Ρωμαίων στην περιοχή το τελευταίο τέταρτο του 3^{ου} αι. π. Χ. οι πληροφορίες που έχουμε προέρχονται κυρίως από τον Πολύβιο αλλά έχουν αποσπασματικό χαρακτήρα³¹⁴. Με την επέκταση των Ρωμαίων, το 197π.Χ. στη μάχη στις Κυνός Κεφαλές ο ρωμαίος στρατηγός T.Quinctius Flaminius κατάφερε να κερδίσει τον Φίλιππο και να παραδώσει όλη την ηπειρωτική Ελλάδα στα χέρια των Ρωμαίων³¹⁵. Μετά την ήττα του Περσέα στην Πύδνα το 168 π. Χ. το μακεδονικό βασίλειο καταλύεται και στα 148 π. Χ. με την αποτυχία της εξέγερσης του Ανδρίσκου, επεβλήθη σε όλη τη Μακεδονία η άμεση εξάρτηση από τους Ρωμαίους και η χώρα των Μακεδόνων έγινε ρωμαϊκή επαρχία (Provincia Macedonia)³¹⁶.

Η πολιτική τους οργάνωση ήταν οι κόμεις οι οποίες αναφέρονται σε λίγες μεταγενέστερες επιγραφικές μαρτυρίες προσώπων, που δηλώνουν μαζί με το πατρώνυμό τους την καταγωγή τους από αυτές όπως για παράδειγμα επιγραφές της Ελίμειας στον Άγιο Ελευθέριο Κοζάνης³¹⁷. Η αρχαιολογική σκαπάνη φώτισε την πολιτιστική ιστορία της περιοχής και αξίζει να αναφερθεί η ύπαρξη λατρείας διαφόρων θεοτήτων όπως του Διός με τον χαρακτηρισμό Ύψιστος και Κρονίδης που βρέθηκε στο λόφο του Αγίου Ελευθερίου της Κοζάνης³¹⁸.

Για να διοικηθεί η απέραντη έκταση της αυτοκρατορίας ο Διοκλητιανός τον 4μ.Χ. αι. διαίρεσε τις μεγάλες επαρχίες σε μικρότερες ενότητες με αποτέλεσμα να αυξηθεί ο αριθμός των επαρχιών, ενώ ο Κωνσταντίνος στα τέλη του 4^{ου} αι. μ.Χ. σε «επαρχότητες»,

---

³¹¹ Στο ίδιο, σελ.151.

³¹² Ζιώτα Χριστίνα, «Οικιστικές εγκαταστάσεις και ανθρώπινες δραστηριότητες στην ευρύτερη περιοχή της Κοζάνης κατά την αρχαιότητα: μια διαχρονική συνοπτική παρουσίαση» Στο συλλογικό τόμο Καρανάσιος Χαρίτων, Ντίνας Κώστας, Μυλωνάς Δημήτρης, Σκρέκας Δημήτρης (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορία, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.41.

³¹³ Καραμήτρου – Μεντεσίδη Γεωργία, «Κοζάνη, μια αρχαία πόλη» ο. π., σελ.206.

³¹⁴ Σβέρκος Η.Κ., « Η περίοδος του Μακεδονικού βασιλείου», ο.π. σελ.152.

³¹⁵ Cary M., *Ρωμαϊκή Ιστορία*, τ. Α΄, μτφρ. Σαρλής, Ν., επιμέλεια ύλης Σπ. Ι. Ασδραχάς, Μίνωας, Αθήναι 1960, σελ.270-271.

³¹⁶ Σβέρκος Η.Κ., « Η περίοδος του Μακεδονικού βασιλείου», ο.π., σελ.152

³¹⁷ Στο ίδιο, σελ.153.

³¹⁸ Στο ίδιο, σελ.154.

αυτές σε διοικήσεις και σε επαρχίες³¹⁹. Η Μακεδονία (Macedonia) μαζί με τη Δακία(Dacia), δηλαδή η Ελλάδα και τα κεντρικά Βαλκάνια, αποτελούσαν το Ιλλυρικό (praefectura praetorio per Orientem)³²⁰.

Πράγματι, η περίοδος 4^ο -14^ο αι. ήταν μια εποχή πολυτάραχη τόσο για το ν. Κοζάνης και Γρεβενών όσο και για όλη τη Δυτική Μακεδονία. Από την εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου (324-337) αποτελούσε διοικητικά η περιοχή τμήμα της επαρχίας (provincia) Μακεδονία I, με κέντρο τη Θεσσαλονίκη και με έκταση από τον Στρυμόνα έως την Πίνδο. Ανήκε στην ευρύτερη διοίκηση της Μακεδονίας και αυτή στην επαρχότητα του Ιλλυρικού, που περιλάμβανε τότε το μεγαλύτερο μέρος της Βαλκανικής Χερσονήσου. Ο σημερινός νομός Κοζάνης, μακριά από την Κωνσταντινούπολη δε διέθετε πλούσιες και εύφορες πεδιάδες ή άλλες σημαντικές πλουτοπαραγωγικές πηγές, ώστε να προσελκύει το ενδιαφέρον της κεντρικής κυβέρνησης και κατά συνέπεια και των ιστορικών συγγραφέων και χρονογράφων, το μόνο ενδιαφέρον ήταν η Εγνατία Οδός³²¹.

Η κατάκτηση της Δυτικής Μακεδονίας άρχισε με την κατάκτηση της Καστοριάς και της Φλώρινας, ενώ ορμώμενοι οι Τούρκοι από τις πόλεις αυτές κατέλαβαν το Μοναστήρι και εξαπλώθηκαν προς τις λίμνες των Πρεσπών, την Αχρίδα και τα Σκόπια³²². Μερικά φρούρια της Νοτιοδυτικής Μακεδονίας, όπως του Δρεπάνου και των Σερβίων (πιθανόν κυριεύτηκε στα 1393)³²³ άντεξαν, ενώ το 1395 ολοκληρώθηκε η κατάληψη όλης της Μακεδονίας, εκτός της Θεσσαλονίκης³²⁴. Μάλιστα, σύμφωνα με τα λεγόμενα του Εβλιά Τσελεμπί, ο Βαγιαζίτ Α΄ το 1393, μετά από αντίσταση των υπερασπιστών του φρουρίου, κατέλαβε το κάστρο των Σερβίων, σημείο κομβικό γιατί η περιοχή του Σαραντάπορου

---

³¹⁹Ostrogorsky Georg, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*, τ. Α΄., μτφρ. Ιωάννης Παναγόπουλος, Πατάκη, Αθήνα 2012, σελ.93.

³²⁰ Στο ίδιο, σελ.93.

³²¹Νεράντζη- Βαρμάζη Βασιλική, «Βυζαντινή περίοδος», στο Νίκος Καλογερόπουλος (επιμέλεια), *Κοζάνη και Γρεβενά. Ο χώρος και οι άνθρωποι.*, University Studio Press, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Κοζάνης και Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Γρεβενών, Θεσσαλονίκη 2004, σελ.158.

³²²Διάφα-Καμπουρίδου Βασιλική, *Κώδιξ της Επισκοπής Σερβίων και Κοζάνης των ετών 1849-1868*, Ινστιτούτου Βιβλίου και Ανάγνωσης Κοζάνης, Κοζάνη 2006, σελ.21 ` επιπλέον διευκρινήσεις για την κατάληψη των Σερβίων βλ. Καμπουρίδης Κ.- Σαλακίδης Γ., *Η επαρχία Σερβίων τον 16ο αιώνα μέσα από Οθωμανικές πηγές*», Σύλλογος Φίλων Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης, εκδ. οίκος Αντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2013, σελ.15-16.

³²³ Διάφα- Καμπουρίδου Βασιλική Θ., *Κώδιξ της Επισκοπής Σερβίων και Κοζάνης των ετών 1849-1868, ο. π.*, σελ.21.

³²⁴ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.21 (υποσημείωση 1).

ενώνει τη Δυτική Μακεδονία με τη Νότια Ελλάδα³²⁵. Φαίνεται λοιπόν ότι οι Οθωμανοί είχαν συνειδητοποιήσει τη σπουδαιότητα της Μακεδονίας, ώστε η κατάκτησή της να είναι προτεραιότητά τους, εξάλλου τα Σέρβια ήταν μια εξαιρετικά σημαντική από στρατηγικής απόψεως θέση που έλεγχε τα περάσματα στη Θεσσαλία, τη Βέροια και τη Θεσσαλονίκη³²⁶.

Είναι ενδεικτικό του κλίματος και της σημασίας το γεγονός ότι η κοιλάδα του μέσου Αλιάκμονα αποτελούσε φρουριακή ζώνη με μια σειρά κάστρων και φρουρίων αρχαίας και βυζαντινής εποχής, αλλά, κατά την τουρκική κατάκτηση, παρατηρείται μια περίοδος οικιστικών και οικονομικών αλλαγών που φαίνεται με την κατάργησή της φρουριακής ζώνης, η οποία θα αποκτήσει στρατηγική σημασία πάλι την εποχή των βαλκανικών πολέμων³²⁷.

Ο τουρκικός κίνδυνος με την κακοδιοίκηση, το παιδομάζωμα, τη βαριά φορολογία που γινόταν βαρύτερη, τις ταπεινωτικές διακρίσεις και τις αυθαιρεσίες προκάλεσε μεγάλο φόβο στους ελληνικούς πληθυσμούς και ανάγκασε πολλούς να φύγουν είτε στα φραγκοκρατούμενα μέρη είτε στα ελεύθερα μέρη του εσωτερικού (ορεινά) είτε στο εξωτερικό, αποκτώντας αυτή η μετακίνηση μεγάλη σπουδαιότητα για την εξέλιξη και διαμόρφωση του νεοελληνικού έθνους³²⁸. Κάποιοι μάλιστα στράφηκαν στο εμπόριο και ταξίδεψαν στην Κεντρική Ευρώπη και τη Βαλκανική με αποτέλεσμα και οι ίδιοι να ενημερήσουν αλλά και να βοηθήσουν στην ανάπτυξη της Μακεδονίας³²⁹.

Το φυσικό ανάγλυφο της ελληνικής χερσονήσου με τα ορεινά και άγονα μέρη, τις μικρές χερσονήσους και τα μικρά νησιά έσωσαν μεγάλο μέρος του πληθυσμού από τον ηθικό και φυσικό εκφυλισμό τους, ίσως και από την ολοκληρωτική εξόντωση³³⁰. Όσα πεδινά χωριά και κωμοπόλεις βρίσκονταν πάνω ή κοντά σε δρόμους εγκαταλείφθηκαν και ερημώθηκαν, ενώ όσα ήταν απόμερα ή νεοσυνοικισμένα σε ασφαλείς τόπους απέκτησαν

---

³²⁵Βακαλόπουλος Απόστολος, *Ιστορία της Μακεδονίας 1354-1833*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1992, β' ανατύπωση, σελ.47.

³²⁶Καμπουρίδης Κώστας-Σαλακίδης Γεώργιος, *Η επαρχία Σερβίων τον 16ο αιώνα μέσα από Οθωμανικές πηγές*, ο. π., σελ.15.

³²⁷Χατζηϊωάννου Μαρία-Χριστίνα, «Η Κοζάνη και η περιοχή της κατά την Τουρκοκρατία», στο Νίκος Καλογερόπουλος (επιμ.), *Κοζάνη και Γρεβενά. Ο χώρος και οι άνθρωποι*, University Studio Press, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Κοζάνης και Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Γρεβενών, Θεσσαλονίκη 2004, σελ.165.

³²⁸ Βακαλόπουλος Απόστολος Ε., *Νέα ελληνική ιστορία 1204-1985*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2005, κγ' έκδοση, σελ.25-26.

³²⁹Διάφα-Καμπουρίδου Βασιλική, *Κώδιξ της Επισκοπής Σερβίων και Κοζάνης των ετών 1849-1868*, ο. π. σελ.21.

³³⁰Βακαλόπουλος Απόστολος Ε., *Νέα ελληνική ιστορία 1204-1985*, ο. π., σελ.27.

ζωή³³¹. Οι ορεινοί όγκοι της Πίνδου, το Βέρμιο, ο Όλυμπος, τα Χάσια και το Πήλιο ήταν τα φυσικά άσυλα των καταδιωγμένων³³². Και ενώ η πεδιάδα γίνεται η κατοικήσιμη περιοχή των Τούρκων, το βουνό αντίστοιχα γίνεται των Ελλήνων. Η στενόχωρη θέση των βουνών τους έσπρωχνε στη μεγαλύτερη εκμετάλλευση με την αποψίλωση και εκχέρσωση των δασών, στη μικρή καλλιέργεια, στην κτηνοτροφία, στη βιοτεχνία των μαλλιών και των μάλλινων υφασμάτων, γι αυτό και ο αριθμός των χωριών που προόδευσαν την εποχή αυτή είναι τα ορεινά, ενώ δεν υπάρχει παράδειγμα πεδινού χωριού ή κωμόπολης με εξέλιξη οικονομική και πνευματική, εκτός και αν ευνοήθηκε με ειδικά προνόμια όπως ο Τίρναβος³³³.

Αναμφισβήτητα, η ζωή των κατοίκων της Δυτικής Μακεδονίας ήταν δύσκολη και λόγω του εδάφους και λόγω του κλίματος και επιδεινώθηκε με την παρακμή της οθωμανικής αυτοκρατορίας στα τέλη του 16ου και αρχές 17ου αιώνα³³⁴.

3.2. «Χωριά χάνονται, χωριά γεννιούνται: η γέννηση της Κοζάνης».³³⁵

Ενώ οι περισσότερες από τις άλλες σημαντικές δυτικομακεδονικές πόλεις έχουν συνεχές ιστορικό παρελθόν, δε συμβαίνει το ίδιο με την πόλη της Κοζάνης, γιατί η τελευταία θεωρείται ότι συγκροτήθηκε μετά τον 14^ο αιώνα³³⁶.

Στη διάρκεια 14^{ου} -15^{ου} αι. εποχή των τουρκικών κατακτήσεων αλλά και λίγο αργότερα με τη ληστεία εμφανίζεται η τάση των κατοίκων προς τα ορεινά, δασώδη και απομονωμένα μέρη³³⁷. Γενικά παρατηρείται η ανακατάταξη του πληθυσμού, γεγονός που εξηγεί την ίδρυση μετά τον 15ο αι. πολλών ορεινών χωριών, κωμοπόλεων και πόλεων, έτσι λοιπόν, συνοικίστηκαν, όπως αναφέρει η προφορική παράδοση πόλεις όπως η Γαλατινή, ο Πεντάλοφος και η Κοζάνη. Αφενός, οι οικονομικές συνθήκες, το κλίμα και το έδαφος προσδιόρισαν τον τρόπο ζωής των ανθρώπων, αφετέρου η συνέχιση των δεινών αναγκάζει

---

³³¹ Στο ίδιο, σελ.27.

³³² Στο ίδιο, σελ.27.

³³³ Στο ίδιο, σελ.29-30

³³⁴ Διάφα- Καμπουρίδου Βασιλική, *Κώδιξ της Επισκοπής Σερβίων και Κοζάνης των ετών 1849-1868*, ο. π. σελ.21

³³⁵ Αυγερινού –Κολώνια Σοφία, «Μορφές και χαρακτήρες της Κοζανίτικης αρχοντικής κατοικίας», στο *Η Κοζάνη και η περιοχή της: ιστορία- πολιτισμός*, Πρακτικά Α' Συνεδρίου, Σεπτέμβριος 1993, Κοζάνη 1997, σελ.60.

³³⁶ Στο ίδιο, σελ.59-60.

³³⁷ Βακαλόπουλος Απόστολος, *Δυτικομακεδόνες Απόδημοι επί τουρκοκρατίας*, ο.π., σελ.3.

κάποιους να εξισλαμιστούν(όπως οι Βαλαάδες της Δυτικής Μακεδονίας) και κάποιους άλλους να ξενιτευτούν³³⁸. Η ανάπτυξη των εμπορικών συναλλαγών με τη Δύση τους έδωσε την ευκαιρία να ταξιδέψουν, να πλουτίσουν και να ζήσουν σε ένα ευνοϊκό πολιτικό και πολιτιστικό περιβάλλον. Κάποιοι έχουν φτάσει στη Βλαχία - Μολδαβία και στη Γερμανία. Δημιουργούνται λοιπόν οι Έλληνες κεφαλαιούχοι και αστοί της Κεντρικής Ευρώπης που επηρεάζονται από τον πνευματικό διαφωτισμό της εποχής τους, τον φιλελευθερισμό και την επαναστατικότητα. Όταν επιστρέφουν στην πατρίδα τους αφυπνίζουν τους συμπατριώτες τους με τν κέρδος, το χρυσό και τις φιλελεύθερες ιδέες τους. Έτσι, διαμορφώνεται η νέα τάξη των αστών παράλληλα με αυτή των αγροτών και βιοτεχνών³³⁹.

Στα τέλη 14^{ου}-15^{ου} αι. παρατηρείται η δημιουργία νέων οικισμών σε ορεινές περιοχές και η πύκνωση των προϋπαρχόντων, γεγονός που συνδέεται με την άφιξη των Γιουρούκων και άλλων μουσουλμάνων και τον εκτοπισμό των χριστιανών στα ορεινά ίσως και μετά από βιαιοπραγίες (σφαγές, αιχμαλωσίες, λεηλασίες)³⁴⁰. Οι Γιουρούκοι (από την τουρκική λέξη yuruk που σημαίνει αρχικά νομάς, έπειτα γεωργοκτηνοτρόφος, και κατ' επέκταση, αγροίκος), γνωστοί και ως Κονιάροι (καταγόμενοι από το Ικόνιο-στα τουρκικά Konya της Μικράς Ασίας)³⁴¹ εγκαταστάθηκαν στις πεδινές εκτάσεις της Εορδαίας, τα Καϊλάρια, το Σαρή Γκιολ και την Κοζάνη,³⁴² προσαρμόστηκαν στο γεωργικό βίο από το νομαδικό, συμμετείχαν ως ιδιαίτερο βοηθητικό σώμα στον Οθωμανικό στρατό και στόχο είχαν να επιβάλουν την τάξη και την υποταγή στους ορεσίβιους χριστιανικούς πληθυσμούς, που είχαν ήδη μετοικήσει ή διασκορπιστεί μετά την εγκατάστασή των πρώτων στις περιοχές τους³⁴³.

Εφόσον οι Γιουρούκοι εγκαταστάθηκαν στις πιο πεδινές περιοχές, το ερώτημα που αναπόφευκτα προκύπτει είναι προς τα πού μετακινήθηκαν οι χριστιανικοί πληθυσμοί. Αν μουσουλμάνοι έποικοι εγκαταστάθηκαν σταδιακά στη Δυτική Μακεδονία, τότε λογικά οι χριστιανοί κάτοικοι πιεζόμενοι διασκορπίστηκαν και κατέφυγαν σε πιο ορεινές περιοχές, ακατοίκητες ως τότε ή αραιοκατοικημένες³⁴⁴. Τόσο στη διάρκεια του 14^{ου} και 15^{ου} αι. όσο και

---

³³⁸ Στο ίδιο, σελ.3-5.

³³⁹ Στο ίδιο, σελ.5- 8.

³⁴⁰ Τσότσος Γεώργιος, *Ιστορική Γεωγραφία της Δυτικής Μακεδονίας : Το Οικιστικό Δίκτυο 14^{ου} – 17^{ου} αι.*, εκδ. Αντώνης Σταμούλης, Θεσσαλονίκη 2011, σελ..173.

³⁴¹ Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Μια Βορειοελλαδική πόλη στην τουρκοκρατία. Ιστορία της Κοζάνης(1400-1912)*, Εστία, Αθήνα 1992, σελ.21.

³⁴² Τσότσος Γεώργιος, *Ιστορική Γεωγραφία της Δυτικής Μακεδονίας*, ο.π., σελ.163.

³⁴³ Στο ίδιο, σελ.164.

³⁴⁴ Στο ίδιο, σελ.164.

αργότερα με τις ληστρικές αλβανικές επιδρομές παρατηρείται ζωηρή τάση των κατοίκων προς τα δασώδη, ορεινά, απομονωμένα αλλά και ασφαλή μέρη³⁴⁵. Οι οικονομικές συνθήκες, το έδαφος και το κλίμα προσδιόρισαν τη διαβίωσή τους και τους έστρεψαν στη κτηνοτροφία και στη βιοτεχνία των μάλλινων υφασμάτων, των σκουτιών και των καπών³⁴⁶. Η προφορική παράδοση με τον τρόπο αυτό εξηγεί την ίδρυση πολλών ορεινών χωριών, κωμοπόλεων και πόλεων όπως Γαλατινή, Μπλάτσι, Κλεισούρα, Βογατσικό, Κωσταράζι, Αυγερινό, Πεντάλοφο, Επταχώρι, Σέλιτσα, και, ανάμεσά τους, και την Κοζάνη³⁴⁷.

Τέλη 16^{ου} αι. και αρχές 17^{ου} αι. η παρακμή της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, η έλλειψη ασφάλειας στα βόρεια, οι συνεχείς επιδρομές και λεηλασίες αλβανικών και ελληνικών ληστρικών ομάδων, η ανταρσία διαφόρων πασάδων και οι αυθαιρεσίες των τούρκων στρατιωτικών ανάγκασε πολλούς κατοίκους είτε να εξισλαμιστούν (παραδείγμα αποτελούν οι Βαλαάδες της Δυτικής Μακεδονίας) είτε να ξενιτευτούν³⁴⁸. Η τάση φυγής των κατοίκων σε ασφαλή μέρη κατά την προέλαση των Τούρκων συνεχίζεται και τους πρώτους αιώνες της κυριαρχίας τους. Η φυγή των Ελλήνων εκδηλώνεται σε δυο κατευθύνσεις α) στις ελεύθερες ή φραγκοκρατούμενες ακόμη ελληνικές χώρες και την Ιταλία και β) στο ορεινά και απόκεντρα μέρη του εσωτερικού³⁴⁹. Έτσι, οι επίκαιρες θέσεις των νέων συνοικισμών από άποψη ασφάλειας και οι νέες συνθήκες ζωής ευνόησαν την ανάπτυξη και την εξέλιξή τους σε νέα κέντρα όπως είναι και η πόλη της Κοζάνης.

Από την άλλη, η μετανάστευση στο εξωτερικό ήταν διέξοδος για τον κόσμο και η ανάπτυξη των εμπορικών σχέσεων της Δύσης με την Ανατολή έδινε την ευκαιρία να ταξιδέψουν σε νέες χώρες, να πλουτίσουν και να ζήσουν μέσα σε ένα ευνοϊκό πολιτικό και πολιτιστικό περιβάλλον³⁵⁰. Οι εργάτες και οι μάστοροι πορεύονταν κατά συντροφιάς πεζοί για αναζήτηση δουλειάς, ενώ οιπραματευτές φόρτωναν τα ατομικά τους πράγματα και τα εμπορεύματα (πραμάτειες) σε σειρές από μεταγωγικά ζώα (καμήλες και μουλάρια), τα λεγόμενα *καραβάνια*³⁵¹. Τα μεγάλα *καραβάνια* ακολουθώντας την κοιλάδα του Αλιάκμονα διευθύνονταν προς την Κεντρική Ευρώπη, στην κοιλάδα του Αξιού, και έφταναν στο

---

³⁴⁵Βακαλόπουλος Απ., *Οι Δυτικομακεδόνες απόδημοι επί Τουρκοκρατίας(Διάλεξις)*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 1958, σελ.3.

³⁴⁶ Στο ίδιο, σελ.4-5.

³⁴⁷ Στο ίδιο, σελ.4.

³⁴⁸ Στο ίδιο, σελ.5-6.

³⁴⁹Βακαλόπουλος Απόστολος, *Ιστορία της Μακεδονίας 1354-1833*, Βάνιας Θεσσαλονίκη 1992, Β' ανατύπωση, σελ.99.

³⁵⁰Βακαλόπουλος Απόστολος, *Οι δυτικομακεδόνες απόδημοι επί Τουρκοκρατίας*, ο. π., σελ.7.

³⁵¹Βακαλόπουλος Απόστολος, *Ιστορία της Μακεδονίας 1354-1833*, ο.π., σελ.142.

Βελιγράδι, περνούσαν τον Δούναβη και τον Σαύο και έμπαιναν στο Ζέμουν(Σεμλίνο), την πρώτη ουγγρική πόλη και πρώτο διαμετακομιστικό σταθμό, ενώ συνέχιζαν προς τη Βουδαπέστη και τη Βιέννη, τα δυο μεγαλύτερα κέντρα του μακεδονικού ελληνισμού της Αυστροουγγαρίας³⁵².

Η προηγούμενη εικόνα δείχνει όλες εκείνες τις αλλαγές και μετακινήσεις πληθυσμών, εξηγεί τη δημιουργία νέων πόλεων στα πλαίσια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και δικαιολογεί την εξέλιξη και την πρόοδο, οικονομική και πολιτιστική, που σημειώθηκε στις νέες αυτές πόλεις, συμπεριλαμβανόμενης και της Κοζάνης. Αξίζει να επισημανθεί ότι η σημαντικότερη πηγή πληροφοριών για τους οικισμούς της Δυτικής Μακεδονίας του 17^{ου} αι. είναι οι δυο περιοδείες του Εβλιγιά Τσελεμπί στην περιοχή, η πρώτη το 1661 για τη συλλογή φόρων και η δεύτερη το 1668. Ο συγκεκριμένος αναφέρει λοιπόν ως σημαντικούς οικισμούς τη Φλώρινα, την Καστοριά και τα Σέρβια³⁵³.

3.3.α. Ο ιδρυτικός μύθος της Κοζάνης.

Ο ιδρυτικός μύθος της Κοζάνης συμπεριλαμβάνει μια σειρά από μετοκίσεις ομάδων και πληθυσμών στο χώρο που δεσπόζει η σημερινή πόλη. Πληροφορίες βρίσκει κανείς στα έργα των Χαρ. Μεγδάνη (1819), του γιατρού Κ.Α. Γουναρόπουλου (1872), του γυμνασιάρχη Παν. Λιούφη(1924) και, τέλος, του Μ. Παπακωνσταντίνου(1992).

Η Κοζάνη είναι μια από τις πόλεις της Τουρκοκρατίας που συγκροτείται από πληθυσμιακές ομάδες του ελληνικού χώρου που βρίσκονται σε συνεχή μετακίνηση για δημογραφικούς και οικονομικούς λόγους. Δημιουργείται από ηπειρώτες εποίκους αλλά και από κατοίκους των γύρω οικισμών και αποτελεί χαρακτηριστικό δίδυμο παλαιού και νέου οικισμού (τα Σέρβια ως παλιός και η Κοζάνη ως νέα)³⁵⁴. Η Κοζάνη, όπως και άλλες δυτικομακεδονικές πόλεις, εκμεταλλεύονται παλιές γεωγραφικές διασυνδέσεις, συχνά παρακλάδια της Εγνατίας οδού στις νέες γεωπολιτικές δυνατότητες της οθωμανικής κατάκτησης. Πρόκειται για πόλεις της δυτικής Μακεδονίας, γνωστές για την αποδημία των κατοίκων τους μέχρι τη Βουδαπέστη και τη Βιέννη. Σε αυτές συγκεντρώθηκε οικονομικό πλεόνασμα από κτηνοτροφικές και γεωργικές δραστηριότητες και αναπτύχθηκαν τοπικές

---

³⁵²Βακαλόπουλος Απόστολος, *Οι δυτικομακεδόνες απόδημοι επί Τουρκοκρατίας*, ο.π. σελ.7.

³⁵³Τσότσος Γεώργιος, *Ιστορική Γεωγραφία Δυτικής Μακεδονίας*, ο. π., σελ. 346-351.

³⁵⁴Χατζηϊωάννου Μαρία- Χριστίνα, «Η Κοζάνη και η περιοχή της κατά την Τουρκοκρατία», στο Νίκος Καλογερόπουλος (επιμ.), *Κοζάνη και Γρεβενά. Ο χώρος και οι άνθρωποι*, University Studio Press, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Κοζάνης και Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Γρεβενών, Θεσσαλονίκη 2004, σελ.167.

μεταποιητικές δραστηριότητες και διαβαλκανικές εμπορικές ανταλλαγές. Αξιοποιήθηκαν δηλαδή, οι βορειοβαλκανικές και κεντροευρωπαϊκές οδικές διασυνδέσεις του χερσαίου εμπορίου³⁵⁵.

Στην ιστορική ερμηνεία της δημιουργίας της Κοζάνης παρεμβάλλεται και η αξιολόγηση του γεωγραφικού παράγοντα. Η πόλη δημιουργείται στο οροπέδιο, κοντά στη λίμνη Σαρη-γκιόλ και στον Αλιάκμονα, αλλά ουσιαστικά μακριά τους, οπότε ούτε σε αυτή την περίπτωση ανακαλύπτεται η οικονομική διάσταση της εκμετάλλευσης του ποταμού, η οποία φαίνεται ότι είχε αξιολογηθεί σε παλαιότερες περιόδους. Με τον τρόπο αυτό επιβεβαιώνεται η αξιωματική αρχή ότι στον ελληνικό χώρο κατά την τουρκοκρατία, αλλά και στη νεώτερη εποχή αξιοποιήσιμοι ήταν οι μικροί υδάτινοι πόροι. Οι ιδιαίτερες οικονομικές δραστηριότητες, κυρίως κτηνοτροφικές, που μεταφέρουν οι πρώτοι οικιστές στα σχετικά πυκνά δασωμένο οροπέδιο του ορεινού τόπου που σύμφωνα με τον Κ. Γουναρόπουλο³⁵⁶ «εν τω τόπω της νυν Κοζάνης ήσαν δάση απέραντα... τούτων τινές έχοντες πρότερον τα εαυτών ποιμνιοστάσια εν τοις δάσεσιν της Κοζάνης, ήλθον και κατώκησαν» προσδιορίζουν την εγκατάσταση³⁵⁷.

Ειδικότερα, ο Λιούφης, γυμνασιάρχης και ένας από εκείνους που έγραψαν την ιστορία της Κοζάνης, αναφέρει στην *Ιστορία* του ότι στην περιοχή *Σώποτον ή Ισόπατον* ιδρύθηκε ο συνοικισμός *Καλύβια*, ενώ προϋπήρχε μικρότερος συνοικισμός στη θέση *Τρίδενδρο*. Γύρω στα 1390 άποικοι από την Ήπειρο (Πρεμέτη – Μπιθκούκι ή Μπι(λ)θούκι και Κόσδιανη ή Κόστιανη ή Κοστάνιανη) «μη ανεχόμενοι πιέσεις και αλλαγὴν θρησκευματος» έφτασαν και κατέλαβαν την οχυρή θέση στην περιοχή Β.Α. της Σελίτσης και έφτιαξαν τις καλύβες τους δίνοντας στο μέρος την ονομασία Κόσδιανη από την ερημωθείσα Κόστιανη ή Κοστάνιανη, που βρισκόταν στην επαρχία Πωγωνιανής της Ηπείρου για να θυμούνται τα μέρη τους³⁵⁸.

---

³⁵⁵ Στο ίδιο, σελ.165.

³⁵⁶Γουναρόπουλος Κ., *Κοζανικά. Περί Κοζάνης*, Πανδώρα, 22 φ. 525(1872), σελ.488, στο Χατζηϊωάννου Μαρία-Χριστίνα, *Η ιστορική εξέλιξη των οικισμών στην περιοχή του Αλιάκμονα κατά την Τουρκοκρατία, Ο κώδικας αρ. 201 της Μονής Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Ζάβορδας*, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης Κοζάνης, Αθήνα 2000, σελ.15, υποσημείωση 4.

³⁵⁷Χατζηϊωάννου Μαρία-Χριστίνα, *Η ιστορική εξέλιξη των οικισμών στην περιοχή του Αλιάκμονα κατά την Τουρκοκρατία, Ο κώδικας αρ. 201 της Μονής Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Ζάβορδας*, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης Κοζάνης, Αθήνα 2000, σελ.15.

³⁵⁸Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.34-35.

Την προηγούμενη άποψη αναιρεί ο Χρ. Πετρινέλης υποστηρίζοντας ότι οι κάτοικοι της Πρεμέτης και των άλλων χωριών του Πωγωνίου δεν είχαν λόγους αντικειμενικούς να εγκαταλείψουν τις περιοχές τους, γιατί δεν υφίστατο θρησκευτική πίεση από τους λίγους μουσουλμανικούς πληθυσμούς³⁵⁹. Παράλληλα, η άποψη του Μιχ. Παπακωνσταντίνου ότι γλωσσικά το ιδίωμα της Κοζάνης μοιάζει με εκείνο της Ηπείρου³⁶⁰ είναι γενικά βάσιμο αλλά σε σχέση με το Πωγώνι λειτουργεί αντίστροφα γιατί στις περιοχές αυτές ομιλείται το νότιο ή ημιβόρειο γλωσσικό ιδίωμα και όχι το βορειογλωσσικό ιδίωμα της Κοζάνης, τέλος, χωριό Κόστιανη ή Κόσδιανη που αναφέρει ο Λιούφης³⁶¹ είναι ΝΔ. των Ιωαννίνων³⁶².

Στη συνέχεια, ο Λιούφης αναφέρει ότι οι Ηπειρώτες φυγάδες μετακινήθηκαν ανατολικότερα, κοντά στο χριστιανικό οικισμό των *Καλυβιών*. Από εκεί, οι παλιοί κάτοικοι τους, παρότι δεν τους απομόνωσαν, τους υποχρέωσαν να μετακινηθούν ανατολικότερα κοντά στο δάσος, σε περιοχή που ονόμασαν ως *Τσαμουριά* (γνωστή ως *Τσάμρα*) και την νέα έδρα *Κόσδιανη*. Από αυτούς η πολίχνη ονομάστηκε *Κόσδιανη* ή *Κόστιανη*, που προφέρεται πιο τραχιά ως *Κόζιανη* και αργότερα, στα πλαίσια της ελληνοποίησης, σε Κοζάνη. Μάλιστα έδωσαν και στην περιοχή Τσάμρα την ονομασία Σκρίκα ή *Σκίρκα*, δηλαδή βραχώδης τόπος³⁶³. Την παράδοση αυτή επιβεβαιώνουν οι μαρτυρίες απογόνων των πρώτων αυτών οικογενειών που ήρθαν από την Ήπειρο³⁶⁴.

Αργότερα, δεκαοχτώ οικογένειες από τα Σέρβια εγκαθίστανται στο συνοικισμό *Τρίδενδρο*, ενώ νέοι άποικοι από τα χριστιανικά χωριά του Δρεπάνου και τα Σταρείδωλα, μετά την κατάληψη της πεδιάδας του Εγρί Μπουτζάκ από τους Κονιάρους, ήρθαν στη μικρή πόλη ενώ οι παλιότεροι κάτοικοι που κατοικούσαν γύρω από το Σώποτο άφησαν τα σπίτια τους στα *Καλύβια*, περίπου εβδομήντα έξι οικογένειες, εγκαταστάθηκαν στη μικρή πόλη(πολίχνη) ή διασκορπίστηκαν σε διάφορα μέρη του συνοικισμού³⁶⁵.

Η συγχώνευση όλων, σύμφωνα με τον Λιούφη, είναι πιθανόν να έγινε πριν το 1453, ενώ μέχρι και το 1612 δεν μνημονεύεται κάτι αξιόλογο παρά μόνο διάφορα έργα βελτίωσης της καθημερινής ζωής όπως η θεμελίωση του ναού των Αγ. Αναργύρων, άποψη που

---

³⁵⁹Πατρινέλης Χρήστος, «Πρώιμες ιστορικές μαρτυρίες για την Κοζάνη, τη Σιάτιστα και άλλες κοινότητες της Δυτικής Μακεδονίας (1660)», *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά*, τεύχος 5, εκδ. Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 1996 Μνήμη Λεάνδρου Βρανούση), Αθήνα 1996, σελ.111-112.

³⁶⁰Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Μια βορειοελληνική πόλη*, ο.π., σελ.20.

³⁶¹Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., (περισσότερες πληροφορίες), σελ.34-35

³⁶² Πατρινέλης Χρήστος, *Πρώιμες ιστορικές μαρτυρίες για την Κοζάνη*, ο.π., σελ.112-113.

³⁶³Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.35-36.

³⁶⁴Στο ίδιο, σελ.36-37.

³⁶⁵Στο ίδιο, σελ.37-41.

αμφισβητεί ο Χρίστος Πετρινέλης³⁶⁶, η κατασκευή κρήνης, Νεκροταφείου, διαφόρων οικιών και η ισοπέδωση του μέρους³⁶⁷. Ανακριβή θεωρεί ο Πετρινέλης και τα περί της ύπαρξης του ναού του Αγ. Δημητρίου, το χτίσιμο του Αγ. Νικολάου στα 1664 και την ίδρυση της Σχολής της Κοζάνης το 1668³⁶⁸.

Την εποχή αυτή εκδηλώνονται διάφορα απελευθερωτικά κινήματα των Ελλήνων. Συγκεκριμένα, ο Μητροπολίτης Λαρίσης-Τρίκκης Διονύσιος Β΄ (γνωστός ως Σκυλοφιλόσοφος) πρωταγωνιστεί το 1600 σε μια εξέγερση των Ελλήνων στη Θεσσαλία και στα 1611 σε νέα ανταρσία στην Ήπειρο³⁶⁹. Σύμφωνα με τον Λιούφη, στα 1612 πλούσιες οικογένειες από τα Άγραφα και τη Θεσσαλία ήρθαν στην Κοζάνη τον Σεπτέμβριο και ξεχειμώνιασαν στα κελιά του Αγ. Δημητρίου, και στη συνέχεια, παίρνοντας οικόπεδα, εγκαταστάθηκαν στην περιοχή *Άγραφιώτικα*, *Ζιούβλια* και αλλού, ασκώντας την τέχνη της βαφικής και της σπартουργία, και εις ανάμνηση του γεγονότος κάθε 14^η Σεπτεμβρίου συνηθίζουν να τελούν αγρυπνία,³⁷⁰ μέχρι και σήμερα στην εκκλησία της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στην Κοζάνη³⁷¹.

Οι πρώτες αυτές εγκαταστάσεις ήταν πιθανόν ευτελείς κατασκευές από κλαδιά και λάσπη, εξυπηρετούσαν τις ποιμενικές τους ασχολίες και βελτιώθηκαν, όταν η εγκατάσταση απέκτησε μόνιμο χαρακτήρα όπως αποκαλύπτουν τα ερείπια στο Σώποτο, δηλαδή απέκτησαν θεμέλια και εξωτερική τοιχοποιία λιθοδομή, η υπόλοιπη κατασκευή από ευτελέστερα υλικά και οι ορθογώνιες κατόψεις καλύπτονταν από δίρριχτη στέγη³⁷². Έτσι, στις αρχές 17^{ου} αι. η Κοζάνη κατοικείται από 400 οικογένειες και έχει τέσσερις ενορίες με ιερείς που παραδίδουν μαθήματα στα παιδιά των πιο εύπορων³⁷³. Στα μέσα του αιώνα θα δεχτεί νέους αποίκους, πενήντα οικογένειες από το Χόρμοβο της Ηπείρου, με επικεφαλής

---

³⁶⁶ Πετρινέλης Χρήστος, *Πρώιμες ιστορικές μαρτυρίες για την Κοζάνη*, ο.π., σελ.109.

³⁶⁷ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.42-43.

³⁶⁸ Πετρινέλης Χρήστος, «Πρώιμες ιστορικές μαρτυρίες για την Κοζάνη», ο.π., σελ.109.

³⁶⁹ Βακαλόπουλος Απόστολος, *Νέα ελληνική Ιστορία 1204-1985*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2005, σελ.117-118.

³⁷⁰ Στο ίδιο, σελ.43.

³⁷¹ Μάνος Γεώργιος Χ., Μάνου Θεοδώρα Χ., Μάνου Έφη Γ., «Η αγρυπνία σε ανάμνηση της εγκατάστασης στην Κοζάνη αποίκων από τα Άγραφα(1612)» *Ελμειακά* 52, Ιούνιος 2004, σελ.78-83.

³⁷² Αυγερινού – Κολώνια Σοφία, «Μορφές και χαρακτήρες της Κοζανίτικης αρχοντικής κατοικίας», στο έργο *Η Κοζάνη και η περιοχή της: ιστορία- πολιτισμός*, Κοζάνη 1997, Πρακτικά Α Συνεδρίου – Σεπτέμβριος 1993, σελ. 63-64.

³⁷³ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.44.

τον ιερέα Παπαγκίκα και τον γιο του που έρχονται στη περιοχή της Σκίρκας και αλλού στην κώμη³⁷⁴.

Τέλος, μετά την καταστροφή του Κτενίου το 1649 από τους τουρκαλβανούς ληστές, εκατόν είκοσι οικογένειες κατά τον Γουναρόπουλο ή ογδόντα οχτώ σύμφωνα με τον Λιούφη, έφτασαν με επικεφαλής τον Ιωάννη Τράντα ή Τραντογιάννη και εγκαταστάθηκαν στους λόφους κοντά στους ναούς του Αγ. Δημητρίου και Αγ. Γεωργίου. Εκεί στο δάσος, στη θέση *Κρεββατάκια*, έχτισαν τις καλύβες και τις στάνες τους³⁷⁵. Στο σημείο αυτό προκύπτει το εξής αναρωτιέται κανείς γιατί θεωρήθηκε ασφαλέστερη η λοφώδης (και δασώδης την εποχή εκείνη) και πάντως ευπρόσβλητη, περιοχή της Κοζάνης, η οποία προσείλκυε πρόσφυγες από διάφορα μέρη κατά τη διάρκεια του 16 και 17^{ου} αι., από το επίσης ημιορεινό Χτένι, που από παλιά διέθετε φρούριο με συνεχή κατοίκηση. Η μόνη απάντηση που θα μπορούσε να δοθεί είναι ότι η Κοζάνη περικλειόταν από βορρά, ανατολή και δύση από μουσουλμανικούς πληθυσμούς Κονιάρων Τούρκων, άρα ήταν κάπως δύσκολο σε μουσουλμανικές ληστρικές συμμορίες να διασχίσουν αυτές τις περιοχές για να προσεγγίσουν την πόλη³⁷⁶. Φυσικά, οι Κοζανίτες θεωρούσαν τον εαυτό τους «οικούντες ως πρόβατα εν μέσω λύκων»³⁷⁷, ένα είδος προστασίας τελικά την εποχή της πρώτης ακμής της πόλης τον 17^ο αιώνα ως τα μέσα του 18^{ου} αιώνα³⁷⁸.

Ωστόσο με ιδιαίτερο σκεπτικισμό αντιμετωπίζεται ο αριθμός των οικογενειών που έφερε μαζί του ο άρχοντας, καθώς το 1613 (36 χρόνια πριν) στο κατάστιχο των φορολογούμενων αναφέρονται μόνο 47 φορολογήσιμες εστίες άρα και οικογένειες και όχι 88 ή 120³⁷⁹, εκτός και αν έφερε μαζί του εποίκους κι από άλλα χωριά³⁸⁰. Τέλος, το όνομα *Τράντας* που επικράτησε στη συνείδηση όλων, δέχεται κριτική αξιολόγηση, γιατί ο Γουναρόπουλος τον κατονομάζει ως *Τράντο*, ενώ οι μετέπειτα ως *Τράντα*. Είναι πιο πιθανό

³⁷⁴ Στο ίδιο, σελ.44.

³⁷⁵ Στο ίδιο, σελ.45.

³⁷⁶ Τσότσος Γεώργιος, *Ιστορική Γεωγραφία Δυτικής Μακεδονίας: το οικιστικό δίκτυο, 14^{ος}-17^{ος} αιώνας*, Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2011, σελ.435.

³⁷⁷ Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Μια βορειοελληνική πόλη, ο.π.*, σελ.22.

³⁷⁸ Τσότσος Γεώργιος, *Ιστορική Γεωγραφία Δυτικής Μακεδονίας: το οικιστικό δίκτυο, 14^{ος}-17^{ος} αιώνας*, ο.π., σελ.436.

³⁷⁹ Καμπουρίδης Κώστας- Σαλακίδης Γεώργιος, *Η επαρχία Σερβίων τον 16ο αιώνα μέσα από Οθωμανικές πηγές*, Σύλλογος Φίλων Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης, Αντ. Σταμούλης, Θεσσαλονίκη 2013, σελ.675.

³⁸⁰ Παυλός Κώστας, *Η συνοίκηση της Κόζιανης*, Μεταπτυχιακή εργασία του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας: Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης ΠΜΣ «Ιστορία, Τοπική Ιστορία: Έρευνα και Διδακτική», Ιούνης 2017, σελ.46.
<https://dspace.uowm.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/694/%CE%9A%CE%A9%CE%A3%CE%A4%CE%91%CE%A3%20%CE%A0%CE%91%CE%A5%CE%9B%CE%9F%CE%A3.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (προσπελάστηκε στις 7/6/2019).

ο Γουναρόπουλος που γειτνιάζει χρονικά(γράφει το 1872) να είναι πιο κοντά στην αλήθεια και οι απόγονοί του, με το πέρασμα των χρόνων, να μεταλλάσσουν το επίθετο στο λογιότερο και ευφωνέστερο Τράντας³⁸¹.

Στο έργο του ο Πατρινέλης αναφέρει ότι στην Αυστρία, τόπος καταφυγής αρκετών Μακεδόνων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, το 1690 μαρτυρείται ένας Κοζανίτης Μάρκος Craida?. Το επίθετο όμως Craida, που ο εκδότης του αυτοκρατορικού εγγράφου το συνοδεύει ως δυσανάγνωστο με ερωτηματικό, δεν διασώζεται πουθενά ούτε στην Κοζάνη ούτε αλλού στη Δυτική Μακεδονία. Ο Πατρινέλης λοιπόν κρίνει σκόπιμο να διορθωθεί σε Tranda Τράντα και, ίσως, να είναι ο γιος του Χαρισίου Τράντα Μάρκος. Δεν αποκλείεται όμως να είναι ο αδελφός του Ιωάννη Τράντα (του οικιστή) που έζησε και πλούτισε στη Ρωσία και στην Αυστρία. Τέλος, εκατό χρόνια μετά μνημονεύεται ότι ζει και εμπορεύεται στο Κεσμέτ της Ουγγαρίας ο Χαρίσιος Τραντο-Ιωάννης και το όνομά του αναγράφεται στην ιδρυτική πλάκα του ορθοδόξου ναού της Αγ. Τριάδας, πιθανόν είναι ο εγγονός του Χαρισίου Ιωάννου Τράντα ή Τραντογιάννη, που λάμπρυνε με τα έργα του την ως τότε άσημη κώμη της Κοζάνης³⁸².

Αναμφισβήτητα, ο Χαρίσιος Τράντας, γιος του Ιωάννη, ήταν εκείνος που έδωσε ώθηση και ανάπτυξη στην πόλη. Έφυγε στη Ρωσία κοντά στον πλούσιο αξιωματικό θείο του και επιστρέφοντας μετά από δώδεκα χρόνια να επιστρέψει εξασφαλίζοντας για την πόλη του ένα Σουλτανικό διάταγμα με προνόμια,³⁸³ ήταν «μαλικιανές», όπως λεγόταν στα τούρκικα, δηλαδή κτήμα της μάνας του σουλτάνου, της βασιλομήτορος³⁸⁴. Η σύγχρονη έρευνα όμως αναιρεί την παράδοση ότι η Κοζάνη υπήρξε μαλικιανές της σουλτανομήτορος και ότι απολάμβανε ειδικά προνόμια, μάλιστα ο Γ. Σαλακίδης υποστηρίζει ότι το σύστημα του μαλικιανές ήταν ευρέως διαδεδομένο όλο τον 18^ο και 19^ο αι σε όλη την αυτοκρατορία, γεγονός που δεν αφήνει περιθώρια για μυθοπλασίες περί ιδιαίτερων προνομίων της

---

³⁸¹Στο ίδιο,σελ.46.

³⁸² Πατρινέλης Χρήστος, «Πρώιμες ιστορικές μαρτυρίες για την Κοζάνη», ο.π., σελ.115-116.

³⁸³Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.45-46.

³⁸⁴Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Μια βορειοελληνική πόλη*, σελ.32-33. Τα προνόμια συμπεκνώνονται στα εξής: Απαγόρευση του οθωμανικού στρατού να διαμένει(«κονακιάζει») στην πόλη, να περνά μέσα από την πόλη χωρίς να ξεπεταλώνει τα άλογά του, απαγόρευση της εγκατάστασης Οθωμανών στην Κοζάνη, η ελεύθερη άσκηση από τους Χριστιανούς των καθηκόντων τους και της τέλεσης των εκκλησιαστικών γιορτών τους, εκτός από την πληρωμή του μουκατά, ενός ειδικού φόρου στη Σουλτάνα, και τέλος τη διαμονή ως το 1842 στην πόλη βοϊβόδα (εκπρόσωπο βακουφιού) και όχι τούρκου φεουδάρχη ή στρατιωτικού διοικητή.

Κοζάνης, εξασφάλιζε στους κατοίκους οικονομική και διοικητική ελευθερία και δημιουργούσε αίσθημα δικαιοσύνης και ασφάλειας στον κόσμο³⁸⁵.

Στα χρόνια λοιπόν του Χαρισίου Τράντα η πόλη εξωραΐστηκε με μεγαλοπρεπή διώροφα κτίρια, κατασκευάστηκαν κρήνες, φυτεύτηκαν δέντρα, πλακοστρώθηκαν οι δρόμοι, χτίστηκε αγορά στεγασμένη με πολλά μαγαζιά και εργαστήρια και θεμελιώθηκε ο ναός του Αγ. Νικολάου περί το 1664. Ακόμη, έχτισε μια καλή συνοικία, τη Γκιουλέρμαχαλά «Ωραία γειτονιά» (σημερινή περιοχή του Ερμιόνιου)³⁸⁶. Εκεί ως το 1911 σωζόταν το πιο όμορφο από όλα τα σπίτια, η «οικία Καρατζέτζου», η οποία αγοράστηκε από την κοινότητα, κατεδαφίστηκε και στη θέση της χτίστηκε το Παρθεναγωγείο³⁸⁷. Ο ίδιος ονομάστηκε «Μπασιάς» (από την τουρκική λέξη «μπας», ο μεγάλος, ο πρώτος)³⁸⁸ και ο κόσμος τον τιμούσε για την προσφορά του στην πόλη, ακόμη και μετά τον θάνατό του³⁸⁹.

3.3.β. Περί ονομασίας λόγος.

Αξίζει να γίνει μια προσπάθεια για την ετυμολογία της λέξης Κοζάνη. Κατά τον Κ. Γουναρόπουλο η λέξη *Κοζάνη* ή *Κόζιανη* προέρχεται από τα σλαβικά *κόζα* και *κόζια* που σημαίνουν αίγα και δέρμα και σύμφωνα με μια άλλη παράδοση από τα τουρκικά *κοζ*(=καρυδιά) και *ανά*(=μήτηρ), δηλαδή μητέρα καρυδιών από τις πολλές καρυές που υπήρχαν εκεί³⁹⁰. Την άποψη όμως αυτή την αποκλείει ο Λιούφης αφενός γιατί οι κάτοικοι ήταν ανέκαθεν Έλληνες και δεν μίλησαν ποτέ τη σλαβική γλώσσα και γιατί το μέρος της Κοζάνης ήταν απόκρυφο και δασώδες και το γνώρισαν οι Οθωμανοί μετά την κατάληψή της³⁹¹.

Από την άλλη, ο Λιούφης στην *Ιστορία* του θεωρεί πιθανότερο η ονομασία να προήλθε από τους πρώτους οικιστές της Κοζάνης, όταν το 1390 μετανάστευσαν από την

---

³⁸⁵Σαλακίδης Γεώργιος, «Το οθωμανικό σύστημα του Μαλικιανέ στην Κοζάνη», στο Καρανάσιος Χαρίτων, Ντίνας Κώστας, Μυλωνάς Δημήτρης, Σκρέκας Δημήτρης (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια Ιστορίας, Γένεση και Ανάπτυξη μιας Μακεδονικής μητρόπολης*. Πρακτικά 2^{ου} Συνεδρίου Τοπικής Ιστορίας(Κοζάνη 27-30 Σεπτεμβρίου 2012, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.108

³⁸⁶Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Μια βορειοελληνική πόλη*, σελ.. 34.

³⁸⁷Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.46 υποσημείωση 2.

³⁸⁸Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Μια βορειοελληνική πόλη*, ο.π., σελ.34-35.

³⁸⁹Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.47. Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Μια βορειοελληνική πόλη*, ο.π., σελ.34-35.

³⁹⁰Κούντουρας Αργύριος, «Τα τοπωνύμια της Κοζάνης», *Ελιμειακά* 47, εκδ. Συλλόγου Κοζανιτών Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2001, σελ.160-181.

³⁹¹ Στο ίδιο σελ.161/ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.20-21.

Κόσδιανη, Κόστιανη ή Κοσπάνιανη της Ηπείρου οπότε στην περίπτωση αυτή μετέφεραν το οικωνύμιο Κόσδιανη, τραχύτερα προφερόμενο ως *Κόζιανη* και στο πιο ελληνικό *Κοζάνη*³⁹² πάλι όμως και αυτός βασίζεται στην προφορική παράδοση και δεν επιβεβαιώνεται από γραπτές πηγές³⁹³. Ο Μιχ. Παπακωνσταντίνου τάσσεται υπέρ αυτής της εκδοχής και μάλιστα την ενισχύει με το επιχείρημα της ομοιότητας των γλωσσικών τύπων(ιδιωμάτων) της Κοζάνης και της Β. Ηπείρου³⁹⁴.

Στις παραπάνω εκδοχές πρέπει να προστεθεί και η άποψη του Χαρίσιου Μεγδάνη στις αρχές του 19^{ου} αιώνα που αποδίδει την ονομασία της πόλης, όπως και άλλων τόπων και γεωγραφικών θέσεων της περιοχής, στο ρωμαϊκό αποικισμό. Συγκεκριμένα, υποστηρίζει στο ιστοριογεωγραφικό έργο του «*Απογραφική έκθεση του μεσημβρινού μέρους της Μακεδονίας*» ότι η ιταλική πόλη *Κόσα ή Κόσσανον* έδωσε το όνομά της στην πόλη³⁹⁵. Ωστόσο και η άποψη αυτή αναιρείται, αφενός γιατί δεν στηρίζεται σε πηγές και αφετέρου δεν υπήρξε ιταλική κατοίκηση στην περιοχή³⁹⁶.

Τέλος, ο Αργ. Κούντουρας επικαλείται έναν επίσημο τουριστικό οδηγό της Τουρκίας όπου περιλαμβάνει πόλη με το όνομα Κόζαν, 72 χιλιόμετρα ανατολικά της Άγκυρας. Εκεί Αλβανοί και Σλάβοι δεν πήγαν ποτέ στην Τουρκία, επομένως, ίσως το όνομα να το έφεραν οι Οθωμανοί όταν κατέλαβαν την μικρή κόμη της Κοζάνης, μια και υπάρχει η σχετική παράδοση του Κ. Γουναρόπουλου (στην πόλη υπήρχε η συνοικία *καρυές*=καρυδιές)³⁹⁷. Πάντως, η αρχαιότερη πηγή με αναφορά στην πόλη την αναγράφει ως Κόζανη και είναι ένα οθωμανικό φορολογικό κατάστιχο³⁹⁸. Όποιο και αν είναι το έτυμο του ονόματος, η τοπωνυμική μνήμη παραμένει ανεξίτηλη όσα χρόνια και αν περάσουν όσες προσπάθειες εξελληνισμού και αν επιχειρηθούν³⁹⁹.

Η πρώτη επίσημη γραπτή μαρτυρία για τον συνοικισμό της Κοζάνης χρονολογείται στο 1534 στον Κώδικα της Ζάμπορντας μαζί με άλλα χριστιανικά χωριά της περιοχής⁴⁰⁰.

---

³⁹² Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.35-36.

³⁹³Κούντουρας Αργύριος, «Τα τοπωνύμια της Κοζάνης», ο.π., σελ.161.

³⁹⁴ Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Μια βορειοελληνική πόλη*, ο.π., σελ.20-21.

³⁹⁵Σπυρωνίδης Ηλίας Γ., «Η προέλευση του ονόματος της Κοζάνης κατά το Χαρίσιο Μεγδάνη, εντοπισμός και αποσπάσματα χαρτών της αρχαίας ιταλικής πόλης Cosa», *Ελιμειακά* 50, Ιούνης 2003, σελ.64-65.

³⁹⁶Παυλός Κώστας, *Η συνοίκηση της Κοζάνης*, ο.π., σελ.25.

³⁹⁷Κούντουρας Αργύριος, «Τα τοπωνύμια της Κοζάνης», *Ελιμειακά* 47, Δεκέμβριος 2001,σελ.161-162.

³⁹⁸Καμπουρίδης Κώστας – Σαλακίδης Γεώργιος, *Η επαρχία Σερβίων τον 16^ο αιώνα μέσα από οθωμανικές πηγές*, ο.π., σελ.532.

³⁹⁹Παυλός Κώστας, *Η συνοίκηση της Κόζιανης*, ο.π., σελ.28-29.

⁴⁰⁰ Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Μια βορειοελληνική πόλη*, ο.π., σελ.23-24.

Ακόμη, ο Γουναρόπουλος επικαλείται τη μαρτυρία του Χ. Μεγδάνη ότι ο ναός του Αγ. Δημητρίου ήταν μετόχι της μονής Ολυμπιώτισσας Ελασσόνας και έχαιρε προνόμια με το Χρυσόβουλο των βυζαντινών αυτοκρατόρων, κυρίως του Ανδρόνικου Γ' του Παλαιολόγου, ήδη από το 1336⁴⁰¹. Βέβαια, η γνησιότητά του Χρυσόβουλου αμφισβητείται από διάφορους ερευνητές, θεωρείται πλαστό και ότι το συνέταξαν οι μοναχοί προκειμένου να απομυζούν αδάπανα (χωρίς να δίνουν χρήματα, τρόφιμα και υλικά ως αμοιβή) το μοναστήρι του Αγ. Δημητρίου⁴⁰². Ειδικότερα, οι ερευνητές υποστηρίζουν ότι το κείμενο βρίθει ορθογραφικών λαθών και ότι δεν πρόκειται για το ναό που βρίσκεται στην Κοζάνη αλλά στη Ελασσόνα, ενώ η Κοζάνη δεν ανήκε διοικητικά στην Ελασσόνα αλλά στο καπετανίκι της Βανίτζης⁴⁰³.

Το 1730 βρέθηκε ένα ακόμη Χρυσόβουλο, γραμμένο στα λατινικά από κάποιον Ροδόλφο Καντακουζηνό, ηγεμόνα της Βλαχίας όπου γράφει χαρακτηριστικά «*Πλησίον των Σερβίων, την χώραν Βάνιτζαν μετά των νερομύλων και του τόπου Κόζιανης(et loco Kozani), ουν τη μικρά εκκλησία του αγ. Δημητρίου, και πάντων των λοιπών κτημάτων και υποστατικών των δεδομένων*»⁴⁰⁴. Στο Χρυσόβουλο γίνεται λόγος όχι για πόλη (urbs) ή χωριό ή οικισμό αλλά για θέση, τοποθεσία (locus) κι αναφέρει το «καπετανίκιον»⁴⁰⁵ της Βάνιτσας με τους νερόμυλους της και το μετόχι του Αγ. Δημητρίου και την τοποθεσία Κοζάνη, υπαρκτά από τότε⁴⁰⁶.

3.3.γ. Η πολίχνη του 16^{ου} αι.: Ασχολίες και καθημερινότητα.

Στα οθωμανικά κατάστιχα του 1500 περίπου μπορεί κανείς να αντλήσει πληροφορίες για την οικονομική δραστηριότητα των Κοζανιτών στις αρχές του 16^{ου} αι. Εκεί απαντά και ως Kozana και Kojani και πρόκειται για τον οικισμό που εξελίχτηκε στην πόλη της Κοζάνης. Η πρώτη λοιπόν τεκμηριωμένη αναφορά για την Κοζάνη υπάρχει στην απογραφή του ΤΤ986 (1498-1502) ήδη με 137 νοικοκυριά, ενώ δεν υπάρχει αναφορά για την ύπαρξή του στην προηγούμενη απογραφή (1480;)⁴⁰⁷. Στο σημείο αυτό πρέπει να

---

⁴⁰¹Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.20-27· Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Μια βορειοελληνική πόλη*, ο.π., σελ.23-25.

⁴⁰²Κούντουρας Αργύριος Μεν., «Τα τοπωνύμια της Κοζάνης», ο.π., σελ.165-166

⁴⁰³Στο ίδιο, σελ.166-167.

⁴⁰⁴Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π.,σελ.20-27· Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Μια βορειοελληνική πόλη*, ο.π., σελ.24-25.

⁴⁰⁵Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.27.

⁴⁰⁶Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Μια βορειοελληνική πόλη*, ο.π.,σελ.25.

⁴⁰⁷Καμπουρίδης Κώστας-Σαλακίδης Γεώργιος, *Η επαρχία των Σερβίων τον 16^ο αι.*, ο.π., σελ.121.

αποσαφηνιστεί ότι οι χριστιανικοί οικισμοί, με μόνιμα εγκατεστημένους ανθρώπους που ασχολούνται με τη γεωργία, την κτηνοτροφία και εν μέρει τη βιοτεχνία παράγουν και φορολογούνται από το κράτος, γι αυτό και καταγράφονται στα φορολογικά κατάστιχα. Αντίθετα, οι μουσουλμανικοί πληθυσμοί είναι νομάδες, ασχολούνται κυρίως με την κτηνοτροφία και υπηρετούν τον οθωμανικό στρατό και οι φόροι για τα ζώα καταγράφονται σε διαφορετικά κατάστιχα. Με το πέρασμα των χρόνων οι πληθυσμοί αυτοί εγκαθίστανται μόνιμα σε ένα μέρος και ασχολούνται με την καλλιέργεια δημητριακών όπως σιτάρι, κριθάρι και σίκαλη και αργότερα με άλλες καλλιέργειες όπως βαμβάκι και αμπέλια. Η νέα αυτή κατάσταση αποτυπώνεται στα φορολογικά κατάστιχα του 16^{ου} αι.⁴⁰⁸.

Οι Κοζανίτες στις αρχές του 16^{ου} αι. ασχολούνταν με την παραγωγή σιτηρών(σιτάρι, κριθάρι, βρώμη, βίκος, σίκαλη) και την εκμετάλλευση των αμπελώνων. Άλλα προϊόντα παραγωγής τους ήταν η φακή, τα κουκούλια που έβγαζαν μετάξι ως υφαντική ίνα και οι κυψέλες για μέλι και κερί. Από τα ζώα φορολογούσαν μόνο τους χοίρους, ενώ φρούτα και λαχανικά δεν παράγονταν στην Κοζάνη αλλά τα προμηθεύονταν από τα χωριά νότια. Τέλος, είναι βέβαιο ότι ασχολούνταν με τη βυρσοδεψία και με οικοτεχνικά επαγγέλματα. Όλα τα παραπάνω αφορούσαν τους άνδρες γιατί οι γυναίκες έμεναν στο σπίτι φροντίζοντας τα παιδιά και το νοικοκυριό. Ντύνονταν με τα ενδύματα που μόνοι τους έφτιαχναν ενώ κατοικούσαν σε πατόσπιτα⁴⁰⁹.

Η Κοζάνη διαμορφώθηκε αμφιθεατρικά στους πρόποδες των Καραγιαννίων, στραμμένη προς την κοιλάδα του Αλιάκμονα, ενώ το δασώδες περιβάλλον και η σχετική απόσταση από τις γνωστές διελεύσεις νότια την προστάτευαν από τους εχθρούς⁴¹⁰. Ως οικισμός των νεότερων χρόνων δε χρειάστηκε περιμετρική οχύρωση αφού υπήρχε η εσωστρεφής αμυντική οργάνωση, γεγονός που εντυπωσίασε και τον ίδιο τον Παύλο Μελά όταν την επισκέφτηκε. Η οχυρή μορφή των κατοικιών και η δαιδαλώδης μορφή του οδικού δικτύου σε συνδυασμό με το σύστημα επικοινωνίας των αυλών, την *απάνοιξη*, επέτρεπε τη διαφυγή σε ώρα κινδύνου⁴¹¹. Τα κοζανίτικα σπίτια κατασκευάζονταν κάθετα στις υψομετρικές καμπύλες του ανάγλυφου, ώστε η όψη τους να προσανατολίζεται νότια ή

---

⁴⁰⁸Στο ίδιο, σελ.140.

⁴⁰⁹ Παυλός Κώστας, *Η συνοίκηση της Κόζιανης*, ο.π., σελ.38-41.

⁴¹⁰ Αυγερινού- Κολώνια Σοφία, «Μορφές και χαρακτήρες της Κοζανίτικης αρχοντικής κατοικίας», στο *Η Κοζάνη και η περιοχή της: ιστορία- πολιτισμός*, Κοζάνη 1997, Πρακτικά Α Συνεδρίου, Σεπτέμβριος 1993, Κοζάνη 1997, σελ.65-69.

⁴¹¹Μελά Ναταλία, *Παύλος Μελάς*, Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών πραγμάτων, Αθήναι 1963, β' εκδ, σελ.289 .

νοτιοανατολικά και οι καλοί οντάδες να κοιτάζουν την κοιλάδα του Αλιάκμονα, ήταν εσωστρεφή, περιβεβλημένα από ασφαλείς ψηλούς περιβόλους με ελάχιστα σιδερόφρακτα ανοίγματα, με τους εσωτερικούς χώρους να προσανατολίζονται στην εσωτερική αυλή όπου υπήρχαν τα χαγιάτια(χαϊάτ), ενώ υπήρχαν και το σαχνισίν προς το δρόμο από τους ορόφους⁴¹².

Με τη Συνθήκη του Passarowitz(1718) οι υπόδουλοι Έλληνες της Μακεδονίας και Ηπείρου επωφελήθηκαν άμεσα γιατί μπορούσαν να μείνουν μόνιμα στην Αυστρία, να αποκτήσουν την αυστριακή υπηκοότητα, που τους επέτρεπε να διεξάγουν ελεύθερα το εμπόριο με τις τουρκικές χώρες. Υπολογίζεται ότι στα τέλη του 18^{ου} αι βρίσκονται στην Αυστρία πάνω από 80.000 οικογένειες από τη Μακεδονία, την Ήπειρο, τη Θεσσαλία αλλά και Θράκη και τη Μικρά Ασία και τα νησιά⁴¹³. Οι απόδημοι ξενιτεύονταν για μήνες ή χρόνια, συνήθως ως εποχιακοί εργάτες (ξυλουργοί, κτίστες και χαλκουργοί και άλλοι). Τα προϊόντα μεταφέρονταν σε άλογα και τα ταξίδια από τη Θεσσαλονίκη για τη Βιέννη διαρκούσε 35 μέρες με μέσο όρο 8 ώρες την ημέρα πορείας για τα караβάνια. Αυτά βρίσκονταν στα χέρια των Ελλήνων, κυρίως Ζαγοριτών, Μετσοβιτών αλλά και των Κοζανιτών και των Σιατιστινών, μεταφέροντας προϊόντα όπως γουναρικά Καστοριάς, ακατέργαστο βαμβάκι Σερρών, δέρματα Μακεδονίας και Ανατολής, υφαντά Νάουσας και αλατζάδες Κοζάνης. Φυσικά, τα караβάνια ήταν όχι μόνο φορείς πλούτου και εμπορευμάτων αλλά και πολιτισμού και προόδου στις απομονωμένες ελληνικές επαρχίες και συνέβαλαν στην αναγέννηση και στην αφύπνιση του ελληνικού έθνους⁴¹⁴.

3.3.δ. Από τη γεωργοκτηνοτροφία στη βιοτεχνία και τη μετανάστευση.

Για τον σημερινό νομό Κοζάνης ο 17^ο αι. σηματοδοτεί τη σταδιακή ανάπτυξη της Κοζάνης και την ανάδειξή της στο σημαντικότερο οικιστικό κέντρο της περιοχής γεγονός που συνδέεται αποτέλεσμα με τη μεταφορά της έδρας της επισκοπής Σερβίων το 1745 από

---

⁴¹²Αυγερινού– Κολώνια Σοφία, «Μορφές και χαρακτήρες της Κοζανίτικης αρχοντικής κατοικίας», ο.π., σελ.68.

⁴¹³ Βακαλόπουλος Κων. Απ., *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού Μακεδονία*, εκδ. οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1990, σελ.120.

⁴¹⁴ Στο ίδιο, σελ.120-121.

τα Σέρβια στην ίδια την Κοζάνη⁴¹⁵. Τον 17^ο αι. ο χαρακτήρας της οικονομίας παρέμεινε γεωργοκτηνοτροφικός. Σύμφωνα με τον Γ. Τσότσο κατά τον 16-17^ο αι παρατηρείται αφενός εγκατάλειψη της αυτάρκους κλειστής οικονομία που βασίζεται στη γεωργία και στην καλλιέργεια ορεινών επικλινών εδαφών και αφετέρου η αλλαγή κλιματολογικών συνθηκών(ψύχραση) οδηγώντας στην προοδευτική ανάπτυξη της κτηνοτροφίας⁴¹⁶. Η πληθυσμιακή αύξηση και η μεγέθυνση των κοπαδιών οδήγησε στη δημιουργία οικονομικών συνεταιρισμών, των τσελιγκάτων,⁴¹⁷ όπως είναι το μεγάλο κοπάδι των δώδεκα χιλιάδων αιγοπροβάτων του Τράντα στην Κοζάνη περίπου το 1649 που μνημονεύει ο Παν. Λιούφης⁴¹⁸. Μάλιστα, ενώ οι χριστιανικοί πληθυσμοί στρέφονται στην κτηνοτροφία, το αντίστροφο παρατηρείται στους νομάδες τουρκομάνους πληθυσμούς(Γιουρούκους) που καλλιεργούν τη γη και παράγουν κυρίως δημητριακά, αν και μένουν σε προσωρινές εγκαταστάσεις⁴¹⁹.

Η μεγάλη ανάπτυξη της κτηνοτροφίας οδήγησε στην παραγωγή μεγάλης ποσότητας κτηνοτροφικών προϊόντων και στην ανάγκη αυτά να διοχετευτούν στην αγορά είτε επεξεργασμένα είτε όχι. Το πλεόνασμα των πρώτων υλών (τυρί, μαλλί, δέρματα) προκάλεσε την ανάπτυξη ανταλλαγών και του εμπορίου, ενώ παρατηρείται και ο εκχρηματισμός της οικονομίας, γι αυτό και κατά τον 17^ο αι. στην Κοζάνη αναπτύσσεται η βυρσοδεψία εξ αιτίας της εκτεταμένης αιγοτροφίας⁴²⁰. Η βιοτεχνία αποσπάται από την οικιακή οικονομία, δημιουργούνται οι εμποροβιοτεχνικές *συντροφίες* (εταιρείες), αναπτύσσονται οι συντεχνίες που οργανωμένες εμφανίζονται στην Κοζάνη από το 1768⁴²¹ και διαμορφώνεται ένας πρώιμος αστικός χαρακτήρας⁴²².

Η περίοδος μετά το 1600 θεωρείται η απαρχή της αύξησης των εμπορικών σχέσεων και της μετανάστευσης στα Βόρεια Βαλκάνια και την Κεντρική Ευρώπη⁴²³. Η περιρρέουσα

---

⁴¹⁵ Λαμπράκης Δημήτριος Κ., «Φορολογικές ελαφρύνσεις και απαλλαγές στην περιοχή Σερβίων κατά τον 17^ο αιώνα», στο Καρανάσιος Χαρίτων, κ.α.(επιμ.), *Κοζάνη 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.127.

⁴¹⁶ Τσότσος Γεώργιος, *Ιστορική Γεωγραφία Δυτικής Μακεδονίας: το οικιστικό δίκτυο, 14^{ος}-17^{ος} αιώνας*, Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2011, σελ.443.

⁴¹⁷ Στο ίδιο, σελ.444.

⁴¹⁸ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.45.

⁴¹⁹ Τσότσος Γεώργιος, *Ιστορική Γεωγραφία Δυτικής Μακεδονίας*, ο.π., σελ.445.

⁴²⁰ Στο ίδιο, σελ.445-448.

⁴²¹ Καλινδέρης Μιχάλης Αθ., *Αι συντεχνίαι της Κοζάνης επί Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1958, σελ.21.

⁴²² Τσότσος Γεώργιος, *Ιστορική Γεωγραφία Δυτικής Μακεδονίας*, ο.π., σελ.448.

⁴²³ Στο ίδιο, σελ.450.

ατμόσφαιρα οδήγησε πολλούς Κοζανίτες να εγκατασταθούν κατά τον 17^ο αι. στην ΝΑ Ευρώπη και με την οικονομική ευρωστία τους να βοηθήσουν και την πατρώα τους γη⁴²⁴.

Τα δημογραφικά στοιχεία για την πόλη της Κοζάνης δείχνουν τις αλλαγές που σημειώθηκαν. Σύμφωνα με τον Σαλακίδη, η Κοζάνη αριθμεί 203(1613) περίπου νοικοκυριά, μεγάλη αύξηση, αν αναλογιστεί κανείς την πληθυσμιακή αυξομείωση που σημειώθηκε, καθώς το 1500 αριθμούσε 137 νοικοκυριά και 199 το 1543, και ενώ παρατηρείται μείωση σε 134 το 1569, εν τέλει, αυξάνονται θεαματικά στα 1613⁴²⁵. Σε αυτό πρέπει να προσθέσει κανείς και τους αποίκους από τα Άγραφα που ήρθαν γύρω στα 1612 φέρνοντας τη βαφική, την κατασκευή υφασμάτων στα σπίτια και την σπαρτουργία (δηλαδή κουβέρτες από σπάρτο)⁴²⁶.

Συνάγεται ότι η Κόζιανη του 17^{ου} αι. εξελίσσεται από μικρό σε μεγάλο χωριό, μετά σε κωμόπολη και έπειτα αναπτύσσεται σε εμπορικό – βιοτεχνικό κέντρο, ενώ η θέση της ανάμεσα στα εκατό τουρκικά και μουσουλμανικά χωριά των περιοχών Τσιαρτσιαμπά, Καραγιαννίων, Εγρί Μπουτζιάκ και Εσκή Τζιουμά τη μεταβάλλουν σε κέντρο συγκοινωνιακό και διαμετακομιστικό⁴²⁷. Στα στοιχειώδη εργαστήρια της παράγονται νήματα, κάπες, κιλίμια, αλατζάδες όπως σε κάθε κτηνοτροφική μονάδα αλλά εμπορεύονται και γεωργικά προϊόντα όπως κρόκο, σιτάρι, κόκκινο πιπέρι, καπνό, σταφύλια, κρασί και το περιζήτητο ρακί, λικέρ από διάφορα φρούτα εποχής π.χ. κράνα, μούρα, βερίκοκα⁴²⁸. Σημαντική ήταν και η βυρσοδεψία, η οποία ευνοήθηκε από τα άφθονα δέρματα της περιοχής, την παρουσία του φυσικού περιβάλλοντος όπως είναι τα δάση πουρναριού, βελανιδιάς και ροδιού απαραίτητα για την επεξεργασία τους και τελευταία, «ως βυρσοδέψαι οι Κοζανίται προσέθεσαν και κάτι εκ της ιδιοφυΐας των, ημπορεί να είπη κανείς, ως προς την τελειοποίηση της τέχνης ταύτης»,⁴²⁹ ενώ παράγονταν παπούτσια, τσαρούχια, στιβάλια, παντόφλες⁴³⁰. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι στην απογραφή του 1914 λειτουργούσαν στην πόλη 31 βυρσοδεψεία, καταγράφηκαν 77.000 πρόβατα και 21000 κατσίκες, καλλιέργειες αμπελιών,

---

⁴²⁴ Παληού Γ. Αναστασία, «Διοίκηση και κοινωνικοοικονομική διαστρωμάτωση στην Κοζάνη του 17^{ου} -19^{ου} αιώνα», στο Καρανάσιος Χαρίτων, κ.α.(επιμ.), *Κοζάνη 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. Εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.137-138.

⁴²⁵ Σαλακίδης Γεώργιος, «Το οθωμανικό σύστημα του μαλικιανέ (malikane) στην Κοζάνη», στο Καρανάσιος Χαρίτων κ.α.(επιμ.), *Κοζάνη 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. Εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.94-95.

⁴²⁶ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, σελ.43.

⁴²⁷ Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Μια βορειοελληνική πόλη, ο.π.*, σελ.30.

⁴²⁸ Στο ίδιο, σελ.31.

⁴²⁹ Καλινδέρης Μιχ. Αθ, *Αι συντεχνίαι της Κοζάνης επί Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1958, σελ.43.

⁴³⁰ Στο ίδιο, σελ.31.

σιτηρών, ζωοτροφών, καθώς και δέντρων όπως αμυγδαλιάς, μηλιάς και αχλαδιάς⁴³¹. Το εμπόριο καθιερώνεται με τις δυο εβδομαδιαίες αγορές της Τρίτης και του Σάββατου.⁴³² Επομένως, η προοδευτικότητα και η ποικίλη προέλευση των κατοίκων συνέβαλε στην καλλιέργεια των αναγκαίων δεξιοτήτων για την ανάπτυξη της βιοτεχνίας.

3.3.ε. Περί συντεχνιών λόγος.

Η Κοζάνη από τον 17^ο αι. ανήκε στον καζά του Εγρί Μπουτζάκ, όπου υπήρχαν καδής, ιεροδικείο και βοεβόδας, ενώ βοεβόδας στην Κοζάνη αναφέρεται τουλάχιστον από τις αρχές του 19 ου αι⁴³³. Πάντως από τα μέσα του 18^{ου} αι. στην Κοζάνη οργανώθηκαν και συντεχνίες ομοτέχνων με πρώτους τους γουναράδες(1768)⁴³⁴. Στα συμφωνητικά των συντεχνιών καθορίζονται οι σχέσεις των μαστόρων, των βοηθών, των μαθητευόμενων με τον πρωτομάστορα, το όρια του επαγγέλματος και οι ποινές των παραβατών⁴³⁵. Αρχίζει να φαίνεται η διαμόρφωση μιας «αστικής» πόλης όπου η κυρίαρχη οικονομικά και κοινωνικά τάξη είναι εκείνη των εμπόρων, ακολουθούν οι βιοτέχνες και οι τεχνίτες, και έπονται οι γεωργοί, οι κτηνοτρόφοι και οι εργάτες⁴³⁶.

Το παραπάνω κλίμα αποτυπώνει ο ανταγωνισμός μεταξύ των διαφόρων ομάδων για τον έλεγχο της κοινότητας με τη γνωστή διαμάχη του «αριστοκρατικόν και Αλήφρονα(=φιλικά διακείμενο στον Αλή πασά)» Ρούση Κοντορούση και του «άνδρα δημοτικόν, και εχθρόν της εξ Ηπείρου τυραννίας» Γεώργιο Αυλιώτη⁴³⁷. Η εμφύλια σύγκρουση κατέληξε στη δολοφονία του Αυλιώτη στα 1797. Η διαμάχη αποδείκνυε τις επεκτατικές τάσεις του Αλή πασά και, πέρα από προσωπικό χαρακτήρα, είχε και κοινωνικό γιατί και οι δυο τους ήταν εκπρόσωποι της ανερχόμενης τάξης των εμπόρων και ανταγωνίζονταν για τον έλεγχο της Κοζάνης⁴³⁸. Το δεύτερο περιστατικό που αποκρυσταλλώνει τη νέα πραγματικότητα είναι η διαμάχη της Ένωσης των Συντεχνιών με

---

⁴³¹ Παληού Αναστασία, «Διοίκηση και κοινωνικοοικονομική διαστρωμάτωση στην Κοζάνη του 17^{ου} -19^{ου} αιώνα», στο Καρανάσιος Χαρίτων, κ.α.(επιμ.), *Κοζάνη 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. Εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.138.

⁴³² Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Μια βορειοελληνική πόλη*, ο.π., σελ.30.

⁴³³ Παληού Αναστασία Γ., «Διοίκηση και κοινωνικοοικονομική διαστρωμάτωση στην Κοζάνη», ο.π., σελ.144, υποσημείωση 34.

⁴³⁴ Καλινδέρης Μιχάλης Αθ., *Αι συντεχνίαι της Κοζάνης*, ο.π., σελ.20

⁴³⁵ Στο ίδιο, σελ.90-91

⁴³⁶ Παληού Αναστασία Γ., «Διοίκηση και κοινωνικοοικονομική διαστρωμάτωση στην Κοζάνη», ο.π.,σελ.140.

⁴³⁷ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π.,σελ.61.

⁴³⁸ Στο ίδιο, σελ.69-77, 287-289

τους εμπόρους στις αρχές του 20^{ου} αι, για τη διοίκηση της Κοινότητας που κατάφερε να αλλάξει τον πρώτο κανονισμό της Κοζάνης (1895) το 1911⁴³⁹.

Η κάθε δραστηριότητα στην Κοζάνη συνδεόταν με την τοπική εκκλησιαστική εξουσία, ακόμη και μετά τη συγκρότηση του πρώτου κανονισμού στα 1895 που προέβλεπε τη συγκρότηση κοινοτικών οργάνων(Αντιπροσωπεία, Δημογεροντία, Εφορεία σχολείων), εξέχουσα ήταν η θέση του Επισκόπου που προϊστάτο της κοινότητας και ασκούσε πολλαπλές αρμοδιότητες,⁴⁴⁰ μέσα στο πλαίσιο της Οθωμανικής διοίκησης.

3.3.στ. Περί σχολείων λόγος.

Η επίσημη εκπαιδευτική δράση στην Κοζάνη κατόπιν κοινής απόφασης, άρχισε το 1668, σύμφωνα με τον Λιούφη. Είναι η *Ελληνική Σχολή της Κοζάνης* με πρώτο δάσκαλο τον Γεώργιο Κονταρή⁴⁴¹. Η λειτουργία της προϋποθέτει ασφαλώς εκπαιδευτική δραστηριότητα με τη μορφή της κατ' οίκον διδασκαλίας, αν όχι τη λειτουργία ενός σχολείου στοιχειώδους εκπαίδευσης, όμως απουσιάζουν τα συγκεκριμένα στοιχεία για την ύπαρξη δασκάλων πριν από την εποχή αυτή αλλά μήτε οι πληροφορίες της ανώτερης σχολής είναι πολλές⁴⁴². Η σχολή συντηρείται από τις παροικίες του εξωτερικού, και έγινε γνωστή όταν ήρθε να διδάξει ο Ευγένιος Βούλγαρης το 1746. Ονομάστηκε τότε *Στοά*, επειδή διέθετε ανώτερο κύκλο σπουδών φιλοσοφικών σπουδών⁴⁴³. Ο Βούλγαρης εισήγαγε τις «νεωτεριστικές ιδέες» και παρέκκλινε από τον αριστοτελισμό. Αυτή η στροφή θα διατηρηθεί ως το 1770. Η Σχολή θα γνωρίσει αίγλη το 1808-1833 ενώ για κάποια διαστήματα θα μείνει κλειστή είτε λόγω οικονομικών (1743-45, 1770-77, 1795) είτε λόγω κοινωνικών προβλημάτων(1798-1803, 1890-94)⁴⁴⁴.

Στο διάστημα 1768-1772 λειτούργησε η Σχολή της Κομπανίας, με την οικονομική στήριξη των επαγγελματιών ενώσεων-κομπανίες των παροικιών⁴⁴⁵. Από τις 15 Οκτωβρίου 1765 οι ξενιτεμένοι της Ουγγαρίας συντηρούν το παλιό ελληνικό σχολείο αλλά ιδρύουν και

---

⁴³⁹ Παληού Αναστασία Γ., «Διοίκηση και κοινωνικοοικονομική διαστρωμάτωση στην Κοζάνη», ο.π. σελ.141.

⁴⁴⁰ Στο ίδιο, σελ.141-144.

⁴⁴¹ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.176-177.

⁴⁴² Μπουνόβας Γιάννης, *Εκπαίδευση και τοπική κοινωνία: ο κοινωνικός ρόλος του σχολείου στην Κοζάνη 1880-1940*, Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης, Κοζάνη 2000, σελ.52.

⁴⁴³ Στο ίδιο, σελ.52.

⁴⁴⁴ Στο ίδιο, σελ.52.

⁴⁴⁵ Στο ίδιο, σελ.52-53.

νέο, που συντηρείται από τους τόκους του κεφαλαίου που μάζεψαν το 1745, το γνωστό «Σχολείο της Κομπανίας» αλλά η λειτουργία του θα αποδειχτεί βραχύβια. Κλείνει στα 1772, όταν η αυτοκράτειρα Μαρία Θηρεσία απαγόρευσε τους ξένους, δηλαδή τους μη Αυστριακούς υπηκόους, να εισάγουν εμπορεύματα στην Αυστροουγγαρία και διέλυσε τις κομπανίες τους⁴⁴⁶.

Το 1830 η σχολή στην πόλη της Κοζάνης ονομάστηκε Ελληνική Σχολή για να παραπέμψει στα εκπαιδευτικά δεδομένα της ελεύθερης Ελλάδας. Αργότερα έγινε ημιγυμνάσιο και το 1900 λειτούργησε ως εξατάξιο γυμνάσιο. Στα 1832 με την πρώτη αλληλοδιδασκτική σχολή διαμορφώνονται δύο επίπεδα μόρφωσης. Το 1842 η σχολή μετεξελίχθηκε στην πρώτη πλήρη εξατάξια αστική σχολή (δημοτικό σχολείο αρρένων) και το 1862 ή λίγο νωρίτερα, λειτουργεί και το πρώτο εξατάξιο παρθεναγωγείο (δημοτικό σχολείο θηλέων)⁴⁴⁷. Σύμφωνα με τον Λιούφη πριν τη δημιουργία του παρθεναγωγείου, φοιτούν στο αστικό σχολείο μαζί αγόρια και κορίτσια, λειτουργεί δηλαδή ως μικτό⁴⁴⁸.

Το 1894 οι κοινοτικές διαμάχες που ταλάνιζαν την πόλη σταματήσανε. Η εκπαιδευτική περίοδος 1900-13 είναι ομαλή. Σοβαρά κτιριακά και οικονομικά προβλήματα δεν παρουσιάζονται, αφού οι κανονισμοί της κοινότητας προβλέπουν σταθερά έσοδα για τα σχολεία⁴⁴⁹.

Μέχρι το 1905 λειτουργούν στην πόλη δύο δημοτικά σχολεία. Ειδικότερα, στην αστική σχολή,⁴⁵⁰ που φέρει τον τίτλο κεντρική αστική σχολή, λειτουργεί και μία προκαταρκτική τάξη για ένα διάστημα, οπότε τα χρόνια φοίτησης είναι επτά. Το 1905 ιδρύεται και δεύτερη εξατάξια σχολή, η αστική σχολή του Αγίου Νικολάου, και το 1911 και Τρίτη, ως παράρτημα της πρώτης. Το ένα από τα τέσσερα δημοτικά είναι για κορίτσια, ενώ το 1914 ιδρύθηκε και δεύτερο σχολείο θηλέων. Τέλος, το 1915-1938 λειτουργεί κα ένα μονοτάξιο πρότυπο δημοτικό σχολείο στα πλαίσια του διδασκαλείου⁴⁵¹. Από το 1914 τα

---

⁴⁴⁶ Βακαλόπουλος Απόστολος, *Δυτικομακεδόνες απόδημοι*, ο.π., σελ.15-16.

⁴⁴⁷ Μπουνόβας Γιάννης, *Εκπαίδευση και τοπική κοινωνία: ο κοινωνικός ρόλος του σχολείου στην Κοζάνη 1880-1940*, ο.π., σελ.53.

⁴⁴⁸ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ 225.

⁴⁴⁹ Μπουνόβας Γιάννης, *Εκπαίδευση και τοπική κοινωνία: ο κοινωνικός ρόλος του σχολείου στην Κοζάνη 1880-1940*, ο.π., σελ.53-54.

⁴⁵⁰ Μέχρι την απελευθέρωση τα εξατάξια δημοτικά σχολεία ονομάζονταν ανάλογα με το φύλο, σε αστικές σχολές όπου φοιτούν τα αγόρια και παρθεναγωγεία τα κορίτσια, ενώ μετά το 1914 όλα ονομάζονται δημοτικά. βλ. Μπουνόβας Γιάννης, ο.π. σελ 54,σημ.83.

⁴⁵¹ Στο ίδιο, σελ.54-55.

σχολεία υπάγονται στη δικαιοδοσία του Υπουργείου Παιδείας και ακολουθούν ότι συμβαίνει στην υπόλοιπη Ελλάδα.

3.4.α. Η Κοζάνη: Από την Ελληνική Επανάσταση του 1821 στην Απελευθέρωση το 1912.

Στις παραμονές της ελληνικής επανάστασης του 1821 πολλοί Μακεδόνες ήταν μνημένοι στη Φιλική Εταιρεία, ανάμεσά τους και ο επίσκοπος Κοζάνης Βενιαμίν⁴⁵². Η εξέγερση στη Χαλκιδική με τον Εμμανουήλ Παπά τον Μάη του 1821, παρά την αρχική νικηφόρα πορεία, γρήγορα σημαδεύτηκε από βίαιους εξισλαμισμούς, εξανδραποδισμούς και βαιοπραγίες, ωστόσο κατάφερε να καθυστερήσει τη διείσδυση των τουρκικών δυνάμεων στη Νότια Ελλάδα και συνέβαλε στην επέκταση της στη Δυτική Μακεδονία⁴⁵³. Πράγματι, ο επαναστατικός αναβρασμός διογκώθηκε στη Δυτική Μακεδονία, με την καθοδήγηση του Γιαννούλα Ζιάκα και του επισκόπου Γρεβενών Ανθιμου⁴⁵⁴. Στις αρχές του 1822, η συγκέντρωσή των επαναστατών στο Μοναστήρι του Δοβρά (Βέροια), η μεταφορά του Νικ. Κασομούλη και η άφιξη του Γρηγ. Σάλα ως διορισμένου αρχηγού από τον Αλ. Υψηλάντη έγιναν αντιληπτές από τον Μεχμέτ Εμίν και αμέσως διατάχτηκε ο αφοπλισμός των Ελλήνων και η συλλογή ομήρων από διάφορες πόλεις, ανάμεσά τους και από την πόλη της Κοζάνης⁴⁵⁵. Οι Οθωμανοί υπό την καθοδήγηση του Αβδούλ Αμπούτ ή Αμπαλαμπούτ πασά πολιορκούν τη Νάουσα και την καταλαμβάνουν, τον Απρίλιο του 1822⁴⁵⁶. Οι Κοζανίτες περιέθαλψαν Ναουσαίους φυγάδες, γεγονός που προκάλεσε την μήνιν του Αμπαλαμπούτ, αλλά χάρη στη διπλωματική ικανότητα του Βενιαμίν και του Καραμάρκου Παύλου Πριτσούλης κατευνάστηκε η οργή του και απετράπη η λεηλασία της πόλης⁴⁵⁷.

Αναμφίβολα, η επανάσταση στη Μακεδονία προκάλεσε αντιπερισπασμό στους Τούρκους, καθήλωσε τα στρατεύματά τους και στο Νότο οι Έλληνες κέρδισαν χρόνο, δυστυχώς όμως κωμοπόλεις καταστράφηκαν, ελληνικοί πληθυσμοί έχασαν τη ζωή τους ή

---

⁴⁵² Βακαλόπουλος Κων. Α., *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού*, ο.π., σελ.148 ` Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.83.

⁴⁵³ Βακαλόπουλος, Κων. Α., *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού*, ο.π., σελ.148-153.

⁴⁵⁴ Στο ίδιο, σελ.153.

⁴⁵⁵ Στο ίδιο, σελ.153.

⁴⁵⁶ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.88.

⁴⁵⁷ Στο ίδιο, σελ.87-90.

εξανδραποδίσθηκαν και γενικά άλλαξε η δημογραφική σύνθεση του πληθυσμού, είτε λόγω του προσφυγικού ρεύματος είτε λόγω της θανάτωσης πολλών⁴⁵⁸.

Στα 1822-1823 η Κοζάνη κατακλύζεται από τουρκικά στρατεύματα. Στα τέλη του 1823 μεταδίδεται η πανώλη στην πόλη, ενώ τον Σεπτέμβρη του 1824 έχει να αντιμετωπίσει τις απειλές και λεηλασίες τον Βελή γκέκα, το 1827 ιδρύεται το Κοινό Σχολείο ή αστική σχολή του Αγ. Νικολάου, επανέρχεται στην πόλη ο Βενιαμίν και γίνονται διάφορα έργα κοινής ωφελείας στην πόλη. Για παράδειγμα, επισκεύασε την Επισκοπή, επέκτεινε τον κήπο, έφτιαξε κρήνη και το Μεσόδρομο⁴⁵⁹. Το 1832 συστάθηκε η Αλληλοδιδασκτική σχολή, ενώ το 1839 με παρότρυνση του Βενιαμίν αγοράστηκαν από την Τουρκική κυβέρνηση, αρπαγέντα από τον Αλή πασά τριάντα δύο χωριά⁴⁶⁰.

Είναι η εποχή των μεταρρυθμίσεων για την Οθωμανική αυτοκρατορία που ολοκληρώθηκαν στα χρόνια του σουλτάνου Αβδούλ Μετζίτ (1839-1861). Αρχικά με το Γκιουλχανέ Χάττι – Σερίφ(1839) και μετά με το Χάττι Χουμαγιούν(1856) δόθηκε η υπόσχεση του σεβασμού της τιμής, της περιουσίας των υπηκόων, η κατάργηση των φόρων και της διάκρισης μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων και η πολιτική και θρησκευτική ισότητα όλων των υπηκόων⁴⁶¹. Μέσα στο πλαίσιο των μεταρρυθμίσεων το 1842 αντικαταστάθηκε στην Κοζάνη ο βοϊβόδας από μουνδέρη (έπαρχο), καδή(ιεροδίκη) και ζαπιτά (φρούραρχο) και η έδρα του δικαστή μεταφέρθηκε στην Κοζάνη⁴⁶². Η Κοζάνη επωφελήθηκε και ήταν πλέον έδρα υποδιοίκησης καθώς υπαγόταν στα Σέρβια. Το 1849 ο Βενιαμίν πεθαίνει, έχοντας επιτελέσει σημαντικό έργο στην πόλη, και κληροδοτεί την περιουσία του σε διάφορα κοινωφελή ιδρύματα και 300 βιβλία στην Κοινοτική Βιβλιοθήκη⁴⁶³.

Ο διάδοχός του, επίσκοπος Ευγένιος, συνέχισε το έργο του. Συγκέντρωσε ένα σημαντικό ποσό για τη Σχολή της πόλης όμως αυτό δαπανήθηκε για να κατασκευαστεί το κωδωνοστάσιο κοντά στο ναό του Αγ. Νικολάου και ένα άλλο δόθηκε σε έκτακτες ανάγκες. Την εποχή αυτή πολλοί Κοζανίτες συνασπίζονται με τον Θεόδωρο Ζιάκα, που με ορμητήριο

---

⁴⁵⁸Βακαλόπουλος Κων. Α., *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού: Μακεδονία*, ο.π., σελ.155-157.

⁴⁵⁹Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.91-92 · Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Μια βορειοελληνική πόλη*, ο.π. σελ.121.

⁴⁶⁰Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.98.

⁴⁶¹ Βακαλόπουλος Κων. Απ., *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού :Μακεδονία*, ο.π., σελ.178.

⁴⁶²Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π.,σελ.99 · Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Μια βορειοελληνική πόλη*, ο.π., σελ.123.

⁴⁶³Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.100-101.

την οροσειρά της Πίνδου και με επαφές με τη Νότια Ελλάδα ξεκίνησε την επανάσταση στην περιοχή των Γρεβενών αλλά αναγκάστηκε να αποχωρήσει⁴⁶⁴. Η χολέρα που ενέσκηψε στην πόλη το 1855 ανάγκασε πολλούς κατοίκους να διασκορπιστούν στην ύπαιθρο. Το 1857 ιδρύεται ο ναός του Αγ. Κωνσταντίνου στη θέση *Τρίδενδρο*, δίπλα σε ένα αρχαίο βωμό και το 1858 το τελωνείο⁴⁶⁵.

Στα 1857 επισκέπτεται την Κοζάνη ο γερμανός περιηγητής Heinrich Barth (16 Φεβρουαρίου 1821-25 Νοεμβρίου 1865) και καταγράφει τις θετικές του εντυπώσεις από την πόλη και τη φιλοξενία. Επισημαίνει ότι η εμπορική ζωή της πόλης ήταν έντονη και κάθε Δευτέρα, Πέμπτη και Σάββατο γινότανε αγορά⁴⁶⁶.

Η περιρρέουσα ατμόσφαιρα με τις μεταρρυθμίσεις «Τανζιμάτ», τον κριμαϊκό πόλεμο, την αναγνώριση της Βουλγαρικής Εξαρχίας (1870), την έκρηξη του ρωσικοτουρκικού πολέμου επηρεάζει όλη τη Μακεδονία. Την ημέρα υπογραφής της συνθήκης του Αγ. Στεφάνου, ξεσπά το ελληνικό επαναστατικό κίνημα στον Όλυμπο (21 Φεβρουαρίου/3 Μαρτίου 1878), αποδεικνύοντας τόσο στη διεθνή διπλωματία και στην ευρωπαϊκή κοινή γνώμη όσο και στην ελληνική κυβέρνηση ότι οι επαναστάτες είναι αποφασισμένοι να υλοποιήσουν το όραμά τους για ένωση με την Ελλάδα⁴⁶⁷. Στις 18 Φεβρουαρίου 1878 σχηματίζεται στο όρος «Βούρινο» της Κοζάνης «*Η Προσωρινή Κυβέρνησις εν τη Μακεδονία Επαρχίας Ελιμείας*» με πρόεδρο τον Ι. Γκοβεδάρο, γραμματέα τον Ι. Πηχεών και αρχηγό των επαναστατών τον Ι. Λιάτη, παραμένουν στο βουνό και περιμένουν να συμπράξουν με τους επαναστάτες του Ολύμπου, όμως σύντομα η ελπίδα τους αποδεικνύεται φρούδα⁴⁶⁸. Δυστυχώς, πολυάριθμος τουρκικός στρατός συγκεντρώνεται στην Κοζάνη και στα Σέρβια και απειλεί τους κατοίκους, ενώ τον Αύγουστο του 1878 δεκαπέντε τάγματα τουρκικού πεζικού συγκεντρώνονται στην Κοζάνη προκειμένου να διαλύσουν τις επαναστατικές δυνάμεις που πλέον αντιμετωπίζουν πρόβλημα ανεφοδιασμού⁴⁶⁹. Σύμφωνα με τον Παν. Λιούφη, τον Ιούνιο του 1878 ο Σεφκέτ πασά με δυο χιλιάδες άντρες και λίγο μετά δυο πυροβολαρχίες και το ιππικό υπό τον Σαλήχ πασά και τον

---

⁴⁶⁴ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.103-104 · Παπακωνσταντίνου Μιχάλης *Μια βορειοελληνική πόλη*, ο.π., σελ.127-128.

⁴⁶⁵ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.103-104. Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Μια βορειοελληνική πόλη*, ο.π., σελ.128.

⁴⁶⁶ Γκόλια Ελένη –Γάγαλης Ηλίας, «Ο Γερμανός περιηγητής Heinrich Barth στην Κοζάνη 1857», *Ελιμειακά* 71, Δεκέμβριος 2013, σελ.253-256 .

⁴⁶⁷ Βακαλόπουλος Κων. Απ., *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού: Μακεδονία*, ο.π., σελ.225-226.

⁴⁶⁸ Στο ίδιο, σελ.235-236.

⁴⁶⁹ Στο ίδιο, σελ.236-237.

Χασάν πασά καταλαμβάνουν την πόλη, επιβάλλουν στρατιωτικό νόμο και αρχίζουν τις ανακρίσεις⁴⁷⁰. Τελικά με την επέμβαση του Νικόλαου Χαλκιά πείστηκαν οι πασάδες να αποχωρήσουν και να μην καταστρέψουν μια εμπορική πόλη⁴⁷¹.

Το επαναστατικό κίνημα της Δυτικής Μακεδονίας απέδειξε ότι η πολεμική τακτική των ντόπιων Ελληνομακεδόνων, η μαχητικότητα και ο συντονισμός τους όχι μόνο αποσυντόνισαν τις τουρκικές δυνάμεις αλλά δεν διακόπηκαν το 1878 και συνέχισαν μέχρι την κορύφωσή τους στη διάρκεια του μακεδονικού αγώνα⁴⁷².

Το 1879 ο Νικόλαος Χαλκιάς έγινε ο πρώτος Δήμαρχος της Κοζάνης. Στα χρόνια της δημαρχίας του έγιναν σημαντικά έργα κοινής ωφελείας, ρυμοτομικά και εξωραϊστικά. Σύμφωνα με το Λιούφη βελτιώθηκε το οδικό δίκτυο, οι σιδηρουργοί μεταφέρθηκαν στην άκρη της πόλης, κατασκευάστηκαν κρήνες, σιντριβάνια και υπόνομοι. Ακόμη, στα ανατολικά του Αγ. Κωνσταντίνου συστάθηκε ατμοκίνητος αλευρόμυλος και με Συνοδική απόφαση η Επισκοπή έγινε Μητρόπολη (Ιούνης 1882)⁴⁷³. Το 1885-1886 τουρκικά στρατεύματα κατασκηνώνουν στην πόλη, στην προσπάθειά τους να ενισχύσουν τις τουρκικές δυνάμεις στη Θεσσαλία. Η έλλειψη νοσοκομείου στην πόλη αναγκάζει τη μετατροπή του περιπτέρου του Αγ. Κωνσταντίνου και άλλων ναών σε νοσοκομείο⁴⁷⁴. Τέλος, το 1887 πεθαίνει ο Αλέξανδρος Χαρίσης στη Βουδαπέστη και κληροδοτεί στην κοινότητα ένα κληροδότημα σημαντικό, ενώ ξεσπάνε κομματικές διαμάχες και υπόνοιες αλληλοκατηγοριών ανάμεσα στις φατρίες⁴⁷⁵. Το 1889 οι κακές υγειονομικές συνθήκες έχουν ως αποτέλεσμα από διφθερίτιδα να χαθούν περίπου χίλια μικρά παιδιά⁴⁷⁶.

Η επόμενη δεκαετία ταλανίζεται από εκκλησιαστικά και κοινοτικά ζητήματα. Συγκεκριμένα, ο Κωνσταντίνος Ματουλόπουλος γίνεται Μητροπολίτης Κοζάνης και Σερβίων αλλά τρία χρόνια μετά μετατίθεται. Στη διάρκεια της πρώτης του θητείας 1889-1892 κατένευσε τα οξυμένα πνεύματα της πόλης και πρότεινε τη διεύρυνση του ναού του Αγ. Νικολάου⁴⁷⁷. Ωστόσο η δύσκολη αγροτική χρονιά του 1892 μείωσε τα έσοδα της

---

⁴⁷⁰ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.112-113.

⁴⁷¹ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.112-113· Μιχ. Παπακωνσταντίνου, *Μια βορειοελληνική πόλη*, ο.π., σελ.176.

⁴⁷² Βακαλόπουλος Κων. Απ., *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού: Μακεδονία*, ο.π., σελ. 240.

⁴⁷³ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.113-114.

⁴⁷⁴ Στο ίδιο, σελ.114-115.

⁴⁷⁵ Στο ίδιο, σελ.115.

⁴⁷⁶ Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Μια βορειοελληνική πόλη*, ο.π., σελ.188.

⁴⁷⁷ Στο ίδιο, σελ.189.

⁴⁷⁸ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.117-118.

Εκκλησίας, και ανάγκασε πολλούς γεωργούς Κοζανίτες να μετακινηθούν στη Θεσσαλονίκη και στην Ανατολική Μακεδονία⁴⁷⁸. Η είδηση της μετάθεσής του προκάλεσε την αντίδραση του κόσμου και στην πόλη η κατάσταση ήταν τεταμένη για όλους. Τελικά αποφασίστηκε η κατάρτιση «Γενικού Κανονισμού της Κοινότητας», που θα όριζε τον τρόπο λειτουργίας της, τα όργανα και τις αρμοδιότητες⁴⁷⁹. Το Μάη του 1894 επιστρέφει ο Κωνσταντίνος στην Κοζάνη, γίνεται δεκτός με ενθουσιασμό, καταφέρνει να συνδιαλλαγούν οι αντιμαχόμενοι, ενώ δίνει έμφαση στην Παιδεία και καλεί τον Παν. Λιούφη ως δάσκαλο⁴⁸⁰. Τελικά, στις 2 Νοεμβρίου 1895 τυπώθηκε ο πρώτος Κανονισμός της «Ελληνορθόδοξου Κοινότητας Κοζάνης»⁴⁸¹. Πάντως φύση δημιουργική, αναπτύσσει πολυσχιδή πρωτοποριακή δράση παντού, καθώς ενδιαφέρεται για όλα τα προβλήματα της επαρχίας του, με μεγάλη αδυναμία την ίδρυση σχολείων. Απευθύνεται στους ομογενείς του εξωτερικού του και οι προσπάθειές του τελεσφόρησαν γιατί οι Αδελφοί Λάμπρος και Βασίλειος Βαλταδώρος αναλαμβάνουν την ανέγερση του ομώνυμου Γυμνασίου της Κοζάνης στα 1896⁴⁸². Ενδιαφέρον έδειξε και για την ανασύσταση και λειτουργία της κοινοτικής Βιβλιοθήκη της πόλης με δωρεές των Μητροπολιτών και των αποδήμων Κοζανιτών⁴⁸³.

Τα επόμενα χρόνια γίνεται γνωστή η εξέγερση στην Κρήτη (1896), ενώ το 1896 οι μπέηδες των γύρω περιοχών κατήγγειλαν στην Πύλη ότι η Κοζάνη είναι εστία επαναστατών και ως απάντηση η οθωμανική κυβέρνηση στέλνει δυο τάγματα τούρκων ατάκτων που στρατοπεδεύουν έξω από την πόλη (Αύγουστος του 1896). Ακολουθούν λεηλασίες, εκβιασμοί και η πυρπόληση της εκκλησίας του Αγ. Χριστοφόρου, γεγονός που οδηγεί τον Μουσταφά μπέη να συνηγορήσει στις διαμαρτυρίες των Κοζανιτών και να μετακινήσει τους ατάκτους στο Μοναστήρι⁴⁸⁴. Στις 6 Ιουλίου 1897 εξεδόθη φερμάνι για την επισκευή του Αγ. Νικολάου και διευθετήθηκε το θέμα των νεκροταφείων της πόλης⁴⁸⁵. Στις 12 Απρίλη 1899 στάλθηκε στη Μητρόπολη Κοζάνης το σουλτανικό φερμάνι για την ανέγερση του

---

⁴⁷⁸ Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Μια βορειοελληνική πόλη*, ο.π., σελ.191-192.

⁴⁷⁹ Στο ίδιο, σελ.193.

⁴⁸⁰ Στο ίδιο, σελ.194-195.

⁴⁸¹ Στο ίδιο, σελ.199.

⁴⁸² Λαμπρέτσα Ηλία Κ., *Ο Μητροπολίτης Σερβίων και Κοζάνης Κωνσταντίνος Ματουλόπουλος 1841-1910*, Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης, Κοζάνη 1997, σελ.74-75.

⁴⁸³ Στο ίδιο, σελ.98.

⁴⁸⁴ Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Μια βορειοελληνική πόλη*, ο.π., σελ.207 · Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.124-125.

⁴⁸⁵ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.126.

Βαλταδώρειου Γυμνασίου. Τέλος, ιδρύεται το κοινοτικό κηροπωλείο, για να εξασφαλίσει τους πόρους λειτουργίας του σχολείου⁴⁸⁶.

Το 1898-1908, παρά την πολιτική αστάθεια, ήταν μια περίοδος ανασυγκρότησης και προόδου. Πράγματι, στις αρχές του 20^{ου} αι. η Μακεδονία κλυδωνιζόταν από εσωτερική αναταραχή και έμοιαζε με αναρχούμενη επαρχία, καθώς εντεινόταν οι ένοπλες βουλγαρικές επιθέσεις σε βάρος του ελληνικού στοιχείου, ενώ στο γεωγραφικό χώρο της Δυτικής Μακεδονίας δρούσε ο καπετάν Κώττας⁴⁸⁷. Ιδιαίτερα τεταμένες στα 1893-1903 παρουσιάζονταν οι ελληνοσερβικές και σερβοβουλγαρικές σχέσεις στο μακεδονικό χώρο,⁴⁸⁸ ενώ η εξέγερση του Ίλιντεν, μετά τη γιορτή του προφήτη Ηλίας (20 Ιουλίου 1903), εξελίχθηκε σε όλη τη δυτική και κυρίως βορειοδυτική Μακεδονία, με συνέπειες καταστροφικές για όλο τον χριστιανικό κόσμο και σημαντικό αντίκτυπο στην ευρωπαϊκή διπλωματία⁴⁸⁹.

3.4.β. Η συμβολή της Κοζάνης στον Μακεδονικό Αγώνα.

Η ένοπλη φάση του Μακεδονικού Αγώνα ως διακριτή ιστορική περίοδος εντοπίζεται στα χρόνια 1904-1908, οι ρίζες του όμως ανάγονται στην ίδρυση της Εξαρχίας (1870)⁴⁹⁰. Η Κοζάνη των αρχών του 20^{ου} αι. πλεονεκτεί σε σχέση με τις όμορες πόλεις, γιατί έχει αμιγή ελληνικό πληθυσμό, ισχυρή αστική τάξη, σπουδαία εκπαιδευτικά ιδρύματα, πλούσια βιβλιοθήκη, φιλαρμονική και ήταν συγκοινωνιακό κέντρο σε δρόμους αμαξιτούς προς τη Θεσσαλονίκη, τη Βέροια, το Μοναστήρι, τα Σιάτιστα, την Πτολεμαΐδα, τα Γρεβενά, τα Σέρβια και γενικότερα την Ελλάδα και την Ευρώπη, ενώ οι εμπορικές της σχέσεις εκτεινόταν και εκτός Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, προς την Ελλάδα και την Ευρώπη⁴⁹¹.

Ο Ίων Δραγούμη διορισμένος υποπρόξενος στο Μοναστήρι το Δεκέμβρη του 1902 ίδρυσε με άλλους στα τέλη του 1902 εκεί το σωματείο «Μακεδονική Άμυνα»⁴⁹². Αμέσως συνειδητοποίησε τα πλεονεκτήματα των περιοχών της Κοζάνης και Σιάτιστας, και στρατολόγησε πρόσωπα εμπιστοσύνης όπως ο γιατρός Γεώργιος Μεταξά, από τον οποίο

---

⁴⁸⁶ Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Μια βορειοελληνική πόλη*, ο.π., σελ.228-229.

⁴⁸⁷ Βακαλόπουλος Κων. Απ., *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού: Μακεδονία*, ο.π., σελ.391.

⁴⁸⁸ Στο ίδιο, σελ.399.

⁴⁸⁹ Στο ίδιο, σελ.410, 412.

⁴⁹⁰ Διώγος Κων., «Ο Μακεδονικός αγώνας στην περιοχή της Κοζάνης και η προσφορά των Κοζανιτών», στο Καρανάσιος Χαρίτων, Ντίνας Κώστας, Μυλωνάς Δημήτρης, Σκρέκας Δημήτρης (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια Ιστορίας, Γένεση και Ανάπτυξη μιας Μακεδονικής μητρόπολης*. Πρακτικά 2^{ου} Συνεδρίου Τοπικής Ιστορίας (Κοζάνη 27-30 Σεπτεμβρίου 2012, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.398.

⁴⁹¹ Στο ίδιο, σελ.398-399.

⁴⁹² Βακαλόπουλος Κων. Απ., *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού Μακεδονία*, ο.π., σελ.419-420.

συγκροτήθηκε ο πρώτος εθνικός πυρήνας στην Κοζάνη με τη σύμπραξη των Νικόλαου Μουμουζιά και Παν. Λιούφη⁴⁹³. Η απουσία πολεμοφοδίων ώθησε ορισμένους Κοζανίτες να ζητήσουν τη βοήθεια της ελληνικής κυβέρνησης για τον εξοπλισμό τους. Ωστόσο η νεοεκλεγείσα κυβέρνηση του Γ. Θεοτόκη αρνήθηκε τον εξοπλισμό των Κοζανιτών σε ευρεία κλίμακα με το πρόσχημα ότι η άμυνα όφειλε να είναι «λελογισμένη» και σε περιοχές βορειότερα της Κοζάνης, που διέτρεχαν αμεσότερο κίνδυνο, ακριβώς γιατί δεν ήθελε να διαταράξει τις σχέσεις με τις Μεγάλες Δυνάμεις και την Οθωμανική αυτοκρατορία, που με το πρόγραμμα Μυρστέγης⁴⁹⁴ επιδίωκαν την ειρήνευση στη Μακεδονία⁴⁹⁵. Τότε, κάποιοι παράγοντες της Κοζάνης προσανατολίστηκαν στην αναζήτηση προστασίας στην ιδιωτική πρωτοβουλία, γι αυτό και επισκέφτηκαν τον Στέφανο Δραγούμη, παρουσίασαν σχέδιο άμυνας και ζήτησαν τη βοήθεια και την παρουσία του Παύλου Μελά⁴⁹⁶.

Τελικά, στο δεύτερο ταξίδι του στη Μακεδονία, το καλοκαίρι του 1904 ο Παύλος Μελάς επισκέπτεται την Κοζάνη με τη συνοδεία των Λάκη Πύρζα, Ιωάννη Τσιτσικλή και του Ηλία Μπαλάσου⁴⁹⁷. Συναντιέται με την επιτροπή της Κοζάνης που του διαβεβαιώνει ότι θα προσφέρει χρήματα και άνδρες στον αγώνα. Συγκροτείται το πρώτο ένοπλο σώμα με οχτώ άνδρες υπό την καθοδήγηση του Αλέξη Καραλίβανου και του Σωτήρη Βισβίκη⁴⁹⁸. Ο Παύλος Μελάς στα γράμματά του στη γυναίκα του Ναταλία Μελά αποτυπώνει την Κοζάνη των αρχών του 20^{ου} αι.⁴⁹⁹. Η μοναδική δύναμη που μπορούσε να βοηθήσει τη συγκεκριμένη στιγμή τον αγώνα ήταν του ληστοφυγά Αλέξανδρο Καραλίβανου, όπως και έγινε⁵⁰⁰.

---

⁴⁹³ Διώγος Κων., «Ο Μακεδονικός αγώνας στην περιοχή της Κοζάνης και η προσφορά των Κοζανιτών», ο.π., σελ.400-401.

⁴⁹⁴ Το πρόγραμμα Μυρστέγης, τον Οκτώβριο 1903, προέβλεπε τον διορισμό Οθωμανού Γενικού Επιθεωρητή με την παρουσία ρώσου και αυστριακού συμβούλου, την οργάνωση της χωροφυλακής από ευρωπαϊούς αξιωματούχους, υπό τη διεύθυνση ιταλού στρατηγού και μεταρρυθμίσεις δικαστικής, διοικητικής και φορολογικής φύσης Στο Διώγος Κων., «Ο Μακεδονικός αγώνας στην περιοχή της Κοζάνης και η προσφορά των Κοζανιτών», ο.π., σελ.403. · Ο Λιούφης Παναγιώτης στην *Ιστορία* του αναφέρει ότι στην επαρχία Σερβίων τοποθετήθηκε ο βέλγος αξιωματικός ο Σιμών Βέης (Simon), σελ.133.

⁴⁹⁵ Διώγος Κων., «Ο Μακεδονικός αγώνας στην περιοχή της Κοζάνης και η προσφορά των Κοζανιτών», ο.π., 402-403.

⁴⁹⁶ Στο ίδιο, ο.π., σελ.403-404.

⁴⁹⁷ Παπαϊωάννου Αθ. Λαζάρου, *Ο Μακεδονικός Αγώνας Στους καζάδες Κοζάνης & Σερβίων*, Σύνδεσμος Γραμμάτων & Τεχνών νομού Κοζάνης, Θεσσαλονίκη 1984, σελ.18.

⁴⁹⁸ Στο ίδιο, σελ.18 .

⁴⁹⁹ Μελά Π. Ναταλία, *Παύλος Μελάς*, Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών πραγμάτων, Αθήναι 1963, β' έκδοση, σελ.284-301.

⁵⁰⁰ Διώγος Κων., «Ο Μακεδονικός αγώνας στην περιοχή της Κοζάνης και η προσφορά των Κοζανιτών», ο.π., σελ.405.

Το 1905-1906 είναι η περίοδος της ελληνικής αντεπίθεσης στη Μακεδονία και η Κοζάνη επάνδρωσε τον αγώνα με αποστολές ενώ γενικά στις πόλεις διεξαγόταν ένας αγώνας υποδομών, οργάνωσης και επιμέλειας⁵⁰¹. Ωστόσο η μεταφορά της 6^{ης} τουρκικής μεραρχίας της Ανασελίτσας στην Κοζάνη τον Ιούλιο του 1907,⁵⁰² είχε αρνητικές συνέπειες στον Αγώνα γιατί ανέστειλε τις δραστηριότητες της Επιτροπής Άμυνας και προκάλεσε εκνευρισμό στους Κοζανίτες, στερώντας την ελευθερία κινήσεών τους⁵⁰³.

Στα 1908 ο μακεδονικός αγώνας έφτανε τεχνητά στο αμφίρροπο τέλος του, και το Νεοτουρκικό κίνημα, κίνημα εθνικό, ειρηνικό και αναίμακτο,⁵⁰⁴ αποτελέσε μια προσωρινή ανάπαυλα για τους χριστιανούς μαχητές που εμφανίστηκαν αδελφωμένοι⁵⁰⁵. Προκηρύχτηκαν οι πρώτες εκλογές για τον Οκτώβριο- Νοέμβριο του 1908⁵⁰⁶. Στην οθωμανική Βουλή του 1908 που συγκροτήθηκε με σύνολο 288 βουλευτών, το ελληνικό στοιχείο της οθωμανικής αυτοκρατορίας αντιπροσωπεύτηκε με 26, ανάμεσά τους στην ομάδα του 1908-1913 ήταν οι βουλευτές Γ. Μπούσιος(Σέρβια), Χαρ. Βαμβακάς και Κων/νος Δρίζης (Μακεδονία)⁵⁰⁷.

Αναμφισβήτητα, η Κοζάνη συμμετείχε στα πλαίσια του Μακεδονικού αγώνα από τις παρυφές της ένοπλης σύγκρουσης άλλοτε με επιτυχίες και άλλοτε με απογοητεύσεις⁵⁰⁸. Περισσότεροι από εκατό νέοι πήγαν να πολεμήσουν, ενώ ο λαός στην πόλη προσέφερε με κάθε τρόπο στον αγώνα, μεταφέροντας πολεμοφόδια, φιλοξενώντας διερχόμενους αντάρτες και περιθάλλοντας τραυματίες⁵⁰⁹. Με την επανάσταση των Νεότουρκων θα λήξει λοιπόν τυπικά και ο Μακεδονικός Αγώνας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι έπαψαν οι Μακεδόνες να διεκδικούν την εθνική τους υπόσταση⁵¹⁰.

---

⁵⁰¹ Στο ίδιο, σελ.407-409.

⁵⁰² Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.141-142.

⁵⁰³ Διώγος Κων., «Ο Μακεδονικός αγώνας στην περιοχή της Κοζάνης και η προσφορά των Κοζανιτών», ο.π., σελ.410-411.

⁵⁰⁴ Βακαλόπουλος Κων. Απ., *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού: Μακεδονία*, ο.π., σελ.509.

⁵⁰⁵ Στο ίδιο, σελ.504.

⁵⁰⁶ Στο ίδιο, σελ.523.

⁵⁰⁷ Στο ίδιο, σελ.524-525.

⁵⁰⁸ Διώγος Κων., «Ο Μακεδονικός αγώνας στην περιοχή της Κοζάνης και η προσφορά των Κοζανιτών», ο.π., σελ.412.

⁵⁰⁹ Παπαϊωάννου Λαζάρου Αθ., *Ο Μακεδονικός Αγώνας Στους καζάδες Κοζάνης & Σερβίων*, Σύνδεσμος Γραμμάτων & Τεχνών νομού Κοζάνης, Θεσσαλονίκη 1984, σελ.19-20.

⁵¹⁰ Στο ίδιο, σελ.21.

3.4.γ. Βαλκανικοί Πόλεμοι (1912-1913) και η Απελευθέρωση της Κοζάνης.

Την περίοδο αυτή στη ελεύθερη Ελλάδα σημειώνονται μια σειρά σημαντικών γεγονότων. Η εξέγερση των Θεσσαλών κολίγων (1905-1910), η αύξηση του πληθυσμού στα αστικά κέντρα, η εμφάνιση του κόμματος των «Ιαπώνων», οι «Κοινωνιολόγοι» με επικεφαλής τον Αλ. Παπαναστασίου, η δράση του Αλ. Δελμούζου με στόχο τον εκσυγχρονισμό της παιδείας, τα αθεϊκά, τέλος, το κίνημα στο Γουδί (1909) και ο σχηματισμός της Κυβέρνησης Ελ. Βενιζέλου (5 Οκτωβρίου 1910)⁵¹¹. Την ίδια εποχή που η Ελλάδα αναδιοργανώνεται, σημειώνονται αναταραχές σε διάφορα μέρη της οθωμανικής αυτοκρατορίας, ειδικότερα στα Βαλκάνια υπογράφεται μεταξύ Σερβίας και Βουλγαρίας συνθήκη (22 Φεβρουαρίου 1912) που καθορίζει κοινό μέτωπο απέναντι στην Τουρκία και διανομή των εδαφών της ευρωπαϊκής Τουρκίας, στις 16/29 Μαΐου έπεται η τριετής αμυντική συμμαχία Ελλάδας – Βουλγαρίας απέναντι στην Τουρκία, χωρίς να ορίζει τη διανομή των εδαφών, ενώ τελευταίο προσχώρησε στο συνασπισμό των τριών βαλκανικών κρατών και το Μαυροβούνιο⁵¹². Οι εχθροπραξίες εναντίον των Τούρκων ξεκίνησαν στις 26 Σεπτέμβρη 1912 και η Ελλάδα ακολούθησε στις 5 Οκτωβρίου. Ο διοικητής του Γ' τουρκικού σώματος Χασάν Ταχσίν πασάς παρέδωσε τη Θεσσαλονίκη στις 26 Οκτωβρίου 1912, ενώ άλλες μονάδες του ελληνικού στρατού απελευθέρωσαν την Ήπειρο και προήλαυναν προς τα Βόρεια. Οι διαπραγματεύσεις για τους όρους της Συνθήκης αρχίζουν στο Λονδίνο στις 3/16 Δεκεμβρίου 1912 αλλά η Συνθήκη υπογράφηκε στις 17/30 Μαΐου του 1913. Ωστόσο η λύση που δόθηκε δεν ικανοποίησε τους αντιμαχόμενους. Ο πόλεμος ξαναρχίζει και τελειώνει με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου 28/10 Αυγούστου 1913⁵¹³.

Με αυτή την περιρρέουσα ατμόσφαιρα δρομολογούνται αξιόλογα έργα στην πόλη της Κοζάνης. Ο Φώτιος Μανιάτης, νέος Μητροπολίτης προώθησε τις εργασίες για το νέο Παρθεναγωγείο της πόλης και του παραρτήματος της Αστικής Σχολής στη συνοικία του Αγ. Δημητρίου, και πείθει την Αντιπροσωπεία, τη Δημογεροντία, την Εφορεία και την Ένωση των Συντεχνιών να διορίσουν επιτροπή για την αναθεώρηση του Κανονισμού της Κοινότητας⁵¹⁴. Η δολοφονία του Δεσπότη Γρεβενών Αιμιλιανού σε συνδυασμό με το γενικότερο κλίμα της εποχής οδήγησε τις τουρκικές αρχές σε απειλές για κλείσιμο των

---

⁵¹¹Βακαλόπουλος Απόστολος Ε., *Νέα Ελληνική ιστορία 1204-1985*, εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2005, κγ' έκδοση, σελ.339-345.

⁵¹² Στο ίδιο, σελ.346-347.

⁵¹³ Στο ίδιο, σελ.349-350.

⁵¹⁴Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.164-166· Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Μια βορειοελληνική πόλη*, ο.π., σελ.374-379.

σχολείων στην Κοζάνη και για χτίσιμο ενός τζαμιού. Ακόμη, οι Τούρκοι αποφάσισαν να χτίσουν στην πόλη ένα σχολείο για τα παιδιά των τούρκων αξιωματικών και υπαλλήλων δίπλα στο Διοικητήριο, αλλά με διάβημα Κοζανίτικης αντιπροσωπείας στο Χιλμή πασά που έδρευε στη Θεσσαλονίκη το αίτημά τους για το τζαμί γίνεται δεκτό, όχι όμως και το σχολείο. Το σχολείο κτίστηκε αλλά στέγασε τη Νομαρχία της Κοζάνης γιατί απελευθερώθηκε η πόλη⁵¹⁵.

Παράλληλα, κρίθηκε αναγκαία η δημιουργία στρατώνων, γι αυτό και το βυρσοδεψείο του Μήλιου κοντά στο Κεραμαργείο επιτάχθηκε και μεταβλήθηκε σε στρατόνα. Την ίδια εποχή ανοικοδομήθηκαν οι στρατώνες στη δυτική πλευρά της πόλης, αφού απαλλοτριώθηκε μεγάλη έκταση κοντά στην οικία που δώρισε ο Κων/νος Δρίζης για νοσοκομείο. Με γερμανικά σχέδια θεμελιώθηκαν οι στρατώνες, το αρχηγείο της Μεραρχίας, το στρατιωτικό Νοσοκομείο και η «Ερυθρά Ημισέληνος»⁵¹⁶. Αυτές οι εγκαταστάσεις χρησιμοποιήθηκαν από το ελληνικό στρατό και αποτελούν σήμερα ένα σύγχρονο στρατόπεδο. Τότε όμως, όλα αυτά προμήνυαν ότι μια νέα πολεμική σύγκρουση βρισκόταν κοντά και οι ίδιοι προετοιμαζότανε για τις εξελίξεις στα Βαλκάνια⁵¹⁷. Στο προοίμιο της Βαλκανική σύρραξης, διορίστηκε στην Κοζάνη ο Χασάν Ταχσίν πασάς ως αρχιστράτηγος και κηρύσσεται επιστράτευση⁵¹⁸.

Εν τω μεταξύ, ο ελληνικός στρατός χωρίζεται στο στρατό Θεσσαλίας, υπό τον Διάδοχο Κωνσταντίνο ως Αρχιστράτηγο και τον στρατό Ηπείρου, υπό τον Αντιστράτηγο Κωνσταντίνο Σαπουντζάκη⁵¹⁹. Οι δυνάμεις των Τούρκων κατανέμονταν σε δυο Στρατιές, της Θράκης και της Μακεδονίας με τη γενική αρχιστρατηγία να έχει ο Υπουργός στρατιωτικών Ναζήμ Πασάς και την αρχιστρατηγία εναντίον των Ελλήνων ο Χασάν Ταχσίν Πασάς με επιτελάρχη τον στρατηγό Σαχίρ Πασά⁵²⁰.

Η πολεμική σύγκρουση στα Βαλκάνια αρχίζει στις 5 Οκτωβρίου 1912. Η μάχη στο Σαραντάπορο, Τετάρτη 9 Οκτωβρίου 1912, υπήρξε η πρώτη σημαντική νίκη του ελληνικού στρατού στον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο. Αποχωρώντας οι Τούρκοι σκέφτηκαν να

---

⁵¹⁵ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.167 · Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Μια βορειοελληνική πόλη*, ο.π., σελ.380.

⁵¹⁶ Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Μια βορειοελληνική πόλη*, ο.π., σελ.381.

⁵¹⁷ Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Μια βορειοελληνική πόλη*, ο.π., σελ.381.

⁵¹⁸ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.168-169.

⁵¹⁹ Παφίλης Γεώργιος Χαρισίου, *Αναστάσεως Ημέρα, η Απελευθέρωση της Κοζάνης Πέμπτη 11 Οκτωβρίου 1912*, Κοζάνη 2012, σελ.64.

⁵²⁰ Στο ίδιο, σελ.69.

βομβαρδίσουν την πόλη της Κοζάνης όμως η «*σύνεσις του Ταχσίν πασά και η ευμενής κατάθεσις του αλβανού Μουνίρ βέη*»⁵²¹ ματαίωσε το σχέδιο. Στην ουσία όμως αφενός δεν υπήρχε χρόνος κατά την αποχώρηση να συμβεί κάτι τέτοιο, ειδικά μετά και την τροπή που είχαν τα γεγονότα και αφετέρου προνόησαν το πρωί της 11^{ης} Οκτωβρίου να συνυπογράψουν οι προεστώτες με τους Τούρκους συμφωνία⁵²².

Στις 16:40' εισήλθαν στην Κοζάνη δύο έφιπποι ανιχνευτές της 1^{ης} Επιλαρχίας και μετά άλλοι οκτώ με επικεφαλής τον υπίλαρχο Στάμο Στάικο μέσα σε μια φρενιτίδα ενθουσιασμού από τον κόσμο⁵²³. Την Παρασκευή 12 Οκτωβρίου 1912 ο υποστράτηγος Αλέξανδρος Σούτσος απηύθυνε διακήρυξη στο λαό της Κοζάνης και της γύρω περιοχής κηρύσσοντας εν ονόματι του βασιλέως Γεωργίου την ένωση της Κοζάνης και της περιοχής με την Ελλάδα, δηλώνοντας σεβασμό στις περιουσίες και στη θρησκεία όλων, αξιώνοντας πίστη και υποταγή στο Σύνταγμα, τους νόμους του κράτους και στον Βασιλιά, και διακηρύσσοντας την ισονομία και ισοπολιτεία σε όλους. Οι Τούρκοι που θεωρούνταν πλέον έλληνες πολίτες⁵²⁴. Την επομένη έφθασε στην πόλη ο διάδοχος Κωνσταντίνος,⁵²⁵ ενώ την Κυριακή 14 Οκτώβρη 1912 αφίχθη και ο βασιλιάς Γεώργιος με πολυπληθή συνοδεία⁵²⁶. Ο Δήμος Κοζάνης στις 12 Ιανουαρίου 1913 αποφάσισε η οδός από την οποία εισήλθε ο νικηφόρος ελληνικός στρατός στην είσοδο της πόλης να ονομάζεται εφεξής «Οδός Κωνσταντίνου διαδόχου»⁵²⁷.

Αναμφίβολα οι Βαλκανικοί πόλεμοι συνδέθηκαν στη συλλογική μνήμη στην αρχή με την Ελληνική Επανάσταση και αργότερα με τη Μικρασιατική Καταστροφή.⁵²⁸ Η πόλη

---

⁵²¹ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.170.

⁵²² Παφίλης Γεώργιος Χαρισίου, *Αναστάσεως Ημέρα, η Απελευθέρωση της Κοζάνης Πέμπτη 11 Οκτωβρίου 191*, Κοζάνη 2012 σελ.107. Στο βιβλίο συμπεριλαμβάνονται αποσπάσματα από το έργο του γάλλου ανταποκριτή Ζαν Λεν, συνεργάτη της παρισινής «l' illustration», που μαζί με τη γυναίκα του ακολούθησε τον ελληνικό στρατό από τη Λάρισα στη Θεσσαλονίκη. Τις αναμνήσεις του τις καταγράφει Στο βιβλίο του «Μία ανταπόδοσις, Ένας σταθμός» που το μεταφράζει ο Βασίλειος Φόρης και το δημοσίευσε στην εφημερίδα της Κοζάνης «Δυτική Μακεδονία». Αναφέρει χαρακτηριστικά τη συμφωνία των κατοίκων της Κοζάνης και των περιχώρων για την αμοιβαία προστασία. Βλ. σελ.139

⁵²³ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.170-172' Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Μια βορειοελληνική πόλη*, ο.π., σελ.398-404.

⁵²⁴ Μαργαρίτη Ελένη, «Η απελευθέρωση της Κοζάνης», στο Καρανάσιος Χαρίτων, Ντίνας Κώστας, Μυλωνάς Δημήτρης, Σκρέκας Δημήτρης (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια Ιστορίας, Γένεση και Ανάπτυξη μιας Μακεδονικής μητρόπολης*. Πρακτικά 2^{ου} Συνεδρίου Τοπικής Ιστορίας (Κοζάνη 27-30 Σεπτεμβρίου 2012) ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.426.

⁵²⁵ Στο ίδιο, σελ.427.

⁵²⁶ Στο ίδιο, σελ.428.

⁵²⁷ Στο ίδιο, σελ.431.

⁵²⁸ Μανδουλαρά Άννα Β., «Οι εορτές του πολέμου και οι πόλεμοι της εορτής. Η απελευθέρωση της Κοζάνης, 11 Οκτωβρίου 1912», στο Καρανάσιος Χαρίτων, Ντίνας Κώστας, Μυλωνάς Δημήτρης, Σκρέκας Δημήτρης (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια Ιστορίας, Γένεση και Ανάπτυξη μιας Μακεδονικής μητρόπολης*. Πρακτικά 2^{ου}

της Κοζάνης πρόσφερε στον Αγώνα, τόσο οικονομικά (φόρος της δεκάτης και βοήθεια ομογενών) όσο και έμψυχα (λόχος Κοζάνης), ενώ ο απλός στρατιώτης αμείβονταν πεινιχρά και καλύπτοντας μόνο τις βασικές τους ανάγκες⁵²⁹.

3.5. Η Κοζάνη του 1913-1920 και η Γαλλοκρατία στην πόλη.

Με το τέλος των Βαλκανικών πολέμων (Συνθήκη Βουκουρεστίου, Αύγουστος 1913) η Μακεδονία πρέπει να ενσωματωθεί στην οικονομία και στις δομές του ελληνικού κράτους. Μέχρι το καλοκαίρι του 1913 είχε αναδειχτεί σε σημαντική μεσογειακή δύναμη και υπό την καθοδήγηση του Ελ. Βενιζέλου το όραμα της «Μεγάλης Ιδέας» αρχίζει να γίνεται πραγματικότητα. Ωστόσο στη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου η Μεγάλη Ιδέα έπαψε να είναι η μοναδική κυρίαρχη ιδεολογία που θα μπορούσε να συνενώσει τις μάζες του έθνους και, αντίθετα, έγινε μια από τις αιτίες διάσπασης της κοινωνίας και έμεινε στην ιστορία ως Εθνικός Διχασμός⁵³⁰. Από τη μια, ο Ελ. Βενιζέλος προσπαθεί να προσανατολίσει το βασιλιά Κωνσταντίνο και το Γενικό Επιτελείο προς την Entente, γιατί πιστεύει στην τελική τους νίκη, από την άλλη, τα μέλη της Κυβέρνησης είναι διχασμένα και υποστηρίζουν την ουδετερότητα, εφόσον τα αποτελέσματα των στρατιωτικών επιχειρήσεων και των διπλωματικών διαπραγματεύσεων δεν ήταν ακόμα ξεκάθαρα⁵³¹. Οι γρήγορες εξελίξεις στα σύνορα της χώρας έχουν ως αποτέλεσμα την παραίτηση της Κυβέρνησης Ελ. Βενιζέλου, με βασική αιτία τη συμμετοχή ή όχι της χώρας στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και τη δρομολόγηση μιας σειράς εξελίξεων που κατέληξαν στην ύπαρξη δύο αντίπαλων κυβερνήσεων και το χάσμα μεταξύ Κωνσταντίνου και Βενιζέλου ήταν πια αγεφύρωτο⁵³².

Ενδεικτικό του κλίματος είναι η συμμετοχή στις εκλογές στις 31 Μαΐου 1915 των Νέων Χωρών. Για το νομό Κοζάνης η εθνική, θρησκευτική και γλωσσική διαφοροποίηση του πληθυσμού επηρέασε τις εκλογικές αναμετρήσεις της περιόδου 1915-1920, και σε αυτό

Συνεδρίου Τοπικής Ιστορίας(Κοζάνη 27-30 Σεπτεμβρίου 2012, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.414.

⁵²⁹ Μαργαρίτη Ελένη, «Η απελευθέρωση της Κοζάνης», ο.π., σελ.434.

⁵³⁰Clogg Richard, *Συνοπτική Ιστορία της Ελλάδας 1770-2000*, μτφρ. Παπαδάκη Λυδία, Μαυρομάτη Μαρία, Δρεπανιώτης Παναγιώτης, 1^η έκδοση Φεβρουάριος 1995 / 2^η εκδ Φεβρουάριος 2002, Κάτοπτρο, Αθήνα 2003, σελ.107-109.

⁵³¹ Βακαλόπουλος Απ. Ε., *Νέα ελληνική ιστορία 1204-1985*, ο.π., σελ.352-353.

⁵³²Clogg Richard, *Συνοπτική Ιστορία της Ελλάδας 1770-2000*, ο.π., σελ.111.

προστίθεται και η κοινωνική διαφοροποίηση των κατοίκων⁵³³. Ειδικά για την πόλη της Κοζάνης ήδη από το 1909, λαός και «τζορμπατζήδες»(αποκαλούνταν ειρωνικά η Αστική τάξη και οι έμποροι) βρίσκονταν σε έντονη διαμάχη που δεν τερματίστηκε με τους Βαλκανικούς πολέμους και συνεχίστηκε επηρεάζοντας και το εκλογικό αποτέλεσμα⁵³⁴.

Τα επιτελεία των κομμάτων προσπάθησαν να συγκροτήσουν τοπικούς κομματικούς μηχανισμούς και να αναδείξουν τους κατάλληλους υποψηφίους, εκμεταλλευόμενα τη συμμετοχή τους στο Μακεδονικό αγώνα και στην Οθωμανική Βουλή⁵³⁵. Έτσι, οι Γιώργος Μπούσιος, Κων/νος Δρίζης και Χαρίσιος Βαμβακάς ήταν υποψήφιοι στις εκλογές της 31^{ης} Μαΐου 1915 και τα κόμματα που διεκδικούσαν την ψήφο ήταν το κόμμα των Φιλελευθέρων, των Ανεξάρτητων και των Εθνικοφρόνων. Στις εκλογές αυτές ο ν. Κοζάνης με πληθυσμό 180.791 κατοίκους εξέλεξε 11 βουλευτές⁵³⁶.

Το Σεπτέμβριο του 1915 ο Βενιζέλος παραιτείται για δεύτερη φορά και διορίζονται από τον Κωνσταντίνο οι κυβερνήσεις Ζαΐμη και Σκουλούδη, ενώ στις εκλογές που προκηρύσσονται στις 6 Δεκεμβρίου 1915 απέχουν οι Φιλελεύθεροι, και νικητής για την Κοζάνη αναδεικνύεται ο αντιβενιζελικός συνδυασμός εκλέγοντας και τους έντεκα βουλευτές του νομού⁵³⁷.

Στις 5 Οκτωβρίου 1915 αρχίζει η απόβαση των αγγλογαλλικών στρατευμάτων στη Θεσσαλονίκη, μεταβάλλοντας την περιοχή σε ένα περιχαρακωμένο στρατόπεδο⁵³⁸. Αρχηγός όλων των στρατευμάτων, περίπου 34.000 Γάλλων και 14.000 Βρετανών, που ονομάστηκε «η Στρατιά της Ανατολής» ορίστηκε ο γάλλος στρατηγός Maurice Sarrail⁵³⁹. Η παράδοση του στρατοπέδου Ρούπελ στα βουλγαρικά στρατεύματα δρομολογεί μια σειρά από

---

⁵³³Γκλαβίνας Γιάννης, «Εκλογικές αναμετρήσεις στην Κοζάνη την περίοδο του εθνικού διχασμού 1915-1920: Κόμματα, Υποψήφιοι και εκλογικές συμπεριφορές», στο συλλογικό τόμο Καρανάσιος Χαρίτων, Ντίνας Κώστας, Μυλωνάς Δημήτρης, Σκρέκας Δημήτρης (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.448.

⁵³⁴Γκλαβίνας Γιάννης, «Εκλογικές αναμετρήσεις στην Κοζάνη την περίοδο του εθνικού διχασμού 1915-1920: Κόμματα, Υποψήφιοι και εκλογικές συμπεριφορές», ο.π., σελ.448. Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.151-160, 164-166.

⁵³⁵Γκλαβίνας Γιάννης, «Εκλογικές αναμετρήσεις στην Κοζάνη την περίοδο του εθνικού διχασμού 1915-1920: Κόμματα, Υποψήφιοι και εκλογικές συμπεριφορές», ο.π., σελ.448-449.

⁵³⁶ Στο ίδιο, σελ.449.

⁵³⁷ Στο ίδιο, σελ.451-453.

⁵³⁸ Βακαλόπουλος Απόστολος Ε., *Νέα ελληνική ιστορία 1204-1985*, ο.π., σελ.354.

⁵³⁹Λιάπη Στυλιανή, *Οι Γάλλοι και η διοίκηση του Ιωάννη Ηλιάκη στην Κοζάνη την περίοδο του Εθνικού διχασμού (1916-1920)*, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Φλώρινα 2017, σελ.23. <https://dspace.uowm.gr/xmlui/handle/123456789/872?show=full> (προσπελάστηκε στις 10/7/2019)

εξελιξείς⁵⁴⁰. Το Καλοκαίρι του 1916 η Ελλάδα διανύει μια νέα προεκλογική περίοδο που θα οδηγούσε σε εκλογές το φθινόπωρο της ίδιας χρονιάς, αν δεν εκδηλωνόταν το κίνημα της Εθνικής Αμύνης⁵⁴¹. Μπροστά στις νέες εξελίξεις κηρύσσεται το κίνημα της Εθνικής Αμύνης στις 17/30 Αυγούστου 1916 και η είσοδος της Ελλάδας σε μια νέα προεκλογική περίοδο (Καλοκαίρι 1916) θα οδηγούσε σε εκλογές το Φθινόπωρο της ίδιας χρονιάς, αν δεν εκδηλωνόταν το κίνημα της Εθνικής Αμύνης⁵⁴².

Η Κοζάνη συμμετέχει στις εξελίξεις που λαμβάνουν χώρα σ' όλη την Ελλάδα την περίοδο του πρώτου παγκοσμίου πολέμου, τον διχασμό και τα έντονα πολιτικά πάθη μεταξύ βασιλοφρόνων και Βενιζελικών. Η βασιλόφρων τότε Κοζάνη, όταν έγινε το κίνημα της Αμυνας στη Θεσσαλονίκη, υποχρεώθηκε να το ακολουθήσει. Ο Γενικός Διοικητής Κοζάνης Ηλιάκης επιβάλλει δικτατορικό καθεστώς στην πόλη. Η Κοζάνη από το 1916 και για τρία σχεδόν χρόνια βρίσκεται υπό το καθεστώς γαλλικής κατοχής. Είναι μια δύσκολη κατάσταση. Μέχρι κι ο Μητροπολίτης Φώτιος δικάζεται σε 5ετή φυλάκιση για δυσμενείς κρίσεις στο καθεστώς από το έκτακτο Στρατοδικείο Κοζάνης όπως διώξεις, φυλακίσεις, τρομοκρατία. Υπάρχει όμως και η άλλη πλευρά της πολιτικής και κατά συνέπεια της ζωής στη γαλλοκρατούμενη Κοζάνη. Η πόλη ζει κάτω από τον αστερισμό της Γαλλίας. Είναι έδρα γαλλικού προξενείου, του 40^{ου} γαλλικού συντάγματος ιππικού της Αφρικής και του Μαροκινού ιππικού συντάγματος των Σπαχήδων. Γάλλοι, Σέρβοι, Σενεγαλέζοι κυκλοφορούν στην πόλη, ακόμα και Ρώσοι αιχμάλωτοι στρατιώτες οι οποίοι χρησιμοποιούνται για την κατασκευή του πάρκου του Αγ. Αθανασίου. Στους δρόμους παιανίζει η στρατιωτική μουσική των γαλλικών συνταγμάτων η οποία δίνει και συναυλίες στην αυλή του Γυμνασίου⁵⁴³. Η Γαλλοκρατία δεν αφήνει ασυγκίνητους τους ντόπιους λογοτέχνες/καλλιτέχνες όπως ο νομικός Κων. Τσιτσελίκης που με το διήγημά του *Ελενίτσα* είναι μια σπάνια πηγή για τη ζωή στην Κοζάνη την εποχή 1916-1917⁵⁴⁴.

Μέσα σε αυτή τη συγκυρία έρχεται στην Κοζάνη ο ιδιαίτερος γραμματέας του Βενιζέλου Ι. Ηλιάκης (τέλη Ιουλίου 1916) για να συντονίσει τη προεκλογική εκστρατεία,

---

⁵⁴⁰ Βακαλόπουλος Απόστολος Ε., *Νέα ελληνική ιστορία 1204-1985*, ο.π., σελ.355.

⁵⁴¹ Γκλαβίνας Γιάννης, «Εκλογικές αναμετρήσεις στην Κοζάνη την περίοδο του εθνικού διχασμού 1915-1920: Κόμματα, Υποψήφιοι αι εκλογικές συμπεριφορές», ο.π, σελ.453-454.

⁵⁴² Στο ίδιο, σελ.454.

⁵⁴³ Καραγιάννης, Β.Π., «Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης», (ανάτυπο από τον 8^ο τόμο του περιοδικού), *Αντικομακεδονικά Γράμματα* 8, Σύνδεσμος Γραμμάτων και τεχνών νομού Κοζάνης, Κοζάνη, 1997, σελ.194.

⁵⁴⁴ Παπακώστα Αγή, «Πολιτιστική κίνηση στην Κοζάνη», στο Καρανάσιος Χαρίτων, Ντίνος Κώστας, Μυλωνάς Δημήτρης, Σκρέκας Δημήτρης (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.551.

ενώ τον Απρίλιο της ίδιας χρονιάς εγκαταστάθηκε στην Κοζάνη ο γάλλος πρόξενος του Μοναστηρίου Jules de Berne Lagarde⁵⁴⁵ και ιδρύεται Γαλλικό προξενείο στην Κοζάνη⁵⁴⁶. Ο Ηλιάκης θεωρούσε κρίσιμο σημείο των εκλογών τη στάση των Μουσουλμάνων και την απομάκρυνση των αντιβενιζελικών δημοσίων υπαλλήλων⁵⁴⁷. Ο Ηλιάκης οργάνωσε την προσχώρηση της Δυτικής Μακεδονίας στο κίνημα της Εθνικής Άμυνας και η επίσημη κήρυξη της Επανάστασης στην Κοζάνη έγινε την Κυριακή 18 Σεπτεμβρίου του 1916 με πομπή από την πλατεία αγοράς ως τη Νομαρχία και τη συμμετοχή της χωροφυλακής, των εθελοντών της Εθνικής Άμυνας, των Συντεχνιών, του Δημάρχου Γ. Μάνου, του Δημοτικού Συμβουλίου, της Λέσχης Φιλελευθέρων και όλου του λαού της Κοζάνης⁵⁴⁸. Τον Σεπτέμβριο του 1916 η περιοχή της Κοζάνης διαιρέθηκε στην επικράτεια της Προσωρινής Κυβέρνησης, σε μια ουδέτερη ζώνη στο ύψος των Σερβίων και στην επικράτεια της κυβέρνησης των Αθηνών στην περιοχή των Γρεβενών⁵⁴⁹. Στο διάστημα της βενιζελικής κυριαρχίας και ως τις εκλογές του 1920 οι αντιβενιζελικοί της Κοζάνης βρίσκονταν υπό διωγμόν, τρομοκρατούμενοι από τα γαλλικά στρατιωτικά αποσπάσματα και τους Κρήτες χωροφύλακες⁵⁵⁰.

Την εποχή αυτή φτάνουν στην Κοζάνη τα πρώτα συμμαχικά στρατεύματα με προορισμό την ανακατάληψη της Φλώρινας, ενώ στις 7 Σεπτεμβρίου του 1916 φτάνουν ρωσικά στρατεύματα με δύο ίλες ιππικού υπό τον στρατηγό Diterichs και μονάδες ιππικού των «Κυνηγών της Αφρικής» για να εξετάσουν το δρόμο προς την Καστοριά και τα έργα που πρέπει να γίνουν, μάλιστα ο επικεφαλής της επιχείρησης στρατηγός Κορντονιέ μεταφέρει την έδρα του στην Κοζάνη και στη συνέχεια στο Ξινό Νερό⁵⁵¹. Για να είναι πιο ασφαλή τα νώτα του στρατού της Ανατολής ο Σαράιγ ιδρύει τέσσερις διοικήσεις, συμπεριλαμβανόμενης και τη Διοίκηση της Κοζάνης με έδρα την Κοζάνη και στρατιωτικό

---

⁵⁴⁵ Στο ίδιο, σελ.454.

⁵⁴⁶ Λιάπη Στυλιανή, *Οι Γάλλοι και η διοίκηση του Ιωάννη Ηλιάκη στην Κοζάνη την περίοδο του Εθνικού διχασμού (1916-1920)*, ο.π., σελ.43.

⁵⁴⁷ Γκλαβίνας Γιάννης, «Εκλογικές αναμετρήσεις στην Κοζάνη την περίοδο του εθνικού διχασμού 1915-1920: Κόμματα, Υποψήφιοι και εκλογικές συμπεριφορές», ο.π.,σελ.454-455.

⁵⁴⁸ Λιάπη Στυλιανή, *Οι Γάλλοι και η διοίκηση του Ιωάννη Ηλιάκη στην Κοζάνη την περίοδο του Εθνικού διχασμού (1916-1920)*, ο.π. σελ.54-55.

⁵⁴⁹ Γκλαβίνας Γιάννης, «Εκλογικές αναμετρήσεις στην Κοζάνη την περίοδο του εθνικού διχασμού 1915-1920: Κόμματα, Υποψήφιοι και εκλογικές συμπεριφορές», ο.π., σελ.457.

⁵⁵⁰ Στο ίδιο, σελ.457.

⁵⁵¹ Λιάπη Στυλιανή, «Οι Γάλλοι και η διοίκηση του Ιωάννη Ηλιάκη στην Κοζάνη την περίοδο του Εθνικού διχασμού (1916-1920)»,ο.π., σελ.33

διοικητή τον ταγματάρχη Lemoine, ενώ στην πόλη εγκαθίστανται και τρεις λόχοι Σενεγαλέζων του 26^{ου} Τάγματος και μια διμοιρία ιππικού⁵⁵².

Το βασικό πρόβλημα που αντιμετώπιζε η περιοχή ήταν η έλλειψη τροφίμων και η συνεπακόλουθη αισχροκέρδεια των εμπόρων, καθώς η τροφοδοσία της Κοζάνης εξαρτιόταν από τη Θεσσαλονίκη και η οικειοποίηση της σιδηροδρομικής γραμμής από τα συμμαχικά στρατεύματα για τις επισιτιστικές ανάγκες του μετώπου και του συμμαχικού στρατού έφερε ελλείψεις ειδών πρώτης ανάγκης και πείνα. Οι ανάγκες του τοπικού γαλλικού στρατού θα καλύπτονταν με την αγορά προϊόντων από την τοπική αγορά, ώστε να τονωθεί το εμπόριο και να απελευθερωθούν διαθέσιμα βαγόνια για τον επισιτισμό του λαού. Η κατάσταση όμως αρχίζει να εξομαλύνεται από τις αρχές του 1917 με την εισαγωγή κάποιας ποσότητας αλευριού και σίτου χωρίς όμως να λύνεται οριστικά⁵⁵³.

Στις 14 Αυγούστου 1918 έφτασε ο Ε. Βενιζέλος στην πόλη και φιλοξενήθηκε επισήμως από το Δήμο. Επισκέφτηκε τα Γαλλικά Νοσοκομεία και την επόμενη μέρα δέχτηκε τις τοπικές αρχές, τους αντιπροσώπους των σωματείων και των συντεχνιών. Επισκέφτηκε το Αναγνωστήριο της Κοζάνης, περιεργάστηκε για μία ώρα τα αρχεία και τα έγγραφα και πρόσφερε το ποσό των 1000δρχ. στον πρόεδρο Δ. Μπλιούρα για τις ανάγκες του Αναγνωστηρίου. Το Σωματείο του Αναγνωστηρίου τον ανακήρυξε επίτιμο Πρόεδρο και Μέγα Ευεργέτη⁵⁵⁴.

Τέλος, την ίδια εποχή δρομολογούνται μια σειρά από σημαντικά δημόσια έργα. Η πρώτη οδός που άρχισε να κατασκευάζεται ήταν η οδός Καρατζιλάρ-Κοζάνη, τη μελέτη της οποίας ανέλαβε γάλλος μηχανικός, ενώ δημοπρασία έγινε για την εργολαβία στους οχετούς και τις γέφυρες. Για την αντιμετώπιση της ελονοσίας και την αύξηση της καλλιεργήσιμης έκτασης προχώρησαν στην αποξήρανση των λιμνών Ρούδνικ και Σαρή Γκιόλ (το Καλοκαίρι του 1917), ξεκίνησε ο ηλεκτροφωτισμός της πόλης από την ηλεκτροπαραγωγό μηχανή των συμμάχων, η εκμετάλλευση των υδάτων, ενώ προτάθηκε η εκμετάλλευση του λιγνίτη που υπήρχε στην περιοχή ως καύσιμο και από τα στρατεύματα, ώστε να αποφευχθεί η υπερβολική υλοτόμηση. Τα έργα κοινής ωφελείας έγιναν με την τεχνογνωσία και την

---

⁵⁵² Στο ίδιο, σελ.33-34.

⁵⁵³ Στο ίδιο, σελ.61-64.

⁵⁵⁴ Μπέσας Χρήστος, *Το χρονικό της Κοζάνης 1914-1919, Η Κοζάνη στα χρόνια του μεγάλου πολέμου μέσα από τις τοπικές εφημερίδες*, Εθνικό Πολιτιστικό Δίκτυο Πόλεων, Υπουργείου Πολιτισμού – Δήμος Κοζάνης, Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης, Κοζάνη 1999, σελ.145.

επίβλεψη των Γάλλων και κατασκευάστηκαν από μουσουλμάνους επιστρατευμένους, κατάδικους και εργάτες, ασφαλώς αρχικά για να εξυπηρετήσουν το συμμαχικό στράτευμα, στην ουσία όμως συνετέλεσαν και στη βελτίωση της ζωής και της τοπικής κοινωνίας⁵⁵⁵.

Συν τοις άλλοις, ιδιαίτερη μέριμνα δόθηκε στη μόρφωση του πληθυσμού, λαμβάνοντας υπόψη και τις συνθήκες. Συγκεκριμένα, ο Ηλιάκης ίδρυσε τον Αύγουστο του 1917 Νυχτερινή Σχολή για τους εργαζόμενους(7-40 ετών) μία ώρα κάθε μέρα εκτός Σαββάτου, με τη σύσταση τα μαθήματα να γίνονται σε απλή γλώσσα και, κυρίως να αφορούν πρακτικές γνώσεις, ανάγνωση, μαθηματικά και ιστορία. Ακόμη, το 1918 θέσπισε βραβεία με χρηματικό έπαθλο για τους καλύτερους μαθητές/ τριες των δημοτικών, Γυμνασίου και Παρθεναγωγείου, τους δασκάλους και τις δασκάλες και το καλύτερο σχολείο της περιφέρειας σε μαθητική επίδοση⁵⁵⁶.

Κλείνοντας την περίοδο αυτή πρέπει να συμπεριληφθούν δύο σοβαρά περιστατικά. Τον πρώτο θέμα αφορά την τιμωρία λιποτακτών. Συγκεκριμένα, στη διάρκεια της επιστράτευσης του Ιούνιο του 1918 στασίασαν οι οπλίτες του 12^{ου} Συντάγματος Πεζικού κοντά στα Σέρβια και οι πρωταίτιοι παραπέμφθηκαν στο στρατοδικείο της Κοζάνης όπου και καταδικάστηκαν άλλοι σε θάνατο και άλλοι σε ισόβια⁵⁵⁷. Το δεύτερο ζήτημα αφορά τη «Δημαρχική κρίση» του 1919, δηλαδή ο τότε Δήμαρχος Κοζάνης Γ. Δεληβάνης με τη σύμφωνη γνώμη της πλειοψηφίας του δημορχιακού συμβουλίου καταλαμβάνει αυθαίρετα το μητροπολιτικό μέγαρο και, από τον Αύγουστο του 1918 ως τον Μάρτιο του 1919, το χρησιμοποιεί ως Δημαρχείο. Η αιτιολογία του, που δεν είχε νομική βάση, ήταν ότι υπήρχαν παλιά οι μητροπολίτες ήταν «Εθνάρχες και δεν είχαν αυτή την πολυτέλεια» των εγκαταστάσεων και ότι το κτίριο είχε πολλά δωμάτια που δεν χρησιμοποιούνταν. Το ζήτημα λύθηκε με τη διαταγή εκκένωσης του κτιρίου από τον Ηλιάκη⁵⁵⁸.

Πέρα από το στενό πλαίσιο της Κοζάνης, η εξωτερική πολιτική του Βενιζέλου μεταξύ 1917-1920 είχε πολλές επιτυχίες. Μετά το τέλος του πολέμου, στις διαπραγματεύσεις ειρήνης στις Βερσαλλίες, ο Βενιζέλος με κύρος, ευστροφία και επίγνωση των θεμάτων κατάφερε να παραχωρηθεί στην Ελλάδα η Δυτική Θράκη (Newilly,27

---

⁵⁵⁵ Λιάπη Στυλιανή, «Οι Γάλλοι και η διοίκηση του Ιωάννη Ηλιάκη στην Κοζάνη την περίοδο του Εθνικού διχασμού (1916-1920)», ο.π.,σελ.93

⁵⁵⁶ Στο ίδιο, σελ.108.

⁵⁵⁷ Στο ίδιο, σελ.101-104.

⁵⁵⁸ Στο ίδιο, σελ.112-113

Νοεμβρίου 1919)⁵⁵⁹. Λίγο αργότερα, η Συνθήκη των Σεβρών αποτέλεσε το επιστέγασμα της διπλωματικής του δεινότητας.

3.6. α. Η Κοζάνη την εποχή του Μεσοπολέμου (1920-1941).

Τα στρατιωτικά και διπλωματικά γεγονότα χαρακτηρίζουν την εποχή. Ο Βενιζέλος προσπάθησε να καρπωθεί την ανταμοιβή από τη συμμετοχή της Ελλάδας στους σκοπούς της Αντάντ γι' αυτό και πρώτιστο μέλημά του ήταν η Σμύρνη και η ευρύτερη περιφέρειά της. Στις 15 Μαΐου 1919 μεγάλη ελληνική δύναμη κατέλαβε την πόλη και ένα χρόνο μετά υπογράφεται (Αύγουστος του 1920) η συνθήκη των Σεβρών με τους όρους του ειρηνευτικού διακανονισμού με την Οθωμανική Αυτοκρατορία⁵⁶⁰. Η συνθήκη έτυχε θερμής υποδοχής από την Ελλάδα και οι υποστηρικτές του Βενιζέλου έκαναν λόγο για τη δημιουργία της Ελλάδας «των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών»⁵⁶¹. Από την άλλη, ο θάνατος του βασιλιά Αλέξανδρου αναζωπύρωσε το πολιτειακό ζήτημα στη χώρα και στις εκλογές του Νοέμβρη 1920 ο Βενιζέλος ηττάται κατά κράτος, γεγονός που αντανακλά την κούραση από τον πόλεμο και τα αισθήματα της δυσαρέσκειας και ταπείνωσης του κόσμου για την απροκάλυπτη ανάμειξη της Βρετανίας και Γαλλίας στα εσωτερικά της χώρας και για την συμπεριφορά μερικών από τους υποστηρικτές του Βενιζέλου στη δεύτερη διακυβέρνησή του (1917-1920)⁵⁶².

Το Μάρτη του 1921 ξεκινάει η μεγάλη ελληνική επίθεση στη Μικρά Ασία που ανεκόπη στο Σαγγάριο. Από τότε η στρατιωτική και πολιτική κατάσταση των Ελλήνων επιδεινώνεται σταθερά. Στις 26 Αυγούστου ο Μουσταφά Κεμάλ εξαπέλυσε επίθεση μεγάλη που κατέληξε στην ήττα των Ελλήνων, στην άτακτη φυγή τους και στην εκκένωση της Σμύρνης, ενώ από τη φωτιά που ξέσπασε διασώθηκε μόνο η τουρκική και εβραϊκή συνοικία⁵⁶³. Η συντριπτική ήττα των ελληνικών δυνάμεων σήμαινε την κατάρρευση της Μεγάλης Ιδέας. Τα ελληνικά στρατεύματα ακολούθησαν δεκάδες ξεριζωμένοι πρόσφυγες, ενώ την εξουσία κατέλαβε μια ομάδα Βενιζελικών αξιωματικών με επικεφαλής τον Νικόλαο Πλαστήρα. Ο βασιλιάς παραιτείται και αναλαμβάνει ο μεγαλύτερος γιος του ο

---

⁵⁵⁹ Βακαλόπουλος Απόστολος Ε., *Νέα ελληνική ιστορία 1204-1985*, ο.π., σελ.364.

⁵⁶⁰ Clogg Richard, *Συνοπτική Ιστορία της Ελλάδας 1770-2000*, ο.π., σελ.117-119.

⁵⁶¹ Στο ίδιο, σελ.119.

⁵⁶² Στο ίδιο, σελ. 119-121.

⁵⁶³ Στο ίδιο, σελ.121-123.

Γεώργιος Β΄. Ακολουθεί η Δίκη των έξι. Στη Συνδιάσκεψη της Λοζάνης ο Βενιζέλος δεν κατάφερε να αποτρέψει την απώλεια των εδαφών που αποκτήθηκαν με τη Συνθήκη των Σεβρών, ενώ περίπου 1.100.000 Έλληνες μετακινήθηκαν στο ελληνικό βασίλειο και 380.000 μουσουλμάνοι στην Τουρκία αντίστοιχα. Το πρόβλημα εγκατάστασής τους ανέλαβε να διεκπεραιώσει η Επιτροπή Αποκατάστασης των Προσφύγων⁵⁶⁴.

Την περίοδο αυτή η Δυτική Μακεδονία διοικητικά διαιρείται στους νομούς Κοζάνης και Φλώρινας⁵⁶⁵ και στην πρώτη υπάγονται οι επαρχίες Κοζάνης, Εορδαίας, Ανασελίτσας και Γρεβενών⁵⁶⁶. Ο νομός Κοζάνης καλυπτόταν από δασικές εκτάσεις συνολικά 740.000 στρεμμάτων και υδρογραφικά η περιοχή ήταν γεμάτη από λίμνες και ελώδεις εκτάσεις με καλαμώνες και υδροχαρή φυτά, γεγονός που εξηγεί την αυξημένη νοσηρότητα των προσφύγων που ήρθαν στη Δυτική Μακεδονία σε αντίθεση με τους ντόπιους⁵⁶⁷.

Η Σύμβαση της Λοζάνης, 30 Ιανουαρίου 1923, καθόρισε την ανταλλαγή των πληθυσμών. Οι ανταλλάξιμοι Μουσουλμάνοι της Δυτικής Μακεδονίας (ανάμεσά τους και οι Βαλαάδες της Ανασελίτσας και των Γρεβενών) αναχώρησαν σε δύο στάδια από τον Ιανουάριο ως την 1^η Μάη 1924 και από τον Μάη ως τον Ιούλη του 1924 και για την Μικτή υποεπιτροπή Κοζάνης ορίστηκε υπεύθυνος ο Ολλανδός Oostreek ως πρόεδρος, και ο Έλληνας Αριστοκλής Αιγίδης και ο Τούρκος Sayfeta Bey ως μέλη⁵⁶⁸.

Με την άφιξη των προσφύγων βελτιώνονται τα οικονομικά μεγέθη της πόλης και της επαρχίας. Συγκεκριμένα, τόσο η παραγωγή καπνού (από 282.876 οκάδες το 1923 φτάνει το 1.199.924 οκάδες το 1929) όσο και κρασιού(11.508.780 δρχ. το 1924 σε 19.467.855δρχ. το 1928) αυξάνεται θεαματικά⁵⁶⁹. Ακόμη, οι πρόσφυγες συσπειρώνονται σε Ενώσεις Γεωργικών Συνεταιρισμών και με τις συντονισμένες τους ενέργειες ντόπιοι και πρόσφυγες οδηγούν στη δημιουργία της Αγροτικής Τράπεζας (Ιούνης 1929)⁵⁷⁰.

---

⁵⁶⁴ Στο ίδιο, σελ.123-128.

⁵⁶⁵ Ο νομός Καστοριάς ιδρύθηκε το 1941 και των Γρεβενών το 1964.

⁵⁶⁶ Πελαγίδης Ευστάθιος, *Η αποκατάσταση των προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία 1923-1930*, εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη, 1994, σελ.51.

⁵⁶⁷ Στο ίδιο, σελ.52.

⁵⁶⁸ Στο ίδιο, σελ.59-61.

⁵⁶⁹ Πελαγίδης Στάθης, «Η συμβολή των προσφύγων του 1923 στην ανάπτυξη της πόλης και επαρχίας Κοζάνης», στο Καρανάσιος Χαρίτων, Ντίνας Κώστας, Μυλωνάς Δημήτρης, Σκρέκας Δημήτρης (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014,σελ.487.

⁵⁷⁰ Στο ίδιο, σελ.488.

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στα οικονομικά δεδομένα του *Καζά Κοζάνης* όπως την κατέγραψε ο γεωπόνος Γ. Παλαμιώτης και δημοσιεύτηκαν το 1914. Τότε πλεονεκτούσαν τα σιτηρά, ο κρόκος και οι πατάτες, έπονταν οι καλλιέργειες καπνού, βαμβακιού, γλυκάνισου και αμπελιού, σε ανάπτυξη ήταν η βυρσοδεψία, ενώ οι μεγάλες ιδιοκτησίες ήταν περιορισμένες⁵⁷¹. Αντίθετα, την περίοδο 1923-1930, την πρώτη φάση της προσφυγικής εγκατάστασης, διαπιστώνουμε την κλιμάκωση στην παραγωγή και αξία του καπνού, του κρασιού και του ζωικού κεφαλαίου στο ν. Κοζάνης⁵⁷².

Ακόμη, μια σειρά από νέες δραστηριότητες φέρνουν οι πρόσφυγες στην κοινωνία και την αγορά της Κοζάνης, όπως η βιοτεχνία και εμπορία της εφαπλωματοποιίας κωνσταντινουπολίτικης προέλευσης με κύριο υλικό το βαμβάκι ενώ οι ίδιοι περιέρχονταν καθημερινά τα σοκάκια και τις γειτονιές της πόλης και των γύρω χωριών με το δοξάρι τους για να πάρουν παραγγελίες ή να εκτελέσουν εργασίες κατ'οίκον⁵⁷³. Καινούργια αρτοποιεία άνοιξαν με ανατολίτικη νοστιμιά⁵⁷⁴. Παράλληλα, οι πρόσφυγες αναπτύσσουν και κοινωνικές δράσεις όπως ο Κεντρικός Σύνδεσμος Προσφύγων Κοζάνης «η Ελπίς» (τον Αύγουστο του 1923), η έκδοση της εβδομαδιαίας εφημερίδας *Η Αγροτική* και η ίδρυση του Γεωργικού Επιμελητηρίου Κοζάνης (Μάρτης 1929)⁵⁷⁵.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η ένταξη των προσφύγων στην κοινωνία των ντόπιων ομοεθνών. Στην ανατολική πλευρά της πόλης Κοζάνης οικοδομήθηκε προσφυγικός συνοικισμός⁵⁷⁶. Τα παγιωμένα από αιώνες όρια μεταξύ χωριών, μαχαλάδων, οικονομικών δραστηριοτήτων και κοινωνικών επαφών συνέχιζαν απaráλλαχτα, αλλά τους Οθωμανούς βουλευτές του νομού διαδέχτηκαν Έλληνες πρόσφυγες ενώ ευκρινή εικόνα της αλλαγής είναι η ενδυμασία των προσφύγων, οι δυσνόητες διάλεκτοι των Ποντίων και των Καππαδοκών και, η ακατανόητη ρωσική γλώσσα των καυκασίων προσφύγων της περιοχής⁵⁷⁷.

---

⁵⁷¹Πελαγίδης Ευστάθιος, *Η αποκατάσταση των προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία 1923-1930*, ο.π., σελ.195-196.

⁵⁷² Πελαγίδης Στάθης, «Η συμβολή των προσφύγων του 1923 στην ανάπτυξη της πόλης και επαρχίας Κοζάνης», ο.π., σελ.487.

⁵⁷³ Στο ίδιο, σελ.492-493.

⁵⁷⁴ Στο ίδιο, σελ.494.

⁵⁷⁵ Στο ίδιο, σελ.489.

⁵⁷⁶Καλλιανιώτης Θανάσης, «Μεσοπόλεμος, Κατοχή και εμφύλιος», στο Καρανάσιος Χαρίτων, Ντίνας Κώστας, Μυλωνάς Δημήτρης, Σκρέκας Δημήτρης (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.474.

⁵⁷⁷ Στο ίδιο, σελ.474-475.

Η άφιξη των προσφύγων δεν άφησε ασυγκίνητο τον απλό κόσμο. Ο Μιχ. Παπακωνσταντίνου στο έργο του «*Η γιαγιά μου η Ρούσα*» αποτυπώνει τη νέα κατάσταση, τη φτώχεια και την πείνα⁵⁷⁸. Απεικονίζει τη συνύπαρξη του ντόπιου με το προσφυγικό στοιχείο και την αλλαγή που κυοφορείται, γράφοντας χαρακτηριστικά «*Αλλάζει μορφή ο τόπος μας*»⁵⁷⁹ και λίγο παρακάτω αναφέρεται στο πλήθος των ζητιάνων,⁵⁸⁰ στην αλλαγή του ονόματος των χωριών και στα νέα εργατικά χέρια που προστέθηκαν δίπλα στα δικά τους⁵⁸¹.

Τα δύο βασικά αίτια που έφεραν σε διαμάχη τους ντόπιους με τους πρόσφυγες, δηλ. οι οικονομικές και κομματικές αντιθέσεις, λειτούργησαν και στη Δυτική Μακεδονία⁵⁸². Ο νομάρχης Κοζάνης, Ιωάννης Κοζύρης που γνωρίζει από κοντά το θέμα των διαπληκτισμών, των προστριβών και των συγκρούσεων, βρίσκει και ανθρώπινες προεκτάσεις στο ζήτημα για αυτό και εκδίδει εγκυκλίους με στόχο συμφιλιωτικό και ενωτικό, επισημαίνοντας την ανάγκη για εξάλειψη του μίσους, εξάironτας την επάρκεια της μακεδονικής γης για όλους, συμμεριζόμενος την αγωνία των ντόπιων για απόκτηση χωραφιών και σπιτιών, καταλήγοντας ότι οι αποκλειστικοί κληρονόμοι της ανταλλάξιμης μουσουλμανικής περιουσίας είναι οι πρόσφυγες⁵⁸³.

Από τη μεριά τους, οι πρόσφυγες είχαν και πολιτική στόχευση, γι' αυτό και εντάσσονται στο κόμμα των Φιλελευθέρων, εκλέγοντας τέσσερις βουλευτές στο διάστημα 1922-1932⁵⁸⁴. Συνεπικούρησε στην προσπάθεια και η ένταξη προσφυγικού μαθητικού και σπουδαστικού πληθυσμού τόσο στο Βαλταδώρειο Γυμνάσιο όσο και στο Διδασκαλείο Αρρένων Κοζάνης ήδη από το 1914⁵⁸⁵. Πολλοί μορφωμένοι πρόσφυγες, απόφοιτοι γνωστών Σχολών της Ανατολής υπηρετούσαν στην επαρχία και την πόλη της Κοζάνης, μεταλαμπαδεύοντας το πνεύμα της Ανατολής στο ελλαδικό περιβάλλον της επαρχίας Κοζάνης⁵⁸⁶.

---

⁵⁷⁸ Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Η γιαγιά μου η Ρούσα*, εκδ. Εστία 1997, 3^η εκδ., σελ.21.

⁵⁷⁹ Στο ίδιο, σελ.122.

⁵⁸⁰ Στο ίδιο, σελ.122.

⁵⁸¹ Στο ίδιο, σελ.125.

⁵⁸² Πελαγίδης Στάθης, «Η συμβολή των προσφύγων του 1923 στην ανάπτυξη της πόλης και επαρχίας Κοζάνης», ο.π., σελ.490

⁵⁸³ Πελαγίδης Ευστάθιος, *Η αποκατάσταση των προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία 1923-1930*, ο.π., σελ.190.

⁵⁸⁴ Στο ίδιο, σελ.194.

⁵⁸⁵ Πελαγίδης Στάθης, «Η συμβολή των προσφύγων του 1923 στην ανάπτυξη της πόλης και επαρχίας Κοζάνης», ο.π., σελ.491.

⁵⁸⁶ Στο ίδιο, σελ.495.

3.6.β. Τα δημόσια έργα της εποχής.

Από τα βασικά θέματα της εποχής για την πόλη της Κοζάνης ήταν η ύδρευση και η αποχέτευση, για λόγους υγιεινής, αλλά και η διάνοιξη και η επισκευή δρόμων⁵⁸⁷. Το 1924-1926 κατασκευάζονται τα νέα σφαγεία της πόλης εκτός οικιστικού ιστού,⁵⁸⁸ ενώ με άρθρο ο Τύπος ζητούσε επιτακτικά την απομάκρυνση των βυρσοδεψείων από το κέντρο της πόλης, γιατί θεωρούνταν εστία μόλυνσης⁵⁸⁹. Τον Σεπτέμβρη του 1923 προκηρύχθηκαν τέσσερις δημοπρασίες από τον Δήμο Κοζάνης, από τις οποίες οι δύο αφορούσαν την κατασκευή λιθόστρωτου δρόμου μαζί με οχετό και οι δύο την κατασκευή υπονόμου, ενώ για το διάστημα 1924-1925 δαπανήθηκαν για τα δημόσια έργα (υπόνομοι και δρόμοι) 136.555 δραχμές⁵⁹⁰. Ακόμη, υλοποιήθηκε ένα σχέδιο πόλης που εκπονούνταν ήδη από το 1924 και εγκρίθηκε το 1925 και περιλάμβανε όχι μόνο νομιμοποίηση της υπάρχουσας οικιστικής κατάστασης αλλά και θέσπιση αλλαγών στην οικιστική εικόνα της πόλης, όπως προκύπτει από τις αποζημιώσεις στους ιδιοκτήτες οικοδομών για τη διάνοιξη οδών⁵⁹¹. Σημαντική ήταν η κατασκευή των Δημοτικών Λουτρών, με δωρεές των Κοζανιτών της Αμερικής,⁵⁹² που λειτούργησαν το 1930, με τιμή μπάνιου 14 δρχ. το άτομο –με προσόψια- και 10 δρχ., αν τα έφερνες μαζί σου, ενώ το απλό ντους ήταν 10 δρχ. και 7 δρχ. αντίστοιχα⁵⁹³.

Τέλος, μέριμνα δόθηκε και στον ηλεκτροφωτισμό της πόλης. Ήδη η προσπάθεια ξεκίνησε το 1923-1926 χωρίς επιτυχία. Το 1927 προκηρύχθηκε διαγωνισμός για παροχή άδειας παραγωγής και διανομής ηλεκτρικής ενέργειας για όλη την πόλη, με το δικαίωμα χρήσης των δημοτικών οδών για εγκατάσταση και ενός οικοπέδου για τις ηλεκτρογεννήτριες, και τον Διαγωνισμό κέρδισαν οι Πάικος Δελιαλής και ο Δημ. Βλιούρας με τον υπ' αρ. 7520/1 8.05.28 συμβόλαιο⁵⁹⁴. Η σύμβαση υπογράφηκε με το Δήμο στις 19 Ιανουαρίου 1929 από τον Υπουργό Συγκοινωνιών Ι. Χριστόπουλο⁵⁹⁵. Αναμφίβολα τα έργα

⁵⁸⁷ Αρβανίτης Ελευθέριος, *Ο κόσμος της εργασίας στην Κοζάνη του Μεσοπολέμου*, Μεταπτυχιακή εργασία τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2018, σελ.15. <http://ikee.lib.auth.gr/record/302600/files/GRI-2019-23510.pdf> (προσπελάστηκε στις 7/7/2019)

⁵⁸⁸ Καλινδέρης Μιχαήλ, *Αι συντεχνίαι της Κοζάνης επί Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1958, σελ.77.

⁵⁸⁹ Αρβανίτης Ελευθέριος, *Ο κόσμος της εργασίας στην Κοζάνη του Μεσοπολέμου*, ο.π., σελ.15.

⁵⁹⁰ Στο ίδιο, σελ.15-16.

⁵⁹¹ Στο ίδιο, σελ.16-17.

⁵⁹² Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Πέτρινη Πόλη*, Εστία, Αθήνα 1995, σελ.431.

⁵⁹³ Στο ίδιο, σελ.454.

⁵⁹⁴ Τσουμής Παύλος, *Ο Πάικος Κοζάνη 1878-1958*, Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης, 1998, σελ.118-119· Αρβανίτης Ελευθέριος, *Ο κόσμος της εργασίας στην Κοζάνη του Μεσοπολέμου*, ο.π., σελ.17.

⁵⁹⁵ Τσουμής Παύλος, *Ο Πάικος Κοζάνη 1878-1958*, ο.π. σελ.122.

όχι μόνο βελτίωσαν την ποιότητα ζωής των πολιτών αλλά έδωσαν και δουλειά στους εργάτες.

Σε ότι αφορά τη βιομηχανία της χώρας αυτή την ώρα υπήρχαν λίγες μεγάλες επιχειρήσεις και μια πληθώρα μικρών εργαστηρίων με λίγους εργάτες. Στην Κοζάνη τέτοια επιχείρηση είναι το Κεραμοποιείο του Κονδύλη που απασχολούσε εκατό και πλέον εργάτες το Καλοκαίρι, αλλά τους περισσότερους τους έδιωχνε το χειμώνα και κρατούσε καμιά πενηνταριά μόνο⁵⁹⁶. Πέρα από τον Άγιο Νικόλα, στο δημόσιο δρόμο για Θεσσαλονίκη, ήταν το παζάρι όπου καθημερινά μαζεύονταν οι εργάτες, οι φτωχοί αγρότες και κάθε άνεργος από την πόλη ή τα γύρω χωριά, πριν ακόμη φέξει, για να τους διαλέξουν τα αφεντικά⁵⁹⁷. Στην πόλη της Κοζάνης τα τέλη της δεκαετίας '20 καταγράφηκαν 19 βυρσοδέψες που απασχολούσαν ως 50 εργάτες, με ανοδική ζήτηση δεδομένου τη εισαγωγή 310 τόνων ακατέργαστων και 50 τόνων κατεργασμένων δερμάτων, ενώ στη διάρκεια της Κατοχής η ζήτηση αρβύλων αυξήθηκε αισθητά και τα 12 βυρσοδεψεία που υπήρχαν δούλευαν πυρετωδώς, εν αντιθέσει με τα γουναράδικα της Σιάτιστας – Καστοριάς⁵⁹⁸.

Στα 1930 ήταν 300.000 αγρότες που καλλιεργούσαν 954.000 στρέμματα, εξάγοντας καπνό και καλής ποιότητας όσπρια και εισάγοντας για την εγχώρια αγορά άλλα χαμηλότερης ποιότητας⁵⁹⁹. Ειδικότερα, η περιοχή εισήγαγε γεώμηλα, κρεμμύδια, ντομάτες, κεράσια, σύκα, τούβλα, κεραμίδια, δέρματα, υφάσματα, βιομηχανικά εργαλεία, σαπούνη, πετρέλαιο και άλας⁶⁰⁰. Οι μεγάλες ετήσιες εμποροπανηγύρεις Σερβίων, Τσοτυλίου, Αμυνταίου ή εβδομαδιαίες στην Πτολεμαΐδα και το Άργος Ορεστικό ήταν το ιδανικότερο μέρος για την παρατήρηση γλωσσών, ενδυμάτων, ηθών και εθίμων⁶⁰¹.

Τον Οκτώβρη του 1929 το μεγάλο κραχ στο χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης επεκτάθηκε σταδιακά σε όλο τον κόσμο. Στην Ελλάδα η επίδρασή του δεν ήταν τόσο δυσμενής όσο σε κάποιες γειτονικές χώρες, όμως η οικονομία αποδείχτηκε ευάλωτη γιατί τα

---

⁵⁹⁶Τσαμπούρης Ζήσης, *Τα τετράδια της μνήμης το εργατικό κίνημα στην Κοζάνη(1930-1943)*, Παρέμβαση, Κοζάνη 2002, σελ.55.

⁵⁹⁷ Στο ίδιο, σελ.59-60

⁵⁹⁸ Καλλιανιώτης Θανάσης, *Οι πρόσφυγες στη Δυτική Μακεδονία (1941-1946)*, διδακτορική διατριβή Α.Π.Θ. Θεσσαλονίκη 2007, σελ.31-32

https://www.didaktorika.gr/eadd/browse?type=author&order=ASC&sort_by=2&rpp=20&value=%CE%9A%CE%B1%CE%BB%CE%BB%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CF%8E%CF%84%CE%B7%CF%82%2C+%CE%91%CE%B8%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CE%B9%CE%BF%CF%82

(προσπελάστηκε στις 7/7/2019)

⁵⁹⁹ Στο ίδιο, σελ.32.

⁶⁰⁰ Στο ίδιο, σελ.32.

⁶⁰¹ Στο ίδιο, σελ.33.

εξαγόμενα προϊόντα ήταν είδη πολυτελείας όπως ο καπνός, το ελαιόλαδο και οι σταφίδες και εφοπλιστικό και μεταναστευτικό συνάλλαγμα⁶⁰². Η γεωγραφική της θέση, η κακή επικοινωνιακή υποδομή, αλλά και ο αρμονικός αγροτικός περίγυρος δεν έκαναν αισθητά τα αποτελέσματα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης στην Κοζάνη, εξάλλου η λιτότητα ήταν ένα βασικό χαρακτηριστικό των κατοίκων, οι εισαγωγές των οποίων ήταν μηδαμινές με εξαίρεση το αλάτι⁶⁰³.

Από την άλλη, η κυβέρνηση Βενιζέλου μένει στην εξουσία 52 μήνες από τις 4 Ιούλη 1928 ως τις 4 Νοέμβρη 1932⁶⁰⁴. Ο αντίκτυπος των οικονομικών εξελίξεων στην πολιτική σκηνή μεταφράζεται σε πολιτική αστάθεια που κορυφώνεται με τη δολοφονική απόπειρα κατά του Βενιζέλου (6 Ιουνίου 1933) και την εκδήλωση την 1^η Μαρτίου 1935 ενός κακώς οργανωμένου στρατιωτικού κινήματος⁶⁰⁵. Η κυβέρνηση Π. Τσαλδάρη, με την πρωτοβουλία του προέδρου και υπουργού στρατιωτικών Γ. Κονδύλη και του νέου υπουργού άνευ χαρτοφυλακίου Ιω. Μεταξά κηρύσσει στρατιωτικό νόμο, επιβάλλει προληπτική λογοκρισία και απαγορεύει την κυκλοφορία των Βενιζελικών εφημερίδων⁶⁰⁶. Ο Ι. Μεταξάς θέτει καθεστωτικό ζήτημα υποστηρίζοντας την επάνοδο του βασιλιά Γεωργίου Β'. Στο εξής τα γεγονότα εκτυλίσσονται γρήγορα και οδηγούν τη χώρα στη δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου 1936⁶⁰⁷. Η στρατιωτική δικτατορία του Μεταξά πήρε σκληρά μέτρα, ειδικά για την Κοζάνη, ανάγκασε Κοζανίτες εργάτες και προσφυγικής καταγωγής αγρότες των Σερβίων και της Ποντοκώμης να υπογράψουν δηλώσεις προσήλωσή τους στο καθεστώς⁶⁰⁸. Έτσι εξηγείται γιατί ελάχιστα στελέχη της Αριστεράς του νομού εκτοπίστηκαν, εξορίστηκαν ή φυλακίστηκαν⁶⁰⁹.

Η έκρηξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (Σεπτέμβρης 1939) βρίσκει τον Ιω. Μεταξά να ελπίζει ότι θα κρατήσει την Ελλάδα έξω από τις εχθροπραξίες, διατηρώντας όμως και ουδετερότητα απέναντι στη Βρετανία⁶¹⁰. Αυτό όμως δεν κράτησε για πολύ. Ο τορπιλισμός του θωρηκτού «Έλλη», τον Αύγουστο του 1940, και δυο μήνες μετά (28^η Οκτωβρίου 1940) η απόρριψη του ταπεινωτικού τελεσίγραφου του ιταλού πρεσβευτή, που απαιτούσε την

---

⁶⁰² Clogg Richard, *Συνοπτική Ιστορία της Ελλάδας 1770-2000*, ο.π., σελ.137.

⁶⁰³ Καλλιανιώτης Θανάσης, «Μεσοπόλεμος, Κατοχή και Εμφύλιος», ο.π., σελ.476.

⁶⁰⁴ Βακαλόπουλος Απόστολος Ε., *Νέα ελληνική Ιστορία 1204-1985*, ο.π., σελ.390.

⁶⁰⁵ Στο ίδιο, σελ.396-397.

⁶⁰⁶ Στο ίδιο, σελ.397-398.

⁶⁰⁷ Στο ίδιο, σελ.399-403.

⁶⁰⁸ Καλλιανιώτης Θανάσης, «Μεσοπόλεμος, Κατοχή και Εμφύλιος», ο.π.,σελ.476-477.

⁶⁰⁹ Στο ίδιο, σελ.477

⁶¹⁰ Clogg Richard, *Συνοπτική Ιστορία της Ελλάδας 1770-2000*, ο.π., σελ. 146.

κατάληψη ελληνικών εδαφών,⁶¹¹ οδήγησαν τη χώρα σε πόλεμο⁶¹². Στις αρχές του Ιουνίου 1941 η χώρα βρισκόταν υπό τριπλή κατοχή, των Γερμανών, των Ιταλών και των Βουλγάρων. Ακολούθησε ένα σκληρό καθεστώς κατοχής, με πρώτη συνέπεια το λιμό του Χειμώνα 1941-1942⁶¹³.

3.6.γ. Η Γερμανική Κατοχή στην Κοζάνη.

Τη δεύτερη μέρα του πολέμου περνούσαν από την Κοζάνη ιταλικά αεροπλάνα με προορισμό τη Θεσσαλονίκη, ενώ ακουγόταν ο συναγερμός που τοποθετήθηκε στην Εθνική Τράπεζα και το σχολείο του Αγ. Δημητρίου, ενώ ο κόσμος έτρεχε πανικόβλητος⁶¹⁴. Ο πρώτος βομβαρδισμός της περιοχής της Κοζάνης έγινε στις 5 Νοεμβρίου 1940 από την ιταλική αεροπορία, λίγο μετά την κήρυξη του ελληνοϊταλικού πολέμου⁶¹⁵ και ο δεύτερος στις 20 Νοέμβρη, περιορισμένος αυτή τη φορά στη γύρω περιοχή και όχι στην ίδια την πόλη⁶¹⁶. Οι συνολικοί βομβαρδισμοί των Ιταλών ήταν τέσσερις, στοιχίζοντας τη ζωή σε συντοπίτες και υλικές καταστροφές, συμπεριλαμβάνοντας στις καταστροφές και αεροπλάνα⁶¹⁷. Δεν υπήρξε όμως ιταλικός βομβαρδισμός της πόλης, αν και περνούσαν συχνά αεροπλάνα⁶¹⁸.

Εν αναμονή της Γερμανικής κατάληψης, οι κάτοικοι εγκατέλειψαν την πόλη με κάθε μέσο, παίρνοντας μαζί τους ό, τι πολύτιμο είχαν ή μπορούσε να μεταφερθεί, και σκορπίστηκαν χωρίς πανικό στα γύρω χωριά (Τσιαρτσιαμπά)⁶¹⁹. Ο βομβαρδισμός της Κοζάνης από πέντε, ή κατά άλλους επτά, γερμανικά αεροπλάνα καθέτου εφορμήσεως (Junkers 87, γνωστά ως Stukas) και δύο αναγνωριστικά που εφόρμησαν κάθετα πάνω στην

---

⁶¹¹ Βακαλόπουλος Απ. Ε., *Νέα ελληνική Ιστορία 1204-1985*, ο.π.,σελ.414.

⁶¹² Clogg Richard, *Συνοπτική Ιστορία της Ελλάδας 1770-2000*, ο.π., σελ.146.

⁶¹³ Στο ίδιο, σελ.147-148.

⁶¹⁴ Τσουμής Παύλος, *Ο Πάϊκος Κοζάνη 1878-1958*, ο.π.,σελ.152.

⁶¹⁵ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Ο Ελληνοϊταλικός Πόλεμος 1940-41. Η Ιταλική Εισβολή, 28 Οκτωβρίου μέχρι 13 Νοεμβρίου 1940*, Αθήνα 1960, σελ.255 (ανατύπωση 1981), στο Ελένη Μαργαρίτη, «Οι βομβαρδισμοί της Κοζάνης 1940-41 και προβλήματα επισιτισμού επί Κατοχής βάσει εγγράφων της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης». *Συνέδριο Η Δυτική Μακεδονία Στους Νεότερους Χρόνους*, Εταιρεία Δυτικομακεδονικών Μελετών(Ε.ΔΥΜ.ΜΕ.), Γρεβενά Οκτώβριος 2016, στο <http://edymme.wordpress.com>, σελ. 942-943 (προσπελάστηκε στις 7/ 7/ 2019).

⁶¹⁶ Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Το χρονικό της μεγάλης νύχτας*, εκδ. Εστία, Αθήνα 1999, σελ.51-52.

⁶¹⁷ Μαργαρίτη Ελένη, «Οι βομβαρδισμοί της Κοζάνης 1940-41 και προβλήματα επισιτισμού επί Κατοχής βάσει εγγράφων της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης», *Συνέδριο Η Δυτική Μακεδονία Στους Νεότερους Χρόνους*. Εταιρεία Δυτικομακεδονικών Μελετών(Ε.ΔΥΜ.ΜΕ.)Γρεβενά Οκτώβριος 2016, στο <http://edymme.wordpress.com>, σελ. 942-943 (προσπελάστηκε στις 7/ 7/ 2019).

⁶¹⁸ Παύλος- Πάϊκος Ι. Τσουμής, *Ο Πάϊκος Κοζάνη 1878-1958*, ο.π., σελ.153.

⁶¹⁹ Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Το χρονικό της Μεγάλης Νύχτας*, εκδ. Εστία, 1999, σελ.51

πόλη έγινε στις 10 Απριλίου 1941, ημέρα Πέμπτη και ώρα 5:00 το απόγευμα⁶²⁰. Την ώρα εκείνη στο ναό του Αγ. Νικολάου τελούνταν εσπερινός, ο ναός όμως δεν επλήγη, μόνο κάποια θραύσματα άφησαν ανεξίτηλα τα ίχνη τους στο κωδωνοστάσιο. Οι Γερμανοί είχαν την πληροφόρηση ότι στο Δημαρχείο είχε εγκατασταθεί το Ελληνικό Στρατηγείο, γι' αυτό και το βομβάρδισαν συστηματικά με αποτέλεσμα να καταστραφεί ολοσχερώς ο πρώτος όροφος⁶²¹.

Στο υπόγειο του Δημαρχείου στεγαζόταν η Βιβλιοθήκη και χρησιμοποιούνταν και ως καταφύγιο. Πιο πριν με απόφαση του δημοτικού συμβουλίου και τη συνδρομή του εφόρου Ν. Δελιαλή οι θησαυροί της μεταφέρθηκαν στην κρύπτη του Αγ. Λαζάρου (παρεκκλήσι του Αγ. Δημητρίου)⁶²². Ο Παπακωνσταντίνου αναφέρει χαρακτηριστικά ότι ο βιβλιοφύλακας Δελιαλής κάλεσε όλους όσους διαβάζανε στη βιβλιοθήκη και βοήθησαν – μέρες ολόκληρες- κουβαλώντας βιβλία και χειρόγραφα σε ασφαλέστερα σπίτια ή γραφεία για να γλιτώσουν τα πιο πολύτιμα αντικείμενα της πατρίδας⁶²³. Οι βόμβες προκάλεσαν πολλές υλικές καταστροφές και στόχο είχαν τα μεγάλα κτήρια, το Δημαρχείο, την Εθνική Τράπεζα, το 2ο Δημοτικό Σχολείο (ήταν αποθήκη πυρομαχικών), το Γυμνάσιο Αρρένων, το Παρθεναγωγείο, τις Καπναποθήκες και τα ξενοδοχεία. Εν ολίγοις, θέλανε να καταστρέψουν το κέντρο της πόλης⁶²⁴.

Μετά τη γερμανική κατάληψη ακολούθησαν και αγγλικοί βομβαρδισμοί, στις 15 Απριλίου 1941, με στόχο αυτή τη φορά τις γερμανικές θέσεις⁶²⁵. Το μέγεθος της καταστροφής ήταν μεγάλο και αντικατοπτρίζεται στην πίστωση 1,5 εκατομμυρίων δραχμών που δόθηκε στους βομβόπληκτους μικροϊδιοκτήτες με απόφαση του Νομάρχη Κοζάνης και του Υπ. Οικονομικών και Εθνικής Οικονομίας⁶²⁶.

Πολύ σοβαρό πρόβλημα ήταν, όπως και στην υπόλοιπη χώρα, ο επισιτισμός του πληθυσμού. Η Εστία συσσιτίου της «Χριστιανικής Μορφωτικής Σχολής Εργαζομένων

---

⁶²⁰ Στο ίδιο, σελ.944.

⁶²¹Μαργαρίτη Ελένη, «Οι βομβαρδισμοί της Κοζάνης 1940-41 και προβλήματα επισιτισμού επί Κατοχής βάσει εγγράφων της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης», ο.π. σελ.944

⁶²²Ηλιαδέλης Στράτος, «Νίκος Δελιαλής, Αίσθημα ευθύνης: θρήνος και πραγματικότητα μιας ιστορίας του Αϊ-Λαζάρου», *Ελιμειακά* 6-7, Σεπτέμβριος -Δεκέμβριος 1983, σελ.175-184.

⁶²³ Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Το χρονικό της Μεγάλης Νύχτας*, ο.π., σελ.64

⁶²⁴ Μαργαρίτη Ελένη, «Οι βομβαρδισμοί της Κοζάνης 1940-41 και προβλήματα επισιτισμού επί Κατοχής βάσει εγγράφων της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης», ο.π. σελ.945.

⁶²⁵ Στο ίδιο,σελ.946.

⁶²⁶ Στο ίδιο, σελ.946.

Νέων Κοζάνης»⁶²⁷ εξυπηρετούσε χίλιους πτωχούς νέους της πόλης⁶²⁸. Ο Διεθνής Ερυθρός Σταυρός αργότερα συνεπικούρησε στα συσσίτια που έφταναν καθημερινά τις 8.300 μερίδες φαγητού⁶²⁹. Στην όλη οργάνωση πρωτοστατούσαν ιερείς, με κυριότερο τον αρχ. Αυγουστίνο Καντιώτη, ενώ ο πρωθιερέας παπα-Πασχάλης ήταν η ψυχή των συσσιτίων και του «Γκαράζ»⁶³⁰. Πρόκειται για το γκαράζ του Τέγου, κοντά στο ναό του Αγ. Νικολάου, ακριβώς απέναντι από το Βαλταδώρειο Γυμνάσιο, όπου στήθηκαν τα συσσίτια⁶³¹. Ο χώρος αρχικά ήταν ακατάλληλος για την οργάνωση των συσσιτίων, γρήγορα όμως τα εμπόδια ξεπεράστηκαν⁶³². Το γκαράζ του Τέγου ονομάστηκε επίσημα «Εστία των συσσιτίων», και τόσο ο χώρος όσο και η όλη προσπάθεια των κατοχικών χρόνων έμεινε γνωστή στους κοζανίτες ως Εστία⁶³³. Αργότερα, με απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου Κοζάνης (υπ. αρ. 68/1953) στις 19/2/1953 ο δρόμος ακριβώς μπροστά από το γκαράζ του Τέγου ονομάστηκε οδός Εστίας⁶³⁴. Μάλιστα, το χειμώνα του 1941 το Δασαρχείο πρότεινε στους άπορους δημότες να καθαρίσουν το δάσους με προσωπική εργασία και να πάρουν τα ξύλα δωρεάν, ωστόσο αυτό ήταν το εισιτήριο για την είσοδο στο δάσος και την καταστροφή του, αλλά το 1943 η έκταση του δάσους απογυμνώθηκε⁶³⁵. Ο Πάικος αφηγείται ότι έδωσε στα συσσίτια λαμαρίνες και ξυλεία για πάγκους, ηλεκτρικό φωτισμό, ενώ για τις ανάγκες κόπηκε ένα μεγάλος πλάτανος έξω από το ποδοσφαιρικό γήπεδο για προμήθεια ξυλείας,⁶³⁶ πρόκειται για ένα δέντρο με 6,10 μέτρα στη βόρεια πλευρά της πόλης που έδωσε ξύλα για τα συσσίτια των απόρων το χειμώνα του 1943⁶³⁷.

Στο διάστημα της γερμανικής κατοχής η πόλη της Κοζάνης παρέμεινε υπό Γερμανική κατοχή, ενώ η περιοχή του Βοΐου και η περιοχή δυτικά του Αλιάκμονα παραχωρήθηκε στους Ιταλούς⁶³⁸. Στις 26-28 Οκτωβρίου 1944 Άγγλοι αλεξιπτωτιστές

---

⁶²⁷ Στο ίδιο, σελ.959-950. Παναγιώτη Μύρου, *Η αντίσταση της αγάπης*, Αθήναι 1991, β έκδοση, σελ.151-152.

⁶²⁸ Μαργαρίτη Ελένη, «Οι βομβαρδισμοί της Κοζάνης 1940-41 και προβλήματα επισιτισμού επί Κατοχής βάσει εγγράφων της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης», ο.π., σελ.950.

⁶²⁹ Στο ίδιο, σελ.950.

⁶³⁰ Στο ίδιο, σελ.950.

⁶³¹ Μύρου Παναγιώτη, *Η αντίσταση της αγάπης*, ο.π., σελ.129-131.

⁶³² Στο ίδιο, σελ.131

⁶³³ Στο ίδιο, σελ.152

⁶³⁴ Στο ίδιο, σελ.152.

⁶³⁵ Τσουμής Γεώργιος Θ., *Το δάσος της Κοζάνης*, έκδοση του «Συλλόγου Κοζανιτών Θεσσαλονίκης», Θεσσαλονίκη 1956, σελ.34.

⁶³⁶ Τσουμής Παύλος., *Ο Πάικος Κοζάνη 1878-1958*, ο.π., σελ.175.

⁶³⁷ Τσουμής Γεώργιος Θ., *Το δάσος της Κοζάνης*, ο.π.,σελ.27.

⁶³⁸ Μυλωνάς Γιώργος, *Η δράση των αξιωματικών στη Δυτική Μακεδονία την περίοδο της Κατοχής, μέσα από τα αρχεία της Υπηρεσίας Στρατιωτικών Αρχείων(Υ.Σ.Α.)*, Μεταπτυχιακή εργασία

έπεσαν μαχόμενοι για την απελευθέρωση της Κοζάνης και η πόλη για να τιμήσει την ηρωική τους θυσία εντοίχισε αναμνηστική πλάκα στην εξωτερική ανατολική πλευρά του Ιερού Ναού του Προφήτη Ηλία(Ψηλός Αϊ-Λιάς),αναγράφοντας «DIED FOR FREEDOM»⁶³⁹. Τότε έγινε η αποχώρηση των Γερμανών από την Κοζάνη, δηλαδή στις 28 Οκτωβρίου 1944.

Ακολουθεί η περίοδος του Εμφυλίου Πολέμου(1946-1949). Η πόλη της Κοζάνης κατακλύστηκε από χιλιάδες αγρότες και ποιμένες που εγκατέλειψαν τις εστίες τους είτε εκούσια είτε ακούσια, για να μην παρέχουν στους αντάρτες τροφές και εφεδρείες και η εγκατάστασή του έγινε μαζικά στη Γεωργική Σχολή και ατομικά σε οικίες της πόλης⁶⁴⁰. Από τη μια υπήρχε στρατιωτική κίνηση στα σοκάκια της πόλης και από την άλλη οι οιμωγές των κρατουμένων στα υπόγεια του σημερινού Δημοτικού Σχολείου Χαρισίου Μούκα⁶⁴¹. Μετά το 1949, η περιοχή ηρέμησε από πολέμους. Ο δικομματισμός εδραιώθηκε με μελανό σημείο τα χρόνια της Δικτατορίας 1967-1974. Η Κοζάνη εξελίσσεται και αναδεικνύεται σε σημαντική – κομβική πόλη της Δυτικής Μακεδονίας.

3.7. Η Κοζάνη στις αρχές του 21^{ου} αιώνα.

Ο ν. Κοζάνης διαθέτει ισχυρές αναπτυξιακές δυνατότητες χάρη σε εξειδικευμένες δραστηριότητες με πρώτη την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, τη δημιουργία και λειτουργία Πανεπιστημίου και ΤΕΙ, μεγάλου αριθμού εξειδικευμένων Ινστιτούτων και Ερευνητικών Κέντρων και την Εγνατία Οδό⁶⁴². Ακόμη, οι καλές κλιματολογικές συνθήκες, η φυσική ομορφιά, τα ιδιαίτερα γεωγραφικά της χαρίσματα προσφέρονται για χειμερινό τουρισμό, θήρα, παραλίμνιες δράσεις, ενώ εξαιρετικά είναι στον πρωτογενή τομέα ο κρόκος και τα φασόλια⁶⁴³.

Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Φλώρινα 2018,σελ.56.

<file:///C:/Users/Admin/Downloads/Mylonas%20Georgios.pdf> (προσπελάστηκε 7/7/2019)

⁶³⁹ Πατιώς Γεώργιος Αργ., «Οι πεσόντες Άγγλοι στην Κοζάνη το 1944», *Ελμειακά* 51, Δεκέμβριος 2003, σελ.167-169.

⁶⁴⁰ Καλλιανιώτης Θανάσης, «Μεσοπόλεμος, Κατοχή και Εμφύλιος», ο.π., σελ.481.

⁶⁴¹ Στο ίδιο, σελ.481.

⁶⁴² Νεγρεπόντη –Δελιβάνη Μαρία, «Αναπτυξιακές Δυνατότητες και χαμένες ευκαιρίες της Κοζάνης», στο Καρανάσιος Χαρίτων, Ντίνας Κώστας, Μυλωνάς Δημήτρης, Σκρέκας Δημήτρης (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ο.π., σελ.530.

⁶⁴³ Στο ίδιο, σελ.531.

Ως το 1938 η χρήση των λιγνιτών της Δυτικής Μακεδονίας είχε ενδιαφέρον για τους κατοίκους της περιοχής, εφόσον χρησιμοποιείτο ως υποκατάστατο του ξύλου, ενώ το 1939 η έκθεση του γερμανού καθηγητή F.Kegel, ήταν η αρχή για την πρώτη σοβαρή προσπάθεια αξιοποίησης των λιγνιτών σε βιομηχανική κλίμακα⁶⁴⁴. Ωστόσο η συστηματική εκμετάλλευση ξεκίνησε τον Σεπτέμβρη του 1956 με την υπογραφή της σύμβασης μεταξύ της εταιρείας ΛΙΠΤΟΛ ΑΕ και της γερμανικής KHD Industrieanlagen AG για την κατασκευή του πρώτου σταθμού παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας⁶⁴⁵. Τέλος, μετά από αίτημα χρόνων κατασκευάζεται η σιδηροδρομική γραμμή Κοζάνης- Αμυνταίου.

Τα επόμενα χρόνια η Κοζάνη ακολουθεί το ρυθμό της υπόλοιπης Ελλάδας. Η αστυφιλία αλλάζει τη μορφή της πόλης. Οι παλιές γειτονιές χάνονται και τα αρχοντικά γκρεμίζονται για να δώσουν τη θέση τους στις σύγχρονες πολυκατοικίες. Δυστυχώς, ελάχιστα είναι τα σημεία που θυμίζουν πια την παλιά πόλη όπως την γνωρίσαμε μέσα από τις αράδες της Ιστορίας. Ο ισχυρός σεισμός του 1995 κατέστρεψε και τα τελευταία στοιχεία του παρελθόντος.

Η αναδρομή στο παρελθόν της πόλης κατέδειξε τη συνέχειά της. Εδώ έζησαν άνθρωποι όπως και εμείς. Άνθρωποι έκλαψαν, γέλασαν, αγάπησαν, μίσησαν, πέθαναν και γεννήθηκαν. Άνθρωποι με τις ίδιες φιλοδοξίες, με ανάλογα πάθη. Ρόλος μας δεν είναι να τους «θυμώνουμε» μήτε να τους κρίνουμε. Στόχος μας είναι να διδασκόμαστε από τα λάθη τους, και γιατί όχι, να εμπνεόμαστε από το παράδειγμά του! Οι φιλόστορες, οι ιστορικοί και οι εκπαιδευτικοί οφείλουν να συνειδητοποιήσουν τη δύναμη της ιστορίας, μια δύναμη που δεν πρέπει να μένει κλεισμένη στο χρονοντούλαπο αλλά να διαχέεται στους νέους. Η γνώση του παρελθόντος είναι η δύναμή μας για το μέλλον.

Κλείνοντας θα παραθέσω ένα απόσπασμα από το βιβλίο του Μάκη Καραγιάννη «ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ ΕΧΟΥΝ τη δική τους ζωή. Το σώμα τους φέρει τα σημάδια που χαράσσουμε πάνω τους. Η Κοζάνη άλλαξε πολλές φορές πρόσωπο σε μια μακρά ιστορική διαδρομή, για να καταλήξει ως σύγχρονο βιομηχανικό κέντρο. Κι αν σήμερα είναι μια ταπεινή επαρχία που ζεντύνεται τη μνήμη και ψιμυθιώνεται το τσιμέντο, αν στους δρόμους της κυκλοφορούν δημόσιοι υπάλληλοι και εργαζόμενοι της ΔΕΗ, τους οποίους έφεραν οι προσχώσεις του

---

⁶⁴⁴Τουρλιδάκης Αντώνης –Καρλόπουλος Ευάγγελος, «Βιωσιμότητα λιγνιτικής βιομηχανίας και τοπική κοινωνία», Στο συλλογικό τόμο Καρανάσιος Χαρίτων, Ντίνας Κώστας, Μυλωνάς Δημήτρης, Σκρέκας Δημήτρης (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.537.

⁶⁴⁵ Στο ίδιο, σελ.538

ρεύματος μια απότομης και μονόπλευρης ανάπτυξης, υπήρξε εποχή που ανέπνεε τον αέρα της Ευρώπης. Όταν η πόλη των γραμμάτων, του εμπορίου και του πολιτισμού η δυναμική της ξεπερνούσε κατά πολύ τα σύνορά της και οιπραματευτάδες διέσχισαν τις κοιλάδες του Βαρδάρη και του Δούναβη, για να φθάσουν στις παροικίες που είχαν δημιουργήσει οι φιλέμποροι και φιλογενείς κοζανίτες. Πέστη, Βιέννη, Τοκάγια, Βουκουρέστι, Βελιγράδι. Ονόματα που ξεθώριασαν και δεν λένε τίποτε πια. Τα λίγα αρχοντικά και νεοκλασικά, ενοφθαλμισμένα στον οικοδομικό κορμό, φανερώνουν το ύφος και την αισθητική ενός άλλου καιρού.

Η Κοζάνη υπήρξε ανέκαθεν μια πόλη ανοιχτή...»⁶⁴⁶

---

⁶⁴⁶Καραγιάννης Μάκης, *Η αισθητική της ιθαγένειας*, Παρέμβαση, Κοζάνη 2001, σελ.43-44.

Πρακτικό Μέρος

«Ανακαλύπτοντας την ιστορία της Κοζάνης. Μια πρόταση διερεύνησης της τοπικής ιστορίας για μαθητές/τριες Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης».

ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Σκοπός της διπλωματικής μου είναι να παρουσιάσω μια διαφορετική πρόταση διδασκαλίας της τοπικής ιστορίας για την πόλη της Κοζάνης, που ξεφεύγει από την καθιερωμένη καθέδρα διδασκαλία και διαπνέεται από τη λογική της *Νέας Ιστορίας και τη φιλοσοφία του νέου προγράμματος σπουδών της Ιστορίας για την ελληνική εκπαίδευση*. Πρόκειται για μια πρόταση έρευνας και ανακάλυψης για μαθητές/τριες της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Ξεφεύγοντας από τα στενά πλαίσια της μετωπικής παραδοσιακής διδασκαλίας, η διδασκαλία πραγματοποιείται στο χώρο της πόλης, δίπλα σε κτίρια με σημαντική θέση στην ιστορική πορεία της πόλης. Οι μαθητές/τριες μέσα από πληθώρα διαφορετικών πηγών λειτουργούν συνεργατικά και βιωματικά, ερευνούν και ανακαλύπτουν μόνοι τους την ιστορία της πόλης. Εξάλλου, η παρουσία και η απουσία ενός κτιρίου στον αστικό ιστό συνιστά από μόνης της μια ενδιαφέρουσα ιστορία.

Η διδακτική μου πρόταση συνιστά ένα ολοκληρωμένο ετήσιο πρόγραμμα/**θέμα project** και απευθύνεται σε μαθητές/τριες Γ' γυμνασίου ή και στην Α' Λυκείου.

Σύμφωνα με το νέο Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος της Ιστορίας των Α', Β' και Γ' Τάξεων του Γυμνασίου (Φ.Ε.Κ, αρ.959. 35844/Δ2/21/03/2019) δίνεται στον εκπαιδευτικό η ευκαιρία να διδάξει την ιστορία της πόλης ή του τόπου όπου εδρεύει το σχολείο (τοπική ιστορία) σε διαφορετικές διδακτικές ενότητες. Φυσικά αυτό εξαρτάται από τον εκπαιδευτικό, τη διάθεση, την ενεργοποίηση και τα ενδιαφέροντα των μαθητών και την ιδιαιτερότητα του τόπου. Παράλληλα, προβλέπεται η διδασκαλία με αξιοποίηση Θεματικών Φακέλων, στοιχείο που αξιοποιείται στη συγκεκριμένη πρόταση για εμπάθυση.

Η δική μου πρόταση «ανακάλυψης της ιστορίας της πόλης της Κοζάνης» ξεπερνά τις 3-4 διδακτικές ώρες, γι' αυτό και την εντάσσω σε ετήσιο project (στα πλαίσια ενός πολιτιστικού προγράμματος) με άξονα την ανάδειξη της τοπικής ιστορίας. Ξεκινά από την αίθουσα διδασκαλίας και το παρόν, εξερευνά τον τόπο και τον χρόνο και καταλήγει πάλι

στο σχολείο. Στην τελευταία φάση του προγράμματος το «σχολείο» είναι διευρυμένο, επειδή ενσωματώνει τη γειτονιά, την οικογένεια, τους φορείς του Δήμου, επιστήμονες και μη, επώνυμους και ανώνυμους πολίτες. Ένα σχολείο που αγκαλιάζει και συνέχει όλες τις γενιές. Γι αυτό και **η προβλεπόμενη διάρκεια είναι ένα διδακτικό έτος (27 διδακτικές ώρες).**

Τάξη: Γ' γυμνασίου.

Μάθημα/πρόγραμμα: Ιστορικό πρόγραμμα ή πρόγραμμα για την τοπική ιστορία.
Τίτλος: «Ανακαλύπτοντας την ιστορία της πόλης της Κοζάνης».

Μαθητές/ τριες: 20 (10 αγόρια και 10 κορίτσια).

Σημείωση: Για κάθε επίσκεψη υπάρχει **θεματικός φάκελος (Γνωρίζετε ότι...)** για τους μαθητές/τριες με πληροφορίες για την ιστορία του αντίστοιχου κτιρίου. Πρόκειται για έξι θεματικούς φακέλους. Στο **Παράρτημα Α** το αντίστοιχο θεματικό υλικό είναι εμπλουτισμένο και τεκμηριωμένο βιβλιογραφικά για εκείνον που θέλει περισσότερες ιστορικές πληροφορίες. Τέλος, βοηθητικά λειτουργεί το **Χρονολόγιο** της Κοζάνης και της Ελλάδας (αναρτημένο στην αίθουσα διδασκαλίας και ορατό από τους μαθητές/ τριες) και **η γωνιά της ιστορίας** με βιβλία τοπικής ιστορίας μέσα στην αίθουσα.

Μεθοδολογία:

Το πρόγραμμα της τοπικής ιστορίας ενισχύει τη σχέση Σχολείου και τοπικής κοινωνίας. Η διδακτική πρόταση που θα παρουσιαστεί στηρίζεται στη μέθοδο project, την επίσκεψη πεδίου, την επιτόπια έρευνα, τη μελέτη, τη σύγκριση, τη συνέντευξη και την ομαδοσυνεργατική διδασκαλία, τη μελέτη πηγών πρωτογενών και δευτερογενών, δημοσιεύματα στον τύπο του περασμένου αιώνα αλλά και στα σύγχρονα ηλεκτρονικά μέσα. Ακόμη, περιλαμβάνει επισκέψεις σε υπαρκτά και ανύπαρκτα/«αόρατα» σήμερα κτίρια. Τέλος, δίνει βήμα στους ντόπιους συγγραφείς να εκφραστούν και την ευκαιρία στα παιδιά μέσα από τη λογοτεχνία να ανακαλύψουν την ιστορία του τόπου τους. Εν ολίγοις, συνδυάζει μια σειρά πηγών, επιστρατεύοντας τη λογική κρίση, τη φαντασία και τη νεανική αύρα για την προσέγγισή τους.

Διασύνδεση με το Πρόγραμμα Σπουδών: Κατά τη διάρκεια του project οι δραστηριότητες που εκπονούνται συνδέονται με μια σειρά άλλων μαθημάτων όπως Μαθηματικά, Γλώσσα, Λογοτεχνία, Εικαστικά, Μουσική και Γεωγραφία.

Σκοπός Προγράμματος: Ο βασικός σκοπός της εκπαιδευτικής πρότασης είναι οι μαθητές/τριες να παρακολουθήσουν την ιστορική εξέλιξη της Κοζάνης, αναδεικνύοντας τις αλλαγές που βίωσε η τοπική κοινωνία και αποτυπώνονται στα κτίρια, στη χρήση τους και στο γενικότερο ιστορικό τοπίο.

Οι στόχοι της εκπαιδευτικής πρότασης είναι οι εξής:

Οι μαθητές και οι μαθήτριες:

- ✓ Να εξοικειωθούν με την προσέγγιση και επεξεργασία πηγών και πολυτροπικού κειμένου ώστε να διερευνούν, να αντλούν πληροφορίες, να τις ταξινομούν και να αξιολογούν την εγκυρότητά τους αλλά και να συγκροτούν τεκμηριωμένο προφορικό και γραπτό ιστορικό λόγο, ανασυνθέτοντας στοιχεία του παρελθόντος.
- ✓ Να αντιληφθούν τη σημασία του δημοσίου χώρου και να εντοπίσουν στοιχεία συνέχειας ή ασυνέχειας.
- ✓ Να αναπτύξουν την ιστορική ενσυναίσθηση.
- ✓ Να διατυπώσουν νέους προβληματισμούς που δημιουργούνται σε σχέση με τη σημερινή μορφή ιστορικών πόλεων όπως είναι η Κοζάνη, την αρχιτεκτονική της, τη φυσιογνωμία και τη δόμηση, τη διατήρηση και το σεβασμό της πολιτισμικής κληρονομιάς και της ιστορίας ενός τόπου, και, τέλος, τη σημασία τους για το παρόν.
- ✓ Να καλλιεργήσουν την ιστορική σκέψη και την κριτική στάση απέναντι στις πηγές.

Δευτερογενείς έννοιες: χρόνος, χώρος, αλλαγή, συνέχεια/ασυνέχεια, ηθική αποτίμηση, ιστορική ενσυναίσθηση και ιστορική ερμηνεία.

Οι επιμέρους στόχοι διδασκαλίας είναι : Οι μαθητές και οι μαθήτριες:

- ✓ Να συλλέγουν πληροφορίες, να τις αποκωδικοποιούν και να τις αξιολογούν.

- ✓ Να αναπτύξουν δεξιότητες παρατήρησης, διερεύνησης, αναλυτικής και συνθετικής ικανότητας και παρουσίασης των δικών τους οπτικών για την τέχνη και τον υλικό πολιτισμό
- ✓ Να επεξεργάζονται οπτικά και γραπτά τεκμήρια, να θέτουν σωστές ερωτήσεις στο εικονιστικό υλικό που τους δίνεται ώστε να εξάγουν τα σωστά συμπεράσματα.
- ✓ Να μελετήσουν τις αλλαγές στο ιστορικό τοπίο και στην πολεοδομική φυσιογνωμία της πόλης.
- ✓ Να εντοπίζουν κτίρια ιστορικής σημασίας στην πόλη και να περιγράφουν τα βασικά χαρακτηριστικά τους.
- ✓ Να ξεχωρίζουν την περίοδο την οποία αντικατοπτρίζει το καθένα και να επισημαίνουν την αλλαγή χρήσης στους στη διάρκεια των χρόνων και το ρόλο τους στην τοπική κοινωνία.
- ✓ Να γνωρίσουν στοιχεία της ιστορίας του κτιρίου και των ιδιοκτητών / ενοίκων τους και να τα αξιολογούν.
- ✓ Να διακρίνουν τα χαρακτηριστικά της μακεδονικής αρχιτεκτονικής και του νεοκλασικισμού, να τα εντοπίζουν στην πόλη και να εξηγούν την παρουσία ή απουσία τους.
- ✓ Να συντάσσουν διαφόρων ειδών κείμενα (άρθρα σε εφημερίδες, αναφορές, επιστολές σε πρόσωπα και φορείς).
- ✓ Να εκτιμήσουν, να ερμηνεύσουν και να αξιολογήσουν τη σημασία της ευεργεσίας.
- ✓ Να συζητήσουν για το μέλλον της πολιτισμικής τους κληρονομιά και για τη θέση του τοπικού στοιχείου σε ένα κόσμο συνεχών αλλαγών.
- ✓ Να συλλειτουργούν, να συνεργάζονται, να σέβονται τους κανόνες συμπεριφοράς και να αναλαμβάνουν διακριτούς ρόλους στα πλαίσια της ομάδας τους.

Στάδια υλοποίησης:

Α΄ φάση: Προετοιμασία στην τάξη: ιστορική αναδρομή στην πόλη της Κοζάνης.

Διάρκεια : 5 διδακτικές ώρες.

Μέθοδος: Διάλεξη, προβολή ιστορικού πλαισίου και συζήτηση, έρευνα στις πηγές.

Διατύπωση ερευνητικών ερωτημάτων από την πλευρά των μαθητών.

1. *Πώς και πότε συγκροτήθηκε η πόλη της Κοζάνης*
2. *Γιατί ονομάστηκε Κοζάνη;*
3. *Ποιες ήταν οι σημαντικές ιστορικές στιγμές της;*
4. *Ποια ήταν η οικονομική εξέλιξη των κατοίκων, η σχέση τους με την Ευρώπη και η προσφορά τους στη γενέτειρά τους; Ποια είναι η πολιτισμική προσφορά τους, η συμβολή της στα γράμματα και τις τέχνες; Ποιος ο ρόλος των λογίων και της βιβλιοθήκης της ;*
5. *Πώς οργανώθηκε η πόλη στα πλαίσια της Οθωμανοκρατίας;*
6. *Ποια ήταν η συμμετοχή/ συμβολή της στα επαναστατικά κινήματα ;*
7. *Ποια ήταν η δράση /συμμετοχή των Κοζανιτών στα Μακεδονικό αγώνα και ποια στους Βαλκανικούς πολέμους;*
8. *Πώς διαμορφώθηκε η πόλη στα πρώτα χρόνια της Απελευθέρωσής της που συνέπεσαν με τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο και με τη Γαλλοκρατία;*
9. *Ποια ήταν η κατάσταση που διαμορφώθηκε μετά την άφιξη των προσφύγων του 1922;*
10. *Πώς διαχειρίστηκαν την οικονομική κρίση της δεκαετίας τους 30 και ποια σημαντικά έργα υλοποιήθηκαν στην πόλη;*
11. *Ποια ήταν η θέση της πόλης στη διάρκεια της γερμανικής κατοχής ;*
12. *Τέλος, ποια είναι η θέση της στην αυγή του 21^{ου} αιώνα και πώς η ίδια διαχειρίζεται την πολιτισμική της κληρονομιά;*

Περιγραφή: Η πρώτη φάση του προγράμματος υλοποιείται στη σχολική αίθουσα. Αξιοποιούνται ένας υπολογιστής/προτζέκτορας και χάρτες της πόλης της Κοζάνης και της Ευρώπης. Ακόμη, είναι αναρτημένα τα δύο χρονολόγια (Παράρτημα Β) με τα σημαντικότερα γεγονότα της Κοζάνης και της Ελλάδας. Στην αίθουσα ακούγεται επιλεγμένη μουσική από συνθέτες και μουσικούς του τόπου όπως ακούσματα από την Πανδώρα, από τον κοζανίτη μαέστρο Φον Κάραγιαν και τον νεώτερο Άσιμο Νικόλα, αλλά

και δημοτικά τραγούδια. Τέλος, υπάρχουν κάποια βιβλία τοπικής ιστορίας στην αίθουσα, στη γωνιά της ιστορίας, προσβάσιμα στον κάθε μαθητή/τρια. Ενδεικτικά βιβλία για την Κοζάνη και την περιοχή της είναι τα παρακάτω:

- Παν. Λιούφη, *Ιστορία της Κοζάνης*, Κοζάνη 1924 και του Μιχ. Παπακωνσταντίνου *Μια βορειοελληνική πόλη στην Τουρκοκρατία. Ιστορία της Κοζάνης (1400-1912)*, Αθήνα 1992,
- α) *Η Κοζάνη και η περιοχή της*, Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου, Σεπτέμβριος 1993, Κοζάνη 1997 και β) Χαρ. Καρανάσιος, Κ. Ντίνας, Δ. Μυλωνάς, Δ. Σκρέκας(επιμέλεια), *Η Κοζάνη, 600 χρόνια Ιστορίας. Γένεση και Ανάπτυξη μια Μακεδονικής Μητρόπολης*, Πρακτικά Β΄ Συνεδρίου Τοπικής Ιστορίας, Κοζάνη 27-30 Σεπτεμβρίου 2012, (Δήμος Κοζάνης), Κοζάνη 2014.
- Ν. Κ. Μουτσόπουλος, *Παραδοσιακή αρχιτεκτονική της Μακεδονίας 15^{ος} – 19^{ος} αιώνας*, εκδ Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1993, της Σοφίας Αυγερινού – Κολώνια, *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική: Κοζάνη*, Μέλισσα, Αθήνα 1989 τόμοι από το Περιοδικό *Ελιμειακά*.
- Γεώργιος Γκολομπία, *Οι καρτ-ποστάλ της Κοζάνης (1904-1925)*, Υπουργείο Πολιτισμού-Δήμος Κοζάνης, Κοζάνη 1996 και το λεύκωμα του Ιωάννη Μ. Τσιομπάνου, *Κοζάνη Οδοιπορικό στο χρόνο*, εκδόσεις άνω & κάτω τελεία, Κοζάνη 2012.
- Μιχάλη Παπακωνσταντίνου, *Η πέτρινη πόλη(1995) και Η γιαγιά μου η Ρούσα(1997)*.

Η παρούσα διδακτική πρόταση αποτελεί μια πρόταση ανακάλυψης και έρευνας που κινητοποιεί κάθε αίσθηση των μαθητών/τριων όραση, αφή και ακοή από την πρώτη στιγμή.

1^η διδακτική ώρα (καλωσόρισμα, γνωριμία, μουσική).

Κατά την 1^η ώρα διδασκαλίας στην τάξη οι μαθητές/τριες παρουσιάζουν τον τόπο καταγωγής και τον τόπο κατοικίας τους, σημειώνοντας την αντίστοιχη οδό στον χάρτη της αίθουσας. Έπειτα, εντοπίζουν και γράφουν σε χαρτάκια που τους έχουν δοθεί ποια γνωστά ή «άγνωστα» κτίρια/μνημεία/δρόμους της πόλης συναντάνε καθημερινά στην προσωπική διαδρομή τους για το σχολείο, γράφοντας δίπλα και ένα επίθετο με το οποίο θα το προσδιόριζαν π.χ. *παλιό, διατηρητέο, ερειπωμένο, αρχοντικό, κεντρικό, πολύβουο*. Με τον τρόπο αυτό δημιουργείται ένας «πρώτος» πίνακας με ιστορικά τοπία της Κοζάνης (κτίρια, μνημεία, δρόμους). Με αφορμή λοιπόν όσα οι ίδιοι οι μαθητές/τριες κατέγραψαν/σημείωσαν γίνεται η παρουσίαση της δράσης που θα υλοποιηθεί στη διάρκεια

της χρονιάς, δηλαδή έναν διαφορετικό περίπατο στη πόλη με ιστορικό ενδιαφέρον, επισκέψεις στα κτίρια που ήδη έχουν καταγράψει με στόχο την αναζήτηση «ανακάλυψη» της ιστορίας τους. Πρόκειται για μια καινοτόμα δράση που υλοποιείται εκτός σχολείου γι αυτό απαιτεί και αντίστοιχη συμπεριφορά. Ολοκληρώνοντας την πρώτη συνάντηση με τους μαθητές/τριες δίνεται η παρακάτω πηγή για μελέτη.

Πηγή

«Κοζάνη: πολιτεία μοναδική και ιδιόρρυθμος κειμένη μεταξύ των τοπαρχιών Εγρί μπουτζιάκ και Τζιαρσαμπά.... δις της βδομάδος συναθροίζεται εις αυτήν αγορά από την περίχωρόν της. Εάν η ευνομία άφινεν εις τους περιοίκους της να είναι εδική των η αφθονία των προϊόντων της χώρας των και η απόλαυσις των κόπων των ήθελεν είναι και η Κοζάνη ευτυχής δια το εμπόριον και τας τέχνας..... Αυτή η πολιτεία ευρίσκεται εις μίαν πεδινήν και καλήν τοποθεσίαν εις τους πρόποδας μικρών τινών λόφων, με κράσιν υγιεινήν με νερά αρκετά και καλά. Βλέπει προς μεσημβρίαν της όλην την υπ' αυτήν πεδιάδα· η θέα της εκτείνεται εις περισσότερον από 5 ωρών διάστημα. Πολλά από τα οσπήτια της είναι εύκτιστα και μεγάλα και μεταξύ των με σύδενδρα περιβόλια. Η αγορά της είναι ευρύχωρος και με καλόκτιστα εργαστήρια αρκετά. Κατά το παρόν έχει ως 750 οσπήτια· οι κάτοικοι είναι χριστιανοί Έλληνες. Έχει σχολείον νεόκτιστον εις το μέσον της και βιβλιοθήκην Ελληνικήν έξω του σχολείου λιθόκτιστον με αρκετά βιβλία..... Αυτή η πολιτεία κατά τον 16^ο αιώνα ήτον [[μικρόν]] χωρίον ως 150:οσπητίων. Η ανωμαλία και ακαταστασία των πολιτικών πραγμάτων εις άλλους τόπους την ηύξησεν από μετοίκους διαφόρων μερών και μάλιστα Θετταλούς..»

Η Απογραφική έκθεση του Μεσημβρινού μέρους της Μακεδονίας του Χαρισίου Μεγδάνη σελ. 13-15, στο Καλινδέρη Μιχ. Αθ., Γραπτά Μνημεία από τη Δυτ. Μακεδονία χρόνων Τουρκοκρατίας, Πτολεμαΐς, Τύποις «Επαρχιακής φωνής», 1940.

Ποιες πληροφορίες μπορεί κανείς να εξάγει για την πόλη της Κοζάνης, διαβάζοντας την πηγή; Σας έκανε εντύπωση κάποια λεπτομέρεια; Υπάρχει κάτι που ισχύει σήμερα;

2^η διδακτική ώρα/ συνάντηση(μουσική φων Κάραγιαν)

Περιγραφή: Στη διάρκεια της 2^{ης} διδακτικής ώρας παρουσιάζονται σε μορφή power point τα σημαντικότερα σημεία της ιστορίας της πόλης με παραπομπές στις πηγές που χρησιμοποιήθηκαν και με την προτροπή τα παιδιά να τα αναζητήσουν στη βιβλιοθήκη της τάξης. Πρόκειται για ένα ενδιαφέρον και διαδραστικό παιχνίδι, που καλλιεργεί την ανακαλυπτική μάθηση. Ωστόσο, επειδή είναι χρονοβόρο, γίνεται μόνο δυο φορές.

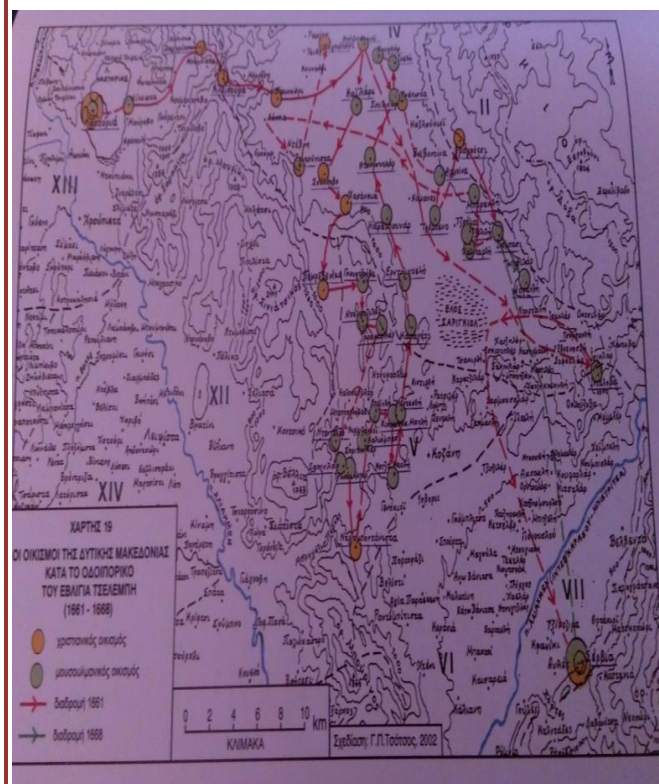
Το ιστορικό πλαίσιο της παρούσας διπλωματικής είναι επαρκές για τον εκπαιδευτικό και μπορεί να λειτουργήσει ως **Βιβλίο εκπαιδευτικού** στο οποίο μπορεί να ανατρέχει για περισσότερες πληροφορίες. Στο κάθε επίσκεψη δίνεται για μελέτη στον μαθητή/τρια τα σημαντικότερα ιστορικά στοιχεία του κτιρίου (**Γνωρίζετε ότι...**). Εμπλουτισμένο υλικό για το κάθε κτίριο μπορεί ο εκπαιδευτικός να βρεί στο **Παράρτημα Α**. Τέλος, ο εκπαιδευτικός εφιστά την προσοχή των μαθητών/τριων στο χρονολόγιο που υπάρχει αναρτημένο στην αίθουσα, προτρέπει να κρατάνε σημειώσεις από την παρουσίαση και να μη διστάζουν να διατυπώνουν τις ερωτήσεις και τους προβληματισμούς τους.

Η παρουσίαση (power point)για την ιστορία της Κοζάνης έχει την εξής διάρθρωση:

2 ^η Διδακτική ενότητα (2 ^η διδακτική ώρα)	Διδακτικοί στόχοι	Κτίρια περιόδου
<p>1.Από την Προϊστορία στην Οθωμανικήκατάκτηση(συνοπτικά)</p> <p>2.«Χωριά χάνονται, χωριά γεννιούνται: η γέννηση της Κοζάνης»:</p> <p>Α. Η ονομασία της πόλης.</p> <p>Β.Η πολίχνη του 16^{ου} αι.: (Ασχολίες και καθημερινότητα)</p> <p>Γ. Από τη γεωργοκτηνοτροφία στη βιοτεχνία και τη μετανάστευση.</p>	<p>1.Να συνθέσουν μια αδρή εικόνα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, γνωρίζοντας τον πολυπολιτισμικό τους (πολύγλωσσο, πολυεθνικό) χαρακτήρα της, να μπορούν να ερμηνεύουν τη διακοπή της επέκτασής της (εσωτερικοί και εξωτερικοί παράγοντες), δίνοντας έμφαση στους οικονομικούς παράγοντες και όλα αυτά ως την περιρρέουσα ατμόσφαιρα που οδήγησε στην ανάπτυξη της πόλης της Κοζάνης, την ενίσχυσή της, την οικονομική και πολιτισμική της ανάπτυξη</p> <p>2.Να εντοπίσουν τις αλλαγές και τις συνέχειες στη ζωή των ανθρώπων από την επέμβαση ξένων λαών. Για την Κοζάνη, παραμέληση Σερβίων, εγκατάσταση Κονιάρων Τούρκων, ενίσχυση της άσημης <i>Κόζιανης</i> μέσα από την άφιξη προσφύγων από Ήπειρο και άλλα γειτονικά χωριά(λόγω εξεγέρσεων ή μετοικεσιών)</p>	<p>Ναός του Αγίου Νικολάου.</p> <p>Αρχοντικό Λασσάνη και Γρ. Βούρκα.</p> <p>Τα «αόρατα» της πόλης</p>

<p>3. Η σχέση με την Ευρώπη (οικονομική, εμπορική, ιδέες Διαφωτισμού). Η εκπαίδευση στην πόλη</p>	<p>3. Να συζητήσουν την απόφαση για ενίσχυση της συγκεκριμένης τοποθεσίας, τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματά της γεωγραφικής της θέσης. 4. Να καταγράψουν τις απόψεις σχετικά με την ονομασία της 5. Να γνωρίσουν τα εκπαιδευτικά ιδρύματα που λειτούργησαν στην Κοζάνη. 6. Να είναι σε θέση να εντοπίσουν υλικά και άυλα τεκμήρια των αιώνων της οθωμανικής περιόδου στην πόλη τους. 7. Να αντιληφθούν την Κοζάνη μέσα από τα μάτια περιηγητών. 8. Να εκτιμήσουν το ρόλο του πλεονάσματος στην οικονομική ανάπτυξη της πόλης (κτηνοτροφία, караβάνια, βαλκάνιος έμπορος), να αναζητήσουν και να συζητήσουν για τα αίτια που οδήγησαν σε μεταναστευτικό φαινόμενο προς την Ευρώπη. 9. Να γνωρίσουν τα χαρακτηριστικά του Νεοελληνικού Διαφωτισμού και τις επιδράσεις που δέχτηκε από τις αρχές του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, συσχετίζοντάς τα με το ιστορικό πλαίσιο της περιόδου όπου εμφανίστηκε, κυρίως δε να τον συσχετίσουν με την ανάπτυξη του εμπορίου και της τυπογραφίας και τον ρόλο που είχε στην ανάπτυξη της πόλης της Κοζάνης. Να τον συνδέσουν με τη Φιλική Εταιρεία και να συζητήσουν τη στάση των κοινωνικών ομάδων απέναντι στην Ελληνική Επανάσταση, εντάσσοντας στο πλαίσιο αυτό τη συμβολή των Κοζανιτών εμπόρων.</p>	
---	--	--

Περιγραφή: Στην παρουσίαση δίνονται συνοπτικά τα βασικότερα στοιχεία της συγκρότησης της πόλης της Κοζάνης χωρίς έμφαση σε όνοματα και χρονολογίες, με παράλληλη παρουσίαση των κτίριων της αντίστοιχης εποχής. Ακολουθούν δραστηριότητες για την καλύτερη κατανόηση. Οι ερωτήσεις είναι στοχευμένες και εξηγούν/ερμηνεύουν την εξέλιξη της μικρής πολίχνης σε αστικό κέντρο. Ο χάρτης και οι πηγές που δίνονται ενισχύουν την ανακαλυπτική διάθεση των μαθητών/τριων.

Πηγή 1^η Παρατηρήστε το χάρτη.

Ποια περιοχή απεικονίζεται;

Σε ποια ιστορική περίοδο αναφέρεται;

Μπορείτε να εντοπίσετε την πόλη της Κοζάνης;

Γιατί δεν είναι χρωματισμένη πορτοκαλί(χριστιανικό οικισμό) πράσινο(μουσουλμανικός οικισμός);

Πηγή 2^η. Σχέση φυσικού ανάγλυφου και ανθρώπινης δραστηριότητας

«...Το φυσικό ανάγλυφο της ελληνικής χερσονήσου με τα ορεινά και άγονα μέρη, τις μικρές χερσονήσου και τα μικρά νησιά έσωσαν μεγάλο μέρος του πληθυσμού από τον ηθικό και φυσικό εκφυλισμό τους, ίσως και από την ολοκληρωτική εξόντωση. Όσα πεδινά χωριά και κοινοτόποιες βρίσκονταν πάνω ή κοντά σε δρόμους εγκαταλείφθηκαν και ερημώθηκαν, ενώ όσα ήταν απόμερα ή νεοσυνοικισμένα σε ασφαλείς τόπους απέκτησαν ζωή. Οι ορεινοί όγκοι της Πίνδου, το Βέρμιο, ο Όλυμπος, τα Χάσια και το Πήλιο ήταν τα φυσικά άσυλα των καταδιωγμένων. Και ενώ η πεδιάδα γίνεται η κατοικήσιμη περιοχή των Τούρκων, το βουνό αντίστοιχα γίνεται των Ελλήνων. Η στενόχωρη θέση των βουνών τους έσπρωχνε στη μεγαλύτερη εκμετάλλευση με την αποψίλωση και εκχέρσωση των δασών, στη μικρή καλλιέργεια, στην κτηνοτροφία, στη βιοτεχνία των μαλλιών και των μάλλιων υφασμάτων, γι αυτό και ο αριθμός των χωριών που προόδευαν την εποχή αυτή είναι τα ορεινά, ενώ δεν υπάρχει παράδειγμα πεδινού χωριού ή κοινοτόπου με εξέλιξη οικονομική και πνευματική, εκτός και αν ευνοήθηκε με ειδικά προνόμια όπως ο Τίρναβος...»
Βακαλόπουλος Απ. Ε., *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2005 κγ' έκδοση, σελ.27-30

Αφού διαβάσετε την πηγή και να απαντήσετε στις ερωτήσεις:

Πώς το φυσικό περιβάλλον επηρεάζει τη δραστηριότητα των ανθρώπων;

Πώς το φυσικό ανάγλυφο της Ελληνικής χερσονήσου επηρέασε τη δημογραφική σύσταση του πληθυσμού και την ίδρυση νέων πόλεων;

Μπορείτε να δικαιολογήσετε την ανάπτυξη της Κόζιανης με αυτά τα δεδομένα;

Πηγή 3^η. Οικονομική ανάπτυξη: εμπόριο, ευημερία, σχέση με την Ευρώπη.

«...Η απουσία προστατευτικής πολιτικής για τη βιομηχανία στην οθωμανική Αυτοκρατορία κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα σε συνδυασμό με τη βιομηχανική άνθηση στη Δύση ανάγκασε τις οθωμανικές επαρχίες να προμηθεύουν την Ευρώπη με πρώτες ύλες και να αγοράζουν τα ευρωπαϊκά είδη, τα κατεργασμένα «αποικιακά» και είδη πολυτελείας, κυρίως ζάχαρη, καφέ, νήματα, ακριβά ρωσικά γουναρικά καθώς και γυαλικά και είδη σιδηρουργίας της κεντρικής Ευρώπης. Το 16^ο αιώνα το ισοζύγιο μεταξύ εμπορίου και βιομηχανίας έκλινε προς τη μεριά του εμπορίου... Σ' αυτό τον αιώνα που οι χωρικοί είχαν καταπέσει οικονομικά, οι Βαλκάνιοι ορθόδοξοι έμποροι – σαν τους εμπόρους της δυτικής Ευρώπης και τις τάξεις των Οθωμανών γαιοκτημόνων- απολάμβαναν μια πρωτοφανή ευημερία.

Τουλάχιστον ως το 1770, οι Οθωμανοί γαιοκτήμονες έβαζαν μόνο μικρά σχετικά εμπόδια στους εμπόρους που πουλούσαν σιτηρά, βαμβάκι και άλλα γεωργικά πλεονάσματα τα οποία αγόραζαν από άλλους γαιοκτήμονες. Επίσης, κατάλληλα δωροδοκούμενοι τελωνειακοί ανώτεροι υπάλληλοι ενθάρρυναν την εξαγωγή σιτηρών έξω απ' τα σύνορα της Αυτοκρατορίας, εξαγωγή που ήταν απαγορευμένη απ' το νόμο αλλά πολύ διαδομένη, ή έκαναν ότι την αγνοούσαν. Έτσι η Μακεδονία και η Θεσσαλία εξάγανε κατά τα τελευταία 50 χρόνια του αιώνα το 40% των σιτηρών τους και περισσότερη από τη μισή παραγωγή τους σε βαμβάκι και καπνά.

Τα νέα εργοστάσια υφαντουργία της Αυστρίας, της Σαξονίας, της Πρωσίας και της Ελβετίας χρειάζονταν τα μαλλιά και το βαμβάκι της Μακεδονίας και της Θεσσαλίας και η αύξηση της ζήτησης απ' τους Γάλλους, τους Γερμανούς και τους Ιταλούς είχε ως συνέπεια να τριπλασιαστεί η παραγωγή βαμβακιού στη Μακεδονία μεταξύ 1720 και 1800. Στην Αυστρία, οι εισαγωγές ακατέργαστου βαμβακιού από τη Μακεδονία και τη Θεσσαλία που ήταν ασημαντες κατά τη δεκαετία του 1720, έφτασαν να έχουν αξία 1.360.000 φλορίνια το 1752. Το 1766, οι εισαγωγείς βαμβακιού απ' τα Βαλκάνια, από ξηρά μόνο, στην Αυστρία έφταναν σε 1.900.000 φλορίνια. Το 1771, οι αυστριακές εισαγωγές μαλλιού και βαμβακιού απ' τα Βαλκάνια στην Αυστρία, από ξηρά μόνο, έφτασαν τα 5 εκατομμύρια φλορίνια.

Τα μαλλιά και το βαμβάκι των Βαλκανίων τα εξήγαγαν στην Αυστρία και τη Γερμανία, σχεδόν αποκλειστικά, οι Βαλκάνιοι έμποροι, κυρίως Έλληνες και Βλάχοι από τη Μακεδονία, τη Θεσσαλία και την Ήπειρο. Εξάλλου, η ζάχαρη, ο καφές και τα είδη σιδηρουργίας μεταφέρονταν στα Βαλκάνια με ευρωπαϊκά καράβια για τους Ευρωπαίους εμπόρους που κατοικούσαν στα λιμάνια του Αιγαίου και της Αδριατικής. Οι έμποροι της Δύσης πάντως δεν είχαν εξοικειωθεί με τις συνήθειες των λαών της Βαλκανικής και με την ελληνική, την τουρκική και τη σλαβική γλώσσα και επομένως εξαρτιόταν αναγκαστικά από τους Εβραίους μεσίτες και απ' τους Έλληνες, τους Βλάχους και τους Σλάβους καραγωγείς για να μεταφέρουν τα εμπορεύματά τους στο εσωτερικό των Βαλκανίων

Οι Βαλκάνιοι αγωγιάτες ή καραγωγείς έπαιρναν τα εμπορεύματα της Δύσης από τα λιμάνια του Αιγαίου, του Ιονίου, της Αδριατικής ή της Μαύρης Θάλασσας και τα διάθεταν στα κοντινότερα εμπορικά πανηγύρια..... Από τα λίγα στοιχεία που υπάρχουν, προκύπτει ότι τα εμπορικά πανηγύρια είχαν περισσότερη κίνηση και μεγαλύτερη εμπορική σημασία το 18^ο αιώνα όσο ποτέ άλλοτε. Την εποχή ακριβώς που πολλές βαλκανικές πόλεις ταλαιπωρούνταν από οικονομικές κρίσεις που κρατούσαν πολύ, τα εμπορικά πανηγύρια των Βαλκανίων άνθιζαν και ευημερούσαν. Δεν πρόκειται για αντίφαση, γιατί η ευημερία του προβιομηχανικού εμπορικού πανηγυριού είχε στην πραγματικότητα σχέση με την κακή λειτουργία των πόλεων σχετικά με ορισμένες λειτουργίες βιοτεχνικών ή εμπορικών συναλλαγών....»

Troian Stoianovich, «Ο κατακτητής ορθόδοξος Βαλκάνιος έμπορος», μετάφραση Ντόρας Μαμαρέλη, στο *Η οικονομική Δομή των Βαλκανικών Χωρών (15^{ος}- 19^{ος} αιώνας)*, Μέλισσα, εισαγωγή- επιλογή κειμένων Ασδραχάς Σπύρος, 1979, σελ. 301-302.

Αφού διαβάσετε το παραπάνω κείμενο, προσπαθήστε να απαντήσετε στις παρακάτω ερωτήσεις:

A. Ποιοι λόγοι βοήθησαν στην ανάπτυξη του εμπορίου και στη διαμόρφωση του Βαλκάνιου εμπόρου τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο;

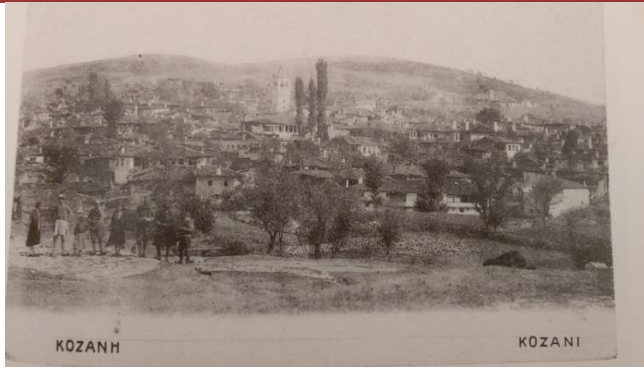
B. Ποια η θέση των Μακεδόνων, και κατ' επέκταση των Κοζανιτών εμπόρων, στη διεξαγωγή του εμπορίου στα Βαλκάνια; Ποια προϊόντα εμπορεύονταν; Πώς συνδέεται με την τοπική παραγωγή η ανάπτυξη που γνώρισε το εμπόριο στην Κοζάνη; Πώς εξηγεί την ανάπτυξη της πόλης; Τελικά το πλεόνασμα σε τοπικά προϊόντα (π.χ. κτηνοτροφικά προϊόντα) εξηγεί την μεταβολή της οικονομικής δραστηριότητάς τους και τον πλουτισμό τους;

4. Στην εποχή αυτή παρατηρείται η ανάδειξη και ο πλουτισμός αρκετών Κοζανιτών εμπόρων. Μπορείτε να εντοπίσετε *απτά* κατάλοιπα της οικονομικής τους ανάπτυξης στη σημερινή αστική μορφή της πόλης; Γιατί χτίζονται αυτή την εποχή τα περισσότερα αρχοντικά; Τι θέλουν να αποδείξουν οι ιδιοκτήτες τους; Πόσα και ποια έχουν απομείνει; Γνωρίζετε κάτι για αυτά;

3^η διδακτική ώρα

Περιγραφή: Συνεχίζεται η αναδρομή στο παρελθόν της Κοζάνης. Παρουσιάζονται βασικά ιστορικά στοιχεία σε **power point** και στη συνέχεια δίνονται στα παιδιά πηγές (οπτικές και γραπτές) με σκοπό να ανακαλύψουν την ιστορία, παρατηρώντας λεπτομέρειες και διαβάζοντας πρωτογενείς πηγές. Με τον τρόπο αυτό διατηρείται αμείωτο το ενδιαφέρον τους και κινητοποιείται η φαντασία.

3 ^η διδακτική ενότητα/ 3 ^η διδακτική ώρα	Διδακτικοί στόχοι	Κτίρια περιόδου
<p>1. Η Κοζάνη: Από την Ελληνική Επανάσταση του 1821 στην Απελευθέρωση το 1912</p> <p>2. Η συμβολή της Κοζάνης στον Μακεδονικό Αγώνα</p> <p>3. Βαλκανικοί Πόλεμοι (1912-1913) και η Απελευθέρωση της Κοζάνης</p>	<p>1. Να γνωρίσουν τις προσπάθειες των Κοζανιτών και των κατοίκων της δυτικής Μακεδονίας να απελευθερωθούν από τους Οθωμανούς.</p> <p>2. Να γνωρίσουν τη σταδιακή εμπλοκή των αστών στη διεκδίκηση και άσκηση της εξουσίας, τις συγκρούσεις μεταξύ τους.</p> <p>3. Να διακρίνουν τους λόγους για τους οποίους η Οθωμανική Αυτοκρατορία προχώρησε σε εκσυγχρονιστικές μεταρρυθμίσεις, να φανταστούν, να εκτιμήσουν και να συζητήσουν πώς επηρέασαν οι μεταρρυθμίσεις την καθημερινότητα των υπηκόων, κυρίως των μη μουσουλμάνων και ειδικότερα των Κοζανιτών (έκδοση εφημερίδων, σύσταση φιλεκπαιδευτικών συλλόγων, χορήγηση αρμοδιοτήτων στην κοινότητα να συζητά και να αποφασίζει τα τοπικά της ζητήματα).</p> <p>4. Να κατανοήσουν τις συνέπειες των βαλκανικών εθνικισμών για την Οθωμανική Αυτοκρατορία και να παρακολουθήσουν την ανάδειξη των ανεξάρτητων βαλκανικών κρατών</p> <p>5. Να κατανοήσουν τη σημασία της Απελευθέρωσης της πόλης από τους Οθωμανούς.</p> <p>6. Να συζητήσουν τη θέση των γυναικών στην εποχή και να τις συγκρίνουν με το σήμερα. Να γνωρίσουν μια γυναίκα με αξιόλογο έργο</p> <p>7. Να δουν την εικόνα του Άλλου μέσα στην ιστορία της πόλης.</p>	<p>Τα προηγούμενα αρχοντικά</p> <p>Κωδωνοστάσιο</p> <p>Καμπαναριό</p> <p>Βαλταδώρειο Γυμνάσιο</p> <p>Δρίζιο Μέγαρο</p>

Θεωρείται η πιο παλιά καρτ ποστάλ της Κοζάνης κατά τον Γκολομπία. Χρονολογείται περ. 1904
Αποψη της Κοζάνης από ΝΔ. Φαίνονται τα σπίτια της Τζαμάρας και μια ομάδα Κοζανιτών ποζάρει πάνω σε ένα από τα δύο πέτρινα αλώνια.

Εικόνα 1^η:

Παρατηρήστε προσεκτικά την καρτ ποστάλ.

Μπορείτε να την περιγράψετε;

Ποια κτίρια αναγνωρίζετε;

Τι συνέβη αυτή την εποχή;

Ποιος επισκέπτεται την Κοζάνη;

Τι οργανώνεται στην πόλη;

Θυμίζει τη σημερινή πόλη;

ΠΕΡ. 1908 σημερινός κεντρικός πεζόδρομος, η οδός Ειρήνης (παλιά Κωνσταντίνου Διαδόχου).

Εικόνα 2^η

Μήπως μπορείτε να ανακαλύψετε ποιο σημείο της πόλης μας απεικονίζει;

Παρατηρείτε αλλαγές ή όχι; Αν έχει αλλάξει, τι είναι αυτό και τι παρέμεινε ίδιο;

Σε ποιο κράτος ανήκε η Κοζάνη την εποχή εκτύπωσης της καρτ ποστάλ;

Τι γνωρίζετε για την εποχή;

Γιατί ονομάστηκε Κωνσταντίνου Διαδόχου ο κεντρικός δρόμος;

3.Η εποχή μέσα από τη γυναικεία ματιά: Επειδή η γυναίκα συνήθως είναι απύσχα από την ιστορία, θεωρώ σημαντικό να αναφερθώ στη γυναικεία ματιά των γεγονότων της εποχής. Δράττομαι της ευκαιρίας να παρουσιάσω στους μαθητές/τριες τη Θάλεια Φλωρά Καραβία και στη συνέχεια μέσα από το έργο της να εξερευνήσουν τα παιδιά τον τόπο και τον χρόνο.

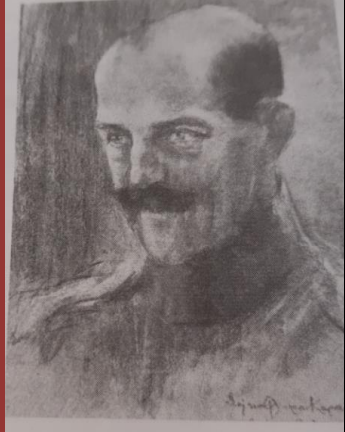

Η Θάλεια Φλωρά Καραβία⁶⁴⁷ είναι δημοσιογράφος και ζωγράφος. Γεννήθηκε στη Σιάτιστα το 1871, σπούδασε στο Ζάππειο Παρθεναγωγείο Κων/πόλης και παρακολούθησε μαθήματα ζωγραφικής στο Μόναχο. Παντρεύτηκε τον δημοσιογράφο και λόγιο Νικόλαο Καραβία και ακολουθεί το 1912-13 το ελληνικό στρατό στη Μακεδονία και την Ήπειρο, ενώ το 1921 τη στρατιωτική εκστρατεία στη Μικρασία. Αναπτύσσει ως το 1940 πλούσια εκθεσιακή δραστηριότητα και πεθαίνει στην Αθήνα το 1960.

Η Φλωρά ως ανταποκρίτρια της Εφημερίδος έχει ως στόχο την καταγραφή και την οπτική τεκμηρίωση των ιστορικών γεγονότων. Παρακάμπτει τον επικό χαρακτήρα του πολέμου, τις σκηνές μάχης και καταστροφών και εστιάζει στην αφήγησή της στα παραλειπόμενα, σε αυτά που απασχολούν τον απλό στρατιώτη, όταν εγκαταλείπει πια το πεδίο της μάχης. Όλα τα σχέδιά της είναι μικρών διαστάσεων και έχουν φιλοτεχνηθεί με μαύρο μολύβι, ενώ δεν λείπουν οι κρητιδογραφίες και οι ελαιογραφίες, είναι ενυπόγραφα και φέρουν χρονολογική και τοπογραφική ένδειξη από την ίδια τη ζωγράφο.

---

⁶⁴⁷Φλωρά-Καραβία, Θ., *Εντυπώσεις από τον πόλεμο του 1912-1913.Μακεδονία-Ήπειρος*: Φωτοαναστατική ανατύπωση του βιβλίου της Θάλεια Φλωρά – Καραβία, *Εντυπώσεις από τον πόλεμο του 1912-1913. Μακεδονία- Ήπειρος*, Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, 2012, σελ.VIII και XVI.

1.Αφού κοιτάξετε με προσοχή τα έργα της Θάλειας Φλωρά Καραβία, προσπαθήστε να απαντήσετε στις ερωτήσεις που ακολουθούν.

	<p>Εικόνες 3-6^η:</p> <p>Σε ποια περίοδο αναφέρεται το έργο της ;</p> <p>Ποιοι άνδρες απεικονίζονται στα δεξιά; Ποια η σχέση τους με την πόλη της Κοζάνης;</p> <p>Τι γνωρίζετε για την απελευθέρωση της Κοζάνης το 1912;</p> <p>Με αφορμή τη συμμετοχή της Καραβία στον πόλεμο να σκεφτείτε και να συζητήσετε τα εξής:</p> <p>Πώς συμμετείχαν οι γυναίκες στον πόλεμο;</p> <p>Ποια ήταν η θέση τους στην κοινωνία;</p> <p>Πόσο πρωτοποριακό θεωρείτε το εγχείρημα της ζωγράφου;</p> <p>Θυμίζει τη σύγχρονη γυναίκα;</p> <p>Η θέση της γυναίκας στην κοινωνία συνιστά σημείο προόδου του πολιτισμού ;</p>	
<p>3.Εισ το Φρουραρχείον της Κοζάνης</p>		<p>5.6.Καθιστός ο Βασιλεύς Γεώργιος Α΄ και πάνω ο διάδοχος Κωνσταντίνος</p>
<p>4.Ζωγραφίζει στο μέτωπο, 1912</p>		

2.Αφού διαβάσετε τις *Εντυπώσεις* της Φλωράς-Καραβία από την Κοζάνη, προσπαθήστε να απαντήσετε στις ερωτήσεις που ακολουθούν.

ΚΟΖΑΝΗ

10 Νοεμβρίου 1912

Και η Κοζάνη έχει τον τύπον επαρχιακής τουρκικής πόλεως με του στενούς δρόμους, τ' ανώμαλα λιθόστρωτα και τις λάσπες. Αλλά ο καθарός Ελληνικός πληθυσμός της δίδει άλλο ρυθμό. Ούτε τζαμιά, ούτε καφάσια, όπως στη Βέρροια' χαμηλά και προς τους δρόμους τα παράθυρα των σπητιών και αυλόθυρες ανοιχτές, όλα μαζί, έχουν κάτι το ανοιχτόκαρδο, το πρόσχαρο, πλαισιωμένα με ωραία βλάστηση και γύρω με την κατάφυτη και εύφορη περιφέρειά της.

Οι δρόμοι πλημμυρισμένοι από στρατό' ξενοδοχεία και σπίτια με υπερπλήρη από στρατιωτικούς.

Εις το γνωστόν για την φιλοξενία του σπήτι του κ. Τσιτσελίκη με δέχονται με το φιλόφρον και θερμόν «καλώς ορίσατε» δύο νέες γελαστές με λεπτούς τρόπους και κομψήν εμφάνισι, οι αδελφές του, και μια αρχοντικιά γυναίκα, η μητέρα του. Η οικογένεια το βράδυ μαζεύεται γύρω στην «παρεσιάν» όπου λαμπαδίζει ωραία φωτιά από ξύλα' οι πρώτες θέσεις στην αναπαυτική «πρωτιάν», την θέσιν δηλαδή δίπλα στη φωτιά, δίνονται στους ξένους και γεροντότερους. Ολόκληρο προοίμιον ευχών, εις τας οποίας δίνει το σύνθημα ο οικογενειάρχης, κι ευλαβές σταυροκόπημα αγιάζουν το τραπέζι, εις το οποίον δέχονται τον ξένον με απλότητα και αγάπη.

Ο καιρός είνε βροχερός κ' έξω φαίνονται όλα θλιβερά. Περνούν πρόσωπα ωχρά στρατιωτών, που ασυνείηστοι σε τόσο τραχύ κλίμα, ριγούν και νοσταλγούν τη ζέστη της πατρίδος των και του σπητιού των. Τα τρόφιμα έφθασαν σε ύψη δυσθεώρατα για τα πτωχά βαλάντια και τα ξύλα προς την θέρμανσιν σπανίζουν κι' αυτά. Ο κόσμος περιμένει ανυπομόνωσ τους διασκορπισθέντας χωρικούς ν' αρχίσουν να κουβαλούν το μόνον αυτό υλικόν προς θέρμανσιν, το οποίον, φαίνεται, ερήμωσε τα δάση.

Οι ομιλίες και διηγήσεις των ανθρώπων περιστρέφονται εις τον πόλεμον, την ένδεχόμενην πτώσιν των Ιωαννίνων και της καταστροφές των χωριών, των οποίων υπέστησαν ποικιλοτρόπως τις συνέπειες.

Μητρόπολις, Διοικητήριον, Φρουραρχείο γεμίζουν διαρκώς από στρατιώτες για διάφορες υπηρεσίες, από κόσμον που λέγει τα παράπονά του και ζητεί δικαιοσύνην και προστασίαν. Στην αυλή της Μητροπόλεως περιμένουν τον Δεσπότην δύο χανούμισσες να εκλιπαρήσουν δι' έναν νέον, το μόνον στήριγμα της οικογενείας των, τον οποίον κατά λάθος έστειλαν με άλλους ενόχους αιχμαλώτους, ενώ αυτός ήταν «προσκυλισμένος». Ομιλούν Ελληνικά, και ο θερμός ικετευτικός τόνος από την πονεμένη τους καρδιά δίνει κάτι το μελωδικά και συγκινητικό στη φωνή των.

Παντού κινήσεις και προσπάθεια να βολευθή και να ησυχάση αυτός ο κόσμος και να βρη μια ταχτική πορεία στη ζωή τους, ή, τουλάχιστον, ένα τρόπο να ζήση και ναπεράση όπως όπως τον σκληρόν χειμώνα.

12 Νοεμβρίου 1912

Ήλιος γλυκός, θαλπερός, ζωογονεί την κουρασμένην από το πέραςμα των όπλων και τα βάσανα του πολέμου γη.

Τα μεγαλοπρεπή χιονισμένα βουνά τριγύρω απαστράπτουν υπό διαυγή ουρανόν και μια παρηγορητική ελπίδα, κάτι σαν αισιοδοξία, ανακουφίζει τη βαρημένη ψυχή. Στους ήσυχους δρόμους περνούν ειρηνικοί διαβάτες, απλοί άνθρωποι της δουλειάς, οδηγούν τα ζώα των με ξύλα, με φορτία, σαν μυρμήκια με την ταπεινή και τόσο αναγκαίαν μέριμναν της συντηρήσεως, παιδάκια παίζουν στις εξώθυρες των σπιτιών και γυναίκες πλύνουν στις βρύσες και γεμίζουν της στάμνες.

Όμιλοι στρατιωτών αόπλων με τα χέρια στις τσέπες ζητούν τη γλυκειά ζέστη του ήλιου, που είνε κι' αυτή ένα είδος θωπείας και παρηγοριάς στις τόσες στερήσεις.

Από πολύ μακρυνά όμως, αδιάκοπη βοή βροντών ταράττει τη γαλήνη σαν βαρύ αγκομαχητό κάποιου φοβερού δράκου που σκοτώνουν. Είνε το ψυχομάχημα της Τουρκίας στα βουνά της Ηπείρου. Λέγουν ότι βομβαρδίζονται τα Γιάννενα' κατόπιν διαδίδεται ότι γίνεται μάχη στην Κορυτσά.

Ετοιμάζεται ν' αναχωρήση η Πέμπτη Μεραρχία, υπό τον Στρατηγόν Γεννάδην της οποίας

μέρος βρίσκεται εις Σιάτισταν. Αυτοκίνητα επιδιορθώνονται, καθαρίζονται και παίρνουν διαταγὰς προς διαφόρους διευθύνσεις.

Ο κ. Χωματιανός, διοικητής της περιφέρειας, δηλώνει ότι η κατάσταση της καταληφθείσης χώρας εινε αρίστη και παντού επικρατεί τάξις και ησυχία.»

(Διατηρήθηκε η ορθογραφία του κειμένου αλλά όχι το πολυτονικό σύστημα.)

Φλωρά-Καραβία, Θ., *Εντυπώσεις από τον πόλεμο του 1912-1913. Μακεδονία- Ήπειρος*. Φωτοαναστατική ανατύπωση του βιβλίου της Θάλεια Φλωρά – Καραβία, *Εντυπώσεις από τον πόλεμο του 1912-1913. Μακεδονία- Ήπειρος*, Αθήναι 1936. Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία., 2012, σελ.23-25.

Πότε χρονολογείται το κείμενο; Σε ποιο κράτος ανήκε η Κοζάνη;

Πώς παρουσιάζει την πόλη της Κοζάνης η ανταποκρίτρια;

Τι την εντυπωσιάζει ιδιαίτερα; Ποια διαφορά εντοπίζει με τη Βέρροια;

Πώς δικαιολογείται η παρουσία δύο χανουμισσών στην αυλή της Μητρόπολης; Ποια γλώσσα «ομιλούν» οι γυναίκες αυτές και πώς δικαιολογείται; Τι δείχνει για τη σχέση των δύο λαών;

Μπορείτε να συνάγεται γενικότερα συμπεράσματα για τη θέση του Άλλου την εποχή αυτή στην Κοζάνη;

Τι σας εντυπωσίασε τόσο από τις οπτικές αναπαραστάσεις όσο και από τις αφηγήσεις της;

3.Αφού παρατηρήσετε προσεκτικά την παρακάτω εικόνα, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Scenes de Rue a Kozani. Soldats devant une rotisserie ambulante. Από την κατάληψη της Κοζάνης.

Εικόνα 7^η

Μπορείτε να περιγράψετε την εικόνα;

Τι θυμίζει πόλεμο;

Πώς είναι ο κόσμος;

Μπορείτε να περιγράψετε τα ρούχα τους;

Ποιες πληροφορίες αντλείτε από την λεζάντα; Γιατί είναι γραμμένη στα γαλλικά;

Πρώτος Βαλκανικός Πόλεμος, Έλληνες στρατιώτες μπροστά σε πλανόδιο ψήστη σε δρόμο της πόλης.

4^η διδακτική ώρα

Περιγραφή: Την 4^η διδακτική ώρα ολοκληρώνεται η παρουσίαση (power point) της ιστορικής διαδρομής στην πόλη της Κοζάνης. Οι δραστηριότητες που συνοδεύουν την παρουσίαση οξύνουν την παρατηρητικότητα των μαθητών/τριων, κεντρίζουν το ενδιαφέρον τους και κινητοποιούν τη φαντασία τους.

4 ^η διδακτική ενότητα/4 ^η διδακτική ώρα	Διδακτικοί στόχοι	Κτίρια
<p>Η Κοζάνη του 1913-1920 και η εποχή της Γαλλοκρατίας</p> <p>Η Κοζάνη την εποχή του Μεσοπολέμου (1920-1941)</p> <p>Τα δημόσια έργα εποχής</p> <p>Η Γερμανική Κατοχή στην Κοζάνη</p> <p>Η πόλη στην αυγή του 21^{ου} αιώνα</p>	<p>1. Να κατανοήσουν τις αλλαγές που σημειώθηκαν μετά την Απελευθέρωση της πόλης και τη ένταξή της στον εθνικό κορμό</p> <p>2. Να επισημάνουν την κατάσταση που επικρατούσε στην πόλη την περίοδο της Γαλλοκρατίας.</p> <p>3. Να κατανοήσουν την καθημερινότητα των κατοίκων, τη στάση τους απέναντι στην άφιξη των προσφύγων του 1922 και την προσαρμογή στα νέα δεδομένα, ειδικά μετά την οικονομική κρίση του 1929.</p> <p>4. Να γνωρίσουν τα γεγονότα που σημάδεψαν την πόλη στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και κυρίως αξιολογήσουν τη δράση του απλού κόσμου απέναντι στη φτώχεια και την πείνα.</p> <p>5. Να συζητήσουν την πρωτοβουλία κάποιων ανθρώπων να διασώσουν την πολιτισμική κληρονομιά.</p> <p>5. Να είναι σε θέση να διαχειρίζονται την πολιτισμική τους κληρονομιά, ειδικά στα νέα δεδομένα του 21^{ου} αι.</p>	<p>Σχολείο:</p> <p>Δημοτικό Χαρισίου Μούκα/ Παρθεναγωγείο,</p> <p>Δημοτική Βιβλιοθήκη,</p> <p>Δημαρχείο</p>

Μετά την παρουσίαση υλοποιούνται οι παρακάτω δραστηριότητες:

1. Αφού παρατηρήσετε τις εικόνες, προσπαθήστε να απαντήσετε στις ερωτήσεις που ακολουθούν.

Εικόνα 8^η : Περ.1917-18/ Το κατάστημα (κτίριο δεξιά)έχει πινακίδα με επιγραφή COIFFEUR(γαλλικά)

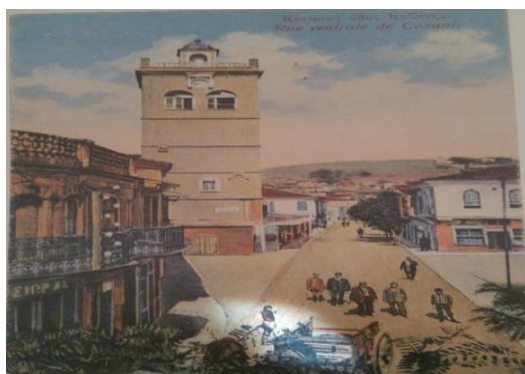
Εικόνα 9^η: Περ.1917/ αριστερά απεικονίζεται ένας Γάλλος στρατιώτης.

Και οι δυο εικόνες αναφέρονται στην ίδια περίοδο, Κοζάνη 1917.

Ποιο σημείο της Κοζάνης απεικονίζεται; Διατηρείται στις μέρες μας; Έχει αλλάξει κάτι σε αυτό; Μπορείτε να επισημάνετε τις αλλαγές;

Γιατί η επιγραφή του καταστήματος είναι στα γαλλικά και πώς δικαιολογείται η παρουσία του Γάλλου στρατιώτη στην πόλη μας;

Σε ποια εποχή βρισκόμαστε; Τι συμβαίνει στην Ελλάδα και στον κόσμο;

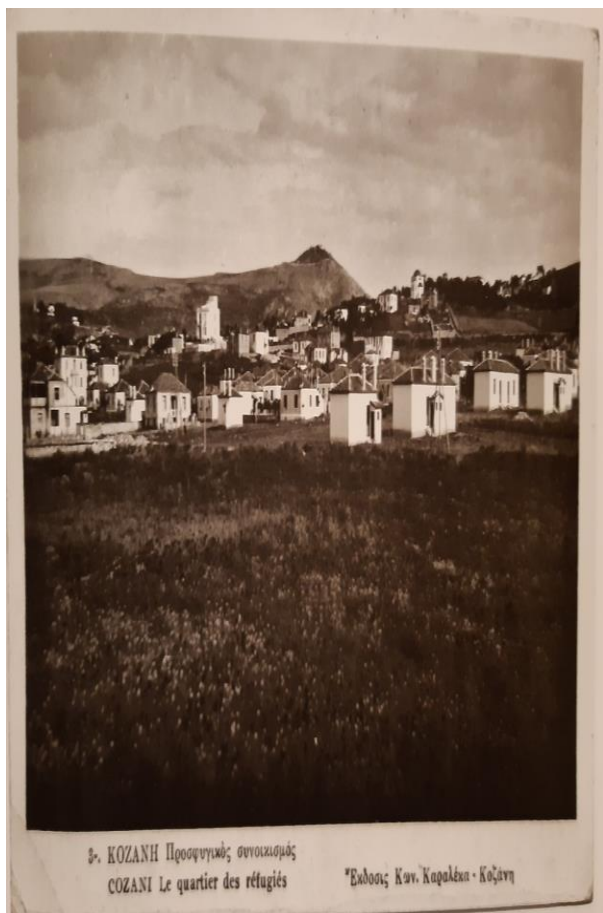
Εικόνα 10^η : Το ίδιο σημείο στα 1924-25.

Τι άλλαξε; Τι έμεινε ίδιο;

Ποιος δρόμος της πόλης απεικονίζεται;

Σήμερα είναι δρόμος; Γιατί απουσιάζουν τα αυτοκίνητα;

Τι έχει προηγηθεί στην Ελλάδα και την Ευρώπη;

Εικόνα 11^η :

Πρόκειται για φωτογραφία από τον προσφυγικό συνοικισμό της Κοζάνης το 1931.

Εγκαταστάθηκαν πρόσφυγες στην Κοζάνη μετά τη Μικρασιατική καταστροφή;

Πώς τους αντιμετώπισαν οι ντόπιοι;

Πώς ενσωματώθηκαν στην τοπική κοινωνία; Σε τι δραστηριοποιήθηκαν;

Μήπως οι παπούδες/γιαγιάδες σας ήταν πρόσφυγες; Από ποιο μέρος ήρθαν; Πού εγκαταστάθηκαν; Τι θυμούνται;

Ζητήστε να σας διηγηθούν την ιστορία τους και σεις καταγράψτε την. Στη συνέχεια, προσκαλέστε τους να έρθουν στο σχολείο για να «αφήγηθούν» ιστορία τους και στους συμμαθητές/τριες σας.

2. Διαβάστε το παρακάτω απόσπασμα και απαντήστε στις ερωτήσεις που ακολουθούν:
 «...Τις μέρες εκείνες κύματα είχανε φτάσει οι πρόσφυγες. Γυμνοί οι περισσότεροι, νηστικοί, παιδάκια με ζωγραφισμένη ακόμη την πείνα και τον τρόμο στα προσωπάκια τους. Ο στρατός 'τοιμαζε συσσίτια, ο Δήμος φρόντιζε για τρόφιμα, η Φιλόπτωχος Αδελφότης Κυριών μάζευε λεφτά και ρούχα. Πολλά σπίτια ανοίγανε για να τους φιλοξενήσουνε, λίγα μείνανε κλειστά. Άνδρες που ζητούσαν δουλειά για ένα κομμάτι ψωμί, γυναίκες που ήταν έτοιμες να σφουγγαρίσουν όλη την αυλή για λίγο γάλα για το παιδάκι τους. είχε μαθευτεί πως στα χωριά παίρνανε τα σπίτια των Τούρκων και πως οι Τούρκοι είχαν κάνει μπόγους τα πράγματά τους κι ετοιμάζονταν να φύγουν για τη Μικρασία. Η αθλιότητα της προσφυγιά έπεφτε πάνω στη φτώχεια της Κοζάνης και των χωριών της. Στους στρατώνες, στα σχολεία, όπου υπήρχε δημόσια αίθουσα, στοιβάζονταν άνθρωποι μόνο για ν' απλώσουν τα μέλη τους και να κοιμηθούν ύστερα από μέρες πορείας. Τα πόδια πρησμένα απλώνονταν χωρίς να μπορούν ν' αναπαυτούν για να ξαναξεκινήσουν πάλι ως τον προορισμό τους. Ποιον προορισμό; Τις περισσότερες φορές κανέναν δεν ήξερε;»

(Μιχάλης Παπακωνσταντίνου, *Η γιαγιά μου η Ρούσα*, Εστία 1994, σελ.21)

Ποιες πληροφορίες μπορούμε να αντλήσουμε από το κείμενο για την άφιξη των προσφύγων στην Κοζάνη και την περιοχή της; Πώς ήταν η κατάστασή τους; Πώς τους υποδέχτηκαν οι ντόπιοι;

3. Η πλατεία της Κοζάνης: από τη δεκαετία του 1930 και εξής:

Εικόνα 12^η

Το ΑΛΕΥΡΟΠΑΖΑΡΟ
 Τι στεγαζόταν εδώ;
 Σε ποια δεκαετία κατεδαφίστηκε και τι χτίστηκε στη θέση του;

Εικόνα 13^η

Η πλατεία της Κοζάνης στη δεκαετία 1930
 Αναγνωρίζετε τα κτίρια; Ποια από αυτά υπάρχουν σήμερα και ποια όχι;
 Γιατί στη δεκαετία του τριάντα υπήρχε ο οικοδομικός πυρετός; Τι εξυπηρέτησε;

Εικόνα 14^η
 Μπορείτε να περιγράψετε την εικόνα;
 Γιατί τα κτίρια είναι κατεστραμμένα;
 Πότε βομβαρδίστηκε η πόλη;
 Τι συνέβη τότε στην Ελλάδα και στην Ευρώπη;

Εικόνα 15^η: Η Κοζάνη στη δεκαετία του 1960.
 Μοιάζει με τη σημερινή εικόνα της; Να εντοπίσετε τα κοινά σημεία και τις διαφορές.
 Ακόμη, να ρωτήσετε γονείς, παππούδες, συγγενείς, φίλους και γνωστούς αν έχουν προσωπικές φωτογραφίες στην πλατεία της πόλης. Μέσα από τις προσωπικές/οικογενειακές φωτογραφίες να μελετήσετε τις αλλαγές στο χώρο.

4. Στο τέλος της 4^{ης} διδακτικής ώρας οι μαθητές/τριες συνοψίζουν όσα εκείνοι ανακάλυψαν ως κομβικά σημεία της ιστορικής πορείας της Κοζάνης

5^η διδακτική ώρα:

Στη διάρκεια της 5^{ης} διδακτικής ώρας διεξάγεται συζήτηση με τους μαθητές/τριες σχετικά με τους όρους και τους κανόνες που πρέπει να διέπουν την επίσκεψη πεδίου. Καθίσταται σαφές το πλαίσιο δράσης, η ανάγκη για σεβασμό στο χώρο, στους εργαζομένους, στους περίοικους, στους συμμαθητές, στον εκπαιδευτικό και, φυσικά, στον ίδιο τους τον εαυτό.

Ακόμη, επειδή θα δουλέψουν ομαδικά σε κάποιες δραστηριότητες, τα παιδιά οργανώνονται μόνα τους σε ομάδες, ορίζουν ρόλους διακριτούς για τον καθένα τους (αρχηγό, συντονιστή, γραμματείς, μέλη), ονοματοθετούν την ομάδα τους και φροντίζουν ώστε όλοι να ανήκουν σε κάποια ομάδα. Τέλος, ο καθένας αναλαμβάνει τις υποχρεώσεις του και οφείλουν όλοι να είναι εφοδιασμένοι με μολύβια, τετράδια και μπλοκ ζωγραφικής και κάποιοι και με φωτογραφική μηχανή.

Σε κάθε επίσκεψη **ορίζονται διαφορετικοί βοηθοί για τον εκπαιδευτικό** με ρόλο οργανωτικό για την αντίστοιχη επίσκεψη π.χ. αναλαμβάνουν να φωτοτυπήσουν το διδακτικό υλικό για το κάθε μνημείο/ κτίριο, να το διανεμούν στους συμμαθητές/τριες τους, να επικοινωνούν με τους υπεύθυνους και να βοηθούν στην επίλυση προβλημάτων.

Σχετικά με τη διαδικασία της επίσκεψης πεδίου υπάρχουν κάποια τυπικά/ γραφειοκρατικά ζητήματα που πρέπει να επιληφθεί ο εκπαιδευτικός όπως την έγκριση και την άδεια του Διευθυντή, του Συλλόγου διδασκόντων και φυσικά των γονιών. Είναι σημαντικό στην υλοποίηση της επίσκεψης πεδίου, βοηθός/συνεργάτης να είναι ακόμη ένας/μία συνάδελφος ώστε να αποφευχθούν απρόβλεπτες καταστάσεις. Εξάλλου, είναι γνωστό ότι χρήζει ιδιαίτερης προσοχής η μετακίνηση εκτός σχολικού χώρου.

Ολοκληρώνοντας την πρώτη φάση του προγράμματος στο σχολείο οι μαθητές/τριες συμπληρώνουν ένα φύλλο εργασίας. Εξάλλου, αντίστοιχα φύλλα εργασίας θα υπάρχουν μετά από κάθε επίσκεψη για εμβάθυνση και προβληματισμό και όχι για έλεγχο της γνώσης.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

(1 διδακτική ώρα)

1. Με βάση τις σημειώσεις και τη συζήτηση που προηγήθηκε, να καταγράψετε σε λίγες γραμμές ό,τι σας εντυπωσίασε από την ιστορία της πόλης της Κοζάνης, αιτιολογώντας την επιλογή σας.
2. Να ρωτήσετε τους γονείς ή τους παππούδες σας αν έχουν παλιές φωτογραφίες της πόλης μας και να τις φέρετε για τη γωνιά της ιστορίας μας.
3. Ώρα για χαλάρωση:

Λέγεται ο ιδρυτής της Κοζάνης;.....

Παλιά ονομασία της Κοζάνης.....

Μετέφεραν τα εμπορεύματα στο εξωτερικό.....

Έφτασε στην πόλη αρχές του 20^{ου} αι. και οργάνωσε τον μακεδονικό αγώνα.....

Κτίριο που στέγαζε τα άλευρα και τις υπηρεσίες της πόλης.....

Έγγραφο που έδινε την άδεια για οικοδομικές εργασίες.....

Μήνας απελευθέρωσης της πόλης από τους Οθωμανούς.....

Μήνας βομβαρδισμού της πόλης από τους Γερμανούς.....

(λύσεις: Χαρίσιος Τράντας, Κόζιανη, Καραβάνια, Παύλος Μελάς, Αλευροπάζαρο, Φιρμάνι, Οκτώβριος, Απρίλιος)

4. Αφού διαβάσετε το παρακάτω άρθρο, προσπαθήστε να απαντήσετε στις ερωτήσεις που ακολουθούν:

- Πότε και σε ποια εφημερίδα δημοσιεύτηκε το παρακάτω άρθρο; Ποιος είναι ο συντάκτης του;
- Για ποιο θέμα προβληματίζεται ο αρθρογράφος; Σε ποιο γεγονός σημαντικό για την πόλη μας αναφέρεται; Πόσο έχει αλλάξει από εκείνη την εποχή ο δημόσιος προβληματισμός για τη διαχείριση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς;
- Μπορείτε να γράψετε ένα αντίστοιχο άρθρο για την ηλεκτρονική σχολική εφημερίδα στο οποίο θα εκφράζετε τον προβληματισμό σας για τη θέση των **παλαιών** κτιρίων στην πόλη μας.

ΚΟΖΑΝΙΤΑΙ ΠΡΟΣΞΞΑΤΕ⁶⁴⁸

ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

Του κ. Κ. ΤΣΙΤΣΕΛΙΚΗ

Έπρεπε λοιπόν να μας επισκεφθή ένας ξένος, δύο ξένοι, τρεις ξένοι να τα προσέξουν, να μας το πουν ότι υπάρχουν και ύστερα να μάθουμε κ' ημείς οι Κοζανίται ότι έχουμε κάτι πράγματα άξια προσοχής, συνδεδεμένα με την ζωή και την ιστορίαν του τόπου μας, που αυτά όλα απαρτίζουν το τοπικό χρώμα της Κοζάνης, και πρέπει να τα φυλάξουμε.

Ο κ. Μαδράς ηθοποιός του κινηματογράφου έβγαλε προχθές ένα μικρό λόγο στον κινηματοθέατρον «Ιρις» και είπε ότι αν υπάρχουν κάτι πράγματα στην Κοζάνη που μπορούν μια μέρα να τραβήξουν τους ξένους, αυτά δεν είναι οι ξεκάρφωτες στήλες Δωρικού(;) ρυθμού του νέου Δημαρχιακού Μεγάρου, που μπήκαν εκεί χωρίς να έχουν καμιά σχέση με το όλο κτίριον, αλλά είναι το καμπαναριό της Κοζάνης, είναι ο Άγιος Νικόλαος με το θαυμάσιο τέμπλο του και την όλην αρχιτεκτονικήν του, είναι η περίφημη βιβλιοθήκη της πόλης της και προπαντός είναι τα 2-3 παλιά σπήτια π.χ. του Σακελλαρίου(Διάφα), του Βούρκα, του Αρμενούλη και του Πορφύρη, με τη Μεταβυζαντινή Αρχιτεκτονική τους, που ένα από αυτά έπρεπε να διασκευασθή εις Δημαρχείον, ένα άλλο να χρησιμοποιηθή ως τοπικό Μουσείο και εν γένει έπρεπε να τα διατηρήσουμε όλα ως ιστορικά κειμήλια που συγκεντρώνουν το άπαντον της Μεταβυζαντινής τέχνης και καλαισθησίας και αρχίζουν να χρησιμοποιούνται ως μοντέλα για την ανάπτυξι και διαμόρφωσι της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής.

Ο κ. Πικιώνης, καθηγητής αρχιτεκτονικής του πολυτεχνείου μας για να μελετήση τούτον ακριβώς τον νεοελληνικόν ρυθμόν που αντιπροσωπεύουν τα παλιά σπήτια της Κοζάνης και υποσχέθηκε να οδηγήση τον ερχόμενο χρόνο τους τελειόφοιτους μαθητάς του Πολυτεχνείου για να τον μελετήσουν επί τόπου, εξέφρασε μάλιστα τη λύπη του γιατί η Δημαρχία Κοζάνης δεν προεκήρυξε στην αρχή ένα διαγωνισμό πλαισιώσεως όλης της Κεντρικής πλατείας με κτίρια νεοελληνικού ρυθμού, σαν της Κοζάνης, Σιατίστης κλπ εις

τρόπον ώστε να αποφευχθούν τα ακαλαίσθητα κτίρια του κ. Βαμβακά και του Δημαρχιακού Μεγάρου.

Άλλος επιφανής διανοούμενος ο κ. Δρίβας, ζωγράφος και τεχνικός κριτικός της εφημερίδος «Πρωΐας» συνοδεύων τον κ. Πικιώνη εις την Μακεδονίαν διαδρομήν του προς μελέτην των αξίων προσοχής έργων τέχνης, αρχιτεκτονικής και ζωγραφικής, ευρέθη πέρα για πέρα σύμφωνος ότι όχι μόνον πρέπει να διατηρηθή ο πύργος του καμπαναριού αλλά και να απαλλαγή ο άγιος Νικόλαος από τους παρασιτικούς βανδαλισμούς με τους οποίους τον εφόρτωσε η χωριάτικη νοοτροπία μερικών επιτρόπων του και Δεσποτάδων και να γίνη προσπάθεια να ξαναπάρη το αρχικό σχήμα και ρυθμόν που είχε προτού τον γελοιοποιήσουν με τους τρούλους και τα παρδαλά σοβατίσματα.

Πρέπει να το καταλάβουμε αυτό πλέον οι Κοζανίτες έχουμε ένα θησαυρό τέχνης του οποίου την αξίαν δεν την ξεύρουμε και τον οποίον θαυμάζουν όλοι οι πραγματικά μορφωμένοι ξένοι. Αν θέλουμε να τους προσελκύσουμε, πρέπει να δείξουμε ότι διατηρούμε τον επιβαλλόμενο ιστορικό σεβασμό προς τα κειμήλιά μας και τα νεώτερα έργα μας προδίδουν μόνον την αρχοντοχωρατιά μας. Έτσι τουλάχιστον λένε αυτοί που νοιώθουν απ' αυτά τα πράγματα.

Μήπως όμως γίνεται σκέψις να κατεδαφισθή και το καμπαναριό, όπως κόπηκαν και τα πλατάνια της Κοζάνης;

Κ. ΤΣΙΤΣΕΛΙΚΗΣ

⁶⁴⁸Κ.Δ.Β.Κ., εφημερίδα Βόρειος Ελλάς, φ.332, 17/9/1933,σελ.1(διατηρήθηκε η ορθογραφία όχι όμως και το πολυτονικό σύστημα)

Β΄ ΦΑΣΗ: Επίσκεψη σε κτίρια και ιστορικά τοπία.

1^η επίσκεψη: Τα Αρχοντικά της πόλης μας.

Εκτιμώμενη διάρκεια: 3 διδακτικές ώρες.

Περιεχόμενο: Πρόκειται για την πρώτη επίσκεψη εκτός σχολείου στα αποκατεστημένα Αρχοντικά της πόλης της Κοζάνης, το Αρχοντικό του Γρ. Βούρκα και του Λασσάνη (ή *Δημοτική Χαρτοθήκη της πόλης*). Οι μαθητές/τριες παρατηρούν την αρχιτεκτονική τους, συμμετέχουν σε δραστηριότητες «ανακάλυψης» και στο τέλος συμπληρώνουν ένα φύλλο εργασίας. Αξίζει να αναφερθεί ότι το βοηθητικό υλικό που τους δίνεται (**θεματικός φάκελος / Γνωρίζετε ότι...**) παρέχει πρόσθετο υλικό για μελέτη σχετικά με την παραδοσιακή αρχιτεκτονική και την ιστορία του συγκεκριμένου κτιρίου. Η πρώτη επίσκεψη συνδέεται άμεσα με την επόμενη (Επίσκεψη 2^η) «*Τα αόρατα της πόλης μας*», γιατί οι μαθητές/τριες διαπιστώνουν ότι μέρος από τα αρχοντικά που χάθηκαν διασώζεται στο Λαογραφικό Μουσείο Κοζάνης και στο Μπενάκειο Μουσείο και προβληματίζονται για τη σημασία διατήρησης της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής.

Οι στόχοι της διδασκαλίας είναι: Οι μαθητές/τριες....

- ✓ Να γνωρίσουν την ιστορία του αρχοντικού, των ιδιοκτητών και των ενοίκων του.
- ✓ Να εντοπίζουν βασικά στοιχεία της παραδοσιακής μακεδονικής αρχιτεκτονικής.
- ✓ Να παρατηρήσουν τον τρόπο κατασκευής, τα υλικά, τη λειτουργικότητά τους και να συνδέσουν το κάθε κτίριο με τον περιβάλλοντα χώρο του (Επισκοπείο, πλατεία Λασσάνη)
- ✓ Να συγκρίνουν την παλιά τους μορφή (φωτογραφίες) με τη σημερινή τους εικόνα.
- ✓ Να «ανακαλύψουν» τον πλούτο και την αρχοντιά που κρύβεται στα Αρχοντικά.
- ✓ Να επισημάνουν και να εξηγούν τις ομοιότητες και διαφορές με τα σημερινά τους σπίτια.
- ✓ Να συγκρίνουν τα αρχοντικά με τα πατόσπιτα (σπίτια) των φτωχών και να προβληματιστούν οικονομική και κοινωνική κατάσταση της εποχής.
- ✓ Να συζητήσουν το θέμα της δαπανηρής αποκατάστασης των κτιρίων και, γενικότερα, να το συνδέσουν με το θέμα της διαχείρισης και προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

- ✓ Να τεκμηριώσουν με τις φωτογραφικές τους μηχανές τα κτίρια σήμερα.
- ✓ Να ζωγραφίσουν ότι τους εντυπώσιασε από το εξωτερικό ή το εσωτερικό τους διάκοσμο.

Υλικά μέσα : 1^{ος} θεματικός φάκελος, μολύβια, τετράδιο, μπλοκ ζωγραφικής, φωτογραφική μηχανή.

Ερευνητικά ερωτήματα που διατυπώνουν οι μαθητές/τριες.

- ✓ Ποια είναι η ιστορία του αρχοντικού και των ιδιοκτητών/ ενοίκων;
- ✓ Ποια είναι βασικά στοιχεία της παραδοσιακής μακεδονικής αρχιτεκτονικής π.χ. ποιος ο τρόπος κατασκευής, τα υλικά, η λειτουργικότητά τους και η σύνδεσή τους με τη γύρω περιοχή;
- ✓ Ποιες οι ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στη σημερινή εικόνα του αρχοντικού με εκείνη που απεικονίζεται στις φωτογραφίες;
- ✓ Ποιες ομοιότητες και διαφορές υπάρχουν με τα σπίτια των φτωχών; Πώς αντικατοπτρίζεται η οικονομική ευρωστία και η κοινωνική θέση στις κατοικίες;
- ✓ Τι μπορούν να μας αποκαλύψουν η τέχνη και η αρχιτεκτονική για την εποχή των ανθρώπων που τα δημιούργησαν;
- ✓ Πόσο μοιάζουν ή διαφέρουν από τα σπίτια της σημερινής εποχής;
- ✓ Ποια στάση πρέπει να υιοθετήσουμε απέναντι στην πολιτισμική μας κληρονομιά; Τελικά άξιζε η αποκατάστασή τους ή όχι;

Περιγραφή: Στην πρώτη επίσκεψη πεδίου οι μαθητές/τριες βρίσκονται εκτός σχολείου για πρώτη φορά. Αρχικά, γίνεται από τον εκπαιδευτικό μια δομημένη ξενάγηση στο κτίριο για τα βασικά χαρακτηριστικά αρχιτεκτονικής και ιστορίας του, ώστε οι μαθητές/τριες με τις δραστηριότητες που έχουν σχεδιαστεί να εμβαθύνουν περισσότερο. Έτσι σε όλη τη δράση παρατηρούν το κτίριο, παρακολουθούν με προσοχή τον εκπαιδευτικό και συμμετέχουν σε δράσεις «ανακάλυψης» που έχουν σχεδιαστεί για τον σκοπό αυτό. Στο τέλος, καλούνται να συμπληρώσουν το φύλλο εργασίας.

Αρχοντικό του Γρ. Βούρκα/ 1 διδακτική ώρα.

Πρώτη επίσκεψη αποτελεί το Αρχοντικό του Γρ. Βούρκα. Στην αυλή οι μαθητές/τριες βλέπουν το κτίριο, ακούνε πληροφορίες από τον εκπαιδευτικό, έχουν στη διάθεσή τους τον **1^ο θεματικό φάκελο/ (Γνωρίζετε ότι)**, παρατηρούν το κτίριο και εντοπίζουν στοιχεία της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής. Δίνεται έμφαση στο υλικό (πέτρα, ξύλο), την αρχιτεκτονική του, τη λειτουργικότητα των μερών τους (ρόλο σαχισιών, τα παράθυρα, μαντρότοιχος, *απάνοιξη*). Στο εσωτερικό παρατηρούν την απλότητα και τη λειτουργικότητα που υπάρχει, τις ζωγραφιές και τα χρώματα, προσέχουν τις ντουλάπες (μεσάντρες). Όλα αυτά συνδέονται με την οικονομική ευρωστία των ενοίκων/ιδιοκτητών. Τέλος, το συγκρίνουν με τα σύγχρονα σπίτια (διαμερίσματα, μονοκατοικίες, απουσία ή όχι αυλής, λειτουργικότητα χώρων, υλικά κατασκευής).

Στη συνέχεια της επίσκεψης, η *μια ομάδα* ασχολείται με τη φωτογράφιση του κτιρίου, η *δεύτερη* ζωγραφίζει ό,τι την εντυπωσίασε, η *τρίτη* καταγράφει τα σημαντικότερα σημεία της ιστορίας του κτιρίου και η *τέταρτη* διαβάζει το απόσπασμα από το γράμμα του Παύλου Μελά στη γυναίκα του και προσπαθεί να απαντήσει στις παρακάτω ερωτήσεις.

Ποιο από όλα εκείνα τα στοιχεία που εντυπωσίασαν τον Παύλο Μελά στην Κοζάνη υπάρχει και σήμερα; Τι έχει αλλάξει και τι παραμένει ίδιο; Ποιο λόγο εξυπηρετούσε η συγκεκριμένη αρχιτεκτονική; Παρατηρώντας το κτίριο αποκατεστημένο, μπορείτε να εντοπίσετε τα στοιχεία που διατηρήθηκαν και εκείνα που χάθηκαν;

Κοζάνη, Τετάρτη πρωί 21 Ιουλίου 1904

«...Κάθε συνοικία αποτελεί αληθινόν λαβύρινθο, διότι όλα τα σπίτια της συνοικίας συγκοινωνούν προς τα λοιπά δια των αυλών των. Έτσι, εισήλθομεν δια μιας θύρας και αφού επεράσαμεν και εγώ δεν ηξέρω πόσας στοάς και αυλάς, εξήλθομεν τέλος εις ένα δρόμον όπου ευρέθημεν προ της θύρας της Μητροπόλεως».....

(Ναταλία Π. Μελά, *Παύλος Μελάς*, έκδοση β', Σύλλογος προς διάδοσιν των ελληνικών πραγμάτων, Αθήναι 1963, σελ. 288-289)

Στο σπίτι του Λασσάνη/ 2^η διδακτική ώρα.

Φτάνοντας στο σπίτι του Λασσάνη το ενδιαφέρον των μαθητών/τριων ενεργοποιείται από την ονοματοθεσία της συγκεκριμένης πλατείας (*πλατεία Λασσάνη*) και τη σχέση που υπάρχει με το σπίτι που δεσπόζει σε αυτή. Στη συνέχεια, ο εκπαιδευτικός ξεναγεί τους μαθητές/τριες στο κτίριο, παρουσιάζοντας στοιχεία αρχιτεκτονικού και ιστορικού ενδιαφέροντος. Τέλος, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην ανάδειξη του κτιρίου ως Δημοτική Χαρτοθήκη της Κοζάνης.

Οι δραστηριότητες που ανατίθενται στις ομάδες είναι η φωτογράφησή του, η καταγραφή των βασικών σημείων της ιστορικής του πορείας, η σύγκριση με τα σημερινά σπίτια (μέγεθος, υλικά, λειτουργικότητα) και τέλος η σημασία της χρήσης του ως Δημοτική Χαρτοθήκη της Κοζάνης. Με τον τρόπο αυτό οι μαθητές/τριες εμβαθύνουν σε όσα άκουσαν, διάβασαν, είδαν και «εξερεύνησαν» μόνοι τους.

Με την ολοκλήρωση της πρώτης επίσκεψης οι μαθητές/τριες συμπληρώνουν το παρακάτω φύλλο εργασίας.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ : 1ης επίσκεψης

(1 διδακτική ώρα)

1.Αφού μελετήσετε τις παρακάτω φωτογραφίες, να απαντήσετε στις ερωτήσεις:

	
<p>Α. Παρατηρήστε τις δυο εικόνες του ίδιου αρχοντικού:</p> <p>Ποιο κτίριο θυμίζει από αυτά που επισκεφτήκατε;</p> <p>Μπορείτε να εντοπίσετε τα στοιχεία της μακεδονικής αρχιτεκτονικής;</p> <p>Ακόμη και σε αυτή την κατάσταση δείχνει πλούσιο και αρχοντικό. Μπορείτε να εξηγήσετε γιατί;</p>	<p>Η εικόνα δείχνει την μουσάντρα του μεσημβρινού <i>καλού οντά</i> του ορόφου με την πλούσια ζωγραφική διακόσμηση</p> <p>Ποια χρώματα και ποια σχέδια κυριαρχούν;</p> <p>Τι δείχνουν όλα αυτά για την οικονομική κατάσταση των ιδιοκτητών;</p> <p>Υπήρχε λειτουργικότητα στα σπίτια τους;</p> <p>Μοιάζουν ή διαφέρουν από τα σημερινά σπίτια;</p>

Β. Μετά την επίσκεψη στα αρχοντικά σπίτια, αξίζει να δει κανείς και την κατοικία των φτωχών:

Μπορείτε να περιγράψετε τα παραπάνω σπίτια;

Ποιες ομοιότητες και ποιες διαφορές εντοπίζετε με τα σπίτια των ευπόρων;

Τι δείχνει το σπίτι για την οικονομική κατάσταση των κατοίκων της πόλης της Κοζάνης;

Γ. Μπορείτε να διαβάσετε και το παρακάτω απόσπασμα:

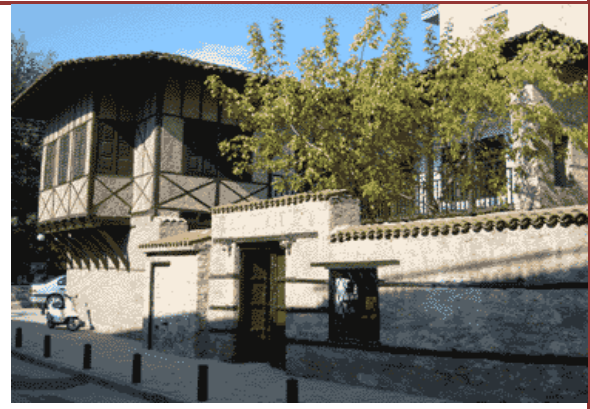
«...Καμιά φορά στα σπιτάκια της Σκίρκας, όταν λείπανε οι μεγάλοι, μικρά, θεόφτωχα, μ' ένα ή δύο δωμάτια και κάποιο σταύλο πίσω για ένα γάιδαρο, μια κατσίκια ή, το πολύ, κάποια ισχνή γελάδα. Όμως, όλα ήταν περιποιημένα, νοικοκυρεμένα, πεντακάθαρα. Είχανε τον κήπο τους με τα λουλούδια στους τενεκέδες ή σε παλιά ξύλινα βαρέλια...»

(Μιχ. Παπακωνσταντίνου, *Η πέτρινη πόλη*, Εστία Αθήνα 1995, σελ. 43-44)

Τι σχολιάζει ο συγγραφέας; Πώς παρουσιάζει την Κοζάνη της δεκαετίας του 30;

Σας θυμίζει εικόνες από τα χωριά μας; Μήπως κατάγεστε από κάποιο χωριό; Ποιο είναι αυτό; Μπορείτε να το περιγράψετε;

Ποια σχέση υπήρχε ανάμεσα στους ανθρώπους και τα ζώα; Γιατί πιστεύετε ότι ίσχυε κάτι τέτοιο;

Γ.1 Περιγράψτε τις μορφές του κτιρίου.
 Ποια προτιμάτε;
 Πιστεύετε ότι δικαιώθηκαν εκείνοι που πρότειναν και ανέλαβαν την αποκατάσταση του αρχοντικού; Ποια πρέπει να είναι η στάση του σύγχρονου πολίτη απέναντι στην προστασία και διαχείριση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς;

Γ.2 Παρατηρήστε τις τρεις εικόνες.
 Πού βρίσκεται στην κάθε περίπτωση η συγκεκριμένη πλάκα; Ποιες πληροφορίες μπορεί να εξάγει κανείς διαβάζοντάς την;
 Πόσο σημαντική θεωρείτε την αλλαγή χρήσης του χώρου στο πέρασμα του χρόνου; Ποια είναι τα αίτια και οι συνέπειες της εκάστοτε αλλαγής;

Δ. Υποθέστε ότι είσαστε η *Αρχόντισσα* ενός αρχοντικού της πόλης και παρακολουθείτε πίσω από τα παραθυράκια του σαχισιού τον κόσμο που περνά. Καταγράψτε τις σκέψεις και τα συναισθήματά σας. Ή ο *αφέντης* του σπιτιού που μόλις επέστρεψε από το ταξίδι του στην Ευρώπη και προσκαλεί στο αρχοντικό του τους φίλους του για να γιορτάσουν την επιστροφή του . Τι θα συζητούσαν; Τι θα τους αφηγούνταν για την Ευρώπη του 18^{ου} αιώνα; Φανταστείτε το διάλογο μεταξύ τους.

Για να βοηθηθείτε, μπορείτε να διαβάσετε τα παρακάτω αποσπάσματα που περιγράφουν τη ζωή στα αρχοντικά της εποχής και να παρατηρήσετε τις εικόνες.

		
<p>Άνδρας σε αρχοντικό της Κοζάνης, 1934</p>	<p>Εσωτερική αυλή σπιτιού της Κοζάνης, Απρίλης 1934</p>	<p>Παλιό σπίτι της Κοζάνης, 1915</p>

Α. Κων/νος Παπακωνσταντίνου, *Η Αδελφή Αγάθη*, 1939

(απόσπασμα/ περιγραφή του αρχοντικού του Τακιατζή)

«...ΣΤΑ ΧΙΛΙΑ ΟΚΤΑΚΟΣΙΑ δέκα, ήταν μέσ' τις δόξες και στα μεγαλεία του ο κυρ Νικόλας ο Τακιατζής. Τ' αρχοντικό του στην Κοζάνη ακούονταν με τονομα σε χώρα και περίχωρα. Σπίτι μεγάλο, πλούσιο, πελώριο, καλοχτισμένο, όλο με πέτρα άσπρη και πελεκητή, με θολογυρισμένες πόρτες και παράθυρα με σκάλες πέτρινες, και δύο πατώματα, με ηλιακούς χαρούμενους και γελαστούς και δωμάτια ευρύχωρα και στολισμένα πλούσια.

Όλο με τα χρυσά ταβάνια του, τα σκαλιστά, που είχαν στα χρυσά σκαλισμάτα ιστορημένα φύλλα και κλαδιά, λουλούδια και τριαντάφυλλα και ιστορίες του παλιού καιρού, που οι γραμματισμένοι τις εξηγούσαν κ' έλεγαν πως ήταν η παλιά μυθολογία. Και στη μέση σκαλισμένος σταυραετός με δυο κεφάλια, ο Βυζαντινός.....

Γύρω στο σπίτι μια αυλή απέραντη με τοίχους πέτρινους ψηλούς σαν κάστρο με δυο πόρτες στις αντίθετες πλευρές. Η κάθε πόρτα ήτανε, διπλή μια έξω κι άλλη παραμέσα, όλο χοντρά σανίδια καρδιάς, σκεπασμένες με καρφιά χοντρά και σφυριχτά, που είχαν μύτες στην κορυφή για να ξεφεύγουν τα χτυπήματα είτε από βόλι ήτανε είτε από μπαλτά. Ανάμεσα κ' απάνω στις διπλές τις πόρτες είχαν τις βίγλες τους οι

αμαρτωλοί που ο νοικοκύρης του σπιτιού για φύλαξι τους είχε αρατωμένους με σόμια γιαταγιάνια ασημοκεντημένα, και με τουφέκια και καρυοφίλια όμορφα μακριά με κίτρινα παφύλια.

Εφύλαγαν πιστά την ακριβή φαμίλια του αφέντη τους και όλα του τα πλούτη όπου γέμιζαν τια αποθήκες του με τα βαμπάκια, και τον κρόκκο, και τα νήματα τα κόκκινα της Τσαριτσάνης και των Αμπελακιών που συγκεντρωνόταν εδώ για να σταλούν με караβάνια στην Νεμιτσιά(Αυστρία). Και μεσ' τις σιδερένιες κάσες του φλουριά και βέργες μάλαμα.

Απ' όζω από κάθε πόρτα μια καμάρα θολωτή βαθειά στον τοίχο μέσα με το εικόνισμα του Αϊνικόλα...

Μέσα αυλή απέραντη πλακόστρωτη και κήπος με λουλούδια κ' όλα τα οπωρικά.

Είχε στην άκρη βρύση μαρμαρένια μ' άφθονο νερό για τις ανάγκες του σπιτιού.

Και πλάι στη βρύση μια πέτρινη χτιστή δεξαμενή για να μαζεύει το νερό της βρύσης για το πότισμα του κήπου.....

Η αρχοντιά στα χρόνια κείνα της σκλαβιάς, όσο μπορούσε φαίνονταν περήφανη κ' ο κόσμος την τιμούσε γιατί ήταν αρχοντιά που φρόντιζε να κρατεί τη θέση της στον πλούτο και στην δύναμη και νάχει πάντα για τιμή για πρώτο στόλισμα τη μόρφωση τα γράμματα, που τα θαρρούσεν απαραίτητο στολίδι της για να μπορέσει να κρατήσει άζια και τιμημένα του κόσμου την εκτίμηση....

Έτσι ζούσε και ο κυρ Νικόλαος τότε ο Τακιατζής, και φρόντιζε όσο μπορούσε από την κατάσταση να στέκεται στη θέση που του έδιναν τα πλούτη και η αρχοντιά του. Τα πλούτη και η αρχοντιά όπου τα έφερνεν από τη Νεμιτσιά, εκεί που όλοι οι χωριανοί του πήγαιναν και μάζευαν τη δύναμη του πλούτου και την έφερναν στον τόπο τους να χτίσουν σπίτια αρχοντικά και πλούσια, να χτίσουν και να συντηρήσουν εκκλησίες και σχολεία, στηρίγματα στο έθνος τους, στην πίστι τους και την πατρίδα...

Κι έτσι περνούσε ο καιρός ευτυχισμένος όσο μπορούσε να είναι ευτυχισμένο σπίτι πλούσιο μεσ' τη σκλαβιά.....»

Παπακωνσταντίνου Κωνσταντίνος, *Η Αδελφή Αγάθη*, 1939, στο Μάκης Καραγιάννης, *Η αισθητική της ιθαγένειας, Παρέμβαση, Κοζάνη 2001*, σελ.129-147 απόσπασμα(διατηρήθηκε η ορθογραφία του κειμένου)

B. «...Η γιαγιά μου η Ρούσα ήτανε αφέντρα του σπιτιού: μεγάλο, δίπατο με έξι δωμάτια, δυο μεγάλες σάλες που χρησιμεύανε για σαλόνια, διαδρόμους, δυο κουζίνες- μια στο πάνω πάτωμα, μια στο κάτω-,δυό αυλές, η 'καλή' και η 'πίσω', δωμάτιο για υπηρέτριες στην καλή αυλή, δωμάτιο για τους υπηρέτες στην πίσω αυλή, πλυσταριό, σταύλο για τις γελάδες και τ' άλογα κι αποθήκες. Η κάθε αυλή είχε την πόρτα της, η πίσω πιο μεγάλη για να περνάει το λαντόνι και τα κάρα, η καλή μεγάλη, αλλά μονάχα γι' ανθρώπους και ζώα. Ένα κατώι γεμάτο καλούδια, ένα μεγάλο κελάρι κλειδωμένο: καρύδια, σύκα, σταφύλια κρεμασμένα κι απλωμένα κυδώνια, τυριά, βούτυρα που αγόραζε ο παππούς, δαμάσκηνα που στέγνωσαν και λάβδανο, το φάρμακο που μας δίνανε όταν είχαμε κόψιμο και που το τρέμαμε γιατί ήτανε πικρό και δυσκολοκατέβατο. Στην πίσω αυλή ένα μπουντρούμι θολωτό, που ποτέ δεν ήξερα τι φυλάγανε γιατί ποτέ δεν μ' άφηναν να κατεβώ. Η γιαγιά μου κοντή και μάλλον γεμάτη, αεικίνητη, με μια ποδιά μόνιμα δεμένη στη μέση της και στη ζώνη τα κλειδιά. Πολλά κλειδιά, κλειδιά για τα δωμάτια, για τα κελάρια, για τα σεντούκια, για το κατώι – αυτό ήτανε που φυλαγότανε για καλά – για τις μεσάντρες, για τα μπαούλα, για τα πάντα. Ήξερε καλά ποιο κλειδί έμπαινε σε ποια πόρτα, ξεκλειδωνε, έμπαινε, έβγαινε, ξανακλειδωνε, ένας κλειδοκράτορας που θαύμαζα. Πώς διέκρινε το σωστό ανάμεσα σε τόσα κλειδιά;

Η γιαγιά, λοιπόν, ήταν η αφέντρα κι ο παππούς ο κουβαλητής. Δε θυμούμαι ποτέ η γιαγιά μου να ψώνισε. Όμως αυτή έκανε τον έλεγχο στα ψώνια του παππού, που, φαγός καθώς ήτανε, κουβαλούσε περισσότερα απ' ό,τι το σπιτικό χρειαζότανε.....

Το σπίτι ήτανε παλιό, ίσως εκατόν πενήντα χρόνων, αλλά περιποιημένο, ξαναφκιασμένο και ξανασοβαντισμένο αρκετές φορές. Από τα τρία δωμάτια στο κάτω πάτωμα, το ένα ήτανε ο βαθός οντάς, το δωμάτιο με τους χοντρούς τοίχους,, τα μικρά παράθυρα και το τζάκι. Εκεί μαζευόμασταν όλοι το χειμώνα και τρώγαμε. Το καλοκαίρι τρώγαμε στο άλλο που ήταν η τραπεζαρία και το τρίτο ήταν το πρόχειρο σαλόνι. Στο πάνω πάτωμα υπήρχαν δυο κρεβατοκάμαρες και το καλό σαλόνι που τ' ανοίγαμε στα γιορτάσια ...

Παπακωνσταντίνου Μιχ., *Η γιαγιά μου η Ρούσα*, Εστία, έκδοση 3^η, Αθήνα 1997, σελ. 15-18.

1^{ος} Θεματικός φάκελος :

Τα Αρχοντικά της πόλης

Γνωρίζετε ότι;

1. Αρχοντικό Γρηγορίου Βούρκα

Η οικία του Γρηγορίου Βούρκα, θεωρείται διατηρητέα. Η εντοιχισμένη μαρμάρινη πλάκα με την χρονολογία ανέγερσης του αρχοντικού στα παράπλευρα της εισόδου βεβαιώνει ότι χτίστηκε στα 1748. Πράγματι, στη μαρμάρινη πλάκα υπάρχει εγχάρακτος σταυρός με ενδείξεις «ΙΣ-ΧΣ-ΝΙ-ΚΑ» και πιο κάτω επίγραμμα «ΩΚΟΔΟΜΗΘΗ Ο ΟΙΚΟΣ ΟΥΤΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΗΣΙΟΥ ΝΕΤΙΑΝΗ ΕΝ ΕΤΕΙ ΣΩΤΗΡΙΩ 1748 ΙΟΥΝΙΟΥ 10», στα ίδια χρόνια που κτίστηκε και το Επισκοπείο. Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας χρησίμευσε ως οίκος διοικητηρίου και συνεδριάσεων των Δημογερόντων και προεστών, μάλιστα εδώ διεξήχθη του 1796 η μάχη τουρκαλβανών και δημογερόντων του Αυλιώτη όπου σκοτώθηκαν δύο Αλβανοί, επτά Χριστιανοί και τραυματίστηκαν 6 ακόμη.

Το αρχοντικό βρισκόταν μέσα σε μια μεγάλη ιδιοκτησία που σήμερα έχει κατακερματιστεί από την ανοικοδόμηση και στη δυτική πλευρά του υπήρχε ένα δίδυμο, αδερφομοίρικο, κτίριο που κατεδαφίστηκε το 1971. Κατά μήκος της βόρειας πλευράς υπήρχε μικρή αυλή για διαφυγή σε ώρα κινδύνου μέσω της *απάνοιξης* ή μέσω μιας σήραγγας από τα θολωτά υπόγεια στο διπλανό αρχοντικό.

Κατασκευαστικά το αρχοντικό είναι αντιπροσωπευτικό δείγμα της Κοζανίτικης αρχιτεκτονικής. Είναι λιθόκτιστο με λιθοδομή ισόδομη από λαξευτούς λίθους. Οι αρμοί είναι προσεκτικά αρμολογημένοι με κονίαμα που προεξείχε λίγο. Στα σαχισιά χρησιμοποιήθηκε η τεχνική *τσασμά*, δηλαδή κατασκευάστηκε ο ξύλινος φέρων σκελετός που γεμίστηκε με ωμούς πλίνθους και τέλος επιχρίστηκε. Η πόρτα της κυρίας εισόδου σήμερα έχει αποκατασταθεί και ήταν ίδια με την αυλόπορτα, δηλαδή κατασκευασμένη με πλατιές σανίδες καρφωτές με *φόλιες* πάνω σε ξύλινο σκελετό.

Ο χώρος φιλοξενεί σήμερα εκδηλώσεις και δραστηριότητες και είναι επισκέψιμος από τον καθένα.

2. Αρχοντικό Γεωργίου Λασσάνη

Το αρχοντικό Λασσάνη βρίσκεται στο νοτιοανατολικό τμήμα της πλατείας Λασσάνη με αρχή της οδού Αρχελάου και χαρακτηρίστηκε ως ιστορικό διατηρητέο κτίριο. Η οικία με απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου Κοζάνης 40/1971 απαλλοτριώθηκε για να καταστεί Μουσείο.

Πριν την αναπαλαίωση υπήρχε μαρμάρινη επιγραφή που έβλεπε στην ομώνυμη πλατεία, η εντοίχιση της οποίας έγινε με απόφαση του Δήμου και τα αποκαλυπτήρια στις 23 Ιουνίου 1931. Τα σχολεία κατά την εορτή των Τριών Ιεραρχών και στις εθνικές επετείους, μη υπάρχοντος άλλου μνημείου στην πόλη κατέθεταν στεφάνια στην αναμνηστική πλάκα, τιμώντας τον Λασσάνη ως αγωνιστή της πέννας και του σπαθιού.

Είναι άγνωστο το έτος κτίσης του αρχοντικού. Όμως, ο Λιούφης στην *Ιστορία* του αναφέρει ότι υπήρχε στα 1797 και ότι ανήκε στον Ιωάννη (Νάννο) Λάσκο ή Λασσάνη Σαπουντζή, πλούσιου εμπόρου της Αυστρίας και πατέρα του Γεωργίου Λασσάνη (1793-1870) και στη συνέχεια περιήλθε στη οικογένεια Λιούφη. Τελευταία ένοικος ήταν η Αλεξάνδρα Αργυρίου Δρίζη και τελευταίος ιδιοκτήτης ο Γεώργιος Σκαρκαλάς.

Το αρχοντικό ήταν χτισμένο σε μια μεγάλη ιδιοκτησία, προστατευμένη από ψηλή πέτρινη μάντρα, με εσωστρεφή χαρακτήρα, γι αυτό εξάλλου ο Λιούφης το χαρακτηρίζει

ως «οικία μονήρης» στη θέση «αλώνια», αφού αναπτύσσεται γύρω από μια μικρή πλακόστρωτη αυλή. Υπάρχει ένα μικρό *χαγιάτι* για την προσπέλαση στους εσωτερικούς χώρους και από την ξύλινη σκάλα ανεβαίνει κανείς στον όροφο. Στο ισόγειο, όπου διημέρευε τον Χειμώνα η οικογένεια υπάρχει ένας χώρος για την υποδοχή των ξένων, *ο καλός ή μπάς οντάς* και ένας καθημερινός χώρος, *το χειμωνιάτικο*. Στο ισόγειο υπάρχουν ακόμη δυο βοηθητικοί χώροι, μια μεγάλη αποθήκη, *ο μαγαζές*, και ένα *κελλάρι*. Ο όροφος, όπου διημέρευε η οικογένεια τους καλοκαιρινούς μήνες, υπήρχαν δύο οντάδες, ένα *κελλάρι* και ένας καλοκαιρινός χώρος υποδοχής των ξένων. Ο χώρος ανοιγόταν προς την εσωτερική αυλή και προς το νότο με ένα *σαχνισί* και γι αυτό λέγεται «ηλιακό». Υπήρχε ένα μεγάλο θολωτό υπόγειο ανατολικά, προσπελάσιμο από την αυλή που λειτουργούσε ως κρυψώνα και ως αποθήκη αγροτικών προϊόντων. Μάλιστα στις εργασίες αποκατάστασής του ο επιβλέπων αρχιτέκτονας Γιώργος Σαμαρινιώτης ανέφερε ότι κατά τον καθαρισμό του υπογείου από τα μπάζα βρέθηκαν στο βόρειο τοίχο χαμηλά, δύο κόγχες (μία στον προθάλαμο και μία στο κυρίως υπόγειο) οι οποίες θα ήταν πιθανόν υπόγειες έξοδοι προς το βορρά. Τέλος, στην εξωτερική πλευρά του αυλότοιχου, αριστερά της μεγάλης αυλόπορτας για τον εισερχόμενο, υπήρχε βρύση για κοινή χρήση «τα 'Λασσάν' του πηγάδ'». Το αρχοντικό δεν ήταν τόσο επιβλητικό όσο τα υπόλοιπα αρχοντικά της Κοζάνης αλλά είχε ένα αρμονικό όγκο με τα μορφολογικά χαρακτηριστικά της αστικής αρχιτεκτονικής και μία λειτουργικότητα προσαρμοσμένη στις καιρικές συνθήκες του τόπου.

Σήμερα στο κτίριο στεγάζεται η Δημοτική Χαρτοθήκη Κοζάνης που ιδρύθηκε με ομόφωνη απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου στις 12 Μαΐου του 2008 στα πλαίσια της συνεργασίας του Δήμου με την Κοβεντάρειο Δημοτική Βιβλιοθήκη και το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Το αποκατεστημένο από το Δήμο Αρχοντικό Λασσάνη ορίστηκε ως χώρος εκδηλώσεων της Χαρτοθήκης με τη φροντίδα και την επιμέλεια της Τεχνικής Υπηρεσίας του Δήμου και της Δημοτικής Βιβλιοθήκης. Το κτίριο εγκαινιάστηκε στις 11 Οκτωβρίου 2008.

Η Χαρτοθήκη φιλοξενεί τη «Χάρτα» της Ελλάδας 1796-1797 του Ρήγα Βελεστινλή, και πολλά άλλα σημαντικά έργα.

Στην πόλη της Κοζάνης το 1982 καθιερώθηκαν εκδηλώσεις γνωστές ως Λασσάνεια ενώ για πολλά χρόνια η μορφή του Λασσάνη αποτελούσε θυρεό (έμβλημα) του Δήμου. Πολλοί σύλλογοι φέρουν την επωνυμία του.

Λίγα λόγια για τον Γεώργιο Λασσάνη: γεννήθηκε στην Κοζάνη στα 1793, την εποχή του Αλή πασά. Το επώνυμό του ήταν Λάτσκος όμως το άλλαξε όταν έφυγε στην Οδησό. Ο πατέρας του Ιωάννης Λάτσκος λεγόταν και Σαπουντζής, γιατί εμπορεύονταν σαπούνια και είχε εμπορικές συναλλαγές με την Βιέννη. Η παιδική του ηλικία στιγματίστηκε από δυο σημαντικά γεγονότα, τη δολοφονία του πατέρα του από ανθρώπους του Αλή πασά και την απόπειρα απαγωγής της νέας και όμορφης χήρας μητέρας του από τους ανθρώπους του Αλή πασά. Ο Λασσάνης στα 20 του χρόνια παντρεύτηκε την Αναστασία Νικολάου Τακιατζή αλλά καταδιωκόμενος από τον Αλή πασά φυγαδεύτηκε στην

Πέστη από τον πεθερό του Νικόλαο Τακιατζή. Ασχολήθηκε με το εμπόριο μαζί με τον πεθερό του και στα 1813 έφυγε για σπουδές στη Γερμανία. Το 1817 προσκλήθηκε στην Οδησό για να διδάξει στην εκεί Ελληνοεμπορική Σχολή μαζί με τον Γεννάδιο και μνήθηκε στη Φιλική Εταιρεία. Στον κατάλογο των φιλικών του Σέκερη έχει αύξοντα αριθμό 81 «Γεώργιος Λασσάνης από Κοζάνην. Χρόνων 25 δια Κωνσταντίνου Πεντεδέκα Φλ. 30 α' Μαρτίου 1818».

Στο νεοσύστατο Ελληνικό Κράτος υπηρέτησε σε διάφορες δημόσιες θέσεις. Ως άνθρωπος των Γραμμάτων και των Τεχνών ενδιαφέρθηκε για την παιδεία, το θέατρο και την πνευματική ανάπτυξη του νεοσύστατου Ελληνικού Κράτους. Απεβίωσε στις 7 Ιουλίου 1870 στην Αθήνα και με τη διαθήκη του κληροδότησε την ακίνητη περιουσία του, μετά το θάνατο της συζύγου, στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και έξι χιλιάδες δραχμές δώρισε στα Σχολεία της Κοζάνης.

Με αφορμή τα αποκαλυπτήρια της προτομής του Παύλου Μελά στην πλατεία της Κοζάνη το 1952, ο τοπικός Τύπος ξεκίνησε μια προσπάθεια προβολής και ανάδειξης της προσφοράς του Γεωργίου Λασσάνη και της ανάγκης για τη δική του προτομή. Τελικά την απόφαση ανέγερσης ανδριάντα ανέλαβε ο Τουριστικός όμιλος «Ο ΛΑΣΣΑΝΗΣ», και η πρώτη απόφασή του ήταν η ανέγερση του ανδριάντα του Γ. Λασσάνη. Στις 30 Οκτωβρίου 1960 οι δάσκαλοι αποφασίζουν ομόφωνα να κατασκευάσουν την προτομή του Λασσάνη στην πόλη και η φιλοτέχνησή του ανετέθη στη γλύπτρια Αλίκη Χατζή. Τα αποκαλυπτήρια έγιναν την Κυριακή 12 Νοεμβρίου 1961.

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Η «παραδοσιακή» αρχιτεκτονική διαφοροποιείται από τη μεταγενέστερη στη γένεσή της. Απόρροια του συλλογικού χαρακτήρα φαίνεται ότι είναι τόσο τα «ισνάφια»(μάλιστα οι Τούρκοι διατήρησαν και προστάτευσαν τις βιοτεχνικές συσσωματώσεις «isnaf» για να μπορούν να ελέγχουν την παραγωγή και για πολεμικούς λόγους) ή «μπουλούκια», όσο και οι τοπικοί «μαστόροι» που παράγουν το παραδοσιακό οικοδομικό έργο. Σπάνια εξάιρεται κανένας μάστορας ή τεχνίτης, ούτε καν αναφέρεται. Αξίζει να αναφερθεί ότι ένα οικοδομικό σινάφι, διέθετε κάθε είδους ειδικότητα από μινιδόρους και νταμαρτζήδες, μέχρι μεταφορείς της πέτρα από το λατομείο στο γιαπί, ξυλουργούς, ξυλογλύπτες(ταλιαδούρους),λιθοξόους (πελεκάνους), μέχρι ζωγράφους–διακοσμητές και την εμπειρία τους την είχαν αποκτήσει από τα δημόσια έργα του οθωμανικού κράτους, δηλαδή τους δρόμους, τα γεφύρια, τις βρύσες, τα χάνια αλλά και τις χριστιανικές εκκλησίες και τα μοναστήρια.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η χρήση παραδοσιακών υλικών όπως πέτρας, πηλού, ξύλου τόσο για το αγροτικό και ορεινό σπίτι όσο και τα πολύπλοκα αρχοντικά, με τις βαριές λίθινες τοιχοποιίες μεγάλου πάχους, τα ξύλινα κατακόρυφα στηρίγματα ή οριζόντια και διαγώνια στο ισόγειο και το μεσοπάτωμα. Ορισμένοι από τους τοίχους του ισογείου συνεχίζονται και στον όροφο υπηρετώντας τη στατική λειτουργία του κτιρίου, ενώ το πάχος τους τα καθιστά λειτουργικά. Το ξύλο είναι το βασικότερο οικοδομικό και διακοσμητικό υλικό είτε ως κλιμακούμενα δάπεδα, είτε στις επενδύσεις των τοίχων και των εσωτερικών χώρων, των οροφών είτε για τη διαμόρφωση των σαχνισιών(=

προεξοχές πέρα από την οικοδομική γραμμή) που εξυπηρετούν φυσιολογικές και ψυχολογικές ανάγκες των ενοίκων. Το σαχνισί λοιπόν είναι περσική λέξη(sah-nisin) που σημαίνει «το θρόνο του βασιλιά». Οι προεξοχές εξασφάλιζαν φως, ήλιο και σε ένα μικρό οικόπεδο επιπλέον χώρο για την κατοικία. Ωστόσο και κοινωνικοί λόγοι υπαγόρευαν τη δημιουργία των προεξοχών. Ήταν οι οφθαλμοί των ενοίκων προς τον έξω κόσμο, καθώς μισοκρυμμένες στα δρύφακτα οι νοικοκυρές και οι γυναίκες του σπιτιού μπορούσαν να παρακολουθούν αυτά που συνέβαιναν στο δρόμο σε εποχές δύσκολες για συνεχή κυκλοφορία και παραμονή έξω, ενώ εξασφάλιζαν ανάπαυση και δροσιά.

Σημαντικό χαρακτηριστικό της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής είναι η επίπλωση του εσωτερικού χώρου, χωρίς κινητά έπιπλα, με σταθερές κατασκευές σε επίπεδα με σχήμα Π ή άλλο. Ο ένοικος ή ο επισκέπτης δεν «κάθεται» αλλά «κείται» ή «ανακλίνεται»(όπως οι αρχαίοι)στα χαμηλά μιντέρια ή στο ξύλινο δάπεδο, το στρωμένο με πολύχρωμα χαλιά, μαξιλάρια, *κιλίμια* ή *χιράμια*, δίνοντας πιο φυσιολογική στάση στο σώμα και επιτρέποντας τη θέαση του εξωτερικού χώρου. Αυτή η επιδίωξη των μαστόρων, να εντοιχίζουν τα διάφορα ντουλάπια του, τις «μουσάντρες», να εντοιχίζουν οτιδήποτε περιττό, δημιουργεί μια αρχιτεκτονική ποιότητα χώρου.Γενικά τα μακεδονικά αρχοντικά απέφευγαν τα κινητά έπιπλα, γι αυτό κρεβάτια και στρωσίδια το πρωί εξαφανίζονταν στις μουσάντρες, ενώ ακόμη και τα μικρότερα πράγματα όπως τα γυαλικά είχαν θέση άλλοτε ορατή(τις πουλίτσες) άλλοτε κλεισμένη.

Μπαίνοντας στην αυλόθυρα ενός μακεδονίτικου σπιτιού υπάρχει

μια κλειστή με ψηλούς μαντρότοιχους πλακοστρωμένη αυλή, που περιλαμβάνει έναν ημιυπαίθριο χώρο, το χαγιάτι και έναν υπαίθριο, όπου είναι συγκεντρωμένα όλα τα βοηθητικά στοιχεία, το μαγειριό, τ' αμπάρια, το «ζυμωτάρι», το πηγάδι και το αναγκαίο. Στο σπίτι υπάρχει ένας κεντρικός χώρος, το «δοξάτο», «κρεβάτι» ή «μεσιά» όπου καταλήγει πάντα το κλιμακοστάσιο και από αυτόν τον κεντρικό χώρο έχουν προσπέλαση οι διάφοροι χώροι διαμονής ή ύπνου, οι «οντάδες».

Υπήρχε αυτοτέλεια του κάθε χώρου και ποικιλία. Αρχικά, η ζωγραφική απεικόνιση περιλαμβάνει πλούτο χρωμάτων και σχημάτων, κάλυπτε όλη την επιφάνεια και δέσποζαν τα αραβουργήματα της οροφής με τους περίτεχνους «ταβλάδες και τους νοφαλούς», στοιχείο που μαρτυρεί ανατολική επίδραση. Στις τοιχογραφίες των αρχοντικών της Μακεδονίας οι συμβολικές αναπαραστάσεις φορτίζονται εθνικοϊδεολογικά, όπως η απεικόνιση της Κωνσταντινούπολης ως συμβόλου, τα διάφορα μυθικά πουλιά και «όρνια», οι σκηνές του κυνηγιού αλλά και των ιδίων των ιδιοκτητών. Αλλαγή σημειώνεται στις αρχές του 19^{ου} αι. Ειδικότερα, εμφανίζονται τα πρώτα αετώματα στις όψεις, τα σαχνισιά αποκτούν ξύλινα κολονάκια με τρίμετρη διαίρεση, και τα ανοίγματα αποκτούν πλαίσιο, όπως φαίνεται στα σχολεία που ιδρύονται τώρα. Έτσι, τα αραβουργήματα αντικαταστάθηκαν από τη νεοκλασική ρυθμολογία, τις φρίξες, τα κλασικά κυμάτια, του σπειρομαϊάνδρους, τα ανθέμια.

Πράγματι, οι Έλληνες τον 18^ο αι. πλουτίζουν με το εμπόριο τους. Η οικονομική αυτή άνοδος αντανακλάται στην ανέγερση νέων εκκλησιών και στη διακόσμησή τους με περίτεχνα

ξυλόγλυπτα τέμπλα και με νέες τοιχογραφίες. Σήμερα, λίγα από τα αρχοντικά του 18^{ου} -19^{ου} αι. σώζονται, τα σπουδαιότερα στην Κοζάνη, στην Καστοριά, στη Σιάτιστα και αλλού, επιβεβαιώνοντας το σπουδαίο ιστορικό παρελθόν και βοηθώντας στην κατανόηση της κοινωνικής και οικονομικής διάρθρωσης της Τουρκοκρατίας. Ήταν έργα μιας αρχιτεκτονικής παράδοσης που συνέχιζε τη βυζαντινή και χτίστηκαν από ντόπιους μαστόρους χάρη στις δυνατότητες των πλούσιων Μακεδόνωνπραματευτάδων.

Η αρχιτεκτονική της Κοζάνης

Η Κοζάνη αναπτύσσεται αμφιθεατρικά στου πρόποδες των Καραγιαννίων με θέα την κοιλάδα του Αλιάκμονα, χωρίς κάποιο προσχεδιασμένο σχέδιο. Ως οικισμός νεότερος δεν χρειαζόταν την περιμετρική οχύρωση γι αυτό η άμυνά της ήταν η οχύρωση των κατοικιών και η μορφή του οδικού δικτύου που συνδυαζόταν από ένα σύστημα επικοινωνίας των αυλών (απάνοιξη) που επέτρεπε τη διαφυγή σε ώρα κινδύνου. Οι δρόμοι δεν ακολουθούσαν ευθεία, το πλάτος τους ήταν ακανόνιστο, δεν υπήρχαν σταυροδρόμια και αρκετοί κατέληγαν σε αδιέξοδο, δίνοντας την εντύπωση δαιδαλώδους διάταξης.

Επειδή η εγκατάσταση των κατοίκων που ήρθαν στην πόλη είχε ομαδικό χαρακτήρα, σχηματίστηκαν οι αντίστοιχες συνοικίες, *μαχαλάδες*, με άτομα κοινής καταγωγής, όπως δηλώνουν και σήμερα τα τοπωνύμια(Σκίρκα, Ηπειρώτικα, Αγραφιώτικα), με κέντρο αντίστοιχες πλατείες που δημιουργήθηκαν από τη διαπλάτυνση των δρόμων με βρύσες, πηγάδια και δέντρα. Οι εκκλησίες, εκτός του Αγ. Νικολάου βρισκόταν σε περιφερειακά σημεία του οικισμού.

Τέλος, στις συνοικίες υπήρχαν ενσωματωμένα εργαστήρια, αποθήκες και βιοτεχνικά εργαστήρια. Με την ανάπτυξη του εμπορίου και της βιοτεχνίας δημιουργήθηκε η αγορά, το κοινό τζιαρσί με χάνια και κτίρια εξειδικευμένης λειτουργίας. Τα δημόσια κτίρια της Κοζάνης δεν είχαν επιβλητικό χαρακτήρα, μορφολογικά προσομοιάζαν με τα αρχοντικά και γι αυτό ήταν διακριτικά ενταγμένα στο πολεοδομικό ιστό της πόλης.

Στα χρόνια του Χαρισίου Τράντα εγκαταλείφθηκαν τα προσωρινά καλύβια στα Κρεβατάκια, εγκαταστάθηκαν στο Γκιουλέρμαχαλά, αφού υλοτομήθηκε, καθαρίστηκε και δεντροφυτεύτηκε το μέρος, κατασκευάστηκαν κρήνες και θεμελιώθηκε ο ναός του Αγ. Νικολάου(1664) και η αγορά, «το κοινό Τζιαρσί της Κοζάνης», ενώ θεμελιώθηκαν δυο σημαντικά αρχοντικά της Κοζάνης, του Πλατώνη και Σαπουντζή.

Οι κατοικίες ήταν εσωστρεφείς με υψηλούς περίβολους και ελάχιστα σιδερόφρακτα ανοίγματα, με σαχισιά προς το δρόμο και ανοιχτούς εξώστες, χαϊάτια ή ηλιακούς προς την εσωτερική αυλή. Στην περίπτωση της Κοζάνης οι λαϊκές κατοικίες και τα αρχοντικά είναι εξέλιξη της παραδοσιακής αγροτικής πλατυμέτωπης κατοικίας με χαϊάτι που πρώτα επεκτάθηκε οριζόντια και μετά κάθετα. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα η αρχιτεκτονική της Κοζάνης δέχεται ποικίλες επιδράσεις, ενώ αλλάζει άρδην και ο παραδοσιακός πολεοδομικός ιστός μέσα στα πλαίσια του εκσυγχρονισμού της οθωμανικής διοίκησης ανοίγονται οι κύριοι δρόμοι της πόλης. Αρχές 20ου αιώνα η αρχιτεκτονική δέχεται επιδράσεις και αλλοιώνεται, με αποκορύφωμα τη δεκαετία του 1950, όπου ο κόσμος

ακαθοδήγητος αντιγράφοντας τα ξένα πρότυπα, εγκατέλειψε ό, τι θύμιζε την ντόπια αρχιτεκτονική και εξαφάνισε το ιδιαίτερο χαρακτήρα της πόλης.

Ζωγραφικός διάκοσμος των αρχοντικών

Τα χρώματα που κυριαρχούσαν ήταν μια πλούσια και έντονη χρωματική κλίμακα του πράσινου, του κόκκινου, το λαδί, οι ώχρες, το κίτρινο, το πορτοκαλί, το μπλε και το μαύρο, ενώ οι τοίχοι ορισμένων δωματίων (εμπατή, αποθήκη, μαγαζί, μαγειρείο) είναι αδιακόσμητα ή φέρουν γύψινη διακόσμηση στο άνω μέρος τους, οι χώροι υποδοχής και ανάπαυσης –ο νηλιακός και οι οντάδες –φέρουν περίτεχνη διακόσμηση. Συγκεκριμένα, τα ταβάνια φέρουν ποικίλα διακοσμητικά μοτίβα και στο μέσο ο νουφαλός ή ταβλάς ή κουμπές κοσμεύεται με ρόδακες, ρόμβους, ομόκεντρα εξάγωνα, εξάκτινα αστέρια, κρεμασμένα ρόδια.

Το λαϊκό σπίτι: Για τα περισσότερα από αυτά δεν υπάρχουν πληροφορίες κτίσης. Επηρεάστηκαν από τον τύπο του Κοζανίτικου αρχοντικού με διαστάσεις πολύ μικρότερες και κατόψεις απλοποιημένες. **Πατόσπιτα:** Έτσι ονομάζονταν στη Μακεδονία τα φτωχά σπίτια που χρησίμευαν ως κατοικία κτηνοτρόφων ή γεωργών και των ζώων που χρησιμοποιούσαν για τις δουλειές. Τα πιο απλά είχαν δύο χώρους, ένα για τα ζώα και ένα(οντά) για τους ανθρώπους. Λέγονταν έτσι γιατί είχαν πάτο, δηλαδή δάπεδο από πηλοκονία. Στη Θεσσαλία λέγονταν «ζευγιτόσπιτα» και στα Δωδεκάνησα «στάβλοι».

2^η επίσκεψη: Τα «αόρατα» της πόλης μας.

Αρχοντικά και κτίρια που χάθηκαν ....

Εκτιμώμενη διάρκεια: 2 διδακτικές ώρες.

1^η διδακτική ώρα: Έξω από το Λαογραφικό Μουσείο της Κοζάνης.

Περιεχόμενο: Η δεύτερη επίσκεψη αποτελεί συνέχεια της πρώτης, γιατί παρουσιάζει στους μαθητές/τριες όλα εκείνα τα αρχοντικά της Κοζάνης που έχουν χαθεί είτε στα πλαίσια της οικοπεδοποίησης και της σύγχρονης ανοικοδόμησης είτε κρίθηκαν ακατάλληλα και γκρεμίστηκαν μετά τον καταστροφικό σεισμό του 1995. Πρόκειται για περιήγηση μέσα από τις λίγες φωτογραφίες που έχουν σωθεί αλλά και από κομμάτια των κτιρίων που σώζονται στο Μουσείο Μπενάκη και στο Λαογραφικό Μουσείο της Κοζάνης.

Οι στόχοι της διδασκαλίας είναι: Οι μαθητές/τριες....

- ✓ Να εντοπίζουν στο σύγχρονο αστικό ιστό κάποια σημαντικά αρχοντικά που υπήρχαν
- ✓ Να γνωρίσουν την ιστορία των αρχοντικών.
- ✓ Να μελετήσουν τα βασικά στοιχεία της παραδοσιακής μακεδονικής αρχιτεκτονικής, μέσα από το ψήγματα που έχουν διασωθεί και να εξηγήσουν τη σημασία της.
- ✓ Να ανακαλύψουν τον πλούτο της πολιτισμικής κληρονομιάς .
- ✓ Να αξιολογήσουν την τέχνη των απλών λαϊκών τεχνιτών όπως αποτυπώνεται στην κατασκευή και διακόσμηση των αρχοντικών.
- ✓ Να προβληματιστούν για τη στάση του σύγχρονου ανθρώπου απέναντι στην πολιτισμική κληρονομιά.

Υλικά μέσα : 2^{ος} θεματικός φάκελος (Γνωρίζετε ότι), μολύβια, τετράδιο, μπλοκ ζωγραφικής, φωτογραφική μηχανή.

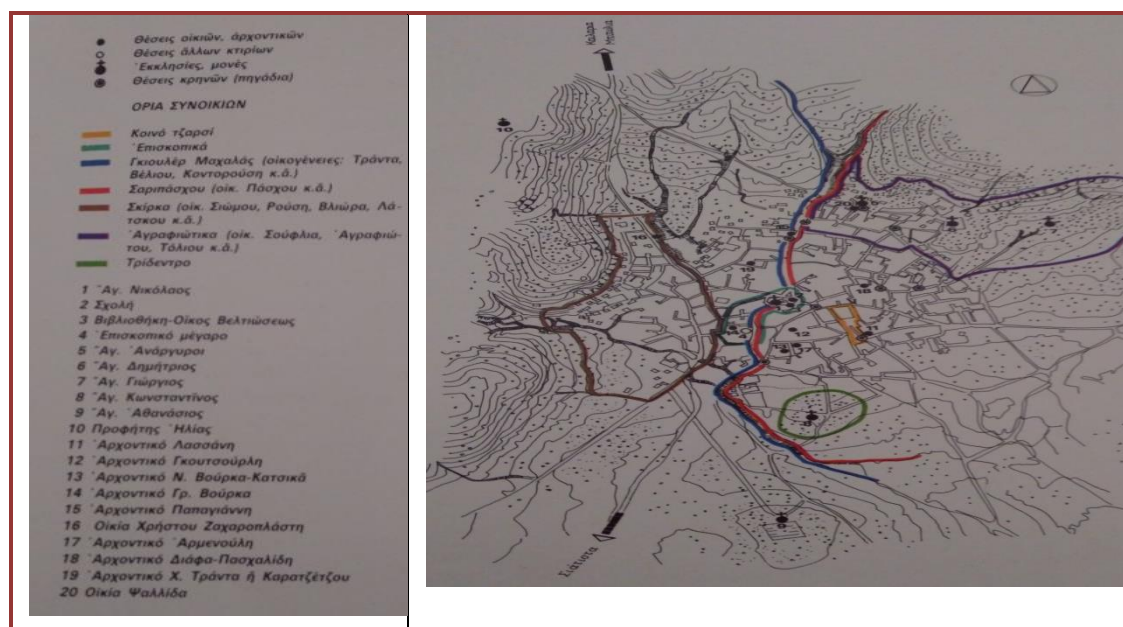
Ερευνητικά ερωτήματα που διατυπώνουν οι μαθητές/τριες.

- ✓ Ποια είναι τα βασικά στοιχεία της παραδοσιακής μακεδονικής αρχιτεκτονικής;(υλικά, τρόπος κατασκευής)
- ✓ Ποια από τα αρχοντικά έχουν σωθεί, ποια χάθηκαν και γιατί;

✓ Ποια κρίνετε ότι πρέπει να είναι η στάση του σύγχρονου ανθρώπου και κυρίως των νέων απέναντι στη διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς;

Περιγραφή: Με τα παιδιά βρισκόμαστε έξω από το Λαογραφικό Μουσείο της Κοζάνης, γιατί είναι στο κέντρο της πόλης και γειτνιάζει με τα σημαντικά μνημεία και αρχοντικά. Με τον τρόπο αυτό, μπορεί να ξεκινήσει η περιήγηση στα *αόρατα της πόλης*, δεδομένου ότι στο Λαογραφικό Μουσείο της Κοζάνης φυλάσσονται τμήματά τους. Στη διδασκαλία βοηθητικός είναι ο χάρτης που ακολουθεί γιατί αποτυπώνει τη θέση κάθε αρχοντικού του 18^{ου}-19^{ου} αι. αιώνα

1. Πού είναι τι;

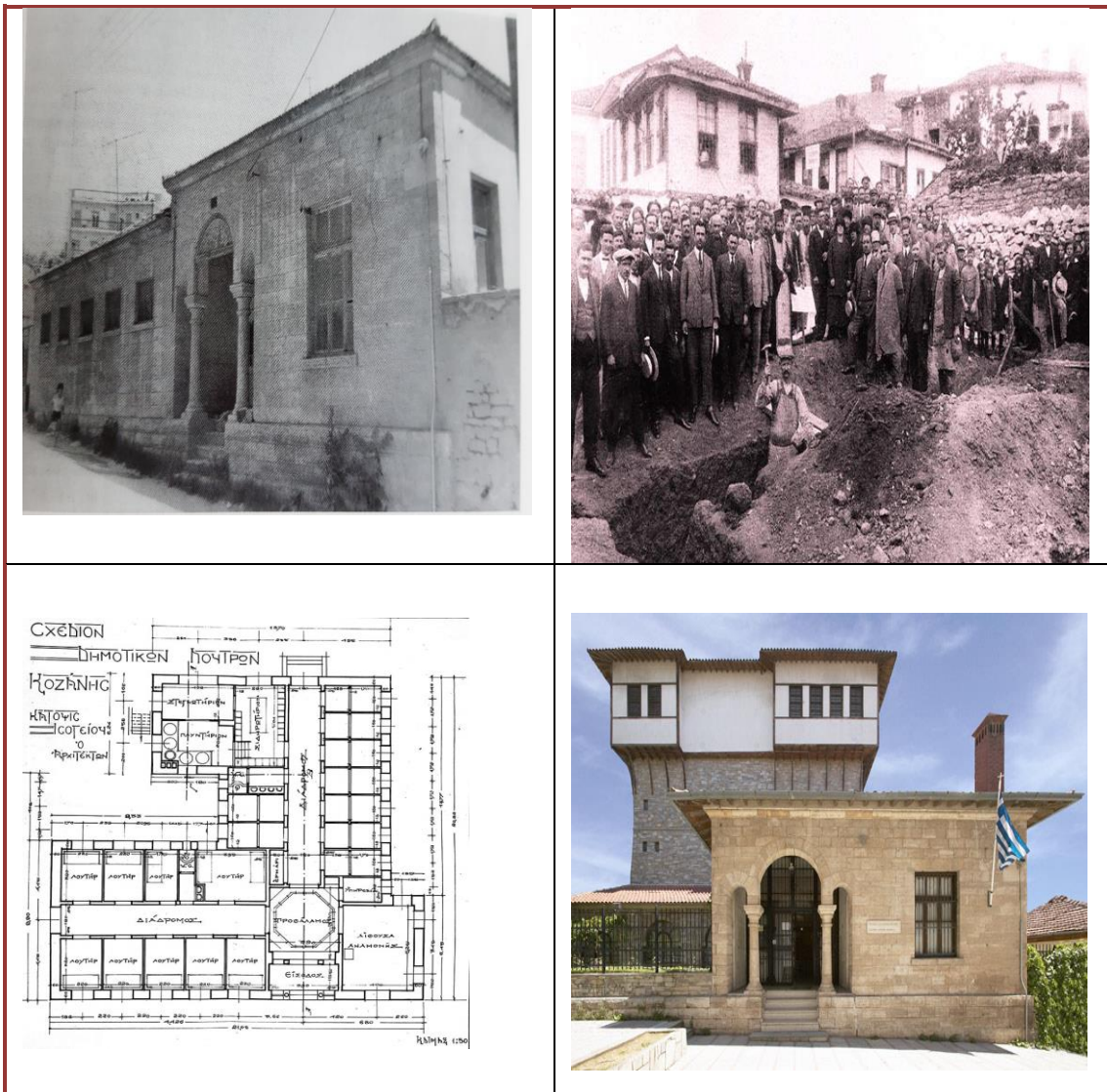
Ο χάρτης απεικονίζει την Κοζάνη κατά την περίοδο της ακμής της (18^{ου}-19^{ου} αι.)

Αφού διαβάσετε το υπόμνημα του χάρτη, προσπαθήστε να εντοπίσετε τη θέση που βρισκόταν τα σημαντικότερα *Αρχοντικά της πόλης μας*.

Παρατηρείτε αλλαγές ή όχι με το σήμερα; Στην εποχή μας τι βρίσκεται εκεί;

Εναλλακτικά : Με βάση το χάρτη μπορείτε να επισκεφτείτε το μέρος που βρισκόταν το αντίστοιχο αρχοντικό και να καταγράψετε τι βρίσκεται σήμερα εκεί.

2. Τα παλιά λουτρά της πόλης!

Παρατηρήστε τις εικόνες.

Το Λαογραφικό Μουσείο χτίστηκε πάνω στα παλιά ΛΟΥΤΡΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ. Έχει αλλάξει το μέρος; Μπορείτε να δείτε τι έχει μείνει ίδιο;

Μπορείτε να σκεφτείτε γιατί έκανε αυτή την επιλογή ο αρχιτέκτονας και διατήρησε μόνο το συγκεκριμένο σημείο;

Εναλλακτικά: μπορείτε να οργανώσετε συνέντευξη από τον ίδιο τον αρχιτέκτονα του Λαογραφικού Μουσείου Κοζάνης.

3 . Παρατηρήστε τις εικόνες που ακολουθούν (Εναλλακτικά οι μαθητές/τριες μπορούν να επισκεφθούν τις αίθουσες του Λαογραφικού Μουσείου και να εντοπίσουν μέρος από τα αρχοντικά της πόλης.)

<p>Οντάς από το αρχοντικό του Γ.Τράντα/ ξυλόγλυπτη είσοδος στο αρχοντικό του Γ. Τράντα (β' μισό του 17^{ου} αιώνα.</p>		
<p>Διακόσμηση στην ξύλινη επένδυση του Γ. Σακελλαρίου</p>		
<p>Αφού παρατηρήσετε τις εικόνες, προσπαθήστε να απαντήσετε στις ερωτήσεις:</p> <p>Α) Πώς ήταν το εσωτερικό των αρχοντικών; Ποια υλικά κυριαρχούσαν; Ποια χρώματα; Ποια υφάσματα;</p> <p>Β) Πώς αποκαλύπτεται η οικονομική ευρωστία των ιδιοκτητών και η σχέση τους με την Ευρώπη;</p> <p>Γ) Προσπαθήστε να συνδέσετε το αρχοντικό του Τράντα με τα ξυλόγλυπτα του Ναού του Αγ. Νικολάου. Υπάρχει κάποια ομοιότητα;</p> <p>Εναλλακτικά: Μπορείτε να επισκεφτείτε το Λαογραφικό Μουσείο και να δείτε από κοντά τα παραπάνω. Ποια συναισθήματα σας προκαλεί η θέα τους;</p>		

	<p>Ξυλόγλυπτη αίθουσα υποδοχής του αρχοντικού Τσιμηνάκη. Κοζάνη, 19ος αι. Δωρεά Ελένης Σταθάτου (ΓΕ 21190)</p>	<p>Στο Μουσείο Μπενάκη έχει την ευκαιρία να τα επισκεφτεί και να τα θαυμάσει πολύς κόσμος. Μήπως όμως έπρεπε να έχουν μείνει στον τόπο τους; Ποια είναι η γνώμη σας; Ποιο σύγχρονο θέμα σας θυμίζει; Ποια η σημασία της δωρεάς;</p>
---	--	--

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ : 2ης επίσκεψης

(1 διδακτική ώρα)

1. Τι σας έκανε εντύπωση από τα Αρχοντικά που επισκεφτήκατε;

2. Μετά την επίσκεψή σας στα σωζόμενα αρχοντικά της πόλης διαβάστε το παρακάτω δημοσίευμα στον ηλεκτρονικό τύπο και απαντήστε στις ερωτήσεις:

Ποια αγωνία εκφράζει ο συντάκτης του άρθρου; Ποιοι λόγοι οδήγησαν στην απώλεια των παλιών αρχοντικών; Ποιο ρόλο οφείλει να επωμιστεί ο σύγχρονος πολίτης απέναντι στην πολιτισμική κληρονομιά του τόπου; (Οι σκέψεις σας θα δημοσιευτούν στην ιστοσελίδα τοπικής εφημερίδας, στο πλαίσιο της συνομιλίας με το άρθρο που διαβάσατε)

Η ΛΑΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ ΣΤΙΣ ΜΕΡΕΣ ΜΑΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΓΚΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ ΤΗΣ. (Γράφει ο Πολυνείκης Αγγελής, Αρχιτέκτων και Πρόεδρος του Συνδέσμου Γραμμάτων και Τεχνών Π.Ε Κοζάνης)

(απόσπασμα/διασκευασμένο)

Είναι πολύ λυπηρό που στις μέρες μας χάνονται λαμπρά μνημεία της λαϊκής μας παράδοσης. Και όμως δεν παν πολλά χρόνια που όχι μόνο οι πόλεις και τα χωριά του νομού Κοζάνης αλλά και κάθε ελληνικό χωριό είχε να επιδείξει σπίτια λαϊκά και αρχοντικά που αποτελούσαν αντιπροσωπευτικά παραδείγματα της μεταβυζαντινής παράδοσης που διασώθηκε μέχρι τις μέρες μας. Μετά τον τελευταίο πόλεμο και τις μετέπειτα εσωτερικές περιπέτειες στον νομό μας όπου καταστράφηκαν πολλά χωριά, άρχισαν να γίνονται σπανιότερα τα δείγματα της λαϊκής αρχιτεκτονικής του παρελθόντος. Ταυτόχρονα, η φυσική φθορά των δομησιμων υλικών και άλλες αιτίες, όπως οι πυρκαγιές, έφεραν μεγάλες καταστροφές στα παλαιά σπίτια. Τελευταία μάλιστα στις πόλεις Κοζάνη, Σιάτιστα και άλλες κωμοπόλεις και χωριά που παρατηρήθηκε αύξηση του βιοτικού επιπέδου με την ανάπτυξη του εμπορίου και της γούνας η εξαφάνιση και των τελευταίων παλαιών αρχοντικών έγινε αισθητή. Επίσης η διείσδυση των τυχαίων κατασκευών από μπετό-αρμέ χωρίς καμία ειδική μελέτη αλλοίωσε σε μεγάλο βαθμό τη μορφή των πόλεων, κωμοπόλεων και χωριών του νομού μας.

Σήμερα σώζονται ακόμα αρκετά αρχοντικά στην Σιάτιστα, στην Κοζάνη, στον Πεντάλοφο κ.α. Όλα όμως εξαιτίας της ξύλινης κατασκευής τους, που από τα χρόνια έχουν πάθει φοβερή φθορά, πεθαίνουν ουσιαστικά πολλά χρόνια πριν καταρρεύσουν.....

Οι λόγοι που υπαγορεύουν την καταστροφή αυτή είναι απλοί και οφείλονται πρώτα στην αδιαφορία του κόσμου και στην έλλειψη ενημερώσεων σχετικά με την αξία τους και έπειτα στην διαρκώς αυξανόμενη οικονομική ανάπτυξη των πόλεων και κωμοπόλεων του νομού μας με επακόλουθο την επίσπευση της καταστροφής του παλιού σπιτιού ώστε να ανοικοδομηθεί άλλο νέο με νέα υλικά και σύμφωνα με τις ανάγκες και απαιτήσεις της σημερινής ζωής. Και αυτό είναι φυσικό διότι τα παλιά αρχοντικά ασυντήρητα ολόκληρες δεκαετίες δεν προσφέρουν τις στοιχειώδεις ανέσεις στους ενοίκους.

Τα τελευταία χρόνια γίνεται μια προσπάθεια από μέρους της πολιτείας ιδιαίτερα για τις πόλεις Σιάτιστας και Πενταλόφου να διατηρήσουν την παράδοση και το ύφος των Μακεδονικών πόλεων. Βέβαια για να διατηρηθούν οι πόλεις οι παλιές όπως ήταν ακριβώς είναι πάρα πολύ δύσκολο. Ένας όμως μαχαλάς, μια γειτονιά σε κάθε μια πόλη με την παλιά της μορφή και αρχιτεκτονική είναι επιβεβλημένο να διατηρηθεί. Ακόμα και να διατηρηθεί και ο εσωτερικός εξοπλισμός των σπιτιών, ώστε οι επισκέπτες να αποκομίζουν μια

πλήρη εικόνα των συνθηκών που επικρατούσαν στα παλιά αρχοντικά. Τέλος, το κράτος στην προσπάθεια του να αγοράζει έναν ορισμένο αριθμό αρχοντικών και να τα συντηρεί συμβάλει στο να διαφυλαχθεί η τεράστια αυτή εθνική κληρονομιά.

Στην Κοζάνη έχουν μείνει σαν διατηρητέα μνημεία το σπίτι του Νικολάου και Γρηγορίου Βούρκα, η Μητρόπολη, ο Μητροπολιτικός ναός του Αγίου Νικολάου που χτίστηκε το 1664, το αρχοντικό Γκουρτσούλη και το σπίτι του ιερολοχίτη αγωνιστή της επανάστασης του 1821 Γεωργίου Λασσάνη. Κάπως καλύτερα παραμένουν τα πράγματα στη Σιάτιστα. Διατηρούνται σε καλή κατάσταση τα αρχοντικά Πούλκως, Παντελή Τζώνου, Δούκα Βοιδομάτη, κυρα-Σανούκως, Κανατσούλη Μανούση, Νερατζοπούλου, Μαγιόγκα, Τζιουρά, Δόλκιρα και αδελφών Τζώνου.

Τα "αρχοντικά", μνημεία της πολιτιστικής παράδοσης της Κοζάνης και της Σιάτιστας που χτίστηκαν στην οικονομική άνθηση των δυο πόλεων μεταξύ 16ου και 18ου αιώνα, μετριοούνται σήμερα στα δάκτυλα. Το "τσιμέντο" έχει ισοπεδώσει τα πάντα. Ιδιαίτερα αυτή η απογοητευτική διαπίστωση διακρίνεται στην Κοζάνη, μια πόλη που μεταμορφώθηκε σε τσιμεντένιο τέρας. ....

Το σκηνικό στο νομό Κοζάνης αλλάζει ριζικά στην μεταπολεμική περίοδο οπου επικρατεί η λογική του άκριτου καταναλωτισμού και της απρόσωπης κατοικίας. Η καταστροφή που συνέβη κατά την ελεύθερη άσκηση της αρχιτεκτονικής στους οικισμούς παίρνει μεγάλες διαστάσεις, αφ' ενός γιατί η αντιπαράθεση παλαιού και καινούργιου είναι συντριπτική για το πρώτο και αφ' ετέρου γιατί καταστράφηκαν σύνολα και κτήρια με αναμφισβήτητη αισθητική αξία. Παράλληλα οι πυρκαγιές αλλά και η φυσική φθορά των υλικών δομής από τον χρόνο χωρίς καμία προσπάθεια αποκατάστασης έφεραν μεγάλες καταστροφές στα παλαιά σπίτια. Η άνοδος του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων επιτάχυνε την εξαφάνιση και των τελευταίων παλαιών αρχοντικών και κατοικιών λαϊκής αρχιτεκτονικής. Τέλος η επέμβαση τυχαίων κατασκευών από μπετόν χωρίς καμία ειδική μελέτη αλλοίωσε ανεπανόρθωτα την μορφή των οικισμών δημιουργώντας ένα νέο στυλ απρόσωπης κατοικίας με τις ευλογίες της νομοθεσίας. Στη διαμόρφωση του χαρακτήρα του κάθε οικισμού καθοριστικό ρόλο παίζει η έλλειψη χρηματοδότησης για τα έργα υλικής και κοινωνικής υποδομής που θα εξυπηρετούσαν τις σημερινές ανάγκες των κατοίκων.

..... Σοβαρές επιπτώσεις τέλος στον πολεοδομικό ιστό και στην αρχιτεκτονική φυσιογνωμία του οικισμού έχει η έλλειψη θεσμικού πλαισίου προστασίας του ιστού καθ' αυτού (στο σύνολο ή σε πυρήνες) πέραν από ελάχιστες εξαιρέσεις. Η αρχιτεκτονική κληρονομιά αποτελεί τον σημαντικότερο ζωντανό θησαυρό ενός λαού. Μέσω αυτής διαπλάθεται και εκφράζεται η ταυτότητά του και η επίγνωση της ιστορικής του συνέχειας μέσα στον χρόνο. .

Σήμανε η ώρα που πρέπει να αγκαλιάσουμε την εθνική αυτή υπόθεση και να κηρύξουμε μια σταυροφορία για την διάσωση έστω και των τελευταίων καλλιτεχνικών μνημείων της μεταβυζαντινής παράδοσης της χώρας μας. Μια επίσκεψη στα χωριά της Δυτικής Μακεδονίας είναι αρκετή για να καταλάβει κάποιος το μέγεθος της καταστροφής της πρόσφατης ιστορίας μας. Στα μνημεία αυτά πρέπει να στεκόμαστε με μεγαλύτερη ευαισθησία γιατί δεν είναι μόνο τεκμήρια ιστορικής σημασίας αλλά και πολύτιμα στοιχεία για την κατανόηση της ψυχής του ταπεινού κυνηγημένου ραγιά του προγόνου μας που επιβίωσε κάτω από σκληρές συνθήκες και διέσωσε τις βασικές αξίες του λαϊκού μας πολιτισμού.

Η υπόθεση διάσωσης της αρχιτεκτονικής μας κληρονομιάς δεν είναι υπόθεση ενός ατόμου. Κατά καιρούς έγιναν προσπάθειες ενημέρωσης του ευρύτερου μακεδονικού κοινού για την μοίρα των μνημείων της περιοχής μας αλλά και αυτό δεν είναι αρκετό. Υπάρχουν σε πολλούς οικισμούς της Δυτικής Μακεδονίας κτίσματα μεγάλης αρχιτεκτονικής και ιστορικής αξίας που κινδυνεύουν από την φθορά του χρόνου να εξαφανισθούν.

Αν έγκαιρα δεν συνέλθουμε και ενεργήσουμε δραστήρια με σωτήριες επεμβάσεις (αναστηλώσεις, αποκαταστάσεις κ.τ.λ) σε λίγα χρόνια δεν θα υπάρχει τίποτα που να μας θυμίζει το παρελθόν και αυτό θα αποτελέσει ντροπή όλων μας που δεν κατορθώσαμε σαν λαός να αγκαλιάσουμε μια τόσο σημαντική εθνική υπόθεση.

Πέρα από όλα τα παραπάνω ακόμα και σήμερα στα παλαιά πετρόχιστα σπίτια και στα στενά δρομάκια των παραδοσιακών οικισμών της Δυτικής Μακεδονίας παραμένει το γοητευτικό άρωμα του παρελθόντος. Εδώ το παρελθόν ζει πλάι πλάι με το παρόν σε μια μοναδική σύνδεση ζωής και ιστορίας.

Πηγή: e-ptolemeos.gr (προσπελάστηκε στις 14/1/2020)

2^{ος} Θεματικός φάκελος :

Γνωρίζετε ότι;

Τα αόρατα της πόλη

Α.Δημοτικά Λουτρά ή.....

Λαογραφικό Μουσείο Κοζάνης

Το πρόβλημα της ύδρευσης ήταν σημαντικό για την πόλη της Κοζάνης, γι αυτό και βασική μέριμνα υπήρξε η κατασκευή των Δημοτικών Λουτρών. Με δωρεές των Κοζανιτών της Αμερικής κατασκευάστηκαν, και λειτούργησαν το 1930. Λειτούργησαν για ένα εύλογο χρονικό διάστημα αλλά κατεδαφίστηκαν για να δώσουν τη θέση τους στο σημερινό Λαογραφικό Μουσείο Κοζάνης.

Στη θέση αυτών των παλιών δημοτικών λουτρών θεμελιώθηκε το Λαογραφικό Μουσείο Κοζάνης. Ο Σιαμπανόπουλος αναφέρει ότι από το 1975 ξεκίνησε η προσπάθεια αναζήτησης οικοπέδου κατάλληλου για την ανέγερση του Μουσείου και προκρίθηκε ως η καλύτερη λύση ο χώρος των Δημοτικών Λουτρών της πόλης. Η θεμελίωση του νέου Μουσείου στις 17 Νοέμβρη 1980 και η ολοκλήρωσή του, τον Αύγουστο του 1983. Αρχιτέκτονες του Λαογραφικού Μουσείου, ο Πολυνείκης Αγγέλης και ο Δημήτρης Μαρμαράς. Πρόκειται για κτίριο μακεδονικής αρχιτεκτονικής και συνδέθηκε μορφολογικά και λειτουργικά με τμήμα των παλαιών δημοτικών λουτρών που διατηρήθηκε με υπόστεγο στην πρόσοψη, ώστε να γίνεται ομαλά η μετάβαση του όγκου από υψηλό σε χαμηλό. Πολλοί είναι οι δωρητές του Μουσείου.

Α). Οντάς του Κ. Γκέρτσου:

Με δαπάνη του Κων. Γκέρτσου το 1976 κατασκευάστηκε στο Λαογραφικό Μουσείο Κοζάνης ο «οντάς του Κ. Γκέρτσου». Όλες οι ξύλινες επιφάνειες της οροφής και οι επενδύσεις των τοίχων προέρχονται από τα υλικά των παλαιών κοζανίτικων αρχοντικών, Χαλκιά και Πολυζούλη και του Σιατιστινού αρχοντικού Παντ. Τζώνου. Οι μουσάντρες και τα ντουλάπια είναι ταβλωτά ενώ το τζάκι ξύλινο. Αξίζει να προσέξει κανείς την ένδειξη 1884 στην εξωτερική όψη της σαρμανίτσας, δηλαδή την κούνια με το μωρό και τα σπάργανά του. Στο χάλκινο μαγγάλι είναι εγχάρακτα τα ονόματα των ιδιοκτητών «Σωτήρι Χ' / Αγνή κ. Σμήλιου/1788».

Β.Το δωμάτιο Τραντογιάννη ή Μπασιαγιάννη

Το αρχοντικό του Χαρισίου Τράντα, γνωστό ως «οικία Καρατζέτζου» αγοράστηκε από την κοινότητα της Κοζάνης και κατεδαφίστηκε στα 1911 για να κτισθεί στη θέση του το Παρθεναγωγείο, νεοκλασικού τύπου. Εκεί στεγάστηκε το 3^ο και 4^ο Δημοτικό σχολείο και σήμερα έχει μετονομαστεί στο Δημοτικό Χαρισίου Μούκα. Αξιόλογα τμήματα από τον πλούσιο ξυλόγλυπτο διάκοσμό του, παραδόθηκαν το 1986 στο Μουσείο, συντηρήθηκαν παρουσιάστηκαν στο κοινό. Το γεγονός ότι όλα ήταν ξυλόγλυπτα και μάλιστα εξαιρετικής ποιότητας μαρτυρεί το υψηλό βιοτικό επίπεδο και την επαφή του με την Ευρώπη. Η τεχνική του μοιάζει με εκείνη των ξυλόγλυπτων του Αγίου Νικολάου.

Γ.Το δωμάτιο του Γεωργίου Σακελλαρίου ή το «σπίτι τ'ς γιατρούς».

Η οικογένεια των Σακελλάρων, μοιράστηκε τη ζωή της μεταξύ Κοζάνης και των πόλεων της Μεσευρώπης, όπου άσκησε το εμπόριο. Το σπίτι – αρχοντικό των Σακελλαρίων διατηρήθηκε τριακόσια χρόνια μέχρι το 1977, οπότε κατεδαφίστηκε «εν μία νυκτί» για να δώσει τη θέση του σε μια σύγχρονη πολυκατοικία στην οδό Ιπποκράτους 9.

Το αρχοντικό του Γ. Σακελλαρίου, γνωστό στα νεότερα χρόνια ως αρχοντικό Διάφα – Πασχαλίδη από τους απογόνους του που το κληρονόμησαν, και κυρίως ως το αρχοντικό «της γιατρούς», από τη γυναίκα του, τη Μητιά, που συνέχισε να ασκεί το επάγγελμα μετά τον θάνατό του. Ήταν μεγάλο, διώροφο επιβλητικό σε σχήμα αμβλείας γωνίας, με χαγιάτι, σαχνισί, πολύχρωμους φεγγίτες και ξυλόγλυπτη διακόσμηση, δηλαδή με τα τυπικά της μακεδονικής αρχιτεκτονικής. Το 1976 κατεδαφίστηκε αλλά ο Βασίλης Πασχαλίδης, ο νεότερος απόγονος του Γ. Σακελλαρίου, πρόνοησε να αποτυπώσει το δωμάτιο όπου εργαζόταν ο ιατροφιλόσοφος και να διασώσει την ξύλινη επένδυσή του. Με κοινή απόφαση των αδερφών, Θανάση και Βαγγέλη Πασχαλίδη, ιδιοκτητών μέρους του αρχοντικού, και ύστερα από πρόταση του Βασίλη, ολόκληρη η ξύλινη επένδυση του δωματίου δωρίστηκε στο Λαογραφικό Μουσείο κι αποτελεί τον «καλό οντά του» του Γ. Σακελλαρίου. Το δωμάτιο του Γ. Σακελλαρίου ήταν ο χειμερινός «μπας οντάς» του μεγάλου αρχοντικού.

Το αρχοντικό γνώρισε μεγάλες δόξες, καθώς Έλληνες και Ευρωπαίοι άνθρωποι των γραμμάτων- λόγιοι, γιατροί - επισκέπτονταν τον Γεώργιο

Σακελλάριο και φιλοξενούνταν από την οικογένειά του. Μάλιστα, η προφορική παράδοση διασώζει ότι κατά τη διάρκεια επίσκεψης στην Κοζάνη της κυρά- Βασιλικής, συζύγου του Αλή – πασά κατέλυσε σε αυτό. Στα 1830 το αρχοντικό λεηλατήθηκε από την επέλαση των Αλβανών, που ψάχνανε για τον πολυθρύλητο θησαυρό των Σακελλαρίων την εποχή αυτή χάθηκαν πολλά βιβλία από την πλούσια βιβλιοθήκη των Σακελλαρίων.

Στη διάρκεια της Γαλλοκρατίας στην Κοζάνη ομάδα Γάλλων στρατιωτών των συμμαχικών στρατευμάτων του στρατηγού Serrail επίταξε το αρχοντικό και εγκαταστάθηκε στον όροφο της νέας πτέρυγας.

Στα 1932 ομάδα αρχιτεκτόνων αποτελούμενη από τους Δ. Μωρέτη, Γ. Γιαννουλέρη και Αλ. Πασχαλίδη, υπό τον καθηγητή του ΕΜΠ Δ. Πικιώνη επισκέφτηκε την Κοζάνη και αποτύπωσε αρχοντικά της πόλεως, στα πλαίσια της μελέτης «Μελέτη του Ελληνικού σπιτιού και της αρχιτεκτονικής του» για λογαριασμό του συλλόγου «Ελληνική Λαϊκή Τέχνη». Το αρχείο φυλάσσεται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο Αθηνών. Έτσι, αποτυπώθηκε και το αρχοντικό των Σακελλαρίων.

Δ. Το αρχοντικό Τσιμηνάκη – Δημοξένου, ο «Κοζανίτικος οντάς» στο Μουσείο Μπενάκη.

Το αρχοντικό ανήκε στην οικογένεια Τσιμηνάκη-Δημοξένου της Κοζάνης. Ο Λαζαράκης Δημοξένου πούλησε το 1928 στην Ελένη Σταθάτου από τον καλό οντά του σπιτιού τα ξυλόγλυπτα από δύο συνεχόμενους οντάδες. Ειδικοί τεχνίτες από την Αθήνα τα ξήλωσαν και τα μετέφεραν εκεί. Τα ξυλόγλυπτα αυτά η Ελένη Σταθάτου, λίγο πριν πεθάνει, τα δώρισε στο Μουσείο Μπενάκη και αποτελούν τον «Κοζανίτικο Οντ

3^η Επίσκεψη : Ο δημόσιος χώρος. « *Εν τω δήμω*».

Εκτιμώμενη διάρκεια: 7 διδακτικές ώρες.

Περιεχόμενο: Η παρούσα επίσκεψη στο δημόσιο χώρο (πλατεία της Κοζάνης) έχει αφετηρία την τελευταία ανάπλασή της. Το πηγάδι που βρέθηκε στη διάρκεια των εργασιών πυροδότησε μια σειρά συζητήσεων σχετικά με την ανάδειξη ή όχι του. Τελικά αποφασίστηκε η μη ανάδειξη και αποκατάστασή του. Από το συγκεκριμένο γεγονός αφορμάται η διδακτική μου πρόταση για να αναδειχτεί η σχέση/σύνδεση του παρόντος με το παρελθόν. Το πηγάδι παρέπεμπε σε παλιότερη εποχή, όταν το ιστορικό κέντρο είχε άλλη μορφή και τα κτίρια που δέσποζαν σε αυτό διέφεραν από τα σημερινά. Με το πέρασμα του χρόνου κάποια διατηρήθηκαν και κάποια νέα αντικατέστησαν τα παλιότερα. Για παράδειγμα, ο ναός του Αγ. Νικολάου(1664) και το Καμπαναριό (1855) είναι από τα παλιότερα, το σημερινό Δημαρχείο αντικατέστησε το παλιό αλευροπάζαρο, και η Εθνική Τράπεζα χτίστηκε τη δεκαετία του 1930. Συνεπικουρούν τη διδασκαλία οι παλιές φωτογραφίες και οι καρτ ποστάλ που απαθανατίζουν τον χώρο και τις αλλαγές του στο χρόνο και κάποιες αφηγήσεις.

Οι στόχοι της διδασκαλίας είναι : Οι μαθητές/τριες.....

- ✓ Να γνωρίσουν την ιστορία των δημοσίων κτιρίων όπως του ναού του Αγ. Νικολάου, του Καμπαναριού, του Δημαρχείου και της Εθνικής Τραπέζης.
- ✓ Να βασικά εντοπίζουν στοιχεία της αρχιτεκτονικής τους και να τα ερμηνεύσουν με βάση το χρόνο (στοιχεία της παραδοσιακής μακεδονικής αρχιτεκτονικής και του νεοκλασικισμού).
- ✓ Να παρατηρήσουν τον τρόπο κατασκευής, τα υλικά, τη λειτουργικότητά τους.
- ✓ Να συγκρίνουν την παλιά τους μορφή (εικόνες) με τη σημερινή και να επισημάνουν τις ομοιότητες και διαφορές.
- ✓ Να κατανοήσουν την έννοια της αλλαγής/ μεταβολής όπως αποτυπώνεται στο κτίρια.
- ✓ Να προβληματιστούν για τη σημασία και διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς στα πλαίσια της προόδου και του εκσυγχρονισμού.
- ✓ Να επεξεργαστούν, να αποκωδικοποιήσουν και να ερμηνεύσουν τις διαφορετικές απόψεις των δημοτών και των περαστικών της πόλης για το ιστορικό κέντρο.

Ειδικότερα, για το κάθε κτίριο οι διδακτικοί στόχοι είναι: οι μαθητές/τριες :

Για το ναό του Αγ. Νικολάου: Να γνωρίσουν την ιστορία του ναού από τη θεμελίωσή του (εποχή Τράντα) μέχρι σήμερα. Να ανακαλύψουν το συγκρότημα κτιρίων του ναού και να μελετήσουν το ρόλο του τόσο στην εκπαίδευση των νέων διαχρονικά όσο και στην οικονομία της πόλης. Να εκτιμήσουν τη σημασία/συμβολή του ναού στην ιστορία της πόλης.

Για τον κωδωνοστάσιο/Καμπαναριό: Να δικαιολογήσουν ή όχι την πρωτοβουλία των ντόπιων να χρησιμοποιήσουν τα λεφτά των Κοζανιτών του εξωτερικού για τη θεμελίωση του Κωδωνοστασίου αντί για την ενίσχυση των σχολείων, την κρίση που προκλήθηκε και φυσικά τη δικαίωσή τους από το χρόνο. Να αντιληφθούν το συμβολικό ρόλο του καμπαναριού στην ιστορία της Κοζάνης. Να κατανοήσουν την τέχνη και την τεχνική των μαστόρων, να παρατηρήσουν τις λεπτομέρειές του και να διακρίνουν τις επεμβάσεις στη συντήρησή του. Να ανακαλύψουν τις *πληγές* από τους βομβαρδισμούς των Γερμανών κατά την περίοδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Τέλος, να κατανοήσουν τη σημασία της ευεργεσίας.

Για το Δημαρχείο: Να παρακολουθήσουν την ιστορία του Δημαρχείου από την στέγασή του στο Αλευροπάζαρο ως το νεόκτιστο κτίριο της δεκαετίας του 1930. Να μελετήσουν τις αλλαγές που σημειώθηκαν στο κτίριο και την αποτύπωσή τους στις εικόνες/ φωτογραφίες της κάθε εποχής. Να αναρωτηθούν γιατί παραμένει ακόμη και σήμερα στη θέση του, στεγάζοντας υπηρεσίες του Δήμου. Τέλος, να εντοπίσουν και να ερμηνεύσουν τα χαρακτηριστικά του νεοκλασικισμού όπως αποτυπώνονται στην όψη του.

Τέλος, η Εθνική Τράπεζα: Να καταλάβουν ποια είναι η συμβολή της στην οικονομική ανάκαμψη της πόλης. Να συγκρίνουν τη συγκεκριμένη αρχιτεκτονική μορφή σε σχέση με τα περισσότερα κτίρια της Εθνικής Τράπεζας στην Ελλάδα. Να αναρωτηθούν ποιος ήταν ο σκοπός του αρχιτέκτονα και γιατί χρησιμοποιήθηκαν τα πλακάκια τύπου κιουτάχειας. Τέλος, να κατανοήσουν το ρόλο τους στην ιστορία της .

Υλικά μέσα: 3^{ος} θεματικός φάκελος, μολύβια, τετράδιο, μπλοκ ζωγραφικής, φωτογραφική μηχανή.

Ερευνητικά ερωτήματα που διατυπώνουν οι μαθητές/τριες:

- ✓ Ποια είναι η ιστορία του κάθε κτιρίου;
- ✓ Ποια είναι τα βασικά στοιχεία της παραδοσιακής μακεδονικής αρχιτεκτονικής π.χ. ο τρόπος κατασκευής, υλικά, λειτουργικότητά τους και η σύνδεσή τους με τη γύρω περιοχή;
- ✓ Ποια είναι τα χαρακτηριστικά των κτιρίων που χτίζονται στην πλατεία στη θέση των παλιών τη δεκαετία του 1930; Γιατί δεν ακολουθούν την παραδοσιακή αρχιτεκτονική; Ποια στοιχεία του νεοκλασικισμού εντοπίζονται στη μορφή τους;
- ✓ Ποιες είναι οι ομοιότητες και διαφορές των κτιρίων σήμερα με τη μορφή τους όπως απεικονίζεται στις σωζόμενες φωτογραφίες τους ;
- ✓ Πώς άλλαξε το αστικό κέντρο με το πέρασμα των χρόνων; Ποια είναι τα στοιχεία της συνέχειας και αλλαγής μέσα από τα δημόσια κτίσματα της πόλης;
- ✓ Τι γνωρίζουν οι πολίτες της πόλης για την ιστορία των κτιρίων της πόλης;
- ✓ Ποια είναι η άποψή τους για τον «αρβανίκο» που βρέθηκε και σκεπάστηκε στα πλαίσια ανακαίνισης της νέας πλατείας;
- ✓ Τελικά, ποια είναι ή πρέπει να είναι η στάση ενός σύγχρονου ανθρώπου απέναντι στην πολιτισμική παράδοση;

Περιγραφή: Η 3^η επίσκεψη στο δημόσιο χώρο της πλατείας έχει σημασία και ιδιαίτερο ενδιαφέρον γιατί οι μαθητές/τριες μελετούν ένα χώρο γνωστό και καθημερινά επισκέψιμο από τον καθένα τους. Το ταξίδι της ανακάλυψης ξεκινά με αφορμή τις δύο αντικρουόμενες απόψεις που διατυπώθηκαν για τη θέση ή όχι του πηγαδιού στη νέα πλατεία της πόλης. Δίνονται λοιπόν για μελέτη στους μαθητές/τριες δύο άρθρα από τον ηλεκτρονικό τύπο και στη συνέχεια τα ίδια εκφράζουν την άποψη για το θέμα. Η αρχή για το ταξίδι της ανακάλυψης στο χώρο και τον χρόνο έχει ήδη γίνει. Ακολουθούν δράσεις σε κάθε επισκέψιμο κτίριο με πρώτο το ναό του Αγίου Νικολάου, έπειτα το Κωδωνοστάσιο/Καμπαναριό, το Δημαρχείο και, τέλος, την Εθνική Τράπεζα.

1^η διδακτική ώρα:

Με αφορμή το πηγάδι που βρέθηκε στη διάρκεια των εργασιών ανάπλασης της πλατείας, ξεκίνησε ένας διάλογος για το αν έπρεπε να διατηρηθεί ή όχι. Τελικά,

αποφασίστηκε το κλείσιμό του. Οι μαθητές/τριες διαβάζουν δύο άρθρα από τον ηλεκτρονικό τύπο για το θέμα και απαντούν στις παρακάτω ερωτήσεις:

Ποιο προβληματισμό διατυπώνει ο αρθρογράφος στο **A κείμενο**; Ποια είναι η θέση του; Ποιους λόγους επικαλείται για να στηρίξει την άποψή του;

Στο B κείμενο ποια είναι η απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου της Κοζάνης; Ποια είναι η δική σας θέση για το ζήτημα; Διατυπώστε την άποψή σας προφορικά με τεκμηριωμένο ιστορικό λόγο.

A' ΚΕΙΜΕΝΟ: [ΚΟΖΑΝΗ](#) 25/02/2015

Η ανάπλαση της κεντρικής πλατείας της Κοζάνης και... οι περιπέτειες ενός πηγαδιού: Του Αντιδημάρχου Τ.Υ. & Πολεοδομίας Κοζάνης Δεσποτίδη Κων/νου:

Στα σχετικά δημοσιεύματα, που επίκεντρό τους έχουν το «πηγάδι» της κεντρικής πλατείας της πόλης της Κοζάνης, και της συζήτησης και φιλολογίας, που έχει αναπτυχθεί γύρω από τη διατήρησή του ή μη, θα ήθελα να παρέμβω (με καθυστέρηση ομολογουμένως) παραθέτοντας την άποψή μου.

Τα ερωτήματα, που έμμεσα τίθενται από το, ιστορικά ακριβές, δημοσιευμένο κείμενο του Γ. Τσιομπάνου (15-1-2015):

–Αποτελεί το πηγάδι μνημείο αρχαιολογικής αξίας, όπως «κάποιοι (που) θέλουν να επιβάλλουν την οπτική τους» ισχυρίζονται;

–«Εάν (το πηγάδι) διατηρηθεί θα είναι το μελανό σημείο του έργου, η κακόγουστη πινελιά κάποιων μη καταρτισμένων συμπολιτών, το κακό σπυρί, το σεμεδάκι κάτω από την τηλεόραση»;

Οι απαντήσεις:

– Όχι, δεν αποτελεί σημαντικό ιστορικό μνημείο.

–Ναι, θα μπορούσε να ενσωματωθεί στην νέα αρχιτεκτονική πρόταση της κεντρικής πλατείας, εφόσον γίνει αποδεκτή η πρόταση διατήρησης, που διατυπώθηκε από τη Δημοτική Αρχή, από όλους τους φορείς, που εμπλέκονται.

Η Κοζάνη είναι μια ιστορική πόλη. Αυτή η ιδιότητα σήμερα πιστοποιείται, κύρια, μέσα από ιστορικά βιβλία και, δευτερευόντως, μέσα από ελάχιστα διάσπαρτα και μοναχικά διατηρητέα κτίρια και στοιχεία. Είναι γεγονός ότι η πόλη της Κοζάνης δεν χαρακτηριζόταν από μεγάλα και πλούσια αρχοντικά, όπως η Σιάτιστα και η Καστοριά. Εκείνο, που τη χαρακτήριζε ήταν ο δαιδαλώδης πολεοδομικός ιστός και τα λαϊκά σπίτια με το μαντρότοιχος και τις πορτάρες. Αυτά «φροντίσαμε» ως κοινωνία (και όχι μόνο στη Κοζάνη) διαχρονικά, από δεκαετία του '60 και μετά, να απο-δομήσουμε και τελικά να εξαφανίσουμε. Οι καρτ ποστάλ του κειμένου του Γ. Τσιομπάνου πιστοποιούν αυτό ακριβώς, που σημειώνω παραπάνω.

Η πολιτική ανάπτυξης των αστικών κέντρων, που χαρακτηρίζονταν από την έλλειψη σεβασμού στην ιστορία και στην αυθεντική της αποτύπωση στον αστικό χώρο, ήταν διαχρονικά ένας από τους βασικούς παράγοντες, που διαμόρφωσε τις ελληνικές πόλεις. Αυτή η πολιτική εφαρμόστηκε, αν όχι με την παρότρυνση, τουλάχιστον, με την ανοχή, της πολιτείας και προς "δόξαν" της αντιπαροχής και της, χωρίς στρατηγικό σχέδιο προσπάθειας, κάλυψης των "έκτακτων" αναγκών.

Η παραπάνω "λογική" σημάδεψε ανεπανόρθωτα και την πόλη της Κοζάνης, αφού υποχρεώθηκε (υψηλοί συντελεστές δόμησης) να δεχθεί στη θέση των παλιών διώροφων, με αυλές, σπιτιών, πολυώροφες οικοδομές με ελάχιστους ακάλυπτους, που στριμώχνονταν στα παλιά σοκάκια. Η λύση της επέκτασης του σχεδίου πόλης επιλέχθηκε καθυστερημένα (1985) και όταν πια σχεδόν δεν υπήρχε χώρος στη πόλη να

δομηθεί. Οι σεισμοί, που έπληξαν την περιοχή το 1995, ολοκλήρωσαν την καταστροφή του ιστορικού ιστού με την κατεδάφιση των λίγων αξιόλογων κτισμάτων που είχαν μείνει.

Στο εκάστοτε χρονικό παρόν της πόλης ενυπάρχουν παρελθούσες στιγμές και μορφές της, προβολές των προηγούμενων οικησέων της και σαν αναπόσπαστο κομμάτι, οι μνήμες της. Οι επάλληλες αυτές γραφές των προηγούμενων οικησέων, που αποτυπώνονται στο σύγχρονο ιστό μιας πόλης, προσιδιάζονται, απόλυτα, με τον όρο του παλίμψηστου. Στο παλίμψηστο της πόλης, στα θραύσματα των παρελθουσών στιγμών, που συνθέτουν το σώμα της, βρίσκονται εγκιβωτισμένα νοήματα. Ο ίδιος ο γεωγραφικός χώρος, αλλά και κάθε αστικός συντελεστής, εμποτίζεται ανά περίοδο και ανά στιγμή με κρυμμένες αξίες. Αξίες άλλοτε πλασμένες από τη φαντασία κι άλλοτε επιβεβλημένες από άρχουσες ιδεολογίες ή από την αυθόρμητη κοινωνική σκέψη. Ο τόπος αυτών των κοινά αναγνωρίσιμων νοημάτων είναι η συλλογική μνήμη (πηγή: Ανάγνωση της πόλης ως ένα υπερβατικό κείμενο – παλίμψηστο. Εκπόνηση ερευνητικής εργασίας : Μαριντζίνα Καρδαράκου).

Πως μπορούμε, λοιπόν εμείς, να ενισχύσουμε τη Συλλογική Μνήμη της ιστορίας της πόλης μας; Ποια στοιχεία προβάλλουμε, που να πιστοποιούν την ιστορία της;

Μα, τα ελάχιστα διατηρητέα κτίρια και μεγάλη βιβλιογραφία.

Ααα! έχουμε και μερικά μεμονωμένα στοιχεία από το παρελθόν, που υποσημειώνουν την ιστορία με την ταπεινή παρουσία τους. Μία βρύση, ένα μαντρότοιχο, ένα σοκάκι, μια στοά, ένα θολωτό υπόγειο, ένα χαρακτηριστικό τοπόσημο, ίσως και ένα πηγάδι (αρβανίτικο).

Στο όνομα ποιός λογικής θα έπρεπε να εξαφανίσουμε και αυτά τα μικρά στοιχεία, που κάποιοι «μη καταρτισμένοι» και με «εμμονές» θέλουν να «επιβάλλουν» τη διατήρησή τους; Φοβόμαστε, ως κοινωνία, κάτι; Φοβόμαστε, μήπως καθίσουμε, κάποτε στο μέλλον, στο εδώλιο του κατηγορουμένου, να απολογηθούμε, γιατί «καταφέραμε» να μην μεταφέρουμε κανένα από ιστορικό στοιχείο στις επόμενες γενεές, ενώ, ασμένως, προτιμάμε να μιμούμαστε στοιχεία του παρελθόντος με κακόγουστο και επιφανειακό τρόπο, χωρίς ίχνος φαντασίας και δημιουργικής πρότασης; Άλλες πράξεις και πρακτικές λοιπόν, αποτελούν «ειρωνεία» και «εμπαιγμό» για τις επόμενες γενιές.

ΝΑΙ, πρέπει να μείνει κάτι! Έστω και αυτό το φτωχό πηγάδι ως τελεία στην τέλεια κεντρική μας πλατεία και στην ψυχή μας..

Δεσποτίδης Κων/νος Αρχιτέκτονας μηχανικός MSc Αντιδήμαρχος Τ.Υ. & Πολεοδομίας

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

Kozanimedia: Πηγάδι στη νέα κεντρική πλατεία της Κοζάνης....last year- Καταψηφίστηκε στο Δημοτικό Συμβούλιο η πρόταση Δεσποτίδη για την ανάδειξή του!

by [Παναγιώτης](#) • 6 Μαΐου 2015 •

“Όχι” στην ανάδειξη του πηγαδιού που ήρθε στην επιφάνεια μετά τις πρώτες εργασίες ανάπλασης της κεντρικής πλατείας της Κοζάνης είπε απόψε, μετά από μια ενδιαφέρουσα συζήτηση και μια ακόμη πιο...ενδιαφέρουσα και αμφίροπη ψηφοφορία, το Δημοτικό Συμβούλιο!

“Κόντρα” στη θετική εισήγηση του αντιδήμαρχου Τεχνικών Υπηρεσιών Κώστα Δεσποτίδη για την τροποποίηση της υφισταμένης μελέτης και την ανάδειξη του πηγαδιού (η κατασκευή του οποίου χρονολογείται στις αρχές του 20ου αιώνα) ψήφισαν 16 δημοτικοί σύμβουλοι της συμπολίτευσης και της αντιπολίτευσης, ενώ υπέρ ψήφισαν 14!

Αξίζει να σημειωθεί πως η μελετητική ομάδα του έργου της ανάπλασης της πλατείας προέκρινε τη μη ανάδειξη του πηγαδιού και τη διατήρηση της υπάρχουσας μελέτης, με το σκεπτικό πως τυχόν τροποποίηση θα δημιουργούσε προβλήματα στην όλη κατασκευή.

Ο δήμαρχος Κοζάνης Λευτέρης Ιωαννίδης (ο οποίος δεν ψηφίζει) έκλινε υπέρ της εισήγησης Δεσποτίδη, ενώ, αντίθετα ο πρώην δήμαρχος και νυν επικεφαλής της μείζονος αντιπολίτευσης Λάζαρος Μαλούτας υπέρ της θέσης των μελετητών.

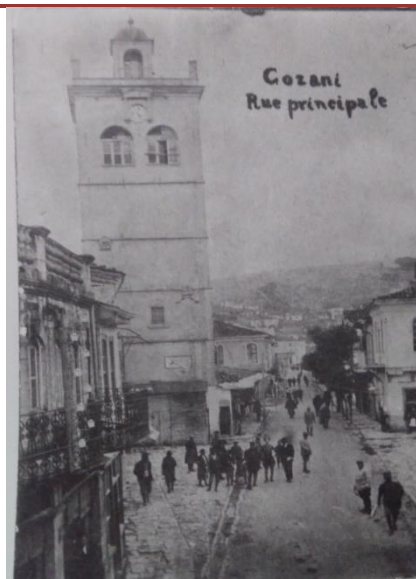
Φανατική υπέρμαχος της ανάδειξης του πηγαδιού στη συζήτηση που διεξήχθη ήταν η πρόεδρος του ΟΑΠΝ Φανη Φτάκα-Τσικριτζή. (διασκευασμένο)

2^η διδακτική ώρα: Επίσκεψη στο ναό του Αγ. Νικολάου.

Η πρώτη επίσκεψη είναι στο ναό του Αγ. Νικολάου. Πρώτα γίνεται μια δομημένη ξενάγηση για τα βασικά στοιχεία της ιστορίας και της αρχιτεκτονικής του ναού, ενώ οι μαθητές/τριες παρατηρούν και εξερευνούν στο κτίριο, εντοπίζοντας τις αναγραφόμενες ημερομηνίες, την κτητορική επιγραφή και ό,τι άλλο ενδιαφέρον έχουν ακούσει. Με την ολοκλήρωση της παρουσίασης, καλούνται να προβληματιστούν στα εξής: *«Τι αποδεικνύει η ιστορία του Ναού; Πώς λειτούργησε η Εκκλησία από την θεμελίωσή της ως σήμερα; Ποια η συμβολή της στην εκπαίδευση των κατοίκων; Ποια είναι η προσωπική άποψη απέναντι στις φωνές όλων εκείνων που πρότειναν το γκρέμισμα του ναού και τη θεμελίωση ενός νέου, μεγαλύτερου και σύγχρονου;»*

3^η-4^η διδακτική ώρα: «Κάτω από το Κωδωνοστάσιο/Καμπαναριό».

Στο Κωδωνοστάσιο/Καμπαναριό οι μαθητές/τριες βρίσκονται σε ένα πολυσύχναστο μέρος της πόλης. Καλούνται να εντοπίσουν λεπτομέρειες σημαντικές για την ιστορία και την αρχιτεκτονική του όπως την ημερομηνία κατασκευής (1855), το όνομα του μάστορα (ΑΝΔΡΕΑΣ), τα διακοσμητικά σχέδια, τους ορόφους, το ρολόι, το υλικό του, τις νέες προσθήκες. Ακόμη, να εντοπίσουν τις «πληγές» από τους βομβαρδισμούς κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και να ζητήσουν από τους περαστικούς να κάνουν το ίδιο. Ο σκοπός είναι να διαπιστώσουν οι μαθητές/τριες πόσο ενημερωμένος ή γνώστης της ιστορίας είναι ο απλός κόσμος. Στη συνέχεια, δίνονται οι παρακάτω εικόνες για να τις παρατηρήσουν και να απαντήσουν στις ερωτήσεις που τις συνοδεύουν.

Ποιο σημείο της πόλης απεικονίζεται;
 Πώς παρουσιάζεται το Κωδωνοστάσιο;
 Σε ποιες γλώσσες είναι γραμμένα τα στοιχεία στη φωτογραφία; Τι μπορεί να σημαίνει αυτό;
 Σε ποιο κράτος ανήκε η Κοζάνη την περίοδο που τραβήχτηκε η φωτογραφία;
 Διαφέρει από τη σημερινή εικόνα;
Σημείωση στο κτίριο δεξιά υπήρχε η επιγραφή COIFFEUR, ένδειξη προσαρμογής του εμπορικού κόσμου της πόλης στη γαλλική κατοχή

Περίπου 1917. Στο κεντρικό σημείο της πόλης διακρίνονται ανάμεσα στον κόσμο έλληνας χωροφύλακας και Γάλλοι στρατιώτες.
 Ποια ιστορικά γεγονότα συνέβησαν στην Ευρώπη και στην Ελλάδα γύρω στα 1917; Πώς επηρέασαν τη ζωή της Κοζάνης;
 Ανατρέξτε στη βιβλιογραφία και στο χρονολόγιο για να δείτε τι συνέβη τότε στην Κοζάνη....

Ανατρέχοντας για περισσότερες πληροφορίες στο θεματικό φάκελο, οι μαθητές/τριες αναλαμβάνουν δραστηριότητες ανάλογα με την ομάδα στην οποία ανήκουν: Η *πρώτη ομάδα* καταγράφει σύντομα τους σημαντικούς ιστορικούς σταθμούς του κτιρίου σε μια χρονοκλίμακα. Η *δεύτερη ομάδα* μελετά την αρχιτεκτονική του φυσιognωμία, το υλικό κατασκευής, τους ορόφους, την ταυτότητα του μάστορα (εξαιρώντας τη σημασία του). Η ίδια ομάδα προσπαθεί να μετρήσει με τη σκιά το ύψος, εξασκώντας τις μαθηματικές ικανότητες των μελών της. Η *τρίτη ομάδα* μελετά τον συμβολικό ρόλο του κωδωνοστασίου, απαντώντας στις ερωτήσεις: «Τι χρησιμοποιήθηκε αρχικά στην κορυφή του Τρούλου (περιστέρι) και τι σήμερα; Ποιος ο ρόλος της καμπάνας; Ποιος ο ρόλος του από το 1855 ως σήμερα για την πόλη

της Κοζάνης;» Οι παρατηρήσεις της ομάδας καταγράφονται με μορφή σημειώσεων για να αναρτηθούν στο ιστολόγιο του σχολείου. Τέλος, η τέταρτη ομάδα φωτογραφίζει το μνημείο και σχεδιάζει τις διαφορετικές τους μορφές (αλλαγή / εξέλιξη) στο χρόνο.

5^η διδακτική ώρα : επίσκεψη στον Δήμαρχο!

Στη διάρκεια της 5^{ης} διδακτικής μας ώρας βρισκόμαστε μπροστά από το Δημαρχείο της Κοζάνης. Η πρώτη κίνηση είναι η παρουσίαση στους μαθητές/τριες της παρακάτω γνωστής φωτογραφίας του ΔΗΜΑΡΧΕΙΟΥ/ Αλευροπάζαρου. Η παρούσα διδασκαλία θα βασιστεί σε αυτή τη σπάνια φωτογραφία.

Πρόκειται για τη φωτογραφία της κατεδάφισης του ΑΛΕΥΡΟΠΑΖΑΡΟΥ. Πάνω γράφει τη λέξη ΔΗΜΑΡΧΕΙΟΝ Ποιοι λόγοι πιστεύετε ότι οδήγησαν στην κατεδάφισή του;

Μετά από μια σύντομη παρουσίαση της ιστορίας του Δημαρχείου, οι ομάδες υλοποιούν τις παρακάτω δραστηριότητες: Η *πρώτη ομάδα* καταγράφει την ιστορία του νέου Δημαρχείου, δημιουργώντας μια χρονογραμμή με εικόνες και πληροφορίες. Η *δεύτερη ομάδα* φωτογραφίζει το κτίριο και μελετά παλιότερες φωτογραφίες του Δημαρχείου. Στη συνέχεια εντοπίζει στο νέο κτίριο του Δημαρχείου τα στοιχεία του νεοκλασικισμού όπως παρουσιάζονται στο σχολικό βιβλίο «Ιστορία της τέχνης» της Γ' λυκείου, απαντώντας στις ερωτήσεις: *Γιατί πιστεύετε ότι έγινε αυτή η αλλαγή; Συνάδει με τη δεκαετία του 1930; Ποια ήταν η σκέψη των υπευθύνων;*

Αρχιτεκτονική

Ολόκληρη η μορφή του ελληνικού ναού αντιγράφεται στις αρχιτεκτονικές δημιουργίες του Νεοκλασικισμού. Οι ρυθμοί της κλασικής αρχαιότητας, μετά την αμφισβήτησή τους από το Μπαρόκ, χρησιμοποιούνται σύμφωνα με τις αρχές της συμμετρίας και της αναλογίας των μερών. Τα χαρακτηριστικά της αρχιτεκτονικής του Νεοκλασικισμού είναι η σταθερότητα, η στιβαρότητα και η μεγαλοπρέπεια και πηγάζουν από την επιθυμία να δημιουργηθεί ένας κόσμος αγνός, απλός και μεγαλειώδης, αντίστοιχος με τον κλασικό. Τα κτίρια διακρίνονται για τις μονόχρωμες, καθαρές επιφάνειες με τις γραμμικές διακοσμήσεις και τα ελάχιστα ανάγλυφα στοιχεία, για τα αετώματα, τις ελεύθερες κιονοστοιχίες και τις άλλες λεπτομέρειες που απαντούν στους αρχαίους κλασικούς ναούς. (<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C111/62/475,1800/> κεφάλαιο 12: Νεοκλασικισμός : Ιστορία της Τέχνης, Γ΄ Λυκείου, βιβλίο μαθητή).

Η τρίτη και τέταρτη ομάδα με αφορμή το παρακάτω άρθρο και γράφουν ένα αντίστοιχο άρθρο για την ηλεκτρονική εφημερίδα του σχολείου με τίτλο « ΜΙΑ ΜΕΡΑ ΣΤΟ ΓΡΑΦΕΙΟ ΤΟΥ κ. ΔΗΜΑΡΧΟΥ, του 2020», με θέματα της τρέχουσας επικαιρότητας.

**ΜΙΑ ΩΡΑ ΣΤΟ ΓΡΑΦΕΙΟ ΤΟΥ κ.
ΔΗΜΑΡΧΟΥ ΚΟΖΑΝΗΣ**

ΤΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΛΗΜΟΥ

**ΠΡΩΤΙΣΤΩΣ ΠΑΝΤΩΝ Η
ΥΔΡΕΥΣΙΣ**

ΤΟ ΝΕΟΝ ΔΗΜΑΡΧΕΙΟΝ

«Στο περικαλλές τούτο κομψοτέχνημα, η επιθυμία να αποκτήσει εν σμικρογραφία ένα μικρό σπιτάκι σαν κι αυτό... Πόσων η ψυχή δεν απαλύνεται προβλέποντος το κάλλος του, το φως του, την άνεσίν του ...

Το ωραίον είναι ανάγκη της ψυχής. Το ωραίον θέαμα είναι η αόρατος καλλιτεχνική σμύλη η φιλοτεχνούσα μέσα μας τα ωραία συναισθήματα ανάλογα προς την ωραιότητά του αντικειμένου του θαυμασμού μας. Αν οι Δήμαρχοι ήσαν καλλιτέχναι και αν είχαν περισσότεραν εξουσίαν επί γης δεν θα επέτρεπαν να κτίζονται πάρα όμορφα κτίσματα και δεν θα επέτρεπον να κυκλοφορούν στους δρόμους παρά ωραία μόνον πλάσματα. Συμφωνεί ο επί της κυκλοφορίας Λάζαρος;

Θα είμεθα πολύ άδικοι αν κατόπιν τούτων δεν αποδίδαμεν την προσήκουσαν τιμήν εις τον πρώην Δήμαρχον της πόλεως κ. Αστέριον Καραγκούνην, εις τον οποίον οφείλεται η πρωτοβουλία της ανεγέρσεως του Δημαρχιακού τούτου Μεγάρου. Δε θα είμεθα εμείς εκείνος που θα παραγνωρίση

και θα λησμονήση τον Άνδρα, διότι δεν έχει σήμεραν το δημοτικόν σκήπτρον ανά χείρας, έστω και αν κάποτε μας ηδίκησε..... βαρύτατα.....

Και το εσωτερικόν του Μεγάρου είναι ανάλογον της εξωτερικής εμφανίσεως. Όχι απ'έξω κούκλα και μέσα πανούκλα. Άνετον, ευρύχωρον, πολύφωτον, ευάερον, καθαρόν, κομψόν, επαρκές εις αιθούσας και δωμάτια Γραφείων. Λέμε καμιά φορά στη στεναχώρια της λειψυδρίας, η πάνω σταις υποκειμενικαίς μας αδυναμίαις: Τι το θέλαμε το Μέγαρον ; Και όμως και το Δημοτικόν Μέγαρον και η πλατεία εχρειάζοντο. Είναι το πρώτο σπίτι του Δήμου. Είναι το Άλφα της αναδημιουργίας της πόλεως. Πλατεία και Μέγαρον συμβολίζουν την απαρχήν και το σημείον εκκινήσεως δια την απόκτησιν πόλεως άξιας του ονόματός της.

Πυρετώδης κίνησις στη βιβλιοθήκη, κατασκευή ραφιών, ταξινόμησις. Η Βιβλιοθήκη του Δήμου είχε βρη τον άνθρωπόν της. Τώρα βρήκε και την θέσιν της.

Και ήδη στο κύριον θέμα μας
.....»

Εφημερίδα Βόρειος Ελλάς, φ.378. 5/8/1934
σελ.1(στο απόσπασμα διατηρήθηκε η
ορθογραφία όχι όμως το πολυτονικό σύστημα)

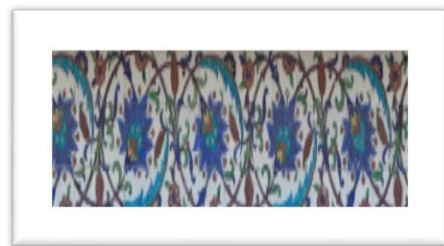
6^η διδακτική ώρα: στην Εθνική Τράπεζα.

Παρουσιάζω την ιστορία της τράπεζας, δίνοντας έμφαση στην αρχιτεκτονική.

Δραστηριότητες για όλους:

1. Αφού παρατηρήσετε την αρχιτεκτονική του κτιρίου, στη συνέχεια να εντοπίσετε τα βυζαντινά στοιχεία (γείσο, χρώματα, παράθυρα) και τα στοιχεία του νεοκλασικισμού. Γιατί κατά τη γνώμη σας ο αρχιτέκτονας προσπάθησε να συνδυάσει στα κτίρια της εθνικής τράπεζας στοιχεία της αρχαιότητας με βυζαντινά;

2. Ποια είναι η συμβολή της Εθνικής Τράπεζας στην ενίσχυση της οικονομίας του μεσοπολέμου; Γιατί η Εθνική Τράπεζα προτίμησε να διακοσμηθούν τα υποκαταστήματά της σε όλη την Ελλάδα με πλακάκια τύπου Κιουτάχειας;

3. Πώς αντιμετώπισαν οι Κοζανίτες την είδηση για την ίδρυση νέας τράπεζας στην πόλη τους με βάση και το απόσπασμα που ακολουθεί:

«Την πλατεία μας την κεντρική, την καινούργια την περπατούσαμε όπως κι όλοι οι Κοζανίτες. Μόλις μάθαμε πως η Εθνική Τράπεζα θα έχτιζε στο πάνω μέρος της πλατείας, ένα μεγάλο κτίριο ελληνοβυζαντινού ρυθμού, όπως μαθαίναμε, αξίας πέντε ολόκληρων εκατομμυρίων δραχμών» (Μιχ. Παπακωνσταντίνου, Πέτρινη πόλη, Εστία, Αθήνα 1995, σελ.143)

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ : 3ης επίσκεψης

(1 διδακτική ώρα)

1.Αφού παρατηρήσετε τις εικόνες απαντήστε στις ερωτήσεις:

Αναγνωρίζετε κάποια κτίρια και ποια είναι αυτά;

Ποιο σας φάνηκε πιο ενδιαφέρον και γιατί;

Υποθέστε ότι το κτίριο αποκτά φωνή και παρουσιάζει την ιστορία του. Αφηγηθείτε την ιστορία του κτιρίου που σας εντυπωσίασε ως ένας τεχνίτης που δούλεψε για το έργο, ως αρχιτέκτονας ή ως ένας πολίτης της πόλης.

2. Διαβάστε και την παρακάτω περιγραφή του Καμπαναριού της πόλης μας από τον Γερμανό περιηγητή Heinrich Barth στην πόλη μας τη δεκαετία του 1850.

Υποθέστε ότι, στα πλαίσια ανταλλαγής μαθητών/τριων της χώρας μας με άλλες ευρωπαϊκές πόλεις, ετοιμάζετε ένα βίντεο για την ιστορία του Καμπαναριού της πόλης για να το στείλετε στο συνεργαζόμενο σχολείο. Το βίντεο σας φροντίστε να συνδυάζει εικόνα, ήχο και πληροφορία. Τίτλος του «...ένας Σύγχρονος Περιηγητής ...».

«Αυτό το καμπαναριό είναι το ομορφότερο κτίριο στο είδος του, το οποίο έχω δει στην Τουρκία, όμως κατασκευάστηκε μόλις πριν δύο χρόνια με κόστος 90.000 γρόσια και φτάνει με το πολύ σταθερό ορθογώνιο παραλληλεπίπεδο φρεσκοβαμμένο κτίσμα του το σε ύψος 46 πηχών ` όμως ιδιαίτερα όμορφο και αξιοσημείωτο είναι το ότι από ψηλά προσφέρει μια εντελώς απρόσκοπτη περιμετρική θέα, ενώ όλα τα υπόλοιπα καμπαναριά, στα οποία ανέβηκα, δεν προσφέρουν ούτε κατά διάνοια τέτοιου είδους θέα αλλά καταλήγουν σε μωτερή σκεπή. Όμως οι Έλληνες της Κοζάνης μπορούν βέβαια να είναι περήφανοι όχι μόνο για το καμπαναριό τους αλλά και για τη θέα που προσφέρει...». Με τον τρόπο αυτό ο Γερμανός περιηγητής Heinrich Barth περιγράφει στα 1857 την επίσκεψή του στην Κοζάνη το 1850.

3. Τον τελευταίο χρόνο αποφασίστηκε και υλοποιήθηκε ένα μεγάλο graffiti στην πλατεία της Κοζάνης. Ποια είναι η γνώμη σας για την πρωτοβουλία; Πώς πρέπει να συνδυάζει ο σύγχρονος πολίτης το μοντέρνο με το παραδοσιακό; Ποια στάση, κατά τη γνώμη σας πρέπει να έχει απέναντι στην πολιτισμική κληρονομιά του τόπου του; (οι σκέψεις σας θα εκφραστούν στην ολομέλεια με προφορικό λόγο).

3^{ος} Θεματικός φάκελος :

Ο δημόσιος χώρος: «Εν τω δήμω»

Γνωρίζετε ότι;

1. Ιερός Ναός Αγίου Νικολάου

Σύμφωνα με το Προεδρικό Διάταγμα 17/10 ή 6/11/1926 «Περί ανακηρύξεως ιστορικών και αρχαιολογικών μνημείων», ο ναός ανακηρύχθηκε «προέχον ιστορικών και αρχαιολογικών μνημείων διατηρητέον»

Η θεμελίωση του ναού συνδέεται με την εξέλιξη της Κοζάνης. Συγκεκριμένα, στα μέσα του 17^{ου} αιώνα έρχονται οικογένειες από το χωριό Χτένι και εγκαθίστανται προσωρινά στην περιοχή Κρεβατάκια και έπειτα στο κέντρο των οικισμών. Εκεί ίδρυσαν τον οικισμό του εκατέρωθεν του ρεύματος που υπήρχε κατά την πορεία των σημερινών οδών Παύλου Μελά, Βαλταδώρων, Δρίζη και Μητροπολίτου Φωτίου. Το ρέμα έγινε με τα χρόνια καμαρωτός υπόνομος και το δυτικό τμήμα του οικισμού ονομάστηκε Γκιουλέρ(ρόδα) και το ανατολικό Σαριπάσχου. Εκεί λοιπόν έκτισαν έναν μικρό ναό, που στις αρχές του 18^{ου} παραχώρησε τη θέση του σε νέο μεγάλο ναό με το όνομα του Αγίου Νικολάου, που έμελλε να μετατραπεί σε συγκρότημα. Μάλιστα με την ανακήρυξη της Κοζάνης σε Μαλικιανέ (κτήμα δηλαδή της σουλτανομήτορος) και την απόκτηση Δημογεροντίας κτίζεται ανατολικά του ναού, ένα μονόχωρο κτίσμα, λίγο υπερυψωμένο από το έδαφος, για έδρα της Δημογεροντίας, που Οντάς τ' ς Χώρας. Οι πληροφορίες προέρχονται από χειρόγραφα που γνώριζαν και οι Γουναρόπουλος και Λιούφης αλλά δυστυχώς χάθηκαν.

Παράλληλα, κτίζονται στο βορεινό μέρος της αυλής ένα οίκημα με δύο δωμάτια και ανάμεσά τους ένας ευρύς προθάλαμος για τις διανυκτερεύσεις του επισκόπου Σερβίων και στο ΒΔ μέρος οι ξενώνες, τα λεγόμενα κελλιά, διώροφα. Έτσι, ως τα τέλη του 17^{ου} αιώνα το συγκρότημα περιελάμβανε τον ναό, το οίκημα του επισκόπου Σερβίων, τον Οντά τ' ς Χώρας (όπου συνεδρίαζε η Δημογεροντία και φυλάγονταν το δύο γκιούμια για τη μέτρηση του τσίπουρου και του κρασιού και ο υπερμεγέθης φλαστήρας το σφράγισμα του σταριού στα αλώνια), και τους ξενώνες όλα μέσα σε ένα κοινό μανδρότοιχο.

Ο Ναός θεμελιώθηκε στα 1664 από τον Χαρίσιο Τράντα και ανακαινίσθηκε το 1721. Σύμφωνα με το φερμάνι που έφερε ο Χαρίσιος Τράντας δόθηκε άδεια ανεγέρσεως ναού στο όνομα του Αγ. Νικολάου. Ο ίδιος έθεσε το θεμέλιο λίθο και για να μην προκαλεί του μουσουλμάνους το ύψος του, τον κατασκεύασε τρία μέτρα κάτω από την επιφάνεια του εδάφους. Όμως ο πληθυσμός της Κοζάνης μετά το 1664 αυξάνει λόγω μαζικών μετακινήσεων, η πόλη ευημερεί και επιτακτικό προβάλλει το αίτημα για ανέγερση μεγαλύτερου και ευπρεπέστερου ναού. Στους λόγους πρέπει να συμπεριληφθεί η ανάγκη για ενίσχυση του ελληνισμού, τη στιγμή που στα Σέρβια αυξάνει το μουσουλμανικό στοιχείο. Η αντίδραση των Οθωμανών είναι έντονη, έτσι στο Φερμάνι του 1721 δίνεται η άδεια επιδιόρθωσης της εκκλησίας αλλά απαγορεύεται ρητά η επέκτασή της.

Έτσι οι κοζανίτες δεν επισκεύασαν την παλιά Εκκλησία αλλά ανήγειραν εκ βάθρων νέα. Πιθανόν να διατήρησαν μόνο τμήμα του ιερού (θεμέλιο) σύμφωνα με την παλιά βυζαντινή παράδοση. Οι εργασίες περατώθηκαν τον Οκτώβριο ή Δεκέμβριο του 1721 και ήταν μεγαλύτερη από την προηγούμενη. Σύμφωνα με τον Λιούφη ήταν από τα σπουδαιότερα έργα της εποχής του, ήταν θολωτός με τρούλους και αγίδες

και χωρητικότητας χιλίων οκτακοσίων ατόμων, είχε νάρθηκα μαρμαρόστρωτο περιορισμένο με στοές και ήταν διακοσμημένος με ποικίλα ιερά αντικείμενα και αφιερώματα.

Στα 1775 η Εκκλησία κτίζει οκτώ εργαστήρια με πελεκητή πέτρα και τοξωτές στοές με πρόσωπο στην αγορά της πόλης για να έχει ο ναός εισόδημα και για να ικανοποιήσει τις στεγαστικές ανάγκες των επαγγελματιών των δημητριακών. Ονομάστηκαν αλευροπάζαρο. Το 1809 αφαιρούνται οι στέγες από το οίκημα του επισκόπου, από το αλευροπάζαρο και από τον Οντά τ' ς Χώρας και κτίζεται πάνω τους ένας όροφος για καινούργιο *Ελληνομουσείο*, δηλαδή για γυμνάσιο, σε περίοδο οικονομικής κάμψεως της πόλης. Η εκκλησία χρεώνεται για να αποκτήσει η πόλη γυμνάσιο και εγγυητές μπαίνουν οι εύποροι πολίτες με το εξής τρόπο. Το 1813 χτίζουν το πρώτο ανεξάρτητο κτήριο της Βιβλιοθήκης της Κοζάνης στη ΝΔ γωνία της αυλής αρχικά με ένα δωμάτιο με πελεκητή πέτρα και καμάρα στην οροφή και το 1819 προσθέτουν ένα ακόμη ίδιας κατασκευής. Το πρώτο έγινε η βιβλιοθήκη, *ο Κήπος των Γραμμάτων*, όπως το λέγανε και το δεύτερο το Αναγνωστήριο, *ο Οίκος Βελτιώσεως*, όπως ονομάστηκε. Στα 1855 χτίζεται το κωδωνοστάσιο με σοβαρές προστριβές των δημογερόντων.

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα συνειδητοποίησαν όλοι ότι χρειάζεται και πάλι ο ναός ανακαίνιση. Το 1902 συγκροτήθηκε επιτροπή γενικού εράνου και τα χρήματα κατατέθηκαν στην Τράπεζα Ανατολής με επιτόκιο 5%. Το 1906 έγινε έρανος, στον οποίο συμμετείχαν οι

ομογενείς της Ευρώπης και της Αμερικής. Το 1907 ο Μητροπολίτης και η επιτροπή της πόλης συνεννοήθηκαν με τον μηχανικό Ξενοφώντα Παιονίδη για τα σχέδια και τις μελέτες του ναού. Συγκεντρώθηκαν διάφορα ποσά, όμως αρχίζουν να εκδηλώνονται αντιρρήσεις για την αναγκαιότητα ανέγερσης νέου ναού. Το

1909 ονομαστοί Κοζανίτες εξέφρασαν την αντίθεσή τους για το γκρέμισμα του ναού για αρχαιολογικούς λόγους. Τα γεγονότα των βαλκανικών πολέμων ματαίωσαν κάθε περαιτέρω προσπάθεια.

Στα 1916 άνοιξαν νέα είσοδο στο συγκρότημα, δίπλα στο κωδωνοστάσιο για να επικοινωνεί με την αγορά της πόλης. Τότε είναι που κατεδάφισαν τον νάρθηκα, ξήλωσαν τον επισκοπικό θρόνο που ήταν μέσα στο ναό, ανοίγουν δύο νέες εισόδους στο γυναικωνίτη, κατεδαφίζουν τα μεσαία ανοίγματα μεταξύ ανδρωνίτη και γυναικωνίτη, με αποτέλεσμα να καταστραφεί παράσταση της Κοιμήσεως της Θεοτόκου και να μείνει η μισή του Κωνσταντίνου και της Ελένης, κατέστρεψαν την Πλατυτέρα στη κόγχη του Ιερού, κατεδάφισαν τον μανδρότοιχο, δυτικό και νότιο για να πλατύνουν οι δρόμοι και, τέλος, τη Βιβλιοθήκη και το Αναγνωστήριο. Τον Ιούλιο του 1932 κατεδαφίζουν και τα τελευταία απομείναντα κτίσματα.

Σήμερα ο ναός στέκει αγέρωχος στην κεντρική πλατεία της Κοζάνης. Είναι μαζί με το Καμπαναριό το χαρακτηριστικό της πόλης. Κατά καιρούς διατυπώθηκαν απόψεις για το γκρέμισμα και την αντικατάστασή του από έναν σύγχρονο ναό, αντάξιο μιας πόλης πολλών χιλιάδων κατοίκων. Το γεγονός ότι μένει στη θέση του ακόμη δείχνει τη στάση μας απέναντι στην κληρονομιά.

Γνωρίζετε ότι;

2. ΚΩΔΩΝΟΣΤΑΣΙΟ/ Καμπαναριό.

Μέχρι σήμερα το καμπαναριό – κωδωνοστάσιο είναι το σύμβολο της πόλης. Η ιστορία του συνδέεται όχι μόνο με την ίδια την πόλη και με το ναό του Αγ. Νικολάου που γειτνιάζει.

Μέχρι το 1728 ο ναός του Αγ. Νικολάου δεν είχε καμπάνες και σήμαντρα γιατί οι Τούρκοι θεωρούσαν πρόκληση και απαράδεκτη ενόχληση τη χρήση τους, μάλιστα στη βιβλιοθήκη της Κοζάνης διασώζεται φερμάνι με ημερομηνία 19-28 Ιουλίου 1728 όπου καταγράφονται τα παράπονα των μουσουλμανικών χωριών που βρίσκονται κοντά στην Κοζάνη γιατί οι τελευταίοι κατασκεύασαν ένα εργαλείο ως κουδούνι, του οποίου ο ήχος δεν επιτρέπει να ακουστεί το δικό τους προσκλητήριο για προσευχή και γι αυτό πρέπει να απομακρυνθεί. Λίγο αργότερα στη ανακαίνιση του 1721 προστέθηκαν δύο καμπάνες.

Μετά την καταστολή της επανάστασης στη Δυτική Μακεδονία από τους Τούρκους το 1854, οι Κοζανίτες σκέφτηκαν να επαναλειτουργήσουν τη Σχολή της πόλης, που λειτουργούσε ήδη εδώ και εκατό χρόνια, με τη συνδρομή των Κοζανιτών του εξωτερικού, συγκεντρώνοντας το ποσό των 185.638 γρόσια. Όμως, ήδη από το 1852 ο Επίσκοπος Ευγένιος(1849-1889) και οι Κοζανίτες πρόκριτοι, οι επιφορτισμένοι για τη διαχείριση αυτών των χρημάτων, αντί να τα διαθέσουν για την οικοδόμηση Γυμνασίου, πρότειναν την ανέγερση μεγαλοπρεπούς κωδωνοστασίου έναντι 62.152 γροσιών και 37 παράδων που παρέδωσε ο ταμίας Δημήτριος Κ. Κοεμτζής στο Στάμκο Μάνο. Σκοπός τους δεν ήταν μόνο ο καλλωπισμός

της πόλης αλλά και η ανύψωση του εθνικού φρονήματος και η τόνωση του θρησκευτικού αισθήματος μετά την αποτυχία της Επανάστασης στη Δυτική Μακεδονία το 1854. Ωστόσο η δυσαρέσκεια των Ελλήνων του εξωτερικού για τον τρόπο που έγινε η διαχείριση των χρημάτων, αποτέλεσε την αιτία και αφορμή να ψυχρανθούν οι σχέσεις τους κυρίως με τους διαχειριστές των χρημάτων και αυτό να ανακόψει την προθυμία και τη διάθεσή τους για περαιτέρω ενίσχυση του τόπου. Παρά την αρχική δυσαρέσκεια, εν τέλει, ο χρόνος επιβράβευσε την επιλογή τους, γιατί ακόμη σήμερα το 2020 είναι το σημείο αναφοράς όλων.

Το κωδωνοστάσιο χτίστηκε στο βορειοανατολικό άκρο του συγκροτήματος του Αγ. Νικολάου, λίγο πιο πάνω από το Δημοτικό σχολείο, το οίκημα της Δημογεροντίας, τους ξενώνες, το αλευροπάζαρο, το κηροπλαστείο, και τη βιβλιοθήκη, που περιέβαλλαν το ναό. Έχει ορθογώνια κάτοψη, οκτώ ορόφους και στεγάζεται με τρουλίσκο, η τοιχοποιία είναι συμπαγής και επιμελημένη, από ορθογώνιους πωρόλιθους, χτισμένη κατά το ισόδομο σύστημα με πέτρινα γείσα να κοσμούν τα διαζώματα των πατωμάτων. Η επιγραφή που υπάρχει στην ανατολική πλευρά του πρώτου ορόφου δεξιά μαρτυρεί ως πρωτομάστορα (κάλφα) «ΑΝΔΡΕ ΑΣΚΑΛΦ». Ο Αργύρης Κούντουρας τον αναφέρει ως Χατζή Ανδρέα από τη Σέλτσα(Εράτυρα), ενώ ο Ιω. Γιαντσούλης απλά τον κατονομάζει ως Ανδρέα, χωρίς επώνυμο, από την Σέλτσα και προσθέτει ότι έφτιαξε ωραίο τρούλο

«ευθυτενή, κομψόν και υψηλόν αναδύομενον από το κέντρον της κορυφής του Πύργου ..... Τότε οι Κοζανίται εις την κορυφήν του Τρούλου αντί σταυρού, ο οποίος είχαν απαγορευθή από τους Τούρκους, ετοποθέτησαν επί σφαιράς απαστράπτουσαν μεταλλίνην περιστεράν, - το σύμβολον της Ειρήνης - με ανοικτάς τας πτέρυγας της, η οποία εκ του μακρόθεν εφαινετο ως σταυρόν και την οποίαν αργότερον αντικατέστησαν με ωραίον σταυρόν». Γιαντσούλης Ιωάννης, «Ο πύργος – Κωδωνοστάσιο της Κοζάνης», *Ελμειακά* 20, (1988) σελ.59 .

Το 1932 κατεδαφίστηκε το αλευροπάζαρο που ακουμπούσε στο Κωδωνοστάσιο για να χτιστεί το Δημαρχείο, εκεί λοιπόν στον πέμπτο όροφο (τον τελευταίο στην αρχική κατασκευή) υπάρχουν σύνδεσμοι σιδερένιοι για αντισεισμική προστασία. Το 1939 το ρολόι λόγω φθοράς αντικαταστάθηκε από ένα νέο, μεγάλο και τεσσάρων όψεων, δωρεά του Κωνσταντίνου Μαμάτσιου, ομογενή Κοζανίτη της Αμερικής. Με μελέτη του μηχανικού Ιωάννη Βαχτσεβάνου έγινε ο τελευταίος όροφος, όπου και τοποθετήθηκε το ρολόι, και πρωτοχτύπησε την πρωτοχρονιά του 1940 (τα μεσάνυχτα της 31^{ης} Δεκεμβρίου 1939).. Μέχρι τη δεκαετία του 1940 επικράτησε η έκφραση «Χτύπησε το Νταγκ;», εννοώντας οι κοζανίτες, χειμώνα καλοκαίρι, τη δωδεκάτη μεσημβρινή. Στη θέση του παλιού ρολογιού στην ανατολική πλευρά τοποθετήθηκε μαρμαρίνη κυκλική πλάκα με το έτος της κτίσεως. Το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο του Αγ. Νικολάου στο πρακτικό της 21-10-1948 ανακήρυξε τον Μαμάτσιο Κων/νο Μέγα Ευεργέτη.

Στα χρόνια του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου χρησιμοποιήθηκε για συνθηματική έναρξη και λήξη του αντιαεροπορικού συναγερμού στη διάρκεια της ημέρας, γιατί το εργοστάσιο ηλεκτρισμού δε λειτουργούσε τη μέρα αλλά μόνο τη νύχτα. Στη διάρκεια των γερμανικών βομβαρδισμών στις 10 Απριλίου 1941 η πόλη βομβαρδίστηκε συστηματικά αλλά το Κωδωνοστάσιο δέχτηκε μόνο κάποια θραύσματα που έμειναν ανεξίτηλα στην επιφάνειά του, στην ανατολική και νότια πλευρά των τριών άνω ορόφων. Το

καμπαναριό έμεινε ακλόνητο, έσπασε μόνο ο λεπτοδείκτης της ανατολικής πλευράς του, ενώ οι Γερμανοί τοποθέτησαν στις επάλξεις του πύργου τη σημαία και τον αγκυλωτό σταυρό.

Το 1949 με σχέδιο και μελέτη του μηχανικού Ανδρέα Λαλοπούλου τοποθετήθηκε το τελευταίο επιστέγασμα. Στις αρχές της δεκαετίας του '50 ακούστηκε η ιδέα της κατεδάφισής του, αλλά η αντίδραση ήταν έντονη. Τελικά, ο Κωνσταντίνος Δημ. Μαμάτσιος δώρισε ένα πόσο για την αποκατάσταση του περίτεχνου τρούλου, φτάνοντας πλέον τα 30 μέτρα ύψος με σιδηρά κιγκλιδώματα προστατευτικά και σταυρό. Με τον οικοδομικό οργανισμό της πόλης ξεκίνησαν και οι προσπάθειες για την ανέγερση ενός νέου ευρύχωρου Μητροπολιτικού Ναού αλλά το έργο που θα ξεκινούσε το 1970 συνάντησε την αντίδραση μερίδας Κοζανιτών. Οι αντιδράσεις εντοπίστηκαν στην τύχη του κωδωνοστασίου γιατί στο πρόπλασμα που ετέθη στο νάρθηκα του Αγ. Νικολάου προέβλεπε την κατεδάφιση του ιστορικού καμπαναριού και την ανέγερση ενός τετραώροφου, 15 μέτρων. Στο διάστημα 1994-1996 έγιναν εργασίες συντήρησης και στερέωσης του καμπαναριού.

Το κωδωνοστάσιο δεσπόζει στο κέντρο της πόλης και αποτελεί μάρτυρα σε σημαντικά γεγονότα της πόλης και όλης της Ελλάδας.

Γνωρίζετε ότι;

3. Το ΔΗΜΑΡΧΕΙΟ

Το Δημαρχείο της Κοζάνης κτίστηκε την περίοδο 1932-34 στη νοτιοανατολική πλευρά της κεντρικής πλατείας στη θέση του Αλευροπάζαρου, κτίσμα του 1775 και μέρος του συγκροτήματος του Αγ. Νικολάου.

Στη συγκεκριμένη θέση στα χρόνια της τουρκοκρατίας λειτουργούσε κτίσμα ως σχολείο, Δικαστήριο, Βιβλιοθήκη και Δημαρχείο. Στο ημιυπόγειο του στεγαζόταν η Δημοτική Βιβλιοθήκη. Η προέκταση προς τη μεσημβρινή πλευρά έγινε από του αδελφούς Γκοβεδάρου για να στεγαστεί η Βιβλιοθήκη, αλλά τελικά στεγάστηκαν τα γραφεία του Δήμου.

Το Δημαρχείο συνδέει την ύπαρξή του με τα γύρω κτίσματα του ναού του Αγ. Νικολάου. Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, το συγκρότημα του Αγ. Νικολάου περιλαμβάνει το Ναό, το Δημοτικό Σχολείο (πρώην κατάλυμα Επισκόπου), το οίκημα της Δημογεροντίας («οντά της χώρας»), τους ξενώνες, το αλευροπάζαρο και το κηροπλαστείο.

Ένα περιστατικό αξιομνημόνευτο που συνδέεται με το Δημαρχείο της Κοζάνης αφορά τη δημοτική κρίση του 1919. Ο τότε Δήμαρχος Κοζάνης Γ. Δελιβάνης με τη σύμφωνη γνώμη της πλειοψηφίας του δημοτικού συμβουλίου καταλαμβάνει το Εκκλησιαστικό Μέγαρο και, από τον Αύγουστο του 1918 ως τον Μάρτιο του 1919, το χρησιμοποιεί ως Δημαρχείο.

Τελικά, στη δεκαετία του 1930 το Δημαρχιακό κτίριο, γνωστό ως Αλευροπάζαρο, κατεδαφίστηκε και έδωσε τη

θέση του σε ένα νεοκλασικό κτίριο. Η δαπάνη υπολογίστηκε στις 1.470.000 δραχμές. Σύμφωνα με τον τύπο της εποχής το όλο έργο κατακυρώθηκε στον εργολάβο από τη Λάρισα κ. Καζαντζιόπουλον και την εκτέλεση του έργου ανέλαβαν οι συνεργάτες του κ. κ. Στεφάνου και Αδελφοί Αθαν. Και Γρηγ. Φήκα, γνωστοί στη Θεσσαλία και τη Δυτική Μακεδονία για την εκτέλεση και άλλων Δημοτικών και Δημοσίων έργων. Οι ίδιοι Αδερφοί Φήκα είχαν αναλάβει και το κτίριο των σφαγείων της πόλης και η εμπειρία τους εγγυάται ότι η εκτέλεση του δημαρχιακού μεγάρου θα είναι σύμφωνη με τα σχέδια και φυσικά εντός προθεσμιών.

Στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου και κατά τον βομβαρδισμό της πόλης, στις 10 Απριλίου 1941, στόχος των Γερμανών ήταν το Δημαρχείο γιατί είχαν την πληροφορία ότι εκεί είχε εγκατασταθεί το Ελληνικό Στρατηγείο, γι αυτό και το βομβάρδισαν συστηματικά με αποτέλεσμα να καταστραφεί ολοσχερώς ο πρώτος όροφος. Οι βόμβες προκάλεσαν πολλές υλικές καταστροφές στο Δημαρχείο, στην Εθνική Τράπεζα, στο 2^ο Δημοτικό Σχολείο (ήταν αποθήκη πυρομαχικών), στο Γυμνάσιο Αρρένων, στο Παρθεναγωγείο, στις Καπναποθήκες και στα ξενοδοχεία. Εν ολίγοις, οι Γερμανοί θέλανε να καταστρέψουν το κέντρο της πόλης.

Τα επόμενα χρόνια ακολουθεί το Δημαρχείο την πορεία της πόλης και της Ελλάδας. Μέχρι σήμερα στεγάζεται στους χώρους του οι Υπηρεσίες του Δήμου και καθημερινά εξυπηρετεί τους πολίτες. Έχουν γίνει κατά καιρούς επεμβάσεις για προστασία από τη φθορά του χρόνου.

Γνωρίζετε ότι;

4.Υποκατάστημα της Εθνικής τράπεζας

Το κτίριο έχει κριθεί διατηρητέο. Είναι έργο του μηχανικού Ι. Κρεμέζη και αποτελεί ενδιαφέρον δείγμα «λαϊκότροπης αρχιτεκτονικής» με βυζαντινές επιρροές στην είσοδό του. Την εποχή του μεσοπολέμου η Εθνική Τράπεζα Ελλάδος στήριξε έμπρακτα την ελληνική κεραμική βιοτεχνία του μεσοπολέμου διακοσμώντας εσωτερικά και εξωτερικά τα τραπεζικά καταστήματα με κεραμικά πλακίδια. Στα υποκαταστήματα της Εθνικής Τράπεζας σε όλη την Ελλάδα αποτυπώνεται ο εκλεκτικισμός στην αρχιτεκτονική που υπηρετεί ο Νικόλαος Ζουμπουλίδης. Στον εκλεκτικισμό διαφορετικά διακοσμητικά στοιχεία από παλιότερους αρχιτεκτονικούς ρυθμούς αξιοποιούνται σε ένα νέο αισθητικό

αποτέλεσμα. Μια ταινία από κεραμικά πλακίδια σε λευκό κάμπο και το μοτίβο ενός ελίσσόμενου βλαστού που καταλήγει σε εντυπωσιακό άνθος, χρώματος μπλε του κοβαλτίου, χρησιμοποιήθηκε κάτω από το γείσο της στέγης του υποκαταστήματος της Κοζάνης. Εντάσσεται και αυτό στην προσπάθεια αναβίωσης της βυζαντινής παράδοσης αλλά με λιγότερη επιτυχία από το αντίστοιχο των Ιωαννίνων. Η φρίζα με τα κεραμικά πλακίδια «Κιοντάχειας» παραμένει μέχρι σήμερα το κομψότερο χαρακτηριστικό του.

Στα χρόνια της γερμανική κατοχής στέγαζε το Γερμανικό Φρουραρχείο. Στο κτήριο αυτό στεγαζόταν στον όροφο η περιφερειακή διοίκηση Kreis Kommandatur.

4^η επίσκεψη: Πάμε σχολείο.....

Εκτιμώμενη διάρκεια : 3 διδακτικές ώρες.

Περιεχόμενο: Μια ενδιαφέρουσα επίσκεψη είναι στα δύο σχολεία της Κοζάνης, το 1^ο Γυμνάσιο Κοζάνης, γνωστό ως Βαλταδώρειο, και το Δημοτικό Χαρισίου Μούκα. Η ιστορία τους συνδέεται με την ιστορία της εκπαίδευσης των αρχών του 20^{ου} αιώνα στην πόλη της Κοζάνης. Το πρώτο ιδρύθηκε το 1899 και το δεύτερο μετά την Απελευθέρωση με προορισμό την εκπαίδευση των κοριτσιών (Παρθεναγωγείο). Σήμερα δεσπόζουν στο κέντρο της πόλης και συνεχίζουν να λειτουργούν.

Οι διδακτικοί στόχοι είναι οι μαθητές/τριες:

- ✓ Να γνωρίσουν και να μελετήσουν την ιστορία δύο σημαντικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της Κοζάνης.
- ✓ Να μελετήσουν τα αρχιτεκτονικά τους χαρακτηριστικά (στοιχεία νεοκλασικισμού στο Δημοτικό του Χαρισίου Μούκα)
- ✓ Να γνωρίσουν την καθημερινότητα ενός μαθητή /μαθήτριας των αρχών του 20^{ου} αιώνα και να τη συγκρίνουν με την καθημερινότητα των μαθητών/τριών του 21^{ου} αιώνα. Να εξάγουν τα συμπεράσματά τους.
- ✓ Να προβληματιστούν για την εκπαίδευση των παιδιών παλιότερα: διάκριση σχολείων σε αρρένων-θηλέων, προγράμματα σπουδών, ενδυμασία και στη συνέχεια να τα συγκρίνουν με το σημερινό σχολείο
- ✓ Να αξιολογήσουν τη σημασία του σχολείου και, γενικότερα, της μορφωσης στην τοπική κοινωνία και στη ζωή των ανθρώπων.
- ✓ Να εκτιμήσουν την προσφορά/ευεργεσία κάποιων ανθρώπων στην ίδρυση και λειτουργία εκπαιδευτικών ιδρυμάτων.

Υλικά μέσα: Ο 4^{ος} θεματικός φάκελος, μολύβια, τετράδιο, μπλοκ ζωγραφικής, φωτογραφική μηχανή

Ερευνητικά ερωτήματα που διατυπώνουν οι μαθητές/τριες:

- ✓ Ποιες ήταν οι γενικότερες συνθήκες που οδήγησαν στην ίδρυση των σχολείων;
- ✓ Ποιες δυσκολίες αντιμετώπισε στην αρχή το ζήτημα της ίδρυσής τους και πώς ξεπεράστηκαν;
- ✓ Ποια είναι η αρχιτεκτονική τους και γιατί; Πώς διατηρούνται σήμερα;
- ✓ Ποια ήταν η θέση τους στο κέντρο της πόλης τότε και ποια σήμερα; Γιατί επιλέχτηκε αυτή η θέση;
- ✓ Ποια ήταν τα Προγράμματα Σπουδών παλιά και ποια είναι σήμερα; Εντοπίζετε μόνο διαφορές ή και ομοιότητες;
- ✓ Πόσα σχολεία λειτουργούν σήμερα στην πόλη της Κοζάνης;

Μια ώρα στο Βαλταδώρειο Γυμνάσιο: (1^η διδακτική ώρα).

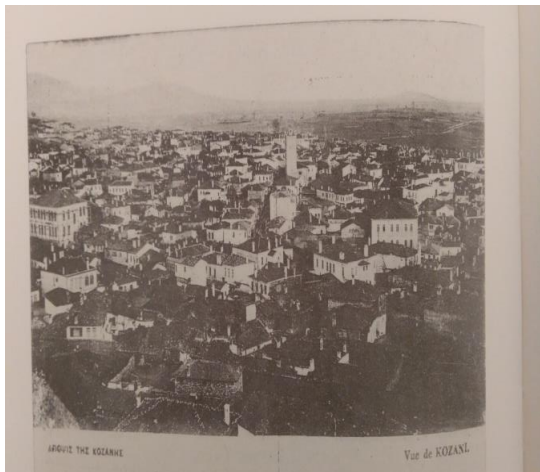
Περιγραφή: Η επίσκεψη στο ιστορικό αυτό διδακτήριο αποτελεί μια ενδιαφέρουσα εμπειρία. Το Βαλταδώρειο σχολείο σήμερα στεγάζει το 1^ο γυμνάσιο Κοζάνης. Οι μαθητές/τριες έχουν την ευκαιρία να διαπιστώσουν ότι το σχολείο του 1899 λειτουργεί αδιάλειπτα μέχρι σήμερα και φιλοξενεί ένα μεγάλο αριθμό συμμαθητών/τριών τους.

Στην επίσκεψη αυτή παρουσιάζονται από τον εκπαιδευτικό κάποια ιστορικά στοιχεία για τη θεμελίωση και την αρχιτεκτονική του, ενώ οι μαθητές/τριες εξερευνούν και παρατηρούν το θυρεό που υπάρχει στην κεντρική είσοδο, τις προτομές των ευεργετών και, γενικότερα, την αρχιτεκτονική του. Με αφορμή τη «σημαία του Βαλταδώρειου σχολείου» γίνεται αναφορά στην εκπαίδευση κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου και της Κατοχής. Οι φωτογραφίες μαθητών/τριών από το σχολείο και τα Προγράμματα Σπουδών παλιότερων εποχών δίνουν την αφορμή για συζήτηση σχετικά με την εκπαίδευση των νέων. Ακολουθεί η παρακάτω δραστηριότητα για το σύνολο της τάξης

Ο κάθε μαθητής/τρια συντάσσει ένα «δημοσιογραφικό» άρθρο, στο οποίο περιγράφει ένα γεγονός από την ιστορία του Γυμνασίου που τον/την εντυπωσίασε.

Μία ώρα στο Δημοτικό Χαρισίου Μούκα (2^η διδακτική ώρα)

Περιγραφή: Μια παλιά φωτογραφία του κτιρίου (1916) συνιστά την αφορμή για την εκδίπλωση της ιστορίας του. Το παλιό Παρθεναγωγείο δεσπόζει έναν αιώνα σε μια από τις παλιές γειτονιές της πόλης. Οι μαθητές/τριες παρατηρούν την αρχιτεκτονική του, επισκέπτονται τις αίθουσές του και συμμετέχουν στις παρακάτω δραστηριότητες ανακάλυψης.

Α. Ποιο σημείο της πόλης εικονίζεται στην Καρτ –ποστάλ του 1916;
Σε ποιο κράτος ανήκε τότε η Κοζάνη;
Ποια ιστορικά γεγονότα συνέβησαν τότε στην Ευρώπη, στην Ελλάδα και, ειδικότερα, στην Κοζάνη το 1916 ;
Σε ποια γλώσσα είναι γραμμένα τα στοιχεία; Τι μπορεί να σημαίνει αυτό;
Ποια από τα κτίρια που απεικονίζονται διασώζονται και σήμερα;
Μπορείτε να εντοπίσετε τα δύο σχολεία που επισκεφτήκαμε σήμερα;

Ασπρόμαυρη λιθογραφία του περ. 1916

ΑΠΟΨΙΣ ΤΗΣ ΚΟΖΑΝΗΣ/ Vue de KOZANI ΑΠΟΨΙΣ ΤΗΣ ΚΟΖΑΝΗΣ. Vue de KOZANI. Ασπρόμαυρη λιθογραφία .εκδότης ο Χατζηγηργόριος Πιτένης, περ. 1916.Αριστερά διακρίνεται το Παρθεναγωγείο με σκαλωσιές με σχέδια του αρχιτέκτονα Ξενοφών Παιονίδη.

Β. Παρατηρήστε προσεκτικά τη φωτογραφία.

Μπορείτε να εντοπίσετε στοιχεία του νεοκλασικισμού στο κτίριο;
Ποια άλλα κτίρια της πόλης μας με αντίστοιχα χαρακτηριστικά γνωρίζετε;
Μήπως ξέρετε και άλλα κτίρια στον ελλαδικό χώρο που ακολουθούν αυτό το ρυθμό;

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ : 4ης επίσκεψης

(1 διδακτική ώρα)

1. Να μελετήσετε το απολυτήριο ενός μαθητή του ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΚΟΖΑΝΗΣ το 1905.

	<p>Ποιες πληροφορίες μπορείτε να εξάγετε για τα προσωπικά στοιχεία του μαθητή και για τα μαθήματα διδασκαλίας;</p> <p>Στη συνέχεια, να το συγκρίνετε το σημερινό απολυτήριο ενός γυμνασίου.</p> <p>Εντοπίζετε ομοιότητες ή μόνο αλλαγές;</p> <p>Μπορείτε να τις επισημάνετε;</p>
--	--

2. «..Κι όταν έδωσα εξετάσεις για το Γυμνάσιο, πέρασα κι έγινα μαθητής του Γυμνασίου. Φόρεσα το πηλίκιο με την κουκουβάγια και ανέβηκα στο πάνω πάτωμα του Βαλταδώρειου όπου στεγαζόταν το Γυμνάσιο... Το Γυμνάσιο ήταν μικτό και φοιτούσαμε και με κορίτσια που προέρχονταν απ' το Παρθεναγωγείο και δεν τα γνωρίζαμε. Όλες οι μαθήτριες φορούσανε ποδιά με άσπρο μεγάλο κολάρο, τις κοιτάζαμε περίεργα σαν να βλέπαμε κορίτσια για πρώτη φορά. Πολύ σύντομα καταλάβαμε πως ο συναγωνισμός μαζί τους ήταν πολύ σκληρός...»

Μιχ. Παπακωνσταντίνου, *Η πέτρινη πόλη*, Εστία, Αθήνα 1995, σελ.49-50

Να διαβάσετε το απόσπασμα και να επισημάνετε τις αλλαγές που παρουσιάζονται τη δεκαετία του τριάντα στην εκπαίδευση. Στη συνέχεια να χωριστείτε σε δυο μεγάλες ομάδες (αγόρια/ κορίτσια) και να συζητήσετε για τη διάκριση των σχολείων σε αρρένων-θηλέων και για τη χρήση της ομοιόμορφης ενδυμασίας στα σχολεία τότε και τώρα.

3. Συνδέστε την ιστορία του Βαλταδώρειου σχολείου με άλλα σημαντικά ιστορικά γεγονότα της πόλης και της χώρας. Γιατί η τοπική κοινωνία έδωσε τόση βαρύτητα στη λειτουργία των σχολείων; Τι αποδεικνύει αυτό για τη σχέση των ανθρώπων με τη μόρφωση;

4. Αφού παρατηρήσετε με προσοχή τους πίνακες από το βιβλίο της Ηλιάδου Ταχου Σοφίας⁶⁴⁹, *Η εκπαίδευση στη Δυτική και Βόρεια Μακεδονία(1840-1914)*, και απαντήστε στις ερωτήσεις που ακολουθούν:

Πίνακας 1^{ος} :

Πρόγραμμα 11/9/1897		Πρόγραμμα Γυμν. Κοζάνης 1902-1903	
1.Θρησκευτικά	14 ώρες	1. Ιερά	12 ώρες
2.Αρχ. Ελληνικά	74 ώρες	2. Ελληνικά	69 ώρες
3.Νέα Ελληνικά	8 ώρες	3. Τουρκικά	18 ώρες
4.Μαθηματικά	27 ώρες	4. Μαθηματικά	21 ώρες
5. Φυσική	16 ώρες	5. Φυσικά	14ώρες
6. Ιστορία	19 ώρες	6. Ιστορία	17ώρες
7.Γεωγραφία	6 ώρες	7. Γεωγραφία	10ώρες
8.Λατινικά	19 ώρες	8. Λατινικά	11ώρες
9.Γαλλικά	18ώρες	9. Γαλλικά	18ώρες
10.Φιλοσοφία	2ώρες	10 . Φιλοσοφία	2ώρες
11. Ιχνογραφία	4 ώρες	11. Ιχνογραφία	1 ώρες
12.Γυμναστική	21ώρες	12. Καλλιγραφία	2 ώρες
		13. Εκκλησιαστική Μ.	7 ώρες
	Σύνολο 228		Σύνολο 202

Ποια μαθήματα διδάσκονταν οι μαθητές στα σχολεία το 1897 και ποια στο Γυμνάσιο το 1902-1903;

Ποια από αυτά διδάσκονται και σήμερα; Ποια έχουν καταργηθεί και ποια έχουν αντικατασταθεί με άλλα; Μπορείτε να εξηγήσετε γιατί συνέβη αυτό;

Γιατί στο Γυμνάσιο της Κοζάνης το σχολικό έτος 1902-1903 διδάσκονταν και Τουρκικά; Σε ποιο κράτος ανήκε τότε η Κοζάνη;

Ποιο είναι το σχολικό πρόγραμμα του 2019-2020 στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση;

⁶⁴⁹Ηλιάδου-Τάχου Σοφία, *κπαίδευση στη Δυτική και Βόρεια Μακεδονία(1840-1914)*, από τα αρχεία των Μητροπόλεων Σερβίων- Κοζάνης, Σισανίου, Καστοριάς, Μογλενών, Πελαγονίας, Πρεσπών και Αχρίδας, συμβολή στην ιστορία του μείζονος Μακεδονικού χώρου, Ηριδανός 2001, σελ.258 και 298-299.

Πίνακας 2^{ος} :

«ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΟΥ 1912»

	A	B	Γ	Δ	E	ΣΤ	ΣΥΝΟΛΟ
Ιερά	2	2	2	2	2	2	12
Ελληνικά	6	6	6	6	6	6	36
Μαθηματικά	3	3	3	3	3	3	18
Πραγματογνωσία	2	2	-	-	-	-	4
Πατριδογνωσία	-	2	-	-	-	-	2
Εργόχειρα	4	3	4	4	4	3	22
Ωδική	1	2	2	2	2	2	11
Καλλιγραφία	-	-	2	2	2	2	8
Γυμναστική	-	-	2	1	1	2	6
Ιστορία	-	-	2	2	2	2	8
Γεωγραφία	-	-	-	2	2	2	6
Ιχθυογραφία	-	-	-	2	2	2	6
Οικιακή οικονομία	-	-	-	-	-	2	2
Σύνολο	18	20	23	26	26	28	141

Ποια μαθήματα διδάσκονταν το 1912 στα σχολεία των θηλέων;

Πιστεύετε ότι το πρόγραμμα σπουδών συνδέονταν με το κοινωνικό ρόλο των γυναικών;

Γιατί δεν διδάσκονταν ξένες γλώσσες τα κορίτσια ;

Ποια μαθήματα είναι διαφορετικά από των αγοριών;

Τα μαθήματα καταδεικνύουν τη διαφοροποιημένη αγωγή των δύο φύλων;

4^{ος} ΘΕΜΑΤΙΚΟΣ ΦΑΚΕΛΟΣ

1. ΒΑΛΤΑΔΩΡΕΙΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ

Το ΒΑΛΤΑΔΩΡΕΙΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ βρίσκεται στην οδό Μπουσίου, Εστίας και Δρίζη και θεωρείται διατηρητέο.

Η ιστορία της θεμελίωσης ενός γυμνασίου στην πόλη της Κοζάνης ανάγεται στη δεκαετία του 1850, όταν μετά τον θάνατό του το 1849, ο Επίσκοπος Σερβίων και Κοζάνης Βενιαμίν άφησε για τα σχολεία και τους ναούς της Κοζάνης το ποσό των 60.000 γροσίων. Σκέψη του ήταν η Σχολή της Κοζάνης να μετατραπεί με τα 20.000 γρόσια σε «τέλειον Μακεδονικόν Γυμνάσιον», αλλά δεν ευοδώθηκε. Άλλη μια προσπάθεια ίδρυσης σχολείου πραγματοποιήθηκε στα 1869 με τη συνδρομή του Παύλου Χαρίση, που δεσμεύτηκε να βοηθήσει προσωπικά στην ίδρυση σχολείου στην Κοζάνη, όμως, η διεθνής συγκυρία ανέτρεψε τα σχέδια.

Μετά το θάνατό του, στις 17 Νοεμβρίου 1896, ο Λάμπρος Βαλταδώρας κληροδοτεί το ποσό των 500 εικοσάφραγκα για την ανέγερση Γυμνασίου. Τον Οκτώβρη του επόμενου έτους επισκέπτεται την Κοζάνη ο Βασίλειος Βαλταδώρας και συναντάται με την Αντιπροσωπεία της Κοινότητας στην οποία, κοντά στο ποσό του αποθανόντος αδερφού του, προσθέτει άλλα 50 εικοσάφραγκα σαν πρώτη δόση, και μαζί με τα αδέρφια του, Γεώργιο και Κωνσταντίνο, ένα οικοπέδο 1185 τ. μ. για να κτιστεί το Γυμνάσιο.

Η αντιπροσωπεία συνειδητοποίησε ότι η ίδρυση και λειτουργία ενός σχολείου απαιτούσε δαπάνες για τη συντήρησή του γι αυτό και συστάθηκε στις 22 Φεβρουαρίου

1898 το «Κεντρικό Γραφείο». Στις 12 Απριλίου 1899 έφτασε η είδηση με το φιρμάνι για την ανέγερσή του και ο θεμέλιος λίθος ετέθη στις 7 Ιουνίου 1899, παρουσία των αρχών. Σύσσωμος ο λαός βοηθά στην προσπάθεια, οι εργασίες προχωρούν γρήγορα και τα λεφτά τελειώνουν και γρήγορα, έτσι οι εργασίες διακόπτονται, γεγονός που στενοχωρεί τον κόσμο. Τελικά, ο Βασίλειος Βαλταδώρας αποφαινεται ότι θα αναλάβει εξ ολοκλήρου την αποπεράτωση του έργου.

Αρχές Αυγούστου του 1900 οι εργασίες αναστέλλονται με διαταγή των τοπικών τουρκικών Αρχών με την αιτιολογία ότι το φιρμάνι καθόριζε τις διαστάσεις του κτιρίου σε πήχεις και αυτό χτιζόταν σε μέτρα. Αφορμή ήταν η λέξη «ζιρά» που σήμαινε στο φιρμάνι γαλλικό μέτρο μετά τη διευθέτηση του ζητήματος διευθετήθηκε και οι εργασίες συνεχίστηκαν.

Το 1900 έχει ήδη οργανωθεί ως εξατάξιο και περιμένει την αναγνώρισή του από την Κυβέρνηση του ελεύθερου Ελληνικού Κράτους. Τελικά, το Υπουργείο Παιδείας με το διάταγμα που δημοσιεύεται στην εφημερίδα της Κυβερνήσεως στις 26 Ιανουαρίου 1901 κατατάσσει το Γυμνάσιο μεταξύ ισοτίμων του Εσωτερικού και των αναγνωρισμένων του Εξωτερικού.

Την περίοδο 1900-1910: Στην Α' τάξη του Γυμνασίου εγγράφονται τα αγόρια από τις δύο Αστικές σχολές και τα κορίτσια του Παρθεναγωγείου μετά από εισιτήριες εξετάσεις. Στον κάτω όροφο στεγαζόταν η Α' αστική σχολή και στον άνω όροφο το Γυμνάσιο. **Την περίοδο 1910-1920:** Μετά το 1914 τα εκπαιδευτικά ιδρύματα χρηματοδοτούνται από το Υπουργείο Παιδείας. Τα προγράμματα, τα βιβλία, η ίδρυση και η λειτουργία τους εποπτεύονται από το Υπουργείο. Οι Αστικές Σχολές αρρένων μετονομάζονται σε Δημοτικό σχολεία αρρένων και τα Παρθεναγωγεία σε Δημοτικά σχολεία θηλέων. Στο Βαλταδωρείο εγγράφονται και τα δύο φύλα κατόπιν εξετάσεων. **Την περίοδο 1920-1930:** Ιδρύεται η Δημόσια Εμπορική Σχολή στην

Κοζάνη (1924) και καθιερώνεται η χρήση του μαθητικού πηλήκιου για τα αγόρια και της ποδιάς για τα κορίτσια. Για το Βαλταδώρειο ήταν μαύρου χρώματος, πάνω από το γείσο είχε μια κουκουβάγια(σύμβολο σοφίας/ γραμμάτων)και κάτω από το σήμα για το γυμνάσιο που φοιτούσαν (Γ. Κ. ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΚΟΖΑΝΗΣ) και δίπλα δεξιά ο αριθμός μαθητολογίου του παιδιού. Οι μαθήτριες μέσα και έξω από το σχολείο φορούσαν μπλε ποδιά με άσπρο γιακά. Οι κανόνες ήταν πολύ αυστηροί.

Την περίοδο 1930-1950: Εποχή δύσκολη. Στη διάρκεια της γερμανικής κατοχής τα διδακτήρια των Δημοτικών σχολείων και των Γυμνασίων τα επίταξε ο κατακτητής και τα χρησιμοποίησε σαν διοικητήρια ή φυλακές. Το Βαλταδώρειο χρησιμοποιήθηκε ως διοικητήριο. Από τα **1950 και 2019** το Βαλταδώρειο σχολείο ακολούθησε τις αντίστοιχες αλλαγές του εκπαιδευτικού συστήματος.

Σήμερα στεγάζει το 1^ο γυμνάσιο Κοζάνης.

2.Χαρισίου Μούκα/ Παρθεναγωγείο

Από το 1915, εκτός από τα κατώτερα εξατάξια Παρθεναγωγεία, λειτουργούσε στην Κοζάνη Ανώτερο Αστικό

Παρθεναγωγείο, γυμνασιακού επιπέδου, αρχικά μονοτάξιο, κατόπιν τετρατάξιο σε ιδιόκτητο κτίριο στην αρχή της οδού Παύλου Χαρίση (Λαογραφικού Μουσείου). Η εξήγηση είναι οι συνήθειες και η νοοτροπία της εποχής για τη θέση και το ρόλο των γυναικών στην κοινωνία. Η γυναίκα σύμφωνα με την επικρατούσα αντίληψη έπρεπε να διδάχτει μια σειρά μαθημάτων όπως οικιακή οικονομία, καλλιγραφία, γαλλικά.

Στην πόλη της Κοζάνης, αγόρια και κορίτσια φοιτούσαν μαζί ως το 1862 «τα θήλεια συνεδιδάσκοντο τοις άρρεσιν». Το Παρθεναγωγείο ιδρύθηκε το 1862 με πρώτη διευθύντρια την Σοφία Στρατηγοπούλου και στεγαζόταν σε νοικιασμένα σπίτια ως το 1873. Αρχικά, προτιμήθηκαν οι οικίες Γ. Γκορτσούλη και Ηλ. Βαμβακά. Το 1873 ο Κ. Τακιατζής φρόντισε η στέγαση να είναι σε χωριστό οίκημα, ΒΔ. του ναού του Αγ. Νικολάου, στην περιοχή Μπήτσικο. Ωστόσο η στενότητα του οικήματος, οι λιποθυμικές τάσεις των κοριτσιών και, ειδικά η ίδρυση του Γυμνασίου Κοζάνης, έθεσαν το ζήτημα της οικοδόμησης Παρθεναγωγείου ή της μετεγκατάστασής του.

Το 1910 αποφασίστηκε η στέγαση του Παρθεναγωγείου στην οικία «Καρατζέτζου», όπου και λειτούργησε το διάστημα 1911-1914 επί της σημερινής οδού Χαρισίου Μούκα, με σχέδια του αρχιτέκτονα Ξεν. Παιονίδη. Το κτίριο οικοδομήθηκε μετά την κατεδάφιση της οικίας Καρατζέτζου – Τράντα το 1911, προκειμένου να οικοδομηθεί ένα νέο νεοκλασικό οίκημα με τη δωρεά του Χαρισίου Μούκα, σώζεται μέχρι σήμερα και στεγάζει το αντίστοιχο Δημοτικό σχολείο. Οι απόφοιτες σπούδαζαν στο Διδασκαλείο δημοτικής εκπαίδευσης ή στη Σχολή Νηπιαγωγών. Το Ανώτερο Παρθεναγωγείο Κοζάνης λειτούργησε ως το 1936 οπότε και καταργήθηκε. Τότε ιδρύθηκε το Γυμνάσιο θηλέων για όλες τις κοπέλες.

**5^η επίσκεψη: Δρίζιο Μέγαρο: Ένα κτίριο, πολλές χρήσεις
(Οικία, Νοσοκομείο, Ορφανοτροφείο, Σχολείο, Ωδείο).**

Εκτιμώμενη διάρκεια: 2 διδακτικές ώρες.

Περιεχόμενο: Το Δρίζιο Μέγαρο χτίστηκε με σκοπό να φιλοξενήσει τον βασιλιά της Ελλάδας μετά την απελευθέρωση της Κοζάνης. Βρίσκεται μακριά από το ιστορικό κέντρο της πόλης. Στη διάρκεια των χρόνων γνώρισε πολλές αλλαγές στη χρήση του. Από οικία του Κ.Δ. Δρίζη, λειτούργησε ως νοσοκομείο, ορφανοτροφείο, σχολείο. Σήμερα στεγάζει το Δημοτικό Ωδείο Κοζάνης.

Οι στόχοι της διδασκαλίας είναι: Οι μαθητές/τριες...

- ✓ Να γνωρίσουν ένα σημαντικό ιστορικό κτίριο της πόλης συνδεδεμένο με την ιστορία της πόλης και της Ελλάδας
- ✓ Να συζητήσουν και να ερμηνεύσουν τη σημασία της προσφοράς του ιδιοκτήτη στην πόλη του και γενικότερα στη χώρα.
- ✓ Να γνωρίσουν τις μεγάλες προσωπικότητες που φιλοξενήθηκαν στην οικία.
- ✓ Να επισημάνουν τις αλλαγές χρήσης του στη διάρκεια του χρόνου.
- ✓ Να ανακαλύψουν την ιστορία μέσα από φωτογραφίες του κτιρίου
- ✓ Να μελετήσουν τη θέση της μουσικής στην πόλη της Κοζάνης με αφορμή τη στέγαση του Δημοτικού Ωδείου στο συγκεκριμένο κτίριο.
- ✓ Τελικά, να εκτιμήσουν τη σημασία του πολιτισμού για την κοινωνία της Κοζάνης.

Υλικά μέσα: Ο 5^{ος} θεματικός φάκελος, μολύβια, τετράδιο, μπλοκ ζωγραφικής, φωτογραφική μηχανή.

Ερευνητικά ερωτήματα που διατυπώνουν οι μαθητές/τριες:

- ✓ Ποιος ήταν ο Κων/νος Δρίζης και ποια η προσφορά του στην πόλη ;
- ✓ Ποια είναι η ιστορία του κτιρίου; Γιατί έχτισε την οικία αυτή, σύμφωνα με τη διαθήκη του;
- ✓ Ποιες σημαντικές προσωπικότητες φιλοξενήθηκαν εδώ; Πώς συνδέεται το κτίριο με την ιστορία της πόλης;
- ✓ Ποια η θέση της μουσικής στην πόλη της Κοζάνης; ποια η σχέση των κατοίκων με τον πολιτισμό;

Περιγραφή: Το εντυπωσιακό κτίριο δεσπόζει σε έναν υπέροχο κήπο. Από την πρώτη ματιά ο επισκέπτης καταλαβαίνει ότι η θεμελίωσή του είχε έναν βαθύτερο σκοπό από τη στέγαση μιας οικογένειας. Η συγκεκριμένη επίσκεψη/διδασκαλία δίνει την ευκαιρία για περπάτημα και ιστορική ξενάγηση. Στη διάρκεια παρουσίασης της ιστορίας του Δρίξειου Μεγάρου μια σειρά από φωτογραφίες επικουρούν τον στόχο της διδασκαλίας. Οι μαθητές παρατηρούν, ψάχνουν, ερευνούν τον χώρο, συμμετέχοντας στις παρακάτω δραστηριότητες:

Η *πρώτη ομάδα* αναλαμβάνει να μελετήσει το φωτογραφικό υλικό του κτιρίου και να παρουσιάσει σε ένα κολάζ τη συνέχεια και την αλλαγή μέσα από τις επαναχρήσεις του. Η *δεύτερη ομάδα* φωτογραφίζει το κτίριο και ετοιμάζει ένα φυλλάδιο για τα πολιτιστικά δρώμενα της πόλης. Η *Τρίτη ομάδα* μελετά τις προσωπικότητες που φιλοξενήθηκαν στο κτίριο και την αντίστοιχη εποχή με τη βοήθεια της βιβλιογραφίας που τους δίνεται. Τέλος, η *τελευταία ομάδα* μελετά την βιογραφία του Κων/νου Δρίζη, τη δράση και το έργο του και συντάσσει άρθρο με τίτλο «Κωνσταντίνος Δρίζης, ένας μεγάλος ευεργέτης για την πόλη της Κοζάνης».

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ : 5ης επίσκεψης

(1 διδακτική ώρα)

1. Αφού παρατηρήσετε τις εικόνες, προσπαθήστε να απαντήσετε στις ερωτήσεις

Περιγράψτε τη φωτογραφία.
Ποιο κτίριο δεσπόζει στη φωτογραφία;

Σε ποια ιστορική στιγμή αναφέρεται;
Πού ανήκει πλέον η Κοζάνη;
Τι γνωρίζετε για την Απελευθέρωσή της;

Υποθέστε ότι είστε ένα από τα πρόσωπα που φιλοξενείται /ή εργάζεται στο Δρίζιο Μέγαρο το Σαββατοκύριακο της Απελευθέρωσης.
Καταγράψτε τις εντυπώσεις και τα αισθήματά σας στο ημερολόγιό σας.
π.χ. ο βασιλιάς, η βασίλισσα, ο μάγειρας, ένας εύζωνος.

Η οικία του Δρίζη. Εύζωνοι φρουρούν την είσοδο, ενώ πολίτες της Κοζάνης περιμένουν να δουν τον Βασιλιά Γεώργιο Α΄, που φιλοξενείται εδώ μετά την απελευθέρωση στις 14 Οκτωβρίου 1912.

Χρωματιστή καρτ-ποστάλ του 1924-1925

Γιατί παρουσιάζονται πολλά παιδιά στην αυλή;
Πότε φιλοξένησε παιδιά; Για ποιο σκοπό;

2. Αφού παρατηρήσετε τις εικόνες που ακολουθούν και διαβάσετε τις πηγές, να απαντήσετε στις παρακάτω ερωτήσεις:

Είναι πρωτογενείς ή δευτερογενείς πηγές;

Ποια επιθυμία εκφράζει ο Κ.Δ. Δρίζης στο Κωδικέλλο της Διαθήκης του (πηγή 2^η); Υλοποιήθηκε;

Πώς παρουσιάζεται το γεγονός της επίσκεψης Βενιζέλου στην Κοζάνη (πηγή 3^η) στην αφήγηση του Μιχ. Παπακωνσταντίνου; Πώς αποτυπώνεται στις φωτογραφίες (πηγή 1η);

Ποια γεγονότα διαδραματίζονταν στη χώρα μας τη συγκεκριμένη ιστορική στιγμή (1926-1933);

Πηγή 1^η :

Παπακωνσταντίνου Μιχάλη, *Η πέτρινη πόλη*, Εστία, Αθήνα 1995,σελ.108

Παπακωνσταντίνου Μιχάλη, *Η πέτρινη πόλη*, Εστία, Αθήνα 1995,σελ.109

Πηγή 2^η

ΚΩΔΙΚΕΛΛΟΣ

Εν Κοζάνη τη 30^η Ιουνίου 1926 δια του παρόντος κωδικέλλου επιθυμώ τα εξής.

Εις την Επιτροπήν η οποία θα διαχειρίζεται τα άνω κληροδοτήματά αφαιρώ τον κ. Γεώργιον Πολυζούλην και αντί αυτου διορίζω τον κ. Μανωλάκην Στεργίου Δαρδούφαν. Μετά τον θάνατόν μου όπου αφήνω εις την σύζυγόν μου Νίτσαν το οικοπέδον εις την οδόν Τριανδρίας δια να κάμη δύο ανδριάς επειδή έγινε το σχέδιον πόλεως και το παίρνει από τρεις μεριές έχασε την μεγαλύτερην αξίαν και αντί δύο ανδριάς να κάμη μίαν του κ. Ελευθερίου Βενιζέλου και εάν θέλει η σύζυγός μου Νίτσα, επειδή έχει χρήματα ιδικά της όπως έκαμε το μνήμα μου ζων εγώ εάν θέλη ας κάμη και τον ανδριάντα του κ. Ελευθερίου Βενιζέλου απέναντι του οικοπέδου εις την οδόν Τριανδρίας την αξίαν. Κ.Δ. Δρίζης

Νικ. Π. Δελιαλής, *Διαθήκαι ευεργετών της πόλεως Κοζάνης, Θεσσαλονίκη 1970, σελ.41*

ΚΩΔΙΚΕΛΛΟΣ: έγγραφο που συμπληρώνει μία διαθήκη (πύλη της ελληνικής γλώσσας)

Σημείωση: τόσο ο Κωδικέλλος όσο και η τελευταία του διαθήκη ελήφθησαν από ακριβές υπηρεσιακό αντίγραφο, γιατί τα πρωτότυπα καταστράφηκαν στη μεγάλη πυρκαγιά του Δικαστικού Μεγάρου στις 23 Μαρτίου 1939 και καταχωρήθηκαν χωρίς αποκατάσταση των ορθογραφικών και άλλων λαθών. (σημείωση 4 στο Νικ. Π. Δελιαλής, *Διαθήκαι ευεργετών της πόλεως Κοζάνης, Θεσσαλονίκη 1970, σελ.41*)

Πηγή 3^η

«Κι ο Βενιζέλος ήρθε κάποια Τρίτη, στις 30 Αυγούστου. Ερχότανε απ' τη Φλώρινα, όπου είχε πάει με τρέινο, έκανε μια στάση στην Πτολεμαΐδα κι έφτασε στην Κοζάνη νωρίς, μετά το μεσημέρι..... Στην Κοζάνη έμεινε στο σπίτι της χήρας του Δρίζη, της οποίας ο άνδρας είχε δώσει τα λεφτά που χρειαζόνταν για να γίνει ο ανδριάντας του. Έγινε από τον γλύπτη Θωμόπουλο και είχε στηθεί, πριν από χρόνια, στην αυλή του Οικοτροφείου, δηλαδή του παλατιού που είχε χτίσει ο Δρίζης και το είχε χαρίσει στον Δήμο Κοζάνης και που σήμερα το επισκευάσανε και το κάνανε σχολείο. Ο Βενιζέλος φαινότανε στο άγαλμα ως τη μέση, έβλεπε προς την ανατολή και στα χέρια του κρατούσε τον χάρτη της Μεγάλης Ελλάδας. Ήτανε ο πρώτος ανδριάντας του σ' ολόκληρη την Ελλάδα. Τι κρίμα που τα πάθη τον καταστρέψανε αργότερα.»

Παπακωνσταντίνου Μιχάλη, *Η πέτρινη πόλη*, Εστία, Αθήνα 1995, σελ.106-107

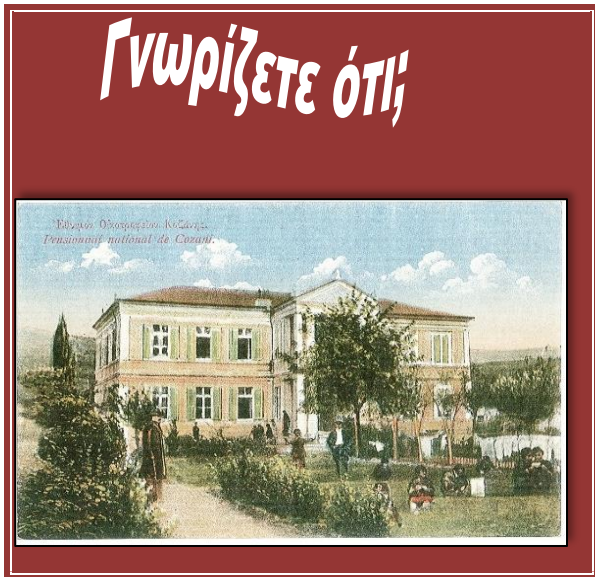
3. Το Δρίζειο Μέγαρο, **ως ομιλούν κτίριο**, αποκτά φωνή και αφηγείται την ιστορία του. Συνεχίστε την ιστορία του κτιρίου, δίνοντας έμφαση στην εποχή που εσείς θέλετε και με το ύφος που θα επιλέξετε οι ίδιοι.

π.χ. *Η αυλή μου γέμισε παιδιά, ορφανά παιδιά που ήρθαν από την Μικρά Ασία. Ποτέ μου δεν είδα τόσα παιδιά.....*

4. Να κατασκευάσετε ένα ψηφιακό λεύκωμα αφιερωμένο στο Δρίζειο Μέγαρο με εικόνες, πληροφορίες και μουσική επένδυση από γνωστούς διεθνούς φήμης συνθέτες της πόλης μας π.χ. Φον Κάραγιαν.(την άσκηση θα αναλάβουν τα παιδιά που γνωρίζουν μουσική).

ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΑ: EUROPEAN SCHOOL RADIO <http://europeanschoolradio.eu/el>
Συμμετέχουμε στο ευρωπαϊκό μαθητικό ραδιόφωνο και εκπέμπουμε από το Δρίζειο Μέγαρο. Επιμεληθείτε μια εκπομπή **on air** από τον χώρο του Ωδείου και σε απευθείας μετάδοση σε όλα τα σχολεία. Η ιστορία συναντά τη μουσική!! Στην ωριαία εκπομπή σας αναφερθείτε στα πιο σημαντικά γεγονότα του συγκεκριμένου κτιρίου, πλαισιωμένα με ροκ ακούσματα ή κλασικά κομμάτια καλλιτεχνών της Κοζάνης. Ετοιμάστε μια ωριαία ραδιοφωνική εκπομπή!

5^{ος} Θεματικός φάκελος

Δρίζιο Μέγαρο: Οικία, Νοσοκομείο, Ορφανοτροφείο, Σχολείο, Ωδείο

Ένα κτίριο, πολλές χρήσεις

Πρόκειται για το αρχοντικό του Κωνσταντίνου Δρίζη, με τη διαθήκη του οποίου συστήθηκε το Δρίζιο κληροδότημα. Βρίσκεται στην Οδό Δαβάκη, Αλκέτα και Δοξάτου, φέρεται ως ιδιοκτησία της Ιεράς Μητρόπολης Κοζάνης και είναι διατηρητέο κτίριο.

Α. κτίριο

Ο Κωνσταντίνος Δρίζης έχτισε το κτίριο στα 1906 για να «φιλοξενήσει τον ελευθερωτή της πόλης, το βασιλιά των Ελλήνων». Τον Ιούλιο του 1907, μετά το θάνατο του πατέρα του, δωρίζει στην κοινότητα «την νεόδμητον και περικαλλή οικίαν αυτού, ίνα χρησιμεύση εις το μέλλον ως Νοσοκομείον, υποδηλώσας και ανάλογον προίκησιν δια τας ανάγκας αυτού». Στα σουλτανικά έγγραφα της Δημοτικής βιβλιοθήκης Κοζάνης (1721-1909), υπάρχει έγγραφο με ημερομηνία 14 Ιουνίου 1909 προς τον βαλή του Βιλαετίου Μοναστηρίου,

τον ναίτη των Σερβίων, και τα μέλη του συμβουλίου (του καζά), στο οποίο χορηγείται η άδεια για να μετατραπεί η δωρηθείσα οικία του Κωνσταντίνου Δρίζη στην Κοζάνη σε Νοσοκομείο. Σύμφωνα με το έγγραφο το δώροφο πέτρινο σπίτι βρίσκεται στην τοποθεσία Κερεμιντζηλέρ(Keremidciler), σε ιδιόκτητο οικόπεδο με μήκος 25 μέτρα και 90 εκατοστά, πλάτος 12 μέτρα και 90 εκατοστά και 9 μέτρα ύψος. νοικοκυριά και 9.025

Με την απελευθέρωση της Κοζάνης στις 11 Οκτωβρίου 1912, η Α.Μ. βασιλιάς Γεώργιος Α΄ επισκέπτεται την πόλη της Κοζάνης και φιλοξενείται στο σπίτι του Κωνσταντίνου Δρίζη, την Κυριακή 14 Οκτωβρίου 1912.

Σπουδαίες προσωπικότητες φιλοξενήθηκαν στο σπίτι, όπως ο γενικός επιθεωρητής Μακεδονίας και μετέπειτα πρωθυπουργός Χιλμή πασάς(Αύγουστος 1907),ο Τούρκος υπουργός εσωτερικών Χατζηαδής Βέης, ο βασιλιάς Γεώργιος, αμέσως μετά την Απελευθέρωση, και ο τότε διάδοχος και μετέπειτα βασιλιάς της Σερβίας Αλέξανδρος.

Η νεοκλασική οικία του Δρίζη είχε διάφορες χρήσεις. Το 1923 λειτούργησε ως Ορφανοτροφείο με διάφορες εκπαιδευτικές ανάγκες, ενώ το 1962-64 χρησιμοποιήθηκε από το στρατό για Λέσχη Αξιωματικών. Το 1967-68 συστεγάζει το 8^ο και 9^ο δημοτικό σχολείο. Ενώ το 8^ο δημοτικό μεταστεγάζεται σε δική του στέγη(1985), το 9^ο παραμένει στην οικία του Δρίζη ως το 1997-98, που ήδη το Μάρτη του 1987 παραχωρείται στο δημόσιο με την προϋπόθεση να το ανακαινίσει. Τελικά το 9^ο δημοτικό σχολείο μετακινείται στο δικό του χώρο το 1997-98. Σήμερα, στην οικία του Δρίζη στεγάζεται το Δημοτικό Ωδείο Κοζάνης, και μια σειρά από εκδηλώσεις πραγματοποιούνται σε αυτό.

Στην οικία αυτή στήθηκε ο πρώτος σε σχέση με την υπόλοιπη επικράτεια ανδριάντας προς τιμή του Ελευθέριου Βενιζέλου.

B. Αίγα λόγια για τον ιδιοκτήτη Κωνσταντίνου Δ. Δρίζη:

Ο Κωνσταντίνος Δ. Δρίζης (1851-1927) ήταν γιος του Δημητρίου και της Αικατερίνης. Με την ευφυΐα και την επιχειρηματικότητά του κατάφερε να επεκτείνει τις επιχειρήσεις βάμβακος και νημάτων του πατέρα του και να αποτελεί ένα σεβαστό πρόσωπο της κοινωνίας. Παντρεύτηκε την Αγνή, κόρη του Κωνσταντίνου Δαρδούφα. Υπηρέτησε την πόλη του με κάθε μέσο και ανακηρύχτηκε ευεργέτης. Συμμετείχε στις εκλογές του 1908 για την ανάδειξη αντιπροσώπων στην Οθωμανική βουλή και εκλέχτηκε από το Σαντζάκι των Σερβίων μαζί με τον Γεώργιο Μπούσιο. Παραιτείται όμως από αξίωμα και τη θέση του παίρνει ο δικηγόρος Χαρίσιος Βαμβακάς, μετά από υπόδειξη του Πατριαρχείου.

Συντάσσει δύο διαθήκες: Την πρώτη διαθήκη συντάσσει στις 17 Μαρτίου

1896 αλλά την ακυρώνει στις 8 Αυγούστου 1898. Η δεύτερη διαθήκη είναι ιδίochειρη μυστική διαθήκη, συντάσσεται στις 23 Ιουλίου 1923 και παραδίδεται μετά τον θάνατό του (24 Αυγούστου 1927) στον πρόεδρο Πρωτοδικών Κοζάνης. Η διαθήκη ήταν περικαλυμμένη εξωτερικώς εκ λευκού χάρτου και στο εσωτερικό υπήρχε φάκελος σφραγισμένος με ισπανικό κερί και έφερε τις λέξεις: «Ιδιόγραφος διαθήκη μου Κων/νος Δ. Δρίζης». Στη διαθήκη αυτή κληροδοτεί την περιουσία του στη γυναίκα του Νίτσα, το γένος Κων/νου Δαρδούφα και την υποχρεώνει να καταθέσει στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος το ποσό των 200.000 δρχ., και να λαμβάνει μόνο τους τόκους και μετά το θάνατό της να ιδρυθεί Νομικό Πρόσωπο με το όνομα «Κληροδότημα Κωνσταντίνου Δ. Δρίζη». Ακόμη, ορίζει από τους τόκους αυτών των χρημάτων και τα ενοίκια των δυο σπιτιών (το μεγάλο επί της Οδού Σιατίστης και επί της οδού Τριανδρίας) να προικίζονται πτωχά κορίτσια. Τέλος, του ζητά από τη σύζυγό του να κατασκευάσει δύο ανδριάντες ή προτομή μαρμάρινη μία του ελευθερωτή Ελευθέριου Βενιζέλου και μία δική του και να στηθούν στον κήπο του μεγάλου σπιτιού.

6^η επίσκεψη: Ησυχία.... πάμε βιβλιοθήκη!

Εκτιμώμενη διάρκεια: 2 διδακτικές ώρες.

Περιεχόμενο: Η πόλη της Κοζάνης διεκδικεί τον τίτλο της Πόλης του Βιβλίου. Γιατί άραγε; Στην τελευταία επίσκεψη οι μαθητές/τριες έχουν την ευκαιρία να διαπιστώσουν ποια η σημασία της Βιβλιοθήκης και η θέση της στην ιστορία της πόλης, στην εκπαίδευση και στον πολιτισμό. Το νέο κτίριο της Βιβλιοθήκης, όραμα πολλών ανθρώπων, εγκαινιάστηκε πρόσφατα, τον Οκτώβριο του 2018.

Οι στόχοι της διδασκαλίας είναι: Οι μαθητές/τριες...

- ✓ Να μελετήσουν την ιστορία της Βιβλιοθήκης: από το Αλευροπάζαρο στο σύγχρονο κτίριο των ημερών μας.
- ✓ Να περιηγηθούν στον πλούτο που φυλάσσεται στα ράφια της και να αξιολογήσουν την προσφορά και συμβολή των ευεργετών στον εμπλουτισμό της.
- ✓ Να κατανοήσουν τον ρόλο της βιβλιοθήκης τόσο στη διάρκεια της Οθωμανοκρατίας όσο και μετά την απελευθέρωση της Κοζάνης το 1912.
- ✓ Να προβληματιστούν για τη σημασία και την ανάγκη διαφύλαξης της πολιτισμικής κληρονομιάς σε δύσκολες στιγμές, με αφορμή την προσπάθεια του Ν.Δελιαλή να διασώσει κατά τη διάρκεια των γερμανικών βομβαρδισμών τον πλούτο της.
- ✓ Να συζητήσουν για το μέλλον της Βιβλιοθήκης στα πλαίσια μιας σύγχρονης ευρωπαϊκής πόλης.

Υλικά μέσα: Ο 6^{ος} θεματικός φάκελος, μολύβια, τετράδιο, μπλοκ ζωγραφικής, φωτογραφική μηχανή, παρουσία ειδικού (βιβλιοθηκονόμου, εργαζομένου στη βιβλιοθήκη).

Ερευνητικά ερωτήματα που διατυπώνουν οι μαθητές/τριες.

- ✓ Πώς ξεκίνησε η λειτουργία της Βιβλιοθήκης; Ποιοι ήταν οι σημαντικότεροι σταθμοί στην ιστορική της πορεία;
- ✓ Μπορείτε να αναφερθείτε στον πλούτο της βιβλιοθήκης (κώδικες, αρχεία); Ποιοι υπήρξαν σημαντικοί ευεργέτες της και ποια η σημασία του έργου τους ;
- ✓ Ποια η σημασία της διαφύλαξης της πολιτισμικής κληρονομιάς στη διάρκεια ενός πολέμου. Πώς μπορείτε να χαρακτηρίσετε την πράξη του Ν. Δελιαλή;
- ✓ Σε ποιες ανάγκες και απαιτήσεις της σημερινής εποχής μπορεί να ανταποκριθεί η νέα Βιβλιοθήκη; Πώς συνδέεται με το μέλλον της πόλης;

Περιγραφή: Βρισκόμαστε έξω από το κτίριο της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης, τον τελευταίο σταθμό των επισκέψεών μας. Ο εκπαιδευτικός αναφέρεται στην ιστορία της Βιβλιοθήκης, ενώ όλες οι δράσεις θα γίνουν στο εσωτερικό του κτιρίου

Οι δραστηριότητες ανακάλυψης ξεκινάνε από τον χώρο των υπολογιστών. Εκεί οι μαθητές/τριες περιηγούνται στην ιστοσελίδα της Βιβλιοθήκης, αλιεύουν πληροφορίες και εικόνες για τους δωρητές της όσο και για τους καταλόγους των βιβλίων. Στη συνέχεια ακολουθεί επιμερισμός δραστηριοτήτων. *Μια ομάδα αναζητά τα ψηφιακά αρχεία των παλιών εφημερίδων, η δεύτερη παλιές φωτογραφίες, η Τρίτη ομάδα ερευνά για βιβλία τοπικού ενδιαφέροντος, σημειώνει τη θέση τους για να τα εντοπίσει στο ράφι. Πρόκειται για τα βιβλία που έχουν δει στην τάξη ή στις δραστηριότητες κατά τη διάρκεια του προγράμματος. Η τελευταία ομάδα καταγράφει τις εφημερίδες που διασώζονται στα βιβλιοστάσια της.*

Η δεύτερη στάση είναι ο χώρος του Αναγνωστηρίου.εδώ ο κάθε μαθητής/τρια ψάχνει ένα βιβλίο τοπικού ενδιαφέροντος. Βοηθητικό είναι το υλικό της *τρίτης ομάδας* που θα μοιραστεί σε όλους. Τέλος, στο χώρο των σπάνιων βιβλίων ο υπεύθυνος Βιβλιοθηκονόμος παρουσιάζει βιβλία μεγάλης αξίας.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ : 6ης επίσκεψης

(1 διδακτική ώρα)

1. Η *πρώτη* ομάδα βρίσκεται το χώρο των υπολογιστών και επισκέπτεται την ιστοσελίδα της βιβλιοθήκης www.kozlib.gr. Από εκεί αλιεύει υλικό σχετικά με τις συλλογές και τους καταλόγους που υπάρχουν στη βιβλιοθήκη. Οι μαθητές καταγράφουν τις πληροφορίες για να τις χρησιμοποιήσουν στην καρτέλα που θα δημιουργήσουν για τη βιβλιοθήκη.

2. Η *δεύτερη* ομάδα αναλαμβάνει να δημιουργήσει την καρτέλα της Βιβλιοθήκης (πολυτροπικό κείμενο με πληροφοριακό υλικό και εικόνες).

3. Η *Τρίτη* ομάδα οργανώνει συνέντευξη από τον/την Υπεύθυνο/η της Βιβλιοθήκης(π.χ. Διευθυντή) για θέματα που άπτονται τη λειτουργία της.

4. Η *τέταρτη* ομάδα συντάσσει ένα σύντομο φυλλάδιο ερωτήσεων που σχετικά με την ιστορία της βιβλιοθήκης και το μοιράζει σε όσους βρίσκονται στη βιβλιοθήκη. Στη συνέχεια παρουσιάζει τα συμπεράσματά της έρευνάς της στην ολομέλεια.

5. *Εν όψει της γερμανικής εισβολής, αρχαιολόγοι και εργαζόμενοι στα μουσεία της χώρας μας προχώρησαν με αυτοθυσία στην «απόκρυψη» σημαντικών αρχαιοτήτων των μεγάλων μουσείων, γεγονός που συντέλεσε στη διάσωσή τους. Το ρόλο αυτό στην πόλη της Κοζάνης επωμίστηκε ο Ν. Δελιαλής. Με δική του πρωτοβουλία, μετά την κήρυξη του Ελληνοϊταλικού πολέμου, έκρυψε τα πιο αξιόλογα βιβλία της βιβλιοθήκης μαζί με σπάνια έγγραφα, κώδικες και χάρτες σε δυσπρόσιτη «κρυψώνα» για να μην χαθούν στον πόλεμο και σε ερώτηση που του κάνανε αργότερα απαντούσε χαρακτηριστικά «Πειράζ' ει αν δεν πω πού τ'άβαλα; Φουβούμι μη χρει' στη καμμιά φρ'ρας πάλι του μέρους.»*

Με αφορμή τα παραπάνω να εκφράσετε σε προφορικό ή γραπτό λόγο την άποψή σας για την ανάγκη διαφύλαξης της πολιτιστικής κληρονομιάς, ειδικά στη σημερινή εποχή. (όλες οι ομάδες).

6^{ος} Θεματικός φάκελος

Γνωρίζετε ότι;

Η ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΟΖΑΝΗΣ

Στις 10 Οκτωβρίου 2018 εγκαινιάστηκε με κάθε επισημότητα τα νέο κτίριο της Βιβλιοθήκης Κοζάνης. Το νέο κτίριο αποτέλεσε όραμα πολλών ανθρώπων και σηματοδοτεί για την πόλη της Κοζάνης το πέρασμα σε μια νέα εποχή. Στους λίγους μήνες της λειτουργίας της έχει δείγματα του νέου της ρόλου, ως φάρο πολιτισμού για μικρούς και μεγάλους, επιστήμονες και μη, μαθητές και απλούς πολίτες. Η Βιβλιοθήκη της Κοζάνης συγκαταλέγεται στις ιστορικές βιβλιοθήκες της χώρας μας και φιλοξενεί σημαντικές συλλογές χειρογράφων, εγγράφων και παλαιών εντύπων, αρχειακό υλικό από την τουρκοκρατία, σημαντικό για την τοπική ιστορία και όχι μόνο.

A.Η σχολική βιβλιοθήκη(τέλη 17^{ου}αι.-1813)

Η ιστορία της βιβλιοθήκης ανάγεται στα τέλη του 17^{ου} αιώνα, την εποχή της αστικής οργάνωσης της πόλης, χωρίς να υπάρχουν ακριβείς ενδείξεις, και συνδέεται με τη βιβλιοθήκη του σχολείου της κοινότητας Κοζάνης. Έμμεσα συμπεραίνουμε ότι άρχισε τη λειτουργία της μεταξύ 1675/84 και 1690, με πρώτο δάσκαλο τον Γεώργιο (Γρηγόριο) Κονταρή. Ωστόσο η παλαιότερη γνωστή γραπτή μαρτυρία είναι του 1791 και είναι ένα έγγραφο παράδοσης των βιβλίων της στον ιεροδιδάσκαλο Ιωνά. Η μαρτυρία αυτή υποδηλώνει ότι οι εκάστοτε δάσκαλοι του κοινοτικού σχολείου παρελάμβαναν τη σχολική Βιβλιοθήκη και είχαν την ευθύνη της.

Η Βιβλιοθήκη στεγαζόταν στον επισκοπικό οίκο, πιθανόν από το 1745 (έτος ανέγερσης του Επισκοπείου μετά τη μεταφορά της έδρας επισκοπής από τα Σέρβια στην Κοζάνη) και στη συνέχεια, το 1813 ανηγέρθη ξεχωριστό δώμα στο περίβολο του ναού του Αγ. Νικολάου. Πριν το 1745 είναι πιθανό να στεγαζόταν στο «κατάλυμα του Αρχιερέως» στο χώρο του Αγ. Νικολάου, χωρίς να αποκλείεται η στέγασή της στο χώρο λειτουργίας του κοινοτικού σχολείου..

Η ίδρυση τόσο της σχολικής Βιβλιοθήκης όσο και του κοινοτικού σχολείου στα τέλη του 17^{ου} αι. ήταν αποτέλεσμα της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης των κατοίκων και σε αυτό ήταν σημαντική η συμβολή των απόδημων εμπόρων. Αφενός το ενδιαφέρον για την παιδεία και αφετέρου το αίσθημα συλλογικότητας και ευεργετισμού εξηγεί το ενδιαφέρον για τη γενέτειρά τους εκ μέρους ευπόρων κατοίκων, μερικοί εκ των οποίων καταξιώθηκαν ως μακίηνες των γραμμάτων.

B. Η κοινοτική Βιβλιοθήκη (1813-1916)

Το 1813 ιδρύθηκε η Κοινοτική Βιβλιοθήκη που ακολούθησε την ανέγερση του νέου σχολείου στα 1810, όπισθεν του ναού του Αγ. Νικολάου. Το νεόδμητο κτήριο της Βιβλιοθήκης ήταν λιθόκτιστο με θολωτή στέγη και βοήθησαν όλοι οι κάτοικοι στην ανέγερσή του. Ως τις αρχές του 20^{ου} αι. δάνειζε σε όλους όσοι διέθεταν κάποια μόρφωση βιβλία και διατηρούσε το λαϊκό – δημόσιο χαρακτήρα τους.

Κοντά στη Βιβλιοθήκη κτίστηκε και τρίτο κτίριο, ο «Οίκος Βελτιώσεως» που χρησίμευε ως αίθουσα μελέτης και εντευκτήριο λογίων. Η Κοινοτική Βιβλιοθήκη -και ο Οίκος βελτιώσεως-κατέστη ανεξάρτητη από το σχολείο, και παρέλαβε τη σχολική βιβλιοθήκη. Όμως, παρά την κτηριακή αυτονομία τους, το

γεγονός ότι ήταν ανηγεργμένα στον ίδιο χώρο, διατηρούσαν άρρηκτους δεσμούς μεταξύ τους και λειτουργούσαν πάντοτε στην καρδιά της πόλης, δίπλα στο Μητροπολιτικό ναό. Η ανέγερση το 1813 ξεχωριστού κτηρίου για την Κοινοτική Βιβλιοθήκη και η αύξηση των βιβλίων της, την κατέστησαν σημαντικό πνευματικό θεσμό της πόλης, αναγνωρίζοντάς την ως ίδρυμα της Κοινότητας ανεξάρτητο από τα άλλα και στον Κανονισμό της Κοινότητας Κοζάνης του 1895 καθοριζόταν έντυπα και επίσημα από την οθωμανικό κράτος ο τρόπος λειτουργίας της.

Το δεύτερο μισό του 19^{ου} αι. στα πλαίσια του εξωραϊσμού της πόλης ο χώρος της Κοινοτικής Βιβλιοθήκης επεκτάθηκε κτηριακά (1873). Στα τέλη του 19^{ου} αι. δυσχέρειες παρατηρούνται στην εκπαίδευση και στη Βιβλιοθήκη. Οι αιτίες θα πρέπει να αναζητηθούν στην παρακμή των ελληνικών παροικιών της Αυστροουγγαρίας, στην αφομοίωση των απόδημων από τους γηγενείς, στα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα της Κοζάνης και στο ρεύμα μετανάστευσης προς την Αμερική.

Γ. Το «Αναγνωστήριον Κοζάνης» (1916-1923)

Την 1^η Ιανουαρίου 1916 ιδρύθηκε το *Αναγνωστήριον Κοζάνης* που ανέλαβε την Κοινοτική Βιβλιοθήκη στην ελληνική πλέον Κοζάνη, και λειτούργησε ως ανεξάρτητος θεσμός της τοπικής κοινωνίας με ευρύτερους πνευματικούς σκοπούς. Ενώ προηγουμένως η Βιβλιοθήκη θεωρούνταν κοινό αγαθό, από το 1916 σηματοδοτεί μια αλλαγή στην προσέγγισή της. Η πρωτοβουλία των πρωτεργατών του Αναγνωστηρίου αποτέλεσε έκφραση της πνευματικής ελίτ, της εκκλησίας και της πολιτικής για συστηματικότερη προώθηση των γραμμάτων. Πρόκειται για ένα σωματείο με σχετικά κλειστό χαρακτήρα, τα μέλη του οποίου έπρεπε να γνωρίζουν ανάγνωση και γραφή και να καταβάλλουν μηνιαίως δύο

δραχμές, ενώ δεν επιτρεπόταν ο δανεισμός βιβλίων.

Στις 14 Αυγούστου 1918 έφτασε ο Ε. Βενιζέλος στην Κοζάνη και επισκέφτηκε το Αναγνωστήριο της Κοζάνης, περιεργάστηκε για μία ώρα τα αρχεία και τα έγγραφα και πρόσφερε το ποσό των 1000 δρχ. στον πρόεδρο Δ. Μπλιούρα για τις ανάγκες του Αναγνωστηρίου.

Το Αναγνωστήριο ανέστειλε τη λειτουργία του στις αρχές του 1919 και, μετά από τέσσερα χρόνια, στις 10 Ιουλίου 1923 με έγγραφο που υπογράφουν μέλη του Αναγνωστηρίου όλη η περιουσία του συλλόγου(βιβλία και 64,35 δραχμές) περιήλθε στο Δήμο Κοζάνης.

Δ. Η Δημοτική Βιβλιοθήκης Κοζάνης(1923κ.ε.)

Από το 1923 η Βιβλιοθήκη λειτουργεί ως Δημοτική με πρώτο επιμελητή τον φιλόλογο καθηγητή Γ. Παναγιωτίδη, ενώ το διάστημα 1930-1959 έφορος της ορίστηκε ο Νικόλαος Δελιαλής. Η σημασία της Βιβλιοθήκης για την πόλη είναι μεγάλη και αυτό αντικατοπτρίζεται και στον τύπο της εποχής.Το 1934 ανηγέρθη νέο δημαρχιακό κτίριο στο ισόγειο του οποίου μεταφέρθηκε και η Βιβλιοθήκη, που περιλάμβανε αναγνωστήρια, αίθουσα ερευνητών, αίθουσα αρχαιολογικού μουσείου και αίθουσα λαϊκής τέχνης.

Ο Ν. Δελιαλής εργάστηκε άοκνα εκδίδοντας καταλόγους των εντύπων, αξιοποιώντας το υλικό της Βιβλιοθήκης, ενώ στη διάρκεια της γερμανικής κατοχής διέσωσε τα πολύτιμα βιβλία αποκρύπτοντάς τα σε ασφαλές μέρος. Ο Ν. Δελιαλής με δική του πρωτοβουλία μετά την κήρυξη του Ελληνοϊταλικού πολέμου έκρυψε τα πιο αξιόλογα βιβλία της βιβλιοθήκης μαζί με σπάνια έγγραφα, κώδικες και χάρτες σε δυσπρόσιτη «κρυψώνα » για να μην χαθούν στον πόλεμο και σε ερώτηση που του κάνανε αργότερα απαντούσε χαρακτηριστικά

«Πειράζ' ει αν δεν πω πού τ'άβαλα; Φουβούμι μη χρει'στη καμμιάφρ'ρας πάλι του μέρους.» Κατά τη μαρτυρία του Βασ. Σαμπανόπουλου, τέως εφόρου Δημοτικής Βιβλιοθήκης, που τον διαδέχτηκε, τα έκρυψε στην περιοχή του Αη – Δημήτρη. Κατά τη μαρτυρία του Αργ. Κούντουρα(ειδικού υπαλλήλου του Υπουργείου Πολιτισμού στην υπηρεσία Βυζαντινών αρχαιοτήτων) ο Δελιαλής έκρυψε 800 τόμους σπάνιων βιβλίων και φακέλους με χειρόγραφα πολύτιμα σε θολωτό υπόγειο της Κοζάνης όπου έκτισε τοίχο. Το υπόγειο αυτό σύμφωνα με τον Κούντουρα δεν πρέπει να ήταν σε εμφανές μέρος ή σπίτι της Κοζάνης και οπωσδήποτε δεν πρέπει να «έβγαζε νερό»/. Πρόκειται για το εκκλησάκι του Αη – Λαζάρου, στα ΒΑ της εκκλησίας του Αγ. Δημητρίου, όπως προκύπτουν από μαρτυρίες ανθρώπων που γνώρισαν τον Δελιαλή.

Το 1945 ιδρύθηκε με Βασιλικό Διάταγμα το *Μόνιμο Τοπικό Ιστορικό Αρχείο Κοζάνης*, το οποίο βάσει νόμου υπήχθη στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, και συμπεριέλαβε τις συλλογές αρχείων της Δημοτικής Βιβλιοθήκης, του ναού του Αγ. Νικολάου, του συμβολαιογραφείου Δ.Χ. Πράσσου καθώς και του παλαιού υποθηκοφυλακείου Κοζάνης, με διευθυντή τον Ν. Π. Δελιαλή (την περίοδο 1945-1972).

Το 1963 η Δημοτική Βιβλιοθήκη μετονομάστηκε σε Κοβεντάρειο προς τιμή των Κωνσταντίνο και Δημητρίου Κοβεντάρου, απόδημων Κοζανιτών στις Η.Π.Α. γιατί χρηματοδότησαν την επέκταση του δημαρχειακού μεγάρου (το πίσω μέρος του σημερινού Δημαρχείου), στο οποίο στεγαζόταν η Βιβλιοθήκη. Τα θεμέλια τέθηκαν στις 31/6/1963 και τα εγκαίνια τελέστηκαν στις 6 Δεκεμβρίου 1963.

Στα 1985 μεταφέρθηκε σε κτίριο του Δήμου στο Κέντρο της πόλης και το 1995 ιδρύθηκε το Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης με πρωτοβουλία του υπουργείου Πολιτισμού και του Δήμου Κοζάνης(ΦΕΚ φ. 1045/20.12.1995, αρ. 10357). Τον Ιούνιο του 2004 άρχισε το πρόγραμμα ψηφιοποίησης και επιστημονικής τεκμηρίωσης χειρογράφων, εγγράφων και εντύπων της Βιβλιοθήκης.

Ε. Σήμερα Σήμερα το νέο κτίριο είναι μια πραγματικότητα. Στις συλλογές της βιβλιοθήκης υπάρχει πλούσιο υλικό και η νέα ιστοσελίδα της Βιβλιοθήκης Κοζάνης κατατοπίζει τον αναγνώστη και ερευνητή. (www.kozlib). Η σημερινή πόλη μπορεί να προβάλλει μια νέα πλευρά της, την πόλη της Κοζάνης ως πόλη του *βιβλίου*, άμεσα συνδεδεμένη με τη νέα Κοβεντάρειο Βιβλιοθήκη και την ιστορική της συλλογή.

Γ΄ ΦΑΣΗ: Επιστροφή στην τάξη (Παραγωγή υλικού).

Εκτιμώμενη διάρκεια : 3 διδακτικές ώρες.

Περιγραφή : Το project ολοκληρώνεται με την επιστροφή στην τάξη / χώρο του σχολείου. Πρέπει να αξιολογηθεί όλη η δράση και τα αποτελέσματά της να παρουσιαστούν στον ευρύτερο εκπαιδευτικό χώρο.

Σκοπός : Να αξιολογηθεί η σημασία του ιστορικού περιπάτου (επίσκεψη πεδίου) και η εμπειρία των μαθητών/τριών. Να επισημανθούν οι αδυναμίες ώστε να αποτραπούν στο μέλλον και να τονιστούν τα θετικά του. Ακόμη, να συγκεντρωθεί το υλικό όλων των δράσεων των μαθητών/τριών και το αποτέλεσμα τους να προβληθεί στο υπόλοιπο σχολείο και στην τοπική κοινωνία.

Ακολουθεί μια σειρά δραστηριοτήτων που δεν στοχεύουν στην εξέταση και στη βαθμολόγηση των παιδιών αλλά στην αξιολόγηση της επίτευξης των αρχικών στόχων.

Δραστηριότητες στην τάξη

(Ας προβληματιστούμε .....)

1. Οι Α. Ανδρέου και ο Κ. Κασβίκης σε πρόσφατή τους δημοσίευση⁶⁵⁰ υποστηρίζουν, αναφερόμενοι στην πόλη της Φλώρινας, ότι **το τοπίο της πόλης λειτουργεί ως ένα «ανοιχτό - Μουσείο» (open air-museum)**, γιατί σε όλη την πόλη μπορεί κανείς να δει την ιστορία. Μπορούμε να ισχυριστούμε κάτι αντίστοιχο για την πόλη της Κοζάνης μετά και από όλες τις επισκέψεις μας; Υποστηρίξτε την άποψή σας με επιχειρήματα.

2. Στα πλαίσια ανταλλαγής μαθητών με σχολεία του εξωτερικού σας επισκέπτεται μια ομάδα μαθητών. Αναλαμβάνετε ως τμήμα να **τους παρουσιάσετε την πόλη σας**. Επιλέξτε τα κτίρια και το υλικό που θα παρουσιάσετε **στους φιλοξενούμενούς σας**.

3. Είσαι ένας **έφηβος μαθητής που επισκέπτεται** την πόλη της Κοζάνης στα πλαίσια μιας σχολικής εκδρομής και παρατηρεί τα υλικά κατάλοιπα του παρελθόντος. Ποιες σκέψεις κάνεις, για παράδειγμα, όταν περπατάς στην κεντρική πλατεία της Κοζάνης, αντικρίζεις το Καμπαναριό/Κωδωνοστάσιο, το ναό του Αγ. Νικολάου και το πρόσφατο graffiti σε πολυκατοικία στο ιστορικό

---

⁶⁵⁰ Andreou A, & Kasvikis K., (2018). «The “difficult ’ past of a town. The resonant silences and suppressed memories of Florina’s cultural heritage». *Museumedu 6*, University of Thessaly, Autumn 2018, pp.147-170.

κέντρο, ή, όταν βρίσκεσαι έξω από την εξωτερική πόρτα του Βαλταδώρειου Γυμνασίου; Τα κτίσματα σε βοηθούν να κατανοήσεις τις συγκεκριμένες ιστορικές περιόδους; Σου προκαλούν ευχάριστα ή δυσάρεστα συναισθήματα; Θεωρείς ότι αποτελούν πόλο έλξης για τους κατοίκους της πόλης και τους επισκέπτες, ή όχι; Τεκμηρίωσε την άποψή σου.

4. Γιατί είναι σημαντική η **συντήρηση και η αποκατάσταση του μνημειακού πλούτου**; Διατυπώστε συγκεκριμένες προτάσεις για τη σημασία της αποκατάστασής τους για το εφηβικό κοινό, την ευρύτερη εκπαιδευτική κοινότητα και το κοινωνικό σύνολο.

5. Διεξάγετε **αγώνα επιχειρηματολογίας (debate)** με τον χωρισμό της τάξης σε δυο ομάδες σχετικά με το υπέρ και το κατά της παραχώρησης των ιστορικών κτιρίων για πολιτικούς, εμπορικούς ή καλλιτεχνικούς σκοπούς. Ετοιμάζετε τα επιχειρήματά σας και στη διάρκεια της αντιλογίας αλλάζετε τη θέση υπεράσπισης σας, ενώ δύο συμμαθητές/ τριες σας καταγράφουν τα επιχειρήματα σε δυο στήλες αντιστικτικά για να συζητηθούν στη σχολική ομάδα.

6. Να δημιουργήσετε ένα **βίντεο με τίτλο «Η Κοζάνη στον 21^ο αιώνα»**. Αιτιολογήστε στην ομάδα σας το σκεπτικό σας εστιάζοντας : α) στις πηγές που θέλετε να χρησιμοποιήσετε και γιατί; Και β) στα κριτήρια επιλογής των θεμάτων που θεωρείτε ως σημαντικά να παρουσιαστούν.(π.χ. εκπαίδευση, πολιτισμός, προσωπικότητες).

7. **Μικροί χαρτογράφοι**: με το υλικό που συγκεντρώσατε να χαρτογραφήσετε την πόλη εντοπίζοντας πάνω σε ένα σύγχρονο χάρτη της τα μέρη που επισκεφτήκατε, στη συνέχεια να τα υπομνηματίσετε με ό,τι κρίνετε σημαντικό(εικόνες, πληροφορίες).

8. Επιλέξτε μια ιστορική περίοδο και ένα κτίριο που σας έκανε εντύπωση και γράψτε στη σελίδα του **ταξιδιωτικού σας ημερολογίου ή του blog** σας τις εντυπώσεις σας από την επίσκεψή σας στον χώρο, τον χρόνο και τους ανθρώπους που έζησαν εκεί. Αιτιολογήστε τις επιλογές σας.

9. Αφού συγκεντρώσετε εικονιστικές πηγές, δημιουργείτε μια δική σας **χρονογραμμή (έντυπη ή ψηφιακή) με χρονικό και εικονιστικό υπομνηματισμό**.

10. Διαβάστε το κείμενο που ακολουθεί για **το ρόλο της ευεργεσίας** στην πόλη μας και καταθέστε τη δική σας άποψη για το θέμα: Ποιος ήταν ο ρόλος των ευεργετών στην πόλη μας;

Ευεργεσία και κοινωφελή έργα στην πόλη της Κοζάνης

Η ιστορία του κοζανίτικου ευεργετισμού ξεκινάει από έναν φτωχό Κοζανίτη, που με μόχθο πλουτίζει σε ξένο τόπο και αφιερώνει τη ζωή και την περιουσία του για το καλό του τόπου του, συνήθως στοχεύοντας στην ίδρυση σχολείων και προσφορά βιβλίων επηρεασμένος από τον Ευρωπαϊκό και Νεοελληνικό Διαφωτισμό. Συνήθως οι Κοζανίτες ευεργέτες είτε εκκλησιαστικοί άνδρες είτε ιδιώτες που μετανάστευσαν στο εξωτερικό στόχευαν στην ίδρυση σχολείων και στην ενίσχυση της Βιβλιοθήκης, ενώ μετά τον δεύτερο μισό του 19^{ου} αι., λόγω προσωπικών τραυμάτων και εμπειριών στο εξωτερικό, θέλουν να βοηθήσουν με την ενίσχυση των υποδομών και τη βελτίωση της ζωής του κόσμου.

Αναφορικά με την πόλη της Κοζάνης οι μετανάστες της λεγόμενης «πρώτης γενεάς» (18^{ου} αι.) δεν έκοψαν του στενού δεσμούς τους με την πατρίδα τους. Η τραυματική τους αποκοπή από τις καθαρά αγροτικές κοινωνίες τους και η δύσκολη διείσδυση στις κοινωνίες των πόλεων υποδοχής εξηγούν ψυχολογικά ως ένα βαθμό τη διατήρηση αυτής της στενής σχέσης, γι' αυτό κατά τον 17^ο η οικονομική συνδρομή τους συνίστατο στην αποπληρωμή του κεφαλαικού φόρου, στην ανέγερση εκκλησιών και μοναστηριών, στις προικοδοτήσεις, στις υποτροφίες και στην ενίσχυση των σχολείων, όπου αυτά λειτουργούσαν, όπως η Σχολή της Κοζάνης

Κατά τον 19^ο αι. η ευεργεσία συνεχίζεται αδιάλειπτα. Μετά την ίδρυση του κράτους εντάσσονται σε ένα πλαίσιο εξορθολογισμού και αστικού εκσυγχρονισμού της οικονομίας και της κοινωνίας. Μάλιστα τα έργα τους εντάσσονται στο πλαίσιο της κρατικής πρόνοιας όπως υγειονομική περίθαλψη, πτωχοκομεία, βρεφοκομεία, νοσοκομεία, της εθνικής άμυνας και της πάταξης της εγκληματικότητας. Και κατά τον 19^ο αι. ο στόχος τους ήταν έργα παιδείας, ο εμπλουτισμός της βιβλιοθήκης και οι δωρεές οικοπέδων στην πόλη. Η ευεργεσία δεν είναι μια ατομική υπόθεση λίγων πλουσίων αλλά οι ευεργέτες πληθαίνουν και οι ευεργεσίες οργανώνονται καλύτερα τόσο από τους ίδιους όσο και από το κράτος.

Ο κοζανίτικος ευεργετισμός ακολουθεί την εξέλιξη του φαινομένου πανελλαδικά. Διαφοροποιείται γιατί η Μακεδονία και η Κοζάνη παραμένουν υπόδουλες μέχρι και την πρώτη δεκαετία του 20^{ού} αι. Γι' αυτό έχοντας έρθει σε επαφή με τον ευρωπαϊκό διαφωτισμό και με έχοντας μορφωθεί αναγνωρίζουν πως μόνο με την παιδεία και τη μόρφωση των υπόδουλων θα έλθει η βελτίωση των συνθηκών ζωής, η εθνική αφύπνιση και, εν τέλει, η Απελευθέρωση..

Μυλωνάς Δημήτρης, *Οι ευεργέτες της Κοζάνης*, εκδόσεις Ι.Π.Α.Δ.Μ., Κοζάνη 2008

11. Παιχνίδι ρόλων: μια ομάδα αναλαμβάνει να υποδυθεί πέντε διαφορετικά πρόσωπα της ιστορίας της πόλης και οι υπόλοιποι υποβάλλουν στον καθένα τους ερωτήσεις ή του ζητάνε να σχολιάσει μεμονωμένα γεγονότα της τοπικής ιστορίας.

12. Παίζουμε; Τα παιδιά φτιάχνουν ένα παιχνίδι γνώσεων με καρτέλες των κτιρίων και της ιστορίας της πόλης. Ποιος ; Πού; Πότε; Τι ; Γιατί ;

13. Οργάνωση εκδήλωσης αφιερωμένης στην ιστορία της πόλης μας.

Η οργάνωση μιας εκδήλωσης αφιερωμένης στην ιστορία της πόλης ξεπερνά τα πλαίσια του σχολικού ωραρίου και απαιτεί τη συναίνεση όλων (όπως Διευθυντή, Συλλόγου Διδασκόντων, γονέων-κηδεμόνων) και σωστό καταμερισμό εργασιών. Αν η ομάδα αποφασίσει να το

υλοποιήσει, πρέπει ο κάθε μαθητής/τρια να αναλαμβάνει να διεκπεραιώσει διαφορετική εργασία όπως αίτηση στη Δημοτική Βιβλιοθήκη ή στην Εφορεία Αρχαιοτήτων για παραχώρηση χώρου για την εκδήλωση, Επιστολή (επίσημη) πρόσκλησης στους φορείς της πόλης, επικοινωνία-πρόσκληση σε ιστορικούς ή φιλόστορες της περιοχής ή αρχιτέκτονες να μιλήσουν στην εκδήλωση, Δελτίο τύπου για τα Μέσα Ενημέρωσης, Πρόγραμμα εκδήλωσης και Αφίσα. Τα θέματα που θα αναδειχτούν είναι επιλεγμένα από την ολομέλεια της τάξης. Οι μαθητές/τριες μετά από όλη αυτή τη διαδρομή μπορούν να αξιολογήσουν τα στοιχεία που θέλουν να προβάλλουν στην σχολική κοινότητα και την τοπική κοινωνία. Ας μην ξεχνάμε ότι ήταν **η δική τους ανακάλυψη της ιστορίας της πόλης.**

Ενδεικτικά η δομή της εκδήλωσης θα περιλαμβάνει:

Α μέρος : ομιλία – συζήτηση για θέματα συναφή με την τοπική ιστορία.

Β μέρος: Τίτλος έκθεσης «**Από τους περιηγητές του περασμένου αιώνα στους *Traveller Blogger* της εποχής μας**»

Υλικό έκθεσης: φωτογραφικό υλικό των παιδιών από τις επισκέψεις στα κτίρια με εύστοχους υπομνηματισμούς/ λεζάντες, παλιές εικόνες (καρτ- ποστάλ, φωτογραφίες της πόλης τους), παλιούς και σημερινούς χάρτες της πόλης, έκθεση βιβλίων τοπικού ενδιαφέροντος, παρουσίαση ντοκιμαντέρ που επιμελήθηκαν τα ίδια.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην εποχή μας ο ρόλος του δασκάλου ιστορίας είναι απαιτητικός, γιατί πρέπει να παλέψει με προκαταλήψεις και να διαμορφώσει υπεύθυνους, ιστορικά σκεπτόμενους πολίτες, με κρίση και οξυδέρκεια, μαθητές και μαθήτριες που δε θα μένουν στην επιφάνεια των πραγμάτων αλλά θα αναζητούν την αλήθεια. Οφείλει να δείξει στα παιδιά *τον δρόμο και τον τρόπο*. Η πληθώρα των πληροφοριών, ως χαρακτηριστικό της τεχνολογικής εποχής, έχει παραγκωνίσει τις ανθρωπιστικές σπουδές. Η μελέτη της ιστορίας λοιπόν δίνει έμφαση στον άνθρωπο, τον απλό και καθημερινό, και όχι μόνο στους πρωταγωνιστές των γεγονότων, στα μεγάλα συμβάντα αλλά και στα απλά, τα απτά. Ιστορία δεν είναι μόνο οι μάχες, οι ήρωες αλλά είναι και η ιστορία της γιαγιάς μου, του παππού σας, του θείου που πολέμησε, του γείτονα που μετανάστευσε για ένα καλύτερο αύριο.

Η διδακτική μου πρόταση προσεγγίζει *διαφορετικά* την ιστορία. Το κέντρο δεν είναι η τάξη μήτε η αποστήθιση χρονολογιών και γεγονότων, γιατί η προσπάθεια θα εγκυμονούσε από την αρχή την αποτυχία. Αντίθετα, το πεδίο έρευνας και διδασκαλίας μετατοπίζεται στο χώρο. Ξεφεύγει από τα στεγανά της σχολικής αίθουσας. Με τους μαθητές/τριες επισκεπτόμαστε τα ιστορικά κτίρια και το ιστορικό τοπίο της πόλης. Μελετάμε το πληροφοριακό υλικό, παρατηρούμε, καταγράφουμε τις εντυπώσεις μας, προβληματιζόμαστε όπως οι πρωταγωνιστές των γεγονότων, σκεφτόμαστε, συμφωνούμε ή διαφωνούμε μεταξύ μας, αναζητούμε την αιτία ή τις αιτίες που επηρέασαν τις πράξεις των παλιότερων, ερευνούμε τα κίνητρά τους και με ενσυναίσθηση προσπαθούμε να τους κατανοήσουμε. Δημιουργούμε δεσμούς με το παρόν και, φυσικά, το μέλλον. Προβληματιζόμαστε για την εποχή μας και για τη θέση μας απέναντι στο παρελθόν άρα και το μέλλον. Έτσι, ο λόγος που διατυπώνουμε είναι ιστορικός, με επιχειρήματα και ορθότητα, απροκατάληπτος όπως αρμόζει σε σύγχρονους πολίτες.

Παράλληλα, οι μαθητές/τριες μελετούν πηγές, πρωτογενείς και δευτερογενείς, εξοικειώνονται με την έρευνα και την ανακάλυψη. Μαθαίνουν να θέτουν ερωτήσεις στις πηγές για να εκμαιεύουν τις απαντήσεις. Προσπαθούν να κατανοήσουν τα κίνητρα και τους λόγους που υπαγόρευαν τις αντίστοιχες αποφάσεις. Δεν είναι δικαστές για να κρίνουν. Αντίθετα, προσπαθούν να καταλάβουν τα πρόσωπα, τις κινήσεις τους και τα κίνητρά τους και υιοθετούν πολυπρισματική οπτική, απαλλαγμένοι από προκαταλήψεις και στερεότυπα. Εξάλλου, η απόσταση από το παρελθόν τους δίνει τη δυνατότητα να δουν τα αποτελέσματα όλων των αποφάσεων. Φυσικά, σε αυτό το ταξίδι ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι βοηθητικός. Καθοδηγεί

και εμπνέει, επεμβαίνει όταν χρειαστεί, γιατί το κέντρο είναι ο μαθητής/ τρια και η ομάδα. Αυτό δεν σημαίνει ότι αποποιείται το ρόλο του. Επεμβαίνει όταν χρειαστεί ή όταν ζητηθεί η βοήθειά του.

Η διδακτική πρότασή μου λοιπόν φιλοδοξεί να κοινωνήσει τους μαθητές/ τριες στην ιστορική μέθοδο, την έρευνα και την αναζήτηση, την παρατήρηση, τη σύγκριση και τη μελέτη. Η εμπειρία δείχνει ότι τα παιδιά θεωρούν ελκυστικό ότι εξάπτει τη φαντασία, ότι τους δίνει τη δυνατότητα να αναλάβουν πρωτοβουλίες και να εκφράσουν την άποψή τους. Το τελικό προϊόν της εργασίας είναι ένα άνοιγμα του σχολείου στην οικογένεια, στην τοπική κοινωνία και στον κόσμο. Είναι σημαντικό τα παιδιά να διαδώσουν το αποτέλεσμα της δράσης τους, γι αυτό μια πρωτοβουλία από τη μεριά τους για τη διοργάνωση έκθεσης στο τέλος της σχολικής χρονιάς μετά την ολοκλήρωση της διδασκαλίας/επισκέψεων καθρεφτίζει όλη την πορεία τους. Ο ενδεικτικός τίτλος «**Από τους περιηγητές στους *travelers blogger***» απηχεί το πνεύμα του 21^{ου} αιώνα. Εξάλλου, υπηρετούμε το σχολείο του 21^{ου} αιώνα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αβδελά, Ε., *Ιστορία και Σχολείο*, Νήσος, Αθήνα 1998.

Ανδρέου, Α.- Βαμβακίδου, Ι., *Ο πληθυσμός των αγαλμάτων, η περίπτωση της Φλώρινας*, Αντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2006.

Αντωνιάδης Λ., *Η διδακτική της ιστορίας*, Αθήνα 1995, Στο: Ρεπούση Μαρία, «Τοπικές ιστορίες στο σχολείο. Από το γενικό παρελθόν στο παρελθόν του τόπου», *Σύγχρονη Εκπαίδευση* 112(2000).

Andretti K., *Teaching History from Primary Evidence*, Fulton, London 1993, Στο: Sebba Judy, *Ιστορία για όλους. Διδακτικές προτάσεις για το μάθημα της Ιστορίας στο Δημοτικό και το Γυμνάσιο*, μτφρ. Καβαλιέρου Μαρία, Μεταίχμιο, Αθήνα 2000.

Αποστόλου, Β., *Προτομές- Ανδριάντες – Μνημεία Κοζάνης: προσφορά στην τοπική ιστορία*, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Κοζάνης, Κοζάνη 2006.

Archer, J. E. & Dalton, T.H. , *Fieldwork in Geography* (2nd ed.), Batsford, London 1970, p.11, Στο: Νικολάου Άννα, *Η Μελέτη πεδίου*
http://www.ncu.org.cy/induction/files/booklet_chapter4Anna.pdf
(προσπελάστηκε στις 19/1/2020) αχρονολόγητο στο διαδίκτυο.

Αρώνη – Τσίγλη, Κ., *Ιστορικές σχολές και μέθοδοι. Εισαγωγή στην ευρωπαϊκή ιστοριογραφία*, Παπαζήσης, Αθήνα 2008.

Ασωνίτης, Σπ. & Παππάς, Θ.Γ., *Τοπική Ιστορία για τη Γ' Γυμνασίου*, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων(βιβλίου εκπαιδευτικού), Αθήνα 2006.

Αυγερινού – Κολώνια, Σ., *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, Κοζάνη*, Μέλισσα, Αθήνα 1989.

Βαϊνά, Μ., *Θεωρητικό πλαίσιο διδακτικής της τοπικής ιστορίας για τον εικοστό πρώτο αιώνα*, Gutenberg, Αθήνα 1997.

Βακαλόπουλος, Απ., *Οι Δυτικομακεδόνες απόδημοι επί Τουρκοκρατίας(Διάλεξις)*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 1958.

Βακαλόπουλος, Απ., *Ιστορία της Μακεδονίας 1354-1833*, Β' ανατύπωση, εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1992.

Βακαλόπουλος, Απ., *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985*, εκδόσεις Βάνιας, κγ' έκδοση, Θεσσαλονίκη 2005.

Βακαλόπουλος, Κων., *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού: Μακεδονία*, εκδ. οίκος Αδελφών Κυριακίδη Θεσσαλονίκη 1990.

Bloom B.S.- Krathwohl D.R., *Ταξινομία διδαχτικών στόχων*, τ. Α-Γνωστικός Τομέας, Μτφρ. Αλεξάνδρα Λαμπράκη-Παγανού, Κώδικα, Θεσσαλονίκη 1999.

Βόγλη, Ε., *Τι πρέπει να γνωρίζει ο ιστορικός για την επιστήμη και το επάγγελμά του*; Ελληνικά Ακαδημαϊκά Συγγράμματα και Βοηθήματα, 2015
https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/3821/2/15176_Vogli_Elpida.pdf
(προσπελάστηκε στις 12/11/2019)

Cannadine, D., Εισαγωγή Στο: David Cannadine (επιμέλεια), *Τι είναι ιστορία σήμερα*; μτφρ. Κώστας Αθανασίου, εκδ. Νήσος, Αθήνα 2007.

Cary, M., *Ρωμαϊκή Ιστορία*, μτφρ. Σαρλής, Ν., τ. Α', Μίνωας, Αθήνα 1960.

Clogg, R., *Συνοπτική Ιστορία της Ελλάδας 1770-2000*, μτφρ. Παπαδάκη Λυδία, Μαυρομάτη Μαρία, Δρεπανιώτης Παναγιώτης 1^η έκδοση Φεβρουάριος 1995 / 2^η εκδ Φεβρουάριος 2003, εκδ. Κάτοπτρο, Αθήνα 2003.

Γκέοργκ, Γ., *Η ιστοριογραφία στον 20ό Αιώνα*, μτφρ. Ματάλας Παρασκευάς, 9^η έκδοση, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 2006.

Γκολομπιάς, Γ., *Οι καρτ-ποστάλ της Κοζάνης 1904-1925*, Υπουργείου Πολιτισμού, Δήμος Κοζάνης, Κοζάνη 1996.

Δελιαλής Ν.Π., *Διαθήκαι ευεργετών της πόλεως Κοζάνης*, Θεσσαλονίκη 1970.

Δημαράς, Αλ., *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*. τ. Α'(1821-1894), (α ανατύπωση 1983), Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1983.

Δημοξένου, Λ., *Οδοιπορικόν της ζωής μου*. Επιμ. Ζήση Αν. Μπέλλου, Μελίσα, Θεσσαλονίκη 1997.

Δημόπουλου, Ι., *Τα παρά τον Αλιάκμονα*. τ. Α', έκδοση Ιερά Μητρόπολις. Θεσσαλονίκη 1994.

Διάφα-Καμπουρίδου, Β., *Κώδιξ της Επισκοπής Σερβίων και Κοζάνης των ετών 1849-1868*, Ινστιτούτου Βιβλίου και Ανάγνωσης Κοζάνης, Κοζάνη 2006.

Evans, Richard J., Πρόλογος: *Τι είναι ιστορία;-σήμερα*, Στο: David Cannadine (επιμέλεια), *Τι είναι ιστορία σήμερα*; μτφρ. Κώστας Αθανασίου, εκδ. Νήσος, Αθήνα 2007.

Ζήβας Δ., *Τα Μνημεία και η πόλη*, Libro, Αθήνα 1997.

Ηλιάδου Ταχου, Σ., *Η εκπαίδευση στη Δυτική και Βόρεια Μακεδονία(1840-1914), από τα αρχεία των Μητροπόλεων Σερβίων- Κοζάνης, Σισανίου, Καστοριάς, Μογλενών, Πελαγονίας, Πρεσπών και Αχρίδας, συμβολή στην ιστορία του μείζονος Μακεδονικού χώρου*, Ηριδανός 2001.

Ηροδότου *Ιστορίαι*, βιβλίο Πρώτο: Κλειώ, Πρόλογος Ι.Θ. Κακριδής / εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια: Δ.Ν. Μαρωνίτης, αρχαίο κείμενο, Βιβλιοθήκη Αρχαίων Κλασικών Γκοβόστη, Αθήνα 1964

- Ηρόδοτος Ίστορίες (1.1.1-1.4.4) http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=30(προσπελάστηκε στις 10/2/2020)
- Θουκυδίδης, 1, 21 και 1,22
http://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?t=165
(προσπελάστηκε 10/2/2020)
- Hobsbawm, E., *Για την Ιστορία*, Θεμέλιο, Αθήνα 1998, Στο: Ανδρέου Αντρέας Π. – Βαμβακίδου Ιφιγένεια, *Ο πληθυσμός των αγαμάτων, η περίπτωση της Φλώρινας*, εκδ. Αντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2006.
- Husbands, C., *Τι σημαίνει διδασκαλία της ιστορίας; Γλώσσα, ιδέες και νοήματα*. μτφρ. Α. Λυκούργος, Μεταίχμιο, Αθήνα 2004.
- Jenkins, A., *Thirteen ways of doing fieldwork with Large Classes/More students*, Journal of Geography in Higher Education, 1994 Vol. 18, No. 2., Στο: Καλαϊτζίδης Δ. και Ουζούνης Κ., *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Θεωρία και Πράξη*, εκδ. Σπανίδης, Ξάνθη 1999.
- Κακριδής Ι.Θ., Πρόλογος, Στο: *Ηρόδοτου Ιστορίες, βιβλίο Πρώτο: Κλειώ*, Εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια: Μαρωνίτης Δ.Ν., Αθήνα: Βιβλιοθήκη Αρχαίων Κλασικών Γκοβόστης, Αθήνα 1964.
- Καλαϊτζίδης Δ. και Ουζούνης Κ., *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Θεωρία και Πράξη*, εκδόσεις Σπανίδης, Ξάνθη 1999.
- Καλινδέρης Μιχ. Αθ., *Αι συντεχνίαι της Κοζάνης επί Τουρκοκρατίας*, Δημοσιεύματα Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης, αρ.4., Θεσσαλονίκη 1958.
- Καλινδέρη Μιχ. Αθ., *Γραπτά Μνημεία από τη Δυτ. Μακεδονία χρόνων Τουρκοκρατίας*, τύποις Επαρχιακής φωνής, Πτολεμαΐς 1940.
- Καμπουρίδης, Κ.- Γ. Σαλακίδης, Γ., *Η επαρχία Σερβίων τον 16ο αιώνα μέσα από Οθωμανικές πηγές*, Σύλλογος Φίλων Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης, εκδ. Αντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2013.
- Καραγιάννης, Μ., *Η αισθητική της ιθαγένειας*, Παρέμβαση, Κοζάνη 2001.
- Καραγιάννης, Β.Π., *Χρονολόγιο Κοζάνης*, συμπληρώσεις, σχόλια, επιμέλεια Κωνσταντίνος Ν. Παυλός, Παρέμβαση, 2012.
- Gizburg, C., *Το τυρί και τα σκουλήκια. Ο κόσμος ενός μυλωνά του 16^{ου} αι.*, μτφρ. Κ. Κουρεμένο, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1994.
- Κικέρωνας, De legibus I, 5
- Λάββας, Γ.(1998). Η Αρχιτεκτονική της Βορειοελλαδικής παράδοσης. (εισαγωγικό άρθρο). Στο: *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική: Μακεδονία Α'.* Αθήνα: εκδοτικός Οίκος «Μέλισσα».

Λαμπρέτσα, Η., *Ο Μητροπολίτης Σερβίων και Κοζάνης Κωνστάντιος Ματουλόπουλος 1841-1910*, Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης, Κοζάνη 1997.

Λε Γκοφ Ζακ, *Ιστορία και Μνήμη*, μτφρ. Γιάννης Κουμπουρλής, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1998.

Λεοντσίνης, Γ., *Διδακτική της Ιστορίας: γενική – τοπική και περιβαλλοντική εκπαίδευση*, Φωτοστοιχειοθεσία-εκτύπωση: Σ. Αθανασόπουλος-Σ. Παπαδάμης και ΣΙΑ Ε.Ε., Πειραιάς 1996.

Λεοντσίνης, Γ., *Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα διδακτικής της ιστορίας και του περιβάλλοντος*, Ινστιτούτο Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2003.

Lesky, A., *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, 5^η έκδοση, μτφρ. Τσοπανάκης Αγ., εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1990.

Λιούφης, Π., *Ιστορία της Κοζάνης*, Βάρτσος, Αθήνα 1924.

Marwick, A., *Εισαγωγή στην ιστορία*, μτφρ. Κρίστη Τρίγκου, εκδ. Π. Κουτσούμπος (Ανοικτό Πανεπιστήμιο Αγγλίας), Αθήνα 1985, Στο: Βόγλη, Ε. (2015). *Τι πρέπει να γνωρίζει ο ιστορικός για την επιστήμη και το επάγγελμά του*; Ελληνικά Ακαδημαϊκά Συγγράμματα και Βοηθήματα. https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/3821/2/15176_Vogli_Elpida.pdf (προσπελάστηκε στις 12/11/2019)

Mattozzi Ivo, *Εκπαιδύοντας αναγνώστες ιστορίας*, επιμέλεια Κάββουρα Θεοδώρα, μτφρ. Σκόνδρας Παναγιώτης, Μεταίχμιο, Αθήνα 2006.

Μελά, Ν., *Πάυλος Μελάς* 2^η έκδοση, Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών πραγμάτων, Αθήναι 1963.

Meyer, E., *Ομαδική διδασκαλία Θεμελίωση και παραδείγματα*, εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1987.

Μουτσόπουλος, Ν.Κ., *Παραδοσιακή αρχιτεκτονική της Μακεδονίας 15^{ος} – 19^{ος} αιώνας*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1993.

Μπέσας, Χ., *Το χρονικό της Κοζάνης 1914-1919, Η Κοζάνη στο χρόνια του μεγάλου πολέμου μέσα από τις τοπικές εφημερίδες*, Εθνικό Πολιτιστικό Δίκτυο Πόλεων, Υπουργείο Πολιτισμού– Δήμος Κοζάνης, Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης, Κοζάνη 1999.

Μπουνόβας, Γ., *Εκπαίδευση και τοπική κοινωνία: ο κοινωνικός ρόλος του σχολείου στην Κοζάνη 1880-1940*, Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης, Κοζάνη 2000.

Μυλωνάς, Δ., *Οι Ευεργέτες της Κοζάνης*, εκδόσεις Ι.Π.Α.Δ.Μ., Κοζάνη 2008.

Μύρου, Π., *Η αντίστασι της αγάπης*, Β' έκδοση ηπηρευμένη, Αθήναι 1991.

Münchenbach Spiegfried, *Heimataher Geschichtsunterricht*.(1983). *Unterrichtsbeispiele Für die Sekundarstufe I*.Manz Verlag. München S.9.ff., Στο: Βαϊνά Μ., *Θεωρητικό πλαίσιο διδακτικής της τοπικής ιστορίας για τον εικοστό πρώτο αιώνα*, Gutenberg, Αθήνα 1997.

- Νάκου, Ε., Εισαγωγή: Γ. Το πλαίσιο του μαθήματος της Ιστορίας στη Μεγάλη Βρετανία, Στο: Sebba Judy, *Ιστορία για όλους. Διδακτικές προτάσεις για το μάθημα της Ιστορίας στο Δημοτικό και το Γυμνάσιο*, μτφρ. Καβαλιέρου Μαρία, Μεταίχμιο, Αθήνα 2000.
- Όμηρος Σ501 και Ψ486, Στο: Ηροδότου *Ιστορία*, βιβλίο Πρώτο: Κλειώ(1964). Πρόλογος Ι.Θ. Κακριδής / εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια: Δ.Ν. Μαρωνίτης, αρχαίο κείμενο, Βιβλιοθήκη Αρχαίων Κλασικών Γκοβόστη.
- Ostrogorsky, G., *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*, τ. Α΄., μτφρ. Παναγόπουλος Ι., Πατάκη, Αθήνα 2012.
- Παπαδόπουλος Παν. Ζ., *Ιστορία του Βαλταδώρειου Γυμνασίου Κοζάνης*, Κοζάνη 1998.
- Παπαϊωάννου, Λ., *Ο Μακεδονικός Αγώνας στους καζάδες Κοζάνης & Σερβίων*, Σύνδεσμος Γραμμάτων & Τεχνών νομού Κοζάνης, Θεσσαλονίκη 1984.
- Παπακωνσταντίνου, Κ.(1939), *Η Αδελφή Αγάθη*, Στο: Καραγιάννης, Μ. *Η αισθητική της ιθαγένειας*, Παρέμβαση, Κοζάνη 2001.
- Παπακωνσταντίνου, Μ., *Μια Βορειοελλαδική πόλη στην τουρκοκρατία. Ιστορία της Κοζάνης(1400-1912)*, Εστία, Αθήνα 1992.
- Παπακωνσταντίνου, Μ., *Η πέτρινη πόλη*, Εστία, Αθήνα 1995.
- Παπακωνσταντίνου, Μ., *Η γιαγιά μου η Ρούσα*. 3^η έκδοση, Εστία, Αθήνα 1997.
- Παπακωνσταντίνου, Μ., *Το χρονικό της Μεγάλης Νύχτας*, Εστία, Αθήνα 1999.
- Παπασιδέρη, Ι., *Θέματα Οικολογίας και Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης*, εκδ. Συμμετρία, Αθήνα 1996.
- Παφίλης, Γ., *Αναστάσεως Ημέρα, η Απελευθέρωση της Κοζάνης Πέμπτη 11 Οκτωβρίου 1912*, Κοζάνη 2012.
- Πελαγίδης, Ε., *Η αποκατάσταση των προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία 1923-1930*, εκδ. Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη 1994.
- Plumb J. H., *Ο θάνατος του παρελθόντος*, μτφρ. Αλέξανδρος Κιουπκιόλης, Μεταίχμιο, Αθήνα 2004.
- Πουκεβίλ, Φρ., *Ταξίδι στη Δυτική Μακεδονία (Άνοιξη του 1806)*, Εισαγωγή – Μετάφραση – Σχόλια: Γιάννης Τσιάρας, Εκδ. Οίκος Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη (χ.χ.)
- Romano R., *Πού οδεύει η ιστορία; Αναζητήσεις της σύγχρονης ιστοριογραφίας*, μτφρ. Χ. Κουλούρη κ. α. Ε.Μ.Ν.Ε., Αθήνα 1998.

Τσαμπούρης, Ζ., *Τα τετράδια της μνήμης το εργατικό κίνημα στην Κοζάνη(1930-1943)*, Παρέμβαση, Κοζάνη 2002.

Σαλακίδης, Γ., *Τα σουλτανικά έγγραφα της Δημοτικής βιβλιοθήκης Κοζάνης(1721-1909)*, Ινστιτούτο Βιβλίου και ανάγνωσης, Κοζάνη 2004.

Sebba Judy, *Ιστορία για όλους. Διδακτικές προτάσεις για το μάθημα της Ιστορίας στο Δημοτικό και το Γυμνάσιο*, μτφρ. Καβαλιέρου Μαρία, Μεταίχμιο, Αθήνα 2000.

Σιαμπανόπουλος, Κ., *Ο Νομός Κοζάνης το χώρο και στο χρόνο: φύση –ιστορία- παράδοση*, Σύνδεσμος Γραμμάτων και Τεχνών Ν. Κοζάνης, Κοζάνη 1993.

Τσιομπάνος, Ι., *Κοζάνη Οδοιπορικό στο χρόνο*, εκδ. άνω & κάτω τελεία, Κοζάνη 2012.

Τσολάκη, Ε., *Εισαγωγή στη Μεσαιωνική ελληνική Φιλολογία*, εκδ. Γιαχούδη- Γιαπούλη, Θεσσαλονίκη 1986.

Τσότσος, Γ., *Ιστορική Γεωγραφία Δυτικής Μακεδονίας: Το οικιστικό δίκτυο, 14^{ος}-17^{ος} αιώνας*, εκδ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2011.

Τσουμής, Γ., *Το δάσος της Κοζάνης*, έκδ. του «Συλλόγου Κοζανιτών Θεσσαλονίκης», Θεσσαλονίκη 1956.

Τσουμής, Π., *Ο Πάικος, Κοζάνη 1878-1958*, Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης, Κοζάνη 1998.

Φεμπρ Λυσιέν *Combats pour l' histoire*, Παρίσι 1953, σελ.428, Στο: Μαρία Ρεπούση «Διδακτικές προσεγγίσεις της τοπικής ιστορίας. Ιστορικό ερώτημα και ανάπτυξη σχεδίων εργασίας», *Φιλολόγος* 102(Χειμώνας 2000), σελ.590-606.

Φλογαίτη, Ε., *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998.

Φλωρά- Καραβία, Θ., *Εντυπώσεις από τον πόλεμο του 1912-1913. Μακεδονία- Ήπειρος*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία., Αθήνα 2012. (φωτοαναστατική ανατύπωση του βιβλίου Θάλεια Φλωρά- Καραβία, *Εντυπώσεις από τον πόλεμο του 1912-1913. Μακεδονία- Ήπειρος*, Αθήνα 1936).

Frey, K., *Η «Μέθοδος Project»*, μια μορφή συλλογικής εργασίας στο σχολείο ως θεωρία και πράξη, μτφρ. Κλεονίκη Μάλλιου, 3^η έκδοση, εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2002

Χατζηϊωάννου, Μ., *Η ιστορική εξέλιξη των οικισμών στην περιοχή του Αλιάκμονα κατά την Τουρκοκρατία, Ο κώδικας αρ. 201 της Μονής Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Ζάβορδας*, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης Κοζάνης, Αθήνα 2000.

Χρυσ αφίδης, Κ., *Βιωματική – Επικοινωνιακή Διδασκαλία. Η Εισαγωγή της Μεθόδου Project στο Σχολείο*, Gutenberg ,Αθήνα 2006.

UNESCO- UNEP (1991). *Changing minds earthwise*. Connect 23, p. 1-69 , Στο Νικολάου Άννα, *Η Μελέτη πεδίου* στο http://www.ncu.org.cy/induction/files/booklet_chapter4Anna.pdf (προσπελάστηκε στις 19/1/2020) αχρονολόγητο στο διαδίκτυο.

ΑΡΘΡΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΑ ΣΕ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Ανδρέου, Α., «Από τη γενική στην τοπική ιστορία ή όταν ο Κώττας αντάμωσε τους Leopold von Ranke και ο March Bloch», *Μακεδόν*, 9(2001-2002), σελ. 13-23.

Andreou A., & Kasvikis K., «The “difficult” past of a town. The resonant silences and suppressed memories of Florina’s cultural heritage», *Museumedu 6*, University of Thessaly 2018, pp.147-170.

Απόστολος, Β., «Ο Γεώργιος Λασσάνης», *Δυτικομακεδονικά Γράμματα ΙΣΤ΄*, Σύνδεσμος Γραμμάτων και Τεχνών Ν. Κοζάνης, Κοζάνη 2005, σελ.63-93.

Βαμβακίδου, Ι., «Verba volant, picturae manent», *Τα εκπαιδευτικά*, 61-62 (2001), σελ.134-139.

Bednarz, S.W., “Fieldwork in K-12 Geography in the United States”, *International Research in Geographical and Environmental Education*, 8(2) 1999, 164-170, Στο Νικολάου Άννα, *Η Μελέτη πεδίου* στο http://www.ncu.org.cy/induction/files/booklet_chapter4Anna.pdf (προσπελάστηκε στις 19/1/2020) αχρονολόγητο στο διαδίκτυο.

Βώρος Φ.Κ., «Τοπική Ιστορία», *Εκπαιδευτικά*, 20(1990), Στο Ιερεμιάδου Φ., *Η διδασκαλία της τοπικής ιστορίας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση: Θεωρητική και εμπειρική προσέγγιση*, Μεταπτυχιακή εργασία, Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 2008
<http://ikee.lib.auth.gr/record/107980/files/gri-2008-1738.pdf> (προσπελάστηκε 12/1/2020).

Βώρος Φ.Κ., «Η «ανάγνωση» της εικόνας στη διαδικασία της διδασκαλία της ιστορίας», *Τα Εκπαιδευτικά*, 18-19 (1990), σελ.105-111.

Γιαντσούλης, Ι., «Ο πύργος– Κωδωνοστάσιο της Κοζάνης.«Εμβλημα Ελευθερίας» και η ιστορία του», *Ελιμειακά*, 20, έκδ. Συλλόγου Κοζανιτών Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1988, σελ.56-78.

Γκέκας, Αθ., «Από την Ιστορία του Κόσμου στην Παγκόσμια Ιστορία ή από τον Ηρόδοτο στη μεγάλη απόκλιση», *Μνήμων*, 29(2008), σελ.243-274.
<https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/mnimon/article/view/7720/7425>
(προσπελάστηκε στις 23/6/2019).

Γκόλια, Ε. – Γάγαλης Η., «Ο Γερμανός περιηγητής Heinrich Barth στην Κοζάνη το 1857», *Ελιμειακά*, 71, έκδ. Συλλόγου Κοζανιτών Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2013, σελ.253-256.

Δάλκος, Γ., «Η χρήση της εικόνας στη διδασκαλία της Ιστορίας», *Τα Εκπαιδευτικά*, 18-19, 1990, σελ.93-104.

Ηλιαδέλης, Σ., «Νίκος Δελιαλής. Αίσθημα ευθύνης. Θρύλος και πραγματικότητα μιας ιστορίας του «Αη –Λάζαρου»», *Ελιμειακά*, 6-7, έκδ. Συλλόγου Κοζανιτών Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1983, σελ.175-184.

Ηλιαδέλης, Σ., «Νεότερα στοιχεία για το ναό και το Κωδωνοστάσιο του Αγίου Νικολάου Κοζάνης», *Ελιμειακά*, 38-39, έκδ. Συλλόγου Κοζανιτών Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1997, σελ.32-53.

Ηλιαδέλης, Σ., «Στοιχεία από την αρχιτεκτονική της Κοζάνης: Αρχείο Αργύρη Κούντουρα. Δ: 18^{ος} αι.(συνέχεια)», *Ελιμειακά*, 67, έκδ. Συλλόγου Κοζανιτών Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2011,σελ.133-200.

Στ. Ηλιαδέλης(η Σύνταξη), «Στοιχεία από την αρχιτεκτονική της Κοζάνης: Αρχείο Αργύρη Κούντουρα: Ε': Δέκατος ένατος αιώνας», *Ελιμειακά* 68-69, έκδ. Συλλόγου Κοζανιτών Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2012, σελ. 27-78.

Ηλιαδέλης, Σ., «Στοιχεία από την αρχιτεκτονική της Κοζάνης. Ζ: Εικοστός αιώνας, τα «νεοκλασικά» και άλλα κτίσματα(β' μέρος)», *Ελιμειακά*,71, έκδ. Συλλόγου Κοζανιτών Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2013, σελ.173-203.

Ηλιάδου – Τάχου Σ., «Το σύνδρομο του Κρόνου στη θεώρηση Γενικής και τοπικής ιστορίας», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 146, (2006), σελ.91-103.

Ηλιάδου – Τάχου, Σ., «Από το εργαστήρι της τοπική ιστορίας στη διδακτική της τοπικής ιστορίας: Θεωρητική σπουδή για ζητήματα που αφορούν στο επίπεδο του περιεχομένου, των διδακτικών στόχων και της μεθοδολογίας του μαθήματος της ιστορίας και ειδικότερα 'ιστορίας της περιοχής' Φλώρινας», *Τα Εκπαιδευτικά*, 61-62, (2001), σελ.120-133.

Καραγιάννης, Β., «Η πόλη της Κοζάνης από γραφτά Ελλήνων και ξένων περιηγητών», *Παρέμβαση*, 36, Κοζάνη 1990.

Καραγιάννης, Β.Π., «Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης, (ανάτυπο από τον 8^ο τόμο του περιοδικού), *Δυτικομακεδονικά Γράμματα*, 8, Σύνδεσμος Γραμμάτων και τεχνών νομού Κοζάνης, Κοζάνη 1997.

Κούντουρας, Αρ., «Τα τοπωνύμια της Κοζάνης», *Ελιμειακά*, 47, έκδ. Συλλόγου Κοζανιτών Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2001, σελ.160-180.

Leuilliot P., «Defense et illustration de l' histoire locale», *Annales ESC*,1967 σελ.154-177, Στο: Ρεπούση Μ., «Τοπικές ιστορίες στο σχολείο. Από το γενικό παρελθόν στο παρελθόν του τόπου», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τχ.112(2000), σελ.97-108.

Lonergan, N. and Andresen, L. W. "Field- based education: some theoretical considerations." *Higher Education Research and Development*, 7, 63-77(1988),p.7, Στο:Νικολάου Άννα, *Η Μελέτη πεδίου* στο http://www.ncu.org.cy/induction/files/booklet_chapter4Anna.pdf (προσπελάστηκε στις 19/1/2020) αχρονολόγητο στο διαδίκτυο, σελ.5

Μάνος Εμμ. Β., «Η μετανάστευσις εν τη επαρχία Κοζάνης», *Ελιμειακά*, 30, έκδ. Συλλόγου Κοζανιτών Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1993, σελ.50-59.

Μάνος, Γ., Μάνου Θ., Μάνου, Ε., «Η αγρυπνία σε ανάμνηση της εγκατάστασης στην Κοζάνη αποίκων από τα Άγραφα(1612)», *Ελιμειακά*, 52, έκδ. Συλλόγου Κοζανιτών Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2004, σελ.78-83.

Μαυροσκούφης, Δ., «Η εικονογράφηση της Ιστορίας και η διακόσμηση των σχολείων: θεωρητικά προβλήματα και πρακτικά ατοπήματα», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 105(1999), σελ.50-59.

Μπλιούρα, Ε., «Στα χρόνια του Λασσάνη», *Ελιμειακά*, 20, έκδ. Συλλόγου Κοζανιτών Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1988, σελ.79-88.

Πατιώς, Γ., «Οι πεσόντες Άγγλοι αλεξιπτωτιστές κατά την απελευθέρωση της Κοζάνης το 1944», *Ελιμειακά*, 51, έκδ. Συλλόγου Κοζανιτών Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2003, σελ.167-169.

Πατρινέλης, Χ., «Πρώιμες ιστορικές μαρτυρίες για την Κοζάνη, τη Σιάτιστα και άλλες κοινότητες της Δυτικής Μακεδονίας (1660)», *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά*, 5 έκδ. Ακαδημία Αθηνών, Μνήμη Λεάνδρου Βρανούση, Αθήνα 1996, σελ.109-116.

Ρεπούση, Μ., «Μετά την εθνική ιστορία. Από τον εθνικό εαυτό στο ευρωπαϊκό εμείς... για τη διδασκαλία της ευρωπαϊκής ιστορίας», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 104(1999), σελ.47-58.

Ρεπούση, Μ., «Διδακτικές προσεγγίσεις της τοπικής ιστορίας: Ιστορικό ερώτημα και ανάπτυξη σχεδίων εργασίας», *Φιλολόγος*, 102, (2000), σελ.590-606.

Ρεπούση, Μ., «Τοπικές ιστορίες στο σχολείο. Από το γενικό παρελθόν στο παρελθόν του τόπου», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 112, (2000), σελ.97-108.

Skippp L., "Local History: A new definition and its implications", *Local Historian* 16(1981), σελ.325-331, Στο: Ρεπούση Μαρία, «Τοπικές ιστορίες στο σχολείο. Από το γενικό παρελθόν στο παρελθόν του τόπου», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 112(2000), σελ.97-108.

Σπυρωνίδης, Η., «Η προέλευση του ονόματος της Κοζάνης κατά το Χαρίσιο Μεγδάνη, εντοπισμός και αποσπάσματα χαρτών της αρχαίας ιταλικής πόλης Cosa. *Ελιμειακά*, 50, έκδ. Συλλόγου Κοζανιτών Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2003, σελ.63-71.

Hungerford H. R.-Peyton R.B.-Wilke R.J.(1980). «Goals for curriculum development in environmental education», *Journal of Environmental Education*, vol.2, no 3, σελ.42, Στο: Φλογαίτη Ε., *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998

ΑΡΘΡΑ/ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΣΕ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΥΣ ΤΟΜΟΥΣ

Αζελής, Α., «Οι εικόνες ως ιστορικές πηγές για την εκπαίδευση και εξέταση του σχολικού μαθήματος της Ιστορίας», Στο: Κώστας Αγγελάκος, Γιώργος Κόκκινος (επιστημονική επιμέλεια), *Η διαθεματικότητα στο σύγχρονο σχολείο & Η διδασκαλία της Ιστορίας με τη χρήση πηγών*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2004, σελ.149-157.

Ανδρέου, Α. και Κασβίκης, Κ., «Θεσσαλονίκη – Bitola: δημόσιες εκδοχές της μακεδονικής ιστορίας σε δύο αγάλματα του βασιλιά Φιλίππου Β'», Στο: Ανδρέου Α., Κακουριώτης Σπ., Κόκκινος Γ., Λεμονίδου Ε., Παπανδρέου Ζ., Πασχαλούδη Ε.(επιμέλεια), *Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα. Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2015, σελ.133-150.

Αυγερινού – Κολώνια, Σ., «Μορφές και χαρακτήρες της Κοζανίτικης αρχοντικής κατοικίας», Στο: *Η Κοζάνη και η περιοχή της, Ιστορία- Πολιτισμός, Πρακτικά Α' Συνεδρίου*, Σεπτέμβριος 1993, Κοζάνη 1997, σελ.59-95.

Βλάχου, Μ., «Η αξιοποίηση του τοπικού περιβάλλοντος και η οργανική του ένταξη στο μάθημα της ιστορίας», Στο: Κόκκινος Γ., Νάκου Ε.(επιμέλεια), *Προσεγγίζοντας την Ιστορική εκπαίδευση στις αρχές του 21^{ου} αιώνα*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2006, σελ.395-447.

Γατσωτής, Π., «Ο λόγος των μαθητών σε σύγκριση με τη σύγχρονη ιστορική σκέψη και σε σχέση με τις ιδέες και τις αξίες του κοινωνικοπολιτισμικού περιβάλλοντός τους», Στο: Κόκκινος Γ., Νάκου Ε.(επιστημονική επιμέλεια), *Προσεγγίζοντας την Ιστορική εκπαίδευση στις αρχές του 21^{ου} αιώνα*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2006, σελ.133-148.

Γκλαβίνας, Γ., «Εκλογικές αναμετρήσεις στην Κοζάνη την περίοδο του εθνικού διχασμού 1915-1920:Κόμματα,Υποψήφιοι και εκλογικές συμπεριφορές», Στο: Καρανάσιος Χ., Ντίνας, Κ., Μυλωνάς, Δ., Σκρέκας, Δ. (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης. Κοζάνη*: ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.447-466.

Διώγος, Κων., «Ο Μακεδονικός αγώνας στην περιοχή της Κοζάνης και η προσφορά των Κοζανιτών», Στο: Καρανάσιος, Χ., Ντίνας, Κ., Μυλωνάς, Δ., Σκρέκας, Δ. (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.397-412.

Ζιώτα, Χ., «Κίτρινη λίμνη φυσικό περιβάλλον και ανθρώπινη δραστηριότητα κατά την προϊστορία», Στο: *Η Κοζάνη και η περιοχή της. Ιστορία – Πολιτισμός*, Πρακτικά Α' Συνεδρίου, Σεπτέμβριος 1993, Κοζάνη 1997, σελ.169-231.

Ζιώτα, Χ., «Οικιστικές εγκαταστάσεις και ανθρώπινες δραστηριότητες στην ευρύτερη περιοχή της Κοζάνης κατά την αρχαιότητα: Μια διαχρονική συνοπτική παρουσίαση», Στο: Καρανάσιος, Χ., Ντίνας, Κ., Μυλωνάς, Δ., Σκρέκας, Δ. (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.31-48.

Καλλιανιώτης, Θ., «Μεσοπόλεμος, Κατοχή και εμφύλιος», Στο: Καρανάσιος, Χ., Ντίνας, Κ., Μυλωνάς, Δ., Σκρέκας, Δ. (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*. Κοζάνη: ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.467-484.

Καραμήτρου – Μεντεσιδή, Γ., «Κοζάνη, μια αρχαία πόλη», Στο: *Η Κοζάνη και η περιοχή της. Ιστορία – Πολιτισμός, Πρακτικά Α' συνεδρίου*, Σεπτέμβριος 1993, Κοζάνη 1997, σελ.203-231.

Καρανάσιος, Χ., «Επισκόπηση ιστορίας της Βιβλιοθήκης Κοζάνης», Στο: Καρανάσιος, Χ., Ντίνας, Κ., Μυλωνάς, Δ., Σκρέκας, Δ. (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.255-290.

Καραχάλης, Ν., «Στρατηγικές διαχείρισης της εικόνας και της προβολής των πόλεων (city branding) και πολιτιστική αναζωογόνηση», Στο: Ι. Πούλιος, Μ.Αλιβιζάτου, Γ.Αραμπατζή, Α.Γιαννακίδης, Ν.Καραχάλης, Ε.Μάσχου, Μ.Μούλιου, Μ.Παπαδάκη, Χ. Προστύλης, Σ.Τουλούπα(επιμέλεια), *Πολιτισμική Διαχείριση, Τοπική Κοινωνία και βιώσιμη Ανάπτυξη*, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Αθήνα 2015, σελ.1-18. https://repository.kallipos.gr/pdfviewer/web/viewer.html?file=/bitstream/11419/2391/1/08_chapter_7.pdf (προσπελάστηκε στις 12/3/2020).

Κασβίκης, Κ. και Ανδρέου, Α., «Περιβάλλοντα ιστορικής εκπαίδευσης εκτός σχολείου: ιστορικό τοπίο, αρχαιολογικοί χώροι και μουσεία, μνημεία και «τόποι» πολιτισμικής αναφοράς», Στο: Νικονάνου, Ν., Κασβίκης, Κ.(Επιμ.), *Εκπαιδευτικά ταξίδια στο χρόνο. Εμπειρίες και ερμηνείες του παρελθόντος*. Αθήνα: Πατάκης, Αθήνα 2008, σελ.123-152..

Κασβίκης Κ., «Τοπική Ιστορία και Διδακτικές πρακτικές: θεσμικές προϋποθέσεις, εκπαιδευτικές παράμετροι και ερευνητικά δεδομένα», στο Μαλαφάντης Κ. και Μπάκας Θ(επιμέλεια), *Πρακτικά του 8^ο Συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας, Ελληνική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική έρευνα*, Ιωάννινα, 2-4 Νοεμβρίου 2012, τόμος Β',σελ.314-324.

Κούντουρας Α., «Το συγκρότημα του Αγ. Νικολάου Κοζάνης», στο *Η Κοζάνη και η περιοχή της, ιστορία και πολιτισμός. Πρακτικά Α' Συνεδρίου*, Σεπτέμβριος 1993, Κοζάνη 1997, σελ.267-289.

Λαμπράκης, Δ., «Φορολογικές ελαφρύνσεις και απαλλαγές στην περιοχή Σερβίων κατά τον 17^ο αιώνα», Στο: Καρανάσιος, Χ., Ντίνας, Κ., Μυλωνάς, Δ., Σκρέκας, Δ. (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014,113-132.

Μαλούτα, Μ.,«Η γυναικεία εκπαίδευση στην Κοζάνη:Τα πρώτα πενήντα χρόνια(1862-1912), Το Παρθεναγωγείο της Κοζάνης βάσει ανέκδοτων εγγράφων», Στο: Καρανάσιος, Χ., Ντίνας, Κ., Μυλωνάς, Δ., Σκρέκας, Δ. (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, 353-364.

Μανδουλαρά, Α., «Οι εορτές του πολέμου και οι πόλεμοι της εορτής. Η απελευθέρωση της Κοζάνης, 11 Οκτωβρίου 1912», Στο: Καρανάσιος, Χ., Ντίνας, Κ., Μυλωνάς, Δ., Σκρέκας, Δ. (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.413-424.

Μαργαρίτη, Ε., «Η απελευθέρωση της Κοζάνης μέσα από έγγραφα της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης», Στο: Καρανάσιος, Χ., Ντίνας, Κ., Μυλωνάς, Δ., Σκρέκας, Δ. (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.425-444.

Μαργαρίτη, Ε., «Οι βομβαρδισμοί της Κοζάνης 1940-41 και προβλήματα επισιτισμού επί Κατοχής βάσει εγγράφων της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης», Συνέδριο *Η Δυτική Μακεδονία στους Νεότερους Χρόνους*. Εταιρεία Δυτικομακεδονικών Μελετών(Ε.ΔΥΜ.ΜΕ.) Γρεβενά Οκτώβριος 2016, σελ.941-960, Στο <http://edymme.wordpress.com>. (προσπελάστηκε στις 7/ 7/ 2019).

Μυλωνάς, Δ., «Το φαινόμενο του ευεργετισμού στην Κοζάνη 17^ο^ς-19^ο^ς αιώνας», Στο: Καρανάσιος, Χ., Ντίνας, Κ., Μυλωνάς Δ., Σκρέκας, Δ. (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.179-188.

Νεγρεπόντη – Δελιβάνη, Μ., «Αναπτυξιακές Δυνατότητες και χαμένες ευκαιρίες της Κοζάνης», Στο: Καρανάσιος, Χ., Ντίνας, Κ., Μυλωνάς, Δ., Σκρέκας, Δ. (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.527-535.

Νεράντζη– Βαρμάζη, Β., «Βυζαντινή περίοδος», Στο: Νίκος Καλογερόπουλος (επιμέλεια), *Κοζάνη και Γρεβενά. Ο χώρος και οι άνθρωποι*, University Studio Press, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Κοζάνης και Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Γρεβενών, Θεσσαλονίκη 2004, σελ.158-163.

Παληκίδης, Α., «Διδακτική της Τοπικής Ιστορίας. Το επιστημολογικό και ιδεολογικό υπόβαθρο της Τοπικής Ιστορίας», *Πρακτικά του σεμιναρίου τοπική Ιστορίας*, επιμέλεια τόμου Ν. Ρουδομέτωφ, Καβάλα 2010, σελ.13-51.

Παληού Γ. Α., «Διοίκηση και οικονομικοκοινωνική διαστρωμάτωση στην Κοζάνη του 17^{ου} -19^{ου} αιώνα», Στο: Καρανάσιος Χ., Ντίνας, Κ., Μυλωνάς, Δ., Σκρέκας, Δ. (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.133-148.

Παπακώστα, Α., «Πολιτιστική κίνηση στην Κοζάνη μετά την απελευθέρωση: Λογοτεχνία, Θέατρο, Μουσική», Στο: Καρανάσιος, Χ., Ντίνας, Κ., Μυλωνάς, Δ., Σκρέκας, Δ. (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.549-562.

Πασχαλίδη, Β., «Το αρχοντικό των Σακελλάριων στην Κοζάνη», Στο *Η Κοζάνη και η περιοχή της. Ιστορία – Πολιτισμός, Πρακτικά Α' συνεδρίου*, Σεπτέμβριος 1993, Κοζάνη, Κοζάνη 1997, σελ.431-458.

Πελαγίδης, Στ., «Η συμβολή των προσφύγων του 1923 στην ανάπτυξη της πόλης και επαρχίας Κοζάνης», Στο: Καρανάσιος, Χ., Ντίνας, Κ., Μυλωνάς, Δ., Σκρέκας, Δ. (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.485-496.

Ρεπούση Μ., «Πηγές του τοπίου: Τα μνημεία και οι μνημειακοί τόποι», Στο: Αγγελάκος Κ., Κόκκινος Γ. (επιμέλεια), *Η διαθεματικότητα στο σύγχρονο σχολείο & Η διδασκαλία της Ιστορίας με τη χρήση πηγών*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2004, σελ.81-99.

Σαλακίδης, Γ., «Το οθωμανικό σύστημα του Μαλικιανέ στην Κοζάνη», Στο: Καρανάσιος, Χ., Ντίνας, Κ., Μυλωνάς, Δ., Σκρέκας, Δ. (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.87-112.

Σβέρκος, Η.Κ., «Η περίοδος του Μακεδονικού βασιλείου», Στο Νίκος Καλογερόπουλος (επιμέλεια), *Κοζάνη και Γρεβενά. Ο χώρος και οι άνθρωποι*, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Κοζάνης και Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Γρεβενών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2004.

Τουρλιδάκης, Α.– Καρλόπουλος Ε., «Βιωσιμότητα λιγνιτικής βιομηχανίας και τοπική κοινωνία», Στο: Καρανάσιος, Χ., Ντίνας, Κ., Μυλωνάς, Δ., Σκρέκας, Δ. (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.537-546.

Troian Stoianovich, «Ο κατακτητής ορθόδοξος Βαλκάνιος έμπορος», μτφρ. Ντόρας Μαμαρέλη, Στο: Ασδραχάς Σπ. (εισαγωγή- επιλογή κειμένων), *Η οικονομική Δομή των Βαλκανικών Χωρών(15^{ος} – 19^{ος} αιώνας)*, Μελίσσα, Αθήνα 1979, σελ.287-345.

Τσιάπαλη, Μ., «Βυζαντινά και μεταβυζαντινά μνημεία του νομού Κοζάνης», Στο: Καρανάσιος, Χ., Ντίνας, Κ., Μυλωνάς, Δ., Σκρέκας, Δ. (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.381-388.

Τσιάπαλη, Μ., «Ο ζωγραφικός και ξυλόγλυπτος διάκοσμος των αρχοντικών της Κοζάνης και της Σιάτιστας», Στο: Καρανάσιος, Χ., Ντίνας, Κ. Μυλωνάς, Δ., Σκρέκας, Δ. (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.389-394.

Χατζηϊωάννου Μ-Χ., «Η Κοζάνη και η περιοχή της κατά την Τουρκοκρατία», Στο Νίκος Καλογερόπουλος (Επιμ.). *Κοζάνη και Γρεβενά, Ο χώρος και οι άνθρωποι*. Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Κοζάνης και Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Γρεβενών, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2004.

ΛΕΞΙΚΑ

Henry G. Liddell, Robert Scott, *Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης*, μτφρ. Ξεν. Μόσχου, εκδ. Ιωάννης Σιδέρης, Αθήναι 1906, τόμος II, IV.

Πύλη της Ελληνικής γλώσσας λεξικό www.greek-language.gr

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ/ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΑ

Αρβανίτης, Ε., *Ο κόσμος της εργασίας στην Κοζάνη του Μεσοπολέμου*, Μεταπτυχιακή εργασία, Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 2018. <http://ikee.lib.auth.gr/record/302600/files/GRI-2019-23510.pdf>(προσπελάστηκε 7/7/2019)

Ιερεμιάδου Φ., *Η διδασκαλία της τοπικής ιστορίας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση: Θεωρητική και εμπειρική προσέγγιση*, Μεταπτυχιακή εργασία, Α.Π.Θ. Θεσσαλονίκη 2008. <http://ikee.lib.auth.gr/record/107980/files/gri-2008-1738.pdf> (προσπελάστηκε 12/1/2020)

Καλλιανιώτης, Αθ., *Οι πρόσφυγες στη Δυτική Μακεδονία (1941-1946)*. Διδακτορική διατριβή, Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 2007. https://www.didaktorika.gr/eadd/browse?type=author&order=ASC&sort_by=2&rpp=20&value=%CE%9A%CE%B1%CE%BB%CE%BB%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CF%8E%CF%84%CE%B7%CF%82%2C+%CE%91%CE%B8%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CE%B9%CE%BF%CF%82

(Προσπελάστηκε 7/7/2019)

Λιάπη, Σ., *Οι Γάλλοι και η διοίκηση του Ιωάννη Ηλιάκη στην Κοζάνη την περίοδο του Εθνικού διχασμού (1916-1920)*, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Δυτ. Μακεδονίας, Φλώρινα 2017. <https://dspace.uowm.gr/xmlui/handle/123456789/872?show=full> (προσπελάστηκε 10/7/2019)

Μυλωνάς, Γ., *Η δράση των αξιωματικών στη Δυτική Μακεδονία την περίοδο της Κατοχής, μέσα από τα αρχεία της Υπηρεσίας Στρατιωτικών Αρχείων(Υ.Σ.Α.)*, Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Δυτ. Μακεδονίας, Φλώρινα 2018.

<file:///C:/Users/Admin/Downloads/Mylonas%20Georgios.pdf> (προσπελάστηκε 7/7/2019)

Παυλός, Κ., *Η συνοίκηση της Κόζιανης*, Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστημίου Δυτ. Μακεδονίας, Φλώρινα 2017.

<https://dspace.uowm.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/694/%CE%9A%CE%A9%CE%A3%CE%A4%CE%91%CE%A3%20%CE%A0%CE%91%CE%A5%CE%9B%CE%9F%CE%A3.pdf?sequence=1&isAllowed=y>(προσπελάστηκε 7/6/2019).

ΑΡΧΕΙΑΚΟ ΥΛΙΚΟ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΟ

Γουναρόπουλος, Κ., *Κοζανικά. Περί Κοζάνης*, Πανδώρα, 22 φ. 525(1872),σελ.488, Στο: Χατζηϊωάννου, Μ. *Η ιστορική εξέλιξη των οικισμών στην περιοχή του Αλιάκμονα κατά την Τουρκοκρατία, Ο κώδικας αρ. 201 της Μονής Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Ζάβορδας*, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης Κοζάνης, Αθήνα 2000.

Μεγδάνη Χαρίσιου, *Η Απογραφική έκθεση του Μεσημβρινού μέρους της Μακεδονίας*, Στο: Καλινδέρη Μιχ. Αθ., *Γραπτά Μνημεία από τη Δυτ. Μακεδονία χρόνων Τουρκοκρατίας*, τύποις Επαρχιακής φωνής, Πτολεμαΐς 1940.

ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Ο Ελληνοϊταλικός Πόλεμος 1940-41. Η ιταλική Εισβολή, 28 Οκτωβρίου μέχρι 13 Νοεμβρίου 1940*,Αθήνα 1960,(ανατύπωση 1981),σελ.255, Στο: Μαργαρίτη, Ε.(2016).Οι βομβαρδισμοί της Κοζάνης 1940-41 και προβλήματα επισιτισμού επί Κατοχής βάσει εγγράφων της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης. *Συνέδριο Η Δυτική Μακεδονία στους Νεότερους Χρόνους*. Εταιρεία Δυτικομακεδονικών Μελετών(Ε.ΔΥΜ.ΜΕ.) Γρεβενά Οκτώβριος 2016, Στο <http://edymme.wordpress.com>. σελ. 941-960(προσπελάστηκε στις 7/ 7/ 2019)

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ / Φ.Ε.Κ

Κ.Δ.Β.Κ., Εφημερίδα Ηχώ της Μακεδονίας, 1919, 1928

Κ.Δ.Β.Κ., Εφημερίδα Βόρειος Ελλάς, 1932-1934

Κ.Δ.Β.Κ., Εφημερίδα Μακεδονικό Βήμα,1934

Φ.Ε.Κ.14Α./30.1.1957 «Περί του αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος των Πατριδογνωστικών μαθημάτων των Δημοτικών Σχολείων»

Φ.Ε.Κ. 218Α/ 31.10.1969 «Περί του αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος των μαθημάτων του Δημοτικού Σχολείου»

Φ.Ε.Κ. 107Α/ 31.8. 1983 «Αναλυτικό και ωρολόγιο Πρόγραμμα των Α' και Β' τάξεων του Δημοτικού Σχολείου»

Φ.Ε.Κ.303Β/13.3.2003/αρ. 21072 α /Γ2 «Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Σπουδών (Δ.Ε.Π.Σ.Σ.) και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.) Δημοτικού- Γυμνασίου: α) Γενικό Μέρος β) Δ.Ε.Π.Σ.Σ. και Α.Π.Σ. Ελληνικής Γλώσσας, Ελληνικής Λογοτεχνίας, Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία, Εικαστικών, Σπουδών Θεάτρου, Θρησκευτικών, Ιστορίας, Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής, Μαθηματικών, Μελέτης Περιβάλλοντος

Φ.Ε.Κ.304 β/ 13.3.2003304Β/αρ.21072β/Γ2 «Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Σπουδών (Δ.Ε.Π.Σ.Σ.) και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.) Δημοτικού- Γυμνασίου: Μουσικής, Ξένων Γλωσσών, Οικιακής Οικονομίας, Πληροφορικής, Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού,, Τεχνολογίας, Φυσικών Επιστημών(Βιολογίας, Γεωλογίας, Γεωγραφίας, , Ερευνώ το Φυσικό Κόσμο, Φυσικής, Χημείας), Φυσικής Αγωγής, Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Σπουδών (Δ.Ε.Π.Σ.Σ.) και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.) Προσχολικής Αγωγής , Προγράμματα Σχεδιασμού και ανάπτυξης διαθεματικών δραστηριοτήτων (Ευέλικτη Ζώνη, Αγωγή Υγείας, Ολυμπιακή Παιδεία, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση) και Παράρτημα: Οδηγίες προς τους συγγραφείς των σχολικών βιβλίων, προδιαγραφές σχολικών βιβλίων».

N3827/20109(Φ.Ε.Κ. Α'30/25.2.2010) Κύρωση Της Ευρωπαϊκής Σύμβασης του τοπίου: κυρώνεται και έχει ισχύ, που ορίζει το άρθρο 28 παρ.1 του Συντάγματος, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Τοπίου, που υπεγράφη στη Φλωρεντία, στις 20 Οκτωβρίου 2000.

ΥΠΔΒΜΘ: Εγκύκλιος 128551/Γ2/09-11-2011 «Έγκριση Προγράμματος Σπουδών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης για την Πιλοτική Εφαρμογή του διδακτικού αντικειμένου/ μαθήματος τοπική Ιστορία».

Φ.Ε.Κ. Τεύχος Β' 959/21-03-2019 Αριθμ. 35844/Δ2 «Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος της Ιστορίας των Α', Β' και Γ' τάξεων του Γυμνασίου».

Φ.Ε.Κ. Τεύχος Β' 2020/3-6-2019 Αριθμ. 80347/Δ2 «Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος της Ιστορίας Α' και Β' τάξης Γενικού Λυκείου».

ΦΕΚ Α' 455/19-24.10.1939 «Περί τροποποίησης συμπλήρωσης και κωδικοποίησης των Νόμων περί εκκαθάρισης και διοίκησης των εις το Κράτος και υπέρ κοινωφελών σκοπών καταλειπομένων κληρονομιών, κληροδοσιών και δωρεών».

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

Βόγλης Πολυμέρης, Κασβίκης Κώστας, Κόκκινος Γιώργος, Κουλούρη Χριστίνα, Παληκίδης Άγγελος, Παπανδρέου Ζέτα, Πετρίδη Τριαντάφυλλο, Πυρπύρης Παναγιώτης και Σακκά Βασιλική, *Σχέδιο Προγραμμάτων Σπουδών για το μάθημα της Ιστορίας στην Υποχρεωτική Εκπαίδευση*, Αθήνα 2017 http://www.iep.edu.gr/images/IEP/GENERAL/Deltia_Typou/2017-04-04_ps_istorias.pdf (προσπελάστηκε στις 11/1/2020)

Δημοτική Χαρτοθήκη Κοζάνης: <http://cartography.web.auth.gr/Kozani>
(προσπελάστηκε στις 15/ 7/ 2019)

Δεσποτίδης Κων/νος: Η ανάπλαση της κεντρικής πλατείας της Κοζάνης και ...οι περιπέτειες ενός πηγαδιού: <https://www.kozanilife.gr/2015/02/25/anaplasi-kentrikis-plateias-kozanis-pigadi-kozanis/> (προσπελάστηκε 19/1/2020).

Ζουμπουλίδης Νικόλαος [στο:](#)

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9D%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CE%BB%CE%B1%CE%BF%CF%82_%CE%96%CE%BF%CF%85%CE%BC%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%AF%CE%B4%CE%B7%CF%82 (προσπελάστηκε στις 9/12/2019)

Θεοδωρίδου- Σωτηρίου, Λ. (2012). Κεραμικός διάκοσμος στα κτήρια της Εθνικής Τράπεζας κατά το Μεσοπόλεμο. *Monumenta*. Διαθέσιμο στο:
<http://www.monumenta.org/article.php?IssueID=2&lang=gr&CategoryID=6&ArticleID=680>
(προσπελάστηκε στις 9/12/2019)

Θεολογίδου Κ. : <http://heritagelab.gr> >pub006()pdf) Untitled/ Θεολογίδου Κλεοπάτρα, «Εικόνα και ύλη :οι σεισμοί του 1995 και η αποκατάσταση στη Δυτική Μακεδονία», Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου «Πόλεις της Μεσογείου μετά τους σεισμούς. 50 χρόνια από τους σεισμούς στη Θεσσαλία», ΔΗ.Κ.Ι., ΤΕΕ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Εταιρεία Ιστορίας της Πόλης και της Πολεοδομίας, Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Θεσσαλικών Σπουδών, Βόλος 12-14/5/2006(σε ηλεκτρονική μορφή προσπελάστηκε στις 17/2/2020), αχρονολόγητο στο διαδίκτυο>pub006()pdf) Untitled σελ.7

Kozanimedia: Πηγάδι στη νέα κεντρική πλατεία της Κοζάνης...last year- Κατανηφίστηκε στο Δημοτικό Συμβούλιο η πρόταση Δεσποτίδη για την ανάδειξή του! by Παναγιώτης • 6 Μαΐου 2015
<https://kozanimedia.gr/2015/05/06/kozanimedia-%CF%80%CE%B7%CE%B3%CE%AC%CE%B4%CE%B9-%CF%83%CF%84%CE%B7-%CE%BD%CE%AD%CE%B1-%CE%BA%CE%B5%CE%BD%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82/#.XqVPW2gzZPY> (προσπελάστηκε στις 27/3/2020)

Πολυνείκης Αγγελής ΛΑΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ ΣΤΙΣ ΜΕΡΕΣ ΜΑΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΓΚΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ ΤΗΣ <https://e-ptolemeos.gr/%CE%B7-%CE%BB%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CE%AE-%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B9%CF%84%CE%B5%CE%BA%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%B5%CE%BB%CE%B8%CF%8C%CE%BD%CF%84%CE%BF/> (προσπελάστηκε στις 29/1/2020)

Ιστορία Τέχνης Γ λυκείου(νεοκλασικισμός)

<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C111/62/475,1800/> (προσπελάστηκε στις 11/2/2020)

Μάλαμας Εμμανουήλ του Κων/νου: <https://www.siatistanews.gr/1204/1204Malamas.html>
(προσπελάστηκε στις 17/3/2020)

Περιβαλλοντικό μονοπάτι:

<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B2%CE%B1%CE%BB%CE%BB%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CF%80%CE%AC%CF%84%CE%B9> (προσπελάστηκε στις 10/2/2020)

ΨΗΦΙΑΚΟ ΑΡΧΕΙΟ Ε.Λ.Ι.Α :

<http://eliaserver.elia.org.gr:8080/lselia/listres.aspx?lsid=132214&fcode=f210a&ftext=%CE%A4%CE%9F%CE%A0%CE%9F%CE%A3%20%CE%A6%CE%91&fval=%CE%9A%CE%BF%CE%B6%CE%AC%CE%BD%CE%B7&form=300007> (προσπελάστηκε στις 28/1/2020)

Μαθητικό ευρωπαϊκό ραδιόφωνο <http://europeanschoolradio.eu/el>

(προσπελάστηκε στις 24/2/2020)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α.

ΘΕΜΑΤΙΚΟΣ ΦΑΚΕΛΟΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΓΙΑ ΤΙΣ ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ

1^{ος} Θεματικός φάκελος:

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ.

Η «παραδοσιακή» αρχιτεκτονική διαφοροποιείται από τη μεταγενέστερη στο μηχανισμό της γένεσής της, που εντοπίζεται γενικότερα στις καλλιτεχνικές και πολιτισμικές εκφάνσεις της παραδοσιακής κοινωνίας όπως για παράδειγμα ποίηση, τέχνες, αρχιτεκτονική, και χαρακτηρίζεται από ένα σταθερό πλαίσιο συλλογικής μνήμης, γνώσης και εμπειρίας⁶⁵¹. Απόρροια του συλλογικού χαρακτήρα φαίνεται ότι είναι τόσο τα «σινάφια»(μάλιστα οι Τούρκοι διατήρησαν και προστάτευσαν τις βιοτεχνικές συσσωματώσεις «isnaf» για να μπορούν να ελέγχουν την παραγωγή και για πολεμικούς λόγους)⁶⁵² ή «μπουλούκια», όσο και οι τοπικοί «μαστόροι» που παράγουν το παραδοσιακό οικοδομικό έργο⁶⁵³. Σπάνια εξαιρείται κανένας μάστορας ή τεχνίτης, ούτε καν αναφέρεται, και το μόνο που περιλαμβάνουν οι συμφωνίες είναι το υλικό, το μέγεθος, η κατασκευή του εν λόγω κτίσματος και όχι ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός, οι ιδέες ή το «design», του αρχιμάστορα⁶⁵⁴. Αξίζει να αναφερθεί ότι ένα οικοδομικό σινάφι, συντεχνία «κουδαραίων» διέθετε κάθε είδους ειδικότητα από μινιδόρους και νταμαρτζήδες, μέχρι μεταφορείς της πέτρα από το λατομείο στο γιαπί, ξυλουργούς, ξυλογλύπτες (ταλιαδούρους), λιθοξόους(πελεκάνους), μέχρι ζωγράφους– διακοσμητές και την εμπειρία τους την είχαν αποκτήσει από τα δημόσια έργα του οθωμανικού κράτους, δηλαδή τους δρόμους, τα γεφύρια, τις βρύσες, τα χάνια αλλά και τις χριστιανικές εκκλησίες και τα μοναστήρια⁶⁵⁵.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η κατασκευαστική πλευρά με την ποικιλία λύσεων και χρήσης παραδοσιακών υλικών, πέτρας, πηλού, ξύλου τόσο για το αγροτικό και ορεινό σπίτι όσο και τα πολύπλοκα αρχοντικά, με τις βαριές λίθινες τοιχοποιίες μεγάλου πάχους, τα ξύλινα κατακόρυφα στηρίγματα ή οριζόντια και διαγώνια στο ισόγειο και το μεσοπάτωμα⁶⁵⁶. Ορισμένοι από τους τοίχους του ισόγειου συνεχίζονται και στον όροφο υπηρετώντας τη στατική λειτουργία του κτιρίου, ενώ το πάχος τους τα καθιστά λειτουργικά⁶⁵⁷. Έτσι, για τις κατασκευές στις δασωμένες περιοχές επικρατεί το ξύλο(Αίμος), στις περιοχές με πέτρα είναι εξ ολοκλήρου πέτρινα(Ηπειρος), ενώ σημαντικός είναι ο μεικτός τύπος, δηλαδή ο κορμός με πέτρα και ο όροφος ξύλινος/τσασμάς στη Δυτική και Κεντρική Μακεδονία⁶⁵⁸.

Το ξύλο είναι το βασικότερο οικοδομικό και διακοσμητικό υλικό είτε ως κλιμακούμενα δάπεδα, είτε στις επενδύσεις των τοίχων και των εσωτερικών χώρων, των οροφών είτε για τη διαμόρφωση των σαχνισιών(= προεξοχές πέρα από την οικοδομική γραμμή) που εξυπηρετούν φυσιολογικές και ψυχολογικές ανάγκες των ενοίκων⁶⁵⁹. Το σαχνισί λοιπόν είναι περσική

---

⁶⁵¹ Λάββας Γιώργος, «Η Αρχιτεκτονική της Βορειοελλαδικής παράδοσης», (εισαγωγικό άρθρο), στο *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική: Μακεδονία Α΄*, εκδοτικός Οίκος «Μέλισσα», Αθήνα 1998, σελ.11-12.

⁶⁵² Μουτσόπουλος Ν.Κ., *Παραδοσιακή αρχιτεκτονική της Μακεδονίας 15^{ος} – 19^{ος} αιώνας*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1993, σελ.21.

⁶⁵³ Λάββας Γιώργος, «Η Αρχιτεκτονική της Βορειοελλαδικής παράδοσης», ο.π., σελ.12

⁶⁵⁴ Στο ίδιο, σελ.12.

⁶⁵⁵ Μουτσόπουλος Ν.Κ., *Παραδοσιακή αρχιτεκτονική της Μακεδονίας 15^{ος} – 19^{ος} αιώνα*, ο.π., σελ.33.

⁶⁵⁶ Λάββας Γιώργος, «Η Αρχιτεκτονική της Βορειοελλαδικής παράδοσης», ο.π., σελ.22.

⁶⁵⁷ Στο ίδιο, σελ.22.

⁶⁵⁸ Μουτσόπουλος Ν.Κ., *Παραδοσιακή αρχιτεκτονική της Μακεδονίας 15^{ος} – 19^{ος} αιώνας*, ο.π.,σελ.34.

⁶⁵⁹ Λάββας Γιώργος, «Η Αρχιτεκτονική της Βορειοελλαδικής παράδοσης», ο.π., σελ.22

λέξη(sah-nisin) που σημαίνει «το θρόνο του βασιλιά». Οι προεξοχές εξασφάλιζαν φως, ήλιο και σε ένα μικρό οικόπεδο επιπλέον χώρο για την κατοικία. Ωστόσο και κοινωνικοί λόγοι υπαγόρευαν τη δημιουργία των προεξοχών. Ήταν οι οφθαλμοί των ενοίκων προς τον έξω κόσμο, καθώς μισοκρυμμένες στα δρύφακτα οι νοικοκυρές και οι γυναίκες του σπιτιού μπορούσαν να παρακολουθούν αυτά που συνέβαιναν στο δρόμο σε εποχές δύσκολες για συνεχή κυκλοφορία και παραμονή έξω, ενώ εξασφάλιζαν ανάπαυση και δροσιά⁶⁶⁰.

Σημαντικό χαρακτηριστικό της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής είναι η επίπλωση του εσωτερικού χώρου, χωρίς κινητά έπιπλα, με σταθερές κατασκευές σε επίπεδα με σχήμα Π ή άλλο, με τον τρόπο αυτό εκφράζεται μια άλλη δυνατότητα πρακτικής εξυπηρέτησης, τρόπου ζωής και απόλαυσης του κατοικείν: ο ένοικος ή ο επισκέπτης δεν «κάθεται» αλλά «κείται» ή «ανακλίνεται»(όπως οι αρχαίοι)στα χαμηλά μιντέρια ή στο ξύλινο δάπεδο, το στρωμένο με πολύχρωμα χαλιά, μαξιλάρια, *κιλίμια* ή *χιράμια*, δίνοντας πιο φυσιολογική στάση στο σώμα και επιτρέποντας τη θέαση του εξωτερικού χώρου⁶⁶¹. Αυτή η επιδίωξη των μαστόρων, να εντοιχίζουν τα διάφορα ντουλάπια του, τις «μουςάντρες», να εντοιχίζουν οτιδήποτε περιττό, δημιουργεί μια αρχιτεκτονική ποιότητα χώρου, που πολύ αργότερα κατανόησε και επιδίωξε η δυτική αρχιτεκτονική, επηρεασμένη από τη γιαπωνέζικη αρχιτεκτονική⁶⁶². Γενικά τα μακεδονικά αρχοντικά απέφευγαν τα κινητά έπιπλα, γι αυτό κρεβάτια και στρωσίδια το πρωί εξαφανίζονταν στις μουςάντρες, ενώ ακόμη και τα μικρότερα πράγματα όπως τα γυαλικά είχαν θέση άλλοτε ορατή(τις πουλίτσες) άλλοτε κλεισμένη⁶⁶³.

Μπαίνοντας στην αυλόθυρα ενός μακεδονίτικου σπιτιού υπάρχει μια κλειστή με ψηλούς μαντρότοιχους πλακοστρωμένη αυλή, που περιλαμβάνει έναν ημιυπαίθριο χώρο, το χαγιάτι και έναν υπαίθριο, όπου είναι συγκεντρωμένα όλα τα βοηθητικά στοιχεία, το μαγειριό, τ' αμπάρια, το «ζυμωτάρι», το πηγάδι και το αναγκαίο⁶⁶⁴. Στο σπίτι υπάρχει ένας κεντρικός χώρος, το «δοξάτο», «κρεβάτι» ή «μεσιά» όπου καταλήγει πάντα το κλιμακοστάσιο και από αυτόν τον κεντρικό χώρο έχουν προσπέλαση οι διάφοροι χώροι διαμονής ή ύπνου, οι «οντάδες»⁶⁶⁵.

Υπήρχε αυτοτέλεια του κάθε χώρου και ποικιλία. Αρχικά, η ζωγραφική απεικόνιση περιλαμβάνει πλούτο χρωμάτων και σχημάτων, κάλυπτε όλη την επιφάνεια και δέσποζαν τα αραβουργήματα της οροφής με τους περίτεχνους «ταβλάδες και τους νοφαλούς», στοιχείο που μαρτυρεί ανατολική επίδραση⁶⁶⁶. Στα νεότερα χρόνια τα έντονα ισλαμικά στοιχεία υποχωρούν και αντικαθίστανται από μοτίβα και μορφές με έντονο το ανατολίζον λαϊκό μαπαρόκ⁶⁶⁷. Στις τοιχογραφίες των αρχοντικών της Μακεδονίας οι συμβολικές αναπαραστάσεις φορτίζονται εθνικοιδεολογικά, όπως η απεικόνιση της Κωνσταντινούπολης ως συμβόλου, τα διάφορα μυθικά πουλιά και «όρνια», οι σκηνές του κυνηγιού αλλά και των ίδιων των ιδιοκτητών⁶⁶⁸. Αλλαγή σημειώνεται στις αρχές του 19^{ου} αιώνα με την εγκατάλειψη της πολυχρωμίας του τουρκομαπαρόκ

⁶⁶⁰ Μουτσόπουλος Ν.Κ., *Παραδοσιακή αρχιτεκτονική της Μακεδονίας 15^{ος} – 19^{ος} αιώνας*, ο.π., σελ.45.

⁶⁶¹ Λάββας Γιώργος, «Η Αρχιτεκτονική της Βορειοελλαδικής παράδοσης», ο.π., σελ 22.

⁶⁶² Στο ίδιο, σελ.22.

⁶⁶³ Μουτσόπουλος Ν.Κ., *Παραδοσιακή αρχιτεκτονική της Μακεδονίας 15^{ος} – 19^{ος} αιώνας*, ο.π., σελ.37.

⁶⁶⁴ Στο ίδιο, σελ.59. Συγκεκριμένα στη σελίδα 61 αναφέρεται ότι λεγότανε «γιούκι», εκεί που τοποθετούσαν τα κλινοσκεπάσματα, «αμάρν», εκεί που φυλάγανε τα φαγώσιμα. Τα κανάτια ήταν πάντα ξύλινα νταμπλαδωτά στολισμένα με διακοσμητικά ζωγραφιστά σχέδια. Άλλοτε αποτελούσαν τα θησαυροφυλάκια, τα χρηματοκιβώτια των εμπορευόμενων και ήταν κρυψώνες.

⁶⁶⁵ Στο ίδιο,σελ.38.

⁶⁶⁶ Στο ίδιο,σελ.51.

⁶⁶⁷ Στο ίδιο,σελ.52.

⁶⁶⁸ Στο ίδιο,σελ.56.

⁶⁶⁸ Στο ίδιο, σελ.69,76.

και την είσοδο της εικαστικής διήγησης του νεοκλασικισμού⁶⁶⁹. Ειδικότερα, εμφανίζονται τα πρώτα αετώματα στις όψεις, τα σαχνισιά αποκτούν ξύλινα κολονάκια με τρίμετρη διαίρεση, και τα ανοίγματα αποκτούν πλαίσιο, όπως φαίνεται στα σχολεία που ιδρύονται τώρα⁶⁷⁰. Έτσι, τα αραβουργήματα αντικαταστάθηκαν από τη νεοκλασική ρυθμολογία, τις φρίζες, τα κλασικά κυμάτια, του σπειρομαϊάνδρους, τα ανθέμια⁶⁷¹.

Πράγματι, οι Έλληνες τον 18^ο αι. πλουτίζουν με το εμπόριο τους. Η οικονομική αυτή άνοδος αντανakλάται στην ανέγερση νέων εκκλησιών και στη διακόσμησή τους με περίτεχνα ξυλόγλυπτα τέμπλα και με νέες τοιχογραφίες, η παραδοσιακή επιφυλακτικότητα στα δυτικά συστήματα εγκαταλείπεται, είναι πιο μορφωμένοι, έχουν γνωρίσει την ιδεολογία του Διαφωτισμού και το νέο αυτό στοιχείο το καθρεφτίζουν στη ζωγραφική και την αρχιτεκτονική των αρχοντικών τους που χτίζονται στη Μακεδονία κατά τον 18^ο αιώνα και εντυπωσιάζουν τους ξένους περιηγητές⁶⁷². Σήμερα, λίγα από τα αρχοντικά του 18-19^{ου} αι. σώζονται, τα σπουδαιότερα στην Κοζάνη, στην Καστοριά, στη Σιάτιστα και αλλού, επιβεβαιώνοντας το σπουδαίο ιστορικό παρελθόν και βοηθώντας στην κατανόηση της κοινωνικής και οικονομικής διάρθρωσης της Τουρκοκρατίας. Ήταν έργα μιας αρχιτεκτονικής παράδοσης που συνέχιζε τη βυζαντινή και χτίστηκαν από ντόπιους μαστόρους χάρη στις δυνατότητες των πλούσιων Μακεδόνων πραγματευτάδων⁶⁷³.

Η αρχιτεκτονική της Κοζάνης.

Η Κοζάνη αναπτύσσεται αμφιθεατρικά στου πρόποδες των Καραγιαννίων με θέα την κοιλάδα του Αλιάκμονα, χωρίς κάποιο προσχεδιασμένο σχέδιο. Ως οικισμός νεότερος δεν χρειαζόταν την περιμετρική οχύρωση γι αυτό η άμυνά της ήταν η οχύρωση των κατοικιών και η μορφή του οδικού δικτύου που συνδυαζόταν από ένα σύστημα επικοινωνίας των αυλών (απάνοιξη) που επέτρεπε τη διαφυγή σε ώρα κινδύνου⁶⁷⁴. Οι δρόμοι δεν ακολουθούσαν ευθεία, το πλάτος τους ήταν ακανόνιστο, δεν υπήρχαν σταυροδρόμια και αρκετοί κατέληγαν σε αδιέξοδο, δίνοντας την εντύπωση δαιδαλώδους διάταξης⁶⁷⁵. Το σύστημα αυτό εντυπωσίασε τον Παύλο Μελά ώστε στην επιστολή⁶⁷⁶ με ημερομηνία Τετάρτη πρωί 21 Ιουλίου 1904 στη γυναίκα του γράφει χαρακτηριστικά: «Κάθε συνοικία αποτελεί αληθινόν λαβύρινθο, διότι όλα τα σπίτια της συνοικίας συγκοινωνούν προς τα λοιπά δια των αυλών των. Έτσι, εισήλθομεν δια μιας θύρας και αφού επεράσαμεν και εγώ δεν ηξεύρω πόσας στοάς και αυλάς, εξήλθομεν τέλος εις ένα δρόμον όπου ευρέθημεν προ της θύρας της Μητροπόλεως».

Επειδή η εγκατάσταση των κατοίκων που ήρθαν στην πόλη είχε ομαδικό χαρακτήρα, σχηματίστηκαν οι αντίστοιχες συνοικίες, *μαχαλάδες*, με άτομα κοινής καταγωγής, όπως δηλώνουν και σήμερα τα τοπωνύμια (Σκίρκα, Ηπειρώτικα, Αγραφιώτικα), με κέντρο αντίστοιχες πλατείες που δημιουργήθηκαν από τη διαπλάτυνση των δρόμων με βρύσες, πηγάδια και δέντρα. Οι εκκλησίες, εκτός του Αγ. Νικολάου βρισκόταν σε περιφερειακά σημεία του οικισμού. Τέλος, στις συνοικίες υπήρχαν ενσωματωμένα εργαστήρια, αποθήκες και βιοτεχνικά εργαστήρια. Με την ανάπτυξη του εμπορίου και της βιοτεχνίας δημιουργήθηκε η αγορά, το *κοινό τζιαρσί* με χάνια και κτίρια εξειδικευμένης λειτουργίας. Τα δημόσια κτίρια της Κοζάνης δεν είχαν επιβλητικό

⁶⁶⁹Στο ίδιο,σελ.76-77.

⁶⁷⁰Στο ίδιο, σελ.77.

⁶⁷¹Στο ίδιο, σελ.77.

⁶⁷² Στο ίδιο, σελ.25-26.

⁶⁷³Στο ίδιο, σελ. 88.

⁶⁷⁴Αυγερινού – Κολώνια Σοφία, *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, Κοζάνη*, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα 1989, σελ.22.

⁶⁷⁵Στο ίδιο, σελ.22.

⁶⁷⁶Μελά Ναταλία Π., *Παύλος Μελάς*, έκδοση β', Σύλλογος προς διάδοσιν των ελληνικών πραγμάτων, Αθήναι 1963, σελ 288-289

χαρακτήρα, μορφολογικά προσομοιάζαν με τα αρχοντικά και γι αυτό ήταν διακριτικά ενταγμένα στο πολεοδομικό ιστό της πόλης⁶⁷⁷.

Η εξέλιξη της κατασκευής των κατοικιών στην πόλη της Κοζάνης αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς συνδέεται με τη γενικότερη κοινωνικοοικονομική εξέλιξη. Οι πρώτοι οικισμοί ήταν κατασκευές από ευτελή υλικά, όπως κλαδιά και λάσπη με στόχο την ικανοποίηση της κατοίκησης και των ποιμενικών ασχολιών των κατοίκων⁶⁷⁸. Τα παλιόσπιτα στο Σώποτο δείχνουν ότι τα θεμέλια και η εξωτερική τοιχοποιία ήταν λιθοδομή και το υπόλοιπο από ευτελέστερα υλικά⁶⁷⁹. Στα χρόνια του Χαρισίου Τράντα εγκαταλείφθηκαν τα προσωρινά καλύβια στα Κρεβατάκια, εγκαταστάθηκαν στο Γκιουλέρ-μαχαλά, αφού υλοτομήθηκε, καθαρίστηκε και δεντροφυτεύτηκε το μέρος, κατασκευάστηκαν κρήνες και θεμελιώθηκε ο ναός του Αγ. Νικολάου(1664) και η αγορά, «το κοινό Τζιαρσί της Κοζάνης», ενώ θεμελιώθηκαν δυο σημαντικά αρχοντικά της Κοζάνης, του Πλατώνη και Σαπουντζή⁶⁸⁰.

Οι κατοικίες ήταν εσωστρεφείς με υψηλούς περίβολους και ελάχιστα σιδερόφρακτα ανοίγματα, με σαχνισιά προς το δρόμο και ανοιχτούς εξώστες, χαϊάτια ή ηλιακούς προς την εσωτερική αυλή⁶⁸¹. Στην περίπτωση της Κοζάνης οι λαϊκές κατοικίες και τα αρχοντικά είναι εξέλιξη της παραδοσιακής αγροτικής πλατυμέτωπης κατοικίας με χαϊάτι που πρώτα επεκτάθηκε οριζόντια και μετά κάθετα. Εξέλιξή του είναι η απομάκρυνση των μεγάλων χώρων για αγροτικές δραστηριότητες και η συγκέντρωσή τους σε μικρότερα βοηθητικά κτίρια, τα *εξαρτήματα*,⁶⁸² που εντάσσεται στον 17^ο αιώνα. Οι κατοικίες αυτές συμπληρώθηκαν με προσθήκες και προέκυψαν νέοι τύποι.

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα η αρχιτεκτονική της Κοζάνης δέχεται ποικίλες επιδράσεις, ενώ αλλάζει άρδην και ο παραδοσιακός πολεοδομικός ιστός μέσα στα πλαίσια του εκσυγχρονισμού της οθωμανικής διοίκησης ανοίγονται οι κύριοι δρόμοι της πόλης⁶⁸³. Αρχές 20ου αιώνα η αρχιτεκτονική δέχεται επιδράσεις και αλλοιώνεται, με αποκορύφωμα τη δεκαετία του 1950, όπου ο κόσμος ακαθοδήγητος αντιγράφοντας τα ξένα πρότυπα, εγκατέλειψε ό, τι θύμιζε την ντόπια αρχιτεκτονική και εξαφάνισε το ιδιαίτερο χαρακτήρα της πόλης⁶⁸⁴. Και με το ιδιαίτερο καυστικό κοζανίτικο χιούμορ σχολιάζει τη νέα εικόνα της πόλης ο παλιός νοσταλγός «*Νάτην η Κόζιαν' τ' γλ' έπτι; Τριακόσια χρόνια έκανι να γέν' κηπούπουλ'κι μούγκι είκουσ' να γεν' τσιμέντου*»⁶⁸⁵.

Ζωγραφικός διάκοσμος των αρχοντικών.

Ο εσωτερικός διάκοσμος των αρχοντικών της Κοζάνης και της Σιάτιστας ακολουθεί την καλλιτεχνική τάση του 18^{ου} αι. που ονομάζεται «τουρκομπάροκ», δηλαδή συνδυάζει στοιχεία της ισλαμικής παράδοσης με μπαρόκ – ροκοκό και ορισμένα βυζαντινά στοιχεία και η διάδοση στη Δυτική Μακεδονία και την Ήπειρο έγινε μέσω της οικονομικής και εμπορικής δραστηριότητας των κατοίκων με την Κεντρική Ευρώπη, ενώ τα χρώματα που κυριαρχούσαν ήταν μια πλούσια και έντονη χρωματική κλίμακα του πράσινου, του κόκκινου, το λαδί, οι ώχρες, το κίτρινο, το

⁶⁷⁷ Αυγερινού – Κολώνια Σοφία, *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, Κοζάνη*, ο.π., σελ.22-24.

⁶⁷⁸ Στο ίδιο,σελ.14.

⁶⁷⁹ Στο ίδιο,σελ.14.

⁶⁸⁰ Λιούφης Παν., *Ιστορία της Κοζάνης*, Βάρτσος, Αθήνα 1924, σελ. 45-47.

⁶⁸¹ Αυγερινού – Κολώνια Σοφία, *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, Κοζάνη*, ο.π., σελ. 24

⁶⁸² Στο ίδιο, σελ. 24.

⁶⁸³ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ. 113-115, 128-145.

⁶⁸⁴ Σιαμπανόπουλος Κωνσταντίνος Ευαγ., *Ο Νομός Κοζάνης το χώρο και στο χρόνο: φύση –ιστορία- παράδοση*, Σύνδεσμος Γραμμάτων και Τεχνών Ν. Κοζάνης, Κοζάνη 1993, σελ. 86.

⁶⁸⁵ Στο ίδιο, σελ. 86.

πορτοκαλί, το μπλε και το μαύρο⁶⁸⁶. Ενώ οι τοίχοι ορισμένων δωματίων (εμπατή, αποθήκη, μαγαζί, μαγειρείο) είναι αδιακόσμητα ή φέρουν γύψινη διακόσμηση στο άνω μέρος τους, οι χώροι υποδοχής και ανάπαυσης – ο νηλιακός και οι οντάδες – φέρουν περίτεχνη διακόσμηση. Συγκεκριμένα, τα ταβάνια φέρουν ποικίλα διακοσμητικά μοτίβα και στο μέσο ο νουφαλός ή ταβλάς ή κουμπές κοσμείται με ρόδακες, ρόμβους, ομόκεντρα εξάγωνα, εξάκτινα αστέρια, κρεμασμένα ρόδια, δεδομένου ότι οι νουφαλοί με τα πλούσια αραβουργήματα είναι καθαρά οθωμανική μορφολογία και τεχνική⁶⁸⁷. Συνεπώς στα αρχοντικά συνδυάζεται το μπαρόκ, τα νεοκλασικά μοτίβα, τα παραδοσιακά θέματα και φυσικά η έμπνευση και οι προσωπικές καταβολές των καλλιτεχνών⁶⁸⁸. Ο Μουτσόπουλος επισημαίνει χαρακτηριστικά ότι οι ανατολιζουσες επιδράσεις των καλλιτεχνικών συντεχνιών οφείλονται στη θητεία τους στην Ισταμπούλ και στο γεγονός ότι ήταν πάντα ανοιχτοί σε κάθε είδους τοπική επίδραση, αφήνοντας ελευθερία στον αρχιτεκτονικό και καλλιτεχνικό τομέα όπως αντίστοιχα ανοιχτοί ήταν στην επίδραση της Δύσης⁶⁸⁹.

Το λαϊκό σπίτι: Για τα περισσότερα από αυτά δεν υπάρχουν πληροφορίες κτίσης. Επηρεάστηκαν από τον τύπο του Κοζανίτικου αρχοντικού με διαστάσεις πολύ μικρότερες και κατώφεις απλοποιημένες. Φυσικά υπήρχε ένας πέτρινος περίβολος και η κυρίως οικία είχε ορθογώνιο ή σχήμα Γ, με επίκεντρο το *νουβουρό*(= δηλαδή η κύρια αυλή του Κοζανίτικου αρχοντικού που ήταν πλακόστρωτη και γύρω υπήρχαν τα βοηθητικά κτίριά του), όπου υπήρχαν ο μαερείός και το αναγκαίο, λείπει ο δεύτερος όροφος και οι οντάδες ήταν λιγότεροι και απλούστεροι⁶⁹⁰.

Πατόσπιτα: Έτσι ονομάζονταν στη Μακεδονία τα φτωχά σπίτια που χρησίμευαν ως κατοικία κτηνοτρόφων ή γεωργών και των ζώων που χρησιμοποιούσαν για τις δουλειές. Τα πιο απλά είχαν δύο χώρους, ένα για τα ζώα και ένα(οντά) για τους ανθρώπους. Λέγονταν έτσι γιατί είχαν πάτο, δηλαδή δάπεδο από πηλοκονία. Στη Θεσσαλία λέγονταν «ζευγυτόσπιτα» και στα Δωδεκάνησα «στάβλοι»⁶⁹¹.

1. Αρχοντικό Γρηγορίου Βούρκα.

Σύμφωνα με την απόφαση αριθμός Γ.21748/1189/16-3-1987 Υπουργείου ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ.(ΦΕΚ Δ' 374/5-5-1987) η οικία του Γρηγορίου Βούρκα, φερόμενη ως ιδιοκτησία του Υπουργείου Πολιτισμού στην οδό Δημογεροντίας αριθμός 8-10 κρίνεται διατηρητέα. Διατηρητέα όμως είχε ήδη κριθεί με το ΦΕΚ 423/ 23-10-1937 ΒΔ 15-10-37.

Η εντοιχισμένη μαρμάρινη πλάκα με την χρονολογία ανέγερσης του αρχοντικού στα παράπλευρα της εισόδου βεβαιώνει ότι χτίστηκε στα 1748⁶⁹². Πράγματι, στη μαρμάρινη πλάκα

⁶⁸⁶Τσιάμπαλη Μαρίζα, «Ο ζωγραφικός και ξυλόγλυπτος διάκοσμος των αρχοντικών της Κοζάνης και της Σιάτιστας», στο Καρανάσιος Χαρίτων, Κώστας Ντίνας, Μυλωνάς Δημήτρης, Σκρέκας Δημήτρης (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.389.

⁶⁸⁷ Στο ίδιο, σελ.389.

⁶⁸⁸ Στο ίδιο, σελ. 392.

⁶⁸⁹ Μουτσόπουλος Ν.Κ. *Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική της Μακεδονίας 15^{ος}- 19^{ος} αιώνας*, ο.π., σελ. 42

⁶⁹⁰ Αυγερινού – Κολώνια Σοφία, *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, Κοζάνη*, ο.π., σελ. 45.

⁶⁹¹ Η Σύνταξη(Ηλιαδέλης Στρατής, «Στοιχεία αρχιτεκτονικής της Κοζάνης. Αρχείο Αργύρη Κούντουρα Δ': Δέκατος όγδοος αιώνας» *Ελλμειακά* 67 (Δεκέμβριος 2011),σελ.196.(Η Συντακτική ομάδα στη σελ.133 επισημαίνει ότι «Στο περιοδικό δημοσιεύονται πληροφορίες για τα σπουδαιότερα αρχοντικά της Κοζάνης, αυτά που περιλαμβάνονται στο αρχείο του Αργύρη Κούντουρα και συνοδεύονται από φωτογραφικό υλικό και πληροφορίες και αυτά που απλώς αναφέρονται στο αρχείο του χωρίς άλλα στοιχεία, τα οποία πιθανώς έχουν απολεσθεί και στην πορεία εμπλουτίστηκαν με πληροφορίες Κοζανιτών»)

⁶⁹²Αυγερινού – Κολώνια Σοφία, *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική: Κοζάνη*, εκδ. οίκος Μέλισσα, Αθήνα 1989,σελ.27(υπάρχει πλούσιο φωτογραφικό υλικό και πληροφορίες για το Αρχοντικό του Γρηγορίου Βούρκα).

υπάρχει εγχάρακτος σταυρός με ενδείξεις «ΙΣ-ΧΣ-ΝΙ-ΚΑ» και πιο κάτω επίγραμμα «ΩΚΟΔΟΜΗΘΗ Ο ΟΙΚΟΣ ΟΥΤΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΗΣΙΟΥ ΝΕΤΙΑΝΗ ΕΝ ΕΤΕΙ ΣΩΤΗΡΙΩ 1748 ΙΟΥΝΙΟΥ 10», στα ίδια χρόνια που κτίστηκε και το Επισκοπείο⁶⁹³. Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας χρησίμευσε ως οίκος διοικητηρίου και συνεδριάσεων των Δημογερόντων και προεστών, μάλιστα εδώ διεξήχθη του 1796 η μάχη τουρκαλβανών και δημογερόντων του Αυλιώτη όπου σκοτώθηκαν δύο Αλβανοί, επτά Χριστιανοί και τραυματίστηκαν 6 ακόμη⁶⁹⁴.

Το αρχοντικό βρισκόταν μέσα σε μια μεγάλη ιδιοκτησία που σήμερα έχει κατακερματιστεί από την ανοικοδόμηση και στη δυτική πλευρά του υπήρχε ένα δίδυμο, *αδερφομοίρικο*, κτίριο που κατεδαφίστηκε το 1971⁶⁹⁵. Κατά μήκος της βόρειας πλευράς υπήρχε μικρή αυλή για διαφυγή σε ώρα κινδύνου μέσω της *απάνοιξης* ή μέσω μιας σήραγγας από τα θολωτά υπόγεια στο διπλανό αρχοντικό⁶⁹⁶.

Κατασκευαστικά το αρχοντικό είναι αντιπροσωπευτικό δείγμα της Κοζανίτικης αρχιτεκτονικής. Είναι λιθοκτιστο με λιθοδομή ισόδομη από λαξευτούς λίθους. Οι αρμοί είναι προσεκτικά αρμολογημένοι με κονίαμα που προεξείχε λίγο. Στα σαχνισιά χρησιμοποιήθηκε η τεχνική *τσασιά*, δηλαδή κατασκευάστηκε ο ξύλινος φέρων σκελετός που γεμίστηκε με ωμούς πλίνθους και τέλος επιχρίστηκε. Η πόρτα της κυρίας εισόδου σήμερα έχει αποκατασταθεί και ήταν ίδια με την αυλόπορτα, δηλαδή κατασκευασμένη με πλατιές σανίδες καρφωτές με *φόλιες* πάνω σε ξύλινο σκελετό⁶⁹⁷.

Μετά το σεισμό του 1995, επειδή το αρχοντικό συντηρούνταν τακτικά, εμφανίστηκαν, τοπικά, πτώσεις υλικών πληρώσεως στους τσατμάδες, οι εργασίες ήταν περιορισμένες και διατήρησαν σε μεγάλο ποσοστό την προγενέστερη εικόνα του⁶⁹⁸.

Ο χώρος φιλοξενεί σήμερα εκδηλώσεις και δραστηριότητες και είναι επισκέψιμος από τον καθένα.

2. Αρχοντικό Γεωργίου Λασσάνη.

Το αρχοντικό Λασσάνη βρίσκεται στο νοτιοανατολικό τμήμα της πλατείας Λασσάνη με αρχή της οδού Αρχελάου. Χαρακτηρίστηκε ως ιστορικό διατηρητέο κτίριο με το ΦΕΚ 76/23-4-51 ΥΑ 122003/3719 ΠΕ/13-4-51 και επαναχαρακτηρίστηκε ΦΕΚ 25/2-2-53 Υ.Α.35708/ 1332/12-1-53.

Η οικία με απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου Κοζάνης 40/ 1971 απαλλοτριώθηκε για να καταστεί Μουσείο. Πριν την αναπαλαίωση υπήρχε μαρμάρινη επιγραφή που έβλεπε στην ομώνυμη πλατεία, η εντοίχιση της οποίας έγινε με απόφαση του Δήμου και τα αποκαλυπτήρια στις 23 Ιουνίου 1931. Τα σχολεία κατά την εορτή των Τριών Ιεραρχών και στις εθνικές επετείους,

⁶⁹³ Δημόπουλου Ιωάννου Δ., *Τα παρά τον Αλιάκμονα*, τ. Α', εκδ. Ιερά Μητρόπολις 1994, σελ.251.

⁶⁹⁴ Στο ίδιο, σελ.251

⁶⁹⁵ Αυγερινού – Κολώνια Σοφία, *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, Κοζάνη*, ο.π., σελ.27-34.

⁶⁹⁶ Στο ίδιο, σελ.34.

⁶⁹⁷ Στο ίδιο, σελ.35.

⁶⁹⁸ <http://heritagelab.gr> >pub006(pdf) Untitled/ Θεολογίδου Κλεοπάτρα, «Εικόνα και ύλη :οι σεισμοί του 1995 και η αποκατάσταση στη Δυτική Μακεδονία», Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου «Πόλεις της Μεσογείου μετά τους σεισμούς. 50 χρόνια από τους σεισμούς στη Θεσσαλία», ΔΗ.Κ.Ι., ΤΕΕ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Εταιρεία Ιστορίας της Πόλης και της Πολεοδομίας, Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Θεσσαλικών Σπουδών, Βόλος 12-14/5/2006(σε ηλεκτρονική μορφή προσπελάστηκε στις 17/2/2020), *αχρονολόγητο στο διαδίκτυο*, σελ.7

μη υπάρχοντος άλλου μνημείου στην πόλη κατέθεταν στεφάνια στην αναμνηστική πλάκα, τιμώντας τον Λασσάνη ως αγωνιστή της πένας και του σπαθιού⁶⁹⁹.

Είναι άγνωστο το έτος κτίσης του αρχοντικού. Όμως, ο Λιούφης στην *Ιστορία* του αναφέρει ότι υπήρχε στα 1797⁷⁰⁰ και ότι ανήκε στον Ιωάννη (Νάννο) Λάσκο ή Λασσάνη Σαπουντζή, πλούσιου εμπόρου της Αυστρίας και πατέρα του Γεωργίου Λασσάνη (1793-1870) και στη συνέχεια περιήλθε στη οικογένεια Λιούφη⁷⁰¹. Τελευταία ένοικος ήταν η Αλεξάνδρα Αργυρίου Δρίζη και τελευταίος ιδιοκτήτης ο Γεώργιος Σκαρκαλάς⁷⁰².

Το αρχοντικό ήταν χτισμένο σε μια μεγάλη ιδιοκτησία, προστατευμένη από ψηλή πέτρινη μάντρα, με εσωστρεφή χαρακτήρα, γι αυτό εξάλλου ο Λιούφης το χαρακτηρίζει ως «οικία μονήρης» στη θέση «αλώνια»,⁷⁰³ αφού αναπτύσσεται γύρω από μια μικρή πλακόστρωτη αυλή⁷⁰⁴. Υπάρχει ένα μικρό χαγιάτι για την προσπέλαση στους εσωτερικούς χώρους και από την ξύλινη σκάλα ανεβαίνει κανείς στον όροφο. Στο ισόγειο, όπου διημέρευε τον Χειμώνα η οικογένεια υπάρχει ένας χώρος για την υποδοχή των ξένων, ο καλός ή μπάς οντάς και ένας καθημερινός χώρος, το χειμωνιάτικο. Στο ισόγειο υπάρχουν ακόμη δυο βοηθητικοί χώροι, μια μεγάλη αποθήκη, ο μαγαζές, και ένα κελλάρι. Ο όροφος, όπου διημέρευε η οικογένεια τους καλοκαιρινούς μήνες, υπήρχαν δύο οντάδες, ένα κελλάρι και ένας καλοκαιρινός χώρος υποδοχής των ξένων. Ο χώρος ανοιγόταν προς την εσωτερική αυλή και προς το νότο με ένα σαχνισί και γι αυτό λέγεται «ηλιακό». Υπήρχε ένα μεγάλο θολωτό υπόγειο ανατολικά, προσπελάσιμο από την αυλή που λειτουργούσε ως κρυψώνα και ως αποθήκη αγροτικών προϊόντων⁷⁰⁵. Μάλιστα στις εργασίες αποκατάστασης του ο επιβλέπων αρχιτέκτονας Γιώργος Σαμαρνιώτης ανέφερε ότι κατά τον καθαρισμό του υπογείου από τα μπάζα βρέθηκαν στο βόρειο τοίχο χαμηλά, δύο κόγχες (μία στον προθάλαμο και μία στο κυρίως υπόγειο) οι οποίες θα ήταν πιθανόν υπόγειες έξοδοι προς το βορρά⁷⁰⁶. Τέλος, στην εξωτερική πλευρά του αυλότοιχου, αριστερά της μεγάλης αυλόπορτας για τον εισερχόμενο, υπήρχε βρύση για κοινή χρήση «τα 'Λασσάν' του πηγάδ'»⁷⁰⁷. Το αρχοντικό δεν ήταν τόσο επιβλητικό όσο τα υπόλοιπα αρχοντικά της Κοζάνης αλλά είχε ένα αρμονικό όγκο με τα μορφολογικά χαρακτηριστικά της αστικής αρχιτεκτονικής και μία λειτουργικότητα προσαρμοσμένη στις καιρικές συνθήκες του τόπου⁷⁰⁸.

Σήμερα στο κτίριο στεγάζεται η Δημοτική Χαρτοθήκη Κοζάνης που ιδρύθηκε με ομόφωνη απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου στις 12 Μαΐου του 2008 στα πλαίσια της συνεργασίας του Δήμου με την Κοβεντάρειο Δημοτική Βιβλιοθήκη και το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης⁷⁰⁹. Το αποκατεστημένο από το Δήμο Αρχοντικό Λασσάνη ορίστηκε ως χώρος εκδηλώσεων της Χαρτοθήκης με τη φροντίδα και την επιμέλεια της Τεχνικής Υπηρεσίας του Δήμου και της Δημοτικής Βιβλιοθήκης. Υπεύθυνος αρχιτέκτονας ήταν ο Γιώργος

⁶⁹⁹Βασιλείου Απόστολος, «Ο Γεώργιος Λασσάνης», *Δυτικομακεδονικά Γράμματα*, έτος ΙΣΤ', Σύνδεσμος Γραμμάτων και Τεχνών Ν. Κοζάνης, Κοζάνη 2005, σελ. 86

⁷⁰⁰Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ. 75..

⁷⁰¹ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ. 75 · *Ελιμειακά* 67, ο.π., σελ. 172.

⁷⁰²*Ελιμειακά* 67, ο.π., σελ.172

⁷⁰³ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.75-76.

⁷⁰⁴Αυγερινού – Κολώνια Σοφία, «Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική: Κοζάνη», ο.π., σελ. 26-27.

⁷⁰⁵ Στο ίδιο, σελ.26-27.

⁷⁰⁶Ηλιαδέλης Στρατής, «Στοιχεία από την αρχιτεκτονική της Κοζάνης», *Ελιμειακά*, 67, ο.π., σελ.174, σημ.2.

⁷⁰⁷ Στο ίδιο, σελ. 174.

⁷⁰⁸Αυγερινού – Κολώνια Σοφία, «Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, Κοζάνη», ο.π., σελ 26-27

⁷⁰⁹<http://cartography.web.auth.gr/Kozani> (προσπελάστηκε στις 15/ 7/ 2019).

Σαμαρνιώτης και την κατασκευή του έργου ανέλαβε ο Γιάννης Μπηλιώνη. Το κτίριο εγκαινιάστηκε στις 11 Οκτωβρίου 2008⁷¹⁰.

Η Χαρτοθήκη φιλοξενεί τη «Χάρτα» της Ελλάδας 1796-1797 του Ρήγα Βελεστινλή, και πολλά άλλα σημαντικά έργα.

Στην πόλη της Κοζάνης το 1982 καθιερώθηκαν εκδηλώσεις γνωστές ως Λασσάνεια ενώ για πολλά χρόνια η μορφή του Λασσάνη αποτελούσε θυρεό (έμβλημα) του Δήμου. Πολλοί σύλλογοι φέρουν την επωνυμία του⁷¹¹.

Λίγα λόγια για τον Γεώργιο Λασσάνη: γεννήθηκε στην Κοζάνη στα 1793, την εποχή του Αλή πασά. Το επώνυμό του ήταν Λάτσκος όμως το άλλαξε όταν έφυγε στην Οδησό. Ο πατέρας του Ιωάννης Λάτσκος λεγόταν και Σαπουντζής, γιατί εμπορεύονταν σαπούνια και είχε εμπορικές συναλλαγές με την Βιέννη. Η παιδική του ηλικία στιγματίστηκε από δυο σημαντικά γεγονότα, τη δολοφονία του πατέρα του από ανθρώπους του Αλή πασά και την απόπειρα απαγωγής της νέας και όμορφης χήρας μητέρας του από τους ανθρώπους του Αλή πασά⁷¹². Ο Λιούφης στην *Ιστορία* του αναφέρει ότι κρύφτηκε μαζί με τη μητέρα του Αικατερίνη Χατζηκλήμου στην οικία του Καρατζά, για να σωθεί από τον Αλή πασά⁷¹³.

Ο Λασσάνης στα 20 του χρόνια παντρεύτηκε την Αναστασία Νικολάου Τακιατζή αλλά καταδιωκόμενος από τον Αλή πασά φυγαδεύτηκε στην Πέστη από τον πεθερό του Νικόλαο Τακιατζή. Ασχολήθηκε με το εμπόριο μαζί με τον πεθερό του και στα 1813 έφυγε για σπουδές στη Γερμανία. Το 1817 προσκλήθηκε στην Οδησό για να διδάξει στην εκεί Ελληνοεμπορική Σχολή μαζί με τον Γεννάδιο και μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία. Στον κατάλογο των φιλικών του Σέκερη έχει αύξοντα αριθμό 81 «*Γεώργιος Λασσάνης από Κοζάνη. Χρόνων 25 δια Κωνσταντίνου Πεντεδέκα Φλ. 30 α' Μαρτίου 1818*»⁷¹⁴.

Συνεργάστηκε με τον Αλέξανδρο Υψηλάντη. Στο νεοσύστατο Ελληνικό Κράτος υπηρέτησε σε διάφορες δημόσιες θέσεις όπως Γενικός Επιθεωρητής του Στρατεύματος, Γενικός Έφορος, Νομάρχης Αττικοβοιωτίας, Υπουργός Οικονομικών και Γενικός Γραμματεύς του Υπουργείου Στρατιωτικών. Ως άνθρωπος των Γραμμάτων και των Τεχνών ενδιαφέρθηκε για την παιδεία, το θέατρο και την πνευματική ανάπτυξη του νεοσύστατου Ελληνικού Κράτους⁷¹⁵. Απεβίωσε στις 7 Ιουλίου 1870 στην Αθήνα και με τη διαθήκη του κληροδότησε την ακίνητη περιουσία του, μετά το θάνατο της συζύγου, στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και έξι χιλιάδες δραχμές δώρισε στα Σχολεία της Κοζάνης⁷¹⁶.

Σύμφωνα με τη γυναίκα του Λασσάνη, κα. Λιανοσταφίδα, το αρχείο του Λασσάνη μετά το θάνατό του (1870) το πήρε ο ιστορικός Φιλήμων Τιμολέων και το κατέθεσε στη βιβλιοθήκη της Βουλής, όμως σύμφωνα με τον Καλογερόπουλο τα αρχεία αυτά δεν υπήρχαν στη Βουλή το 1937. Το σημερινό αρχείο της Βουλής προέρχεται από μια άλλη απόγονο του Λασσάνη, την Ερασμία Λιανοσταφίδα Αντωνοπούλου που πούλησε το αρχείο στο Βουλή έναντι 20.000 δρχ. το 1931. Το αίτημα του δήμου Κοζάνης, επί δημαρχίας Αστερίου Τέρπου, στις 27 Νοεμβρίου 1936 το αρχείο να περιέλθει στη Βιβλιοθήκη Κοζάνης απορρίφθηκε από τη Βιβλιοθήκη της Βουλής, δόθηκε όμως άδεια σε αντιπρόσωπο του Δήμου, τον καθηγητή Ευάγγελο Γεωργίου Τζιάτζιο, να μελετήσει και

---

⁷¹⁰<http://cartography.web.auth.gr/Kozani> (προσπελάστηκε στις 15/ 7/ 2019).

⁷¹¹ Βασιλείου Απόστολος, «Ο Γεώργιος Λασσάνης», ο.π., σελ. 92

⁷¹² Μπλιούρα Ελένη, «Στα χρόνια του Λασσάνη», *Ελμειακά*, 20(Ιούνιος 1988), σελ. 80.

⁷¹³ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.77, 308

⁷¹⁴ Ελένη Μπλιούρα, «Στα χρόνια του Λασσάνη», ο.π., σελ.82

⁷¹⁵ Στο ίδιο, σελ.82-84.

⁷¹⁶ Στο ίδιο, σελ.86.

να αντιγράψει τα 52 χειρόγραφα⁷¹⁷. Αργότερα, με αφορμή τα αποκαλυπτήρια της προτομής του Παύλου Μελά στην πλατεία της Κοζάνης το 1952, ο τοπικός Τύπος ξεκίνησε μια προσπάθεια προβολής και ανάδειξης της προσφοράς του Γεωργίου Λασσάνη και της ανάγκης για τη δική του προτομή. Τελικά την απόφαση ανέγερσης ανδριάντα ανέλαβε ο Τουριστικός όμιλος «Ο ΛΑΣΣΑΝΗΣ», που συστάθηκε στις 23 Ιουνίου 1956 στην Κοζάνη και η πρώτη απόφασή του ήταν η ανέγερση του ανδριάντα του Γ. Λασσάνη. Στις 30 Οκτωβρίου 1960 οι δάσκαλοι αποφασίζουν ομόφωνα να κατασκευάσουν την προτομή του Λασσάνη στην πόλη και η φιλοτέχνησή του ανετέθη στη γλύπτρια Αλίκη Χατζή. Τα αποκαλυπτήρια έγιναν την Κυριακή 12 Νοεμβρίου 1961⁷¹⁸.

2^{ος} ΘΕΜΑΤΙΚΟΣ ΦΑΚΕΛΟΣ

Δημοτικά Λουτρά ή..... Λαογραφικό Μουσείο Κοζάνης.

Το πρόβλημα της ύδρευσης ήταν σημαντικό για την πόλη της Κοζάνης, γι αυτό και βασική μέριμνα υπήρξε η κατασκευή των Δημοτικών Λουτρών. Με δωρεές των Κοζανιτών της Αμερικής κατασκευάστηκαν,⁷¹⁹ και λειτούργησαν το 1930. Η τιμή μπάνιου ήταν 14 δρχ. το άτομο –με προσόψια- και 10 δρχ., αν κάποιος τα έφερνε μαζί του, ενώ το απλό ντους ήταν 10 δρχ. και 7 δρχ. αντίστοιχα⁷²⁰. Λειτούργησαν για ένα εύλογο χρονικό διάστημα αλλά κατεδαφίστηκαν για να δώσουν τη θέση τους στο σημερινό Λαογραφικό Μουσείο Κοζάνης.

Στη θέση αυτών των παλιών δημοτικών λουτρών θεμελιώθηκε το Λαογραφικό Μουσείο Κοζάνης. Ο Σιαμπανόπουλος αναφέρει ότι από το 1975 ξεκίνησε η προσπάθεια αναζήτησης οικοπέδου κατάλληλου για την ανέγερση του Μουσείου και προκρίθηκε ως η καλύτερη λύση ο χώρος των Δημοτικών Λουτρών της πόλης. Βέβαια, το Μουσείο είχε ιδρυθεί από τον Σύνδεσμο Γραμμάτων και Τεχνών του Νομού Κοζάνης στις αρχές του 1969 με σκοπό «την περισυλλογή, διάσωση και διατήρηση των μνημείων και στοιχείων της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου» και δέκα χρόνια μετά ιδρύθηκε και το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας. Οι συλλογές του μεταστεγάστηκαν σε διάφορα μισθωμένα κτίρια τέσσερις φορές μέχρι τη θεμελίωση του νέου Μουσείου στις 17 Νοέμβρη 1980 και την ολοκλήρωσή του, τον Αύγουστο του 1983. Αρχιτέκτονες του Λαογραφικού Μουσείου, ο Πολυνείκης Αγγέλης και ο Δημήτρης Μαρμαράς. Πρόκειται για κτίριο μακεδονικής αρχιτεκτονικής με συνολικό ωφέλιμο εμβαδό 1.500 τετρ. μέτρα και ύψος 19 μέτρα και συνδέθηκε μορφολογικά και λειτουργικά με τμήμα των παλαιών δημοτικών λουτρών που διατηρήθηκε με υπόστεγο στην πρόσοψη, ώστε να γίνεται ομαλά η μετάβαση του όγκου από υψηλό σε χαμηλό. Πολλοί ήταν οι δωρητές του Μουσείου⁷²¹.

Επίσκεψη στο Μουσείο: Εκεί τα παιδιά μπορούν να δουν εκθέματα από παλιά αρχοντικά και να σχηματίσουν μια εικόνα τους. Βέβαια η επίσκεψη επικεντρώνεται μόνο τη μελέτη των παρακάτω και δεν αποτελεί διδακτική πρόταση σε επίσκεψη μουσείου:

⁷¹⁷ Βασιλείου Απόστολος, «Ο Γεώργιος Λασσάνης», ο.π., σελ. 88.

⁷¹⁸ Στο ίδιο, σελ. 88- 92.

⁷¹⁹ Παλακωνσταντίνου Μιχάλης, *Η πέτρινη πόλη*, Εστία, Αθήνα 1995, σελ. 431.

⁷²⁰ Στο ίδιο, σελ. 454.

⁷²¹ Σιαμπανόπουλος Κωνσταντίνος Ευαγ., *Ο Νομός Κοζάνης το χώρο και στο χρόνο: φύση –ιστορία- παράδοση*, Σύνδεσμος Γραμμάτων και Τεχνών Ν. Κοζάνης, Κοζάνη, 1993, σελ. 71-76.

Α). Οντάς του Κ. Γκέρτσου.⁷²²

Με δαπάνη του Κων. Γκέρτσου ο 1976 κατασκευάστηκε στο Λαογραφικό Μουσείο Κοζάνης ο «οντάς του Κ. Γκέρτσου». Όλες οι ξύλινες επιφάνειες της οροφής και οι επενδύσεις των τοίχων προέρχονται από τα υλικά των παλαιών κοζανίτικων αρχοντικών, Χαλκιά και Πολυζούλη και του Σιατιστινού αρχοντικού Παντ. Τζώνου.

Οι μουσάντρες και τα ντουλάπια είναι ταβλωτά ενώ το τζάκι ξύλινο. Αξίζει να προσέξει κανείς την ένδειξη 1884 στην εξωτερική όψη της σαρμανίτσας, δηλαδή την κούνια με το μωρό και τα σπάργανά του. Στο χάλκινο μαγγάλι είναι εγχάρακτα τα ονόματα των ιδιοκτητών «*Σωτήρι Χ' / Αγνή κ. Σμήλιου / 1788*».

Β). Το δωμάτιο Τραντογιάννη ή Μπασιαγιάννη.⁷²³

Ο Γιάννης Τράντας, σύμφωνα με τη διήγηση του Παν. Λιούφη⁷²⁴, έρχεται με 120 οικογένειες από το Κτένι και εγκαθίσταται στην Κοζάνη. Ο γιός του Τράντας Χαρίσιος δίνει αστική μορφή στην πόλη, την καλλωπίζει και χτίζει για τον εαυτό του ένα μεγαλοπρεπές αρχοντικό στην καλύτερη συνοικία της πόλης, την «Γκιουλέρ Μαχαλά» (γελαστή συνοικία.) Το αρχοντικό αυτό, γνωστό ως «οικία Καρατζέτζου» αγοράστηκε από την κοινότητα της Κοζάνης και κατεδαφίστηκε στα 1911 για να κτισθεί στη θέση του το Παρθεναγωγείο, νεοκλασικού τύπου. Εκεί στεγάστηκε το 3^ο και 4^ο Δημοτικό σχολείο και σήμερα έχει μετονομαστεί στο Δημοτικό Χαρισίου Μούκα.

Κάποιοι ιθύνοντες είχαν την πρόνοια να συλλέξουν αξιόλογα τμήματα από τον πλούσιο ξυλόγλυπτο διάκοσμό του, να τα φυλάξουν επί 75 χρόνια στις αποθήκες του Δήμου Κοζάνης και να τα παραδώσουν το 1986 στο Μουσείο με φθορές από τις μετακινήσεις τόσων χρόνων. Μισοκατεστραμμένα από τη φθορά του χρόνου, την υγρασία, τη σήψη και το σαράκι παραδόθηκαν στο Μουσείο που, μετά από συντήρηση ενός χρόνου, τα συναρμολόγησε. Πρόκειται για το δωμάτιο του Τράντα, το δωμάτιο εργασίας των γυναικών, το δωμάτιο με την προίκα της νύφης, το κελλάρι με τα γλυκά, μέρος του μαγειρείου και την ξυλόγλυπτη οροφή της μικρής εκκλησίας με τον ολόχρυσο ομφαλό της.

Το γεγονός ότι όλα ήταν ξυλόγλυπτα και μάλιστα εξαιρετικής ποιότητας μαρτυρεί το υψηλό βιοτικό επίπεδο και την επαφή του με την Ευρώπη. Η τεχνική του μοιάζει με εκείνη των ξυλόγλυπτων του Αγίου Νικολάου, γεγονός που μαρτυρεί ότι οι ίδιοι τεχνίτες εργάστηκαν και στα δύο. Ας μην ξεχνάμε ότι στις μέρες του Χαρισίου Τράντα (1664) θεμελιώθηκε και ο ναός. Οι ξυλόγλυπτες και ανάγλυφες διακοσμήσεις ήταν επιζωγραφισμένες και επιχρυσωμένες. Το ξυλόγλυπτο τζάκι μοιάζει με το Τζάκι του «καλού οντά» στο Μουσείο Μπενάκη.

Γ). Το δωμάτιο του Γεωργίου Σακελλαρίου⁷²⁵ ή το «σπίτι τ'ς γιατρούς».

Η οικογένεια των Σακελλάρων, μοιράστηκε τη ζωή της μεταξύ Κοζάνης και των πόλεων της Μεσευρώπης, όπου άσκησε το εμπόριο. Το σπίτι – αρχοντικό των Σακελλάρων διατηρήθηκε τριακόσια χρόνια μέχρι το 1977, οπότε κατεδαφίστηκε «εν μία νυκτί» για να δώσει τη θέση του σε μια σύγχρονη πολυκατοικία στην οδό Ιπποκράτους 9⁷²⁶.

---

⁷²² Στο ίδιο, σελ. 324.

⁷²³ Στο ίδιο, σελ. 326-328.

⁷²⁴ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ. 45-48

⁷²⁵ Στο ίδιο, σελ. 325-326.

⁷²⁶ Πασχαλίδη Βασιλείου Β. «Το αρχοντικό των Σακελλάρων στην Κοζάνη» στο *Η Κοζάνη και η περιοχή της: ιστορία- πολιτισμός*, Πρακτικά Α' Συνεδρίου, Σεπτέμβριος 1993, Ινστιτούτου Βιβλίου και Ανάγνωσης Κοζάνης,

Το αρχοντικό του Γ. Σακελλαρίου, γνωστό στα νεότερα χρόνια ως αρχοντικό Διάφα – Πασχαλίδη από τους απογόνους του που το κληρονόμησαν, και κυρίως ως το αρχοντικό «της γιατρούς», από τη γυναίκα του, τη Μητιώ, που συνέχισε να ασκεί το επάγγελμα ως « Γιατρού» μετά τον θάνατό του πρακτικά, βρισκόταν στην οδό Ιπποκράτους, όπου στεγάζονταν τα Ελληνικά Ταχυδρομεία. Ήταν μεγάλο, διώροφο επιβλητικό σε σχήμα αμβλείας γωνίας, με χαγιάτι, σαχνισί, πολύχρωμους φεγγίτες και ξυλόγλυπτη διακόσμηση, δηλαδή με τα τυπικά της μακεδονικής αρχιτεκτονικής. Το 1976 κατεδαφίστηκε αλλά ο Βασίλης Πασχαλίδης, ο νεότερος απόγονος του Γ. Σακελλαρίου, προνόησε να αποτυπώσει το δωμάτιο όπου εργαζόταν ο ιατροφιλόσοφος και να διασώσει την ξύλινη επένδυσή του. Με κοινή απόφαση των αδερφών, Θανάση και Βαγγέλη Πασχαλίδη, ιδιοκτητών μέρους του αρχοντικού, και ύστερα από πρόταση του Βασίλη, ολόκληρη η ξύλινη επένδυση του δωματίου δωρίστηκε στο Λαογραφικό Μουσείο κι αποτελεί τον «καλό οντά του» του Γ. Σακελλαρίου. Όλη η άλλη πλούσια ξυλόγλυπτη επένδυση των δωματίων του αρχοντικού μεταφέρθηκε από τους Μηχανικούς –εργολάβους σε ένα υπόγειο γκαράζ για να χρησιμοποιηθεί κάποτε αλλά όταν αποφασίστηκε η παραχώρηση στο Μουσείο δεν βρέθηκε τίποτε, γιατί οι συλλέκτες πελάτες, αφαιρώντας κομμάτια για την προσωπική συλλογή δεν άφησαν τίποτε παρά μόνο ό, τι ήταν για φωτιά. Το δωμάτιο του Γ. Σακελλαρίου ήταν ο χειμερινός «μπας οντάς» του μεγάλου αρχοντικού⁷²⁷.

Η ιστορία του σπιτιού λοιπόν χάνεται στο πέρασμα των χρόνων. Αρχικά, συνδέεται με την άφιξη του ιερέα Παπαγκίκα και του γιού του Παπαγιώργη στα 1646 στην Κοζάνη και την ανοικοδόμηση του ναού του Αγ. Αθανασίου. Εκεί, μετά το θάνατό του Παπαγκίκα ιερουργούσε ο γιός του Παπαγιώργη, που απέκτησε τον εκκλησιαστικό βαθμό του Σακελλαρίου και πλέον ονομαζόταν ως παπα-Γεώργιος ο Σακελλάριος. Ο τελευταίος έκτισε για τις επτά κόρες του τα πρώτα επτά σπίτια της Κοζάνης, όπως διασώζει η προφορική παράδοση, και για την υπόλοιπη οικογένειά του (τρεις γιοι) το σπίτι στην περιοχή Σαριπάσχου, κοντά στο Γκιουλέρ – μαχαλά περί το 1670⁷²⁸.

Ο πρωτότοκος γιος του Παπαγιώργη, ο Ιωάννης Γ. Σακελλάριος έφυγε στην Ολλανδία περίπου στα 1690 για να ασχοληθεί με το εμπόριο και τη λογοτεχνία και, επιστρέφοντας στην πατρίδα του γύρω στα 1732, συνέχισε την εμπορική του δράση και διακρίθηκε μεταξύ των αρχόντων. Αποφάσισε λοιπόν να επεκτείνει το φτωχικό του Παπαγιώργη, κτίζοντας μια νέα πτέρυγα ψηλότερη και μεγαλοπρεπέστερη. Από αυτή την οικογένεια κατάγεται ο Ιατροφιλόσοφος Γεώργιος Κ. Σακελλαρίου που κληρονόμησε το αρχοντικό των Σακελλαρίων⁷²⁹.

Ο Γεώργιος Σακελλάρης (1767-1838) έμαθε τα πρώτα γράμματα στην Κοζάνη και έκτοτε σπούδασε στο εξωτερικό φιλοσοφία και ιατρική. Επιστρέφοντας στην Ελλάδα εξάσκησε το επάγγελμα του ιατρού σε αρκετές πόλεις. Μετά το 1820 έφυγε από τα Ιωάννινα και εγκαταστάθηκε στην Κοζάνη, ενώ την ιατρική μετά το θάνατό του συνέχισε η γυναίκα του Μητιώ (1790-12/7/1863), κόρη του Χαρισίου Μεγδάνη. Και οι δυο τους ήταν μορφωμένοι και δημοσίευαν τα έργα τους⁷³⁰.

Την εποχή αυτή το αρχοντικό γνώρισε μεγάλες δόξες, καθώς Έλληνες και Ευρωπαίοι άνθρωποι των γραμμάτων- λόγιοι, γιατροί - επισκέπτονταν τον Γεώργιο Σακελλάριο και φιλοξενούνταν από την οικογένειά του. Μάλιστα, η προφορική παράδοση διασώζει ότι κατά τη

Κοζάνη 199, σελ.431 (εκεί υπάρχει εξονυχιστική περιγραφή του σπιτιού και των κατασκευαστικών χαρακτηριστικών του).

⁷²⁷ Σιαμπανόπουλος Κωνσταντίνος Ευαγ., *Ο Νομός Κοζάνης το χώρο και στο χρόνο: φύση –ιστορία- παράδοση*», ο.π., σελ. 325-326.

⁷²⁸ Πασχαλίδη Βασιλείου Β. «Το αρχοντικό των Σακελλάριων στην Κοζάνη» ο.π., σελ.432-433.

⁷²⁹ Στο ίδιο, σελ.435-440.

⁷³⁰ Σιαμπανόπουλος Κωνσταντίνος Ευαγ., *Ο Νομός Κοζάνης το χώρο και στο χρόνο: φύση –ιστορία- παράδοση*», ο.π., σελ.324.

διάρκεια επίσκεψης στην Κοζάνη της κυρά- Βασιλικής, συζύγου του Αλή – πασά, κατέλυσε στο αρχοντικό των Σακελλαρίων και σε ανταπόδοση της φιλοξενίας χάρισε στην αρχόντισσα Μητιώ ένα δαχτυλίδι, που σώζεται ως οικογενειακό κειμήλιο στην οικογένεια⁷³¹.

Στα 1830 το αρχοντικό λεηλατήθηκε από την επέλαση των Αλβανών, που ψάχνανε για τον πολυθρύλητο θησαυρό των Σακελλαρίων. Οι ένοικοι έφυγαν τρομοκρατημένοι, παίρνοντας μαζί τους ένα κασελάκι με κοσμήματα. Λεηλάτησαν το θησαυρό της οικογένειας και την εποχή αυτή χάθηκαν πολλά βιβλία από την πλούσια βιβλιοθήκη των Σακελλαρίων⁷³².

Στη διάρκεια της Γαλλοκρατίας στην Κοζάνη ομάδα Γάλλων στρατιωτών των συμμαχικών στρατευμάτων του στρατηγού Serrail επίταξε το αρχοντικό και εγκαταστάθηκε στον όροφο της νέας πτέρυγας⁷³³.

Στα 1932 ομάδα αρχιτεκτόνων αποτελούμενη από τους Δ. Μωρέτη, Γ. Γιαννουλήρη και Αλ. Πασχαλίδη, υπό τον καθηγητή του ΕΜΠ Δ. Πικιώνη επισκέφτηκε την Κοζάνη και αποτύπωσε αρχοντικά της πόλεως, στα πλαίσια της μελέτης «Μελέτη του Ελληνικού σπιτιού και της αρχιτεκτονικής του» για λογαριασμό του συλλόγου «Ελληνική Λαϊκή Τέχνη». Το αρχείο φυλάσσεται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο Αθηνών. Έτσι, αποτυπώθηκε και το αρχοντικό των Σακελλαρίων. Ο ερευνητής του αρχείου θα δυσκολευτεί να τα αναγνωρίσει γιατί αλλού αναφέρεται ως σπίτι του Παπαγκίκα, αλλού ως σπίτι τσ' γιατρούς ή Διάφα- Πασχαλίδη ή και σαν Παπαγιάννη⁷³⁴.

Στα 1934 οι αδελφοί Αθανάσιος, Πausανίας και Ματιώ Ευαγγ. Διάφα αποφάσισαν την αναστήλωσή του, γι' αυτό ζήτησαν τη βοήθεια του διάσημου αρχιτέκτονα της εποχής Αριστοτέλη Ζάχου, που σχεδίασε ένα νεοκλασικό κτίριο στη σχετική του μελέτη, κρατώντας αναλλοίωτο το ισόγειο της νέας πτέρυγας. Το αρχοντικό διατηρήθηκε άλλα είκοσι χρόνια, ως το 1954, όταν ο Αθανάσιος Θρ. Πασχαλίδης αναμόρφωσε την παλαιά πτέρυγα, που εξυπηρετούσε τις ανάγκες της οικογένειας⁷³⁵. Αυτή ήταν και η τελευταία μορφή του αρχοντικού μέχρι το θάνατό του το 1977, οπότε κατεδαφίστηκε στα πλαίσια ανοικοδόμησης της Κοζάνης, δίνοντας τη θέση του σε μια πολυκατοικία⁷³⁶.

Το πρώτο κτίσμα του Παπαγιώργη ήταν μια απλή διώροφη πλατυμέτωπη κατοικία με χαγιάτι και τετράρριχη στέγη σε ξύλινους στύλους, ενώ στη νέα πτέρυγα που ανήγειρε ο γιος του Ιωάννης Γ. Σακελλάριος, περί τα 1740 οι στύλοι είναι πλέον πέτρινοι⁷³⁷.

Αξίζει να αναφερθεί ότι οι φεγγίτες, κατασκευασμένοι από πολύχρωμα τζάμια με γύψινους συνδέσμους(βιτρώ) παρίσταναν τον δικέφαλο αετό, το οικόσημο της οικογένειας, με χαραγμένη στο κέντρο τη μορφή του Δρακοκτόνου Αγίου Γεωργίου. Σήμερα ένας από τους φεγγίτες διασώζεται στη Δημοτική Βιβλιοθήκη της Κοζάνης και το Λαογραφικό Μουσείο της Κοζάνης διακοσμήθηκε με αντίγραφα αυτού του φεγγίτη⁷³⁸.

Δ). Το αρχοντικό Τσιμηνάκη – Δημοξένου, ο Κοζανίτικος οντάς στο Μουσείο Μπενάκη.

Η οικογένεια Τσιμηνάκη –Δημοξένου της Κοζάνης είχε το αρχοντικό αυτό. Ο Λαζαράκης Δημοξένου πούλησε το 1928 στην Ελένη Σταθάτου από τον καλό οντά του σπιτιού τα ξυλόγλυπτα από δύο συνεχόμενους οντάδες. Ειδικοί τεχνίτες από την Αθήνα τα ξήλωσαν και τα μετέφεραν εκεί. Στα χρόνια της γερμανικής κατοχής η ίδια φοβόταν για την επίταξη του σπιτιού της και την τύχη των ξυλόγλυπτων.

⁷³¹ Πασχαλίδη Βασιλείου Β., «Το αρχοντικό των Σακελλαρίων στην Κοζάνη», ο.π. σελ.440.

⁷³² Στο ίδιο, σελ.442.

⁷³³ Στο ίδιο, σελ.442.

⁷³⁴ Στο ίδιο, σελ.442-443.

⁷³⁵ Στο ίδιο, σελ.443.

⁷³⁶ Στο ίδιο, σελ.443.

⁷³⁷ Στο ίδιο, σελ.444-445.

⁷³⁸ Στο ίδιο, σελ.449-450.

Τα ξυλόγλυπτα αυτά η Ελένη Σταθάτου, λίγο πριν πεθάνει τα δώρισε στο Μουσείο Μπενάκη, όπου σήμερα είναι ο «Κοζανίτικος Οντάς». Ο σημερινός επισκέπτης θαυμάζει τους ξυλόγλυπτους τοίχους και τις οροφές, τις πόρτες, τα τζάκια, τις μουσάντρες, τις κασέλες με ένθετη διακόσμηση, τους καθρέπτες με τα χρυσά κορνιζώματα και άλλα είδη επιχρυσωμένα ή επαργυρωμένα, δείγματα της Μακεδονικής αρχιτεκτονικής του 18^{ου} αι.⁷³⁹.

3^{ος} ΘΕΜΑΤΙΚΟΣ ΦΑΚΕΛΟΣ

1. Ιερός Ναός Αγίου Νικολάου.

Σύμφωνα με το Προεδρικό Διάταγμα 17/10 ή 6/11/1926 «Περί ανακηρύξεως ιστορικών και αρχαιολογικών μνημείων», ο ναός ανακηρύχθηκε «προέχον ιστορικών και αρχαιολογικών μνημείον διατηρητέον»⁷⁴⁰.

Το 1745 η Επισκοπή Σερβίων μεταφέρεται στην Κοζάνη και γίνεται πλέον Επισκοπή Σερβίων και Κοζάνης, υπαγόμενη στη Μητρόπολη Θεσσαλονίκης, ενώ το 1882 επί επισκόπου Ευγενίου (1849-1889) προήχθη σε Μητρόπολη. Στη Κοζάνη λειτουργούσε μια ιδιότυπη μικρή δημοκρατία με ανώτατο άρχοντα τον εκάστοτε Επίσκοπο και βουλή τη Δημογεροντία που συνεδρίαζε στην αρχή στη ειδική αίθουσα του συγκροτήματος του Αγ. Νικολάου και μετά στο Δεσποτικό⁷⁴¹.

Η θεμελίωση του ναού συνδέεται με την εξέλιξη της Κοζάνης. Συγκεκριμένα, στα μέσα του 17^{ου} αιώνα έρχονται οικογένειες από το χωριό Χτένι και εγκαθίστανται προσωρινά στην περιοχή Κρεβατάκια και έπειτα στο κέντρο των οικισμών. Εκεί ίδρυσαν τον οικισμό του εκατέρωθεν του ρεύματος που υπήρχε κατά την πορεία των σημερινών οδών Παύλου Μελά, Βαλταδώρων, Δρίξη και Μητροπολίτου Φωτίου. Το ρέμα έγινε με τα χρόνια καμαρωτός υπόνομος και το δυτικό τμήμα του οικισμού ονομάστηκε Γκιουλέρ(ρόδα) και το ανατολικό Σαριπάσχου. Εκεί λοιπόν έκτισαν έναν μικρό ναό, που στις αρχές του 18^{ου} παραχώρησε τη θέση του σε νέο μεγάλο ναό με το όνομα του Αγίου Νικολάου, που έμελλε να μετατραπεί σε συγκρότημα. Μάλιστα με την ανακήρυξη της Κοζάνης σε Μαλικιανέ (κτήμα δηλαδή της σουλτανομήτορας) και την απόκτηση Δημογεροντίας κτίζεται ανατολικά του ναού, ένα μονόχωρο κτίσμα, λίγο υπερυψωμένο από το έδαφος, για έδρα της Δημογεροντίας, που Οντάς τ'ς Χώρας. Οι πληροφορίες προέρχονται από χειρόγραφα που γνώριζαν και οι Γουναρόπουλος και Λιούφης αλλά δυστυχώς χάθηκαν. Παράλληλα, κτίζονται στο βορεινό μέρος της αυλής ένα οίκημα με δύο δωμάτια και ανάμεσά τους ένας ευρύς προθάλαμος για τις διανυκτερεύσεις του επισκόπου Σερβίων και στο ΒΔ μέρος οι ξενώνες, τα λεγόμενα κελλιά, διώροφα. Έτσι, ως τα τέλη του 17^{ου} αιώνα το συγκρότημα περιελάμβανε τον ναό, το οίκημα του επισκόπου Σερβίων, τον Οντά τ'ς Χώρας(όπου συνεδρίαζε η Δημογεροντία και φυλάγονταν το δύο γκιούμια για τη μέτρηση του τσίπουρου και του κρασιού και ο υπερμεγέθης φλαστήρας το σφράγισμα του σταριού στα αλώνια), και τους ξενώνες όλα μέσα σε ένα κοινό μανδρότοιχο⁷⁴².

---

⁷³⁹ Λαζάρου Π. Δημοξένου, *Οδοιπορικών της ζωής μου* (επιμέλεια Ζήση Αν. Μπέλλου), Μελίσσα, Θεσσαλονίκη 1997, Σελ. 30-35

⁷⁴⁰ Καραμάρκος Αθανάσιος, *Ιερός Καθεδρικός Ναός Αγίου Νικολάου, Ιστορία- Εικόνες- Κειμήλια*, Εκκλησιαστικό Συμβούλιο Καθεδρικού Ναού του Αγ. Νικολάου Κοζάνης, Κοζάνη 2011, σελ.6.

⁷⁴¹ Στο ίδιο, σελ.13-14.

⁷⁴² Κούντουρας Αργύρης Μ., «Το συγκρότημα του Αγίου Νικολάου Κοζάνης», στο *Η Κοζάνη και η περιοχή της Ιστορία – πολιτισμός*, Πρακτικά Α' Συνεδρίου Σεπτέμβριος 1993, Κοζάνη 1997, σελ.267-271.

Ο Ναός θεμελιώθηκε στα 1664 από τον Χαρίσιο Τράντα και ανακαινίσθηκε το 1721⁷⁴³. Σύμφωνα με το φερμάνι που έφερε ο Χαρίσιος Τράντας δόθηκε άδεια ανεγέρσεως ναού στο όνομα του Αγ. Νικολάου. Ο ίδιος έθεσε το θεμέλιο λίθο και για να μην προκαλεί του μουσουλμάνους το ύψος του, τον κατασκεύασε τρία μέτρα κάτω από την επιφάνεια του εδάφους. Η χωρητικότητά του ανταποκρίνονταν στους 2000 κατοίκους της κώμης. Μάλιστα το ναό πλαισίωνε το κατάλυμα του Επισκόπου⁷⁴⁴.

Ο πληθυσμός της Κοζάνης μετά το 1664 αυξάνει λόγω μαζικών μετακινήσεων, η πόλη ευημερεί και επιτακτικό προβάλλει το αίτημα για ανέγερση μεγαλύτερου και ευπρεπέστερου ναού. Στους λόγους πρέπει να συμπεριληφθεί η ανάγκη για ενίσχυση του ελληνισμού, τη στιγμή που στα Σέρβια αυξάνει το μουσουλμανικό στοιχείο. Ωστόσο η αντίδραση των Οθωμανών είναι έντονη, γι αυτό και ζητάνε οι κάτοικοι Σουλτανικό Διάταγμα για την επιδιόρθωση του ναού από τις ζημιές λόγω σεισμού⁷⁴⁵. Στο Φερμάνι του 1721 δίνεται η άδεια επιδιόρθωσης της εκκλησίας αλλά απαγορεύεται ρητά η επέκτασή της⁷⁴⁶.

Έτσι οι κοζανίτες δεν επισκεύασαν την παλιά Εκκλησία αλλά ανήγειραν εκ βάθρων νέα. Πιθανόν να διατήρησαν μόνο τμήμα του ιερού (θεμέλιο) σύμφωνα με την παλιά βυζαντινή παράδοση. Οι εργασίες περατώθηκαν τον Οκτώβριο ή Δεκέμβριο του 1721 και ήταν μεγαλύτερη από την προηγούμενη⁷⁴⁷. Σύμφωνα με τον Λιούφη ήταν από τα σπουδαιότερα έργα της εποχής του, ήταν θολωτός με τρούλους και αψίδες και χωρητικότητας χιλίων οκτακοσίων ατόμων, είχε νάρθηκα μαρμαρόστρωτο περιορισμένο με στοές και ήταν διακοσμημένος με ποικίλα ιερά αντικείμενα και αφιερώματα⁷⁴⁸.

Στο φερμάνι του 1728 εκφράζονται τα παράπονα των μουσουλμανικών χωριών Σενεκλί(Μελίσσια) και Καρατζιλάρ(Δρέπανο), που βρίσκονται κοντά στην Κοζάνη, ότι δηλαδή οι κάτοικοι κατασκεύασαν για την Εκκλησία τους ένα εργαλείο σαν κουδούνι ο ήχος του οποίου τις πρωινές και απογευματινές ώρες δεν επιτρέπει να ακουστεί το δικό τους προσκλητήριο για προσευχή, γι' αυτό διατάσσεται η απομάκρυνσή του⁷⁴⁹.

Σύμφωνα με την κτητορική επιγραφή ο Ναός ιστορήθη(ιστορώ κατά τους Βυζαντινούς σημαίνει *ζωγραφίζω, εικονίζω*) από τους αδελφούς Θεόδωρο και Νικόλαο στα 1730. Οι εργασίες διήρκησαν από το 1730-1775. Στα 1775 η Εκκλησία κτίζει οκτώ εργαστήρια με πελεκητή πέτρα και τοξωτές στοές με πρόσωπο στην αγορά της πόλης για να έχει ο ναός εισόδημα και για να ικανοποιήσει τις στεγαστικές ανάγκες των επαγγελματιών των δημητριακών. Ονομάστηκαν αλευροπάζαρο. Κτίστηκαν με επιβλέποντα τον Ρούση Μήσιο και στοίχισε, δε, η ανέγερση «εις το αλευροπάζαρον ως φαίνονται 385: 67 γρόσια.» «Εις το ίδιον έτερα 32:46». Συνολικά δηλαδή 417 γρόσια και 113 άσπρα⁷⁵⁰.

Ο ναός είναι τρίκλιτη βασιλική με διάωροφο γυναικωνίτη στο δυτικό της, έχοντας οπτική και ακουστική επαφή με τον ανδρωνίτη μέσω τριών τοξωτών ανοιγμάτων, τόσο στο ισόγειο όσο και στον όροφο. Στο βορεινό μέρος προστατευόταν από τις καιρικές συνθήκες από μία στοά που

⁷⁴³ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.47.

⁷⁴⁴ Καραμάρκος Αθανάσιος, *Ιερός Καθεδρικός Ναός Αγίου Νικολάου, Ιστορία- Εικόνες- Κειμήλια*, ο.π., σελ.17.

⁷⁴⁵ Στο ίδιο, σελ.19

⁷⁴⁶ Σαλακίδης Γεώργιος, *Σουλτανικά έγγραφα της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης*, ο.π., σελ.203.

⁷⁴⁷ Καραμάρκος Αθανάσιος, *Ιερός Καθεδρικός Ναός Αγίου Νικολάου, Ιστορία- Εικόνες- Κειμήλια*, ο.π., σελ.23

⁷⁴⁸ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ 49.

⁷⁴⁹ Καραμάρκος Αθανάσιος, *Ιερός Καθεδρικός Ναός Αγίου Νικολάου, Ιστορία- Εικόνες- Κειμήλια*, ο.π., σελ.26

⁷⁵⁰ Κούντουρας Αργύρης Μ., «Το συγκρότημα του Αγίου Νικολάου Κοζάνης» στο *Η Κοζάνη και η περιοχή της Ιστορία – Πολιτισμός*, ο.π., σελ.272-278.

στηριζόταν σε πεσσούς, δηλαδή σε τετράγωνες κτιστές κολώνες, γνωστή ως στοά. Είχε τρεις εισόδους και τρεις δεσποτικούς θρόνους⁷⁵¹.

Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα το συγκρότημα του Αγίου Νικολάου περιέχει το ναό, το οίκημα του επισκόπου, το οποίο πλέον είναι το κοινό σχολείο, δηλαδή το δημοτικό, τον Οντά τ' ς Χώρας, (δηλαδή το οίκημα της Δημογεροντίας), τους ξενώνες, το αλευροπάζαρο και το κηροπλαστείο. Το 1809 αφαιρείται οι στέγες από το οίκημα του επισκόπου, από το αλευροπάζαρο και από τον Οντά τ' ς Χώρας και κτίζεται πάνω τους ένας όροφος για καινούργιο *Ελληνομουσείο*, δηλαδή για γυμνάσιο, σε περίοδο οικονομικής κάμψης της πόλης⁷⁵². Η εκκλησία χρεώνεται για να αποκτήσει η πόλη γυμνάσιο και εγγυητές μπαίνουν οι εύποροι πολίτες με το εξής τρόπο. Η εκκλησία θα πληρώσει ένα μέρος και οι εύποροι θα αγοράσουν από την εκκλησία τα άχρηστα ή κατεστραμμένα κτήματά της σε μεγάλες για την εποχή τιμές⁷⁵³. Το 1813 χτίζουν το πρώτο ανεξάρτητο κτήριο της Βιβλιοθήκης της Κοζάνης στη ΝΔ γωνία της αυλής αρχικά με ένα δωμάτιο με πελεκητή πέτρα και καμάρα στην οροφή και το 1819 προσθέτουν ένα ακόμη ίδιας κατασκευής. Το πρώτο έγινε η βιβλιοθήκη, ο *Κήπος των Γραμμάτων*, όπως το λέγανε και το δεύτερο το Αναγνωστήριο, ο *Οίκος Βελτιώσεως*, όπως ονομάστηκε. Στα 1855 χτίζεται το κωδωνοστάσιο με σοβαρές προστριβές των δημογερόντων⁷⁵⁴.

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα συνειδητοποίησαν όλοι ότι χρειάζεται και πάλι ο ναός ανακαίνιση γι' αυτό ο Μητροπολίτης Κωνσταντίνος Ματουλόπουλος μαζί με τους εφόρους απευθύνθηκε στους ομογενείς της Ευρώπης για να ενισχύσουν οικονομικά το έργο τους. Το 1897 νέο φιρμάνι από την Πύλη έκανε λόγο για επισκευή του Ναού. Το 1902 συγκροτήθηκε επιτροπή γενικού εράνου και τα χρήματα κατατέθηκαν στην Τράπεζα Ανατολής με επιτόκιο 5%. Το 1906 έγινε έρανος, στον οποίο συμμετείχαν οι ομογενείς της Ευρώπης και της Αμερικής. Το 1907 ο Μητροπολίτης και η επιτροπή της πόλης συνεννοήθηκαν με τον μηχανικό Ξενοφώντα Παιονίδη για τα σχέδια και τις μελέτες του ναού. Συγκεντρώθηκαν διάφορα ποσά για την απαιτούμενη δαπάνη των 10.000 λιρών. Όμως αρχίζουν να εκδηλώνονται αντιρρήσεις για την αναγκαιότητα ανέγερσης νέου ναού. Το 1909 ονομαστοί Κοζανίτες εξέφρασαν την αντίθεσή τους για το γκρέμισμα του ναού για αρχαιολογικούς λόγους. Τελικά, στις 15 Ιουνίου 1909 εκδόθηκε φιρμάνι άδειας για την εκ νέου κατασκευή με διαπλάτυση της Εκκλησίας, εξάλλου ο πληθυσμός της πόλης ήταν 9.065 κάτοικοι. Τα έξοδα των 3.000 λιρών θα καταβάλλονταν από το ταμείο της Εκκλησίας χωρίς την επιβάρυνση των κατοίκων. Μήτε αυτό υλοποιήθηκε, γιατί ο Μητροπολίτης πέθανε. Τα γεγονότα των βαλκανικών πολέμων ματαίωσαν κάθε περαιτέρω προσπάθεια⁷⁵⁵.

Στα 1916 άνοιξαν νέα είσοδο στο συγκρότημα, δίπλα στο κωδωνοστάσιο για μα επικοινωνεί με την αγορά της πόλης. Τότε είναι που κατεδάφισαν τον νάρθηκα, ξήλωσαν τον επισκοπικό θρόνο που ήταν μέσα στο ναό, ανοίγουν δύο νέες εισόδους στο γυναικωνίτη, κατεδαφίζουν τα μεσαία ανοίγματα μεταξύ ανδρωνίτη και γυναικωνίτη, με αποτέλεσμα να καταστραφεί παράσταση της Κοιμήσεως της Θεοτόκου και να μείνει η μισή του Κωνσταντίνου και της Ελένης, κατέστρεψαν την Πλατυτέρα στη κόγχη του Ιερού, κατεδάφισαν τον μανδρότοιχο, δυτικό και νότιο για να πλατύνουν οι δρόμοι και, τέλος, τη Βιβλιοθήκη και το Αναγνωστήριο. Τον Ιούλιο του 1932 κατεδαφίζουν και τα τελευταία απομείναντα κτίσματα.⁷⁵⁶

⁷⁵¹ Στο ίδιο, σελ.277-278.

⁷⁵² Στο ίδιο,σελ.278-279

⁷⁵³ Στο ίδιο,σελ.282

⁷⁵⁴ Στο ίδιο, σελ.282

⁷⁵⁵ Καραμάρκος Αθανάσιος, *Ιερός Καθεδρικός Ναός Αγίου Νικολάου, Ιστορία- Εικόνες- Κειμήλια*, ο.π., σελ.252-253

⁷⁵⁶Κούντουρας Αργύρης Μ., «Το συγκρότημα του Αγίου Νικολάου Κοζάνης» στο *Η Κοζάνη και η περιοχή της Ιστορία – Πολιτισμός*, ο.π., σελ.285.

Σήμερα ο ναός στέκει αγέρωχος στην κεντρική πλατεία της Κοζάνης. Είναι μαζί με το Καμπαναριό το χαρακτηριστικό της πόλης. Κατά καιρούς διατυπώθηκαν απόψεις για το γκρέμισμα και την αντικατάστασή του από έναν σύγχρονο ναό, αντάξιο μιας πόλης πολλών χιλιάδων κατοίκων. Το γεγονός ότι μένει στη θέση του ακόμη δείχνει τη στάση μας απέναντι στην κληρονομιά.

2. Κωδωνοστάσιο/ Καμπαναριό.

«Αυτό το καμπαναριό είναι το ομορφότερο κτίριο στο είδος του, το οποίο έχω δει στην Τουρκία, όμως κατασκευάστηκε μόλις πριν δύο χρόνια με κόστος 90.000 γρόσια και φτάνει με το πολύ σταθερό ορθογώνιο παραλληλεπίπεδο φρεσκοβαμμένο κτίσμα του το σε ύψος 46 πηχών ὅμως ιδιαίτερα όμορφο και αξιοσημείωτο είναι το ότι από ψηλά προσφέρει μια εντελώς απρόσκοπτη περιμετρική θέα, ενώ όλα τα υπόλοιπα καμπαναριά, στα οποία ανέβηκα, δεν προσφέρουν ούτε κατά διάνοια τέτοιου είδους θέα αλλά καταλήγουν σε μυτερή σκεπή. Όμως οι Έλληνες της Κοζάνης μπορούν βέβαια να είναι περήφανοι όχι μόνο για το καμπαναριό τους αλλά και για τη θέα που προσφέρει...»⁷⁵⁷. Με τον τρόπο αυτό ο Γερμανός περιηγητής Heinrich Barth περιγράφει στα 1857 την επίσκεψή του στην Κοζάνη του 1850.

Μέχρι σήμερα το καμπαναριό –κωδωνοστάσιο είναι το σύμβολο της πόλης. Η ιστορία του συνδέεται όχι μόνο με την ίδια την πόλη και με το ναό του Αγ. Νικολάου που γειτνιάζει.

Ειδικότερα, ο ναός του Αγ. Νικολάου θεμελιώθηκε στα 1664 στο κέντρο της πόλης, μέσα σε δασική έκταση και στο μεγαλύτερο μέρος του ήταν κάτω από την επιφάνεια του εδάφους και με μικρή χωρητικότητα, δεδομένου ότι η πόλη αριθμούσε γύρω στους 2000 κατοίκους⁷⁵⁸. Μέχρι το 1728 ο ναός του Αγ. Νικολάου δεν είχε καμπάνες και σήμαντρα γιατί οι Τούρκοι θεωρούσαν πρόκληση και απαράδεκτη ενόχληση τη χρήση τους,⁷⁵⁹ μάλιστα στη βιβλιοθήκη της Κοζάνης διασώζεται φερμάνι με ημερομηνία 19-28 Ιουλίου 1728 όπου καταγράφονται τα παράπονα των μουσουλμανικών χωριών που βρίσκονται κοντά στην Κοζάνη γιατί οι τελευταίοι κατασκεύασαν ένα εργαλείο ως κουδούνι, του οποίου ο ήχος δεν επιτρέπει να ακουστεί το δικό τους προσκλητήριο για προσευχή και γι αυτό πρέπει να απομακρυνθεί⁷⁶⁰. Λίγο αργότερα στη ανακαίνιση του 1721 προστέθηκαν δύο καμπάνες⁷⁶¹.

Το Μάιο του 1854 Κούρδοι λεηλάτησαν την πόλη της Κοζάνης για τρεις μέρες ως αντίποινα για την πανωλεθρία τους από τον καπετάν Θεόδωρο Ζιάκα και τον Κοζανίτη Μάρκο Σιακαβάρα στη μάχη του Αραπιού και του Σπηλαιού Γρεβενών⁷⁶². Μετά την καταστολή της επανάστασης στη Δυτική Μακεδονία από τους Τούρκους, οι Κοζανίτες σκέφτηκαν να επαναλειτουργήσουν τη Σχολή της πόλης, που λειτουργούσε ήδη εδώ και εκατό χρόνια, με τη συνδρομή των Κοζανιτών του εξωτερικού, συγκεντρώνοντας το ποσό των 185.638 γρόσια⁷⁶³.

⁷⁵⁷Γκόλια Ελένη –Γάγαλης Ηλίας, «Ο Γερμανός περιηγητής Heinrich Barth στην Κοζάνη 1857», *Ελιμειακά* 71, (Δεκέμβριος 2013), σελ.253-254.

⁷⁵⁸Παπαϊωάννου Λάζαρος Αθ., *Ο Καθεδρικός ναός του Αγίου Νικολάου Κοζάνης*, Κοζάνη 1998, σελ.13-14. / Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.47,49.

⁷⁵⁹Στο ίδιο, σελ.25

⁷⁶⁰Σαλακίδης Γεώργιος, *Τα σουλτανικά έγγραφα της Δημοτικής βιβλιοθήκης Κοζάνης(1721-1909)*, Ινστιτούτο Βιβλίου και ανάγνωσης, Κοζάνη 2004, σελ.204.

⁷⁶¹ Γιαντσούλης Ιωάννης, «Ο πύργος – Κωδωνοστάσιο της Κοζάνης», *Ελιμειακά* 20(Ιούνιος 1988), σελ.65

⁷⁶² Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, Βάρτσος, Αθήνα 1924, σελ.103-104. Γιαντσούλης Ιωάννης «Ο πύργος – Κωδωνοστάσιο της Κοζάνης», ο.π., σελ.57.

⁷⁶³ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.103.

Όμως, ήδη από το 1852 ο Επίσκοπος Ευγένιος(1849-1889) και οι Κοζανίτες πρόκριτοι, οι επιφορτισμένοι για τη διαχείριση αυτών των χρημάτων, αντί να τα διαθέσουν για την οικοδόμηση Γυμνασίου,⁷⁶⁴ πρότειναν την ανέγερση μεγαλοπρεπούς κωδωνοστασίου έναντι 62.152 γροσιών και 37 παράδων που παρέδωσε ο ταμίας Δημήτριος Κ. Κοεμτζής στο Στάμκο Μάνο⁷⁶⁵. Σκοπός τους δεν ήταν μόνο ο καλλωπισμός της πόλης αλλά και η ανύψωση του εθνικού φρονήματος και η τόνωση του θρησκευτικού αισθήματος μετά την αποτυχία της Επανάστασης στη Δυτική Μακεδονία το 1854 «ως πύργος – προμαχώνας συμβολικός ακραιφνών Ελλήνων Χριστιανών διαβιούντων υπό το πέλημα βαρβάρου κατακτητού»⁷⁶⁶. Έτσι, το κωδωνοστάσιο δεν ήταν απλά και μόνο ένας πύργος – προμαχώνας πολεμικός, αλλά ένας πύργος– προμαχώνας, συμβολικός φάρος του Έθνους και της Θρησκείας⁷⁶⁷.

Ωστόσο η δυσαρέσκεια των Ελλήνων του εξωτερικού για τον τρόπο που έγινε η διαχείριση των χρημάτων, αποτέλεσε την αιτία και αφορμή να ψυχρανθούν οι σχέσεις τους κυρίως με τους διαχειριστές των χρημάτων και αυτό να ανακόψει την προθυμία και τη διάθεσή τους για περαιτέρω ενίσχυση του τόπου⁷⁶⁸. Παρά την αρχική δυσαρέσκεια, εν τέλει, ο χρόνος επιβράβευσε την επιλογή τους, γιατί ακόμη σήμερα το 2020 είναι το σημείο αναφοράς όλων των πολιτών της πόλης, νέων και γέρον, ανδρών και γυναικών, παιδιών και ενηλίκων.

Το κωδωνοστάσιο λοιπόν χτίστηκε στο βορειοανατολικό άκρο του συγκροτήματος του Αγ. Νικολάου, λίγο πιο πάνω από το Δημοτικό σχολείο, το οίκημα της Δημογεροντίας, τους ξενώνες, το αλευροπάζαρο, το κηροπλαστείο, και τη βιβλιοθήκη, που περιέβαλλαν το ναό⁷⁶⁹. Έχει ορθογώνια κάτοψη, οκτώ ορόφους και στεγάζεται με τρουλίσκο, η τοιχοποιία είναι συμπαγής και επιμελημένη, από ορθογώνιους πωρόλιθους, χτισμένη κατά το ισόδομο σύστημα με πέτρινα γείσα να κοσμούν τα διαζώματα των πατωμάτων⁷⁷⁰. Η επιγραφή που υπάρχει στην ανατολική πλευρά του πρώτου ορόφου δεξιά μαρτυρεί ως πρωτομάστορα (κάλφα) «ΑΝΔΡΕ ΑΣΚΑΛΦ». Ο Αργύρης Κούντουρας⁷⁷¹ τον αναφέρει ως Χατζή Ανδρέα από τη Σέλτσα (Εράτυρα), ενώ ο Ιω. Γιαντσούλης απλά τον κατονομάζει ως Ανδρέα, χωρίς επώνυμο, από την Σέλτσα και προσθέτει ότι έφτιαξε ωραίο τρούλο «ευθυτενή, κομψόν και υψηλόν αναδυόμενον από το κέντρον της κορυφής του Πύργου ..... Τότε οι Κοζανίται εις την κορυφήν του Τρούλου αντί σταυρού, ο οποίος είχε απαγορευθή από τους Τούρκους, ετοποθέτησαν επί σφαίρας απαστράπτουσαν μεταλλίνην περιστεράν,- το σύμβολον της Ειρήνης – με ανοικτάς τας πτέρυγας της, η οποία εκ του μακρόθεν εφαινετο ως σταυρόν και την οποίαν αργότερον αντικατέστησαν με ωραίον σταυρόν»⁷⁷².

Ο Λιούφης αναφέρει ότι «το Κωδωνοστάσιον ίδρύται παρά τον ναόν του Αγ. Νικολάου εκ λαξευτών λίθων τετράγωνον και ύψους 26 μέτρων περίπου. Επί της ανατολικής πλευράς του άνω ορόφου φέρει ωρολόγιον μέγα δώρον Ηλία Κουτσιμάνη διαβιβασθέν δια του Δημ. Κοεμτζή

⁷⁶⁴Καραμάρκος Αθανάσιος, *Ιερός Καθεδρικός Ναός του Αγίου Νικολάου, Ιστορία- εικόνες – κειμήλια*, ο.π., σελ.229.

⁷⁶⁵ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ 103.

⁷⁶⁶ Γιαντσούλης Ιωάννης, «Ο πύργος – Κωδωνοστάσιο της Κοζάνης», ο.π., σελ.58

⁷⁶⁷ Στο ίδιο, σελ. 58

⁷⁶⁸ Δημόπουλου Ιωάννου Δ., *Τα παρά τον Αλιάκμονα*, ο.π., σελ. 279.

⁷⁶⁹Καραμάρκος Αθανάσιος, *Ιερός Καθεδρικός Ναός του Αγίου Νικολάου, Ιστορία- εικόνες – κειμήλια*, ο.π., σελ.230

⁷⁷⁰Μαρίζα Τσιάπαλη, «Βυζαντινά και μεταβυζαντινά μνημεία του νομού Κοζάνης», στο Καρανάσιος Χαρίτων, Ντίνας Κώστας, Μυλωνάς Δημήτρης, Σκρέκας Δημήτρης (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.385.

⁷⁷¹ Κούντουρας Αργύρης, «Το συγκρότημα του Αγ. Νικολάου Κοζάνης», στο *Η Κοζάνη και η περιοχή της: ιστορία-πολιτισμός*, Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου Σεπτ.1993, Κοζάνη 1997, σελ.282

⁷⁷² Γιαντσούλης Ιωάννης, «Ο πύργος – Κωδωνοστάσιο της Κοζάνης», ο.π., σελ. 59

αρχιτέκτων τούτου, ιδρυθέντος τω 1855, ήν Ανδρέας τις εκ Σελίτσης»⁷⁷³. Ο πρωτομάστορας Ανδρέας διακόσμησε ακόμη με δύο ανάγλυφα πλουσιόσπιτα (αρχοντικά) και όχι για εκκλησίες⁷⁷⁴.

Ο Ιω. Γιαντσούλης⁷⁷⁵ αναφέρει χαρακτηριστικά ότι στο επταώροφο κωδωνοστάσιο ο κάτω όροφος ήταν ημιυπόγειος, λόγω του επικλινούς εδάφους, και έχει κατασκευαστεί στερεότατα με πέτρες και σιδερένιους αρμούς στα διαζώματα των πατωμάτων, σε απλό και απέριττο ρυθμό αλλά μεγαλοπρεπές και επιβλητικό στην εμφάνιση, χωρίς να του λείπει τίποτε, με λίγα απλά διακοσμητικά στους τρεις κατώτερους ορόφους, με οκτώ μεγάλα τοξοειδή μεταβυζαντινού ρυθμού παράθυρα και στον έβδομο, τον ανώτατον όροφο, τοποθέτησαν δύο κώδωνας και δύο σήμαντρα από τα χαμηλά του Αγ. Νικολάου ενώ, τέλος, στα ανατολικά του τελευταίου ορόφου τοποθετήθηκε ρολόι «ευμέγεθες, γλυκώχον, σημαίνον τας ώρας και τα τέταρτα» .

Το 1905 ο Σύνδεσμος Κοζανιτών Θεσσαλονίκης δώρισε καμπάνα πάνω από 200 οκάδες, στο ναό του Αγίου Νικολάου, όπως αρμόζει στο κωδωνοστάσιο της πόλης Κοζάνης, ενώ στα χρόνια του Κωνσταντίου το Κωδωνοστάσιο απέκτησε πέντε καμπάνες και δύο σήμαντρα⁷⁷⁶.

Το 1932 κατεδαφίστηκε το αλευροπάζαρο που ακουμπούσε στο Κωδωνοστάσιο για να χτιστεί το Δημαρχείο, εκεί λοιπόν στον πέμπτο όροφο (τον τελευταίο στην αρχική κατασκευή) υπάρχουν σύνδεσμοι σιδερένιοι για αντισεισμική προστασία⁷⁷⁷. Το 1939 το ρολόι λόγω φθοράς αντικαταστάθηκε από ένα νέο, μεγάλο και τεσσάρων όψεων, δωρεά του Κωνσταντίνου Μαμάτσιοι, ομογενή Κοζανίτη της Αμερικής⁷⁷⁸. Με μελέτη του μηχανικού Ιωάννη Βαχτσεβάνου έγινε ο τελευταίος όροφος, όπου και τοποθετήθηκε το ρολόι, και πρωτοχτύπησε την πρωτοχρονιά του 1940 (τα μεσάνυχτα της 31^{ης} Δεκεμβρίου 1939)⁷⁷⁹. Μέχρι τη δεκαετία του 1940 επικράτησε η έκφραση «Χτύπησε το Νταγκ;», εννοώντας οι κοζανίτες, χειμώνα καλοκαίρι, τη δωδεκάτη μεσημβρινή⁷⁸⁰. Στη θέση του παλιού ρολογιού στην ανατολική πλευρά τοποθετήθηκε μαρμαρίνη κυκλική πλάκα με το έτος της κτίσεως⁷⁸¹. Το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο του Αγ. Νικολάου στο πρακτικό της 21-10-1948 ανακήρυξε τον Μαμάτσιο Κων/νο Μέγα Ευεργέτη⁷⁸².

Στα χρόνια του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου χρησιμοποιήθηκε για συνθηματική έναρξη και λήξη του αντιαεροπορικού συναγερμού στη διάρκεια της ημέρας, γιατί το εργοστάσιο ηλεκτρισμού δε λειτουργούσε τη μέρα αλλά μόνο τη νύχτα⁷⁸³. Στη διάρκεια των γερμανικών βομβαρδισμών στις 10 Απριλίου 1941 η πόλη βομβαρδίστηκε συστηματικά αλλά το

⁷⁷³ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σημείωση 1, σελ. 103

⁷⁷⁴ Ηλιαδέλης Στράτος, «Νεότερα στοιχεία για το ναό και το Κωδωνοστάσιο του Αγίου Νικολάου Κοζάνης», *Ελιμειακά* 38-39 (Δεκέμβριος 1997), σελ.44-45 σημείωση 16(πρόκειται για πληροφορία του Ν. Δελιαλή, μάλιστα το ανάγλυφο του τρίτου ορόφου ίσως είναι του Διμισκή = Χαλκιά της Κοζάνης).

⁷⁷⁵ Γιαντσούλης Ιωάννης, «Ο πύργος – Κωδωνοστάσιο της Κοζάνης», ο.π., σελ.59-60' Στ.Ηλιαδέλης(η Σύνταξη), *Στοιχεία από την αρχιτεκτονική της Κοζάνης: Αρχείο Αργύρη Κούντουρα: Ε': Δέκατος ένατος αιώνας», Ελιμειακά* 68-69, Ιούνιος- Δεκέμβριος 2012, σελ.27 ο Συντάκτης επισημαίνει ότι «στην αρχική του μορφή το Κωδωνοστάσιο είχε ισόγειο (ημιυπόγειο), πέντε ορόφους με τρούλο και ωρολόγιο στην ανατολική πλευρά του τελευταίου ορόφου, δωρεά του Κοζανίτη απόδημου στη Βιέννη Ηλία Κουτσιμάνη», σελ.27.

⁷⁷⁶ Γιαντσούλης Ιωάννης, «Ο πύργος – Κωδωνοστάσιο της Κοζάνης», ο.π., σελ. 68 -69

⁷⁷⁷ Ηλιαδέλης Στράτος, «Νεότερα στοιχεία για το ναό και το Κωδωνοστάσιο του Αγίου Νικολάου Κοζάνης», περιοδικό *Ελιμειακά* τεύχος 38-39, Δεκέμβριος 1997, σελ 49

⁷⁷⁸ Δημόπουλου Ιωάννου Δ., *Τα παρά τον Αλιάκμονα*, ο.π., σελ.279' Γιαντσούλης Ιωάννης, «Ο πύργος – Κωδωνοστάσιο της Κοζάνης», ο.π., σελ.70

⁷⁷⁹ Δημόπουλου Ιωάννου Δ., *Τα παρά τον Αλιάκμονα*, ο.π., σελ.279.

⁷⁸⁰ Στο ίδιο., σελ. 279-280

⁷⁸¹ Ηλιαδέλης Στράτος, «Νεότερα στοιχεία για το ναό και το Κωδωνοστάσιο του Αγίου Νικολάου Κοζάνης», ο.π. σελ. 45

⁷⁸² Δημόπουλου Ιωάννου, *Τα παρά τον Αλιάκμονα*, ο.π., σελ.279

⁷⁸³ Γιαντσούλης Ιωάννης, «Ο πύργος – Κωδωνοστάσιο της Κοζάνης», ο.π., σελ.70

Κωδωνοστάσιο δέχτηκε μόνο κάποια θραύσματα που έμειναν ανεξίτηλα στην επιφάνειά του, στην ανατολική και νότια πλευρά των τριών άνω ορόφων⁷⁸⁴. Το καμπαναριό έμεινε ακλόνητο, έσπασε μόνο ο λεπτοδείκτης της ανατολικής πλευράς του, ενώ οι Γερμανοί τοποθέτησαν στις επάλξεις του πύργου τη σημαία και τον αγκυλωτό σταυρό⁷⁸⁵.

Το 1949 με σχέδιο και μελέτη του μηχανικού Ανδρέα Λαλοπούλου τοποθετήθηκε το τελευταίο επιστέγασμα⁷⁸⁶. Στις αρχές της δεκαετίας του '50 ακούστηκε η ιδέα της κατεδάφισής του, αλλά η αντίδραση ήταν έντονη⁷⁸⁷. Τελικά, ο Κωνσταντίνος Δημ. Μαμάτσιος δώρισε ένα πόσο για την αποκατάσταση του περίτεχνου τρούλου, φτάνοντας πλέον τα 30 μέτρα ύψος με σιδηρά κιγκλιδώματα προστατευτικά και σταυρό⁷⁸⁸. Με τον οικοδομικό οργανισμό της πόλης ξεκίνησαν και οι προσπάθειες για την ανέγερση ενός νέου ευρύχωρου Μητροπολιτικού Ναού αλλά το έργο που θα ξεκινούσε το 1970 συνάντησε την αντίδραση μερίδας Κοζανιτών. Οι αντιδράσεις εντοπίστηκαν στην τύχη του κωδωνοστασίου γιατί στο πρόπλασμα που ετέθη στο νάρθηκα του Αγ. Νικολάου προέβλεπε την κατεδάφιση του ιστορικού καμπαναριού και την ανέγερση ενός τετραώροφου, 15 μέτρων⁷⁸⁹.

Στο διάστημα 1994-1996 έγιναν εργασίες συντήρησης και στερέωσης του καμπαναριού, ο καθαρισμός των εξωτερικών επιφανειών με αμμοβολή,⁷⁹⁰ και ενέσεις με μπετόν και ειδικές ουσίες μέχρι τα 4 μέτρα βάθος στα θεμέλια για τη στερέωσή του, ενώ κάποιες ρωγμές υπήρχαν από την εποχή της κατασκευής του λόγω καθιζήσεως του εδάφους από το βάρος του κτιρίου⁷⁹¹. Τα τελευταία χρόνια η κρούση γίνεται τυποποιημένα, ενώ οι τεχνικοί συντήρησης ένωσαν με ηλεκτροκόλληση τις τεράστιες καμπάνες χάριν ασφαλείας του κτιρίου⁷⁹².

Το κωδωνοστάσιο δεσπόζει στο κέντρο της πόλης και αποτελεί μάρτυρα σε σημαντικά γεγονότα της πόλης και όλης της Ελλάδας.

3. Δημαρχείο Κοζάνης.

Το Δημαρχείο της Κοζάνης κτίστηκε την περίοδο 1932-34 στη νοτιοανατολική πλευρά της κεντρικής πλατείας στη θέση του Αλευροπάζαρου, κτίσμα του 1775 και μέρος του συγκροτήματος του Αγ. Νικολάου.⁷⁹³

Στη συγκεκριμένη θέση στα χρόνια της τουρκοκρατίας λειτουργούσε κτίσμα ως σχολείο, Δικαστήριο, Βιβλιοθήκη και Δημαρχείο. Στο ημιυπόγειο του στεγαζόταν η Δημοτική

⁷⁸⁴Ελένη Μαργαρίτη, Μαργαρίτη, Ε., «Οι βομβαρδισμοί της Κοζάνης 1940-41 και προβλήματα επισιτισμού επί Κατοχής βάσει εγγράφων της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης», *Συνέδριο Η Δυτική Μακεδονία στους Νεότερους Χρόνους*. Εταιρεία Δυτικομακεδονικών Μελετών(Ε.ΔΥΜ.ΜΕ.) Γρεβενά Οκτώβριος 2016. Στο <http://edymme.wordpress.com>. σελ. 942-943(προσπελάστηκε στις 7/ 7/ 2019)

⁷⁸⁵ Γιαντσούλης Ιωάννης, «Ο πύργος – Κωδωνοστάσιο της Κοζάνης», ο.π., σελ.72.

⁷⁸⁶ Δημόπουλου Ιωάννου Δ., *Τα παρά τον Αλιάκμονα*, ο.π., σελ.279

⁷⁸⁷ Γιαντσούλης Ιωάννης, «Ο πύργος – Κωδωνοστάσιο της Κοζάνης», ο.π., σελ.72

⁷⁸⁸ Στο ίδιο, σελ 74

⁷⁸⁹ Στο ίδιο, σελ.74-75· Δημόπουλου Ιωάννου Δ., *Τα παρά τον Αλιάκμονα*, ο.π., σελ.269-272

⁷⁹⁰ Καραμάρκος Αθανάσιος, *Ιερός Καθεδρικός Ναός του Αγίου Νικολάου, Ιστορία- εικόνες – κειμήλια*, ο.π., σελ.238

⁷⁹¹ Ηλιαδέλης Στράτος, «Νεότερα στοιχεία για το ναό και το Κωδωνοστάσιο του Αγίου Νικολάου Κοζάνης», ο.π., σημείωση 20 σελ.46-47

⁷⁹² Στο ίδιο, σελ.53. Αξίζει να αναφερθεί ότι υπάρχουν πέντε ιστορικές καμπάνες: δύο του 1721, μία ηχηρή σχολική του 1894, η του Αγίου Χριστοφόρου που μεταφέρθηκε μετά την πυρκαγιά του 1896, και η δωρεά των Κοζανιτών της Θεσσαλονίκης του 1905, και δύο σήμαντρα(σημείωση 23)

⁷⁹³ Ηλιαδέλης Στράτος(Η Σύνταξη) «Στοιχεία από την αρχιτεκτονική της Κοζάνης, Ζ: Εικοστός αιώνας, τα «νεοκλασικά» και άλλα κτίσματα(β' μέρος)», *Ελιμειακά* 71, Δεκέμβριος 2013, σελ.194

Βιβλιοθήκη. Η προέκταση προς τη μεσημβρινή πλευρά έγινε από του αδελφούς Γκοβεδάρου για να στεγαστεί η Βιβλιοθήκη, αλλά τελικά στεγάστηκαν τα γραφεία του Δήμου⁷⁹⁴.

Το Δημαρχείο συνδέει την ύπαρξή του με τα γύρω κτίσματα του ναού του Αγ. Νικολάου. Πράγματι, το 1775 στα χρόνια του Ιγνατίου (1752-1785) η Εκκλησία χτίζει οκτώ εργαστήρια με πελεκητή πέτρα και τοξωτές στοές με πρόσωπο στην αγορά της πόλης, για να έχει ο ναός εισόδημα και για να ικανοποιήσει τις στεγαστικές ανάγκες των επαγγελματιών δημητριακών, το επονομαζόμενο αλευροπάζαρο⁷⁹⁵. Κτίστηκαν με επιβλέποντα τον Ρούση Μίσιο «εις το αλευροπάζαρον ως φαίνονται 385 γρόσια και 67 άσπρα», «εις το ίδιον έτερα 32 γρόσια και 45 άσπρα»⁷⁹⁶.

Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, το συγκρότημα του Αγ. Νικολάου περιλαμβάνει το Ναό, το Δημοτικό Σχολείο (πρώην κατάλυμα Επισκόπου), το οίκημα της Δημογεροντίας («οντά της χώρας»), τους ξενώνες, το αλευροπάζαρο και το κηροπλαστείο⁷⁹⁷. Ο Παν. Λιούφης αναφέρει στην *Ιστορία* του ότι ήδη υπήρχε στον περίβολο του Αγ. Νικολάου κτίριο –κατάλυμα του Επισκόπου με ιδιαίτερη αίθουσα που λειτουργούσε για τις κοινές συνελεύσεις «ο Οντάς της χώρας» με στοά και τόξα που διατηρούνταν στα χρόνια του και υποβαστάζανε το κτίριο του πρώην Ελληνικού Σχολείου (ιδρύθηκε στα 1668), έπειτα το Παρθεναγωγείο της πόλης, στη συνέχεια το Πρωτοδικείο και στις μέρες του το Δημαρχείο, ενώ στο χώρο κάτω από τις στοές και τα τόξα πωλούνταν άλευρα από τους χωρικούς και στα επόμενα χρόνια έγιναν και εργαστήρια⁷⁹⁸.

Ένα περιστατικό αξιομνημόνευτο που συνδέεται με το Δημαρχείο της Κοζάνης αφορά τη δημαρχική κρίση του 1919. Ο τότε Δήμαρχος Κοζάνης Γ. Δελιβάνης με τη σύμφωνη γνώμη της πλειοψηφίας του δημοτικού συμβουλίου καταλαμβάνει το Εκκλησιαστικό Μέγαρο και, από τον Αύγουστο του 1918 ως τον Μάρτιο του 1919, το χρησιμοποιεί ως Δημαρχείο με την αιτιολογία ότι διέθετε πολλά δωμάτια αχρησιμοποίητα και παλιά οι μητροπολίτες ήταν «Εθνάρχες και δεν είχαν αυτή την πολυτέλεια». Το ζήτημα λύθηκε με τη διαταγή εκκένωσης του κτιρίου από τον Ηλιάκη⁷⁹⁹.

Ειδικότερα, ο Δήμαρχος Κοζάνης κοινοποιεί στην εφημερίδα «ΗΧΩ της Μακεδονίας»⁸⁰⁰ την απάντησή του σε προγενέστερο δημοσίευμα της ίδιας εφημερίδας με ημερομηνία 27 Ιανουαρίου 1919 και τίτλο «Η εκκένωσις της Ι. Μητροπόλεως», για την εν λόγω αυθαίρετη κατάληψη της Μητρόπολης. Ως συνέχεια των προηγούμενων, σε άρθρο με τίτλο «»ΣΚΕΨΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΜΕΓΑΡΟΥ»⁸⁰¹ προτείνεται η κατασκευή ενός αξιοπρεπούς και σε κατάλληλη θέση Δημαρχιακού κτιρίου και μέχρι την υλοποίησή του η μεταφορά του στο κτίριο των Δικαστηρίων, που με τη σειρά του θα μεταφερθεί σε κτίριο στην είσοδο της πόλης. Παράλληλα στο ίδιο φύλλο της εφημερίδας υπάρχει σύντομο δημοσίευμα στο οποίο ο τέως Δήμαρχος Δελιβάνης και οι 11 σύμβουλοι υπέβαλαν την παραίτησή τους από τα καθήκοντά. Τέλος, με τίτλο «Η ΔΗΜΑΡΧΙΑΚΗ ΚΡΙΣΙΣ»⁸⁰² η εφημερίδα δημοσιεύει τις κινήσεις που ακολουθούν την παραίτηση του Δημάρχου και των συμβούλων του. Στο μέγαρο της Γενικής

⁷⁹⁴ Δημόπουλος Ιω. Δ., *Τα παρά τον Αλιάκμονα*, τ. Α', εκδ. Ιερά Μητρόπολις, Κοζάνη 1994,σελ.248

⁷⁹⁵Καραμάρκος Αθανάσιος, *Ιερός Καθεδρικός ναός του Αγ. Νικολάου ιστορία- εικόνες – κειμήλια*, Εκκλησιαστικό Συμβούλιο Καθεδρικού Ναού Αγίου Νικολάου Κοζάνης, Κοζάνη 2011, σελ.30

⁷⁹⁶Στο ίδιο,σελ.30

⁷⁹⁷ Στο ίδιο,σελ.30

⁷⁹⁸ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.51

⁷⁹⁹Λιάπη Στυλιανή, *Οι Γάλλοι και η διοίκηση του Ιωάννη Ηλιάκη στην Κοζάνη την περίοδο του Εθνικού διχασμού (1916-1920)*, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Φλώρινα 2017 διπλωματική εργασία του ΠΔΜ, σελ.112-113

⁸⁰⁰ Κ.Δ.Β.Κ., εφημερίδα Ηχώ της Μακεδονίας, φ.417, 3/2/1919, σελ.1

⁸⁰¹ Κ.Δ.Β.Κ., εφημερίδα Ηχώ της Μακεδονίας, φ.422, 6/3/1919, σελ.1-2

⁸⁰² Κ.Δ.Β.Κ., εφημερίδα Ηχώ της Μακεδονίας, φ.423, 10/3/1919,σελ.2

Διοικήσεως από τον Γενικό Διοικητή Ηλιάκη, κλήθηκαν η Ένωση Συντεχνιών και τα υπόλοιπα σωματεία της πόλης για να προτείνουν νέο Δήμαρχο και συμβούλους, ικανά να δουλέψουν για την ευημερία της πόλης.

Τελικά, μόλις στη δεκαετία του 1930 το Δημαρχιακό κτίριο (το γνωστό Αλευροπάζαρο) κατεδαφίστηκε και έδωσε τη θέση του σε ένα νεοκλασικό κτίριο. *«Το καινούργιο Δημαρχείο απέναντι απ' την καινούργια πλατεία ήτανε έτοιμο. Διώροφο, κάτασπρο και με κολόνες ελληνικές στην πρόσοψή του. Το καμαρώναμε σαν το πιο όμορφο δημόσιο κτίριο»*⁸⁰³.

Αξίζει να γίνει αναφορά στις εργασίες κατασκευής του κτιρίου όπως καταγράφονται από τον Τύπο της Εποχής. Αρχικά, στην εφημερίδα Βόρειος Ελλάς⁸⁰⁴ δημοσιεύεται η Διακήρυξη για την ανάδειξη του εργολάβου που θα αναλάβει το έργο ανέγερσης του Δημαρχιακού Μεγάρου. Η δημοπρασία προγραμματίστηκε για τις 7 Αυγούστου, ημέρα Κυριακή και ώρα 11-12 μ. ακριβώς στα γραφεία του Δήμου Κοζάνης, ενώπιον της Δημαρχιακής Επιτροπής και σύμφωνα με τον νόμο 5367 «περί εκτελέσεως Δημοσίων έργων». Η δαπάνη υπολογίστηκε στις 1.470.000 δραχμές και ως εγγύηση ορίζεται στο 1/20 της όλης δαπάνης που θα κατατεθεί σε μετρητά στο Ταμείο Παρακαταθηκών και δανείων πριν το Διαγωνισμό ή σε ισόποση εγγυητική επιστολή Τραπέζης, ισχύουσα μέχρι συμπλήρωσης ισόποσου εκ των δεκάτων. Υπογράφει ο Δήμαρχος Κοζάνης Αστ. Καραγκούνης με ημερομηνία 14 Ιουλίου 1932.

Στη συνέχεια, σε δημοσίευμα της εφημερίδας Βόρειος Ελλάς⁸⁰⁵ αναφέρεται ότι το Δημαρχιακό κατάστημα μεταφέρθηκε σε ακίνητο των Αδελφών Παύλου από την προπαρελθούσα εβδομάδα έναντι του κινηματογράφου της πόλης και η κατεδάφιση του παλιού συνεχίζεται όλη τη βδομάδα. Ενώ η δημοπρασία για την ανάδειξη του εργολάβου είχε προγραμματιστεί στις 7 Αυγούστου, αναβλήθηκε για τις 4 Σεπτέμβρη και ο προϋπολογισμός του έργου φτάνει τις 1.470.000 δραχμές.

Σύμφωνα με την εφημερίδα Βόρειος Ελλάς⁸⁰⁶ το όλο έργο προχωρά με εντατικό ρυθμό, υπενθυμίζοντας ότι κατακυρώθηκε στον εργολάβο από τη Λάρισα κ. Καζαντζιόπουλον. Την εκτέλεση του έργου ανέλαβαν οι συνεργάτες του κ. κ. Στεφάνου και Αδελφοί Αθαν. Και Γρηγ. Φήκα, γνωστοί στη Θεσσαλία και τη Δυτική Μακεδονία για την εκτέλεση και άλλων Δημοτικών και Δημοσίων έργων. Μάλιστα επισημαίνεται στο άρθρο ότι οι Αδερφοί Φήκα είχαν αναλάβει και το κτίριο των σφαγείων της πόλης και η εμπειρία τους εγγυάται ότι η εκτέλεση του δημαρχιακού μεγάρου θα είναι σύμφωνη με τα σχέδια και φυσικά εντός προθεσμιών.

Μάλιστα το Δημαρχείο της Κοζάνης συγκαταλέγεται στα δημόσια και ιδιωτικά οικοδομικά έργα που ανέλαβε σιατιστινός Εμμανουήλ Μάλαμας του Κωνσταντίνου, αρχιτέκτονας και πολιτικός μηχανικός⁸⁰⁷.

Στην εφημερίδα Βόρειος Ελλάς⁸⁰⁸ στη στήλη ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ γίνεται αναφορά στο ΝΕΟΝ ΜΕΓΑΡΟΝ της πόλης.

---

⁸⁰³ Μιχ. Παπακωνσταντίνου, «Η πέτρινη πόλη», ο.π.,σελ 181.

⁸⁰⁴Κ.Δ.Β.Κ., Εφημερίδα Βόρειος Ελλάς, φ. 270, 17/7/1932,σελ. 4

⁸⁰⁵Κ.Δ.Β.Κ. Εφημερίδα Βόρειος Ελλάς, φ.273, 7/8/1932, σελ.4

⁸⁰⁶ Κ.Δ.Β.Κ., Εφημερίδα Βόρειος Ελλάς, φ.284, 23/10/1932,σελ.4

⁸⁰⁷<https://www.siatistanews.gr/1204/1204Malamas.html> στο άρθρο αναφέρεται ότι οι πληροφορίες είναι από το άρθρο του Γ. Μπόντα στην εφημερίδα Πρωινός λόγος στις 12/Δεκεμβρίου/1997(προσπελάστηκε 17/3/2020)

⁸⁰⁸ Κ.Δ.Β.Κ.,Εφημερίδα Βόρειος Ελλάς, φ.370, 10/6/1934, σελ.1

«Μεταφέρθησαν τα Γραφεία του Δήμου Κοζάνης εις το νέον Δημοτικόν Μέγαρον την παρελθούσαν εβδομάδα, άνευ της τελετής των εγκαινίων, αλλά κατόπιν ενός αγιασμού ψαλλέντος υπό του αιδεσ. Παπαδημητρίου παρουσία του προσωπικού του Δημαρχείου.

Τι να ευχηθώμεν εις τον Δήμον επί τη ευκαιρία της εγκαταστάσεως του εις το πάλλευκον και περικαλλές νέον Δημοτικόν Μέγαρον;

Να σεβασθούν την λευκότητα του να μη το ...λερώσουν δηλαδή οι Δημοτικοί Άρχοντες και να εξέλθουν αύριον υπερήφανοι δια της εμπροσθίας κεντρικής πύλης, δι ής και εισήλθον.»

(Εφημερίδα Βόρειος Ελλάς, φ.370, 10/6/1934, σελ.1)

Στη στήλη ΠΕΝΝΙΕΣ της Εφημερίδας Μακεδονικό Βήμα⁸⁰⁹ ο αρθρογράφος σχολιάζει το νέο Δημαρχιακό Μέγαρο ως εξής: «Έσβυσαν επί τέλους και τα γράμματα που έλεγαν Δημαρχία... Κοζάνης έσβησαν.

- Και όσοι είδαν το σβύσιμο είπαν:-Δόξα τω Θεώ, διότι έλειξε μια ασχήμια.

- Τα γράμματα που αποτελούν την λέξιν Δημαρχείον είναι μπρούτζινα.

-έχουν δε το καθένα βάρος(2;δυσανάγνωστο στοιχείο) οκάδων

-Και ετοποθέτησαν εις την θέσις που έπρεπε

-Προσθέσαντα στην όλην όψιν του Μεγάρου καλαισθησίαν.»

Η ίδια εφημερίδα⁸¹⁰ στη στήλη ΠΕΝΝΙΕΣ σχολιάζει την τοποθέτηση προτομών έξω από το νέο Δημαρχείο:«- Τοποθετήθηκαν επι τέλους δεξιά και αριστερά του νέου δημαρχείου οι προτομές.

-Των βασιλέων Φιλίππου και Μεγ. Αλεξάνδρου.

-Είναι όμως άσπρες και δεν διακρίνονται καλά.

-Αν εχρωματίζοντο με το αυτό χρώμα των προύντζινων, θα ήσαν πολύ κτυπητές.

-Οι αρμόδιοι ας δοκιμάσουν και θα μείνουν ικανοποιημένοι».

Στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου και κατά τον βομβαρδισμό της πόλης, στις 10 Απριλίου 1941, στόχος των Γερμανών ήταν το Δημαρχείο γιατί είχαν την πληροφορία ότι εκεί είχε εγκατασταθεί το Ελληνικό Στρατηγείο, γι αυτό και το βομβάρδισαν συστηματικά με αποτέλεσμα να καταστραφεί ολοσχερώς ο πρώτος όροφος⁸¹¹.

Στο υπόγειο του Δημαρχείου στεγαζόταν η Βιβλιοθήκη και χρησιμοποιούνταν και ως καταφύγιο. Με απόφαση του δημοτικού συμβουλίου και τη συνδρομή του εφόρου Ν. Δελιαλή οι θησαυροί της μεταφέρθηκαν στην κρύπτη του Αγ. Λαζάρου (παρεκκλήσι του Αγ. Δημητρίου)⁸¹².Ο Παπακωνσταντίνου αναφέρει χαρακτηριστικά ότι ο βιβλιοφύλακας, Δελιαλής

---

⁸⁰⁹Κ.Δ.Β.Κ., Εφημερίδα Μακεδονικό Βήμα, φ.331, 25/3/1934, σελ.3

⁸¹⁰ Κ.Δ.Β.Κ., Εφημερίδα Μακεδονικό Βήμα, φ. 335, 22/4/1934, σελ.3

⁸¹¹Μαργαρίτη Ελένη, «Οι βομβαρδισμοί της Κοζάνης 1940-41 και προβλήματα επισιτισμού επί Κατοχής βάσει εγγράφων της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης», Συνέδριο *Η Δυτική Μακεδονία στους Νεότερους Χρόνους*. Εταιρεία Δυτικομακεδονικών Μελετών(Ε.ΔΥΜ.ΜΕ.) Γρεβενά Οκτώβριος 2016, στο <http://edymme.wordpress.com>, σελ. 944 (προσπελάστηκε 7/ 7/ 2019)

⁸¹²Ηλιαδέλης Στράτος, «Νίκος Δελιαλής, Αίσθημα ευθύνης: θρύλος και πραγματικότητα μιας ιστορίας του Αϊ-Λαζάρου», *Ελιμειακά* 6-7 (Σεπτ- Δεκ, 1983) σελ.175-184

κάλεσε όλους όσοι διαβάζανε στη βιβλιοθήκη και βοήθησαν –μέρες ολόκληρες- κουβαλώντας βιβλία και χειρόγραφα σε ασφαλέστερα σπίτια ή γραφεία για να γλιτώσουν τα πιο πολύτιμα αντικείμενα της πατρίδας⁸¹³. Οι βόμβες προκάλεσαν πολλές υλικές καταστροφές στο Δημαρχείο, στην Εθνική Τράπεζα, στο 2^ο Δημοτικό Σχολείο (ήταν αποθήκη πυρομαχικών), στο Γυμνάσιο Αρρένων, στο Παρθεναγωγείο, στις Καπναποθήκες και στα ξενοδοχεία. Εν ολίγοις, οι Γερμανοί θέλανε να καταστρέψουν το κέντρο της πόλης⁸¹⁴.

Τα επόμενα χρόνια ακολουθεί το Δημαρχείο την πορεία της πόλης και της Ελλάδας. Μέχρι σήμερα στεγάζεται στους χώρους του οι Υπηρεσίες του Δήμου και καθημερινά εξυπηρετεί τους πολίτες. Έχουν γίνει κατά καιρούς επεμβάσεις για προστασία από τη φθορά του χρόνου. Στις μέρες μας δεσπόζει τη νέα πλατεία της Κοζάνης και μαζί με το Καμπαναριό μας συνδέουν με το παρελθόν της πόλης.

---

⁸¹³Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Το χρονικό της Μεγάλης Νύχτας*, Εστία, Αθήνα 1999, σελ. 64.

⁸¹⁴Μαργαρίτη Ελένη, «Οι βομβαρδισμοί της Κοζάνης 1940-41 και προβλήματα επισιτισμού επί Κατοχής βάσει εγγράφων της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνη, ο.π., σελ.945

4. Υποκατάστημα της Εθνικής τράπεζας.

Το κτίριο δεσπόζει στην κεντρική πλατεία της Κοζάνης, την πλατεία Νίκης. Σύμφωνα με την απόφαση αριθμ. Γ.21748/1189/16-3-1987 Υπουργείου ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ.(ΦΕΚ Δ' 374/5-5-1987) έχει κριθεί διατηρητέο.

Είναι έργο του μηχανικού Ι. Κρεμέζη και αποτελεί ενδιαφέρον δείγμα «λαϊκότερης αρχιτεκτονικής» με βυζαντινές επιρροές στην είσοδό του⁸¹⁵. Την εποχή του μεσοπολέμου η Εθνική Τράπεζα Ελλάδος στήριξε έμπρακτα την ελληνική κεραμική βιοτεχνία του μεσοπολέμου διακοσμώντας εσωτερικά και εξωτερικά τα τραπεζικά καταστήματα με κεραμικά πλακίδια⁸¹⁶. Στα υποκαταστήματα της Εθνικής Τράπεζας σε όλη την Ελλάδα αποτυπώνεται ο εκλεκτικισμός στην αρχιτεκτονική που υπηρετεί ο Νικόλαος Ζουμπουλίδης. Στον εκλεκτικισμό διαφορετικά διακοσμητικά στοιχεία από παλιότερους αρχιτεκτονικούς ρυθμούς αξιοποιούνται σε ένα νέο αισθητικό αποτέλεσμα. Μια ταινία από κεραμικά πλακίδια σε λευκό κάμπο και το μοτίβο ενός ελισσόμενου βλαστού που καταλήγει σε εντυπωσιακό άνθος, χρώματος μπλε του κοβαλτίου, χρησιμοποιήθηκε κάτω από το γείσο της στέγης του υποκαταστήματος της Κοζάνης. Εντάσσεται και αυτό στην προσπάθεια αναβίωσης της βυζαντινής παράδοσης αλλά με λιγότερη επιτυχία από το αντίστοιχο των Ιωαννίνων. Η φρίζα με τα κεραμικά πλακίδια «Κιουτάχειας» παραμένει μέχρι σήμερα το κομψότερο χαρακτηριστικό του. Τα κτίρια με κεραμικό διάκοσμο δεν κατάφεραν να επιβιώσουν. Αποτελούν ισχυρές ενδείξεις της συμμετοχής του αρχιτέκτονα Ζουμπουλίδη στη μεταφορά και εμφύτευση της μικρασιατικής κεραμικής παράδοσης⁸¹⁷. Στα χρόνια της γερμανική κατοχής στέγαζε το Γερμανικό Φρουραρχείο. Στο κτήριο αυτό στεγαζόταν στον όροφο η περιφερειακή διοίκηση Kreis Kommandatur). Το γραφείο του Διοικητή ήταν το άκρο αριστερά⁸¹⁸. Από το δεξί εξώστη σκοτώθηκε πηδώντας συλληφθείς άγγλος κατάσκοπος⁸¹⁹.

4^{ος} ΘΕΜΑΤΙΚΟΣ ΦΑΚΕΛΟΣ

1. Βαλταδόρειο Γυμνάσιο.

Το ΒΑΛΤΑΔΩΡΕΙΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ βρίσκεται στην οδό Μπουσίου, Εστίας και Δρίζη και κρίθηκε με τον αρ. Γ.21748/1189/16-3-1987 Υπουργείο ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ.(ΦΕΚ Δ' 374/5-5-1987) ως διατηρητέο.

Η ιστορία της θεμελίωσης ενός γυμνασίου στην πόλη της Κοζάνης ανάγεται στη δεκαετία του 1850. Μετά τον θάνατό του στα 1849 ο Επίσκοπος Σερβίων και

⁸¹⁵ Ηλιαδέλης Στράτος, «Στοιχεία από την αρχιτεκτονική της Κοζάνης: Ζ': Εικοστός αιώνας: Τα «νεοκλασικά» και άλλα κτίσματα(β' μέρος)», *Ελμειακά*, 71 (Δεκέμβριος 2013), σελ.196.

⁸¹⁶ https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9D%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CE%BB%CE%B1%CE%BF%CF%82_%CE%96%CE%BF%CF%85%CE%BC%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%AF%CE%B4%CE%B7%CF%82 (προσπελάστηκε στις 9/12/2019).

⁸¹⁷ Θεοδωρίδου- Σωτηρίου, Λ. (2012). Κεραμικός διάκοσμος στα κτήρια της Εθνικής Τράπεζας κατά το Μεσοπόλεμο. *Monumenta*. <http://www.monumenta.org/article.php?IssueID=2&lang=gr&CategoryID=6&ArticleID=680> (ημερομηνία πρόσβασης: 9/12/2019).

⁸¹⁸ Μυλωνάς Γεώργιος, *Η δράση των Αξιωματικών στη Δυτική Μακεδονία την περίοδο της Κατοχής, μέσα από τα αρχεία της Υπηρεσίας Στρατιωτικών Αρχείων (Υ.Σ.Α.)*, Μεταπτυχιακή εργασία, Αμύνταιο 2018, σελ.57. <http://libcatalog.uowm.gr/griza/florina/Mylonas%20Georgios.pdf> (προσπελάστηκε στις 7/7/2019)

⁸¹⁹ Δημόπουλος Ιωάννης Δ., *Τα παρά τον Αλιάκμονα*, εκδ. Ιερά Μητρόπολις, Κοζάνη 1994, σελ.249.

Κοζάνης Βενιαμίν άφησε για τα σχολεία και τους ναούς της Κοζάνης το ποσό των 60.000 γροσίων⁸²⁰. Σκέψη του ήταν η Σχολή της Κοζάνης να μετατραπεί με τα 20.000 γρόσια σε «τέλειον Μακεδονικόν Γυμνάσιον»⁸²¹. Οι έφοροι των Σχολείων Γ. Μουράτης και Κ. Τακιατζής μαζί με τους επιτρόπους Νικ. Αρμενούλη και Ζήση Τσιμηνάκη πρότειναν την αναβάθμιση της τότε Σχολής σε Γυμνάσιο και, μετά την αποδοχή της πρότασής τους, ζήτησαν την οικονομική συνδρομή των πλουσίων Κοζανιτών του εσωτερικού, κυρίως όμως των ομογενών⁸²². Αρχικά, οι υιοί Χαρίση, Κοζανίτες έμποροι της Θεσσαλονίκης, ανταποκρίθηκαν αλλά μεγάλη ήταν και η ανταπόκριση των Κοζανιτών παραματευτάδων της Αυστροουγγαρίας που κατάφεραν σε δυο χρόνια να συγκεντρώσουν το ποσό των 185.638 γροσίων⁸²³. Ωστόσο, η επιτροπή διαχείρισης των χρημάτων στην Κοζάνη αποφάσισε το 1/3 του ποσού να το διαθέσει όχι στην οικοδόμηση Σχολείου αλλά Κωδωνοστασίου και στην κάλυψη άλλων αναγκών, γεγονός που δυσαρέστησε μερίδα των Κοζανιτών και των ομογενών⁸²⁴.

Ακόμη μια προσπάθεια ίδρυσης σχολείου πραγματοποιήθηκε στα 1869 με τη συνδρομή του Παύλου Χαρίση,⁸²⁵ που δεσμεύτηκε να βοηθήσει προσωπικά στην ίδρυση σχολείου στην Κοζάνη, όμως, η διεθνής συγκυρία ανέτρεψε τα σχέδια γιατί είχε ήδη ξεσπάσει ο γαλλογερμανικός πόλεμος στα 1870 και η Αυστροουγγαρία, όπου ζούσαν ο ίδιος και οι ομογενείς της Κεντρικής Ευρώπης, έπαυσε να είναι πρώτη δύναμη⁸²⁶. Τελικά, η προσπάθεια δεν ευδοχώθηκε παρά μισό αιώνα μετά.

Μετά τον θάνατό του στις 17 Νοεμβρίου 1896, ο Λάμπρος Βαλταδώρος κληροδοτεί το ποσό των 500 εικοσάφραγκα για την ανέγερση Γυμνασίου. Τον Οκτώβρη του επόμενου έτους επισκέπτεται την Κοζάνη ο Βασίλειος Βαλταδώρος και συναντάται με την Αντιπροσωπεία της Κοινότητας στην οποία κοντά στο ποσό του αποθανόντος αδερφού του προσθέτει άλλα 50 εικοσάφραγκα, σαν πρώτη δόση, και μαζί με τα αδέρφια του, Γεώργιο και Κωνσταντίνο ένα οικόπεδο 1185 τ. μ. για να κτιστεί το Γυμνάσιο⁸²⁷. Σ' αυτό προστέθηκε το μερίδιο από την προίκα της ανιψιάς τους Ελπίδας Στερ. Βαλταδώρου, συζύγου Κων /νου Δ. Δελιβάνη, αξίας 268 εικοσάφραγκα ⁸²⁸ και άλλα 114 τετρ. μέτρα δωρεά του Μιχ. Παπακωνσταντίνου⁸²⁹. Τέλος, ο Εμμανουήλ Βούβλιας δώρισε στη βόρεια πλευρά κομμάτι οικοπέδου, όπου κτίστηκε το σύγχρονο κλειστό γυμναστήριο του σχολείου⁸³⁰. Η αντιπροσωπεία συνειδητοποίησε ότι η ίδρυση και λειτουργία ενός σχολείου απαιτούσε δαπάνες για τη συντήρησή του γι αυτό και συστάθηκε στις 22 Φεβρουαρίου 1898 το «Κεντρικό Γραφείο»⁸³¹. Στις 12 Απριλίου 1899 έφτασε η είδηση με το φερμάνι(«Κων/πολη, 2 Μαρτίου 1899» με το οποίο χορηγείται άδεια

⁸²⁰ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, Βάρτσος, Αθήνα 1924, σελ.100

⁸²¹ Στο ίδιο, σελ.103

⁸²² Παπαδόπουλος Παν. Ζ., *Ιστορία του Βαλταδώρειου Γυμνασίου Κοζάνης*, Κοζάνη 1998, σελ.37

⁸²³ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.103

⁸²⁴ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.103· Παπαδόπουλος Παν. Ζ., *Ιστορία του Βαλταδώρειου Γυμνασίου Κοζάνης*, ο.π., σελ 37-38· Ιωάννου Δ. Δημόπουλου, *Τα παρά τον Αλιάκμονα*, τ. Α', εκδ. Ιερά Μητρόπολις, Κοζάνη 1994, σελ.279.

⁸²⁵ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.335-336

⁸²⁶ Παπαδόπουλος Παν. Ζ., *Ιστορία του Βαλταδώρειου Γυμνασίου Κοζάνης*, ο.π., σελ. 48

⁸²⁷ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π.,σελ.253-254 (ο Λιούφης αναφέρει ενδεικτικά ότι το σχέδιο ήταν ήδη κατηρτισμένο με μήκος 28 γαλλικών μέτρων, πλάτος 20 και ύψος 10,50.)

⁸²⁸ Στο ίδιο, σελ.128

⁸²⁹ Στο ίδιο, σελ.254

⁸³⁰ Δημόπουλος Ιω. Δ., *Τα παρά τον Αλιάκμονα*, ο.π., σελ.202.

⁸³¹ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ 254-255.

ανέγερσης του σχολείου στην Κοζάνη/ Βαλταδώρειο)⁸³² για την ανέγερσή του. Ο θεμέλιος λίθος ετέθη στις 7 Ιουνίου 1899, παρουσία των αρχών, εκφωνείται ο λόγος του γυμνασιάρχου και η ανάγνωση του Διατάγματος από τον διοικητή Σιαχίν μπέη. Αρχιτέκτονες ήταν ο Ευάγγελος Γκαγκής, έφοροι οι Γεωργ. Τσιμηνάκης, Κων/νος Δ. Δρίζης, Δημήτριος Ν. Μπλιούρας, Γεώργιος Εμμ. Μάνου και Δημ. Γ. Γκορτούλη⁸³³. Βέβαια, στις σκέψεις του Παύλου Χαρίση ήταν η ίδρυση Επαγγελματικής Σχολής. Από την άλλη, σύσσωμος ο λαός βοηθά στην προσπάθεια, οι εργασίες προχωρούν γρήγορα και τα λεφτά τελειώνουν και γρήγορα, οι εργασίες διακόπτονται, γεγονός που στενοχωρεί τον κόσμο «*αθυμία κατέλαβε τους κατοίκους καθορώντας ότι το έργο εκινδύνευε να μείνη ημιτελές*». Τελικά, ο Βασίλειος Βαλταδώρος αποφαινεται ότι θα αναλάβει εξ ολοκλήρου την αποπεράτωση του έργου⁸³⁴.

Αρχές Αυγούστου του 1900 οι εργασίες αναστέλλονται με διαταγή των τοπικών τουρκικών Αρχών και με την αιτιολογία ότι το φιρμάνι καθόριζε τις διαστάσεις του κτιρίου σε πήχεις και αυτό χιτζόταν σε μέτρα. Αφορμή ήταν η λέξη «ζιρά» που σήμαινε στο φιρμάνι γαλλικό μέτρο μετά τη διευθέτηση του ζητήματος διευθετήθηκε και οι εργασίες συνεχίστηκαν⁸³⁵.

Αξίζει να παραθέσουμε το κείμενο από τα σουλτανικά έγγραφα που αφορά την κατασκευή του γυμνασίου: «...Από το ορθόδοξο πατριαρχείο υποβλήθηκε αίτηση για να δοθεί άδεια εκ νέου κατασκευής ενός σχολείου στον κασαμπά Κοζάνη, ο οποίος βρίσκεται στο σαντζάκι των Σερβίων, σε ιδιόκτητο οικόπεδο στην τοποθεσία Μπάτσικο της συνοικίας Γκιουλλέρ, επειδή το ορθόδοξο σχολείο που βρίσκεται στον ειρημένο κασαμπά, με το πέρασμα του χρόνου κατέστη ετοιμόρροπο και ως εκ τούτου δεν είναι ασφαλές και αφετέρου δεν αρκεί να χωρέσει τους υπάρχοντες σπουδαστές» και συνεχίζει «Το ειρημένο σχολείο θα κτιστεί εκ νέου σε ιδιόκτητο οικόπεδο στην τοποθεσία Μπάτσικο της συνοικίας Γκιουλλέρ του κασαμπά Κοζάνη, το οποίο οικόπεδο παραχώρησαν τα αδέρφια Βασίλειος, Γεώργιος και Κων/νος Βαλταδώρος, και θα έχει 28 πήχεις μήκος, 20 πήχεις πλάτος και 10 ½ πήχεις ύψος και θα είναι πέτρινο, και οι προϋπολογισμένες προαπαιτούμενες δαπάνες των 71.987 γροσιών θα πληρωθούν ως εξής: 500 γαλλικό χρυσά νομίσματα που άφησε με τη διαθήκη του ο άλλος αδελφός τους, ο Λάμπρος Βαλταδώρος, που πέθανε πριν από δύο χρόνια στο Βουκουρέστι, και 200 γαλλικά χρυσά νομίσματα που έδωσε ο Βασίλειος, συνολικά 700 χρυσά νομίσματα., και το υπόλοιπο θα πληρωθεί από το ταμείο της εκκλησίας του Αγ. Νικολάου, σύμφωνα με το ομόλογο που δόθηκε από τον μουτεβέλλη της εκκλησίας αυτής. Βρέθηκε, επίσης, ότι ο πληθυσμός του κασαμπά αυτού αποτελείται από 1159 αποκλειστικά ορθόδοξα νοικοκυριά, συνολικά 6532 άντρες και γυναίκες, και ότι, αν το σχολείο κτισθεί κατά τον τρόπο αυτό, δεν υπάρχει κώλυμα ούτε προς τον χρόνο ούτε προς την τοποθεσία...».

Γιώργος Ι. Σαλακίδη, *Τα σουλτανικά έγγραφα της Δημοτικής βιβλιοθήκης Κοζάνης(1721-1909)*, Ινστιτούτο Βιβλίου και ανάγνωσης, Κοζάνη 2004,σελ.269

⁸³²Σαλακίδη Γιώργος Ι., *Τα σουλτανικά έγγραφα της Δημοτικής βιβλιοθήκης Κοζάνης(1721-1909)*, Ινστιτούτο Βιβλίου και ανάγνωσης, Κοζάνη 2004,σελ.269.

⁸³³Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.255-256.

⁸³⁴Στο ίδιο, σελ.256

⁸³⁵Παπαδόπουλος Παν. Ζ., *Ιστορία του Βαλταδώρειου Γυμνασίου Κοζάνης*, ο.π., σελ.60-61.

Το 1900 έχει ήδη οργανωθεί ως εξατάξιο σχολείο και περιμένει την αναγνώρισή του από την Κυβέρνηση του ελεύθερου Ελληνικού Κράτους. Ο γυμνασιάρχης Παν. Λιούφης, ο Γεώργιος Δροσινός (αντιπρόσωπος του Μουράτειου Κληρ οδοτήματος) ενεργούν στην Αθήνα για την αναγνώριση. Τελικά, το Υπουργείο Παιδείας με το διάταγμα που δημοσιεύεται στην εφημερίδα της Κυβερνήσεως στις 26 Ιανουαρίου 1901 κατατάσσει το Γυμνάσιο μεταξύ ισοτίμων του Εσωτερικού και των αναγνωρισμένων του Εξωτερικού. Το Μάρτη του 1902 το Οικουμενικό Πατριαρχείο στέλνει ευχαριστήρια επιστολή στο Βασίλειο Βαλταδώρου και η Ελληνική Κυβέρνηση του απονέμει τον Αργυρό Σταυρό των Ιπποτών. Η Κοζάνη τους τίμησε δίνοντας το όνομά τους και στους παράπλευρους δρόμους και στο Κτίριο⁸³⁶.

Την περίοδο 1900-1910: Εποχή Μακεδονικού αγώνα. Στην Α' τάξη του Γυμνασίου εγγράφονται τα αγόρια από τις δύο Αστικές σχολές και τα κορίτσια του Παρθεναγωγείου μετά από εισιτήριες εξετάσεις. Στον κάτω όροφο στεγαζόταν η Α' αστική σχολή και στον άνω όροφο το Γυμνάσιο⁸³⁷.

Την περίοδο 1910-1920: Σημαντικά γεγονότα σημειώθηκαν όπως οι Βαλκανικοί πόλεμοι, η απελευθέρωση της Κοζάνης 11 Οκτωβρίου 1912, Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, Εθνικός Διχασμός, Συνθήκη του Νειγύ (1919) και η Συνθήκη των Σεβρών(1920). Στην εκπαίδευση μετά το 1914 τα εκπαιδευτικά ιδρύματα χρηματοδοτούνται από το Υπουργείο Παιδείας. Τα προγράμματα, τα βιβλία, η ίδρυση και η λειτουργία τους εποπτεύονται από το Υπουργείο. Στα 1914 αποπερατώθηκε το κτίριο του Παρθεναγωγείου στο κέντρο της πόλης (3^ο και 4^ο Δημοτικό). Οι Αστικές Σχολές αρρένων μετονομάζονται σε

«...Στις 13 Απριλίου 1941, μερικοί από μας(ενν. την 6^η αυστραλιανή Μεραρχία) στεγάστηκαν στην Κοζάνη. Βρέθηκε ένα σχολείο στο οποίο διανυκτερεύσαμε, γιατί έξω ήταν κρύο και υγρασία. Οι Γερμανοί βομβάρδιζαν συνεχώς. Μέσω Γρεβενών προωθηθήκαμε προς Νότον. Τώρα, να και το κύριο μέρος αυτής της ιστορίας.

Το σχολείο το οποίο εμνημόνευσα βομβαρδίστηκε και θυμάμαι το άγαλμα προ της εισόδου το οποίο είχε ανατιναχθεί. Το σχολείο ήταν διώροφο. Στον κάτω όροφο υπήρχε ένα δωμάτιο σαν χημικό- φυσικό εργαστήριο. Είχε τεχνικά όργανα, ένα τύμπανο, μια σάλπιγγα και κάτι παρόμοια. Μέσα σ' όλα αυτά, εκεί στη σκόνη και τις πέτρες του δωματίου, βρισκόταν μια σημαία δεμένη σε κοντάρι περίπου 7 πόδια, ελληνική σημαία, από ύφασμα μεταξύ με κρόσια και κορδόνι. Αυτή η σημαία φαινόταν τόσο περήφανη, προκλητική και αλύγιστη στη σκόνη και ακαταστασία του πολέμου.

Έτσι την έβγαλα από το κοντάρι της και την τοποθέτησα στο σάκκο μου (οι Γερμανοί ήταν μόλις έξω από την Κοζάνη) με την ιδέα να μην παραδοθεί ένα τέτοιο γενναίο έμβλημα στους Ούννους .....

Ύστερα λοιπόν απ' όλα αυτά τα χρόνια ανασκαλεύοντας τα πράγματα μου τα οποία συγκέντρωσα μέσω των ετών βρήκα την ελληνική σημαία σε καλή κατάσταση, τόσο περήφανη και εμφανίσιμη, όσο ποτέ, και εγώ ως Αυστραλός στρατιώτης με πίστη στην Ελλάδα επιθυμώ να επιστρέψω αυτήν, την περήφανη σημαία, στο παλιό της σχολείο, γιατί εικοσάδες ανδρών και γυναικών που ήταν τότε παιδιά στο σχολείο εκείνες τις μοιραίες μέρες του πολέμου πρέπει να έχουν γνωρίσει αυτή τη σημαία...

Μετά τιμής

REGINALD TRESISE

Monbuln Victoria Australia»

Παν. Ζ. Παπαδόπουλος, *Ιστορία του Βαλταδώρειου Γυμνασίου Κοζάνης*, ο.π., σελ.85-87. Εκεί υπάρχει η επιστολή 11/8/1959 που δημοσιεύτηκε στην *Εφημερίδα Ο Χρόνος*, 10/10/1988. (εδώ παρατίθεται ένα απόσπασμα από το γράμμα.)

⁸³⁶ Στο ίδιο, σελ.65.

⁸³⁷ Στο ίδιο, σελ.73.

Δημοτικό σχολεία αρρένων και τα Παρθεναγωγεία σε Δημοτικά σχολεία θηλέων. Στο Βαλταδώρειο εγγράφονται και τα δύο φύλα κατόπιν εξετάσεων⁸³⁸.

Την περίοδο 1920-1930: Μικρασιατική καταστροφή και άφιξη ενός μεγάλου αριθμού προσφύγων. Ιδρύεται η Δημόσια Εμπορική Σχολή στην Κοζάνη (1924) και καθιερώνεται η χρήση του μαθητικού πληθίκιου για τα αγόρια και της ποδιάς για τα κορίτσια. Για το Βαλταδώρειο ήταν μαύρου χρώματος, πάνω από το γείσο είχε μια κουκουβάγια(σύμβολο σοφίας/ γραμμάτων)και κάτω από το σήμα για το γυμνάσιο που φοιτούσαν (Γ. Κ. ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΚΟΖΑΝΗΣ) και δίπλα δεξιά ο αριθμός μαθητολογίου του παιδιού. Οι μαθήτριες μέσα και έξω από το σχολείο φορούσαν μπλε ποδιά με άσπρο γιακά. Οι κανόνες ήταν πολύ αυστηροί⁸³⁹. Ο Μιχ. Παπακωνσταντίνου αναφέρει χαρακτηριστικά⁸⁴⁰: *«Και όταν έδωσα εξετάσεις για το Γυμνάσιο, πέρασα κι έγινα μαθητής του Γυμνασίου. Φόρεσα το πληθίκιο με την κουκουβάγια κι ανέβηκα στο πάνω πάτωμα του Βαλταδωρείου όπου στεγαζόταν το Γυμνάσιο. Μαζί με μένα και πολλοί συμμαθητές μου, αλλά και παιδιά από τα άλλα Δημοτικά της Κοζάνης και των γύρω χωριών. Γινήκαμε πολλοί και η πρώτη τάξη του Γυμνασίου χωρίστηκε σε δύο τμήματα ανάλογα με ποιο γράμμα του αλφαβήτου ήταν το αρχικό του ονόματος. Ήμουν στο δεύτερο τμήμα. Το Γυμνάσιο ήτανε μικτό και φοιτούσαμε και με κορίτσια που προέρχονταν απ'το Παρθεναγωγείο και δεν τα γνωρίζαμε. Όλες οι μαθήτριες φορούσαν μπλε ποδιά με άσπρο κολάρο, τις κοιτάζαμε περίεργα σαν να βλέπαμε κορίτσια για πρώτη φορά. Πολύ σύντομα καταλάβαμε ότι ο ανταγωνισμός μαζί τους θα ήτανε πολύ σκληρός. Η πειθαρχία και η ησυχία στα μαθήματα απίστευτη....»*

Την περίοδο 1930-1950: Εποχή δύσκολη. Εποχή Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και κατάληψη της πόλης από τους Γερμανούς. Στη διάρκεια της γερμανικής κατοχής τα διδακτήρια των Δημοτικών σχολείων και των Γυμνασίων τα επίταξε ο κατακτητής και τα χρησιμοποίησε σαν διοικητήρια ή φυλακές⁸⁴¹. Το Βαλταδώρειο χρησιμοποιήθηκε ως διοικητήριο. Στο σημείο αυτό αξίζει να μνημονευτεί η ιστορία της σημαίας του Βαλταδώρειου Γυμνασίου και η σχέση της με τον αυστραλό Ρέτζιναλντ Τρεζιάς που βρέθηκε με τα αυστραλιανά στρατεύματα να πολεμά τους Γερμανούς στην Κοζάνη. Σε επιστολή που έστειλε ο ίδιος στο Δήμο Κοζάνης στις 11/8/1959, επί δημαρχίας Βασιλείου Ματιάκη, αναφέρει τα εξής: Το περιστατικό έφερε στο φως η τοπική εφημερίδα της Κοζάνης «Ο ΧΡΟΝΟΣ» σε φύλλο με ημερομηνία 10/10/1988. Από τα **1950 και 2019** το Βαλταδώρειο σχολείο ακολούθησε τις αντίστοιχες αλλαγές του εκπαιδευτικού συστήματος. **Σήμερα στεγάζει το 1^ο γυμνάσιο Κοζάνης.**

2. Δημοτικό Χαρισίου Μούκα / Παρθεναγωγείο.

Αξίζει να αναφερθεί ότι αυτή την περίοδο 1915, εκτός από τα κατώτερα εξατάξια Παρθεναγωγεία, λειτουργούσε στην Κοζάνη Ανώτερο Αστικό Παρθεναγωγείο, γυμνασιακού επιπέδου, αρχικά μονοτάξιο, κατόπιν τετρατάξιο σε ιδιόκτητο κτίριο στην αρχή της οδού Παύλου Χαρίση (Λαογραφικού Μουσείου). Η εξήγηση είναι οι συνθήκες και η νοοτροπία της εποχής για τη θέση και το ρόλο των

⁸³⁸Στο ίδιο, σελ.75-76.

⁸³⁹Στο ίδιο, σελ.79-80.

⁸⁴⁰Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Η πέτρινη πόλη*, Εστία, Αθήνα 1995, σελ.49-50.

⁸⁴¹Παπαδόπουλος Παν. Ζ., *Ιστορία του Βαλταδωρείου Γυμνασίου Κοζάνης*, ο.π., σελ.87

γυναικών στην κοινωνία. Η γυναίκα σύμφωνα με την επικρατούσα αντίληψη έπρεπε να διδάχτει μια σειρά μαθημάτων όπως οικιακή οικονομία, καλλιγραφία, γαλλικά⁸⁴².

Στην πόλη της Κοζάνης, αγόρια και κορίτσια φοιτούσαν μαζί ως το 1862 «τα θήλεα συνεδιδάσκοντο τοις άρρεσιν»⁸⁴³. Το Παρθεναγωγείο ιδρύθηκε το 1862 με πρώτη διευθύντρια την Σοφία Στρατηγοπούλου και στεγαζόταν σε νοικιασμένα σπίτια ως το 1873. Αρχικά, προτιμήθηκαν οι οικίες Γ. Γκορτσούλη και Ηλ. Βαμβακά⁸⁴⁴. Το 1873 ο Κ. Τακιατζής φρόντισε η στέγαση να είναι σε χωριστό οίκημα, ΒΔ. του ναού του Αγ. Νικολάου, στην περιοχή Μπήτσικο.⁸⁴⁵ Ωστόσο η στενότητα του οικήματος, οι λιποθυμικές τάσεις των κοριτσιών και, ειδικά η ίδρυση του Γυμνασίου Κοζάνης, έθεσαν το ζήτημα της οικοδόμησης Παρθεναγωγείου ή της μετεγκατάστασής του⁸⁴⁶.

Το 1910 αποφασίστηκε η στέγαση του Παρθεναγωγείου στην οικία «Καρατζέτζου», όπου και λειτούργησε το διάστημα 1911-1914 επί της σημερινής οδού Χαρισίου Μούκα, με σχέδια του αρχιτέκτονα Ξεν. Παιονίδη⁸⁴⁷. Το κτίριο οικοδομήθηκε μετά την κατεδάφιση της οικίας Καρατζέτζου – Τράντα το 1911, προκειμένου να οικοδομηθεί ένα νέο νεοκλασικό οίκημα με τη δωρεά του Χαρισίου Μούκα, σώζεται μέχρι σήμερα και στεγάζει το αντίστοιχο Δημοτικό σχολείο⁸⁴⁸. Οι απόφοιτες σπούδαζαν στο Διδασκαλείο δημοτικής εκπαίδευσης ή στη Σχολή Νηπιαγωγών. Το Ανώτερο Παρθεναγωγείο Κοζάνης λειτούργησε ως το 1936 οπότε και καταργήθηκε. Τότε ιδρύθηκε το Γυμνάσιο θηλέων για όλες τις κοπέλες⁸⁴⁹.

5^{ος} ΘΕΜΑΤΙΚΟΣ ΦΑΚΕΛΟΣ

Δρίζειο Μέγαρο: Οικία, Νοσοκομείο, Ορφανοτροφείο, Σχολείο, Ωδείο

Ένα κτίριο, πολλές χρήσεις.

Βρίσκεται στην Οδό Δαβάκη, Αλκέτα και Δοξάτου και φέρεται ως ιδιοκτησία της Ιεράς Μητρόπολης Κοζάνης. Με την απόφαση αριθμό Γ.21748/1189/16-3-87 ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ.(ΦΕΚ Δ' 374/5-5-87) κρίνεται διατηρητέο κτίριο.

Πρόκειται για το αρχοντικό του Κωνσταντίνου Δρίζη, με τη διαθήκη του οποίου συστήθηκε το Δρίζειο κληροδότημα⁸⁵⁰.

⁸⁴² Παπαδόπουλος Παν. Ζ., *Ιστορία του Βαλταδώρειου Γυμνασίου Κοζάνης*, ο.π., σελ.76-77.

⁸⁴³ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.110 σημείωση 1.

⁸⁴⁴ Στο ίδιο, σελ.110 σημ. 1.

⁸⁴⁵ Στο ίδιο,σελ.110.

⁸⁴⁶ Μαριάννα Μαλούτα, «Η γυναικεία εκπαίδευση στην Κοζάνη: Τα πρώτα πενήντα χρόνια(1862-1912), Το Παρθεναγωγείο της Κοζάνης βάσει ανέκδοτων εγγράφων», στο Καρανάσιος Χαρίτων, Ντίνιας Κώστας, Μυλωνάς Δημήτρης, Σκρέκας Δημήτρης (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.355-356.

⁸⁴⁷ Στο ίδιο, σελ.357.

⁸⁴⁸ Στο ίδιο, σελ.357-358.

Παπαδόπουλος⁸⁴⁹ Παν. Ζ., *Ιστορία του Βαλταδώρειου Γυμνασίου Κοζάνης*, ο.π., σελ. 76-77.

⁸⁵⁰ Δημόπουλου Ιωάννου Δ., *Τα παρά τον Αλιάκμονα, τ. Α'*, εκδ. Ιερά Μητρόπολις 1994, σελ.240-241.

Α. Κτίριο.

Ο Κωνσταντίνος Δρίζης έχτισε το κτίριο στα 1906 για να «φιλοξενήσει τον ελευθερωτή της πόλης, το βασιλιά των Ελλήνων»⁸⁵¹. Τον Ιούλιο του 1907 μετά το θάνατο του πατέρα του δωρίζει στην κοινότητα «την νεόδμητον και περικαλλή οικίαν αυτού, ίνα χρησιμεύση εις το μέλλον ως Νοσοκομείον, υποδηλώσας και ανάλογον προίκησιν δια τας ανάγκας αυτού»⁸⁵². Στα σουλτανικά έγγραφα της Δημοτικής βιβλιοθήκης Κοζάνης (1721-1909), υπάρχει έγγραφο με ημερομηνία 14 Ιουνίου 1909 προς τον βαλή του Βιλαετίου Μοναστηρίου, τον ναϊπη των Σερβίων, και τα μέλη του συμβουλίου (του καζά), στο οποίο χορηγείται η άδεια για να μετατραπεί η δωρηθείσα οικία του Κωνσταντίνου Δρίζη στην Κοζάνη σε Νοσοκομείο⁸⁵³. Σύμφωνα με το έγγραφο το διώροφο πέτρινο σπίτι βρίσκεται στην τοποθεσία Κερεμιντζηλέρ(Keremidciler), σε ιδιόκτητο οικόπεδο με μήκος 25 μέτρα και 90 εκατοστά, πλάτος 12 μέτρα και 90 εκατοστά και 9 μέτρα ύψος⁸⁵⁴. Τα έξοδα λειτουργίας του θα αναλάβει εξολοκλήρου ο ίδιος, ειδικά σε μια κωμόπολη με 1700 νοικοκυριά και 9.025 κατοίκους⁸⁵⁵. Ο μητροπολίτης Κωνσταντίνος για την πρωτοβουλία αυτή του Δρίζη αναφέρει ότι δώρισε στην πατρίδα του ένα μεγαλοπρεπή ανάκτορο αξίας τεσσάρων χιλιάδων λιρών περίπου⁸⁵⁶.

Με την απελευθέρωση της Κοζάνης στις 11 Οκτωβρίου 1912, η Α.Μ. βασιλιάς Γεώργιος Α΄ επισκέπτεται την πόλη της Κοζάνης και φιλοξενείται στο σπίτι του Κωνσταντίνου Δρίζη, την Κυριακή 14 Οκτωβρίου 1912⁸⁵⁷. «Ένα ωραίο σπίτι με περίστυλο κιόνων, κληροδότημα ενός πλουσίου κατοίκου του τόπου στο δήμο για την ανέγερση νοσοκομείου, είναι για την ώρα το παλάτι του Βασιλέα Γεωργίου. Στην πόρτα του κήπου ένας εύζωνος με γαλάζιο αμπέχονο στέκει φρουρός και καμαρώνει»,⁸⁵⁸ έτσι περιγράφει ο γάλλος Ζαν Λεν το αρχοντικό του Δρίζη.

Σπουδαίες προσωπικότητες φιλοξενήθηκαν στο σπίτι, όπως ο γενικός επιθεωρητής Μακεδονίας και μετέπειτα πρωθυπουργός Χιλμή πασάς(Αύγουστος 1907),ο Τούρκος υπουργός εσωτερικών Χατζηαδήλ βής, ο βασιλιάς Γεώργιος,

⁸⁵¹ Αποστόλου Βασίλη, *Προτομές- ανδριάντες-μνημεία Κοζάνης: προσφορά στην τοπική ιστορία*, Νομαρχιακή αυτοδιοίκηση Κοζάνης, Κοζάνη, 2006, σελ.27

⁸⁵² Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.142.

⁸⁵³ Σαλακίδης Γιώργος Ι., *Τα σουλτανικά έγγραφα της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης (1721-1909)*, Κοζάνη 2004, σελ.278-279.

⁸⁵⁴ Στο ίδιο, σελ.278-279 και σεκ,135-136

⁸⁵⁵ Στο ίδιο, σελ.135 -136.

⁸⁵⁶ Λαμπρέτσα Ηλία Κ., *Ο μητροπολίτης Σερβίων και Κοζάνης Κωνσταντίνος Ματουλόπουλος 1841-1910*, ο.π. σελ.108- 109.

⁸⁵⁷ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.172.

⁸⁵⁸ Παφίλης Γεώργιος Χαρισίου, *Αναστάσεως Ημέρα, η Απελευθέρωση της Κοζάνης Πέμπτη 11 Οκτωβρίου 1912*, Κοζάνη 2012, σελ.135 (Στο βιβλίο συμπεριλαμβάνονται αποσπάσματα από το έργο του γάλλου ανταποκριτή Ζαν Λεν, συνεργάτη της παρισινής «l' illustration», που μαζί με τη γυναίκα του ακολούθησε τον ελληνικό στρατό από τη Λάρισα στη Θεσσαλονίκη. Τις αναμνήσεις του τις καταγράφει στο βιβλίο του «Μία Ανταπόδοσις, Ένας σταθμός, Παρίσι 1914» που το μετέφρασε ο Βασίλειος Φόρης και το δημοσίευσε στην εφημερίδα της Κοζάνης «Δυτική Μακεδονία» το 1955. Αναφέρει χαρακτηριστικά τη συμφωνία των κατοίκων της Κοζάνης και των περιχώρων για την αμοιβαία προστασία. Βλ. χαρακτηριστικά σελ.133-144).

αμέσως μετά την Απελευθέρωση, και ο τότε διάδοχος και μετέπειτα βασιλιάς της Σερβίας Αλέξανδρος⁸⁵⁹.

Η νεοκλασική οικία του Δρίζη είχε διάφορες χρήσεις. Το 1923 λειτούργησε ως Ορφανοτροφείο με διάφορες εκπαιδευτικές ανάγκες, ενώ το 1962-64 χρησιμοποιήθηκε από το στρατό για Λέσχη Αξιωματικών. Το 1967-68 συστεγάζεται το 8^ο και 9^ο δημοτικό σχολείο. Ενώ το 8^ο δημοτικό μεταστεγάζεται σε δική του στέγη(1985), το 9^ο παραμένει στην οικία του Δρίζη ως το 1997-98, που ήδη το Μάρτη του 1987 παραχωρείται στο δημόσιο με την προϋπόθεση να το ανακαινίσει. Τελικά το 9^ο δημοτικό σχολείο μετακινείται στο δικό του χώρο το 1997-98. Σήμερα, στην οικία του Δρίζη στεγάζεται το Δημοτικό Ωδείο Κοζάνης, και μια σειρά από εκδηλώσεις πραγματοποιούνται σε αυτό⁸⁶⁰.

Στην οικία αυτή στήθηκε ο πρώτος σε σχέση με την υπόλοιπη επικράτεια ανδριάντας προς τιμή του Ελευθέρου Βενιζέλου. Σε εφημερίδα της εποχής⁸⁶¹ γράφεται άρθρο με τον τίτλο «Ο ΑΝΔΡΙΑΣ ΤΟΥ κ. Βενιζέλου». Ο Παπακωνσταντίνου στη *Πέτρινη πόλη* αναφέρει ότι ο ανδριάντας φαινόταν ως τη μέση, έβλεπε στην Ανατολή και στα χέρια κρατούσε το χάρτη της Μεγάλης Ελλάδας⁸⁶².

Η τύχη όμως του ανδριάντα δεν ήταν και η καλύτερη. Μετά τις εκλογές της 5^{ης} Μαρτίου 1933 τα γεγονότα δρομολογήθηκαν ως εξής. Η ήττα των Φιλελευθέρων, η νίκη του Παναγή Τσαλδάρη (Λαϊκό κόμμα), το πραξικόπημα του Νικόλαου Πλαστήρα και η κήρυξη της δικτατορίας επέτεινε το πάθη. Στις 7 Μαρτίου 1933 σχηματίστηκε Κυβέρνηση υπό τον αντιστράτηγο Οθωναίο και ο Πλαστήρας παρέδωσε την εξουσία, τότε σημειώθηκαν επεισόδια και βανδαλισμοί στην πόλη της Κοζάνης, ατιμάζοντας τον πολιτισμό της. Συγκεκριμένα, ομάδες λαού εισήλθαν εντός του κήπου του Εθνικού οικοτροφείου (Μέγαρο Δρίζη) και παρά την αντίσταση των χωροφυλάκων κατόρθωσαν να γκρεμίσουν δια σχοινοῦ τον ανδριάντα του Βενιζέλου τον οποίον κατακερμάτισαν. Κατόπιν προσέδεσαν την κεφαλή εις το άκρον μακράς ράβδου και την περιέφεραν ανά τας οδούς και αλαλάζοντας. Λέγεται ότι τη μαρμάρινη κεφαλή την έρριψαν εντός της αυλής του κ. Βαρβούτη⁸⁶³.

Ο ΑΝΔΡΙΑΣ ΤΟΥ κ.

BENIZEΛΟΥ

Εστήθη εν μέσω του προαυλίου του μεγάρου Δρίζη, νυν οικοτροφείο θηλέων, ο υπό του καλλιτέχνου λιθοξόου Θωμόπουλου φιλοτεχνηθείς ανδριάνς του Ελευθέρου Βενιζέλου, εις παραγγελία του οποίου είχε προβεί ζων έτι ο μακαρίτης Δρίζης.

Τα αποκαλυπτήρια του ανδριάντος τελεστήσονται ίσως κατά την ημέραν της ονομαστικής εορτής του κ. Βενιζέλου.»

⁸⁵⁹ Γκολομπίας Γιώργος, *Οι καρτ-ποστάλ της Κοζάνης 1904-1925*, Ινστιτούτο βιβλίου και Ανάγνωσης Κοζάνης, Κοζάνη 1996, σελ.37-38.

⁸⁶⁰ Αποστόλου Βασίλης, *Προτομές – Ανδριάντες – Μνημεία Κοζάνης, προσφορά στην τοπική ιστορία*, ο.π., σελ.27-28 · Μυλωνάς Δημήτρης, *Οι ενεργέτες της Κοζάνης*, εκδόσεις Ι.Π.Α.Δ.Μ., Κοζάνη 2008, σελ.52-53.

⁸⁶¹ Κ.Δ.Β.Κ., Εφημερίδα Ηχώ της Μακεδονίας, φ. 840,25/11/1928, σελ.3.

⁸⁶² Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Η πέτρινη πόλη*, Εστία, Αθήνα 1995, σελ.106-107.

⁸⁶³ Αποστόλου Βασίλης, *Προτομές – Ανδριάντες – Μνημεία Κοζάνης, προσφορά στην τοπική ιστορία*, ο.π., σελ.47-48.

Η εφημερίδα Βόρειος Ελλάς⁸⁶⁴ αναφέρεται στα γεγονότα που ακολούθησαν τις εκλογές του 1933. Συγκεκριμένα, σε άρθρο του ο Γ.Κ. Βαρβούτης (Βουλευτής Κοζάνης) σχολιάζει την κατάσταση:

ΔΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΝ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

«..... Εγκατέστησαν φρουράν πολιτών υπό την ανοχήν των αρχών ενώ υπήρχον αι συντεταγμένα εξουσία δια να τηρήσουν την τάξιν και κατέλυσαν την τάξιν και εξαπέλυσαν την αναρχίαν.

Και επροκάλεσαν ούτω επιθέσεις κατά αόπλων και φιλήσυχων πολιτών και επετέθησαν και κατέλαβον όχι φρούρια τυχόν ενόπλων δυνάμεων κατεχόμενα, αλλά το Οικοτροφείον Κοζάνης κατοικουμένον από ανηλίκους μαθητριάς.

Και έθραυσαν το άγαλμα του Ελευθερίου Βενιζέλου ασεβούντες προς την ιστορίαν και την προσωπικότητά του και διέπραξαν χυδαιότητας προ των οποίων θα ησχύνετο και ο στοιχειωδέστερος πολιτισμός.

Ασεβούντες προς την μνήμην του Κωνστ. Δρίζη ωδήγησαν τον Λαόν εντός του Μεγάρου το οποίον η γενναιοφροσύνην του Κ. Δρίζη προώρισε διά νοσοκομείον χάριν των τέκνων αυτού τούτου του λαού..... »

ΚΩΔΙΚΕΛΛΟΣ

Εν Κοζάνη τη 30^η Ιουνίου 1926 δια του παρόντος κωδικέλλου επιθυμώ τα εξής.

Εις την Επιτροπήν η οποία θα διαχειρίζεται το άνω κληροδοτήμά αφαιρώ τον κ. Γεώργιον Πολυζούλην και αντί αυτού διορίζω τον κ. Μανωλάκην Στεργίου Δαρδούφαν. Μετά τον θάνατόν μου όπου αφήνω εις την σύζυγόν μου Νίτσαν το οικοπέδο εις την οδόν Τριανδρίας δια να κάμη δύο ανδριάς επειδή έγινε το σχέδιον πόλεως και το παίρνει από τρεις μεριές έχασε την μεγαλύτερην αξίαν και αντί δύο ανδριάς να κάμη μίαν του κ. Ελευθερίου Βενιζέλου και εάν θέλει η σύζυγός μου Νίτσα, επειδή έχει χρήματα ιδικά της όπως έκαμε το μνήμα μου ζων εγώ εάν θέλη ας κάμη και τον ανδριάντα του κ. Ελευθερίου Βενιζέλου απέναντι του οικοπέδου εις την οδόν Τριανδρίας την αξίαν. Κ.Δ. Δρίζης

Νικ. Π. Δελιαλής, Διαθήκαι ευεργετών της πόλεως Κοζάνης, Θεσσαλονίκη 1970, σελ.41

ΚΩΔΙΚΕΛΛΟΣ: έγγραφο που συμπληρώνει μία διαθήκη (πύλη της ελληνικής γλώσσας)

Σημείωση: τόσο ο Κωδικέλλος όσο και η τελευταία του διαθήκη ελήφθησαν από ακριβές υπηρεσιακό αντίγραφ, γιατί τα πρωτότυπα καταστράφηκαν στη μεγάλη πυρκαγιά του Δικαστικού Μεγάρου στις 23 Μαρτίου 1939 και καταχωρήθηκαν χωρίς αποκατάσταση των ορθογραφικών και άλλων λαθών. (σημείωση 4 στο Νικ. Π. Δελιαλής, Διαθήκαι ευεργετών της πόλεως Κοζάνης, Θεσσαλονίκη 1970, σελ.41)

Β. Λίγα λόγια για τον ιδιοκτήτη Κωνσταντίνου Δ. Δρίζη:

Ο Κωνσταντίνος Δ. Δρίζης (1851-1927) ήταν γιος του Δημητρίου και της Αικατερίνης. Με την ευφυΐα και την επιχειρηματικότητά του κατάφερε να επεκτείνει τις επιχειρήσεις βάμβακος και νημάτων του πατέρα του και να αποτελεί ένα σεβαστό πρόσωπο της κοινωνίας. Παντρεύτηκε την Αγνή, κόρη του Κωνσταντίνου Δαρδούφα. Υπηρέτησε την πόλη του με κάθε μέσο και ανακηρύχτηκε ευεργέτης⁸⁶⁵. Στην επίσκεψη του Παύλου Μελά στην Κοζάνη κατά διάρκεια του Μακεδονικού αγώνα συμμετείχε στον πυρήνα της Άμυνας της Κοζάνης, μαζί με άλλους σημαίνοντες άντρες όπως τους γιατρούς Ν. Μαμουζιά, Ν. Ρεπανά και Ν. Γκιουλέκα, τους εμπόρους μαζί με τον ίδιο Εμμ. Στεργίου και Κ. Παπακωνσταντίνου, τον κτηματία Εμμ. Δαρδούφα, τον γραμματέα της Μητρόπολης Αστέριο Παπαργυρούδη, τους

⁸⁶⁴ Κ.Δ.Β.Κ., Εφημερίδα Βόρειος Ελλάς, φ.306,19/3/1933 σελ.1.

⁸⁶⁵ Λιούφης Παναγιώτης, Ιστορία της Κοζάνης, ο.π., σελ.348-349.

καθηγητές Παν. Λιούφη και Ν. Μαλούτα⁸⁶⁶. Ο Παύλος Μελάς από την Κοζάνη σε γράμμα προς τη γυναίκα του αναφέρει ότι στην συνάντησή του με την επιτροπή Αμύνης ήταν και ο Δρίζης «*Η ώρα είναι 8.1/2 μ. μ., η επιτροπή της Αμύνης θα έλθει εις τας 10μ.μ. ...εις τας 10 μ. μ. έρχεται πρώτος ο ιατρός Μεταξάς... μετ' ολίγα λεπτά και οι λοιποί 4 οι οποίοι αποτελούν την Άμυναν Κοζάνης. Είναι δε 1. ο Δρίζης, 2. Ρεπανάς, ιατρός, 3.ο ιατρός Μουμουζάς, 4. τον λησμονώ και 5.ο Μεταξάς*»⁸⁶⁷. Έτσι, όταν ο Παύλος Μελάς τους ζήτησε η πόλη της Κοζάνης να βοηθήσει έμπρακτα τον αγώνα «*Ένας των παρισταμένων, ο Δρίζας, πλουσιώτατος προσέφερε 30 λίρας Τουρκίας = 960 δραχμές*»⁸⁶⁸. Ας μην ξεχνάμε ότι ο Κωνσταντίνος Δρίζης, Π. Βαμβακάς και ο Νικόλαος Μπλιούρα δημιούργησαν τρεις τράπεζες⁸⁶⁹. Συμμετείχε στις εκλογές του 1908 για την ανάδειξη αντιπροσώπων στην Οθωμανική βουλή και εκλέχτηκε από το Σαντζάκι των Σερβίων μαζί με τον Γεώργιο Μπούσιο⁸⁷⁰. Παραιτείται όμως από αξίωμα και τη θέση του παίρνει ο δικηγόρος Χαρίσιος Βαμβακάς, μετά από υπόδειξη του Πατριαρχείου⁸⁷¹. Στο σπίτι του φιλοξένησε σημαντικές προσωπικότητες⁸⁷².

Συντάσσει δύο διαθήκες⁸⁷³: Την πρώτη διαθήκη συντάσσει στις 17 Μαρτίου 1896 ενώπιον του γραμματέα της Ιεράς Μητροπόλεως Σερβίων και Κοζάνης Αστερίου Παπαργυρούδη και επτά επιφανών Κοζανιτών αλλά την ακυρώνει στις 8 Αυγούστου 1898. Η δεύτερη διαθήκη είναι ιδιόχειρη μυστική διαθήκη, συντάσσεται στις 23 Ιουλίου 1923 και παραδίδεται μετά τον θάνατό του (24 Αυγούστου 1927) στον πρόεδρο Πρωτοδικών Κοζάνης. Η διαθήκη ήταν περικαλυμμένη εξωτερικώς εκ λευκού χάρτου και στο εσωτερικό υπήρχε φάκελος σφραγισμένος με ισπανικό κερύ και έφερε τις λέξεις: «*Ιδιόγραφος διαθήκη μου Κων/νος Δ. Δρίζης*»⁸⁷⁴. Στη διαθήκη αυτή κληροδοτεί την περιουσία του στη γυναίκα του Νίτσα, το γένος Κων/νου Δαρδούφα και την υποχρεώνει να καταθέσει στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος το ποσό των 200.000 δρχ., και να λαμβάνει μόνο τους τόκους και μετά το θάνατό της να ιδρυθεί Νομικό Πρόσωπο με το όνομα «*Κληροδότημα Κωνσταντίνου Δ. Δρίζη*». Ακόμη, ορίζει από τους τόκους αυτών των χρημάτων και τα ενοίκια των δυο σπιτιών (το μεγάλο επί της Οδού Σιατίστης και επί της οδού Τριανδρίας) να προικίζονται πτωχά κορίτσια. Ακόμη, στη διαθήκη του υποχρεώνει τη σύζυγό του να κατασκευάσει δύο ανδριάντες ή προτομή μαρμάρινη μία του ελευθερωτή Ελευθερίου Βενιζέλου και μία δική του και να στηθούν στον κήπο του μεγάλου σπιτιού στην οδό Σιατίστης, όπου και θα ταφεί⁸⁷⁵.

⁸⁶⁶ Διάλογος Κων., «Ο Μακεδονικός αγώνας στην περιοχή της Κοζάνης και η προσφορά των Κοζανιτών», στο Καρανάσιος Χαρίτων, Ντίνας Κώστας, Μυλωνάς Δημήτρης, Σκρέκας Δημήτρης (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.404-405.

⁸⁶⁷ Πρόκειται για την επιστολή με ημερομηνία Τετάρτη πρωί 21 Ιουλίου 1904 από το βιβλίο Ναταλία Π. Μελά *Παύλος Μελάς*, Αθήναι 1963 β' εκδ., «Σύλλογος προς Διάδοσιν των Ελληνικών πραγμάτων», σελ.289-290.

⁸⁶⁸ Μελά Ναταλία Π., *Παύλος Μελάς*, ο.π., σελ.291.

⁸⁶⁹ Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Μια Βορειοελλαδική πόλη στην τουρκοκρατία. Ιστορία της Κοζάνης (1400-1912)*, Εστία, Αθήνα 1992, σελ.324.

⁸⁷⁰ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.149.

⁸⁷¹ Αποστόλου Βασίλης, *Προτομές- Ανδριάντες – Μνημεία Κοζάνης*, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Κοζάνης, Κοζάνη 2006, σελ 23.

⁸⁷² Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ 349-350.

⁸⁷³ Νικ. Π. Δελιαλής, *Διαθήκαι ευεργετών της πόλεως Κοζάνης*, Θεσσαλονίκη 1970 σελ. 24-41 όπου δημοσιεύονται οι διαθήκες του Κ. Δ. Δρίζη.

⁸⁷⁴ Αποστόλου Βασίλης, *Προτομές- Ανδριάντες – Μνημεία Κοζάνης*, ο.π., σελ. 22-25

⁸⁷⁵ Στο ίδιο, σελ.25-26.

Το δημοτικό συμβούλιο⁸⁷⁶ στις 24 Αυγούστου 1927 με τον υπ' αριθμό 105 ψήφισμά του, αποφάσισε να τον αναγράψει στους μεγάλους ευεργέτες, η εικόνα του να κοσμή την αίθουσα συνεδριάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου, να γίνει δημοσία δαπάνη η ταφή του με τη συνοδεία του δημάρχου, του δημοτικού συμβουλίου και των υπαλλήλων του δήμου, η σημαία να αναρτηθεί μεσίστια και το Δημαρχείο να στολιστεί με πένθημα υφάσματα και, τέλος, να κλείσουν τα μαγαζιά της πόλης, λαμβάνοντας υπόψη ότι με την διαθήκη του κληροδότησε στους δημότες : α) την δια οικοτροφείο των θηλέων χρησιμοποιούμενη σήμερα εξοχική οικία μεθ' όλων των παραρτημάτων και εξαρτημάτων ταύτης, β) την οικία επί της οδού Τριανδρίας με το κατάστημα και γ) το ποσό των 200.000 δρχ. κατατιθέμενο στην Ε.Τ.Ε..Στις 14 Νοεμβρίου 1952 η διώροφη οικοδομή απαλλοτριώθηκε⁸⁷⁷.

6^{ος} ΘΕΜΑΤΙΚΟΣ ΦΑΚΕΛΟΣ

Η Δημοτική Βιβλιοθήκη Κοζάνης.

Στις 10 Οκτωβρίου 2018 εγκαινιάστηκε με κάθε επισημότητα τα νέο κτίριο της Βιβλιοθήκης Κοζάνης. Το νέο κτίριο αποτέλεσε όραμα πολλών ανθρώπων και σηματοδοτεί για την πόλη της Κοζάνης το πέρασμα σε μια νέα εποχή. Στους λίγους μήνες της λειτουργίας της έχει δείγματα του νέου της ρόλου, ως φάρο πολιτισμού για μικρούς και μεγάλους, επιστήμονες και μη, μαθητές και απλούς πολίτες. Η Βιβλιοθήκη της Κοζάνης συγκαταλέγεται στις ιστορικές βιβλιοθήκες της χώρας μας και φιλοξενεί σημαντικές συλλογές χειρογράφων, εγγράφων και παλαιών εντύπων, αρχαιακό υλικό από την τουρκοκρατία, σημαντικό για την τοπική ιστορία και όχι μόνο.

Η σχολική βιβλιοθήκη (τέλη 17^{ου} αι.-1813)

Η ιστορία της βιβλιοθήκης ανάγεται στα τέλη του 17^{ου} αιώνα, την εποχή της αστικής οργάνωσης της πόλης, χωρίς να υπάρχουν ακριβείς ενδείξεις, και συνδέεται με τη βιβλιοθήκη του σχολείου της κοινότητας Κοζάνης. Ο Λιούφης στην *Ιστορία* του αναφέρει χαρακτηριστικά ως αρχή το 1670, ενώ στα 1690 παραδόθηκαν στο μοναχό Ιωσήφ 440 τόμοι θρησκευτικών και φιλολογικών βιβλίων και στα 1750 επί Μελετίου οργανώθηκε συστηματικότερα⁸⁷⁸. Η παράδοση αυτή των βιβλίων, αν και δεν τεκμηριώνεται από κάποιο χειρόγραφο, επιτρέπει τη βάσιμη υπόθεση ότι η αρχική σχολική Βιβλιοθήκη Κοζάνης ιδρύθηκε λίγα χρόνια πριν από το 1690, και ότι ο μοναχός Ιωσήφ, αν και δεν αναφέρεται σε καμιά χειρόγραφη πηγή, ήταν ο πρώτος βιβλιοθηκάριος και πιθανόν και δάσκαλος⁸⁷⁹. Έμμεσα συμπεραίνουμε ότι άρχισε τη λειτουργία της μεταξύ 1675/84 και 1690,⁸⁸⁰ με πρώτο δάσκαλο τον Γεώργιο (Γρηγόριο) Κονταρή⁸⁸¹. Ωστόσο η παλαιότερη γνωστή γραπτή μαρτυρία είναι του 1791 και είναι ένα έγγραφο παράδοσης των βιβλίων της στον ιεροδιδάσκαλο Ιωνά. Η

⁸⁷⁶ Δελιαλής Νικ. Π., *Διαθήκαι ευεργετών της πόλεως Κοζάνης*, Θεσσαλονίκη 1970, σελ.32-33.

⁸⁷⁷ Αποστόλου Βασίλης, *Προτομές- Ανδριάντες – Μνημεία Κοζάνης*, ο.π., σελ.26-27.

⁸⁷⁸ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, Αθήνα 1924, σελ.236-237, σημείωση 1.

⁸⁷⁹ Καρανάσιος Χαρίτων, «Επισκόπηση της Βιβλιοθήκης Κοζάνης», στο Καρανάσιος Χαρίτων, Ντίνας Κώστας, Μυλωνάς Δημήτρης, Σκρέκας Δημήτρης (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.256.

⁸⁸⁰ Στο ίδιο, σελ.256.

⁸⁸¹ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ.176-177.

μαρτυρία αυτή υποδηλώνει ότι οι εκάστοτε δάσκαλοι του κοινοτικού σχολείου παρελάμβαναν τη σχολική Βιβλιοθήκη και είχαν την ευθύνη της⁸⁸².

Η Βιβλιοθήκη στεγαζόταν στον επισκοπικό οίκο, πιθανόν από το 1745 (έτος ανέγερσης του Επισκοπείου μετά τη μεταφορά της έδρας επισκοπής από τα Σέρβια στην Κοζάνη) και στη συνέχεια το 1813 ανηγέρθη ξεχωριστό δώμα στο περίβολο του ναού του Αγ. Νικολάου. Πριν το 1745 είναι πιθανό να στεγαζόταν στο «κατάλυμα του Αρχιερέως» στο χώρο του Αγ. Νικολάου, χωρίς να αποκλείεται η στέγασή της στο χώρο λειτουργίας του κοινοτικού σχολείου⁸⁸³.

Η ίδρυση τόσο της σχολικής Βιβλιοθήκης όσο και του κοινοτικού σχολείου στα τέλη του 17^{ου} αι. ήταν αποτέλεσμα της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης των κατοίκων και σε αυτό ήταν σημαντική η συμβολή των απόδημων εμπόρων. Αφενός το ενδιαφέρον για την παιδεία και αφετέρου το αίσθημα συλλογικότητας και ευεργετισμού εξηγεί το ενδιαφέρον για τη γενέτειρά τους εκ μέρους ευπρόσφορων κατοίκων, μερικοί εκ των οποίων καταξιώθηκαν ως μακίηνες των γραμμάτων⁸⁸⁴.

Η κοινοτική Βιβλιοθήκη (1813-1916).

Το 1813 ιδρύθηκε η Κοινοτική Βιβλιοθήκη που ακολούθησε την ανέγερση του νέου σχολείου στα 1810, όπισθεν του ναού του Αγ. Νικολάου⁸⁸⁵. Το νεόδμητο κτήριο της Βιβλιοθήκης ήταν λιθόκτιστο με θολωτή στέγη και βοήθησαν όλοι οι κάτοικοι στην ανέγερσή του⁸⁸⁶. Ως τις αρχές του 20^{ου} αι. δάνειζε σε όλους όσους διέθεταν κάποια μόρφωση βιβλία και διατηρούσε το λαϊκό – δημόσιο χαρακτήρα τους⁸⁸⁷.

Κοντά στη Βιβλιοθήκη κτίστηκε και τρίτο κτίριο, ο «Οίκος Βελτιώσεως» που χρησίμευε ως αίθουσα μελέτης και εντευκτήριο λογίων⁸⁸⁸. Η Κοινοτική Βιβλιοθήκη - και ο Οίκος βελτιώσεως- κατέστη ανεξάρτητη από το σχολείο, και παρέλαβε τη σχολική βιβλιοθήκη. Όμως, παρά την κτηριακή αυτονομία τους, το γεγονός ότι ήταν ανηγερμένα στον ίδιο χώρο, διατηρούσαν άρρηκτους δεσμούς μεταξύ τους και λειτουργούσαν πάντοτε στην καρδιά της πόλης, δίπλα στο Μητροπολιτικό ναό⁸⁸⁹. Η ανέγερση το 1813 ξεχωριστού κτηρίου για την Κοινοτική Βιβλιοθήκη και η αύξηση των βιβλίων της, την κατέστησαν σημαντικό πνευματικό θεσμό της πόλης, αναγνωρίζοντάς την ως ίδρυμα της Κοινότητας ανεξάρτητο από τα άλλα και στον *Κανονισμό της Κοινότητας Κοζάνης* του 1895 καθοριζόταν έντυπα και επίσημα από την οθωμανικό κράτος ο τρόπος λειτουργίας της⁸⁹⁰. Μάλιστα με τις δωρεές των Μ.

---

⁸⁸² Καρανάσιος Χαρίτων, «Επισκόπηση της Βιβλιοθήκης Κοζάνης», ο.π., σελ. 257.

⁸⁸³ Στο ίδιο,σελ.258.

⁸⁸⁴ Στο ίδιο,σελ.259.

⁸⁸⁵ Στο ίδιο,σελ.262. Ο Χαρίτων Καρανάσιος αναφέρει ότι το σχολείο υπέστη ζημιές στην πυρκαγιά του 1836, ενώ επισκευάστηκε και λειτουργήσε στις αρχές του 20^{ου} αι. ως Δημαρχείο.

⁸⁸⁶Καρανάσιος Χαρίτων, «Επισκόπηση της Βιβλιοθήκης Κοζάνης», ο.π., σελ. 263. Στη σημείωση 26 παραθέτει απόσπασμα από την «Απογραφική έκθεσις» του Μεγδάνη: «Έχει η (Κοζάνη) σχολείον νεόκτιστον εις το μέσον της και βιβλιοθήκην Ελληνικήν έξω του σχολείου λιθόκτιστον με αρκετά βιβλία.»(Καλινδέρης, Γραπτά μνημεία, σελ.14).

⁸⁸⁷Στο ίδιο, σελ.264.

⁸⁸⁸Στο ίδιο,σελ.264. Ακόμη, αναφέρεται ότι ο *Οίκος βελτιώσεως* (προφανώς και η Βιβλιοθήκη) κατεδαφίστηκαν το 1916 λόγω διάνοιξης δρόμου.

⁸⁸⁹ Στο ίδιο, σελ.265.

⁸⁹⁰ Στο ίδιο, σελ.266.

Περδικάρη, Θεόφιλου, Παν. Μουράτη, Ευφρονίου Ραφαήλ Πόποβιτς, Βενιαμίν και Τακιατζή φτάνει στα 1880 τους 6.000 τόμους και πολλά χειρόγραφα⁸⁹¹.

Το δεύτερο μισό του 19^{ου} αι. στα πλαίσια του εξωραϊσμού της πόλης ο χώρος της Κοινοτικής Βιβλιοθήκης επεκτάθηκε κτηριακά (1873) και συστάθηκε και ο Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος «Φοίνιξ»⁸⁹². Στα τέλη του 19^{ου} αι. δυσχέρειες παρατηρούνται στην εκπαίδευση και στη Βιβλιοθήκη. Οι αιτίες θα πρέπει να αναζητηθούν στην παρακμή των ελληνικών παροικιών της Αυστροουγγαρίας, στην αφομοίωση των απόδημων από τους γηγενείς, στα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα της Κοζάνης και στο ρεύμα μετανάστευσης προς την Αμερική⁸⁹³.

Το «Αναγνωστήριον Κοζάνης» (1916-1923).

Την 1^η Ιανουαρίου 1916 ιδρύθηκε το *Αναγνωστήριον* Κοζάνης που ανέλαβε την Κοινοτική Βιβλιοθήκη στην ελληνική πλέον Κοζάνη, και λειτούργησε ως ανεξάρτητος θεσμός της τοπικής κοινωνίας με ευρύτερους πνευματικούς σκοπούς⁸⁹⁴. Έτσι, ενώ προηγουμένως η Βιβλιοθήκη θεωρούνταν κοινό αγαθό, από το 1916 σηματοδοτεί μια αλλαγή στην προσέγγισή της. Η πρωτοβουλία των πρωτεργατών του Αναγνωστηρίου αποτέλεσε έκφραση της πνευματικής ελίτ, της εκκλησίας και της πολιτικής για συστηματικότερη προώθηση των γραμμάτων. Πρόκειται για ένα σωματείο με σχετικά κλειστό χαρακτήρα, τα μέλη του οποίου έπρεπε να γνωρίζουν ανάγνωση και γραφή και να καταβάλλουν μηνιαίως δύο δραχμές, ενώ δεν επιτρεπόταν ο δανεισμός βιβλίων⁸⁹⁵.

Ιστορικά η εποχή ήταν δύσκολη. Αξίζει να αναφερθεί το εξής περιστατικό. Στις 14 Αυγούστου 1918 έφτασε ο Ε. Βενιζέλος στην Κοζάνη και επισκέφτηκε το Αναγνωστήριον της Κοζάνης, περιεργάστηκε για μία ώρα τα αρχεία και τα έγγραφα και πρόσφερε το ποσό των 1000 δρχ. στον πρόεδρο Δ. Μπλιούρα για τις ανάγκες του Αναγνωστηρίου. Το Σωματείο του Αναγνωστηρίου τον ανακήρυξε επίτιμο Πρόεδρο και Μέγα Ευεργέτη⁸⁹⁶. Το Αναγνωστήριον ανέστειλε τη λειτουργία του στις αρχές του 1919 και, μετά από τέσσερα χρόνια, στις 10 Ιουλίου 1923 με έγγραφο που υπογράφουν μέλη του Αναγνωστηρίου όλη η περιουσία του συλλόγου(βιβλία και 64,35 δραχμές) περιήλθε στο Δήμο Κοζάνης⁸⁹⁷.

Η Δημοτική Βιβλιοθήκη Κοζάνης(1923κ.ε.)

Από το 1923 η Βιβλιοθήκη λειτουργεί ως Δημοτική, ενώ πρώτος επιμελητής ορίστηκε ο φιλόλογος καθηγητής Γ. Παναγιωτίδης, που πρότεινε τη δημιουργία τριών

---

⁸⁹¹ Λιούφης Παναγιώτης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ο.π., σελ. 236-237, σημείωση 1.

⁸⁹² Στο ίδιο, σελ. 80, 109

⁸⁹³Καρανάσιος Χαρίτων, «Επισκόπηση της Βιβλιοθήκης Κοζάνης», ο.π., σελ. 269' Μάνος Εμμ. Β., «Η μετανάστευσις εν τη επαρχία Κοζάνη», *Ελμειακά* 30 (Ιούνιος 1993),σελ.50-59

⁸⁹⁴ Χαρίτων Καρανάσιος, «Επισκόπηση της Βιβλιοθήκης Κοζάνης», ο.π., σελ. 270 .

⁸⁹⁵Στο ίδιο, σελ.272-273.

⁸⁹⁶ Χρήστος Μπέσας, *Το χρονικό της Κοζάνης 1914-1919, Η Κοζάνη στο χρόνο του μεγάλου πολέμου μέσα από τις τοπικές εφημερίδες*, Εθνικό Πολιτιστικό Δίκτυο Πόλεων, Υπουργείου Πολιτισμού – Δήμος Κοζάνης, Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης, Κοζάνη 1999, σελ.145.

⁸⁹⁷Χαρίτων Καρανάσιος, «Επισκόπηση της Βιβλιοθήκης Κοζάνης», ο.π., σελ.273.

τμημάτων το επιστημονικό, το λαϊκό και το μαθητικό⁸⁹⁸. Την περίοδο 1930-1959 έφορος της ορίστηκε ο Νικόλαος Δελιαλής.

Πριν τη μεταφορά της Βιβλιοθήκης στο ανεγερμένο Δημαρχιακό Μέγαρο, η εφημερίδα Βόρειος Ελλάς⁸⁹⁹ αναφέρεται στην πρώτη της σελίδα στη δημοτική βιβλιοθήκη της πόλης με τον τίτλο Η ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ:

« Η πόλις μας είναι γνωστή εις τον επιστημονικόν κόσμον από την πλούσιαν βιβλιοθήκην της. Δι' αυτό και μας έρχονται πολλοί δι' ανάγνωσίν της. Δυστυχώς, όμως δι' αυτήν ό,τι ευρέθη υπάρχη εκεί μέσα εις την τρώγλην του ήδη μισθίου δημαρχείου.

Οι κατά καιρούς δήμαρχοι και δημαρχιακοί σύμβουλοι δεν ηθέλησαν να παρακολουθήσωσι την πνευματικήν κίνησην της χώρας μας και δι' αυτόν δεν ψηφίζωσι κατ' έτος σεβαστό κονδύλιο δια να προμηθεύωνται τα τόσα συγγράμματα που εκδίδονται. Αλλά και πλείστα βιβλία της βιβλιοθήκης ελλείψει κονδυλίων εις τον δημοτικόν προϋπολογισμόν μένουν άδετα και καταστρέφονται.

Νομίζομεν ότι δέον να συσταθή μία επιτροπή διανοουμένων της πόλεως μας και να καταγράψη λεπτομερώς και να εκδώση κατάλογον των υπαρχόντων, να εισηγηθη δε η ίδια τας ελλείψεις δια να συμπληρωθούν εν καιρώ. Διότι από ετών αφ' ης ο κ. Γ. Παναγιωτίδης είχε θέσει τας βάσεις λειτουργίας του αναγνωστηρίου της βιβλιοθήκης ουδέν εγένετο. Όλη δε η φροντίς αφίνετο εις τον βιβλιοφύλακα. Επί τη ευκαιρία αναφέρομεν και τον κ. Ν. Δελιαλήν μοχθούντα ολομερήs και εξυπηρετούντα πάντα αναγνώστην μαθητήν ή επιστήμονα. Ήδη οπότε πρόκειται να μεταφερθή η βιβλιοθήκη εις το νέον Δημαρχείον δέον να γίνη ό, τι πρέπει.»

Το 1934 ανεγέρθη νέο δημαρχιακό κτίριο στο ισόγειο του οποίου μεταφέρθηκε και η Βιβλιοθήκη, που περιλάμβανε αναγνωστήρια, αίθουσα ερευνητών, αίθουσα αρχαιολογικού μουσείου και αίθουσα λαϊκής τέχνης⁹⁰⁰. Ο Μιχ. Παπακωνσταντίνου γράφει χαρακτηριστικά «Ο αξιοθαύμαστος Δελιαλής κουβαλούσε μόνος του ή και με τη βοήθεια της δικής μου παρέας τα βιβλία της Βιβλιοθήκης στο καινούργιο δημαρχιακό μέγαρο. Πολύτιμα βιβλία που η αξία του ξεπερνούσε όλες τις ανάγκες της μικρής μας πόλης αν πουλιότανε, τα κρατούσαμε στα χέρια μας και τα κουβαλούσαμε σαν κειμήλια στον ημιυπόγειο χώρο του Δημαρχείου για να τακτοποιηθούν στα ράφια απ' τον Δελιαλή και να είναι προσιτά σε κείνους που θα ζητούσανε να τα διαβάσουν»⁹⁰¹.

Στην εφημερίδα Βόρειος Ελλάς⁹⁰² γίνεται λόγος για τον «φρουρόν της Βιβλιοθήκης». Σε άρθρο με τίτλο «Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ» αναφέρονται τα εξής:

«Δεν ημπορούσε ο Δήμος να εύρη καταλληλότερον Διευθυντήν κα επιμελητήν και φρουρόν της Βιβλιοθήκης του από τον κ. Ν. Δελιαλή. Είναι ο άνθρωπος της Βιβλιοθήκης, Βιβλίον ζωντανόν ο ίδιος βρήκε την Βιβλιοθήκην του και η Βιβλιοθήκη τον άνθρωπόν της. Από ημερών τον παρακολουθεί η πόλις μεταφέροντα τα βιβλία του, την πολύτιμον περιουσίαν του Δήμου, λίαν φιλοστόργως ώσπερ η γαλή τα ίδια νεογνά της.

---

⁸⁹⁸ Στο ίδιο,σελ.275.

⁸⁹⁹ Εφημερίδα Βόρειος Ελλάς, φ.353, 11/2/1934, σελ.1.

⁹⁰⁰ Χαρίτων Καρανάσιος, «Επισκόπηση της Βιβλιοθήκης Κοζάνης», ο. π., σελ. 275.

⁹⁰¹ Μιχ. Παπακωνσταντίνου, *Η πέτρινη πόλη*, Εστία, Αθήνα 1995,σελ.233-234.

⁹⁰² Εφημερίδα Βόρειος Ελλάς, φ.370, 10/6/1934, σελ.1.

Δεν αρκεί όμως η τοιαύτη στοργή και αφοσίωσις. Χρειάζεται η Βιβλιοθήκη κα μίαν πίστωσιν δια να εφοδιασθή με ράφια, επαρκή, καινούργη.»

Στο ίδιο φύλλο της εφημερίδας αναφέρεται η μεταφορά και τα εγκαίνια του νέου Δημαρχιακού Μεγάρου της πόλης.

Ο Ν. Δελιαλής εργάστηκε άοκνα εκδίδοντας καταλόγους των εντύπων, αξιοποιώντας το υλικό της Βιβλιοθήκης, ενώ στη διάρκεια της γερμανικής κατοχής διέσωσε τα πολύτιμα βιβλία αποκρύπτοντάς τα σε ασφαλές μέρος⁹⁰³. Ο Ν. Δελιαλής με δική του πρωτοβουλία μετά την κήρυξη του Ελληνοϊταλικού πολέμου έκρυψε τα πιο αξιόλογα βιβλία της βιβλιοθήκης μαζί με σπάνια έγγραφα, κώδικες και χάρτες σε δυσπρόσιτη «κρυψώνα» για να μην χαθούν στον πόλεμο και σε ερώτηση που του κάνανε αργότερα απαντούσε χαρακτηριστικά «*Πειράζ' ει αν δεν πω πού τ'άβαλα; Φουβούμι μη χρεΐστη καμμιά φρ'ρας πάλι του μέρους.*»⁹⁰⁴ Κατά τη μαρτυρία του Βασ. Σιαμπανόπουλου, τέως εφόρου Δημοτικής Βιβλιοθήκης, που τον διαδέχτηκε, τα έκρυψε στην περιοχή του Αη – Δημήτρη⁹⁰⁵. Κατά τη μαρτυρία του Αργ. Κούντουρα(ειδικού υπαλλήλου του Υπουργείου Πολιτισμού στην υπηρεσία Βυζαντινών αρχαιοτήτων) ο Δελιαλής έκρυψε 800 τόμους σπάνιων βιβλίων και φακέλους με χειρόγραφα πολύτιμα σε θολωτό υπόγειο της Κοζάνης όπου έκτισε τοίχο. Το υπόγειο αυτό σύμφωνα με τον Κούντουρα δεν πρέπει να ήταν σε εμφανές μέρος ή σπίτι της Κοζάνης και οπωσδήποτε δεν πρέπει να «έβγαζε νερό»⁹⁰⁶. Πρόκειται για το εκκλησάκι του Αη – Λαζάρου, στα ΒΑ της εκκλησίας του Αγ. Δημητρίου, όπως προκύπτουν από μαρτυρίες ανθρώπων που γνώρισαν τον Δελιαλή⁹⁰⁷.

Το 1945 ιδρύθηκε με Βασιλικό Διάταγμα το *Μόνιμο Τοπικό Ιστορικό Αρχείο Κοζάνης*, το οποίο βάσει νόμου υπήχθη στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, και συμπεριέλαβε τις συλλογές αρχείων της Δημοτικής Βιβλιοθήκης, του ναού του Αγ. Νικολάου, του συμβολαιογραφείου Δ.Χ. Πράσσου καθώς και του παλαιού υποθηκοφυλακείου Κοζάνης, με διευθυντή τον Ν. Π. Δελιαλή (την περίοδο 1945-1972)⁹⁰⁸.

Το 1963 η Δημοτική Βιβλιοθήκη μετονομάστηκε σε Κοβεντάρειο προς τιμή των Κωνσταντίνο και Δημητρίου Κοβεντάρου, απόδημων Κοζανιτών στις Η.Π.Α. γιατί χρηματοδότησαν την επέκταση του δημαρχιακού μεγάρου (το πίσω μέρος του σημερινού Δημαρχείου), στο οποίο στεγαζόταν η Βιβλιοθήκη⁹⁰⁹. Τα θεμέλια τέθηκαν στις 31/6/1963 και τα εγκαίνια τελέστηκαν στις 6 Δεκεμβρίου 1963⁹¹⁰.

Στα 1985 μεταφέρθηκε σε κτίριο του Δήμου στο Κέντρο της πόλης και το 1995 ιδρύθηκε το Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης με πρωτοβουλία του υπουργείου Πολιτισμού και του Δήμου Κοζάνης(ΦΕΚ φ. 1045/20.12.1995, αρ.

⁹⁰³Ηλιαδέλης Στράτος «Νίκος Δελιαλής. Αίσθημα ευθύνης. Θρύλος και πραγματικότητα μιας ιστορίας του «Αη – Λάζαρου», *Ελλμειακά* 6-7 (Σεπτ.- Δεκ. 1983), σελ.175-184.

⁹⁰⁴ Στο ίδιο, σελ.176.

⁹⁰⁵ Στο ίδιο,σελ.176.

⁹⁰⁶ Στο ίδιο,σελ.177.

⁹⁰⁷ Στο ίδιο, σελ. 178-184.

⁹⁰⁸Καρανάσιος Χαρίτων, «Επισκόπηση της Βιβλιοθήκης Κοζάνης», ο.π., σελ.275.

⁹⁰⁹ Στο ίδιο, σελ.276.

⁹¹⁰ Στο ίδιο, σελ.276 σημ.73.

10357). Τον Ιούνιο του 2004 άρχισε το πρόγραμμα ψηφιοποίησης και επιστημονικής τεκμηρίωσης χειρογράφων, εγγράφων και εντύπων της Βιβλιοθήκης⁹¹¹.

Σήμερα.

Σήμερα το νέο κτίριο είναι πια πραγματικότητα. Στις συλλογές της βιβλιοθήκης υπάρχει πλούσιο υλικό και η νέα ιστοσελίδα της Βιβλιοθήκης Κοζάνης κατατοπίζει τον αναγνώστη και ερευνητή. (www.kozlib). Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι η Βιβλιοθήκη της Κοζάνης από την ίδρυσή της μέχρι σήμερα συνδέθηκε με την εκπαίδευση, μάλιστα σε μια περίοδο ως το 1813 συγκροτούσε με τα σχολεία ενιαίο σύνολο. Ήταν χώρος γνώσης, παιδείας, λίκνο του πολιτισμού. Σήμερα, το αναγνωστήριο της νέας βιβλιοθήκης γεμίζει με μαθητές και σπουδαστές, στοιχείο ενθαρρυντικό για το μέλλον.

Μια νέα αντίληψη διαπερνά τη σημερινή Βιβλιοθήκη και συνδέεται με τη γενικότερη πορεία και εξέλιξη της Κοζάνης. Στα πλαίσια της βιώσιμης ανάπτυξης μιας πόλης με τις νέες στρατηγικές city marketing και branding ο πολιτισμός είναι το κύριο στοιχείο για την ανάδειξη μιας πόλης. Ο σύγχρονος πολιτισμός και οι δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου, αφενός η πολιτιστική κληρονομιά, τα μνημεία, τα μουσεία, το δομημένο περιβάλλον και αφετέρου τα φεστιβάλ, οι εκθέσεις, οι μεγάλες οργανώσεις, τα αθλητικά γεγονότα χαρακτηρίζουν και αναζωογονούν μια πόλη. Μέσα σε αυτή τη νέα λογική και κουλτούρα που εμφανίζεται με τη νέα ψηφιακή τεχνολογία, η σημερινή Κοζάνη, συνδεδεμένη με τη Δ.Ε.Η., μπορεί να προβάλει μια νέα πλευρά της, την πόλη της Κοζάνης ως πόλη του βιβλίου, άμεσα συνδεδεμένη με τη νέα Κοβεντάρειο Βιβλιοθήκη, την ιστορική της συλλογή και το νέο κτίριο⁹¹².

7^{ος} ΘΕΜΑΤΙΚΟΣ ΦΑΚΕΛΟΣ:

Ευεργεσία και κοινωφελή έργα στην πόλη της Κοζάνης.

Ο ελληνικός ευεργετισμός είναι ένα φαινόμενο με ιδιαίτερη θέση στη νεοελληνική ιστορία. Οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης στις γενέτειρές τους και οι οικονομικές δυσχέρειες στα χρόνια της τουρκοκρατίας ανάγκασαν πολλούς Έλληνες στα τέλη του 17^{ου} αι. να μεταναστεύσουν. Όλοι τους ελπίζανε σε κάτι καλύτερο. Κυρίως στραφήκανε στην Κεντρική Ευρώπη, τα Βαλκάνια και τη Ρωσία. Εκεί οι Έλληνες αστοί πλούτισαν εμπορεύομενοι, μορφώθηκαν και επιστρέφοντας στις γενέτειρές τους έφεραν πλούτο, νέες αντιλήψεις και επαναστατικές ιδέες⁹¹³. Έτσι έκτισαν σχολεία, πρόσφεραν ιδιόκτητα κτίρια για κοινωφελείς σκοπούς, ενίσχυσαν φιλανθρωπικά ιδρύματα, εξέδωσαν βιβλία και προσπάθησαν να

---

⁹¹¹ Στο ίδιο, σελ.276.

⁹¹²Καραγάλης Νικόλαος Γεώργιος, «Στρατηγικές διαχείρισης της εικόνας και της προβολής των πόλεων(city branding) και πολιτιστική αναζωογόνηση» στο Ιωάννης Πούλιος *Πολιτιστική Διαχείριση, Τοπική Κοινωνία και Βιώσιμη Ανάπτυξη*, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά βοηθήματα, ΣΕΑΒ 2015,σελ.1-18 στο https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/2391/1/08_chapter_7.pdf (προσπελάστηκε στις 12/3/2020)

⁹¹³Απ. Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985*, ο.π., σελ.140.

βελτιώσουν τη ζωή των φτωχών⁹¹⁴. Οι πλούσιοι ομογενείς στα χρόνια της ελληνικής επανάστασης ταυτίστηκαν τόσο με την πατρίδα και τον αγώνα του Έθνους όσο και με τους τοπικούς αγώνες των πόλεων τους⁹¹⁵. Γι αυτό και η ευεργεσία ήταν ο συνδυασμός τους κίρκος με την πατρίδα.

Η ιστορία λοιπόν του κοζανίτικου ευεργετισμού ξεκινάει από έναν φτωχό Κοζανίτη, που με μόχθο πλουτίζει σε ξένο τόπο και αφιερώνει τη ζωή και την περιουσία του για το καλό του τόπου του, συνήθως στοχεύοντας στην ίδρυση σχολείων και προσφορά βιβλίων επηρεασμένος από τον Ευρωπαϊκό και Νεοελληνικό Διαφωτισμό.⁹¹⁶ Συνήθως οι Κοζανίτες ευεργέτες είτε εκκλησιαστικοί άνδρες είτε ιδιώτες που μετανάστευσαν στο εξωτερικό στόχευαν στην ίδρυση σχολείων και στην ενίσχυση της Βιβλιοθήκης, ενώ μετά τον δεύτερο μισό του 19^{ου} αι., λόγω προσωπικών τραυμάτων και εμπειριών στο εξωτερικό, θέλουν να βοηθήσουν με την ενίσχυση των υποδομών και τη βελτίωση της ζωής του κόσμου⁹¹⁷.

Παρόλο που ο θεσμός του ελληνικού ευεργετισμού ξεκίνησε νωρίς (18^{ος} αι.) η δημιουργία του Ελληνικού κράτους οδήγησε στην ανυπαρξία ενός θεσμικού πλαισίου όπου θα κινούνταν οι ευεργεσίες και οι ευεργέτες και θα λειτουργούσαν οι κληρονομίες, οι κληροδοσίες και οι δωρεές⁹¹⁸. Το θεσμικό πλαίσιο για τον ευεργετισμό ξεκίνησε το 1939 επί δικτατορίας του Μεταξά, όταν εκδόθηκε ο αναγκαστικός νόμος 2039 ΦΕΚ Α' 455/19-24.10.1939, με τον τίτλο «Περί τροποποίησης συμπληρώσεως και κωδικοποιήσεως των Νόμων περί εκκαθαρίσεως και διοικήσεως των εις το Κράτος και υπέρ κοινωφελών σκοπών καταλειπομένων κληρονομιών, κληροδοσιών και δωρεών». Οριοθετήθηκε η έννοια «κοινωφελούς σκοπού», που ερμηνεύτηκε με τον συγκεκριμένο νόμο ως εξής «κοινωφελής σκοπός κατά την έννοια του παρόντος είναι κατά' αντίθεσιν προς τον ιδιωτικόν πας κρατικός θρησκευτικός, φιλανθρωπικός, εν γένει δ' επωφελής εις το κοινόν εν όλω ή εν μέρει σκοπός»⁹¹⁹.

Αναφορικά με την πόλη της Κοζάνης οι μετανάστες της λεγόμενης «πρώτης γενεάς» (18^{ου} αι.) δεν έκοψαν του στενού δεσμούς τους με την πατρίδα τους. Η τραυματική τους αποκοπή από τις καθαρά αγροτικές κοινωνίες τους και η δύσκολη διείσδυση στις κοινωνίες των πόλεων υποδοχής εξηγούν ψυχολογικά ως ένα βαθμό τη διατήρηση αυτής της στενής σχέσης, γι' αυτό κατά τον 17^ο η οικονομική συνδρομή τους συνίστατο στην αποπληρωμή του κεφαλικού φόρου, στην ανέγερση εκκλησιών και μοναστηριών, στις προικοδοτήσεις, στις υποτροφίες και στην ενίσχυση των σχολείων, όπου αυτά λειτουργούσαν, όπως η Σχολή της Κοζάνης⁹²⁰.

Κατά τον 19^ο αι. η ευεργεσία συνεχίζεται αδιάλειπτα. Ήδη από τον 17^ο και όλο τον 18^ο αιώνα οι ομογενείς Έλληνες απέκτησαν σημαντική περιουσία και ενδιαφέρονταν για την εκπαίδευση του υπόδουλου Γένους σε συνδυασμό με την ακμή του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Συνεισφέρουν στην ανέγερση σχολείων, στην πραγματοποίηση εκδόσεων, στην αγορά και αποστολή βιβλίων, στη δημιουργία και συντήρηση σχολικών μονάδων, στη χορήγηση υποτροφιών γιατί πίστευαν ότι μέσα από την εκπαίδευση του Έθνους θα έλθει η

⁹¹⁴ Δημήτρης Γ. Μυλωνάς, «Το φαινόμενο του ευεργετισμού στην Κοζάνη 17^{ου}-19^{ου} αιώνας» στο συλλογικό τόμο Χαρίτων Καρανάσιος, Κώστας Ντίνας, Δημήτρης Μυλωνάς, Δημήτρης Σκρέκας (επιμ.), *Κοζάνη, 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. εκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σελ.181.

⁹¹⁵ Στο ίδιο, σελ.181.

⁹¹⁶ Στο ίδιο, σελ.183.

⁹¹⁷ Στο ίδιο, σελ.185.

⁹¹⁸ Δημήτρης Μυλωνάς, *Οι Ευεργέτες της Κοζάνης*, εκδόσεις Ι.Π.Α.Δ.Μ., Κοζάνη 2008, σελ.20.

⁹¹⁹ Ν. 2039/1939 ΦΕΚ Α' 455/19-24.10.1939, ΚΕΦ. Α' άρθ. 1 «Περί τροποποίησης συμπληρώσεως και κωδικοποίησης των Νόμων περί εκκαθαρίσεως και διοικήσεως των εις το Κράτος και υπέρ κοινωφελών σκοπών καταλειπομένων κληρονομιών, κληροδοσιών και δωρεών».

⁹²⁰ Δημήτρης Μυλωνάς, *Οι Ευεργέτες της Κοζάνης*, ο.π., σελ.25.

απελευθέρωση. Μετά την ίδρυση του κράτους εντάσσονται σε ένα πλαίσιο εξορθολογισμού και αστικού εκσυγχρονισμού της οικονομίας και της κοινωνίας. Μάλιστα τα έργα τους εντάσσονται στο πλαίσιο της κρατικής πρόνοιας όπως υγειονομική περίθαλψη, πτωχοκομεία, βρεφοκομεία, νοσοκομεία, της εθνικής άμυνας και της πάταξης της εγκληματικότητας.⁹²¹ Και κατά τον 19^ο αι. ο στόχος τους ήταν έργα παιδείας, ο εμπλουτισμός της βιβλιοθήκης και οι δωρεές οικοπέδων στην πόλη⁹²². Η ευεργεσία δεν είναι μια ατομική υπόθεση λίγων πλουσίων αλλά οι ευεργέτες πληθαίνουν και οι ευεργεσίες οργανώνονται καλύτερα τόσο από τους ίδιους όσο και από το κράτος⁹²³.

Ο κοζανίτικος ευεργετισμός ακολουθεί την εξέλιξη του φαινομένου πανελλαδικά. Διαφοροποιείται γιατί η Μακεδονία και η Κοζάνη παραμένουν υπόδουλες μέχρι και την πρώτη δεκαετία του 20ού αι. Γι αυτό έχοντας έρθει σε επαφή με τον ευρωπαϊκό διαφωτισμό και με έχοντας μορφωθεί αναγνωρίζουν πως μόνο με την παιδεία και τη μόρφωση των υπόδουλων θα έλθει η βελτίωση των συνθηκών ζωής, η εθνική αφύπνιση και, εν τέλει, η Απελευθέρωση⁹²⁴.

---

⁹²¹ Στο ίδιο, σελ.31.

⁹²² Στο ίδιο, σελ.47.

⁹²³ Στο ίδιο, σελ.48.

⁹²⁴ Στο ίδιο, σελ.77-78.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β: ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

B.1.Χρονολόγιο Κοζάνης⁹²⁵

Προϊστορική περίοδος (5000 π. Χ-1350 μ.Χ)

5000π.Χ-4500π.Χ	Κομμάτια αγγείων Νεότερης Νεολιθικής Εποχής, στη νεκρόπολη της οδού Φιλίππου
1600π.Χ.-1200π.Χ	Κομμάτια αγγείων της Εποχής του Χαλκού, στην νεκρόπολη της οδού Φιλίππου
1050π.Χ.-250π.Χ.	Αρχαία νεκρόπολη της Πρώιμης Εποχής Σιδήρου, αρχαϊκών, κλαστικών και πρώιμων ελληνιστικών χρόνων στη νεκρόπολη της οδού Φιλίππου
500π.Χ.-300π.Χ	Πήλινο αγγείο των κλαστικών χρόνων στη θέση της «Μπήλιως τα νημόρια», πλατεία Αλώνια(25 ^{ης} Μαρτίου)
27π.Χ-400μ.Χ	Τάφοι ρωμαϊκών χρόνων στη θέση Τρίδεντρο(περιοχή Αγίου Κωνσταντίνου)/οικογενειακός τάφος –ήρώο, σαρκοφάγος και πορτραίτα αγαλμάτων ρωμαϊκών χρόνων, στην οδό Αρκαδίου.
400-1000μ.Χ 1350μ.Χ;	Διαλυμένοι τάφοι Βυζαντινών χρόνων στη θέση της «Μπήλιως τα νημόρια» Εμφανίζεται ο κτηνοτροφικός οικισμός Καλύβια ή Παλιόσπιτα, πίσω από τη θέση Σμάθκο, στο λόφο Σιόποτο.

Περίοδος Τουρκοκρατίας(1393-1912)

Όψιμη περίοδος Τουρκοκρατίας (1350-1664)

1393	Κατάληψη Σερβίων από τους Τούρκους με τον Βαγιαζήτ Α΄, κνηγνημένοι από την Ήπειρο άποικοι φτάνουν πρώτα στη Σέλιτσα(Εράτυρα) και μετά στη θέση Σκ' ρκα (βραχώδης περιοχή)
1400	Οικογένειες από τα Σέρβια έρχονται και εγκαθίστανται στη θέση Τρίδεντρο και άλλες από τα χριστιανικά χωριά Δρεπανάδες και Σταρειδώλα
1470	Συνένωση των οικισμών σε ενιαία κοινότητα. Οι κάτοικοι ασχολούνται με την κτηνοτροφία, τη γεωργία(αμπέλια στα νότια), κατασκευάζουν κατοικίες με ευτελή υλικά
1498-1502	Η παλαιότερη, έως σήμερα γραπτή μαρτυρία για την ύπαρξη της Κοζάνης σε οθωμανικό φορολογικό κατάστιχο (ΤΤ986, Αρχείο Πρωθυπουργίας, Κωνσταντινούπολη), 137 οικογένειες(500 κάτοικοι περίπου), ανήκει στο βιλαέτι Σερβίων και αυτό υπάγεται στον καζά Βέροιας
1612	Άποικοι από τα Άγραφα καταφεύγουν στα κελιά του Αγ. Δημητρίου, μετακομίζουν στα Αγραφιώτικα ή Ζούβλια(νότια των Αγίων Αναργύρων), ιδρύουν τον ομώνυμο ναό και δίπλα του νεκροταφείο. Η Κοζάνη αποκτά μορφή κομόπολης με 400 οικογένειες και 4 ενορίες
1647	Αρχίζει η ανάπτυξη του εμπορίου και επικοινωνία με το εξωτερικό. Τα караβάνια μεταφέρουν προϊόντα ως την Κεντρική Ευρώπη/ άφιξη οικογενειών από την Ήπειρο με τον ιερέα Παπαγκίκα. Το κέντρο είναι ακόμη δασώδες που αρχίζει και καταστρέφεται από την υλοτομία, τη γιδοβοσκή και το κάψιμο για να δώσει τη θέση του στο αστικό τοπίο
1649	Το Κτένι καταστρέφεται και ο Ιωάννης Τράντας ή Τραντογιάννης έρχεται με 100 οικογένειες και εγκαθίσταται στην περιοχή Κρεββατάκια «πλούσιος ων και έχων ποιόνιον εκ δωδεκασχιλίων αιγών και προβάτων».
Μέση περίοδος Τουρκοκρατίας (1664-1860)	
1664	Ο Χαρίσιος Τράντα χτίζει μεγάλα σπίτια, θεμελιώνει το ναό του Αγ. Νικολάου, εξωραΐζει την πόλη

⁹²⁵ Το Χρονολόγιο βασίζεται στα έργα :Β.Π. Καραγιάννης, *Χρονολόγιο Κοζάνης* (συμπληρώσεις, σχόλια, επιμέλεια Κωνσταντίνος Ν. Παυλός,), Παρέμβαση, 2012, του Παν. Λιούφη, *Ιστορία της Κοζάνης*, Βάρτοσ,1924 και Μιχ. Παπακωνσταντίνου, *Μια Βορειοελλαδική πόλη στην τουρκοκρατία. Ιστορία της Κοζάνης(1400-1912)*, Εστία, Αθήνα 1992,

1675ή 1684	Ιδρύεται το πρώτο σχολείο της Κοζάνης, (εκεί που είναι σήμερα τας Μπλιούρειο) με πρώτο δάσκαλο τον Γ. Κονταρή
1688	Συστήνεται η Δημοτική Βιβλιοθήκη Κοζάνης που λειτουργεί αρχικά ως σχολική
1690	Ο Χαρίσιο Τράντας εξασφαλίζει σουλτανικό φερμάνι και κάνει την πόλη «μαλικιανέ», δηλαδή η Κοζάνη τίθεται υπό την προστασία της μητέρας του σουλτάνου. Σήμερα η βιβλιογραφία και η έρευνα ανατρέπουν αυτό το δεδομένο.
1729	Φερμάνι απαγορεύει στους Κοζανίτες να χτυπούν τις καμπάνες του Αγίου Νικολάου και τους επιτρέπει μόνο σήμαντρα να χτυπούν
1745	Ανέγερση Επισκοπείου και μεταφορά της επισκοπικής έδρας στην Κοζάνη, που ονομάζεται πλέον Επισκοπή Σερβίων και Κοζάνης. Στο Επισκοπείο ιδρύεται η «Στοά» (Σχολή της Κοζάνης)
1750	28 οικογένειες Αιγυπτίων εγκαθίστανται στην περιοχή «Γύφτικα», νοτιοανατολικά της πόλης
1756	Οι εν Ουγγαρία απόδημοι Κοζανίτες ιδρύουν το «Σχολείο της Κομπανίας» που θα σταματήσει τη λειτουργία του το 1769
1770	Κονιάροι λεηλατούν επί τέσσερις μέρες την πόλη, ανήμερα των Θεοφανείων
1776	Ιδρύεται το «Ελληνικόν Μουσείον», οργανωμένο σχολείο που σταματά το 1780
1787	Η Κοζάνη στη δικαιοδοσία του Αλή πασά. Διαμάχη Αληφρόνων (με αρχηγό τον Ρούση Κοντορούση) και των αντιπάλων του (με αρχηγό των Γ. Αυλιώτη)
1795	Δολοφονία του Γ. Αυλιώτη, περιορισμός εμπορίου, αναστολή λειτουργίας της Σχολής.
1810	Ιδρύεται το «Νέον Σχολείον» κοντα στον Αγ.Κωνσταντίνο
1813	Ιδρύεται η Κοινοτική Βιβλιοθήκη που έχει και αναγνωστήριο και ονομάζεται «Οίκος Βελτιώσεως»
1815	Στα χρόνια του Επισκόπου Βενιαμίν η πόλη σώζεται από την εκστρατεία του Εμπού Λομπούτ πασά, σώζονται 124 Ναουσαίους που κατέφυγαν στην πόλη και το 1827 εγκαινιάζει το «Κοινόν Σχολείον»(μετέπειτα αστική Σχολή αγ. Νικολάου)
1824	Πανώλη θερίζει την πόλη
1830	Καταλαμβάνεται από τον Ασλάν Μπέη που επί 27 ημέρες την λεηλατεί . Τότε χάθηκε το Χρυσόβουλο του Ανδρόνικου και το σουλτανικό διάταγμα με το οποίο οριζόταν η πόλη ως μαλικανε.
1840	Πρώτη αναφορά για την ύπαρξη κοριτσιών στα σχολεία
1842	Η Κοζάνη γίνεται έδρα Μουδίρη(επάρχου), καδή (ιεροδίου) και Ζαπιτά(φρουράρχου) .
1855	Με χρήματα από εράνους στην Ουγγαρία, που προοριζόταν για τη βελτίωση της Σχολής, θεμελιώνεται το Καμπαναριό της Κοζάνης. Αντί για Σταυρό τοποθέτησαν περισσότερι με ανοιχτά φτερά
1858	Ίδρυση τελωνείου οينوπνεύματος
Υστερη περίοδος Τουρκοκρατίας (1860-1912)	
1865	Συστήνεται Ο πρώτος τηλεγραφικός σταθμός της Κοζάνη
1872	Στο περιοδικό Πανδώρα της Αθήνας ο Γουναρόπουλος δημοσιεύει την ιστορία της Κοζάνης με τον τίτλο «Κοζανικά»
1878	Επανάσταση στο Μπούρινο, ως αντίδραση στη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου
1879	Συστήνεται η Δημαρχία Κοζάνης, με πρώτο δήμαρχο τον Ν.Χαλκιά, μέχρι τότε ήταν Κοινότητα.
1881	Λειτουργεί το πρώτο ατμοκίνητο εργοστάσιο –αλευρόμυλους στα ανατολικά της εκκλησίας του Αγ. Κωνσταντίνου.
1882	Η Επισκοπή με πατριαρχική απόφαση γίνεται Μητρόπολη. Επιδημία διφθερίτιδας.
1895	Σύνταξη του πρώτου Κανονισμού της Ελληνορθόδοξου Κοινότητας Κοζάνης και συλλόγων
1899	Θεμελιώνεται το Βαλταδώρειο Γυμνάσιο, εγκαινιάζεται στις 30 Ιανουαρίου 1901
1902	Ιδρύεται η Μορφωτική Αδελφότητα «Πανδώρα» και την επόμενη χρονιά η Φιλόπτωχος Αδελφότης Κυριών Κοζάνης.
1904	Διέλευση Παύλου Μελά από Κοζάνη.

1907	Μετακόμιση της 6 ^{ης} τουρκικής Μεραρχίας στην Κοζάνη. Κτίζονται οι στρατώνες
1908	Επανάσταση Νεότουρκων. Οι πρώτοι Βουλευτές στην οθωμανική βουλή Γ. Μπούσιος, Κων/νος Δρίζης, που αντικαταστάθηκε από τον Χ. Βαμβακά.
1910	Απόπειρα ίδρυσης στην πόλη τζαμιού και τουρκικού σχολείου που αποτυγχάνει
1911	Ανέγερση κτιρίου «Ερυθράς Ημισελήνου» λίγο πριν την απελευθέρωση.
Τα χρόνια της Ελευθερίας 1912-2019	
11 Οκτ. 1912	Απελευθέρωση της Κοζάνης μετά από 519 χρόνια τουρκικής σκλαβιάς
1914	Εκδίδεται η πρώτη δισεβδομαδιαία εφημερίδα στην πόλη(31 Αυγούστου) η <i>Ηχώ της Μακεδονίας</i>
1916	Τρίχρονη Γαλλική κατοχή. Η Βιβλιοθήκη περιέχεται στο «Αναγνωστήριο Κοζάνης
1918	Ίδρυση πρώτου υποκαταστήματος της Εθνικής Τράπεζας. Με το νόμο 1370 συγκροτείται το Σώμα Χωροφυλακής στην Κοζάνη (μοιραρχία Κοζάνης), που υπάγεται στη Διοίκηση Χωροφυλακής Βέροιας.
1923	Εγκαθίστανται περίπου 1400 οικογένειες προσφύγων στο Συνοικισμό με την Ανταλλαγή των πληθυσμών. Η Βιβλιοθήκη περιέρχεται στο Δήμο
1924	Θεμελίωση δημοτικών λουτρών με δωρεές μεταναστών Κοζανιτών στην Αμερική. Εκδίδεται η <i>«Ιστορία της Κοζάνης»</i> από τον Παν. Λιούφη
1925	Ηλεκτροφωτισμός της πόλης από την ιδιωτική εταιρεία Βοσνιάκος- Τιόλης.
1926	Ο πρώτος κινηματογράφος στην πόλη «Ωρίων».
1928	Ίδρύονται ο «Ολυμπιακός Κοζάνης» και ο «Μακεδονικός», ομάδες της πόλης ως τα μέσα της δεκαετίας του '60
1930	Εκδίδεται η πρώτη καθημερινή εφημερίδα στην Κοζάνη «Μακεδονικό Βήμα».
1933	Εγκαινιάζεται στις 23 Φεβρουαρίου το «Ερμιόνιο».
1934	Εγκαινιάζεται το δημαρχιακό μέγαρο Κοζάνης το κτήριο της Εθνικής τράπεζας και η νέα κεντρική πλατεία.
1939	Δωρεά Κων/νου Μαμάτσιου του μεγάλου ρολογιού των τεσσάρων όψεων
Απρίλης 1941	Βομβαρδίζεται το Δημαρχείο(λειτουργούσε ως στρατηγείο) και του καμπαναριού από τους Γερμανούς
1944	Εκτελούνται στην Παναγιά 44 πατριώτες για αντίποινα από τους Γερμανούς. Τον Οκτώβριο στον Αη –Λιά σκοτώνονται 7 Άγγλοι αλεξιπτωτιστές.
1950	Ο πρώτος ραδιοφωνικός σταθμός στην Κοζάνη. Λειτουργεί το αεροδρόμιο Κοζάνη
1954	Αποκαθίστανται οι ζημιές στο κωδωνοστάσιο του Αγίου Νικολάου.(8 όροφοι/ 30 μέτρα)
1958	Η Ελληνική Αρχαιολογική Εταιρεία, με υπεύθυνο τον καθ. Βασ. Καλλιπολίτη, φέρνουν στο φως την νεκρόπολη επί της οδού Φιλίππου.
1959	31 Μαΐου εγκαινιάζεται το νοσοκομείο Κοζάνης- Μαμάτσειο, μετά τη μεγάλη δωρεά του μετανάστη Κ. Μαμάτσιου(και την προϋπάρχουσα του Αναστασίου Στάμκου)
1961	Θεμελιώνεται το νέο κτήριο της Δημοτικής βιβλιοθήκη Κοζάνης, δίπλα στο ναό του Αγ. Νικολάου με δωρεά των αδερφών Κοβεντάρων.
1963	Επίσκεψη Πατριάρχη Αθηνάγορα στην Κοζάνη. Κτίζεται το Γκέρτσειο οικοτροφείο και η αίθουσα «Κοβεντάρειο»
1965	Η Ελληνική Αρχαιολογική Εταιρεία, με υπεύθυνο τον καθ.Φ. Πέτσα φέρνουν στο φως ευρήματα στο λόφο του Αγίου Ελευθερίου.
1967	Δικτατορία
1968	Ίδρύεται ο Σύνδεσμος Γραμμάτων και Τεχνών Ν. Κοζάνης.
1976	Ίδρύονται τα Κ.Α.Τ.Ε.Ε. που θα αντικατασταθούν με τα Τ.Ε.Ι.
1984	Θεμελιώνεται το Λαογραφικό- Ιστορικό και Φυσικής Ιστορίας Μουσείο της Κοζάνης. εγκαινιάζεται επίσημα στις 10 Οκτ. 1987
1993	Καίγεται η εκκλησία του Αγίου Δημητρίου από ηλεκτρικό βραχυκύκλωμα . Γίνεται το πρώτο Συνέδριο για την Ιστορία και τον πολιτισμό της Κοζάνης. Λειτουργία της Τηλεθέρμανσης
1995	13 Μαΐου γίνεται ο μεγάλος σεισμός των 6,6 ρίχτερ με σημαντικές καταστροφές στην πόλη

1998	και την ευρύτερη περιοχή. αποφασίζεται η ίδρυση του Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης.
1999	Με το πρόγραμμα Καποδίστριας ο Δήμος Κοζάνης συνενώνει 20 γειτονικά χωριά
2008	Ιδρύεται η Πολυτεχνική Σχολή, με ένα τμήμα, του Α.Π.Θ. Το 2004 ιδρύεται το Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
2012	Εγκαινιάζεται η Δημοτική Χαρτοθήκη Κοζάνης στο αναπαλαιωμένο αρχοντικό του Γ. Λασσάνη. Στα εκθέματά της περιλαμβάνονται αντίγραφο της πρωτότυπης Χάρτας του Ρήγα Φεραίου, αντίγραφο του άτλαντα της υδρογείου του Άνθιμου Γαζή, και άλλα έργα του Νεοελληνικού και Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού.
10/10/2018	Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος επισκέπτεται την πόλη
	Εγκαινιάζεται η Νέα Βιβλιοθήκη Κοζάνης

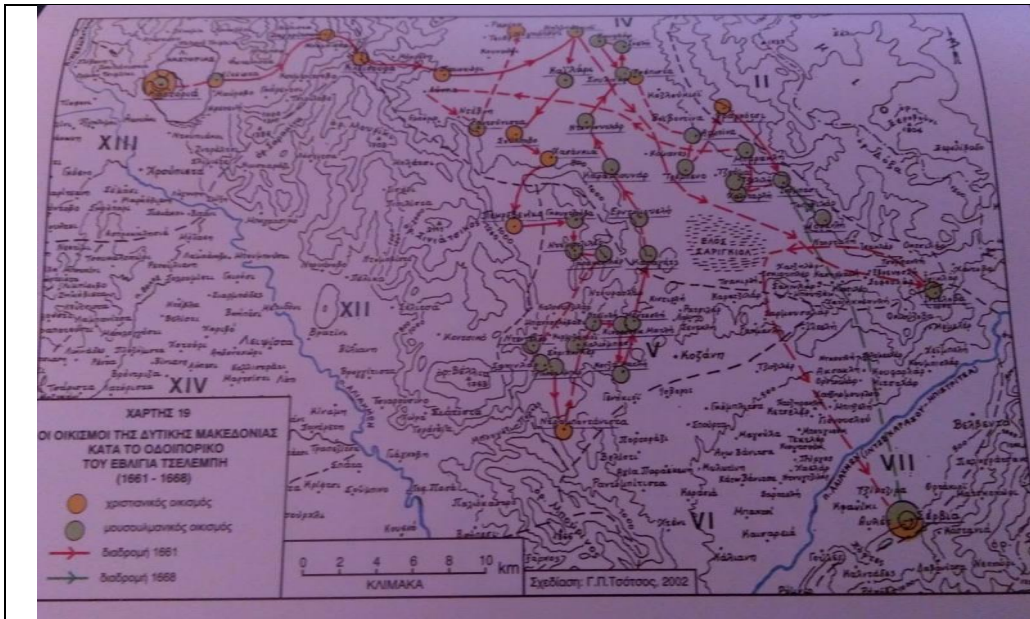
A. 2 Χρονολόγιο⁹²⁶

29 Μαΐου 1453	Πτώση της Κωνσταντινούπολης στους Οθωμανούς
1669	Πτώση της ενετοκρατούμενης Κρήτης στους Οθωμανούς
1774	Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή τερματίζει το Ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1768-1774. Η Ρωσία διεκδικεί την προστασία των Ορθοδόξων χριστιανών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας
1783	Η ρωσοτουρκική εμπορική σύμβαση επιτρέπει τα ελληνικά πλοία να κάνουν εμπόριο στη Μαύρη θάλασσα υπό ρωσική σημαία.
1798	Εκτέλεση του Ρήγα Βελεστινλή (Φεραίου) στο Βελιγράδι
1814	Ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας από τους Εμμανουήλ Ξάνθο, Νικόλαο Σκουφά και Αθανάσιο Τσακάλωφ
1821	Εισβολή στη Μολδαβία ελληνικών στρατευμάτων υπό του Αλέξανδρου Υψηλάντη / Μάρτιος (κατά την παράδοση, 25 Μαρτίου), έκρηξη της Επανάστασης στην Πελοπόννησο.
1822	Διακήρυξη του πρώτου συντάγματος της ανεξάρτητης Ελλάδας
1827	Εκλογή του κόμη Ιωάννη Καποδίστρια από την Εθνική Συνέλευση της Τροιζήνας ως κυβερνήτη της Ελλάδας και θέσπιση του τρίτου συντάγματος της ανεξαρτησίας./ καταστροφή του τουρκοαιγυπτιακού στόλου στο Ναβαρίνο
1831	Δολοφονία κυβερνήτη Καποδίστρια
1833	Άφιξη του βασιλιά Όθωνα στο Ναύπλιο
1834	Η Αθήνα γίνεται πρωτεύουσα αντί του Ναυπλίου
1843	Κίνημα υποστηριζόμενο από τον στρατό αναγκάζει τον βασιλιά Όθωνα παραχωρήσει σύνταγμα
1844	Δημοσίευση του Συντάγματος
1863	Ο πρίγκιπας Χριστιανός Γουλιέλμος Φερδινάνδος Αδόλφος Γεώργιος της δανικής δυναστείας Σλέσβιχ- Χολστάιν –Ζοντερμπουργκ- Γκλίξμπουργκ ανέρχεται στο θρόνο ως «Γεώργιος Α΄, βασιλεύς των Ελλήνων».
1864	Η Μεγάλη Βρετανία παραχωρεί στην Ελλάδα τα Επτάνησα./Οκτώβριος Θέσπιση νέου Συντάγματος
1875	Ο Βασιλιάς Γεώργιος Α΄ αποδέχεται την αρχή της δεδηλωμένης, δηλαδή την υποχρέωση του ηγεμόνα να αναθέτει εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον αρχηγό του κόμματος που έχει τη δεδηλωμένη υποστήριξη της πλειοψηφίας του Κοινοβουλίου.
1881	Η Οθωμανική Αυτοκρατορία παραχωρεί στην Ελλάδα τη Θεσσαλία και την περιοχή της Άρτας, στην Ήπειρο.
1893	Η Ελλάδα αναστέλλει την πληρωμή των εξωτερικών δανείων
1897	Ο ελληνοτουρκικός πόλεμος των τριάντα ημερών και η ήττα της Ελλάδας/ Σύσταση Διεθνούς Επιτροπής Οικονομικού Ελέγχου για την επίβλεψη των οικονομικών του κράτους.
1909	Στρατιωτικό κίνημα στο Γουδί οδηγεί στην πτώση της Κυβέρνησης
1910	Ο Ελευθέριος Βενιζέλος γίνεται πρωθυπουργός της Ελλάδας
1911	Αναθεώρηση του Συντάγματος

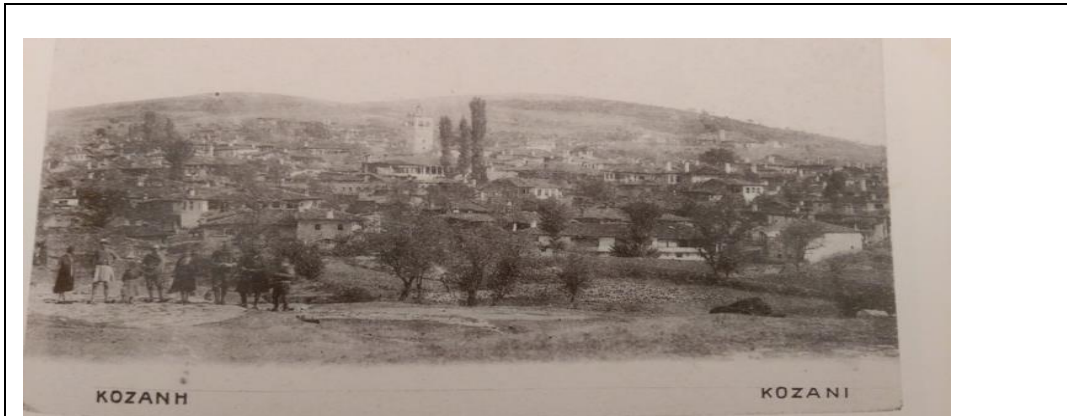
⁹²⁶ Richard Clogg, *Συνοπτική Ιστορία της Ελλάδας 1770-2000*, εκδόσεις Κάτοπτρο, 1995 1^η έκδοση, σελ. 304-311

1912	Έκρηξη του Α΄ Βαλκανικού πολέμου. Η Ελλάδα, η Σερβία, η Βουλγαρία και το Μαυροβούνιο ενώνουν τις δυνάμεις τους για να επιτεθούν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.
1913	Μάρτιος ο βασιλιάς Γεώργιος Α΄ δολοφονείται και τον διαδέχεται ο Κωνσταντίνος Α΄. Ιούνιος/Ιούλιος ξεσπά ο Β΄ Βαλκανικός πόλεμος.
1915	Μάρτιος : Ο Βενιζέλος παραιτείται μετά από σύγκρουση με τον βασιλιά Κωνσταντίνο για τη συμμετοχή της χώρας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ιούνιος: εκλογές, νίκη του Βενιζέλου με 184 έδρες από τις 317. Αύγουστος: Ο Βενιζέλος επιστρέφει στην εξουσία. Οκτώβριος: Δεύτερη αναγκαστική παραίτηση Βενιζέλου. Δεκέμβριος: Εκλογές, απέχουν οι βενιζελικοί.
1916	Σεπτέμβριος : ο Βενιζέλος εγκαθιδρύει προσωρινή κυβέρνηση στη Θεσσαλονίκη
1917	Ιούνιος: Ο Κωνσταντίνος Α΄ εγκαταλείπει την Ελλάδα χωρίς να παραιτηθεί από τον θρόνο και τον διαδέχεται ο δευτερότοκος γιος του Αλέξανδρος. Ανάκληση της Βουλής που εξελέγη τον Ιούνιο του 1915, της λεγόμενης «Βουλής των Λαζάρων»
1919	Μάιος : Απόβαση ελληνικών στρατευμάτων στη Σμύρνη.
1920	Αύγουστος : Συνθήκη των Σεβρών. Νοέμβριος: Εκλογές με εξασφάλιση 260 εδρών από τις 370 για τους αντιβενιζελικούς. Ο Βενιζέλος εγκαταλείπει την Ελλάδα. Δεκέμβριος: Νόθο δημοψήφισμα δίνει αποτέλεσμα υπέρ της επιστροφής του βασιλιά Κωνσταντίνου Α΄.
1922	Αύγουστος/ Σεπτέμβριος: τα ελληνικά στρατεύματα αποχωρούν από τη Μικρά Ασία. Πυρπόληση Σμύρνης. Νοέμβριος : Εκτέλεση των Έξι για εσχάτη προδοσία
1923	Ιανουάριος: συμφωνίας για υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Ιούλιος: Η Συνθήκη της Λοζάνης ανατρέπει τα οφέλη της Ελλάδας από τη Συνθήκη των Σεβρών
1924	Ανακήρυξη της Δημοκρατίας.
1925	Δικτατορία του Πάγκαλου.
1926	Ανατροπή της δικτατορίας και υιοθέτηση του αναλογικού εκλογικού συστήματος και σχηματισμός οικουμενικής κυβέρνησης.
1930	Η Συμφωνία της Άγκυρας εγκαινιάζει μια περίοδο συμφιλίωσης Ελλάδας – Τουρκίας
1933	Μάρτιος: Ο συνταγματάρχης Νικόλαος Πλαστήρας επιχειρεί αποτυχημένο βενιζελικό πραξικόπημα. Ιούνιος: Απόπειρα κατά της ζωής του Βενιζέλου
1935	Μάρτιος: απόπειρα βενιζελικού πραξικοπήματος, εγκατάλειψη της χώρας από τον Βενιζέλο. Οκτώβριος: στρατιωτικό κίνημα οδηγεί στην πτώση της Κυβέρνησης Τσαλδάρη. Νοέμβριος: νόθο δημοψήφισμα δίνει αποτέλεσμα υπέρ της επιστροφής του βασιλιά Γεωργίου Β΄.
1936	Μάρτιος: Θάνατος του Βενιζέλου στη Γαλλία. Αύγουστος : Εγκαθίδρυση Δικτατορίας της 4 ^{ης} Αυγούστου από τον στρατηγό Μεταξά.
1940	Ιταλική εισβολή στην Ελλάδα και ελληνική απεικόνιση στην Αλβανία.
1941	Γερμανική εισβολή στην Ελλάδα. Ίδρυση του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου(ΕΑΜ)
1944	Απελευθέρωση της Ελλάδας.
1946	Οι πρώτες μεταπολεμικές εκλογές δίνουν τη νίκη στους βασιλικούς και ο Γεώργιος Β΄ επιστρέφει μετά από δημοψήφισμα. Αρχίζει ο εμφύλιος.
1947	Διακήρυξη του Δόγματος Τρούμαν. Στο θρόνο ανέρχεται ο βασιλιάς Παύλος .
1949	Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας ανακοινώνει «προσωρινή παύση » των εχθροπραξιών, κλείνοντας το κεφάλαιο του Εμφυλίου πολέμου.
1952	Θέσπιση νέου Συντάγματος.
1967	Στρατιωτικό πραξικόπημα ματαιώνει τις εκλογές που είχαν προγραμματιστεί για τον Μάιο.
1973	Μάρτιος :φοιτητική κατάληψη της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου των Αθηνών. Ιούνιος: διακήρυξη της «Προεδρευόμενης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας». Νοέμβριος: ο στρατός κατέστειλε την κατάληψη του Πολυτεχνείου.
1974	Έκπτωση αρχιεπισκόπου Μακαρίου από την προεδρία της Κύπρου, τουρκική εισβολή και κατοχή της βόρειας Κύπρου.
1981	Η Ελλάδα εντάσσεται στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα ως δέκατο μέλος
2000	Ενοποίηση της Ευρώπης

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ: ΕΙΚΟΝΕΣ/ΧΑΡΤΕΣ/ΚΑΡΤ ΠΟΣΤΑΛ

Γ. Τσότσος, *Ιστορική Γεωγραφία Δυτικής Μακεδονίας: Το οικιστικό δίκτυο, 14^{ος}-17^{ος} αιώνες*, Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2011

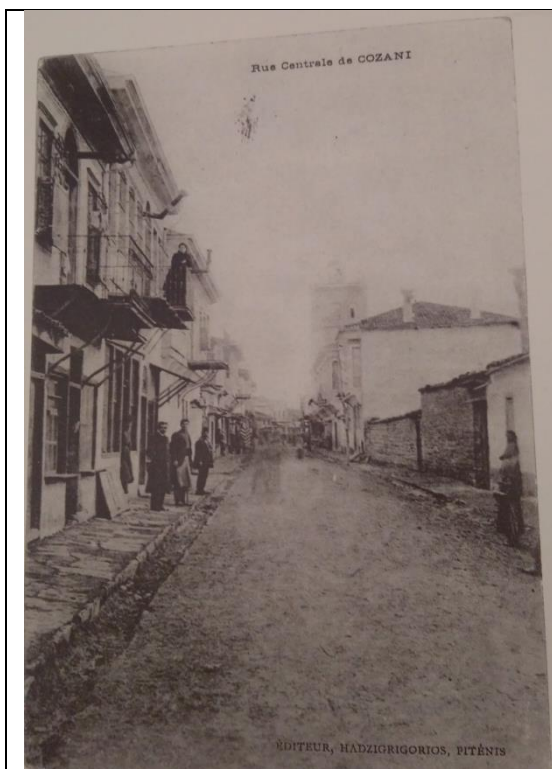

Γεώργιος Γκολομπιάς, *Οι καρτ-ποστάλ της Κοζάνης 1904-1925*, Υπουργείου Πολιτισμού Δήμος Κοζάνης, Κοζάνη 1996, σελ.45 Καρτ-ποστάλ αρ.1

ΚΟΖΑΝΗ. ΚΟΖΑΝΙ. Ασπρόμαυρη λιθογραφική. Στην πίσω όψη, πάνω δεξιά: Η ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΕΡΙΘΑΛΨΕΩΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ/ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΦΤΩΧΩΝ ΚΟΡΑΣΙΩΝ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ/ AU PROFIT DES ORPELINES DE MACEDOINE, σελ. 15

Θεωρείται η πιο παλιά καρτ ποστάλ της Κοζάνης κατά τον Γκολομπιά.

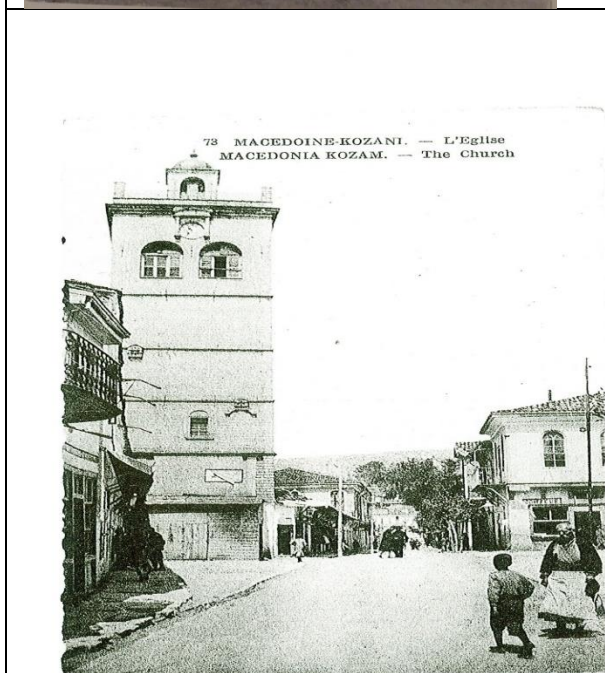
Άποψη της Κοζάνης από ΝΔ. Φαίνονται τα σπίτια της Τζαμάρας και μια ομάδα Κοζανιτών ποζάρει πάνω σε ένα από τα δύο πέτρινα αλώνια (σελ.15)

Γεώργιος Γκολομπίας, *Οι καρτ-ποστάλ της Κοζάνης 1904-1925*, Υπουργείου Πολιτισμού Δήμος Κοζάνης, Κοζάνη 1996, σελ.48, Καρτ-ποστάλ αρ.4(=αρ.17)

Rue Centrale de COZANI

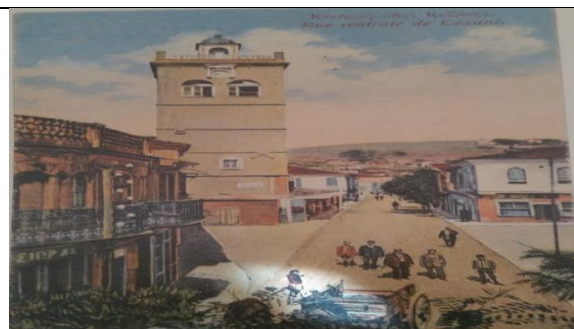
Ασπρόμαυρη λιθογραφία, μπροστά κάτω δεξιά αναφέρεται ο εκδότης : 'EDITEUR HADZIGRIGORIOS, PIT'ENIS, ΠΕΡ. 1908 Ο σημερινός κεντρικός πεζόδρομος, η οδός Ειρήνης(παλιά Κωνσταντίνου Διαδόχου)(σελ.18)

Γεώργιος Γκολομπίας, *Οι καρτ-ποστάλ της Κοζάνης 1904-1925*, Υπουργείου Πολιτισμού Δήμος Κοζάνης, Κοζάνη 1996, σελ.66, Καρτ-ποστάλ αρ.35 MACEDOINE-KOZANI.-L' Eglise/MACEDONIA KOZAM- The Church.ασπρόμαυρη λιθογραφία.περ.1917-18 Κυκλοφόρησε μετά τον Αύγουστο του 1917. Το κατάστημα (κτίριο δεξιά)έχει πινακίδα με επιγραφή COIFFEUR (σελ.32)

Ιωάννης Μ. Τσιομπάνος, *Κοζάνη Οδοιπορικό στο χρόνο*, εκδόσεις άνω & κάτω τελεία, Κοζάνη 2012, σελ. 48 Χαρακτηριστική φυσιογνωμία του Γάλλου στρατιωτικού στα αριστερά της κάρτας

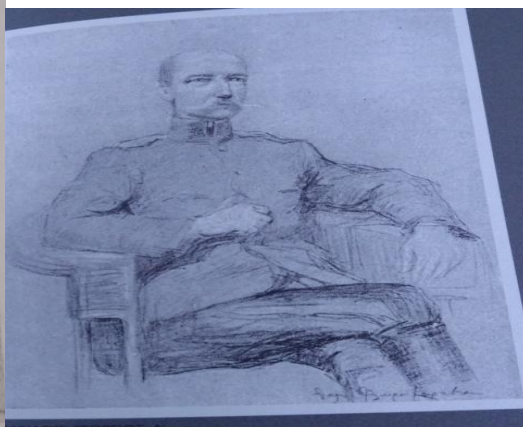
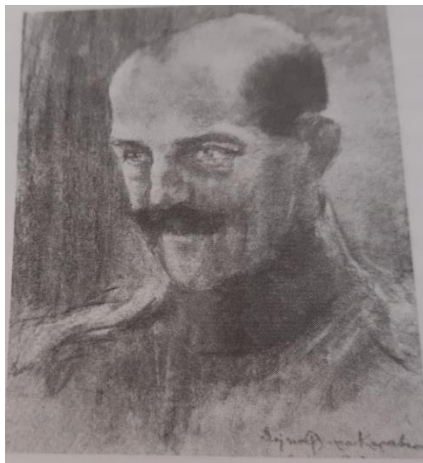

Γεώργιος Γκολομπιάς, *Οι καρτ-ποστάλ της Κοζάνης 1904-1925*, Υπουργείου Πολιτισμού Δήμος Κοζάνης, Κοζάνη 1996, σελ.84, Καρτ-ποστάλ αρ.53

Χρωματιστή καρτ-ποστάλ. Στην πίσω όψη αριστερά :Εκδότης ο Χατζηγηργόριος Πιτένης.- Κοζάνη/ (1924-1925)(SEL.39)

Θάλεια Φλωρά Καραβία, *Εντυπώσεις από τον πόλεμο του 1912-1913, Μακεδονία- Ήπειρος*, Αθήνα 1936,

Ο ΔΙΑΔΟΧΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ/ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α΄

Η Θάλεια Φλωρά- Καραβία ζωγραφίζει στο μέτωπο, 1912 . Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη- Ιστορικά Αρχεία. Συλλογή φωτογραφιών Μαρίας Χωραφά, αρ. εισ.460/10, στο βιβλίο Θάλεια Φλωρά-Καραβία, *Εντυπώσεις από τον πόλεμο του 1912-1913. Μακεδονία –Ήπειρος* σελ. XIII.

	<table border="1"> <tr> <td data-bbox="842 327 1062 528">Αποδιδόμενος Τίτλος</td> <td data-bbox="1062 327 1361 528">Πρώτος Βαλκανικός Πόλεμος, Έλληνες στρατιώτες μπροστά σε πλανόδιο ψήστη σε δρόμο της πόλης.</td> </tr> <tr> <td data-bbox="842 528 1062 775">Υπάρχων Τίτλος</td> <td data-bbox="1062 528 1361 775">Scenes de Rue a Kozani. Soldats devant une rotisserie ambulante. Απο την κατάληψη της Κοζάνης</td> </tr> <tr> <td data-bbox="842 775 1062 808">Τόπος</td> <td data-bbox="1062 775 1361 808"><u>Κοζάνη</u></td> </tr> <tr> <td data-bbox="842 808 1062 842">Χρονολογία</td> <td data-bbox="1062 808 1361 842">1912-1913</td> </tr> <tr> <td data-bbox="842 842 1062 1021">Αρχείο/Συλλογή</td> <td data-bbox="1062 842 1361 1021"><u>ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ</u></td> </tr> <tr> <td data-bbox="842 1021 1062 1122">Θέματα</td> <td data-bbox="1062 1021 1361 1122"><u>ΣΚΗΝΕΣ ΔΡΟΜΟΥ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ, 1912-1913</u></td> </tr> <tr> <td data-bbox="842 1122 1062 1200">Δημιουργός</td> <td data-bbox="1062 1122 1361 1200"><u>ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ Rhomaides - Zeitz Αθήνα</u></td> </tr> <tr> <td data-bbox="842 1200 1062 1294">Κωδικός τεκμηρίου</td> <td data-bbox="1062 1200 1361 1294">L205.029</td> </tr> </table>	Αποδιδόμενος Τίτλος	Πρώτος Βαλκανικός Πόλεμος, Έλληνες στρατιώτες μπροστά σε πλανόδιο ψήστη σε δρόμο της πόλης.	Υπάρχων Τίτλος	Scenes de Rue a Kozani. Soldats devant une rotisserie ambulante. Απο την κατάληψη της Κοζάνης	Τόπος	<u>Κοζάνη</u>	Χρονολογία	1912-1913	Αρχείο/Συλλογή	<u>ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ</u>	Θέματα	<u>ΣΚΗΝΕΣ ΔΡΟΜΟΥ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ, 1912-1913</u>	Δημιουργός	<u>ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ Rhomaides - Zeitz Αθήνα</u>	Κωδικός τεκμηρίου	L205.029
Αποδιδόμενος Τίτλος	Πρώτος Βαλκανικός Πόλεμος, Έλληνες στρατιώτες μπροστά σε πλανόδιο ψήστη σε δρόμο της πόλης.																
Υπάρχων Τίτλος	Scenes de Rue a Kozani. Soldats devant une rotisserie ambulante. Απο την κατάληψη της Κοζάνης																
Τόπος	<u>Κοζάνη</u>																
Χρονολογία	1912-1913																
Αρχείο/Συλλογή	<u>ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ</u>																
Θέματα	<u>ΣΚΗΝΕΣ ΔΡΟΜΟΥ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ, 1912-1913</u>																
Δημιουργός	<u>ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ Rhomaides - Zeitz Αθήνα</u>																
Κωδικός τεκμηρίου	L205.029																
<p>http://eliaserver.elia.org.gr:8080/lselia/listres.aspx?lsid=132214&fcode=f210a&ftext=%CE%A4%CE%9F%CE%A0%CE%9F%CE%A3%20%CE%A6%CE%91&fval=%CE%9A%CE%BF%CE%B6%CE%AC%CE%BD%CE%B7&form=300007 (προσπελάστηκε στις 28/1/2020)</p>																	

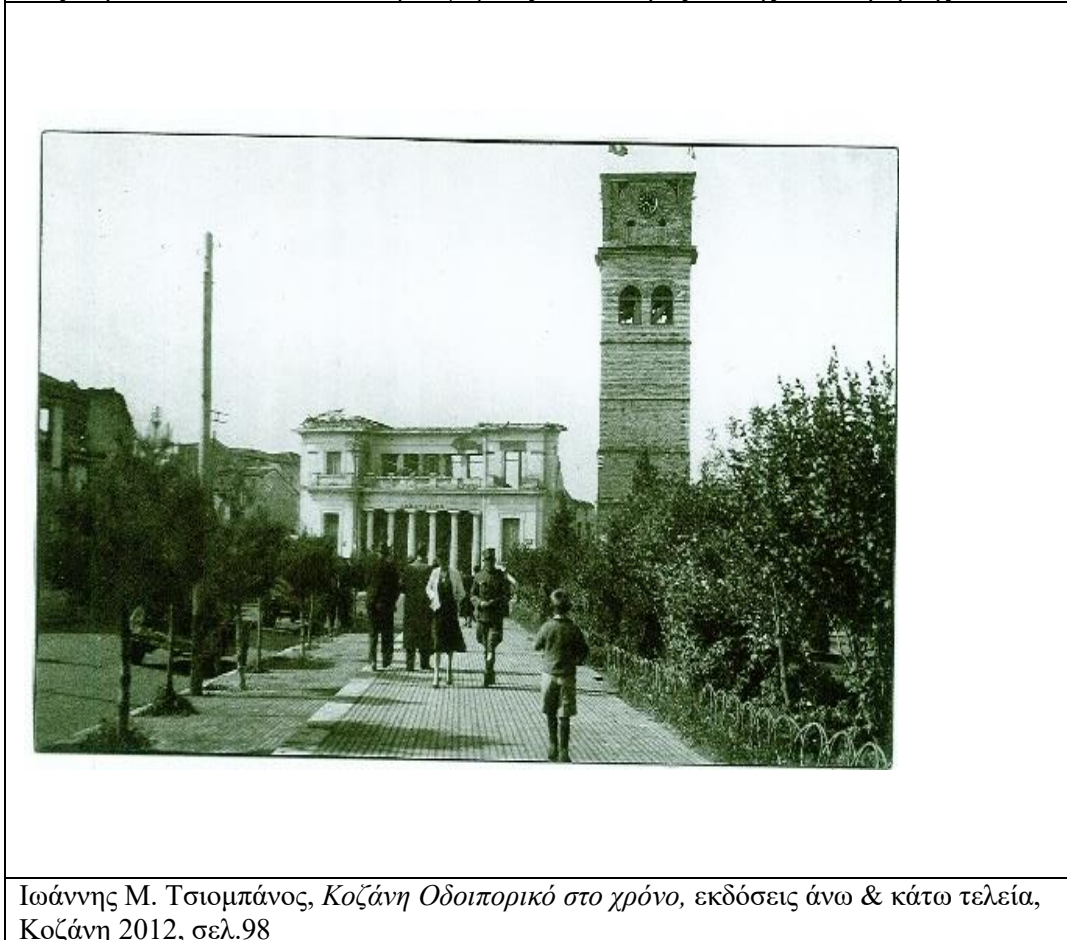
ΑΛΕΥΡΟΠΑΖΑΡΟ: Ιωάννης Μ. Τσιομπάνος, *Κοζάνη Οδοιπορικό στο χρόνο*, εκδόσεις άνω & κάτω τελεία, Κοζάνη 2012, σελ.71
Εδώ στεγάστηκε το Δημαρχείο, το σχολείο, η Δημοτική Βιβλιοθήκη. Κατεδαφίστηκε το 1932.

Ιωάννης Μ. Τσιομπάνος, *Κοζάνη Οδοιπορικό στο χρόνο*, εκδόσεις άνω & κάτω τελεία, Κοζάνη 2012, σελ.88(λίγο πριν ξεκινήσει το χτίσιμο της Εθνικής Τράπεζας

Ιωάννης Μ. Τσιομπάνος, *Κοζάνη Οδοιπορικό στο χρόνο*, εκδόσεις άνω & κάτω τελεία, Κοζάνη 2012, σελ.93/ 1931: ο προσφυγικός συνοικισμός επί της οδού Σμύρνης

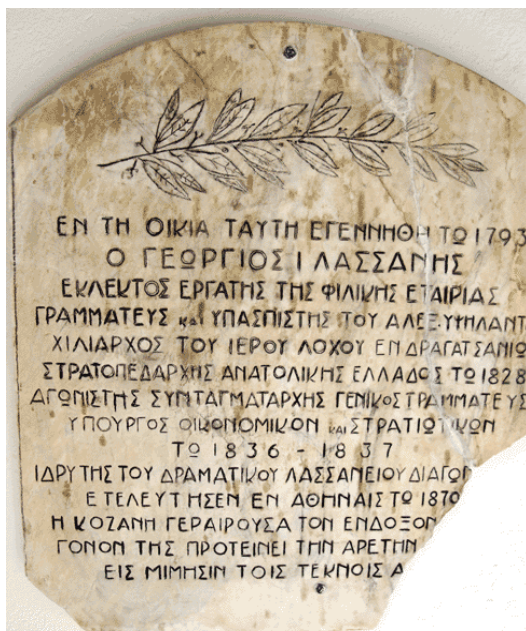
1^η ΕΠΙΣΚΕΨΗ

Οι εικόνες είναι από τον επίσημο χώρο της Δημοτικής Χαρτοθήκης Κοζάνης
www.cartography.web.auth.gr (προσπελάστηκε)

(Το Αρχοντικό Λασσάνη, όπως το θυμούνται οι Κοζανίτες (Σπίτι του Λασσάνη, πριν την αποκατάστασή του φωτ. αρχείο της εφημερίδας «Χρόνος»)

(το Αρχοντικό Λασσάνη μετά την αποκατάσταση από το Δήμο Κοζάνης, σε σχέδια του αρχιτέκτονα Γιώργου Σαμαρνιώτη .) Από τα εγκαίνια του στις 11 Οκτωβρίου 2008/ 96^η επέτειος της απελευθέρωσης της πόλης, στεγάζει τη Δημοτική Χαρτοθήκη Κοζάνης. Στους χώρους του φιλοξενούνται εκθέσεις χαρτών, παρουσιάσεις, διαλέξεις, μαθήματα σεμινάρια και άλλες συναφείς εκδηλώσεις σχετικές με τον πολιτισμό των χαρτών και της χαρτογραφικής κληρονομιάς

Ιωάννης Μ. Τσιομπάνος, *Κοζάνη Οδοιπορικό στο χρόνο*, εκδόσεις άνω & κάτω τελεία, Κοζάνη 2012, σελ.222

Οι επόμενες 4 φωτογραφίες είναι από το Ψηφιακό αρχείο του Ε.Λ.Ι.Α.

<http://eliaserver.elia.org.gr:8080/Iselia/listres.aspx?lsid=132214&fcode=f210a&ftext=%CE%A4%CE%9F%CE%A0%CE%9F%CE%A3%20%CE%A6%CE%91&fval=%CE%9A%CE%BF%CE%B6%CE%AC%CE%BD%CE%B7&form=300007>

(προσπελάστηκε στις 28/1/2020)

	Αποδιδόμενος Τίτλος	-.
	Υπάρχων Τίτλος	Κοζάνη
	Τόπος	Κοζάνη
	Χρονολογία	1960 δεκαετία
	Αρχείο/Συλλογή	ΠΑΠΑΔΗΜΟΣ, ΔΗΜΗΤΡΗΣ και ΦΡΑΓΚΙΑ, ΕΛΕΝΗ
	Θέματα	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
	Δημιουργός	Παπαδήμος, Δημήτρης (Δημήτρη, Dimitri) Αθήνα
	Κωδικός τεκμηρίου	DP24.04.026

Αποδιδόμενος Τίτλος Ανδρας σε αρχοντικό της Κοζάνης.

Υπάρχων Τίτλος	ΚΟΖΑΝΗ.
Τόπος	Κοζάνη
Χρονολογία	1934
Αρχείο/Συλλογή	ΓΕΝΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ 20ος
Θέματα	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ - ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ, ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ
Δημιουργός	Ζωγράφος, Μάνος
Κωδικός τεκμηρίου	L017.22

Αποδιδόμενος Τίτλος Εσωτερική αυλή σπιτιού της Κοζάνης. Απρίλιος 1934.

Υπάρχων Τίτλος	Κοζάνη. Αυλή παλαιάς οικίας.
Τόπος	Κοζάνη
Χρονολογία	1934
Αρχείο/Συλλογή	ΒΑΦΙΑΔΑΚΗΣ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ
Περιγραφή	Εσωτερική αυλή αγροτικού σπιτιού.
Δημιουργός	Βαφιαδάκης, Γεώργιος (ερασιτέχνης)
Κωδικός τεκμηρίου	L290.040

Αποδιδόμενος Τίτλος Παλιό σπίτι της Κοζάνης.

Υπάρχων Τίτλος	Albanie, Cozani - Vieille Maison.
Τόπος	Κοζάνη
Χρονολογία	1915 c.
Αρχείο/Συλλογή	ΣΙΜΟΣ, ΣΠΥΡΙΔΩΝ
Θέματα	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ, ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ
Κωδικός τεκμηρίου	2E30.007

ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ Γρ. Βούρκα

Σοφία Αυγερινού – Κολώνια, *Ελληνική παραδοσιακή Αρχιτεκτονική: Κοζάνη*, εκδοτικός οίκος «Μέλισσα», Αθήνα 1989, σελ.30, 31

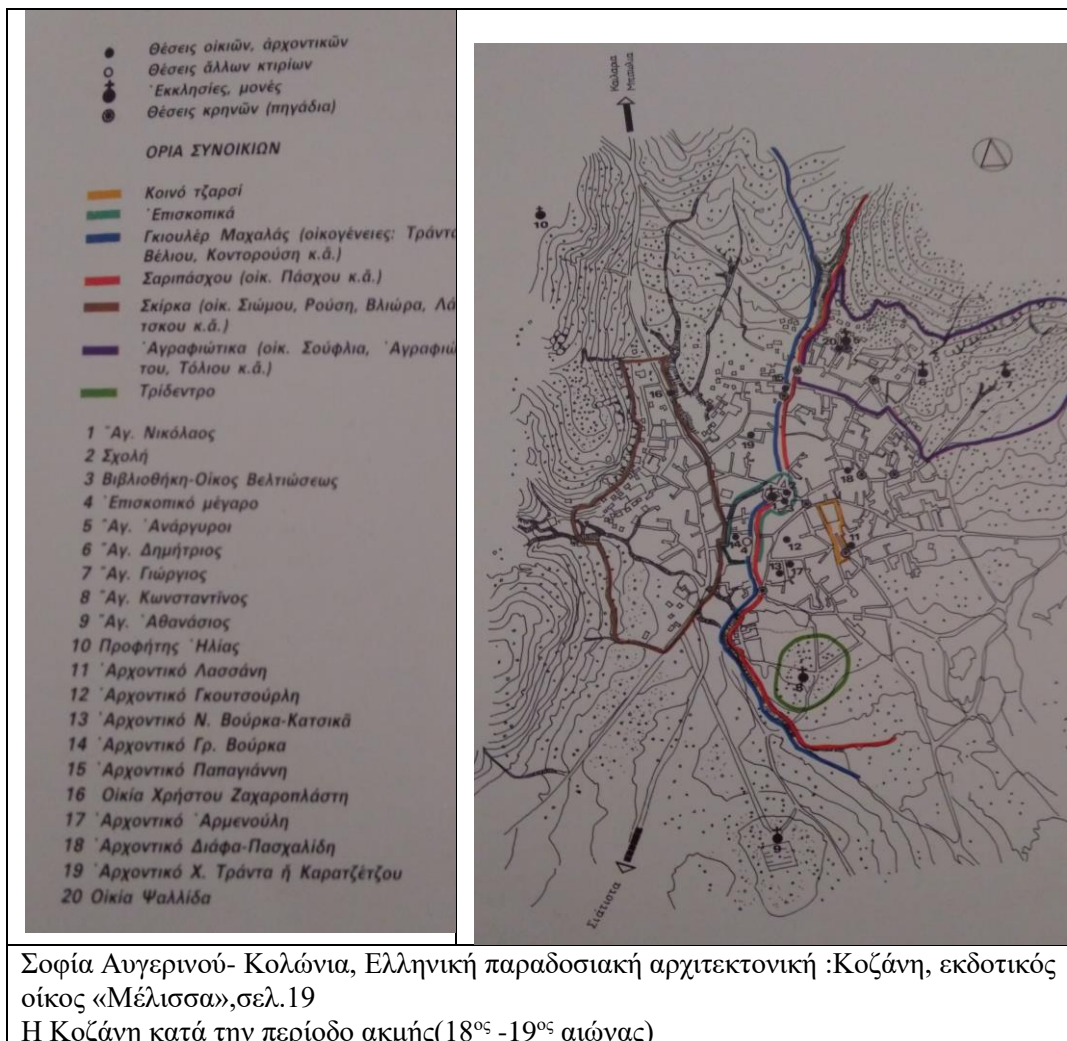

Πατόσπιτα του 18^{ου} αιώνα το λεβα με ανώι στη γωνία των οδών Π.Χαρίση και Βιτσι κα το άλλο στη συνοικία Σκ'ρκα με δύο χώρους

Από τη σύνταξη (Στράτος Ηλιαδέλης), «Στοιχεία από την αρχιτεκτονική της Κοζάνης. Δ': Δέκατος όγδοος αιώνας(συνέχεια). Από το αρχείο του Αργύρη Κούντουρα» περιοδικό *Ελιμειακά*, Δεκέμβριος 2011, τεύχος 67 σελ. 196

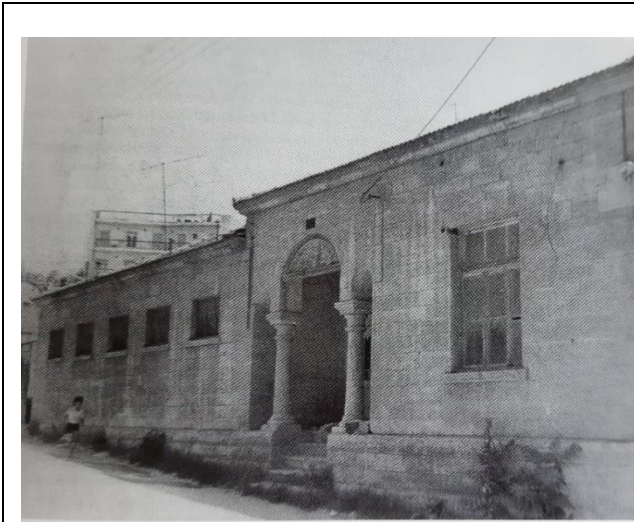
ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Το περιοδικό *Ελιμειακά* αφιερώνει στην αρχιτεκτονική της Κοζάνης, αρχής γενομένης από το τεύχος 66. Το υλικό προέρχεται από το αρχείο του Αργύρη Κούντουρα. η ομάδα πρόσθεσε και άλλο υλικό, φωτογραφικό και πληροφοριακό από Κοζανίτες συμπατριώτες. (Σελ.133)

2^η ΕΠΙΣΚΕΨΗ

Σοφία Αυγερινού- Κολώνια, Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική :Κοζάνη, εκδοτικός οίκος «Μέλισσα»,σελ.19

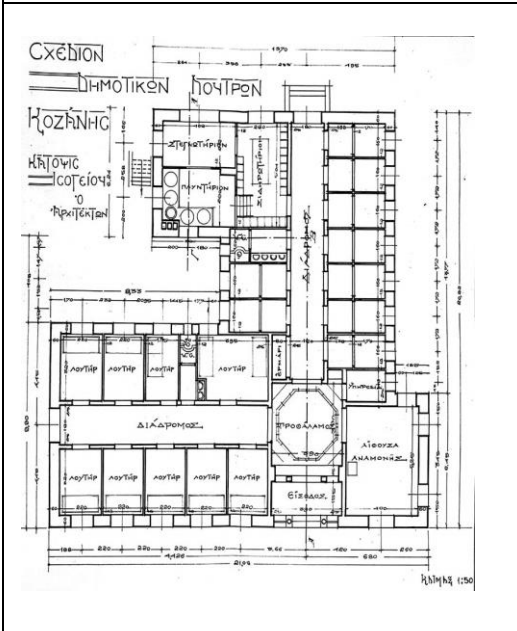
Η Κοζάνη κατά την περίοδο ακμής(18^{ος} -19^{ος} αιώνας)

Η άποψη των δημοτικών λουτρών με την νεοκλασική είσοδο

Στοιχεία αρχιτεκτονικής της Κοζάνης μέρος, Ζ':
Εικοστός αιώνας
Τα «νεοκλασικά» και άλλα κτίσματα(β)
Ελιμειακά, τεύχος 71,
Δεκέμβριος 2013, σελ.173

Οι εικόνες/ φωτογραφίες είναι από την ιστοσελίδα του Λαογραφικού Μουσείου Κοζάνης, στο www.museio-kozanis.

	<p>Ξυλόγλυπτη αίθουσα υποδοχής του αρχοντικού Τσιμηνάκη. Κοζάνη, 19ος αι. Δωρεά Ελένης Σταθάτου (ΓΕ 21190)</p> <p>https://www.benaki.org/index.php?option=com_collectionitems&view=collectionitem&id=142534&Itemid=&lang=el</p> <p>(Προσπελάστηκε στις 8/1/2020)</p>
---	--

<p>Κωνσταντίνος Ευαγγ. Σιαμπανόπουλος, <i>Ο Νομός Κοζάνης στο χώρο και στο χρόνο, Φύση-Ιστορία- Παράδοση</i>, (Μέσα από τα εκθέματα του Ιστορικού- Λαογραφικού Μουσείου Κοζάνης), Σύνδεσμος Γραμματέων και Τεχνών ν. Κοζάνης, Κοζάνη 1993</p>			
<p>Οντάς από το αρχοντικό του Γ. Τράντα/ ξυλόγλυπτη είσοδος στο αρχοντικό του Γ. Τράντα (β' μισό του 17^{ου} αιώνα)</p>			
<p>Διακόσμηση στην ξύλινη επένδυση του Γ. Σακελλαρίου</p>			

3^η ΕΠΙΣΚΕΨΗ

Γεώργιος Γκολομπίας, *Οι καρτ-ποστάλ της Κοζάνης 1904-1925*, Υπουργείου Πολιτισμού Δήμος Κοζάνης, Κοζάνη 1996, σελ.72/ καρτ-ποστάλ αρ. 41
Cozani/ Rue principale. Φωτογραφική.
Περ. 1917. Δεν αναγράφεται εκδότης. Στο γνωστό μέρος της Κοζάνης, δίπλα στο καμπαναριό, Διακρίνονται ανάμεσα στον κόσμο Έλληνας χωροφύλακας και Γάλλοι στρατιώτες .(σελ.31)

Θεοδωρίδου- Σωτηρίου, Λ. (2012). Κεραμικός διάκοσμος στα κτήρια της Εθνικής Τράπεζας κατά το Μεσοπόλεμο. *Monumenta*. Διαθέσιμο στο:
<http://www.monumenta.org/article.php?IssueID=2&lang=gr&CategoryID=6&ArticleID=680>
(ημερομηνία πρόσβασης: 9/12/2016).

Ιωάννης Μ. Τσιομπάνος, *Κοζάνη Οδοιπορικό στο χρόνο*, εκδόσεις άνω & κάτω τελεία, Κοζάνη 2012, σελ.88(λίγο πριν ξεκινήσει το χτίσιμο της Εθνικής Τράπεζας)

Ιωάννης Μ. Τσιομπάνος, *Κοζάνη Οδοιπορικό στο χρόνο*, εκδόσεις άνω & κάτω τελεία, Κοζάνη 2012, σελ. 84

	
<p>Ιωάννης Μ. Τσιομπάνος, <i>Κοζάνη Οδοιπορικό στο χρόνο</i>, εκδόσεις άνω & κάτω τελεία, Κοζάνη 2012, σελ.96 1938: το Δημαρχείο σημαιοστολισμένο για τον εορτασμό της εθνικής επετείου της 25^{ης} Μαρτίου</p>	<p>Ιωάννης Μ. Τσιομπάνος, <i>Κοζάνη Οδοιπορικό στο χρόνο</i>, εκδόσεις άνω & κάτω τελεία, Κοζάνη 2012, σελ.237/ 25 Ιουλίου 1959: άφιξη Κωνσταντίνου Καραμανλή στην Κοζάνη για τα εγκαίνια της πρώτης μονάδας του Ατμοηλεκτρικού Σταθμού Πτολεμαΐδας</p>

Οι φωτογραφίες που ακολουθούν είναι από το Ψηφιακό αρχείο του Ε.Λ.Ι.Α.

<http://eliaserver.elia.org.gr:8080/Iselia/listres.aspx?lsid=132214&fcode=f210a&ftext=%CE%A4%CE%9F%CE%A0%CE%9F%CE%A3%20%CE%A6%CE%91&fval=%CE%9A%CE%BF%CE%B6%CE%AC%CE%BD%CE%B7&form=300007>
(προσπελάστηκε στις 28/1/2020)

	
<p>Αποδιδόμενος Τίτλος</p>	<p>-.</p>
<p>Υπάρχων Τίτλος</p>	<p>Κοζάνη</p>

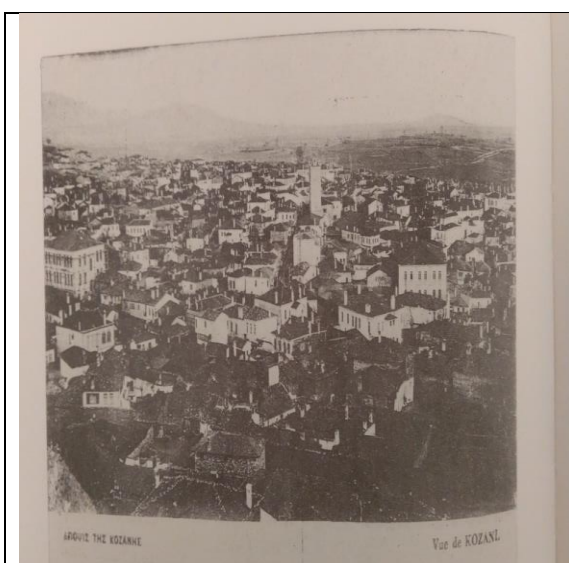
Τόπος	Κοζάνη
Χρονολογία	1960 δεκαετία
Αρχείο/Συλλογή	ΠΑΠΑΔΗΜΟΣ, ΔΗΜΗΤΡΗΣ και ΦΡΑΓΚΙΑ, ΕΛΕΝΗ
Θέματα	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
Δημιουργός	Παπαδήμος, Δημήτρης (Δημήτρη, Dimitri) Αθήνα
Κωδικός τεκμηρίου	DP24.04.001

**Αποδιδόμενος
Τίτλος**

Πλατεία της Κοζάνης.

Υπάρχων Τίτλος	Κοζάνη. Η πλατεία.
Τόπος	Κοζάνη
Χρονολογία	1934
Αρχείο/Συλλογή	ΒΑΦΙΑΔΑΚΗΣ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ
Δημιουργός	Βαφιαδάκης, Γεώργιος (ερασιτέχνης)
Κωδικός τεκμηρίου	L290.039

Γεώργιος Γκολομπιάς, *Οι καρτ-ποστάλ της Κοζάνης 1904-1925*, Υπουργείου Πολιτισμού Δήμος Κοζάνης, Κοζάνη 1996, σελ.60, Καρτ-ποστάλ αρ.24(=αρ. 28)

**ΑΠΟΨΙΣ ΤΗΣ ΚΟΖΑΝΗΣ.
Vue de KOZANI.**

Ασπρόμαυρη λιθογραφία
.εκδότης ο Χατζηγηργόριος
Πιτένης, περ. 1916

Αριστερά διακρίνεται το
Παρθεναγωγείο με
σκαλωσιές σε σχέδια του
αρχιτέκτονα Ξενοφών
Παιονίδη.

4^η ΕΠΙΣΚΕΨΗ

	<p>Αποδιδόμενος Τίτλος -.</p> <p>Υπάρχων Τίτλος Κοζάνη</p> <p>Τόπος <u>Κοζάνη</u></p> <p>Χρονολογία 1960 δεκαετία</p> <p>Αρχείο/Συλλογή ή <u>ΠΑΠΑΔΗΜΟΣ, ΔΗΜΗΤΡΗΣ και ΦΡΑΓΚΙΑ, ΕΛΕΝΗ</u></p> <p>Θέματα <u>ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ</u></p> <p>Δημιουργός <u>Παπαδήμος, Δημήτρης (Δημήτρη, Dimitri) Αθήνα</u></p> <p>Κωδικός τεκμηρίου DP24.04.009</p> <p>http://eliaserver.elfa.org.gr:8080/lselia/listres.aspx?lsid=132214&fcode=f210a&ftext=%CE%A4%CE%9F%CE%A0%CE%9F%CE%A3%20%CE%A6%CE%91&fval=%CE%9A%CE%BF%CE%B6%CE%AC%CE%BD%CE%B7&form=300007 (προσπελάστηκε στις 28/1/2020)</p>
	<p>Παναγιώτης Ζ. Παπαδόπουλος, <i>Ιστορία του Βαλταδώρειου Γυμνασίου Κοζάνης</i>, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκησης Κοζάνης, Κοζάνη 1998, σελ. 72</p>

5^η ΕΠΙΣΚΕΨΗ

Η οικία του Δρίζη. Εύζωνοι φρουρούν την είσοδο, ενώ πολίτες της Κοζάνης περιμένουν να δουν τον Βασιλιά Γεώργιο Α΄, που φιλοξενείται εδώ μετά την απελευθέρωση στις 14 Οκτωβρίου 1912 από το βιβλίο Γεώργιος Χαρισίου Παφίλης, *Αναστάσεως Ημέρα, Η Απελευθέρωση της Κοζάνης Πέμπτη 11 Οκτωβρίου 1912*, Κοζάνη 2012, σελ. 136

Γεώργιος Γκολομπίας, *Οι καρτ-ποστάλ της Κοζάνης 1904-1925*, Υπουργείου Πολιτισμού Δήμος Κοζάνης, Κοζάνη 1996, σελ.80

Καρτ-ποστάλ αρ.49

Γεώργιος Γκολομπίας, *Οι καρτ-ποστάλ της Κοζάνης 1904-1925*, Υπουργείου Πολιτισμού Δήμος Κοζάνης, Κοζάνη 1996, σελ. 80 Καρτ-ποστάλ αρ.49

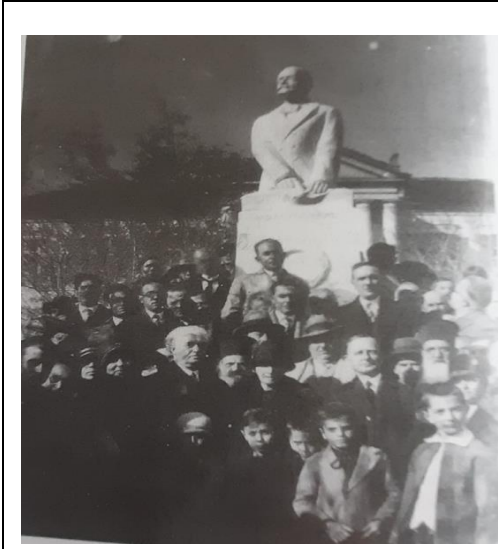
Εθνικόν Οικοτροφείον Κοζάνης/ Pensionnat national de Cozani

Χρωματιστή στην πίσω όψη εκδότης ο Χατζηγηρηγόριος Πιτένης.- Κοζάνη . Νο 32

Πρόκειται για την οικία του εμπόρου Δρίζη Κωνσταντίνου:

Μετά την άφιξη των προσφύγων στην Κοζάνη στέγασε ορφανά κορίτσια όπως φαίνεται στην καρτ-ποστάλ.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο άνδρας που εικονίζεται αριστερά με το καπέλο και το μαστούνι είναι ο Χατζηγηρηγόριος Πιτένης, σύμφωνα με την μαρτυρία της κόρης του Τασίτσας Χρυσόχου.(σελ.37-38)

Παπακωνσταντίνου Μιχάλη, *Η πέτρινη πόλη*, Εστία, Αθήνα 1995,σελ.108

Παπακωνσταντίνου Μιχάλη, *Η πέτρινη πόλη*, Εστία, Αθήνα 1995,σελ.109.